Yuri Bondarev - Sıcak Kar

Çeviren: Armağan İLKİN
Okar Yayınları
Çatalçeşme Sokak, No: 40, Torun Han, Cağaloğlu İSTANBUL
OKAR YAYINLARI
ÇAĞDAŞ DÜNYA EDEBİYATI DİZİSİ: 2
SICAK KAR / YURI BONDAREV THE HOT SNOW
Copyright © : 1973 VAAP ONK Türkiye'de Yayın Hakkı: Okar Yayınları
Birinci Baskı : Mayıs 1976 İkinci Baskı : Kasım 1977
Kapak Düzeni :
DizgiTertip :
Baskı :
Kapak Film ve Baskı :
İSA ÇELİK
Gazi Matbaası
Bahar Matbaası
Renk Grafik Renkler Matbaacılık

TÜRKÇE İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ YERİNE

Savaş yolundan geçmiş, bireylerinin çoğu savaş sırasında yitip gitmiş bir kuşaktanım ben.. Yaşıtlarım Stalingrad'da, Kursk dolaylarında, Zeyelovski tepelerinde öldüler. Kardeşim savaşın son günlerinde Berlin önlerinde öldürüldü. Savaşı yazmaya başlayışım, belki de cephe dönüşü, tozlu siperlerde, savaşın geçt,iği uçsuz bucaksız tarlalarda yatıp kalmış olanlara, daha doğrusu kuşağıma karşı bir borçluluk duymamdandı. Savaşı insan yaşamının en büyük sarsıntısı, halkların geçirdiği benzersiz bir sınav olarak görürüm. Bu yüzden savaşın yazarlarca her zaman işleneceğine inanıyorum; hele makineli tüfek takırtılarını tepelerinde, yitirdiklerinin acısını yüreklerinde duymuş olanlarca...

Kitaplarım uzun süre tartışma konusu olduğu halde, kanımca çağım hakkında en önemli şeyi henüz yazmadım. Her yazarın düşlediği bir kitaptır bu; yazarın kendisini de görebildiği çok yönlü bir aynaya benzeyen, yaşamın ta kendisine odaklanmış, yaşam deneylerinin tümünü içeren bir kitap. Bence yazar dışarıdan gelen her psikolojik sarsıntıya tepki gösteren, bir sismografa benzetilebilir. Yaşam deneyleri ve ruhsal deneyler bunlara eklendiğinde bir yapıt çıkar ortaya. Yoksa yazılanlar kaskatı düşüncelerin oluşturduğu bir buz yığınından ayırdedilemez. Yapıtı canlandıran, sıcaklığını veren insan soluğudur.
Savaş üzerine yazmamın bir başka nedeni de, kahramanlarımı, ahlâkî değerlerin olağanüstü keskin biçimde yoklanabildiği, en karışık, en dramatik durumlarda görme isteğimdir. Böylesi durumlar savaşta doruğunda değil midir?

Savaş beni güzelim okul çağımın geçtiği ve gençlik dönemimin başladığı Moskova'da bulmuştu. Ve ben bu kenti, daracık sokakları, mavi alacakaranlıkta parıldayan fenerleri, ilkbahar yağmurunun ıslattığı duvar afişlerinin kokusuyla kısacası her şeyiyle severim. Başlıca kahramanlarım, belki de geçmişi bunun için böyle bir sevgi ile anımsıyorlar...
Yuri Bondarev

BİRİNCİ BÖLÜM

KUZNETSOV bir türlü uyuyamıyordu. Yattığı tahta sıranın üstündeki belli belirsiz seçilen küçük pencerenin köşelerine sürekli kar yığılıyor, yukarıda karı savuran, vagonu sarsan rüzgârın hızı giderek arttıkça, tepeden gelen tangırtılar da boyuna çoğalıyordu.
Lokomotif, gecenin karanlığına gömülen tarlaları, havadaki kımıltılı, bulanık beyazlığı cırtlak düdüğüyle yararak ilerliyordu. Kuznetsov, vagonun takırtısıyla tekerleklerden çıkan buz cızırtısını, uyuyan askerlerin mırıltüarıyla kederli iç çekişlerine karışan bu uyarıcı düdüğü dinlerken düşünceye dalmıştı. Dışarıda uçuşan kar tanelerinin arkasında, karanlığın içinde cayır cayır yanan bir kentin alevli aydınlığını görür gibi oluyordu şimdiden.
Saratov'da verilen moladan sonra, tümenin, ilk söylentilerin tersine, cephenin Batı kesimine değil, Stalingrad dolaylarında bir yere gönderildiği anlaşılmıştı. Kuznetsov, yolculuğun birkaç saat içinde sona ereceğini düşünüyordu artık. Kaim, kaba kumaştan yapılmış kaputunun kendi soluğundan nemlenen yakasını burnuna kadar çektiği halde, uykuya dalmasını sağlayacak sıcaklığı bulamıyordu hâlâ. Tepesindeki karlı pencerenin gözle görülmeyen incecik çatlaklarından sızan soğuk yel, tahta sıraların üstünde dolaşıyordu.
Esintiden korunmak umuduyla omuzlarını kaldırıp, artık uzun bir süre annemi göremem, diye düşündü. Bambaşka bir yöne gidiyoruz.
Geçmiş .yaşantısı steplerden esen kavurucu rüzgârlara açık olan sıcak, tozlu Aktyubinsk'te, topçu okulunda geçen yaz ayları; akşam saatlerinde kentin kıyı semtlerinden gelen, her akşam dakikası dakikasına aynı saatte duyulduğundan manevralara çıkan tabur komutanlarının kol saatlerini ayarlamak için kulak kabarttıkları eşek anırtıları; insanı sersemleten sıcakta yapılan yürüyüşler, terden ıslanan, güneşten ağaran ceketler, ağızlara dolan gıcırtılı toz zerreleri; pazar günleri kentin içinde, belediye parkında tutulan devriye nöbetleri; dans eden çiftler için akşamları parkta çalan askerî bando; sonra, bir güz gecesi apar topar yataklardan kalkıp trene doluşları, karla örtülü ormanların arasından geçen demiryolu, Tambov'daki transit kampının toprak altına kazılmış korunakları; sonunda, bir Aralık gününün pespembe, buzlu şafağında yeniden trene binip son durağa doğru yola çıkışları o kararsız, geçici, robot yaşantısı çok gerilerde kalmıştı artık. Kısa süre öncesine kadar Moskova' dan geçip Batı cephesine yollanacaklarını düşündüğü halde bu umut da yıkılmıştı şimdi; annesini göremeyecekti.

Karanlığı gözlerken yoğun bir yalnızlık duygusuna kapıldı. Mektup yazarım, diye düşündü; mektupla anlatırım her şeyi. Görüşmeyeli dokuz ay oldu. Tangırtılarla homurtular, demir gürültüleriyle tekerleklerin şıngırtısı ondan başka kimseyi tedirgin etmiyordu; herkes uykudaydı. Oysa trenin çılgın hızı üst ranzaları epey sallıyordu. Pencereden giren soğuktan ilikleri üşüyen Kuznetsov yakasını indirdi, yanındaki sırada yatan, karanlıkta yüzünün çizgileri bile seçilemeyen ikinci takım komutanı Teğmen Davlatyan'ın mışıl mışıl uyuyuşuna baktı gıptayla.
Hayır, olacak iş değil. Bu pencerenin altında uyumanın olanağı yok. Cepheye varmadan donacağım, diye düşündü sıkıntıyla. Biraz daha rahat bir yatış biçimi bulabilmek için yerinde kımıldayınca, sıranın buz tutan tahtalarının çatırdadığmı duydu.
O soğuk, batıcı, kısıtlayıcı yataktan kurtulmaya karar verip yere atladı; sırtı tutulmuştu, sobanın yanma gidip biraz ısınmazsa olmayacaktı.
Vagonun buzlu ışıltılarla parlayan kapalı kapılarının yanındaki demir soba çoktan geçmişti. Alttaki ızgaranın arasından birkaç küçük kor görünüyordu yalnızca. Ne var ki vagonun bu ucu oldukça ılık sayılırdı. Korların ölgün, morumsu ışığı sıraların arasındaki geçite uzanan yeni çuha çizmeleri, sefertaslarmı, sırt çantalarına yaslanan kafaları aydınlatıyordu. Emireri Çibisov, alt ranzalardan birine, bir başka askerin bacaklarının üstüne uzanmış, yüzünü yakasının altına, ellerini yenlerinin içine sokup rahatsız bir durumda uyuyakalmıştı.
Kuznetsov, sıcaklığını koruyan sobanın kapağını açıp, «Çibisov,» diye seslendi. «Çibisov, soba sönmüş!»
Karşılık alamadı.
«Emireri Çibisov! Duyuyor musun beni?»
Çibisov korkuyla doğruldu. Uykunun kırışıklarını taşıyan yüzü şaşkındı. Kepini burnunun üstüne kadar indirmiş, kulaklıklarını da aşağı çekip çenesinin altından bağlamıştı. Gözünü açmadan kepine saldırmıştı neredeyse. Kulaklıkların bağcığını çözmeye, kepini çıkarmaya uğraşıyordu. Sesi titrek ve ürkekti.
«Ne? Uyumuş muyum yoksa? Öyle bir ara dalmışım herhalde. Bağışlayın, Teğmen Yoldaş! Brrr, uyurken büsbütün üşümüşüm.»
Kuznetsov, sert bir sesle, «Uyuduğun için bütün vagonu da buz kutusuna çevirdin,» diye söylendi.
Çibisov, «İsteyerek yapmadım, Teğmen Yoldaş,» dedi. «Birden bastırmış uyku. Hiç farkında değilim.»
Emireri, emir verilmesini beklemedi, yüzündeki uyku izlerini silmeye uğraşarak büyücek bir tahta parçası alıp dizinin üstünde kırdı. Tahtaları telâşla sobaya tıkıyor, omuzlarıyla dirseklerini gereğinden çok oynatarak hızla çalıştığını göstermeye uğraşıyordu. Izgaranın arkasında birkaç tembel alev canlanmıştı; eğilip ateşe baktığında, şimdiden islenen yüzü, sinsi bir kölelikle parlayan gözleri aydınlandı.

«Şimdi ısıtırım vagonu. Şimdi Teğmen Yoldaş! Hamam gibi olur şimdi. Soğuğun tadını ben de bilirim. Bu savaş kemiklerimizi dondurdu. İliklerimize kadar...»
Kuznetsov, sobanın açık kapağının önüne çömeldi. Emirerinin göze girme çabası, geçmiş günleri hatırlatmak için kullandığı sözler hiç hoşuna gitmemişti. Onun emrindeki birlikteydi Çibisov. Bir süre önce Alman ordusuna tutsak düşmüş, birkaç ay bir kampta kalmıştı. Birliğe döndüğünden beri herkesi hoşnut edebilmek için çırpınıyor, her isteneni yerine getirmek için elinden geleni yapıyordu. Bu yüzden de herkeste bir acıma duygusu uyandırıyordu.
Çibisov, kadınsı bir hareketle, sıralardan birine ilişti usulca.
«Demek Stalingrad'a gidiyoruz, Teğmen Yoldaş,» diye söylendi. «Duyduğuma göre gerçek bir kıyma makinesiymiş o cephe. Siz korkmuyor musunuz, Teğmen Yoldaş?»
Kuznetsov, kayıtsızlıkla ateşe bakarak, «Nasıl bir makine olduğunu gidince görürüz,» dedi. Çibisov'un yaltaklanan bakışlarından sıkılıyordu. «Niye sordun peki? Sen korkuyor musun? Niye sordun?»
Emireri yapmacık bir neşeyle, «Yok,» dedi, «eski korkular kalmadı artık.» Göğüs geçirerek küçük ellerini dizlerinin üstüne yerleştirdi, içini dökercesine, Kuznetsov'u bir şeye inandırmaya çalışırcasına söylendi: «Kamptan kurtulup döndüğümde bizimkiler bana güvenilebileceğine karar verdiler, Teğmen Yoldaş. Tam üç ay Almanların elinde kaldım; kendi pisliğinin üstüne oturan köpekler gibi oturdum orada... Gene de bana güvendiler. Bu savaş çok büyük bir savaş. Orduda her çeşit insan var. Herkese ilk anda güvenmek doğru olmaz, değil mi?»
Kuznetsov'u süzüyordu soran bakışlarla. Teğmen hiç karşılık vermedi, sobanın yanında ısınmaktan başka kaygısı yokmuş gibi parmaklarını kasıp germekle yetindi. «Almanların eline nasıl düştüğümü biliyor musunuz Teğmenim? Daha önce anlatmamıştım size; ama şimdi anlatmak istiyorum. Vyazma yakınlarında bir yerdeydik. Almanlar bizi bir vadiye kıstırdılar, tanklarla kuşattılar. Cephanemiz de tükenmişti. Alay komiseri cipinin üstüne atlayıp tabancasını çekti, 'Bu faşist domuzlarına tutsak olmaktansa ölmeyi yeğlerim,' diye bağırarak şakağına bir kurşun sıktı. Oluk gibi kan fışkırdı. Tanklar da üstümüze geliyordu artık, diri diri eziyorlardı askerleri. O zaman önce albay, sonra da bir iki kişi daha...»
Kuznetsov, «Evet, sonra ne oldu?» diye sordu.
«Ben kendimi vuramadım. 'Hande hoch!'* diye bağırışıp hepimizi bir araya topladılar, sürüp götürdüler.»
Kuznetsov, Çibisov'un yerinde olsa başka türlü davranacağını belirten bir sesle, «Anlıyorum,» diye mırıldandı. «Demek onlar eller yukarı deyince, siz de hemen teslim oldunuz? Tüfeğiniz yok muydu, Çibisov?»
Çibisov hoşgörüyle gülümsedi.
«Henüz çok gençsiniz, Teğmen Yoldaş. Evli değilsiniz; çocuklarınız da yok. Sanırım bir ananızla babanız vardır sizin.»

Kuznetsov, «Çocukların bu işle ne ilintisi olabilir?» diye sordu şaşkın şaşkın. Çibisov'un, söylediklerinin bağışlanmasını umarcasma baktığını görüp, «Çocukların konuştuğumuz konuyla yakından uzaktan hiç bir ilişkisi olamaz!» dedi sertçe.
«Öyle mi dersiniz, Teğmen Yoldaş?»
«Canım, benim demek istediğim o değil... Benim çocuğum yok elbette.»
Çibisov ondan yirmi yaş büyüktü; bölüğün 'dedesi' sayılırdı bayağı. Asker gözüyle bakılınca Kuznetsov emirerinin üstüydü ama —topçu okulundan çıkınca yakasına kendi elleriyle diktiği rütbe işaretlerinin yüklediği sorumluluğu çok iyi bildiği halde yıllar boyunca edindiği deneylerle güçlenen bu adamla konuşurken tedirgin olurdu hep.
Tepelerinden bir ses geldi: «Siz misiniz, Teğmenim? Yoksa düş mü görüyorum? Soba yanıyor mu?»
Üstteki ranzada yatan biri yerinde doğrulmuş, iri yarı, ayı gibi bir gövde yere' atlamıştı. Ukhanov'du gelen; Kuznetsov'un komutasındaki takımın bir numaralı topçu çavuşu.
«Bittim yahu!» Ukhanov, uzun uzun esnedi. «Siz ne yapıyorsunuz burada? Isınıyor musunuz? Birbirinize masal mı anlatıyorsunuz yoksa?»
Eller yukarı..
Omuzlarını oynattı, kaputunun eteklerini toplayıp sallana sallana kapıya yanaştı. Buz tutan sürgülü kapıları bir karış aralayarak yüzünü dışarı uzattı. Kapı aralanır aralanmaz kar taneleri dolmuştu içeri; ardından da buz gibi bir rüzgâr. Soğuk hava, adamların paçalarında dolaşıyordu. Lokomotifin düdüğü, trenin tangırtısını, tekerleklerin buzlu gıcırtısını bastıran, tiz, tehdit edici bir çığlık attı.
«Tam kurt havası,» dedi Ukhanov. «Ne bir ışık görülüyor, ne de Stalingrad'dan bir iz.» Omuzunu silkti, kalın, demir çemberli kapıyı çarparak kapattı. Çuha çizmeli ayaklarını yere vurdu birkaç kez. Biraz üşümüş, biraz şaşkın bir yüzle dönüp sobaya yanaştı. Açık renk alaycı gözleri hâlâ uykulu, kalın kaşları karla örtülüydü.
Kuznetsov'un yanına oturdu. Ellerini sobaya uzatıp ısıttıktan sonra tütün kesesini çıkardı. Aklından geçen bir şeye gülüyor, sırıtırken çelik kaplamalı ön dişi parlıyordu.
«Gene yemekler geçti gözlerimin önünden. Uyanık mıydım, uykuda mıydım bilmiyorum. Bomboş bir kasabada tek başıma kalmışım. Bombardımanda yıkılmış bir dükkâna daldım. Yiyecek yığılıydı her yanda; ekmekler, konserveler, dünya kadar sosis, sucuk, şişe şişe şarap. Hah, şimdi oturup tıka basa karın doyururum diye düşündüm. Gelgelelim öyle üşüyordum ki, karnımı doyur amadan uyandım. Kötü oldu doğrusu. Düşünebiliyor musunuz? Bir dükkân dolusu yiyecek! Gözünün önüne geliyor mu, Çibisov?»
Kuznetsov'a değil, emirerine seslenmişti. Böylece de, teğmeni birliğin dışında bir kişi saydığını göstermek istemişti sanki.
«Doğrusu düşlerinize hiç diyecek yok, Üstçavuş Yoldaş.» Çibisov, fırından çıkmış ekmek kokusu duymuşçasına sobadan yayılan sıcak havayı çekiyordu

ciğerlerine. Yan gözle Ukhanov'un tütün kesesine baktı. «Yalnız unutmayın ki geceleri sigara içmezseniz epeyce tütün artırabilirsiniz. Bütün gece içmezseniz on sigaralık tütün artırmış olursunuz.»
«Bak hele bak! Sen bayağı diplomat kesilmişsin meğer!» Ukhanov keseyi emirerine uzattı. «Al, sar bakalım. Bilek kadar bir sigara sar kendine! Ar tır sak ne olacak sanki?»
Yarı yarıya tutuşmuş tahtalardan birini alıp sigarasını yaktı, sonra da aynı tahtayla ateşi karıştırdı. «Neyse, cepheye vardık mı karavana biraz düzelir sanırım. Çarpışmalarda elde edeceğimiz ganimeti de hesaba kat! Almanların olduğu yerde ganimet bol olur. Senin anlayacağın, teğmenin ayrıcalıklı tayınından düşen kırıntıları toplamak için boğuşmak zorunda kalmayacağız.»
Sigaranın ateşini üfledi, gözlerini kısıp alnını kırıştırdı. «Ee, söyle bakalım, Kuznetsov! Hepimize babalık etmek çok ağır bir yük değil mi sence? Assu' baylarla erlerin işi çok daha kolay. Herkes kendinden sorumla. Bizim yükümüzü sırtında taşımak zor gelmiyor mu sana?»
«Seni niye subay yapmadıklarını bir türlü anlayamıyorum,» dedi Kuznetsov. Çavuşun alaycı konuşmasından sıkılmıştı. «Sen açıklayabilir misin, Ukhanov?»
Birlikte başlamışlardı topçu okulundaki kursa. Ne var ki Üstçavuş Ukhanov sınavlara alınmamış, birliğe assubay rütbesiyle katılmıştı. Topçu çavuşu olarak Kuznetsov'un emrine verilmesi de teğmene bir başka sıkıntı kaynağı olmuştu.
Ukhanov keyifle sırıttı. «Yaa, ben de subaylığa yükselmek için can atıyordum doğrusu! Siz durumu yanlış açıdan görüyorsunuz Teğmenim. Aslında benim bütün istediğim deliksiz bir uyku uyuyabilmek; şöyle bir on saat kadar uyuyabilsem... Belki gene bir bakkal dükkânı görürüm rüyamda. Hadi bana izin, dostlar. Bir daha sesim soluğum çıkmazsa, o arkadaşı son saldırıda kaybettik deyiverirsiniz.»
Sigaranın izmaritini sobaya attı, gerine gerine üst ranzaya tırmanıp hışırtılı samanların üstünde uyuyan askerlerin arasında yer açmaya çalıştı. «Biraz sıkışın çocuklar,» diye söyleniyordu. «İnsana Lebensraum verin biraz.» Az sonra da bir yere kvrılıp sustu.
Çibisov, boynu bükük bir tavırla, «Siz de yatsanız iyi olur, Teğmenim,» dedi. «Görünüşe bakılırsa bu gece hiç birimiz pek fazla uyuyamayacağız zaten. Benim yüzümden uykusuz kalmayın siz.»
Sobanın yaydığı ısıdan yüzü kızaran Kuznetsov ayağa kalktı, yeni tabanca kılıfını alışkın hareketlerle düzelterek emreden bir sesle Çibisov'a seslendi: «Bundan böyle görev başında daha dikkatli olmanı beklerim, asker!»
Gelgelelim bu söz ağzından çıkar çıkmaz Çibisov'un yüzüne yayılan üzüntüyü gördü ve aşırı bir sertlikle konuştuğunu anlayıp topçu okulundaki altı aylık eğitim sonunda alışmıştı öyle konuşmaya fısıltıyı andıran bir sesle, yaptığı yanlışlığı düzeltmeye çalıştı: «Ateşin sönmemesine dikkat et, lütfen.»
«Başüstüne, Teğmen Yoldaş. Hiç merak etmeyin. Size iyi uykular.»
Kuznetsov, soğuk, sallantılı, gıcırtılı karanlıkta ilerleyip yatağına tırmandı, yerine uzanınca pencereden gelen soğukta donacağını düşündü yine. Bitişik

ranzada yatan komşusunu itti, çocuk gibi dudaklarını sarkıtıp içini çekmekten başka bir tepki göstermeyen Teğmen Davlatyan'm yanına sokuldu. Omuzlarını kaldırıp çenesini, kaputunun nemli, batıcı yakasına gömdü, dizlerini bükerek vagonun duvarına dayadı. Duvarın iç yanı bile mavimsi tuzu andıran buz kristalleriyle örtülüydü. Değdikçe üşütüyordu insanı.
Yatağın otları ıslak hışırtılarla altından kayıyor, buzlu duvarlardan madenî bir koku yükseliyordu. Başının üstündeki pencereden giren incecik yel de boyuna yüzünü yalıyor, iğne gibi derisine batıyordu.
Lokomotifin tehdit edici düdüğü sürekli olarak çalıyor, tren, yoğun karanlığı yararak gümbürtüyle ilerliyordu. Cepheye her an biraz daha yaklaşıyordu tren.

İKİNCİ BÖLÜM

SESSİZLİK uyandırdı Kuznetsov'u; ansızın bastıran huzur duygusuyla sessizlik. Trenden iniyoruz, diye düşündü şimşek hızıyla. Tren durmuş, ineceğiz. Beni niye uyandırmadılar acaba?
Ranzadan aşağı atladı. Sabahın ilk saatleriydi bunlar; ortalık buz tutmuştu. Vagonun ardına kadar açılan kapılarından içeri soğuk hava doluyor, geceki tipinin yığdığı karlar cam gibi parlayan kımıltısız tepecikler şeklinde uzanıyordu göz alabildiğince. Ufukta yükselen güneş, ışın saçmayan kırmızı bir toptu. Kapı demirlerinin üstünde biriken kar tabakasından, havadaki kırağı zerreciklerine kadar her şey, göze batan, delici ışıltılarla yanıyordu.
Vagonda kimsecikler kalmamıştı; yalnızca rüzgâr dolaşıyordu içeride. Dağınık yatakların otları sağa sola saçılmış, birkaç sırt çantası yerde açık bırakılmıştı. Bir köşede de kızılımsı pırıltılar saçan bir yığın karabina duruyordu. Dışarıda, birisi, yün eldivenli ellerini birbirine çarparak top patlamasını andıran gürültüler çıkarıyor, karların, çuha çizmelerin altında çatırdadığı, sabahın gergin sessizliğinde birbirine seslenen askerlerin konuşması duyuluyordu.
«Ee, çocuklar, Stalingrad nerede hani?»
«Daha trenden inmeyeceğiz bana kalırsa. Emir falan gelmedi. Sanırım burada karnımızı doyuracak kadar zaman bulacağız. Stalingrad'a henüz varmadık herhalde. Hah işte, •karavanalar geliyor.»
Bir başkası, boğuk bir sesle, keyifli keyifli söylendi: «Gök de pırıl pırıl. Birazdan tepemize inerler. Tam onların işine yarayacak bir hava!»
Kuznetsov, silkinerek uykuyu üstünden attı, kapıya yürüdü. Güneşin altında uzanan karın köreltici aydınlığı gözj lerini kamaştırmış, havanın soğukluğu genzini yakmıştı.
Steplerin ortasında durmuştu tren. Askerler vagonların yanında kümelenmişler, ısınmak için birbirlerine sokuluyor, ellerini gövdelerine vuruyorlardı. Herkes aynı yöne bakıyordu.
Ortadaki vagonların birinde kurulan gezici mutfak, sabahın saydam pembeliğinde dönerek yükselen duman sütunları uzatıyordu havaya. Mutfağın hemen karşısında da kar yığınlarının arasından dostça bakan tek yapının,

istasyonun kırmızı kiremit damı görülüyordu. Askerler, ellerindeki yemek taşlarıyla vagonlardan mutfağa, mutfaktan istasyona koşturuyorlardı. Mutfağın ve istasyon kuyusunun çevresindeki karlar, kaputlarla, yorgan dikişiyle dikilmiş içi pamuklu, kalın ceketlerle beneklenmişti. Bütün tren, kuyudan su çekiyor, kahvaltıya hazırlanıyordu sanki.
Vagonun önündeki konuşmalar da sürüp gidiyordu hâlâ.
«İnsanın içine işliyor, değil mi? Tabanlarından giriyor, iliklerine kadar donduruyor. Sıfırın altında otuz vardır sanırım. Ah ah, şimdi sıcak bir yatakla oynak bir karı olacaktı ki! İşte o zaman tomurcuklanır Shair Bahçelerindeki güller!»
«Nechayev gene tutturdu galiba. Hep de aynı havayı çalar. Kadından başka şey düşünmüyor bu herif. Donanmada çikolatayla beslemişler onu! O yüzden de iyice azgın kerata! Sopayla da adam olmaz bu.»
«Kabalık etmeyelim, arkadaş! Sen ne bilirsin zaten? 'Shair Bahçelerine bahar geldiğinde...' Bilgisiz köylünün birisin sen! Hepsi o kadar!»
«Sen de damızlık aygırın birisin! Azdın gene.»
Kuznetsov, «Duralı çok oldu mu?» diye seslendi. Ortaya sorulmuş bir soruydu bu. Sonra da karların üstüne atladı.
Teğmenin gelişi, askerlerin itişip kakışmasına engel olmadı, (Kuznetsov kendi kendine, allanın cezaları bana alıştılar bile, diye söylendi) ayaklarını yere vurup duruyorlardı hâlâ. Konuşmalarına birkaç saniye ara vermekle yetindiler.
Hepsinin kaşları, kulaklıkları ve kaput yakaları karlıydı. Donanmadan, Uzak Doğu Filo'sundan gelen Çavuş Nechayev, bir numaralı topun cephanecisiydi. İnce uzun, çelik gibi bir adamdı; yüzünde, kadife yumuşaklığında iri benleri, küçücük bir kara bıyığı ve uzunca favorileri vardı. Omuz silkip Kuznetsov'un sorusunu yanıtladı:
«Sizi uyandırmamamızı söylediler, Teğmen Yoldaş. Ukhanov'un dediğine göre gece nöbet tutmuşsunuz siz. Uyandırılmanızı gerektirecek bir durum da yok.»
«Drozdovsky nerede?» Karlardan yansıyan sivri ışık iğnelerinden korunmak için gözlerini kısıyordu Kuznetsov.
Nechayev alayla göz kırptı. «Teğmenim sabah temizliğiyle uğraşıyor, Teğmen Yoldaş.»
Kuznetsov, batarya komutanı Teğmen Drozdovsky'nin, vagonun yirmi metre uzağında durduğunu o zaman gördü. Topçu okulundaki bütün muvazzaf subayların göz bebeği olan Drozdovsky aynı zamanda o dönemin en iyi öğrencisiydi. Askerce duruşu, ince, solgun yüzündeki sert komutan havası doğarken edindiği üstünlüklerdi sanki. Şimdi de beline kadar soyunmuş, atlet yapılı gövdesinin kaslarını askerlerin gözünün önüne sermişti. Bir kar yığınının önünde duruyor, eğilip kalkarak avuçladığı karlarla bedenini ovuyordu. Genç gövdesinden, kılsız göğsüyle yassı midesinden dumanlar yükseliyordu. Gelgelelim bu karla yıkanıp ovunma işleminde belirgin bir direnç gösterisi de yok değildi.
Kuznetsov, ağırbaşlılıkla, «Çok da iyi ediyor,» diye söylendi.

Ne var ki aynı şeyi yapamayacağını bilirdi. Kepini çıkarıp kaputunun cebine soktu, düğmelerini çözerek vagondan uzaklaştı. Bir başka yığının yanında durdu, bir avuç sert, kaba kar alıp yüzünü gözünü ovmaya başladı. Soğuktan yüzünün derisi yanıncaya kadar ovuşturdu. • «Aman bu ne güzel sürpriz! Bizi görmeye mi geldiniz yoksa?» Nechayev, aşırı bir neşeyle konuşuyordu. «Biz de seni gördüğümüze çok sevindik! Zoya, sevgilim, bütün batarya adına hoşgeldin derim sana!»
Soğuk ve ağzına dolan karın tatsız acısı, Kuznetsov'un soluğunu kesmişti. Rahat bir soluk alabilmek, yüzünü mendiliyle kurulamak için doğrulduğunda — vagona dönüp havlu aramayı gözüne yedirememişti— arkasında keyifli sesler duydu yine. Sonra da dupduru bir kadın sesi yükseldi: «Burada ne oluyor, Birinci Batarya? Nedir? Anlayamıyorum.»
Kuznetsov döndü. Sağlık eğitmeni Zoya Yelagina, sırıtan askerlerin arasında dikiliyordu. Sırtındaki beyaz kuzu kürkü, ayağındaki beyaz çuha çizmeler ve işlemeli beyaz eldivenleriyle, bir ordu görevlisine değil, soğuktan korunmak için sıkıca giyinmiş güleç bir genç kadına, çok uzaklarda kalan bir barış dünyasının insanına benziyordu. Zoya, bastırmaya çalıştığı neşeyle parlayan gözlerini Drozdovsky' ye dikmişti. Teğmen, onun varlığından habersizdi. Eğilip kalkıyor, pembe gövdesini ovuşturup omuzlarıyla midesine şaplaklar indiriyor, derin derin soluk alarak tiyatro sahnelerine yaraşan bir tavırla göğsünü şişirip duruyordu. Artık herkes Zoya'nın gözlerindeki bakışlarla süzüyordu onu.
Zoya, çın çın öten bir sesle, «Teğmenim!» diye seslendi. «İşinizin daha ne kadar süreceğini sorabilir miyim? Konuşmak için izin istiyorum.»
Teğmen Drozdovsky, göğsündeki karı silkeledi, belindeki havluyu işinin yarıda kesilmesine kızan bir insan tavrıyla çekip, asık suratla konuşma iznini verdi. «Evet, dinliyorum.»
Zoya, «Günaydın Batarya Komutanı Yoldaş,» diyerek resmî bir giriş yaptı. Kuznetsov, yüzünü mendiliyle kurularken kızın kaşlarının seğirdiğini farketti. «Sizinle görüşmek istediğim belli bir konu vardı. Birliğiniz bana biraz zaman ayırabilir mi acaba?»
Drozdovsky havlusunu omuzuna attı, hiç acele etmeden vagona yollandı. Sırtı buhar banyosundan çıkmışçasına bir pembelikle parlıyordu, kısacık sarı saçları ıslak ıslaktı. Şimdi büsbütün mavileşen, hemen hemen saydamlaşan gözlerle süzüyordu askerleri. Vagonun yanına geldiğinde, kayıtsız bir sesle konuştu: 'Niçin geldiğinizi biliyorum sanırım. Sekiz numaralı denetimi uygulayacaksınız, değil mi? Korkmayın, bizde bit bulunmaz.»
Nechayev, Zoya'nın diz boyu kürkünü, kalçasına dayalı duran ilk yardım çantasını ağır ağır süzüp, «Bizim bataryada kusur bulamazsın,» diye söylendi. «Mikroskopunu alıp gelsen gene bir tek bit göremezsin. Yanlış kapı çaldın sen... Şimdi söyle bakalım, geceyi nasıl geçirdin? Seni tedirgin eden olmamıştır umarım.»
Drozdovsky, «Nechayev çok konuşuyorsun,» diyerek çavuşun sözünü kesti, Zoya'nın yüzüne bile bakmadan yürüyüp vagonun demir basamaklarını tırmandı.

İçerisi, mutfaktan dönen, önlerindeki kahvaltının düşüncesiyle heyecanlanıp bağrışan askerlerle doluydu. Üç büyük torba, ekmek ve peksimetle, yemek taslarıysa dumanı tüten bir çorbayla doluydu. Birinin kaputunu aldılar, her zamanki gibi itişip kakışarak alt ranzalardan birine serdiler. Ekmekler bunun üstünde dilimlenecekti. Soğuktan çatlayan yüzleri iş kaygısıyla bulutlanmıştı. Drozdovsky ceketini giydi, palaskasını sıktı.
«Sesinizi kesin!» diye bağırdı. «Gürültü etmeden iş yapamaz mısınız siz? Topçu çavuşları, biraz disiplin sağlayın burada! Ne o Nechayev? Niye dikiliyorsun öyle? Yiyeceğin paylaştırılmasıyla ilgilen bakalım. Hep paylaşmaktan dem vursun sen! Sağlık eğitmeniyle biz ilgileniriz, merak etme.»
Nechayev, Zoya'dan özür dilercesine başını eğip vagona tırmandı.
«Nedir bu patırtı, çocuklar? Ağır olun bakalım. Bütün bir tank birliği gelse sizden çok gürültü yapmazdı.»
Verilen emirlerden, askerlerin artık Zoya'yla hiç ilgilenmeyip yalnızca yiyecek dağıtımıyla uğraşmalarından, Zoya'nın bu gürültülü kahvaltı bölüşmesine tanık oluşundan utanç duymuştu Kuznetsov. Kızın yanına gidip, şaka edercesine, «Hayır, bizim birliği denetlemene hiç gerek yok ama gene de seni gördüğümüze sevindik,» diyebilmek isterdi ya, bundan daha da çok sıkılacağını biliyordu. Zoya'nın aralarında belirmesiyle birlikte, neden herkesin o an Kuznetsov'un kendisinin de denediği alaycı tavırlarla konuşmaya başladığını anlayamıyordu. Bu şaka yollu konuşmalarda, sanki kızın gelişi, hepsi için bir anlam taşırmış gibi; sanki uykusuz yüzünden, gözlerinin altındaki gölgelerden, dudaklarından, sıhhiye vagonunda birlikte yolculuk ettiği genç doktorlarla paylaştığı ahlâksızca bir giz okunurmuş gibi, iğneleyici bir ton vardı. Ne var ki Zoya'nın her duraklamada onların arasına gelmesinin bit aramak amacını taşımadığını çok iyi biliyordu Kuznetsov. Drozdovsky'yi görmeye geliyordu o.
«Burada her şey yolunda, Zoya,» dedi. «Bizi denetlemenin hiç gereği yok. Hele kahvaltı saati olduğuna göre...»
Zoya sabırsızca omuz silkti:
«Amma da kibarmış sizin vagon! Kimsenin de bir şeyden yakındığı yok ha? Siz de öyle masum masum bakmayın, kişiliğinize aykırı düşüyor.» Kirpiklerini bir kaldırıp indirmiş, Kuznetsov'un içini okumuştu. Anlaşılmaz bir gülümsemeyle sürdürdü: «Sizin sevgili Teğmen Drozdovsky' nize gelince... O garip davranışlarından vazgeçmezse cepheye değil, önce hastaneye gidecek.»
Kuznetsov karşı çıktı: «Benim sevgili teğmenim değil. Bu bir! İkincisi...»
«Açık sözlü olduğunuz için teşekkür ederim, Kuznetsov. Evet ikincisi? Benim için neler düşünüyorsunuz? İkinci olarak da onu anlatın bakalım.»
Teğmen Drozdovsky giyinip kuşanmış, yeni tabanca kılıfıyla kayışını kaputunun üstüne bağlayarak geliyordu. Çevik bir hareketle karın üstüne atladı, Kuznetsov'la Zoya'ya bir göz atıp konuşmaya başladı. «Ne demek istiyorsunuz, Eğitmen Yoldaş? Ben kendimi hasta etmeye mi çalışıyorum yani?»
Zoya, meydan okurcasına geri attı başını:
«Olabilir. O olasılığı da göz önünde tutmak gerek.»

Drozdovsky terslendi. «Bana bakın, siz öğretmen değilsiniz, ben de sizin öğrenciniz değilim. Lütfen sıhhiye vagonuna dönün! Teğmen Kuznetsov, ben tabur komutanına sunuz bataryadan.»
Sert bir selâm çaktı, palaskası sımsıkı, sırtı dimdik, birinci sınıf muvazzaf subayların yaylı yürüyüşüyle vagonun yanında koşuşturan erlerin arasından geçip gitti. Erler onu görür görmez yol açıyorlardı. Teğmen, verilen selâmları bileğinin küçük bir hareketiyle alıyor, kalabalığı bakışlarıyla yarıyordu sanki. Pırıltılı beyaz stepin üstünde asılı duran güneş, havadaki kırağı zerrelerini küçücük gökkuşağı beneklerine dönüştürüyordu. Kuyunun çevresi, gelip giden askerlerle doluydu; erler su çekiyor, keplerini çıkarıp soluklarını kesen buzlu suyla yıkanıyorlar, sonra da titreye titreye trenin ortasındaki mutfak vagonunun çağrısına koşuyorlardı. Kırağıyla örtülü yolcu vagonunun önündeki tabur komutanlarına yaklaşmamaya özen gösteriyordu hepsi de.
Oysa Drozdovsky, o topluluğa yönelmişti.
Kuznetsov, Zoya'nın çekik gözlerini kocaman kocaman açıp teğmenin arkasından bakışını, kızın yüzüne yayılan çaresizlik ifadesini gözledi.
«Bizimle birlikte kahvaltı etmek ister miydin?»
Kız, dalgın bir tavırla sordu: «Ne dediniz?»
«Yiyeceğimiz soğuyor, Teğmen Yoldaş! Sizi bekliyoruz.» Nechayev, vagonun kapısından sesleniyordu. «Bezelye çorbası çıktı,» diye ekledi. «Boğulmadan yutabilirseniz insanın canına can katar.»
Nechayev'in arkasından, kaputun üstüne yayılan tayınlarını alan askerlerin uğultusu geliyordu. Kimileri hoşnut kahkahalar atıyor, kimileri homurdanarak ranzalara oturuyordu. Donmuş kara ekmek parçalarını dişliyor, taslardaki çorbayı kaşıklıyordu herkes. Zoya'yla ilgilenen kalmamıştı artık. "
Kuznetsov, «Çibisov!» diye seslendi. «Sağlık eğitmenine benim tasımı ver.»
«Tabiî ya! Gelin siz de bize katılın,» dedi Çibisov. Kaba, köylü şivesiyle, «Buyur hemşiranım,» diye ekledi. «Bizim çocukların arkadaşlığına diyecek yoktur.»
Zoya, aynı dalgın bakışlarla, «Peki, geleyim,» diye karşılık verdi. «Belki... Evet, haklısınız, Teğmen Kuznetsov. Ben henüz kahvaltı etmedim. Peki ama niye kendi karavananızı veriyorsunuz bana? Siz ne yapacaksınız?»
«Ben daha sonra yerim,» dedi Kuznetsov. «Aç kalmam
nasıl olsa.»
Çibisov, kendisine çok bol ve çok kısa gelen kalın kaputuyla kapıya dayanmış, minik gövdesinin üstündeki tıraşlı suratını dışarı uzatmıştı. Bir çocuk oyunu oynarcasına Zoya'ya el ediyor, bir yandan da telâşla ağzındaki ekmeği çiğniyordu.
«Hadi gel, kızım. Niye geliniyorsun?»
Zoya, «Sizin kahvaltınızdan biraz yerim,» dedi Kuznetsov'a. «Birazını da siz yiyeceksiniz ama. Yoksa bir lokma
almam.»

Erler, göğüs geçirerek, keyifli homurtular çıkararak yiyorlardı yemeklerini. Birkaç kaşık sıcak çorbayla, birkaç yudum açık, şekerli çay içtikten sonra soran bakışlarını yine Zoya'ya çevirmişlerdi. Kız, yeni kuzu derisi paltosunun düğmelerini çözüp, beyaz boynunu açığa çıkardı. Dizlerinin üstünde tuttuğu çorbayı dökmemeye özen gösteriyor, adamların bakışlarıyla karşılaşmamak için gözlerini yerden kaldırmıyordu.
Kuznetsov da onunla birlikte yiyordu. O da kızın dudaklarına götürdüğü kaşığa, inip kalkan beyaz gırtlağa bakmamaya çalışıyordu. Zoya'nın kirpiklerinde biriken kırağı erimiş, ıslak kirpikler birbirine yapışmıştı. Kirpikleri gözlerindeki heyecanı gizleyen bir perde olmuştu şimdi. Sobanın yanı iyice sıcaktı; Zoya, kepini çıkarıp kumral saçlarını omuzlarına döktü. Saçları dökülünce savunmasız bir yaratık haline gelmişti birden. Elmacık kemikleri fırlak, ağzı büyüktü. Ürkek, çocuksu yüzü, askerlerin yemekten kızaran, terli suratlarının arasında göze batıyordu. Kuznetsov, kızın güzel sayılamayacağını farkederek şaşırdı. Zoya'nın kepini çıkardığını hiç görmemişti daha önce.
«'Shair Bahçelerine bahar geldiğinde, Shair Bahçelerin de güller açtığında...»
Çavuş Nechayev, bacaklarını açıp ranzaların önünde dikilmiş, bir yandan sigarasını sararken, bir yandan kendi kendine şarkı söylüyordu. Gözlerini Zoya'ya dikmiş, dudaklarında alaycı, sevecen bir gülüş belirmişti. Çibisov her zamanki göze girme çabasını daha da artırıp kıza bir bardak cay doldurdu, getirip eline verdi. Zoya, sıcak bardağı parmak uçlarıyla tuttu. Yüzü kızarmıştı.
«Sağol, Çibisov,» diye söylenerek ıslak ıslak parlayan gözlerini Nechayev'e çevirdi. «Nedir bu bahçeli, güllü şarkı, Çavuş? Başka şarkı bilmez misiniz siz?»
Soru adamların ilgisini çekmişti. Yüreklendirmek istercesine Nechayev'e döndüler hepsi.
«Hadi, çavuşum, soruya karşılık verin. Söyleyin bakalım, o şarkıyı nerede öğrendiniz?»
Nechayev, «Vladivostok'ta,» dedi düş görürmüş gibi. «İznim vardı. Dans etmeye gittim limana inince... 'Shair Bahçelerindegüller açınca...' Donanmada üç yıl bu tangoyu söyledim ben. Vladivostok'taki kızları bir bilsen, Zoya! Bulunmaz yaratıklar; ne prensesler, ne balerinler var bilsen. Ölünceye kadar unutmayacağım onları.»
Palaskasını sıktı, kollarında bir kız varmış gibi dans etmeye, kalçasını sallamaya başladı.
«Shair Bahçelerine bahar gelince... Sarı saçlarını özlerim... Tralalla lay...»
Zoya kısık sesle güldü.
«Sarı saçlar... güller. Kullanıla kullanıla posası çıkmış sözler seçmişsiniz, çavuşum. Prenseslerle balerinler. Hiç prenses gördünüz mü siz?»
«Seni görünce prenses görmüş oldum. Yemin ederim!» Nechayev yüreklenmişti, arkadaşlarına göz kırparak sürdürdü: «Öyle bir duruşun var ki! Tam prenses duruşu.»
Kuznetsov,1 kızla niçin alay ediyor anlayamadım diye düşündü. Zoya'nın güzellikten yoksun olduğunu daha önce niye farketmedim acaba?

«Şu savaş olmasaydı —sen beni tanımazsın, Zoya— gecenin birinde kapıp kaçırırdım seni. Bir taksiye atar, dağlarda bir otele götürürdüm. Sonra da bir şişe şampanya açıp bir prensesmişsin gibi ayaklarının dibine çökerdim.»
Askerlerin gülüşmesi kesilince, «Demek taksiyle,» dedi Zoya. «Çok romantik doğrusu. Hiç başıma gelmedi öylesi.» «İkimiz yalnız olsak başına gelmeyen kalmazdı.» Elâ gözlerinin bakışları kızı okşuyordu. Şaka edercesine konuşmuştu, ama Kuznetsov araya girmek gereğini duydu.
«Kes artık, Nechayev. Çok uzattın. Üç adam bir araya gelse senin kadar konuşmaz. Otele gidermiş! Saçma. Ne anlamı var bunları söylemenin?... Sen de lütfen çayını iç, Zoya.»
Kız, «Hepiniz gülünçsünüz,» diye söylendi. Beyaz alnında incecik bir keder kırışığı belirmişti.
Bardağı dudaklarına dayamıştı, ama artık içmiyordu. Beyaz tenine hiç yakışmayan kırışık da düzelmiyordu bir türlü. Bardağını sobanın üstüne bırakıp Kuznetsov'a döndü, sesine, belirgin bir soğukluk ve kendini beğenmişlik vererek sordu:
«Siz de niye öyle bakıyorsunuz sanki? Yüzümde ne göreceğinizi sanıyorsunuz? Bacadan kurum falan mı düşmüş? Yoksa siz de Nechayev gibi birtakım iğrenç prenseslerle balerinlerin anılarına mı daldınız?»
Kuznetsov, «Prensesleri ancak çocuk masallarından tanırım,» diye karşılık verdi. Utancını gizlemek için de kaşlarını çattı. «Gerçek bir prensesle hiç karşılaşmadım.»
Zoya az önceki sözünü yineledi: «Hepiniz öyle gülünçsünüz ki!»
Nechayev, «Kaç yaşındasın, Zoya?» diye sordu çekingenlikle. «On sekiz falan mı? Donanma ağzıyla söylememe izin verirsen tersaneden 1924'de çıkmışsındır derim. Ben senden dört yaş büyüğüm öyleyse.»
«Bilemediniz işte!» Zoya gülümsüyordu şimdi. «Otuz yaşındayım, tersaneci yoldaş. Otuzu bitir eli üç ay oldu!»
Nechayev'in çikolata benli esmer yüzünden şaşkınlık okunuyordu.
Şaka edercesine, «Sen öyle diyorsan öyle olsun,» diye söylendi. «Aklına koymuşsun bir kere. Annen nasıldır peki? gana benzer mi? Bari onun adresini ver.» Gülüyordu Nechayev. İnce bıyığı yukarı kalkmış beyaz dişleri ortaya çıkmıştı. «Gepheye varınca annenle mektuplaşmaya başlarım. Birbirimize resim falan göndeririz.»
Zoya, karşısındaki ince uzun gövdeyi hoşnutsuzlukla süzüp, titrek bir sesle karşılık verdi:
«Bakıyorum izinli gecelerinizde gittiğiniz danslı toplantılardan epey bayat şakalar öğrenmişsiniz. Annemin adresini istediniz. Vereyim! Peremyshl kasabası, iki numaralı belediye mezarlığı... Aklınızda tutabilir misiniz, yoksa yazmak mı gerekiyor?» Acılı bir sesle ekledi: «Annemle babam '41'de öldüler. Ne var ki kocam sağ, Nechayev... Hoppala, niye öyle bakıyorsunuz hepiniz? Doğru söylüyorum, dostlar. Yalan değil, benim de bir kocam var.»

Vagona sessizlik çöktü. Konuşmaya kulak veren askerler Nechayev'in tehlikeli oyununu kızıştırmaktan vazgeçmişlerdi artık. Herkes yemeğine ara vermiş, gözlerini kıza dikmişti. Nechayev sigarasından bir soluk çekti, Zoya'nın yüzüne, yere eğik gözlerine bakarak yarı kıskançlık, yarı inanmazlıkla sordu: «Eğer çok büyük bir sır değilse kocanın kimliğini öğrenebilir miyiz acaba? Alay komutanı falandır belki de! Kimilerinin dediğine göre de bizim Teğmen Drozdovsky'den hoşlanıyormuşsun sen.»
Zoya'nın söylediklerine Kuznetsov da inanmamıştı. Doğru söylemiyor, uydurdu, diye düşündü. Kocası yoktur; olamaz.
«Yeter, Nechayev,» diye seslendi. «Abuk sabuk sorular sormayı bırak artık. Bozuk plak gibisin. Kendin farketmiyor musun kuzum?»
Ayağa kalkıp Zoya'dan uzaklaştı, köşedeki karabina yığınını, onun yanındaki hafif makineli tüfeği gözden geçirdi. O arada da bir tas çorbayla bir ekmek tayınının hiç el sürülmeden kaldığını gördü. Yiyeceklerin yanında, bir gazete parçasına dökülmüş birkaç kaşık şeker duruyordu.
«Çavuş Ukhanov nerede?» diye seslendi.
Kazymov adında genç bir Kazak, üst ranzaların birinden karşılık verdi: «Başçavuşun yanına gideceğini söylediydi, Teğmen Yoldaş.» Bağdaş kurup oturmuş, çayını içiyordu. «Siz benim tayınımla tasımı getirin, ben birazdan dönerim dediydi.»
Kazymov sözünü bitirince yere atladı. Sırtındaki yorgan dikişi ceket ve pantolon yepyeni, çekik gözleri pırıl pırıldı.
«Gidip bakayım mı, Teğmen Yoldaş?»
«Hayır, gereği yok. Sen kahvaltını bitir, Kazymov.»
Çibisov derin derin içini çekti, nedeni anlaşılamayan bir gülümsemeyle Zoya'ya seslendi:
«Kocan iyi adam mıdır bari? Yoksa biraz suratsız mıdır?»
«Kahvaltı için çok teşekkür ederim.» Kız ayağa kalkıp saçlarını savurdu, alnındaki kırışığın silinmesine yol açan biçimde güldü. Sonra da kürklü kepini kafasına geçirip saçlarını da içine tıktı. «Sanırım lokomotifi bağlıyorlar. Duyuyor musunuz?»
«Bundan sonraki durak savaş alanı olacak.» Üst ranzalarda oturanlardan biri yapmacık bir neşeyle konuşuyordu. «Sıkı dur, Fritz, biz geldik. Bizi gördüğüne sevinmedin mi?»
Nechayev, «Sevgili Zoya, ne olur bizi bırakma,» diye söylendi. «Yanımızda kal. Kocayı ne yapacaksın sanki? Savaşta kocanın sana ne yararı olur?»
«İki lokomotif takıyorlar galiba.» Üst ranzadan gelen hırıltılı sesti bunu söyleyen. «Çabucak varırız artık. İlk durak Stalingrad.»
«Belki de son durak burasıdır. Burada ineceğiz belki de.»
Kuznetsov, «Ne kadar çabuk inersek o kadar iyi,» diye söylendi.
Üst ranzalarda oturup soluk almadan çayını yudumlayan yaşlıca bir çavuş. «Siz oynatmışsınız.» diye karşı çıktı. «Lokomotif sesine benziyor mu bu.» Aşağı atladı, dışarı bakmak için kapıya yöneldi.

Kuznetsov, «Ne var, Yevstigneyev?» diye sordu. «Ne oluyor?»
Çavuşun kırçıl şakaklarını, kaygılı bakışlarla göğü gözleyen, sağa sola dönen başını, vagonun kapısını dolduran geniş, güçlü sırtını görebiliyor, ancak adamın söylediklerini duy amıy ordu.
Trenin iki ucundaki uçaksavar makinelileri aynı anda ateşe başladılar.
«Tamam, çocuklar, olan oldu. Ee, elbet! Az durmadık burada.» Yine üst ranzalardan atlayan biriydi bağıran. «Sonunda onlar da yetiştiler.»
«Gelenler de güzel uçaklar doğrusu! Bombalarını da getirmişler.»
İki uçtan ateş eden uçaksavarların gürültüsüne tiz bir çığlık karışmış, makineli tüfek takırtısı tepelerindeki göğü delmeye başlamıştı. Dışarıdaki askerlerin, «Hava akını! Messers'ler geliyor!» naraları vagona dolduğunda Kuznetsov ne olup bittiğini hâlâ pek iyi anlayamamıştı. Yevstigneyev elindeki çay bardağını bir yana attı, Zoya'yi kapıya doğru iterek silah yığınına koştu. Öteki askerler de yataklarından atlamış, tüfeklerine sarılmışlardı. Kuznetsov, saniyenin binde biri kadar bir süre içinde, kendimi kaybetmemeliyim, diye düşündü. En son ben çıkmalıyım vagondan.
«Herkes dışarı!» diye bağırdı. «Vagonu boşaltın!»
Uçaksavarların sağu edici gürültüsü öyle yakındı ki art arda gelen patlamaların kulak zarını paralayacağını sandı. Yaklaşan uçakların uğultusuyla, makineli tüfek ateşinin takırtısı vagonun tepesini bir kez daha yaladı.
Kuznetsov kapıya koştu. Karabinalarıyla karlara atlayan askerler güneşin altında ışıl ışıl parlayan stepe yayılıyorlardı. Midesinde soğuk bir boşluk duydu. Son olarak o atladı vagondan, birkaç adımda koskocaman, mavimsi bir kar yığınına vardı. Kendini yüzükoyun karın içine, yerde yatan bir başka askerin yanma attı. Tiz bir gürültü ense kökünü delecek gibiydi. Yüzünü kara bastıran ağırlık duygusuna karşı koymayı başardı, kafasını kaldırıp baktı.
Bir Messerschmitt üçlüsüydü gelenler. İnce kanatları ve yuvarlak motor kapakları güneşte parlıyan uçaklar, göğün buz mavisi ışıltısını yarıp trenin önüne doğru alçalıyorlardı. Trenin iki ucundaki uçaksavarların mermileri de havada izler bırakarak yükseliyor, uçakların çevresinde patlayıp duruyordu. Gelgelelim ince gövdeler giderek daha dik bir açıyla alçalmaya, makineli tüfeklerle otomatik toplardan çıkan kırmızı uçlu alevlerin sarsıntısıyla zangırdamaya başlamışlardı. Boşalan vagonlar, gökkuşağı renklerinde izler bırakan mermilerle taranıyordu.
Uçakların ilki iyice alçaldı, vagon dizisinin üstünde uçmaya başladı. Öbür ikisi de onu izlediler.
İleride, lokomotifin bulunması gereken noktada bir bomba patladı, havaya koskoca bir kar bulutu yükseldi. Avcı uçakları yine göğe tırmanıyorlardı şimdi. Geniş bir açı çizerek döndüler, ikinci bir saldırıda bulunmak üzere trene doğru uçmaya başladılar.
Kuznetsov, bizi açık seçik görüyorlar, diye düşündü. Bir şeyler yapmam gerekiyor.

«Ateeş!» diye bağırdı. «Karabinalarla ateş edin,» Dizlerinin üstünde doğrulunca Zoya'nın kar yığınının öbür yanında yattığını gördü. Kızın kaşları çatık, iri iri açılan gözlerinin bakışları donuktu.
«Zoya! Uzaklaş buradan! Vagonlardan uzaklaş.»
Ne var ki Zoya gözlerini trene dikmişti. Hiç duymamış gibi bakıyor, dudaklarını ısırıp duruyordu. Kuznetsov da aynı yöne baktı. Drozdovsky gövdesine tıpatıp uyan kaputunun eteklerini savurarak trenin önünde koşturuyor, bir yandan da duyamadıkları bir şeyler bağırıyordu. Kendi vagonuna gelince kapıdan içeri daldı, az sonra da hafif makineliyle döndü. Trenden atlayıp koşa koşa uzaklaştı. Kuznetsov'un on metre ötesinde yere çöktü. Makinelinin çatalayağmı çılgınca bir telâşla kara gömüp şarjörü taktı. Sonra da göğün maviliğinden aşağı süzülen, tüfeklerinden taraz taraz alevler saçan uçaklara ateş etmeye koyuldu.
Birkaç saniye içinde, yere inen, karı havaya savuran bir mermi yağmurunun altında kaldılar. Makineli tüfeklerle topların kulakları sağır edici gümbürtüsü, uçak motorlarının vınlaması, Kuznetsov'un kafasında uğulduyor, gözlerinin önünden, parlak renkli çiçek dürbünü şekilleri kayıyordu. Mermilerin sıçrattığı kar tozları da yüzüne çarpıyordu boyuna. Dibine sığındıkları kar yığını kısa bir an için gölgede kaldı. Kuznetsov, bu gürültülü gölgeliğe düşen, oradan oraya sıçrayan boş fişekleri gördü. Ne var ki işin en şaşılacak yanı hemen üstlerinden geçen uçakta, kafasındaki yumurta biçimi miğferiyle oturan pilotun yüzünü seçebilmiş olmasıydı.
Toprağın birkaç metre yukarısında uçan Messerschmitt' lerin motorlarından madenî bir uğultu yükseldi, uçaklar yine göğe tırmanmaya başladılar.
«Volodya! Dur, kalkma! Bekle biraz!» Yakından geliyordu ses. Başını çevirip bakınca Drozdovsky'nin boş şarjörü çıkarıp attığını ve Zoya'nın da yerinden kalkmaya çalışan erkeğin omuzlarına bastırdığını gördü. «Volodya! Lütfen!»
«Mermi kalmadığını görmüyor musun?» Yüzü allak bullak olan teğmen kızı itmeye, doğrulmaya çabalıyordu. «Bırak beni! Bırak diyorum.»
Zoya'nın elinden kurtuldu, kız şaşkın şaşkın yatarken kendisi vagona koştu. Kuznetsov, sürünerek kızın yanına yaklaştı.
«Ne var? Ne oldu? Makineli niye sustu?»
Zoya kafasını kaldırıp baktı. Yüzü değişmişti; alaycı bir gülüşle, «Siz miydiniz, Teğmen Kuznetsov?» diye sordu. «Siz niye ateş açmıyorsunuz uçaklara? Korkuyor musunuz yoksa? Niyetiniz her işi Drozdovsky'ye mi bırakmak?»
«Neyle ateş edeyim? Tabancamla mı? İstediğin o mu?»
Zoya bu sözleri duymazlıktan geldi.
Uçaklar trenin ön bölümüne ateş açmışlardı şimdi; lokomotifin üstünde dönüyorlardı. Yataklı vagonlardan ikisi ateş almıştı; alevler açık kapılardan dışarı uzanıyor, trenin tepesine yükseliyordu. Baskının amansızca sürüp gitmesi, vagonları saran alev ve ortalığa yayılan duman Kuznetsov'a korkunç bir" çaresizlik duygusu verdi. Bu üç düşman uçağının bütün treni yakıp yıkmadıkça oradan uzaklaşmayacaklarmı geçiriyordu aklından.

Hayır, olamaz, diye düşündü. Cephaneleri bitecektir nasıl olsa. Birazdan çekip giderler...
Ne var ki uçaklar yine dönmüş, trenin hemen üstünde uçmaya başlamışlardı.
«Hastabakıcı! Hastabakıcı nerede?» Yanan vagonların birinden çıkan birkaç kişi karların üstünde bir şey çekiştiriyor, bir yandan da hastabakıcıyı çağırıyorlardı.
Zoya, «Geliyorum,» diye seslenerek ayağa kalktı. Vagonun açık kapısına, sonra da karın üstündeki hafif makineliye bakıp, «O nerede?» diye sordu. «Ben gidiyorum, Kuznetsov. Orada olduğumu söyler misin?»
Kızı durdurmaya hakkı yoktu. Zoya, ilk yardım çantasını kapıp kalktı, koşar adım ilerleyerek kar yığınlarının arasında kayboldu.
«Sen misin, Kuznetsov?»
Teğmen Drozdovsky vagondan dönmüş, makineli tüfeğin yanına çöküp, getirdiği şarjörü yerleştirmeye koyulmuştu. İnce, solgun yüzü gergindi.
«Şu domuzların yaptığını görüyor musun? Zoya nerede?»
«Öndeki vagonlarda bir yaralı varmış,» dedi Kuznetsov. Makinelinin ayaklarını karın içine daha sıkıca yerleştirirken, «Gene geliyorlar,» diye söylendi.
«Namussuzlar... Zoya nerede dedim?» Drozdovsky omuzunu tüfeğin dipçiğine dayamış bağırıyordu. Messerschmitt' ler stepin üstünde alçalınca gözleri kısıldı, pırıltılı mavi yuvarlakların ortasındaki gözbebekleri küçücük birer siyah benek gibi donup kaldı.
Trenin arkasındaki uçaksavarın sesi kesilmişti. Drozdovsky ilk uçağın motoruna nişan alıp tetiğe bastı, son uçak da pırıltılı bir ustura hızıyla kayıp geçinceye kadar parmağını çekmedi.
«Hedefi buldum!» Boğuk bir sesle bağırıyordu teğmen. «Gördün mü, Kuznetsov? Eminim ki düşecektir! Yanılmış olamam!»
Ne var ki uçaklar hâlâ stepin üstünde uçuyor, havayı ağır makinelilerin mermileriyle deliyorlardı. Mermilerin alevli mızrakları karların üstünde yatan gövdeleri harekete geçiriyor, askerler yerlerinde dönerlerken havaya beyaz bulutçuklar yayılıyordu. Az ilerdeki bataryanın birkaç eri bu gerginliğe dayanamamış, ayağa kalkıp değişik yönlerde koşmaya başlamışlardı. Biri koşarken düştü, bir iki metre süründükten sonra kollarını açıp olduğu yerde kaldı. Bir başkası zikzaklar çizerek koşuyor, boyuna sağına soluna bakınıyordu. Gelgelelim o da makinelilerin ateşine tutuldu, mermiler kızgın birer çivi gibi gövdesini delip geçti. Vurulunca kollarını kaldırıp karlara yuvarlandı. İçi pamuklu yorgan dikişi ceketinden dumanlar tütüyordu.
Drozdovsky, ikinci boş şarjörü çıkarırken, «Bu kadar anlamsız bir şey olmaz,» diye bağırıyordu. «Tam cepheye varacakken...»
Kuznetsov dizlerinin üstünde doğruldu, kar yığınlarının arkasında sürünen askerlere seslendi:
«Kimse koşmasın! Yerlerinizde durun!»
Olanca gücüyle haykırdığını, verdiği emrin anlaşılmaz bir sessizliğe dönüştüğünü neden sonra farketti. Makineli tüfeklerin takırtısı, inişe geçen uçakların korkunç motor sesi yoktu artık. Saldırı sona ermişti.

Saldırgan uçaklar buzlu maviliği yararak güneybatıya doğru uzaklaşıyor, motorların vınlaması gitgide azalıyordu. Askerler kararsız hareketlerle yerden kalkıyor, kaputlarına, tüfeklerinin arasına dolan karları silkeliyorlardı. Bakışlar önce tutuşan ön vagonlara, sonra da kendi vagonlarına yöneliyordu. Belindeki gemici palaskasının tokası yana kayan Nechayev, kepini dizlerine çarpıyor (ona bakılırsa parlak siyah saçlarına dolan kar da az değildi ya!) kanlı gözlerini kısıp yapmacık bir gülüşle ikinci takım komutanı Teğmen Davlatyan'ı gözlüyordu. Ufak yapılı, iri gözlü, salakça bir delikanlıydı Teğmen Davlatyan. Karlı kaşları çatılmak için boş yere çaba harcarken dudakları utangaç bir gülümsemeyle aralanmıştı.
Nechayev, aşırı bir neşeyle söylendi: «Görünüşe göre kara yumulmuşsunuz, Teğmen Yoldaş! Karları öpmüşsünüz bir güzel. Şu kümeye öyle bir daldınız ki! Geren, Japon inci avcısı sanırdı. İyi bindirdiler ama! Değil mi, çocuklar? Burnumuzu kara sürttüler iyice.» Teğmen Drozdovsky'nin yakında durduğunu görünce, «Bizi süründürdüler,» diye bitirdi özür dilercesine.
Davlatyan, hafifçe kekeleyerek, «Doğrusu neye güldüğünüzü anlayamıyorum,» diye söylendi. «Size ne oluyor, Nechayev?»
«Bu dünyadan ayrılmaya hazırlandınız mı, Teğmen Yoldaş?» Nechayev kıkır kıkır gülüyordu hâlâ. «Tamam, sonumuz geldi, diye düşünmediniz mi?»
İri yarı, sert bakışlı bir adam olan karargâh takımı komutanı Başçavuş Golovanov geniş omuzuna astığı makineli tabancayı sallayarak yanaştı, Nechayev'in eğlencesine asık suratla son verdi.
«Fazla konuştun, gemici yoldaş.»
Çibisov'un karların arasında boynu bükük, topallayarak dolaştığını, onun yanında yürüyen Kazymov'un, çevresine suçlu bakışlarla bakıp terli yüzünü kaputunun yeniyle kurulamaya uğraştığını o zaman gördü Kuznetsov. Yevstigneyev'in kara bulanmış yüzü anlamsız, bakışları utanç doluydu. Kuznetsov, herkesin çaresizlik içinde kıvrandığı bu aşağılayıcı dakikaları yaşamak, birbirlerinin gözü önünde o iğrenç ölüm korkusuyla boğuşmak zorunda kaldıkları için sıkılmış, öfkeye benzer bir duyguya kapılmıştı.
Uzaklardan, «Yoklama yapılacak!» diye bir emir geldi. «Bütün bataryalar yerlerini alsın!»
Drozdovsky, «Takım komutanları bataryalarını hazırlasın,» diye seslendi.
Önce Başçavuş Golovanov'un sesi duyuldu:
«Karargâh takımı, hizaya gir!»
Kuznetsov emri yineledi: «Birinci takım, hizaya gir!»
Teğmen Davlatyan askerî okulda öğretilen tekdüze sesle verdi komutunu.
«İkinci takım! Sağa...»
Hâlâ şaşkın, hâlâ tedirgin olan askerler kaputlarını silJcerek, palaskaları düzelterek yaklaştılar, alışılmadık bir sessizlikle hizaya girdiler. Herkesin gözü, şimdi bomboş, pırıl pırıl uzanan gökkubbenin güney yarısına dikilmişti.

Takım hizaya girince, Kuznetsov, sağda duran Nechayev'in sinirli sinirli kımıldadığını gördü. Onun sağında bulunması, gereken bir numaralı topun komutanı Üstçavuş Ukhanov ortalıkta görünmüyordu.
«Ukhanov nerede?» diye sordu sıkıntıyla. «Hava akını sırasında gözüne ilişti mi, Nechayev?»
Nechayev, «Ben de nerede olabileceğini düşünüyordum,» diye mırıldandı. «Kahvaltıdan önce başçavuşun yanına gideceğini söylemişti, Teğmen Yoldaş. Belki de hâlâ oradadır.»
«Bunca zaman ne işi var orada?» Kuznetsov ilk sıradaki askerlerin önünden geçmeye başladı. «Hava akını sırasında Ukhanov'u gören oldu mu?»
. Soğuktan titreyen askerler sessizce bakıştılar.
Nechayev sıkkın bir yüzle, yine fısıltıyla seslendi: «Bir kere baksaydınız, Teğmen Yoldaş. Oradadır belki!...»
Trenin üstüne, karların üstüne, yarı yarıya kara gömülü olan istasyonun üstüne ışıl ışıl parlayan küçücük kırağı zerreleri iniyordu yine; tıpkı hava akınından önceki gibi. Trenin önlerinde, yanan yataklı vagonlarla onların arkasındaki sağlam vagonların çevresindeki koşuşma sürüp gidiyordu. Bütün bataryalar yerlerini alma çabasındaydılar. Önlerinden, ölü ya da yaralı bir askeri taşıyan iki er geçti; kendi kaputunun içinde taşıyorlardı adamı.
«Hayır,» dedi Kuznetsov. «Ukhanov olamaz bu. Onun sırtında pamuklu ceket vardı.»
«Birinci Takım!» Drozdovsky'nin sert, kararlı sesini duydu. «Teğmen Kuznetsov! Niçin tekmil vermiyorsunuz? Ne var Ne oldu?»
Kuznetsov, Ukhanov'un yokluğunu nasıl açıklayacağını düşünerek birkaç adım ilerledi. Ne var ki o ağzını açmadan Drozdovsky aynı sert sesle sordu:
«Topçu çavuşu Ukhanov nerede? Yerinde göremiyorum. Takım komutanı, size soruyorum!»
Kuznetsov batarya komutanına yaklaşınca, «Önce sağ olup olmadığını araştırmamız gerek,» dedi. Görünüşe bakılırsa bana inanmaya niyetli değil, diye düşünüyordu. Birden Drozdovsky'nin hava akını sırasındaki halini, Zoya'yı itişini, solgun, keskin çizgili yüzünün ifadesini, bütün bir şarjörü Messerschmitt'lerin üstüne boşaltısını hatırladı.
Drozdovsky, «Teğmen Kuznetsov,» diye seslendi. «Ukhanov'a bir yere gitmesi için izin verdiniz mi? Yaralanmış olsaydı sağlık eğitmeni Yelagina bize çoktan rapor verirdi sanırım.»
Kuznetsov, «Ben de başçavuşun Ukhanov'u oyaladığını sanıyorum,» dedi. «Başka bir yerde olamaz.»
«Birini hemen levazım birliğine gönderin. Bunca zaman ne yapar orada? Aşçıya mı yardım ediyor?»
«Ben kendim giderim.»
Kuznetsov topuklarının üstünde döndü, vagonların yanı sıra ilerleyip tabur mutfağına doğru yürüdü.

Levazım vagonuna vardığında ateşlerden birkaçının hâlâ sönmemiş olduğunu gördü. Aşçılar, yazıcılar ve sürücüler, dışarıda sıraya girmiş, hazırol durumda bekliyorlardı. Batarya Başçavuşu Skorik, sırtında bir subay kaputu, ayağında yeni çuha çizmeler, kedi adımlarıyla dolaşıp duruyor, adamları gözden geçiriyordu. Yüzü ince uzun, burnu kemerli, yeşil gözleri birbirine yakındı. Ellerini arkasında bağlamış gidip geliyor, arada bir ilerdeki yataklı vagona göz atıyordu. Yüksek rütbeli birkaç subay ve demiryolu yetkililerinden bir ikisi, Almanlardan alınmış bir arabayla az önce gelen önemli bir kişiyle vagonda toplantı yapıyorlardı.
Kuznetsov'un gelişini arkasında gözleri varmışçasına sezen Skorik, «Dikkat!» diye seslenip yüz geri etti, önce yumruğunu götürdü şakağına, sonra da parmaklarını bir aktör inceliğiyle açıp selâm verdi. «Teğmen Yoldaş, Levazım Birliği...»
«Rahat!» Kuznetsov asık suratla bakıyordu başçavuşa. Skorik, yetkisi sınırlı olan bir teğmene gösterilmesi gereken saygının ölçüsünü çok iyi hesaplamış, konuşurken o ölçünün üstüne çıkmamaya dikkat etmişti. Kuznetsov, «Üstçavuş Ukhanov burada mı?» diye sordu.
«Ne dediniz, Teğmen Yoldaş?» Skorik'in sesi kuşkuluydu. «Nasıl burada olabilir? Burada kalmasına izin verir miydim ben? Ne oldu, Teğmen Yoldaş? Ukhanov yerinde değil mi? Bak hele bak! Sırıtkan serseri nerelere gitti acaba?»
«Kahvaltı dağıtılırken burada mıydı?» Kuznetsov'un sesi sertleşti. «O saatte gördünüz mü onu?»
Skorik, bataryada çıkacak bir aksaklıktan kendisine düşebilecek sorumluluk payını kestirmeye çalışıyor, kaygısı, kaşarlanmış yüzüne yansıyordu. Büyük bir ağırbaşlılıkla, «Evet, Teğmen Yoldaş,» dedi. «İyi biliyorum ki buradaydı. Kendi adamlarının tayınını aldı, hatta aşçıyla biraz atıştı. Verilen çorbayı az bulmuş. Azarlamak zorunda kaldım. İnanın sivillerden beter! Onu subay yapmamakta çok haklıymışlar, Teğmen Yoldaş. Çok gevşek, çok derbeder. Henüz pişmedi korkarım... Köye kadar uzanmış olabilir mi acaba? İstasyonun arkasındaki vadide küçük bir köy var biliyorsunuz.» Ansızın sırtını dikleştirdi, alçak sesle fısıldamaya başladı. «Yanılmıyorsam bu yana gelen generaller var, Teğmen Yoldaş... Bataryaları denetleyecekler sanırım... Söyleyeceklerinize dikkat edin.»
Yataklı vagondan çıkan etkileyici görünümlü bir topluluk trenin yanı sıra dizilen bataryaların önünden geçmeye başlamıştı. Kuznetsov, topluluğun içinde dev gövdesiyle dikkati geçen tümen komutanı Albay Deyev'i uzaktan tanıdı. Göğsüne çapraz fişeklikler takmış, ayaklarına kösele tabanlı çuha çizmeler geçirmişti. Onun yanında, bastona dayanarak yürüyen çöküк yanaklı bir general vardı. Sırtındaki kısa, kuzu derisinden yapılmış siyah palto diğer paltolarla kaputlardan çok farklıydı. Tümende kimsenin böyle bir paltosu yoktu; tümene yeni gelmişti bu adam.
Gelen, ordu komutanı Korgeneral Bessonov'du.

Belli belirsiz topallayarak Deyev'in bir adım önünde yürüyor, her bataryanın önünde durup komutanın söylediklerini dinledikten sonra, bastonu sağ elinden sol eline aktarıyordu. Sağ eliyle keskin bir selâm çakar çakmaz da bir sonraki bataryaya geçip denetimini sürdürüyordu. Topluluk bitişik vagonun önünde durunca, Kuznetsov, generalin tiz bir sesle konuştuğunu duydu.
«Sorunuza karşılık olarak bir tek şey söyleyebilirim: Stalingrad kuşatması dört ay sürdü ve kenti alamadılar. Saldırıya geçmek sırası bize geldi şimdi. Düşman, nefretimizin ve gücümüzün büyüklüğünü anlamalıdır. Şunu da aklınızdan çıkarmayın: Stalingrad'daki savaş, Rusya'nın özgürlüğüyle, onurunu korumak için yapılan bir savaştır. Bunun böyle olduğunu Almanlar da biliyor. Dünyanın,gözü bizde. Size yalan söyleyemem. Çetin bir savaşa gireceğiz; kolay olmayacak. Almanlar sonuna kadar direnecektir. O yüzden de sizden yiğitlik bekliyorum, gücünüzün bilincinde olmanızı istiyorum.»
Bu sözleri herkesi heyecanlandıracak bir sesle söylemişti. Kuznetsov, o siyah paltolu, hasta suratlı, çirkin sayılabilecek adamın böylesine kesin ve inandırıcı bir konuşma yapmasından etkilenmişti. General, levazım birliğine yaklaşıyordu şimdi. Komutana ne diyebilir, mutfakta bulunuşunu nasıl açıklayabilirdi acaba. Bir an sonra da emir vermek zorunda kaldı.
«Diikkat! Sağa bak! General Yoldaş, ikinci tümen, birinci batarya levazım bölüğü...» Konuşmasını yarıda kesti. General bastonunu kara saplamış, kaskatı kesilip bekleyen birliğin önünde durmuştu. Sert, soran bakışlarını Albay Deyev'e çevirdi. Albay, generalin tepesinden bakarak, iç rahatlatan bir baş hareketi yaptıktan sonra, tok bir sesle açıkladı:
«Burada ölü ya da yaralı yok. General Yoldaş. Herkes yerinde.»
«Biz tek kayıp vermedik, General Yoldaş.» Skorik gözlerini açmış hayran hayran generale bakıyor ve nedense Ukrayna şivesiyle konuşuyordu. «Batarya Başçavuşu Skorik!»
Göğsünü şişirip hazırola geçti, her emre boyun eğmeye hazır olduğunu belirten bir tavırla yerinde donup kaldı.
Kuznetsov, generalin dört adım ötesinde duruyor, adamm astragan yakasında biriken kırağıyı, yeni tıraş edilmiş çökük morumsu yanaklarını, kenetlenmiş çenesinin altındaki derin kırışıkları açık seçik görebiliyordu. Generalin, elli yılın deneyleriyle keskinleşen bakışları, önce sürücülerin hantal gövdelerinde dolaştı, sonra da o delici bakışlar başçavuşa yöneldi. Karşısında dimdik duran adamı gözleriyle soymak istercesine bakıyordu general. Başçavuş topuklarını birleştirdi, göğsünü biraz daha şişirdi; bedeni öne eğilmişti sanki.
Bessonov, aynı tiz sesle söylendi: «Er eğiten çavuşlar gibi durmanıza gerek yok. Rahat dedim.»
Ardından da başçavuşla birliği bıraktı, gözlerini Kuznetsov'a dikti.
«Sizin levazım birliğiyle ilintiniz nedir, Teğmen Yoldaş?»
Kuznetsov hiç ses çıkarmadan hazırol duruma geçti.
Deyev, bakışlarına yayılmayan, yalnızca sesinde kalan bir yardımseverlikle sordu: «Hava akını başlayınca burada kısılıp kaldınız mı yoksa?» Başçavuşun

tekmil verişini duyduğundan bu yana kaşları çatılıp kalmıştı. «Size soru sorduk, Teğmen. Bir şey söyleyin.»
Kuznetsov, albayın sabırsızlığını, Başçavuş Skorik'in karışık birliğindeki erlerin başlarını çevirip ona baktıklarını, topluluktaki subayların durdukları yerde huzursuzca ayak değiştirdiklerini görüyordu. Baskıya daha fazla dayanamayıp, «Hayır General Yoldaş,» diye söylendi.
Albay Deyev kızıl kirpiklerini kırpıştırdı, gözlerini kısıp can sıkıcı bir engele bakarcasına teğmeni süzdü.
«'Hayır' ne anlama geliyor, teğmen?»
«Hayır,» diye yineledi Kuznetsov. «Hava akınından ötürü burada oyalanmış değilim. Topçu çavuşlarından birini arıyorum. Yoklamada yerinde değildi. Sanıyorum ki...»
Başçavuş Skorik derin bir soluk alıp gözlerini generale dikti, «Levazım birliğinde topçu çavuşu yoktur,» diye bağırdı.
Ne var ki Bessonov bu sözleri duymamış gibi davrandı.
«Topçu okulundan yeni mi çıktınız, teğmen? Yoksa daha önce savaşa katılmış mıydınız?»
Kuznetsov, «1941'de... üç ay kadar bir süreyle savaşa katılmıştım,» dedi tutuk tutuk. «Birkaç gün önce de topçu okulunu bitirdim.»
Bessonov, «Topçu okulu,» diye mırıldandı. «Ve çavuşlardan birini arıyorsunuz. Yaralıların arasına baktınız mı peki?»
«Bizim bataryada yaralanan ya da ölen olmadı,» dedi Kuznetsov. Bu sorunun sorulmasına kendi beceriksiz ve tecrübesiz görünüşünün yol açtığı duygusuna kapılmıştı.
Bessonov, kupkuru bir sesle, söylendi: «Siz de çok iyi bilirsiniz ki kendi savunma hattının gerisinde bulunan askerlerin kaybolmasına 'kayıp' denemez. Cepheye varmadan kaybolan askere ancak bir ad takılabilir —kaçak. Umarım böyle bir durum söz konusu değildir, Albay Deyev.»
Tümen komutanı, karşılık vermeden önce bir süre düşündü. Kimseden çıt çıkmıyordu. Uzaklarda konuşan askerlerin sesleriyle lokomotifin buhar salarken çıkardığı hışırtı duyuluyordu yalnızca. Birkaç kişi tutuşan yataklı vagonları ayırmaya uğraşıyor, demir tamponlar birbirine çarptıkça madenî bir tangırtı yayılıyordu ortalığa.
«Karşılık bekliyorum.»
Albay Deyev aşırı bir güvenle konuştu.
«Topçu alayının komutanı tümene yeni atandı. Ancak bugüne kadar böyle bir olaya rastlamadık, General Yoldaş. Bundan sonra rastlayacağımızı da sanmıyorum.»
Bessonov'un keskin çizgili dudakları kıvrıldı.
«Yüreğime su serptiniz, Albay. Teşekkür ederim.»
Levazım takımı hâlâ hazırolda duruyor, erlerin iki adım açığında taş kesilmiş gibi bekleyen Skorik kaşını gözünü oynatarak teğmene bir şeyler anlatmak istiyordu. Ne var ki Kuznetsov hiç oralı olmadı. Tümen komutanıyla konuşan

generalin, hoşnutsuzluğunu gizlemeye çalıştığını, topluluktaki öbür subayların Bessonov'u kaygıyla gözlediklerini farketmisti. Gene de çekingenliğini bastırmayı bildi. «Gidebilir miyim, General Yoldaş?» diye sordu.
Bessonov hiç ses etmeden Kuznetsov'un solgun yüzüne bakıyordu. Üşüyen subaylar durdukları yerde ayak değiştiriyor, belli etmeden kulaklarını ovalamaya çalışıyorlardı. Ordu komutanının, küçücük bir levazım birliğinin başında oyalanmasına akıl er dirememişler di. Bessonov'un o anda neler düşündüğünü kimse bilemezdi. General, son zamanlarda sık sık olduğu gibi, on sekiz yaşındaki oğlunu düşünmeye koyulmuştu. Haziran ayında Volkov cephesinde kaybolan oğlunu. Oğlunun başına gelenlerden, dolaylı olarak kendisinin suçlu tutulabileceğini bildiği gibi, savaşta, hiç kimsenin ölümden ya da kaderin acımasız pençesinden kurtulamayacağı anlar olduğunu da biliyordu.
Bakışlarının, karşısındaki genç adamı iyice sıktığını, teğmenin ne yapacağını bilmez duruma düştüğünü farkedince, «Gidebilirsiniz, teğmen,» dedi. «Gidiniz.» Elini astragan şapkasına götürdü, peşinde kurmay subaylar, artık soğuktan sızlamaya başlayan sakat bacağının üstünde hafifçe aksayarak asık suratla trenin yanında yürümeye başladı.
Soğuk, bacağının sızısını artırırdı hep. Son zamanlarda büsbütün çoğalmıştı ağrılar. Aldığı şarapnel yarasının sinir uçlarında sızı yapacağını, acıya alışmak zorunda kalacağını hastaneden çıkmadan öğrenmişti. Ancak bu sızının bütün kaval kemiğine yayılacağı ve o sürekli ağrının sağ ayağının parmaklarında uyuşukluk yapacağı aklına gelmemişti. Bacağının durumu zaman zaman korkuya benzer bir duygu veriyordu generale. Yara açılırsa, yeniden hastaneye dönmek, o anlamsız hareketsizliğe boyun eğmek gerekecekti. Ordu komutanlığına atandığından beri oğlunu da aklından çıkaramıyordu. İki kaygı birbirine eklenince, garip bir kararsızlığa kapıldığını, ruhsal yetersizliğin korkunç belirtilerini göstermeye başladığını duyuyordu. Oysa Bessonov böyle duyguları ne başkalarında hoş görürdü, ne de kendinde.
Yaşamı boyunca beklenmedik durumlarla karşılaşmamıştı pek. Ancak bu son atama ordu komutanlığına atanışı gerçekten umulmadık bir olaydı. Rusya'nın göbeğinde kurulan yepyeni bir orduydu bu; Bessonov, birlikler trene binerken başlamıştı göreve. (Cepheye bir günde on sekiz tren dolusu asker gönderildiği oluyordu.) Messerschmitt'lerin baskınından sonra denetlediği tümenden pek hoşnut kalmamıştı. Hoşnutsuzluğu birliğin hava savunmasından, hava desteğinden yoksun bırakılmış olmasından ileri geliyordu. Yapılan açıklamayı dinledikten sonra «Bizim uçaklarımız az önce uzaklaşmışlardı, General Yoldaş.» dayanamayıp bağırmıştı. «Bizim uçaklarımız az önce uzaklaşmışlardı ne demek? Bizimkiler uzaklaşır uzaklaşmaz Almanlar geldiler, öyle mi? Zamanı iyi ayarlamışlar doğrusu. Böyle hava desteği olmaz!» Bağırdığına pişman olmuştu şimdi. Birliğin havadan korunması trendeki subayların görevi değildi çünkü. Öfkesini en yakındaki hedefe yöneltmişti.
Levazım takımından uzaklaşırken, bir iki adım arkada kalan Albay Deyev'in alçak sesle konuştuğunu duydu.

«Bu saçmalıklar ne anlama geliyor, teğmen? Hemen gidin ve adamınızı bulun. Hemen, kurşun gibi fırlayın bakayım. Size yarım saat zaman tanıyorum, tam yarım saat.»
Ne var ki albay yanına yanaştığında, Bessonov, bu konuşmayı hiç duymamış gibi davrandı. Makineli tüfek yüklü bir vagonun önündeydiler. Albay, olaya hiç önem vermediğini belirtmek istercesine söylendi:
«Ben o bataryayı iyi tanırım, General Yoldaş. Sonsuz güvenim var onlara. Manevralarda bir görseydiniz! Gelgelelim takım komutanları çok genç. Acemilik çekiyorlar henüz...»
Bessonov sözünü kesti: «Niçin özür diliyorsunuz, Albay Deyev? Açık seçik belirtin lütfen. Gerçekleri açık açık söyleyin.»
«Bağışlayın, General Yoldaş. İstediğim...» «Evet, nedir istediğiniz? Ya da istemediğiniz.» Bezginlikle konuşuyordu general. «On yaşında bir çocuk değilim ben; mahmuzlarınızı şıngırdatarak gözümü boyayamazsınız. Öyle şeylere hiç kulak asmam.»
«General Yoldaş...»
«Tümene gelince, albayım... Tümeninizi ancak ilk çarpışmadan sonra yargılayabilirim. Bunu böylece bilin. Sizi gücendirdimse o üzüntüye katlanmayı da başarabilirim sanırım.»
Albay Deyev üzüntüyle omuz silkti.
«Gücenmeye hakkım yok, General Yoldaş.»
«Pekâlâ da var! Niçin eleştirildiğinizi bilin, sonra istediğiniz gibi gücenin.» Bastonunu kara sapladı, sessizce arkasından gelen kurmay subaylara baktı. Onları da pek iyi tanımıyordu henüz. Hiç birisi ağzını açmamış, hiç birisi konuşmaya katılmaya yanaşmamıştı.
«Diikkat! Sağa bak!» Trenin yanında sıralanan birliklerden birinin komutanıydı bu emri veren.
Albay Deyev açıkladı: «Üç numaralı, 122 milimetrelik havan topu bataryası!»
Bessonov kayıtsızca söylendi: «Havan topu bataryanızı görelim bakalım.»

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUZNETSOV, Ukhanov'un istasyonda olabileceğini düşünerek, önce kırmızı tuğla yapıya baktı. Ne var ki, çavuş istasyonda değildi. İçeride, kırık dökük birkaç kirli sıradan, borusu, teneke çakılmış bir pencereden çıkan bir demir sobayla, her geçen trenden inip istasyona doluşan askerlerin bıraktığı ekşimsi kaput kokuşundan başka bir şey yoktu. Sayısız ayağın dışarıdan taşıyıp getirdiği kirli karlar, hiç erimeden, olduğu gibi duruyordu yerde.
Kuznetsov, yeniden temiz havaya, aydınlık soğuğa çıktığında trenin de olduğu yerde, pırıl pırıl uzanan karların üstünde durduğunu gördü. Tek değişiklik, yanan vagonların bir başka makasa alınmış olmasıydı; kendi kendilerine yanıp sönmeye bırakılmıştı vagonlar. Lokomotif, inik bir demiryolu sinyalinin gerisinde bekliyor, rayların üstüne buhar püskürtüyordu. Trenin önüne dizilen

bataryalar da kımıltısız sıralar halinde bekleşiyorlardı. Aşağı yukarı yarım kilometre uzakta, istasyonun arkasındaki vadide gizlenen köyün bacalarından tüten dumanların gökyüzüne doğru dimdik yükseldiği görülüyordu.
Herifi nerede arayabilirim diye düşündü. Başçavuşun sözünü ettiği şu köye gitmemiştir herhalde. Niye gitsin? Ne işi var orada? Öfkeli bir çaresizlikle döndü, köye inen kızak yolunun çukurlarında koşmaya başladı.
Aşağıdaki vadide karla örtülü beyaz damlardan, önlerine kar yığınları biriken alçak pencerelerin pırıltısından başka bir şey görünmüyordu. Sabah saatlerinin sessizliği içindeydi köy; sokaklar bomboştu. Herkes evindeki sıcak yatağında, ya da kahvaltı sofrasının başındaydı. Alman uçaklarının az önce o bölgeye saldırdığını gösteren bir telâş yoktu; hiç kuşkusuz, uçakların gelip gitmesine alışmışlardı köylüler.
Taze ekmek kokusunu andıran tezek kokusunu içine çekerek yürüdü, vadiye girdi. Köyün bir ucundan ötekine kadar uzanan tek sokakta, donmuş at pislikleriyle bezenmiş daracık bir yolda ilerliyordu. Kırağıyla pudralanmış yaşlı söğüt ağaçlarının, bahçelerinde mermerden oyulmuşa benzeyen bitkiler olan köy evlerinin önünden geçiyor, nereye uğraması, hangi kapıyı çalması gerektiğini bir türlü kestiremiyordu. Sokağın ucuna kadar yürüyüp durdu.
Sessiz, sakin, çoktan yerine oturmuş sevimli bir köy. Belki de trenle istasyon gözden uzak kaldığından, yukarıda, vagonların yanında bıraktığı insanlardan da uzaklaştığını duydu. Savaş diye bir şeyin olmadığını düşündü bir an. Yalnız bu sessizlik, bu güneşli, soğuk sabah, bu karlı damların üstüne düşen morumsu duman gölgeleri vardı dünyada.
Küçük bir çocuğun cırtlak sesini duydu. «Merhaba, amca. Ne istedin?»
Söğüt dallarından örülmüş çitin gerisinde, koyun pöstekisine sarılmış bir çocuk duruyordu. Çemberi buz tutan kuyuya eğilmiş, elindeki kovayı suya indirmeye çalışıyordu.
Kuznetsov, «Buralarda bir asker gördün mü?» diye sordu. Kuyuya yanaşıp, gelirken hazırladığı soruyu yineledi: «Buradan bir asker geçti mi?»
«Ne?»
Bir çift kara göz, pöstekinin tüyleri arasından meraklı meraklı bakıyordu. On yaşlarında bir oğlan çocuğuydu gözlerin sahibi. Derisi çatlamış zayıf parmaklarıyla kuyunun çıkrığını çevirirken kuş şakımasını andıran bir sesle sormuştu.
Kuznetsov ilk sorusunu yineledi: «Buralarda bir asker gördün mü? Bir arkadaşımı arıyorum da.»
Oğlan, ayak bileklerine kadar inen pöstekinin uzun tüylerinin arasından seslendi: «Şimdi kimsecikler yok. Ama bazen bir sürü: asker geliyor. Trenlerden geliyorlar. Değiş tokuş etmeye geliyorlar. Fanila gibi, ceket gibi bir şeyler var mı, amca? Varsa anam hemen alır. Sabun da olsa olur. Anam taze ekmek pişirdiydi...»
«Yok,» dedi Kuznetsov. «Değiş tokuşa gelmedim ben. Bir arkadaşımı arıyorum.»

«Çamaşır da olabilir.»
«Ne?»
«İç çamaşırı. Kalın bir şeyler olursa anam kendisi için istiyordu. Öyle dedi.»
«Hayır, yok.»
Kuyunun çıkrığı gıcırdadı, kış suyunun soğukluğuyla ağırlaşan kova, çemberin düzeyine çıktı. Oğlan, suyun birazını döküp saçarak kovayı buzlu çemberin üstüne oturtmayı başardı, sapını sıkıca tutup kaldırdı. Sonra da pöstekinin ucunu yerdeki karlarda sürüyüp iki büklüm uzaklaştı. Evine dönüyordu artık.
«Hadi hoşçakal.» Ansızın kırmızı parmakları pöstekiyi araladı, Kuznetsov'u kara gözlerinin ucuyla süzdü. «O sizin arkadaşınız mıydı, amca? Hani Kötürüm Kaidalik'e gelen...»
«Nee? Kötürüm Kaidalik de kim?» Kuznetsov, bu soruyu sorarken Üstçavuş Ukhanov'un sokaktaki son evin parmaklıklarının arkasında belirdiğini gördü. Ukhanov, kapının önündeki iki basamağı inip kepini kafasına geçirdi. Gören, evdeki sıcağın iyice tadını çıkarmış, şimdi de keyifli bir yürüyüş yapmaya karar vermiş sanırdı.
Büyük bir neşeyle, «Aa, günaydın, teğmenim,» diye bağırıp gülümsedi. «Nasıl oldu da buralara geldiniz? Beni mi arıyorsunuz yoksa? Demin pencereden baktım da bizimkilerden biri gelmiş diye düşündüm.»
Kuznetsov'a yaklaştı. Dişlerinin arasında kabak çekirdeği çıtlatıp duruyor, kabuklarını da köy delikanlıları gibi yere tükürüyordu. Elini cebine soktu, bir avuç çekirdek çıkarıp teğmene uzattı.
«Pek de güzel kavurmuşlar,» dedi sakin sakin. «Alın biraz. Benim ceplerim dolu. Bütün takım Stalingrad'a kadar kabak çekirdeği yese anca biter.»
Kuznetsov'un öfkeli bakışlarını görünce yarı şaka, yarı ciddî sordu: «Neyiniz var, teğmenim? Söyleyin hadi. Gelin, bir avuç çekirdek alın önce.»
Kuznetsov'un yüzü sararmıştı. «O çekirdekleri kaldır,» diye bağırdı. «Demek Messers'ler treni havaya uçururken sen sıcak bir odada oturup çekirdek yedin! Ayrılmak için kimden izin aldın? İzinsiz ayrılmakla kendini ne duruma düşürdüğünü biliyor musun?»
Ukhanov'un yüzündeki besili köy delikanlısı mutluluğu silindi, onun yerini kayıtsız bir alaycılık aldı.
«Haa, demek öyle! Evet, doğrusunu isterseniz hava akını sırasında buradaydım ben. Önce istasyon kuyusunun başında yüzükoyun yatıyordum, sonra da köye indim. Çünkü kuyunun başındaki demiryolu görevlilerinden biri, trenin biraz gecikeceğini söyledi, ben de... Neyse, bırakalım bunları. Çekişmenin yararı yok...» Acı acı gülümseyerek bir çekirdek çıtırdattı, kabuğunu ayaklarının dibine tükürdü. «Soracak başka sorunuz yoksa bana yöneltilen suçu kabul ettiğimi söylememe izin verin. Diyelim ki bir kaçak yakaladınız. Yalnız şunu iyi bilin ki sizi güç durumda bırakmak aklımın köşesinden geçmezdi, teğmenim. Takımı bırakıp kaçacağım...»

Kuznetsov, çavuşun sözünü kesti: «Hadi yürü artık. Doğru trene. O çekirdekleri de bir yere sok... Nereye sokacağını kendin bilirsin. Yürü diyorum!»
«Geldim, teğmenim. Yalnız ne olur kavga etmeyelim.»
Ukhanov, hiç sinirlenmeden, büyük bir kayıtsızlıkla hareket etmişti. Oysa Kuznetsov, çavuşun kayıtsızlığına öfkelendiği gibi, kendisinin önemli bulduğu bir olaya onun böylesine ilgisjz kalmasına akıl erdiremediği için de kızıyordu. Kendi kulağına bile hoş gelmeyen madenî bir sesle sürdürdü :
«Neden biraz aklını kullanmıyorsun bir bilsem! Yoklama yapıldı. Sanırım bundan sonraki durakta trenden ineceğiz. Ve bizim topçu çavuşlarımızdan biri ortada yok! Başka ne düşünebilirdik sence?»
«Size bir söz gelecek olursa bütün suçu üstüme alırım, teğmenim. Köyde sabun verip kabak çekirdeği aldım derim. Amaan, ne olacak sanki? Bu da geçer... Cepheden öte sürgün, mermiden iyi ölüm olmazmış. İsterlerse kurşuna dizsinler.» Vadiden çıkıyorlardı artık. Ukhanov geri döndü, pırıldayan damlara, beyaz dallı söğüt ağaçlarına, damların üstüne düşen morumsu duman gölgelerine baktı. «Ne sevimli köy ama! Hele kızları bir görseniz. Bunlar ya Ukraynalı ya da Kazak. Ben oradayken kızlardan biri içeri geldi. Yay gibi kaşlar, masmavi gözler... Bir de yürüyüşü vardı ki...» Olduğu yerde durakladı, açık renk gözlerini hiç kırpıştırmadan göğü gözledi. «Şuraya bakın, teğmenim! Bu gelenler bizim uçaklar yanılmıyorsam. Öyleyse tamam. Burada ineceğiz trenden. Kesinlikle. Baksanıza nasıl hava desteği geldi!»
Alça'k kış güneşi, asker taşıyan trenin uzun kara çizgisinin boz renkli asker kümeleriyle bir yanda tek başına duran lokomotifin üstünde asılı kalan beyaz bir yuvarlaktı. Yataklı vagonların ikisi bir makasta yanıyor, devriye uçuşu yapan iki Rus uçağı ince kanatlarını ışıldatarak alçalıp yükseliyor, göğün buzlu maviliğinde yıkanıyorlardı sanki.
Kuznetsov, «Doğru vagona,» diye söylendi. «Hiç oyalanma.»

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÜTÜN bataryalar treni boşaltsın! Makineli tüfeklerle toplar indirilsin! Atlar da indirilecek!»
«Bizdeki şansa bakın be çocuklar! Bütün alay motorize oldu, biz hâlâ atları koşuyoruz silahlara.»
«Öyle ama tankların atları görmesi biraz daha zor oluyor, değil mi?»
«Ne dersiniz, yoldaşlar? Uzun bir yürüyüşe mi çıkıyoruz, yoksa Fritz hemen köşe başında mı bekliyor?»
«Acelen ne arkadaş? Nasıl olsa yakında öbür dünyayı boylarsın. Cephede işler nasıl hiç haberin var mı senin? Sen akordiyonunu çıkarıncaya kadar şarkını okuyup bitiriverirler.»
«Ne ağlıyorsun ahbap? Benim merak ettiğim şey başka. Acaba çarpışmaya başlamadan tütün dağıtılacak mı? Yoksa levazım çavuşu hepsini kendine mi

ayırdı? Ne cimri domuzdur o! Duyduğuma göre yürüyüş arasında karavana çıkacakmış.»
«Başçavuş! Başçavuş değil beş para etmez çavuş!»
«Stalingrad'da Almanları güzelce kıstırmışız. Herhalde oraya gidiyoruz. Ah, ah, onları kırk birde kuşatmalıydık biz. Şimdiye kadar nerelere varmış olurduk!»
«Rüzgâra bakılırsa dona çekecek gene. Akşam olmadan iyice soğuk bastıracak.»
«Akşam olmadan Almanlarla karşı karşıya geliriz. O zaman üşümek aklına gelmez sanırım.»
«Almanlardan kim korkar. Sen takım takla vatını kolla arkadaş! Önemli olan o. Yoksa donar da buzlu bir sarkıt oluverir. Sonra da karıya döneceğin gün geldi mi doktordan rapor alayım diye yırtınırsın.»
«Stalingrad'a bu yoldan mı gidilir, yoldaş?» Stepteki son küçük istasyonda — cepheden bir önceki durakta trenden indiklerinde herkes heyecanlı, herkes sevinçliydi. En küçük şakalara bile kahkahalarla gülüyorlar, küfürlere gülerek karşılık veriyorlardı. Bütün takımlar treni boşaltmış, makineli tüfeklerle toplar, kütüklerin üstünden kaydırılarak karlı vagonlardan yere indirilmiş, rayların yanında biriken karı yiyen, hırıldayan, kişneyip gözlerini belerten şaşkın atların yanına çekilmiş, sonra da yükleme işlemi başlamıştı. Mermi sandıkları arabalara fırlatılıyor, nicedir bıkkınlık veren boş vagonlarda kalan hafif makineliler yerlerine yerleştiriliyor, sırt çantaları, tüfekler ve yemek tasları dışarı taşınıyordu. Geleceğin neler getireceğini kimsenin düşündüğü yoktu pek. Askerler yürüyüş kolu halinde dizilmişlerdi. Çalışma sonucu gövdeleri ısınan erler, durdukları yerde birbirlerini dürtüklüyor, hepsi yaşamlarında yer alacak olan değişikliğin, yeni bir döneme girildiğinin bilincindeymiş gibi, saygıyla, bağlılık okunan bakışlarla bakıyorlardı takım komutanlarına.
Bu yüzlerce, binlerce insanı birbirine bağlayan şeyin onları bekleyen, koşulları henüz bilinmeyen savaş olduğunu o anda farketmişti Kuznetsov. Askerler arasındaki bağın güçlü ve sürekli olmasını sağlayan şeyin, cepheye yollanmadan önce yaşanan bu birkaç dakika olduğunu anlayarak heyecanlanmıştı. Batarya komutanı Teğmen Drozdovsky' nin hiç renklenmeyen yüzü bile eskisi kadar soğuk ve anlaşılmaz değildi artık. Kuznetsov'un, Messerschmitt'lerin saldırısı sırasında ve ondan sonraki dakikalarda kapıldığı duygular çok geride kalmış, unutulup gitmişti. Drozdovsky'yle az önce yaptığı konuşmayı da unutmuştu teğmen. Batarya komutanı, onun düşündüğünün tersine, birinci takımın durumuyla ilgili açıklamayı (Ukhanov'un bulunduğunu) dinlememişti bile. Daha önemli işlerle uğraşmak zorunda olduğunu belirten bir sabırsızlıkla Kuznetsov'un sözünü kesmiş, «Siz takımınızı indirmeye bakın,» diye söylenmişti. «Her şeyin gerektiği gibi yapılmasına da dikkat edin. Anlaşıldı mı?» Kuznetsov, «Anlaşıldı, Teğmen Yoldaş,» diyerek vagona dönmüştü. Bir numaralı topun çavuşu, hiç bir şey olmamış gibi, adamlarını toplamış bekliyordu. Savaşın yakınlığı, yolculuk sırasında geçen olayları silmişti. Kuznetsov geriye bakınca olanları eskisi kadar önemli bulmuyor, anlaşıldığına göre prozdovsky de aynı kanıyı paylaşıyordu. Bütün batarya gibi onlar da

kendilerini bekleyen girişimi düşünüyorlardı yalnızca; sert seslerle söylenen tek bir kelimenin özetlediği girişimi: Stalingrad.
Gelgelelim hiç bir köye, hiç bir çiftliğe rastlamadan, sözü edilen karavanadan hiç bir belirti göremeden dört saat süreyle buzlu stepte, bomboş uzanan karların üstünde yürüdükten sonra sesler ve gülüşmeler kesilmiş, heyecan sönmüştü. Tere batan, güneşte parlayan karların ışıltısından gözleri yanan ve yaşaran askerler, ayaklarını sürüyerek yürüyorlardı artık. Arada sırada, soldan, arkalarında kalan bir noktadan bir gümbürtü duyuluyor, sonra o da kesiliyordu. Adamlar, yaklaşması gereken cephenin niçin uzakta kaldığını, gürültülerin niçin arkadan geldiğini bir türlü anlayamıyorlardı. Herkes aynı şeyi merak ediyordu: Cephe ne yandaydı, onlar hangi yöne gidiyorlardı? Kulak kabartarak yürüyorlar, zaman zaman yerden bir avuç kar alıp yiyorlardı. Kar, dudaklarını yakıyor, ama susuzluklarını gidermiyordu.
Yürüyüş kolunun ilerleyişi yavaşlamıştı. Adımlar daha güç, atılıyor, askerlerin hevesi gitgide azalıyordu. Erlerin bazıları top arabalarına, cephane arabalarına tutunmaya başlamışlardı. Arabaları çeken, küçük, tüylü Moğol atları, başlarını düzenli bir biçimde sağdan sola sallıyorlardı. Nemli burunları buz tutmuştu. Tekerleklerin hemen önüne koşulan dip hayvanlarının terli sağrıları güneşte parlıyor, koşumların arasından buharlar yükseliyor, atların geniş sırtlarında oturan sürücüler yerlerinde uyuşuk uyuşuk sallanıyorlardı. Bağlama çubuklarından boğuk tangırtılar, tekerleklerden gıcırtılar, arada bir de, düştüğü çukurdan çıkmaya çalışan bir ZIS kamyonunun patinaj yaptığını belirten bir vınlama geliyordu. Atların düzenli ayak sesleri, sayısız çizmenin altında ezilen karın çatırtısı ve dev boyutlu howitzer havan toplarını çeken traktörlerin motorlarından yükselen uğultu birbirine karışmış, insana uyku veren tekdüze bir gürültü haline gelmişti. Ve hepsinin üstünde, gürültünün, yolun, makinelerin ve insanların üstünde uzanan buzlu mavilikten aşağı sarkan, yedi renkli güneş benekleriyle aydınlanan kalın, beyaz bir perde vardı stepte. Artık göz alabildiğince yayılan yürüyüş kolu bu perdeyi yarıyor, bir ¦ makine gibi ilerliyordu.
Kuznetsov, bir süre önce takımın önündeki yerinden ayrılmış, iki numaralı topun arkasında yürümeye başlamıştı. İçi pamuklu yorgan dikişi ceketiyle kaputunun altındaki gömlek terden ıslanıp göğsüne yapışmıştı. Kepinin altından sızan ter, cayır cayır yanan şakaklarına iniyor ve rüzgârda hemen donarak derisini geriyordu. Takım büyük bir sessizlik içindeydi. Treni geride bırakıp stepe yayıldıklarında duyulan, Kuznetsov'a büyük bir haz veren o nedensiz gülüşmelerle şakalardan hiç iz kalmamıştı. Gözlerinin önünde, kamburu çıkmış bir dizi sırt vardı şimdi; sırt çantaları gövdelerin biçimini bozuyor, el bombalarının ağırlığı kayışları yana çekiyordu. Sırt çantalarının birkaçı şimdiden sırttan çıkarılıp, top arabalarının ön bölümlerine bırakılmıştı. Kuznetsov, bezgin bir kayıtsızlık içinde sürükleniyordu. Beklediği tek şey bir duraklama emrinin verilmesi, bir dinlenme fırsatı bulunmasıydı. Ara sıra çevresine göz atıyor, Çibisov'un acınacak ölçüde topalladığım, birkaç saat

öncesine kadar güler yüzlü, çıta gibi bir denizci olan Nechayev'in şimdi güç tanınan asık bir suratla, adım atmakta güçlük çekercesine yürüdüğünü görüyordu. Çavuşun bakımlı bıyıkları ıslanıp buz tutmuştu; bıyığına hohluyor, donan kılları garip bir hareketle yalıyordu. Dur emri ne zaman gelecekti acaba? Yoksa hiç gelmeyecek miydi?
«Ne zaman dur emri verecek bunlar? Unuttular mı yoksa?» Teğmen Davlatyan'ın çın çın öten öfkeli sesi hemen arkasından gelmişti. Kuznetsov, Davlatyan'ın bu gencecik, liseli öğrenci sesine hep şaşardı. O suçsuz çocuk sesi, geride bıraktığı mutlu yılları, kaygısız yılları hatırlatıyordu ona; büyük bir olasılıkla, Davlatyan, kendisinin çoktan geride bıraktığı, belli belirsiz hatırladığı o dönemi yaşıyordu hâlâ.
Başını güçlükle, arkaya çevirdi. Okuldan çıktığı gün, yeni üniformasıyla birlikte verilen selüloid yaka terden ıslanmış, ensesine yapışıp donmuştu. İkinci takımın komutanı, iri gözlü, ince yüzlü Davlatyan ona yetişmeye çalışıyor, şeker yercesine bir keyifle elindeki kar topağını geveliyordu.
Yine aynı çm çm öten çocuksu sesiyle, «Biraz bakar mısın, Kuznetsov,» diye seslendi. «Bu bataryanın Komsomol yönetmeni olarak bir şey danışmak istiyorum sana.»
«Nedir, Goga? Söyle.» Kuznetsov, tıpkı okul günlerinde yaptığı gibi küçük adıyla sesleniyordu teğmene.
«Almanların son uydurdukları masalı okudun mu?» Avucundaki kar topağım emerken, cebinden dörde katlanmış sarı bir kâğıt çıkarıp kaşlarını çattı.
«Kazymov bir hendekte bulmuş bunu. Gece geçen uçaklardan atılmış olsa gerek. Öfkelerinden köpürüyorlar artık.»
«Ver bakayım, Goga.»
Kuznetsov bildiriyi alıp açtı, iri harfleri okumaya başladı.
«Stalingrad haydutları!
Bazı Alman birliklerini, Alman uçaklarının yerle bir ettiği Stalingrad'da kuşatmayı becerebildiniz. Bundan ötürü sevince kapılmayın sakın! Artık ilerlemeye başlayacağınızı sanıyorsanız, o umudu yüreğinizden atın! Sizi kendi yurdunuzda yeneceğiz biz. Volga ırmağının gerisine kadar sürüp Sibirya bitlerine yem yapacağız! Asla yenilmeyen Alman ordusunun karşısında güçsüz kalacaksınız. Postunuzu kurtarmak istiyorsanız kaçın! Sovyet canileri!»
Kuznetsov kâğıdı okuyup bitirdiğinde kuru bir kahkaha attı. Davlatyan, «İyice kudurdular,» diye söylendi. «Stalingrad'da bu kadar güç duruma düşeceklerini sanmıyorlardı. Evet, bu propagandaya ne dersiniz?»
Kuznetsov kâğıdı geri verdi, «Çok haklısın, Goga,» dedi. «İyi masal yazıyorlar gerçekten. Hiç bu kadar katıksız, saçma sövgü duymamıştım. 1941'de bambaşka bir ağız kullanıyorlardı. 'Teslim olun! Gelirken yemek tasınızla kaşığınızı getirmeyi de unutmayın.' Hep bu tür yazılar atarlardı o ara. Her gece yağdırıyorlardı üstümüze.»
«Ben böyle propagandaya ne derim biliyor musun? Başına geleceği sezen köpeğin hırlamasıdır bu! Başka bir şey değil.»

Davlatyan, elindeki kâğıdı buruşturup yolun kıyısına atmış, gevrek gevrek gülüyordu. Kuznetsov o gülüşte de tanıdık bir şeyler buldu, bir bahar günü, sınıfın penceresinden gözlenen bir bahçeyi, ıhlamur dallarının seyrek gölgesinin altında uzanan güneşli bir bahçeyi hatırladı.
Davlatyan, «Bilmem dikkatini çekti mi?» diye sürdürdü. «Önce Batıya yürüyorduk, şimdi Güneye döndük.» Adımlarını Kuznetsov'unkilere uydurmuştu. «Nereye gidiyoruz acaba?»
«Cepheye.»
Davlatyan, «Aman, iyi ki söyledin! Onu biz de biliyoruz,» diye hırladı. Ne var ki kuru erik rengi iri gözleri sakin ve dikkatliydi. «Stalingrad geride kaldı. Sen daha önce de bulunmuşsun cephede, gideceğimiz yeri bize niçin açıklamadıklarını söyleyebilir misin acaba? Nereye varacağız sonunda? Bu da askerî sır mı? Sen bir şey biliyor musun? Belki de Stalingrad'a gitmiyoruz.»
Kuznetsov, «Nereye gidersek gidelim, mutlaka cephenin bir kesimine varacağız,» dedi. «Sonunda ateş hattına varacağız, Goga.»
Davlatyan alınmış gibi burun büktü.
«Bu da ne demek? Kelime oyunu mu yapıyorsun şimdi? Gülmemi mi bekliyorsun? Senin söylediklerini ben de biliyorum. İyi hoş da buradaki cephe hangi cephe? Güneybatıya doğru yol alıyoruz. Pusulaya bakmak ister misin?»
«Güneybatıya gittiğimizin farkındayım.»
«Stalingrad'a gitmezsek yazık olacak doğrusu. Biz gözden uzak bir yerde terimizi soğuturken bizimkiler Almanların işini bitirecekler.»
Genç teğmenin bu konuyu enine boyuna konuşmak istediği apaçık ortadaydı, ama Kuznetsov böyle bir konuşmadan sonuç alınamayacağını çok iyi biliyordu. Yürüyüş sırasında yön değiştirmişti tümen; ne kendisi kestirebildi nereye gittiklerini, ne de Davlatyan. Mantıklarını kullanarak söyleyebilecekleri tek şey Stalingrad'ın ve cepheden gelen top seslerinin geride kaldığıydı. Öyleyse bir başka noktada bitecekti yürüyüş.
«Hizaya girin. Arayı açmayın.» Önden gelen bu emir isteksizce iletiliyordu arka sıralara. «Biraz hızlı yürüyecekmişiz.»
Kuznetsov, stepin beyazlığında uzanan uçsuz bucaksız yürüyüş koluna baktı, «Şu anda hiç bir şey kesin değil,» diye karşılık verdi. «Bir yere gidiyoruz. Ve daha hızlı gitmemiz isteniyor. Belki de kuşatma çemberinin dışında ilerliyoruz. Dünkü savaş bildirileri, yer yer çarpışmalar olduğunu yazıyordu yine.»
«Eğer öyleyse sevinirim doğrusu... Hadi çocuklar, hızlanın biraz! Arayı açmayalım.» Konuşmasına askerî okul ağırbaşlılığıyla başlamıştı ama ikinci cümleyi söylerken genzi tıkandı, sonunda keyifle gülerek bitirdi. «Korkarım bu çikolatalı dondurma boğazıma kaçtı. Sen de alsana biraz. İnsanın susuzluğunu gideriyor. Öyle terlemiştim ki!» Şeker emer gibi kar emmeye başlamıştı yine.
«Demek dondurmanın çikolatalısını seviyorsun,» dedi Kuznetsov. «At şunu, Goga. Hasta olacaksın. Revire gideceksin yarın..» Elinde olmadan gülüyordu.
«Şimdiden sesin kısılmış bana kalırsa.»
«Ben mi hasta olacağım? Asla!»

Davlatyan, boş inançları olan öğrencilerin sınava girmeden önce yaptıkları türden bir hareketle, başını çevirip omuzunun üstünden üç kez tükürdü. Sonra da daha ağırbaşlı bir tavır takınıp elindeki karı yere attı.
«Sıhhiye'taburuna gidip de geri gelememenin ne olduğunu bilirim ben! İnsan can sıkıntısından patlar. Bütün bir yaz yattım! Öyle, kütük gibi yatırıyorlar insanı. Duyulan tek şey de nedir, bilir misin? 'Hemşire sürgüyü getirir misin, hemşire, ördeği verir misin?' Deli eder adamı! Voronezh cephesine vardığımızın ertesi günü hastalandım ben. Pis bir mikrop girmiş kanıma. Saçma bir hastalık. Savaştımsa yalnız o mikropla savaştım! Utancımdan ölecektim yahu.»
Anlatırken gülüyordu Davlatyan, ama sert sert Kuznetsov'a baktı birden. Hastalığa yakalanmasının onun suçu olmadığını, kendisiyle alay edilmesine izin vermeyeceğini belirtmek istiyordu sanki.
«Neydi hastalığın, Goga?»
«Aklına gelebilecek hastalıkların en iğrenci.»
«Demek o iğrenç hastalıklardan birine tutuldunuz, ha teğmenim?» Nechayev'in alaycı sesi onların konuşmasına katılmıştı. «Nasıl oldu peki? Acemilikten mi? Dikkatsizlikten mi?»
Nechayev, yakasını kaldırmış, ellerini ceplerine tıkmış, makineli tüfeklerden birinin arkasından yürüyordu. Duyduğu konuşma onu biraz canlandırmıştı sanki. Yan gözle Davlatyan'a bakıyor, morarmış dudaklarını bükerek alayla gülümsüyordu. «Bunda utanacak bir şey yok, teğmenim. Herkesin başına gelebilir.»
Davlatyan, «Seni çapkın serseri,» diye bağırarak sivri burnunun üstünden Nechayev'e baktı. «Neler saçmalıyorsun sen? Ben dizanteri geçirdim. Bulaşıcı, mikrobik dizanteri!»
«O da kötüdür,» dedi Nechayev. Sözü uzatmadan eldivenli ellerini birbirine vurmaya başladı. «Nasıl oldu peki?»
«Saçmalama dedik! Kes artık!» Davlatyan'ın sesi tizleşmişti ansızın. «Hiç doğru dürüst konuşmasını bilmez misin sen?»
Nechayev'in buz tutan bıyıkları alaycı bir gülümsemeyle aralanmış, mavimsi bir beyazlıkla parlayan kusursuz dişleri ortaya çıkmıştı.
«Bakın Teğmen Yoldaş, benim söylemek istediğim şu: Siz de Tanrı'nın bir yaratığısınız, ben de. Hepimiz Tanrı'nin yaratıklarıyız...»
Davlatyan, gülünç bir öfkeyle, «Sen Tanrı'nın yaratığı olabilirsin ama ben değilim,» diye karşı çıktı. «Söylediklerini dinledikçe hasta oluyorum. Senin işin gücün çene çalmak mıdır? Doğulu sultanlardan mısın nesin? Bu bayağı sözlerin kadınları da ağlatıyordur mutlaka.»
«Kadınları ağlatan benim konuşmam değildir, teğmenim. Onları ağlatan şey başka.» Nechayev'in bıyığının altında bir gülümseme dolaşıyordu yine. «Nikâh dairesine gidemediler mi ağlarlar onlar. Başlarlar bağırıp çağırmaya. Böyledir kadın milleti. Bir elleriyle erkeği çağırıp tutarlar, öbürüyle de iterler —hadi git; git, pis herif; beni rahat bırak, hiç utanmıyor musun derler bir yandan. Yemi çekerler ki balık zokayı yutsun— onların psikolojisi bu. Sizin pek fazla

deneyiniz olmamış, teğmenim. Uygulamada yani! Gelin beni dinleyin, Çavuş Nechayev ölmeden öğütlerinden yararlanmaya bakın. Gözlemlerimden edindiğim bilgileri parasız dağıtıyorum ben.»
Davlatyan sonunda patladı: «Sen kadınlar hakkında nasıl böyle konuşabiliyorsun? Ne hakkın var?» Tüylerini kabartmış bir serçeyi andırıyordu. «Uygulamada deney de ne demekmiş? Ne aşağılık düşünceler bunlar!» Öfkesinden kekelemeye başlamış, yanaklarında kırmızı lekeler belirmişti. Erkeklerin kadınlar hakkındaki sözlerini ve sövgülerini rahatça, yüzü kızarmadan dinlemeye alışamamıştı henüz. Kuznetsov'un yitirmek üzere olduğu genç öğrenci niteliklerinden biri de buydu. Durumu başkaydı Kuznetsov'un; Roslavl'da ateşle vaftiz edildiği yazdan bu yana çok şeye alışmıştı o.
«Hadi sen silahının başına dön, Nechayev,» diyerek aralarına girdi. «Özel bir konuşmaya karıştığının farkında değil misin?»
Nechayev, gevşek bir sesle, «Emredersiniz, Teğmen Yol• daş,» diye söylendi, elini selâma benzeyen bir hareketle salladıktan sonra topun yanına döndü.
Kuznetsov, «Sen bir teğmensin, Goga,» dedi. «Bunu unutmaman gerekir. Alış artık.» Davlatyan'ın kararlı bir tavırla havaya diktiği mosmor burnuna baktıkça gülmemek için güç tutuyordu kendini.
«Alışmak istemiyorum. Niye alışayım? O üstü kapalı sözlerle ne söylemek istediğinin farkında mısın? Biz neyiz peki? Hayvan sürüsü müyüz?»
Arayı açmayın! Toplardan uzaklaşmayın. Yokuş aşağı inerken top arabalarını tutmaya hazır olun.»
Drozdovsky, yürüyüş kolunun başından ayrılmış onlara doğru geliyor, atının üstünde dimdik oturuyordu. Hafifçe öne eğdiği kepin altındaki yüzü sert ve anlamsızdı. Atın gidişini tırıstan adetâya çevirdi, sonra da dizginleri kasıp sağlam bacaklı, uzun tüylü Moğol kısrağını durdurdu. Birkaç dakika süreyle önünden ağır aksak geçen takımları gözledi. Herkes kulağını indirip çenesini örtmüş, herkes yakasını kaldırmıştı. Sırt çantaları çöken omuzlarda düzensiz bir tempoyla sallanıyordu. Görünüşe bakılırsa, bu yorgun sürü 'Dur' emrinden başka hiç bir emre boyun eğmeyecekti. Drozdovsky, bataryanın durgunluğuyla kayıtsızlığına, adamların gevşek, dağınık hallerine kızmıştı; gelgelelim onu asıl öfkelendiren topların yanlarına bırakılan sırt çantaları oldu. Sırt çantalarının arasından değnek gibi uzanan bir tüfek namlusu bile vardı.
Eğerde yaylanıp üzengilerin üstünde dikildi, «Biraz toparlanın,» diye bağırdı. «Yürüyüş kolu düzenini koruyun! Bu sırt çantaları kimin? Karabina kimin? Toplayın bunları!»
Ne var ki hiç kimse çantalara uzanmadı. O anda önünden geçenler, söylenen sözü yerine getirdiklerini göstermek istercesine adımlarını sıklaştırmakla yetinmişlerdi. Drozdovsky üzengilerin üstünde biraz daha yükseldi, bataryanın geçip gitmesini bekledikten sonra kırbacını çuha çizmelerinin üstünde şaklattı. «Takım komutanları, derhal buraya gelin!»

Kuznetsov'la Davlatyan birlikte gittiler yanına. Drozdovsky eğerden eğilerek konuşuyor, rüzgârdan kızaran, saydam denilebilecek kadar duru bir mavilikle parlayan gözleri ateş saçıyordu.
«Dinlenme molası verilmemiş olması yürüyüş halindeki bir bataryanın başıboş bırakılmasını gerektirmez,» diye söylendi. «Karabinalarını bile topların yanlarına bırakmışlar. Adamlarınız artık sizleri dinlemiyor mu yoksa?»
Kuznetsov, «Kimsenin adım atacak hali kalmadı, Teğmen Yoldaş,» dedi usulca. «Durum ortada.»
Davlatyan, «Atlar bile güç soluk alıyorlar,» diye mırıldandı. Kısrağın, buz tutan, nemli burnunu okşuyor, hayvanın burun deliklerinden salıverdiği sıcak soluklar yün eldivenlerinin üstüne yayılıyordu.
Drozdovsky dizginlere asılınca hayvan başını havaya dikti.
Teğmen, «Doğrusu takım komutanlarım çok duygusal insanlar,» diye söylendi alay edercesine. «'Kimsede adım atacak hal kalmamış,' atlar da 'güç soluk alıyorlarmış.' Biz çaya mı çağrıldık, cepheye mi? İyi yürekli, yumuşak yü. rekli olmak mıdır niyetiniz? Yumuşak yürekli komutanların birlikleri sinek sürüleri gibi ölüyor cephede. Savaşırken, 'lütfen, bağışla, çok özür dilerim' mi diyeceğiz boyuna? Beni iyi dinleyin! O sırt çantalarıyla karabinalar beş dakikaya kadar sahiplerinin omuzuna geçmezse siz yükleneceksiniz hepsini. Anlaşıldı mı?»
«Emredersiniz.»
Kuznetsov, Teğmen Drozdovsky'nin acı sözlerindeki gerçek payının çok büyük olduğunu anlamıştı. Selâm verip toplara doğru yürüdü. Davlatyan da kendi takımına koşuyordu.
«Bu eşyalar kimin?» Kuznetsov sırt çantalarından birine asılmış, yemek tasını tangırdatarak topun yanından çekmişti. «Karabina kimin?»
Askerler asık suratla çevrelerine bakınıp bilinçsiz hareketlerle sırtlarındaki çantaları düzelttiler. Somurtuk bir ses: «Bu yayıntıyı burada bırakan kimdi?» diye söylendi. «Çibisov değil miydi?»
«Çibisov!» Nechayev, gerçekten çavuş gibi bağırıyordu şimdi. «Teğmen seni istiyor.»
Ufak yapılı Çibisov, gövdesine göre aşırı ölçüde bol ve kısa olan kaputuyla, cephane arabalarından ayrılıp topallaya topallaya koşmaya başlamıştı. Gelirken başka askerlere çarpıyor, yüzünden hiç silinmeyen gülümsemesiyle sırıtıyordu.
Kuznetsov, «Bu çanta senin mi?» diye sordu. «Bu tüfek de senin mi?»
Çibisov'un gösterdiği telâştan, her hareketi, her bakışıyla suçu kabullenmeye hazır olduğunu belirtmesinden utanca kapılmıştı Kuznetsov.
«Evet, benim, Teğmen Yoldaş. Benim...» Çenesini örten kulaklığın buzlu yüzeyine buhar yayılmış, sesi boğuklaşmıştı. «Çok özür dilerim, Teğmen Yoldaş. Topuğum su topladı da... Yükümü biraz azaltırsam daha hızlı giderim diye düşünmüştüm.»
Kuznetsov, «Yoruldun mu?» diye sordu birden. Sesini alçaltmış, gözünün ucuyla Drozdovsky'ye bakmıştı. Batarya komutanı yanlarından geçiyor, eğerde her zamanki gibi dimdik oturarak onları gözlüyordu.

Kuznetsov, sesini yükseltmeden, «Geride kalma, Çibisov,» diye söylendi. «Topun arkasından ayrılma.» «Emredersiniz, teğmenim. Nasıl isterseniz...» Topallayarak arabanın peşinde ilerlemeye başladı. Kuznetsov ikinci bir sırt çantasına uzanıp, «Ya bu kimin?» diye sordu.
Aynı anda da arkasındakilerden birinin güldüğünü duydu. Çibisov'un haline, ya da kendi başçavuş tutumuna gülmüş olabileceklerini düşünerek geriye baktı. Ukhanov, yolun kıyısında, top arabasının solunda gidiyor, Zoya da onun yanı sıra yürüyordu.
Çavuş, ayı gibi yürüyüşüyle salına salına giderken bir yandan da güle oynaya bir şeyler anlatıyordu kıza. Yüzünden ter ve yorgunluk akan Zoya da söylenenleri dinleyip dalgın dalgın başını sallıyordu. Belinin kayışını iyice sıkmış, ilk yardım çantasını elinden bırakmıştı. Çanta da makinelilerden birine asılıydı mutlaka. İkisi de bataryanın arkalarında kalmışlardı besbelli. Anca yetiştiriyorlardı öndekilere. Yorgunluktan duracak halleri kalmayan erler gelenlere düşman bakışlarla bakıyorlar, Nechayev'in taşkın neşesinde gizli bir anlam arıyorlardı sanki.Rubin adındaki yaşlıca bir sürücü, «Damızlık aygır gibi kişniyor,» diye söylendi. Buz tutan çenesini eldivenli elleriyle kaşırken tıknaz gövdesi eğerde sallanıyordu. «Kendini gösterecek» karıya! Gücünü gösterecek.» Çibisov'a dönerek açıkladı: «Bataryadaki bütün delikanlılar köpek eniği gibi kızın peşinde dolaşıyorlar. Savaş falan düşündükleri yok.»
«Nee?» Söyleneni yapmak çabasıyla topun peşinden seyirtiyordu Çibisov. Eğilip yere sümkürdü, sonra parmaklarını kaputuna sildi. «Kusura bakma, dediğini duymadım.»
«Gerçekten sağır mısın, tutsak eskisi? Yoksa sağır numarası mı yapıyorsun?» Rubin bas bas bağırıyordu. «Bataryadaki enikler diyorum... Getirip tepsiyle sunsalar, senle ben dönüp karı milletine bakmayız şimdi. Ama yok, onların umurunda değil!»
«Çok doğru,» diye mırıldandı Çibisov. «Onların umurunda değil.»
«Neresi doğru bunun? Kasabalardan, şehirlerden toplanmış bir yığın dalgacı herif. İşleri güçleri eksik eteklerin peşinde koşmak. Delilik canım, delilik.»
«Abuk sabuk konuşmayı bırak, Rubin.» Kuznetsov, sürücünün arkasından sokulmuş, Zoya'nın beyaz kuzu derisi paltosuna bakarak öfkeyle söze karışmıştı. Ukhanov hâlâ bir şeyler anlatıyordu ama kız dinlemekten, kafa sallamaktan vazgeçmişti şimdi. Başını kaldırmış Drozdovsky'ye bakıyordu umutla. Herkes gibi Drozdovsky de çavuşla kızın gelişini gözlemeye koyulmuştu. Zoya, bir emir almışçasına teğmene yöneldi birden; Ukhanov'u unutmuştu. Yüzünde her zamankinden de yumuşak bir ifade, Drozdovsky'yi çağıran sesinde belirgin bir titreklik vardı.
«Teğmen Yoldaş...» Moğol kısrağının yanında yürürken başkalarının duyamadığı bir şeyler mırıldandı.
Görünüşe bakılırsa Drozdovsky hâlâ sinirliydi. Dudak bükmekle gülümseme arası bir hareket yaptı eldivenli elinin tersiyle kızın yüzünü okşayıp yüksek sesle

karşılık verdi: «Ne olursa olsun, Eğitmen Yoldaş, gene de sıhhiye arabasıyla gitmelisiniz siz. Burada size düşen bir iş yok.»
Atını mahmuzlayıp yürüyüş kolunun önüne doğru koş j turdu. Öndeki birlikler, «Atları dizginleyin, iniş başlıyor,» ; emrini almışlardı. Topçular koşumlara, arabalara asılıyor, yükü ağırlaştırıp arabaların hızını kesmek için kendilerini topların üstüne atıyorlardı.
Zoya: «Demek sıhhiye birliğine dönmem gerekiyormuş,» dedi üzüntüyle. «Ne yapalım, gideriz öyleyse. Hoşça kalın, çocuklar. Gene görüşürüz.»
Kızın kendisini unutup gitmesine aldırmaz görünen Ukhanov, «Niye dönecekmişsin,» dedi. «Çık şu topun yanına otur. Nasıl kovarmış seni? Teğmenim, sağlık eğitmenine bir yer bulabiliriz, değil mi?»
Ukhanov, içi pamuklu ceketinin düğmelerini çözmüş, kulaklığının bağcıklarını gevşetip kepini geriye itmişti. Rüzgârdan kızaran alnı ortaya çıkmış, utanç bilmeyen açık renk gözlerinin uçları kırışmıştı.
Kuznetsov, «Sağlık eğitmeni olduğuna göre biraz ayrıcalık tanıyabiliriz,» dedi. «Yorulduysan iki numaralı topun yanına çık.»
«Sağolun, canlar,» Zoya bir anda eski neşesine kavuşmuştu1. «Yorulduğumu da nereden çıkardınız? Hiç yorgun değilim. Yalnız çok terledim. Şu kepi kafamdan atabilsem... Doğrusunu isterseniz biraz da susadım. Kar yemeyi denedim ama insanın ağzında madenî bir tat bırakıyor.»
«Şundan bir yudum iç de keyfin yerine gelsin.»
Ukhanov, cebinden matrasını çıkarmış kulağının dibinde sallıyor, lıkır lıkır eden sıvının sesini dinliyordu.
Zoya, «O nedir, Ukhanov?» diye sordu. Kirpiklerinin buzlu oklarını yukarı çevirdi. «Su mu? Senin suyun bitmedi mi daha?»
«Al biraz iç.» Ukhanov matranın tıpasını çıkarıyordu. «İyi gelmezse doğrult tüfeği beni buracıkta gebert. Kendi tüfeğimle vur hem de. Ateş etmesini bilir misin?»
«Hiç üzülme, ne yapar yapar tetiğe basmayı beceririm.»
Kızın, Drozdovsky'yle konuştuktan sonra böyle olağanüstü bir canlılık göstermesine sıkılmıştı Kuznetsov. Ukhanov'a gösterdiği sevgi ve güvene de kızıyordu nedense.
«O matrayı ortadan kaldır,» dedi sertçe. «Ne veriyorsun]uza? Su mu, votka mı?»
«Ben istiyorum belki!» Zoya kafa tutarcasına sallıyordu başını. «Siz niye hep benimle uğraşıyorsunuz, sevgili Teğmen Kuznetsov? Kıskanıyor musunuz yoksa?» Erkeğin kaputunu sıvazlıyordu. «Yapmayın. Ne olur yapmayın. Hiç hoşuma gitmiyor. İnanın ki sizi de aynı ölçüde severim ben.»
Kuznetsov, «Evli barklı kadınları kıskanmak aklımdan geçmez,» dedi alayla. Söyler söylemez de pişman oldu; adî bir söz etmişti.
«Evli ne demek?» Zoya'nın gözleri açılmıştı. «Evli olduğumu kim söyledi?»
«Sen kendin söylemiştin. Hatırlıyor musun? Özür dilerim, Zoya aslında bu konu beni hiç ilgilendirmez. Evli olsan sevinirdim gene de.»

«Haa, anladım! Nechayev'le konuşurken söylemiştim... Yalan canım!» Zoya gülmeye başlamıştı. «Kuş gibi özgür olmak istiyorum ben; kimseye bağlanamam. Kocam olsa çocuk da doğururdum. Oysa savaştayken çocuk doğurmak hiç olacak iş değil. Suç sayılır bayağı. Anlatabildim mi? Bunu bilmenizi isterim, Kuznetsov. Sizin de bilmenizi isterim Ukhanov... Size güvendiğim için söylüyorum bunları. Peki, teğmenim, canınız öyle istiyorsa, çok sert, çok korkunç bir kocam olduğunu düşünebilirsiniz. Ne demek istediğimi anladınız mı?»
«Korkma unutmayız,» dedi Ukhanov. «Ama biz öyle şeylere aldırış etmeyiz.»
«Teşekkür ederim öyleyse. Sizin mayanız temiz. Ateş altında da olsak güvenirim sizlere.»
Acı çekmeye hazırlanırcasına gözlerini yumdu, matradan bir yudum alıp öksürmeye başladı. Ardından da bir gülme tutturdu. Matrayı Ukhanov'a uzattı tiksintiyle ya da Kuznetsov'a öyle gelmişti. Çavuş, sakin sakin tıpayı çevirirken Zoya nemli kirpiklerinin arasından onu gözlüyordu.
Keyifli bir şaşkınlıkla, «Aman ne berbat şeymiş,» diye söylendi. «Ama içtikten sonra iyi geliyor doğrusu. İçim ısındı!»
Ukhanov, «Biraz daha iç,» dedi gülerek. «İlk kez içmiyorsun her halde.»
Zoya başını salladı.
«Hayır. Daha önce de denemiştim.»
Kuznetsov; «O matrayı ortadan kaldır,» dedi asık suratla, «Bir daha da görmeyeyim. Zoya'yı sıhhiye bölüğüne götür. Orada daha rahat eder.»
Zoya: «Gene bana emir vermeye başladınız,» diye şaka etti. «Sanırım Drozdovsky'yi taklit etmeye yelteniyor sunuz ama pek başaramadınız. Sizin yerinizde o olsaydı, çelik gibi bir sesle, 'Hemen sıhhiye bölüğüne,' diye bağırır, Ukhanov da 'Emredersiniz, teğmenim!' derdi.»
Ukhanov: «Orası pek belli olmaz,» diye söylendi.
«Öyle bir olur ki! Saniye sektirmeden yapardın söyleneni.»
Önlerden bir uyarı geldi. «Hayvanları tutun! İnişe geçiyoruz. Tekerlek frenleri sıkıştırılsın! Topçular silahlarının başına geçsin.»
Kuznetsov, gerekli emirleri verip öne yürüdü. Bir numaralı topun çevresinde biriken askerler koşumlara, tekerleklere asılıyor, arabayı yavaşlatmak için omuzlarını dayıyorlardı. Sürücüler de sövüp sayarak bağırıyor, art ayaklan bükülen terli atların dizginlerine asılıyorlardı. Keskin bir inişle vadiye doğru alçalıyordu yol.
Birinci batarya, cam gibi parlayan kaygan yokuşu kazasız belâsız inebilmişti. Vadinin karşısına geçtiler, yamacı tırmanmaya koyuldular. Toplar yokuş yukarı çekiliyordu şimdi. Topçu erleri de karınca sürüleri gibi kaynaşıyor, arabaları arkadan itiyorlardı. Karşı yamaçtan, stepte göz alabildiğince uzanan yürüyüş kolu da görünüyordu. Karargâh takımı komutanı, Başçavuş Golovanov, vadinin dibinde, yolun ortasında durmuş elini kolunu sallayarak bütün gücüyle bağırıyordu: «Bu yana! Bana doğru gelin!»

Drozdovsky, «Yavaş gidin,» diye seslendi. «Hayvanların ayakları kırılmasın! Arabaları bırakmayın!» Atını yokuşun başında durdurmuştu. «Takım komutanları!» diye bağırdı. «İyi dinleyin! Atlar sakatlanırsa topları kendimiz çekmek zorunda kalacağız. Onun için dikkatli olun. Ağır gidin! Daha yavaş!»
Kuznetsov, evet, diye düşündü kaygıyla, atların ayakları kır ılırsa topları kendimiz çekmek zorunda kalacağız. Kendisinin de, öbürlerinin de, kimsenin karşı koyamayacağı bir başka isteme bağımlı olduklarını sezdi birden. Artık her şey birbirine karışmış, koskocaman, karşı konulmaz bir çığ haline gelmişti. Yoluna çıkanı amansızca ezip geçen bu çığ, bireyin yorgunluğunu, tükenen gücünü önemsiz kılıyor, hiç hesaba katmıyordu. Kuznetsov, bütünün içinde eriyip gittiğini farkedince mutlu olmuştu; verilen emri yüksek sesle yineledi: «Ağır gidin! Herkes top arabalarına!» Kendisi de erlerin arasına karıştı, ilk top arabasının tekerleklerinden birine sarıldı. Tekerlekler kaygan yokuşta kaymaya başlayınca yüzleri gerilen solukları daralan askerler hep birlikte tekerleklere atıldılar.Arabacılar, başlıklarının buzlu yünlerinin arasında ürkünç birer kovuk gibi duran ağızlarını alabildiğince açıyor, hayvanlara, «Prrr, geri bas!» diye gelişigüzel bağırıyorlardı.
Fren zinciri tekerleklerin dönmesini engellemişti ama arabaların sert, kaygan yüzeyde kaymasını önleyemiyordu. Araba kaydıkça askerlerin çuha çizmeli ayakları da ayrılıyor, topun ve cephanenin ağırlığını taşıyan yük yukarıdan bastırdıkça hep birlikte yokuş aşağı sürükleniyorlardı. Atlar art ayaklarını bükmüş, başlarını göğe doğru kaldırmışlardı. Arabacılar hiç durmadan bağırıyor, nefret ve yakarı karışımı bakışlarla geriye askerlere bakıyorlardı boyuna. Tekerleklere asılan, kaslarını zorlayan, soluk almakta güçlük çeken gövdeler git gide artan bir hızla kayıyorlardı artık.
Kuznetsov, «Sıkı tutun,» diye inledi. Topun ağırlığını omuzunda duyuyor, yanında duran Ukhanov'un güçlü sırtını zorladığını, yüzünün kızardığını, Nechayev'in gözlerinin yerinden uğradığını görüyordu. Beyni karıştı birden; bu adamları yıllardır tanıdığı duygusuna kapıldı. Smolensk'te geriye çekilmekle "geçen korkunç ayları da birlikte yaşamışlardı sanki. O zaman teğmen değildi henüz; birlik gerilerken topları yine böyle çekmek zorunda kalmışlardı. Ne var ki buradakilerin hiç birini tanımamıştı Smolensk'te; niçin böyle bir duyguya kapıldığını anlayamıyordu.
Fısıltıyı andıran bir sesle, «Bacakları!» diye inledi. «Hayvanların bacaklarını kollamalıyız.»
Araba vadinin derinliklerine doğru kayıyordu. Fren zinciri gıcırdıyor, sağrıları köpüklenen dip hayvanlarının nalları yerdeki buzlardan parçalar koparıyor, sürücüler eğerde geriye kayküp dizginlere asılıyorlardı. En öne koşulan çengel hayvanlarından sağda olanı karnının üstüne düştü ansızın. Doğrulmaya çalışır, boynunu gererken bir kere daha devrilip kaydı, dip hayvanlarını da peşinden sürükledi.Çengel hayvanlarından soldakine, binek hayvanına binen arabacı dehşet dolu bir bakışla baktı, oturduğu yerden korkunç bir nara attı. Gelgelelim bu ses de hayvanı kaldırmaya yetmedi; düşen at yerde sürükleniyor, koşum

kayışlarına asılıyordu boyuna. Kuznetsov, arabanın hız kazanıp düşen ata doğru ilerlediğini, Başçavuş Golovanov'un arabaya koşarken vazgeçip yoldan çekildiğini, son anda, koşumlara asılabilmek umuduyla yeniden ileri atıldığını gördü.
«Tutun!» diye bağırdı bir kez daha.
Omuzundaki ağırlığın kalktığını farkedince ilk anda topla arabanın vadinin dibini bulduğunu da anlamadı. Askerler sövüp sayarak ağrıyan bellerini doğrultuyorlar, arabadan uzaklaşıp omuzlarını ovarken öndeki atlara bakıyorlardı.
Kuznetsov, «O hayvan ne oldu?» diye bağırdı güçsüz bir sesle. Harcadığı aşırı çabadan ötürü titremeye başlayan bacaklarının üstünde sendeleyerek atlara doğru koştu.Golovanov'la öncü birliği ve dip hayvanlarının arabacıları Rubin ve Sergunenkov ondan önce varmışlardı düşen atın yanına. Yolun ortasında yan yatan hayvana bakıyorlardı hepsi. Uzun kollu, ürkek suratlı, cılız, solgun bir delikanlı olan Sergunenkov çaresizlikle çevresine bakınıp an sızın dizginlere atıldı. Yerde yatan genç hayvan, sürücünün ne yapmak istediğini anlamış gibi kafasını sallıyor, gözleri yalvarırcasına döndürüp yerinden kalkmaya çabalıyordu. Sergunenkov, dizginleri bıraktı, yardım umarcasına çevresine bakındıktan sonra hayvanın yanına çöktü. Sağrısı terden parlayan at, art ayaklarıyla debeleniyordu. Ayağa kalkmak için epey uğraştı ama hiç bir sonuç alamadı. Kuznetsov, gövdenin altına kıvrılan ön ayakları görmüş, hayvanın bir daha kalkamayacağını anlamıştı.
Rubin, «Şuna iki kırbaç indir, Sergunenkov,» diye bağırdı öfkeyle. Yüzü ablak, yüzünün çizgileri kabaydı. Kırbacıyla dizliklerine vuruyordu. «Ne çömeliyorsun öyle? Hergelenin ne numaracı olduğunu öğrenemedin mi hâlâ?»
«Hergele sensin!» Sergunenkov, tiz, cırtlak bir sesle haykırıyordu. «Gözün görmüyor mu?»
«Neyi görecekmişim ki? Onun huyunu bilirim ben. Hep numara yapar. Başka bir işe de yaramaz! Kırbacı indir de bak, kalkıyor mu, kalkmıyor mu?»
Kuznetsov arabacıyı dirseğiyle dürterek uyardı. «Sus artık, Rubin! Yeter konuştuğun. Ağzını açmadan önce kafanı kullan biraz.»
«Cepheye bile varamadı zavallıcık!» Çibisov hayvana acımış, içini çekiyordu. «Yazık oldu!»
Kuznetsov, sakatlanan atı inceleyip, «Evet, korkarım ki ön ayakları kırıldı,» diye söylendi. «Siz nerelerdeydiniz arabacılar? Böyle mi dizgin tutarsınız siz?»
Ukhanov, «Artık bunları konuşmanın yararı yok, teğmenim,» dedi. «Bu hayvanın işi tamam. Geriye kaldı üç. Yedeğimiz yok biliyorsunuz.»
Nechayev, bıyıklarını geveleyerek, «Bu ne demek oluyor?» diye sordu. «Topu biz mi çekeceğiz yani? Yıllardır bu günü bekledim! Ta çocukluğumdan beri!»
Çibisov, «Hah,» dedi. «Batarya komutanı da geliyor, işi bir düzene sokar o.»
«Ne oluyor, birinci takım? Niçin oyalanıyorsunuz?»
Drozdovsky vadiye inmişti. Kalabalık onun geçmesi için yol açtı. Teğmen, yerde yatan, göğsü kürek gibi inip kalkan ata, atın yanı başına çömelen

Sergunenkov'a bir göz attı. Bakışlarındaki öfke pırıltısı bir yana bırakılırsa, yjj. zünden hiç bir şey anlaşılmıyordu.
Kelimelere basa basa, «Sizi uyarmıştım,» diye söylendi. Kırbacı, Sergunenkov'un kambur sırtına uzanmıştı. «Niçin birinizden biri aklını kullanmadı? Sen, arabacı! Dua ttıı ediyorsun orada? Ne oldu hayvana?»
Kuznetsov, «Kendiniz bakın, Teğmen Yoldaş,» dedi.
Sergunenkov, görmeyen bakışlarla bakıyordu Drozdovsky' ye. Çocuksu yanaklarından aşağı süzülen gözyaşları yakasına damlıyordu. Hiç ses çıkarmadan saydam damlaları yaladı, eldivenini çıkarıp atın burnunu okşamaya başladı. Hayvan debelenmekten vazgeçmişti artık; ayağa kalkmak için hiç bir çaba harcamıyordu. Karnını şişirmiş, boynunu köpek gibi uzatıp kaderine razı olduğunu belirtmek istercesine hareketsiz kalmıştı. Uzun, hırıltılı solukları Sergunenkov' un parmaklarının arasından geçiyor, o parmakları öpmek istercesine dudaklarını titretiyordu. Askerlere bakan ıslak gözlerinde inanılmaz bir acı, ölümü beklediğini belirten bir bakış vardı. Sergunenkov'un avucundaki yulaf tanelerini ancak o zaman gördü Kuznetsov. Sürücünün o yulafı ne zamandan beri cebinde taşıdığı bilinemezdi. Gelgelelim aç hayvan yulafı yemeye yanaşmamıştı. Titrek, nemli burun delikleri verilen yemi kokluyor, taneleri güçlükle dudaklarının arasınaalıp yola saçıyordu. Bu karlı steplerde çoktandır unuttuğu bir kokuyu yeniden tanımaya çalışıyordu sanki. Ancak sezinlediği bir şeyler de vardı mutlaka; Sergunenkov'un gözlerinden, duruşundan anlaşılan, kaçınılmaz bir şeyler.
«Ön ayakları, Teğmen Yoldaş.» Arabacı, dudak uçlarından süzülen gözyaşlarını yalıyordu hâlâ. «Bir bakın şuna... İnsan gibi acı çekiyor. Niçin inat etti de adım atmadı bilmiyorum. Bir şeyden ürkmüş olsa gerek! Ben elimden geleni yaptım ama çok genç bir kısrak. Top çekmeye de alışık değil.»
«Hayvanı daha sıkı tutmalıydın, sersem!» Rubin haince konuşuyordu. «Eğerde oturup kızları düşüneceğine hayvanı düşünseydin. Şimdi göz yaşı dökmenin yararı olur mu? Enik suratlı! Az sonra hepimiz geberip gideceğiz ötede! Bu da oturur, allanın cezası bir at için gözyaşı döker. Adamı hasta eder bunlar! Hayvanı tez elden vurup acısına bir son vermeliyiz. Olup olacağı bu kadar!»
Gövdesi tıknaz, duruşu, belki de kalın giyeceklerinden ötürü hantaldı. Göğsüne çapraz asılmış karabinası ve kötü niyetli kararlılığı Kuznetsov'da tiksinti uyandırdı birden. 'Vurmak' kelimesi, suçsuz bir insana giydirilen hüküm gibi gelmişti ona.
Birinin, «Evet, sanırım vurmak zorundayız,» dediğini duydu. «Yazık olacak doğrusu.»
Roslavl'dan geri çekilirlerken yaralı atların vurulduğunu cok görmüştü Kuznetsov. O koşullar altında bile bunun doğal olmayan bir davranış, doğrulanamayacak bir tutum olduğunu düşünmüştü. Güçsüzler bu duruma düşmemeliydiler.

«Hayır, bırakmam! Yapamazsınız!» Sergunenkov, cırtlak sesiyle bağırarak Rubin'in üstüne atılmıştı. «Kasap herif! Neler söylüyorsun? Bu hayvanı öldürmenize izin vermeyeceğim. Onun suçu yok!»
«Aklını başına topla, Sergunenkov! Onu daha önce düşünmeliydin. Aslında suç senin! Yalnız senin. Kendine gel bakayım!» Drozdovsky, sürücüyü susturup kırbacıyla hendeği gösterdi. «Hayvanı yoldan çekin! Topları bir an önce indirmeye bakalım. Herkes yerine dönsün!»
Kuznetsov, «İki numaralı topun hayvanlarını çözsek daha iyi olacak,» diye mırıldandı. «Arabayı biz indiririz yokuştan aşağı. Öylesi daha emin.»
«Canınız isterse topu sırtlayıp da indirin,» dedi Drozdovsky. Kuznetsov'un başının üstünden hendeğe, atı beceriksiz hareketlerle çeken askerlere bakıyordu. Kaşlarını çattı. «Rubin!» diye seslendi. «O hayvanı hemen vurun!»
Sakatlanan at, verilen emri anlamıştı sanki; incecik bir kişneme çınladı buzlu havada. Kuznetsov bu sesi bir ıstırap çığlığı, bir yakarı olarak nitelendirdi. Ayakları kırılan hayvanı diri diri hendeğe sürüklerken suçsuz yaratığa ne kadar acı çektirmiş olduklarını çok iyi biliyordu. Tam gözlerini kapamaya hazırlanırken kısrağın bir kez daha aya. ğa kalkmaya çalıştığını gördü. At, hâlâ canlı ve güçlü oldu. ğunu, öldürülmesine gerek kalmadığını kanıtlamaya çalışj. yordu sanki. Arabacı Rubin dudaklarını kasıp sağlam dişle, rini ortaya çıkarmış, moraran yüzünde belirgin bir kötü ytj reklilikle, atm önünde durmuştu. Tüfeğini doğrulttu. Ne var ki atın terli başına, son bir yakarıyla titreyen dudaklarına nişan almış sayılmazdı pek. "
Tüfekten kuru bir çıtırtı yükseldi yalnızca. Rubin, sunturlu bir küfür salladı, ata bakarak ikinci bir mermi sürdü. At, kişnemekten vazgeçmişti artık. Sessizce başını sallıyor, kendini savunmaya kalkışmadan burun deliklerini titretip pof luy ordu.
«Kahrolasıca budala! Ateş etmesini bilmez misin sen?» Dili tutulmuşcasına bekleyen Sergunenkov'un yanında duran Ukhanov öfkeyle bağırıp ileri atıldı, sürücüye yanaştı. «Sen etsen etsen kasaplık edersin!»
Rubin'in elindeki tüfeği çekti, dikkatle nişan alıp atı alnının ortasından vurdu. Hayvan o anda karlara yığıldı.
Çavuş, solgun bir yüzle sahibine fırlattı tüfeği, «Odununu al, kasap kılıklı. Ne sırıtıyorsun, eşek herif? Burnun mı gıdıklandı?»
Rubin, «Görünüşe bakılırsa asıl kasap sizsiniz,» dedi yukarıdan bakarak. «Şehirde öğrenim görmüşsünüz hem de.» Hantal gövdesini iki kat edip yere eğildi, tüfeğini alarak kaputunun yeniyle üstündeki karları temizlemeye koyuldu.
Ukhanov, «Biraz daha söylenirsen suratının ortasına şehirde öğrenilmiş bir yumruk yiyeceksin,» diye karşılık verdi. Sergunenkov'a dönerek, «Sen de o kadar üzülme,» dedi. «Dünyanın sonu gelmedi ya! Stalingrad'da Almanlardan ele geçirilen atlar buluruz takıma. Mutlaka bulacağız. Sana söz veriyorum!»
Başçavuş Golovanov, «Almanlar o atlara parşeron diyorlar,» diye mırıldanarak konuşmaya karıştı.

Ukhanov, «Parşeron değil,» diye düzeltti. «Doğrusu perseron. (*) Buncacık şeyi öğrenemedin mi? Yeni mi katıldın bu savaşa?»
«Aman canım, ha öyle olmuş, ha öbür türlü.»
Drozdovsky, «İkinci topu indirin,» diye emir verdi. Atının sırtında uzaklaşırken de dönüp ekledi: «Doğrusu senin söylediğin gibidir, Ukhanov.»
Ukhanov, «Beni övmenize gerek yok, Teğmen Yoldaş,» diye söylendi alayla. Gözlerindeki öfke pırıltısı sönmemişti henüz. «Övgüye başlamak için çok erken daha. Şunu da söyleyeyim ki at kasabı olduğumu sanıyorsanız çok yanılıyorsunuz.»
Kuznetsov, iki numaralı topa koşulan atların çözülmesini emretti.
'Dur' emri gün batarken verildi. Birlikler, yerle bir edilmiş, ıssız, adsız bir köye girmişlerdi. Yol kıyısında delik deşik evlerin ilki, donmuş ırmağın kıyısında isli ocakların iskeletleri görününce herkes şaşırdı. Irmağın buzlu yüzeyindeki deliklerden de kırmızımtırak, zehirli bir buhar yükseliyordu. Batı ufkuyla toprak, Aralık ayı günbatımının kanlı, morumsu rengine bürünmüştü. Hava öyle soğuktu ki askerlerin yüzleri, buz tutan tüfekler, yolun kıyısında duran kamyonlarla traktörler, hatta atların sağrıları bile, kar yığınlarında yansıyan ışıkta donup kalmış gibi madenî bir pırıltıyla parlıyor, her şey kaskatı görünüyordu.
«Nereye gidiyoruz yahu? Şu namussuz Almanlar nerede? Söylesenize çocuklar!»
«Burası bir köymüş eskiden. Şimdi bir tek ev kalmamış ayakta. Buna ne dersiniz bakalım. İnsan Fy odor'un düğününe diye yola çıkar, kendini Sidor'un cenazesinde bulur. Bizimkisi de ona benziyor!»
«Cenaze diye başlama gene! Nasıl olsa Stalingrad'a varacağız. Büyüklerimiz bizden iyi bilir her şeyi.»
(*) Fransadan gelme, iri yapılı, güçlü bir at.
«Buradaki çarpışma ne zaman olmuş sence?»
«Bana kalırsa epey önce olmuş.»
«Ah, ah! Isınacak bir yer bulabilseydik. Cepheye varmadan kaskatı kesileceğiz.»
«İyi hoş ya şu canına yandığımın cephesi nerede? Benim bilmek istediğim tek şey o!»
Köye varmadan üç kilometre önce, stepteki bir dörtyol ağzında, beyaza boyanmış T34 tankları çıkmıştı önlerine. Tümen, Sovyet tanklarının geçmesini beklemek için duraklamıştı. Tanklar Batıya, batan güneşe doğru yol alırken tam üstlerinde bir mermi parçalanmış, alevli bir kuyruklu yıldız gibi dağılıp karın yüzeyine kapkara bir serpinti yağdırmıştı. Öyle beklenmedik bir anda olmuştu ki hiç kimse kendini yere atmayı akıl etmedi. Herkes olduğu yerde durmuş yollarını kapayan tanklara bakıyordu. Ne var ki tanklar geçip gidince arkalarından uzun menzilli topların gümbürtüsü duyulmuş, mermiler ıslık çalarak gelip kavşağın sağında solunda patlamaya başlamıştı. Gerilerdeki Alman birlikleri kavşağın yerini bulmuş olmalıydılar. Kimsede koşacak güç kalmadığından herkes yüzükoyun yolun kıyısına uzanıvermişti. Neyse ki top

ateşi kısa bir süre sonra kesilmiş kayba uğramadan kurtulmuşlardı. Onlar, düşen mermilerin açtığı çukurların yanından yürüyüp geçerken, Almanların kullandığı TNT'nin soğan kokulu gazı havaya yayılıp yok oluyordu. Bu koku, tehlikeyi, ölüm olasılığını hatırlatmıyordu artık askerlere; uzak mevzilere yerleşip ateş açan Almanların, Stalingrad'ın erişilmezliğini belirtiyordu daha çok.
Kuznetsov, birbirine karışan ayak seslerinin arasından kendi ayak seslerini bir kez daha ayırt etmiş, bir kez daha aklına takılan soruyu sormuştu: «Ne zaman duraklayacağız?»
Sonunda, saatler süren bir yürüyüşten sonra, yerle bir edilen köye girip de nicedir beklenen emrin yürüyüş kolunun başından gerilere doğru iletildiğini duyduklarında, kimsede bir rahatlık, bir gevşeme görülmemişti. Donmak üzere olan arabacılar terli hayvanlardan inip tutulan bacaklarıyla yolun kıyısına gidiyor, bir an önce rahatlamaya bakıyorlardı. Topçu erleri, toplarla arabaların arkasında bir yere çöküp birbirlerine sokuluyorlar, kederli bakışlarla, bir zamanlar bir köy olan yıkıntıları gözlüyorlardı. Yanan ahşap evlerin mezar taşı gibi yükselen ocaklarıyla sağlam kalmış iki ahır, kızıl ışıklarla aydınlanan Batı ufkuna vurulmuş birer kara damgaydı.
O alevli aydınlıkta uzanan bomboş topraklar, kısa sürede traktörlerle, kamyonlarla, «Katyusha» roketatarları ve havan toplarıyla, top arabalarıyla doldu. Gelgelelim ısınacak bir yeri, bir mutfağı, hatta varlığı bile olmayan bu köyde, cepheden çok uzak kaldığı izlenimini veren bu ıssız noktada duraklamak, bir yalan gibi, bir haksızlık gibi görünüyordu herkese. Batıdan esen yel buz iğnecikleri taşıyor, yanan evlerden uçuşan küllerde tatlı hüzün verici bir koku duyuluyordu.Güçlükle ayakta duran Kuznetsov, bir numaralı topun arabacılarına yanaştı. Yüzü büsbütün moraran Rubin asık suratla dip hayvanlarının koşumlarını yokluyordu. Atların terli gövdelerinden buhar yükseliyordu. Genç Sergunenkov, olanları bağışlamayacağını belirtmek istercesine kaşlarını çatmış,tek kalan çengel hayvanının önünde dikilmişti. Bir avucundaki yulafı yorgun atın istekle uzanan dudaklarına tutuyor, öbür eliyle de hayvanın boynunu okşuyordu. Kuznetsov dargın arabacılara şöyle bir baktı, aralarını bulacak bir söz söylemeye niyetlenmişken vazgeçti. Hiç sesini çıkarmadan topçu erlerinin yanına döndü. İstediği tek bir şey vardı o anda: Askerlerin arasına karışıp yatmak, bıçak gibi kesen rüzgârdan korunmak için yakasını kaldırıp kendi soluğuyla ısınmaya çalışarak birinin sırtına sokulup uyumak.
«Kalkın bakalım, uyanın! Bu mola burada biter» Yürüyüş kolunun önlerinden geliyordu bildiri. «Yola çıkmaya hazırlanın!»
«Ne oldu ki? Gene ne var? Daha gözümüzü bile kırpmadık.» Yakınan sesler yükseliyordu karanlıktan. «İyice zora koşuyorlar bizi.»
«Bir lokma yiyecek olsaydı. Ama yok! Ne levazım çavuşundan iz var, ne de gezici mutfaklardan. Başefendi erzak depolarının içinde yiğitçe savaşıyor olsa gerek!»
Gene yola koyulacağız, diye düşündü Kuznetsov. Durduklarından beri böyle bir emir gelmesini beklemişti. Oysa titreyen bacakları, kurşun gibi ağırlaşan

gövdesini taşıyamayacaktı neredeyse. «Peki ama cephe nerede? Nereye gidiyoruz biz?»
Kesin bir şey bilmemekle birlikte Stalingrad'ın çok uzakta, gerilerinde kaldığını sanıyordu. Bütün ordunun, dolayısıyla da onların bağlı bulundukları topçu alayının aynı yönde ilerlediğini bilemezdi. Alay ve tümen, Stalingrad'da kuşatılan von Paulus komutasındaki Alman ordusuna yardıma gelen, karşı saldırıya geçen Alman panzer tümeninin yolunu kesmek üzere güneybatıya doğru yol alıyordu. Kuznetsov'un bilmediği bir şey daha vardı: Kendi yazgısıyla yanındakilerin yazgısı ortak bir yazgı olmuştu artık.
«Yürüyüşe hazırlanın! Takım komutanları! Derhal batarya komutanını görün!»
Askerler, alacakaranlıkta isteksizce ayaklandılar. Her yandan homurtular, küfürler, öksürükler duyuluyordu. Topçu erleri, top arabalarına sokulmuş, tüfekleriyle sırt çantalarını ayırıyor, herkes levazım çavuşuna, ortalıkta görünmeyen mutfaklara verip veriştiriyordu. Arabacılar, yem yiyen hayvanların boğazına asılan torbaları çekerek atları dirsekliyor, alçak sesle, «Bıraksalar bütün gece yersin,» diye homurdanıyorlardı. Yürüyüş kolunun başındaki araçlar motorlarını çalıştırınca ortalığa egzoz patlamalarının gürültüsü yayıldı. Havan topu bataryaları yolun ortasına çıkmış, yeniden ilerlemeye başlamışlardı.
Teğmen Drozdovsky de yolun ortasında, az önce söndürülen, ama dumanı hâlâ tüten bir ateşin başında duruyordu. Arkasında birkaç muhabereciyle bir öncü birliği bekliyordu. Kuznetsov, topluluğa yanaşınca, Drozdovsky'nin, elindeki elektrik feneriyle Başçavuş Golovanov'un tuttuğu selofan kaplı bir haritayı aydınlatarak açıklamada bulunduğunu duydu. Sert ve kesin bir konuşma yapıyordu batarya komutanı.
«Soru sormanıza gerek yok! Yürüyüşün sonunda nereye varacağımızı şu anda bilmiyorum. Bildiğim tek şey şu: Bu yol boyunca, güneybatı yönünde ilerleyeceğiz. Sizin takım bataryanın önünde gidecek. Batarya da her zamanki gibi alayın artçı birliklerinden biri olacak.»
Golovanov, karnından gelen kalın bir sesle, «Anlaşıldı,» diye mırıldandı, öncüleriyle muhaberecilerini alıp ilerledi.
«Siz misiniz, Teğmen Kuznetsov?» Drozdovsky elektrik fenerini yukarı kaldırmış, teğmenin yüzüne tutuyordu. Takım komutanı bir adım geriledi.
«Feneri tutmasanız da görürüm Batarya Komutanı Yoldaş. Emriniz?»
«Takımınızın durumu nedir? Her şey yolunda mı? Geride kalan, hastalanan var mı? Yola çıkmaya hazır mısınız? Kısaca açıklayın.»
Drozdovsky, aklının başka yerde olduğunu belirten bir tavırla, ilgisizce sormuştu bu soruları. Kuznetsov birden öfkelendi.
«Kimse doğru dürüst dinlenemedi,» diye söylendi. «Sahra mutfaklarının nerede kaldığını sorabilir miyim acaba? Levazım birliği niçin arkadan geliyor? Askerler kurt gibi acıktılar. Yola çıkmaya hazırız elbet. Niçin soruyorsunuz. Hastalanan da yok, geride kalan da. Kaçak da yok!»
Drozdovsky sözünü kesti: «Bu ne biçim tekmil vermektir, Kuznetsov? Demek durumdan hoşnut değilsiniz? Ne yapmamızı isterdiniz peki? El el üstünde oturup

sıcak karavana dağıtılıncaya kadar beklemeli miyiz sizce? Siz arabacı mısınız, takım komutanı mı?»
«Bildiğim kadarıyla takım komutanıyım.»
«Konuşmanız başka bir izlenim bırakıyor oysa! Ukhanov gibi heriflerin sizi etkilemesine izin veriyorsunuz. Moraliniz ne oldu, teğmen? Hemen takımınıza dönün!» Drozdovsky buz gibi bir sesle vermişti bu emri. «Adamlarınıza da söyleyin, tıkınmayı değil, savaşa hazırlanmayı düşünsünler bir an önce. Size şaşıyorum, Teğmen Kuznetsov! Topçu çavuşlarınız ortadan kayboluyor, atlarınız ayaklarım kırıyor... Nasıl olup da birlikte savaşacağız bilmiyorum!»
«Ben de size şaşıyorum, Komutan Yoldaş. İnsanlarla başka türlü konuşmanın da yolu vardır. O tür konuşmayı daha iyi anlarım ben.» Kuznetsov yüzünü buruşturarak bu sözleri söyledikten sonra döndü, artık motor uğultularıyla, at kişnemeleriyle kaynaşan karanlığa daldı.
Drozdovsky, «Teğmen Kuznetsov!» diye bağırdı arkasından. «Buraya gelin!»
«Evet? Ne vardı?»
Elektrik fenerinin beyaz ışığı yaklaşmış, havadaki sisli buğuyu yarıp tedirgin edici, yoğun ışınını Kuznetsov'un yanağına doğrultmuştu.
«Teğmen Kuznetsov!» Işık takım komutanının gözlerine dolmuştu. Drozdovsky, yay gibi gerilen gövdesiyle onun önünde dolaşıp duruyordu. «Geri gelmenizi emretmiştim.»
Kuznetsov, olabilecekleri düşünerek, sakin bir sesle «Fenerin ışığını alçakta tutun, Komutan Yoldaş,» diye söylendi. Drozdovsky'nin, hoşgörüden yoksun, sert sesiyle söylediği her söz, karşı konulmaz bir baş kaldırma isteği uyandırıyordu Kuznetsov'da. Batarya komutanının, üstünlüğünü göstermek, onu aşağılamak için özel bir çaba harcadığını düşünüyordu. O, bunları düşünürken de fenerin yüzüne tutulduğunu farketmiş, Drozdovsky'nin, turuncu renkli, köreltici ışık yuvarlağının arkasından fısıldayarak konuştuğunu duymuştu.
«Dinleyin Kuznetsov... Unutmayın ki bu bataryanın komutanı benim! Ben komuta ederim burada, başka hiç bir kimse değil! Topçu okulunda değilsiniz artık! Aklınızı başınıza toplayın. Çekip giderseniz sizi asla affetmem, başınız derde girer! Anlaşıldı mı? Şimdi hemen takımınızın yanına dönün! Hemen, derhal!» Drozdovsky, teğmenin göğsünü dürtüklüyordu fenerle. «Derhal takımınızın başına, dedim! Hiç oyalanmadan!»
Gözüne tutulan ışık Kuznetsov'un gözlerini kamaştırmıştı. Drozdovsky'nin gözlerini göremiyor, yalnız göğsüne dayanan soğuk maddenin basıncını duyuyordu. Fenerli eli kavrayıp yere doğru büktü ve birkaç saniye öylece tuttu.
«Feneri yüzüme sıkmamanızı söylemiştim,» dedi. «Tehditlerinize gelince, Batarya Komutanı Yoldaş... Tehditlerinizi gülünç buluyorum ben.»
Karanlığa dalıp gitti. Kamyonları, top arabalarıyla topları, atların yanında duran arabacıları güçlükle seçiyordu; fenerin ışığı, sarımtırak halkalar bırakmıştı gözlerinin önünde. Kendi takımına yaklaşırken Teğmen Davlatyan'la çarpıştı. Ağzı mis gibi ekmek kokan genç teğmen, «Drozdovsky' den mi geliyorsun?» diye sordu çabucak. «Neymiş istediği?»

«Git, kendin konuş, Goga. Takımların morali ne durumdadır diye merak etmiş? Hasta ya da kaçak olup olmadığını soruyor bir de.» Kuznetsov'un sesi alaycıydı.
«Senin takımdaki hastalarla kaçakların sayısı da az değildi hani!»
«Saçma!» Elindeki ekmek kabuğunu geveleyen Davlatyan, genç öğrenci sesiyle konuşmuştu yine. Büyük bir umursamazlıkla, «Saçma!» diye mırıldandı bir kez daha.Karanlıklara doğru yürüdü, insanın içini rahatlatan ekmek kokusunu da birlikte götürdü.Evet, diye düşündü Kuznetsov, saçma ve zırva. Drozdovsky'nin o garip, etkinliği olmayan uyarısını hatırlamıştı. Acaba ne yapmaya çalışıyor, dedi kendi kendine. Ukhanov'un kaçamak yapmasının acısını benden mi çıkaracak? Belki de ayakları kırılan atın acısını çıkarıyordur.
Çok iyi tanıdıkları, «İlerii marş!» komutası yürüyüş kolunun önünden arkalara doğru yankılanıyor, yaklaştıkça daha güçlü bir sesle çınlıyordu. Kuznetsov da bir numaralı topun başında, atların sırtındaki arabacıların karaltılarının yanında durup bu emri yineledi:
«Takım, ileri marş!»
Her şey aynı anda harekete geçti. Koşumlar sakırdıyor, buz tutan tekerleklerin altında ezilen kar gıcırdarken askerlerin düzensiz adımları hışırtılı sesler çıkararak ilerliyordu.
Takım yola koyulduktan az sonra, birisi, Kuznetsov'un eline pürtüklü, kalın bir ekmek kabuğu tutuşturdu.
«Kurt gibi acıkmışsındır.» Davlatyan'ın gencecik sesini duydu. «Ye şunu. Ye de keyfin yerine gelsin.»
Kuznetsov, ekmeği hazla geveleyerek açlığını bastırırken, «Sağol, Goga,» dedi. «Hora geçti. Nasıl ettin de arttırdın bunu?»
«Bir şey değil. Üstünde durmaya değmez. Sanırım artık cepheye gidiyoruz, değil mi?»
«Sanırım öyle, Goga.»
«Ne kadar erken gidersek o kadar iyi. Emin ol...»

BEŞİNCİ BÖLÜM

ALMAN Kurmay Heyeti her şeyi tasarlamış, kararlaştırmış ve belirlemişti. Panzer tümenleri von Manstein'ın komutası altında harekete geçmiş, Kotelnikovo bölgesindeki Rus kuvvetlerini yarıp Stalingrad'a, von Paulus'un, üç yandan kuşatılmış, büyük bir gerginlik içinde, yıkıntılarla karın arasında sonucu bekleyen üç yüz bin kişilik ordusuna yardıma gitmeye hazırlanmıştı. Tam o anda, Sovyet Genel Kurmaylığı, yeni kurulan bir orduya, Güneye doğru ilerleme emrini verdi. Ordu, uçsuz bucaksız stepleri aşıp General Hoth'un komutasındaki on üç tümenin yolunu kesecek, von Manstein'ın kolordusunun ilerlemesine engel olacaktı. Savaşın sonucu bir teraziyle saptanacaktı sanki. Her iki taraf da elindeki bütün ağırlıkları kendi kefesine dolduruyordu.
...Alman ordusundan ele geçirilen Horch marka otomobil yolun kıyısından gidiyor, bazen yürüyüş koluna yetişiyor, bazen de geride kalıyordu. General

Bessonov, kaputunun yakasını kaldırmış, hiç ses çıkarmadan ön camdan dışarısını gözlüyordu. Bu suskunluğu, ordu karargâhından ayrıldığından beri sürüyordu. Arabanın öbür yolcuları, komutanın sessizliğini bir konuşma isteksizliği, can sıkıntısı belirtisi olarak yorumlamışlardı; söze başlamayı göze alamıyordu kimse. Askerî Konsey Üyesi, Tümen Komiseri Vesnin de sessizdi. Bessonov'un genç ve konuşkan emir subayı Binbaşı Bozhiçko, karargâhta son duyduğu fıkrayı anlatmak için bir fırsat arıyor, gelgelelim o fırsat bir türlü ele geçmiyordu.
O da üstlerinin derin sessizliğine saygı göstermek gerektiğini düşünmüş, arka kanapeye yaslanıp gözlerini yarak uyur gibi yapmaya karar vermişti.
Oysa Bessonov, susup oturmasının bir kendi kendine yetme niteliği, bir suratsızlık ya da yol arkadaşlarına kar§! ilgisizlik belirtisi olarak yorumlanacağını hiç düşünmemişti. Uzun deneyler sonucu, konuşkan olup olmamasının insanlarla arasındaki ilişkiyi pek fazla etkilemediğini anlamıştı. Kimseyi hoşnut etmek, tatlı dilli bir adam olarak ün yapmak merakında değildi. Boş ve anlamsız bir şakacılıkla, konuşkanlıkla sempati kazanmaya Çalışan kişilerden hoşlanmazdı. Yalnız hoşlanmamakla kalmaz, tiksinirdi de: Kendine güvenmeyen insanların gösterdiği yapmacık neşeyle, güçsüzlükten tiksindiği gibi. Savaş sırasında söylenen gereksiz sözlerin, zaman zaman, gerçek durumu örten bir toz bulutu olabileceğini çoktan farketmişti. Ordu komutanlığına atandığında, kolordu ve tümen komutanlarının yetenekleriyle kusurlarını araştırmak, sorular sormak gereğini de duymamış, birlikleri baştan aşağı denetlemeye koyulmuştu. Her komutanı kuru birkaç sözle selâmlamış, herkesi, ne pek hoşnut, ne pek eleştirici olmayan keskin bakışlarla incelemişti.
Şimdi de zaman zaman yanarak önlerindeki buzlu beyazlığı aydınlatan farların olanak verdiğince önlerinden geçen birlikleri inceliyordu Bessonov. Kadın gibi örtülmüş başlar, kırağı tutan keplerle kulaklıklar ve bezginlikle sürüklenen ayaklar, askerin, 'savaşma hevesini' yitirdiği korkusunu uyandırmıyordu onda. Ordu komutanı, bu görünüşün ölümcül bir yorgunluktan ileri geldiğini ve o anda durumu değiştirmek için hiç bir şey yapamayacağını biliyordu. Askerler savaşın nereden ve ne zaman başlayacağını, içlerinden kaçının, ömürlerinin son yürüyüşünü yaptığını kestiremezlerdi. Oysa Bessonov, yaklaşan tehlikeyi, dupduru bir zekâyla, apaçık görüyordu. Kotelnikovo'da cephenin güçlükle dayandığını, Almanların son üç gün içinde Stalingrad'a doğru kırk kilometre ilerlediklerini, Alman birliklerinin önünde artık bir tek engel Mişkova Irmağı adını taşıyan tek bir engel kaldığını biliyordu. Irmağı aşarsa, Volga Irmağına kadar dümdüz uzanan steplere varacaktı.
O arabasında otururken, von Manstein'ın panzer , inenleriyle kendi ordusunun Mişkova Irmağı denen doğal engele doğru yol aldıklarının, sonucun değilse bile pek çok şeyin, bu yarışı kimin kazanacağına bağlı olduğunun farkındaydı Saatine bakacakken vazgeçti. Bu hareketin sessizliğeson vereceğini, hiç istemediği bir konuşmaya katılmak zorunda kalacağını hesaplamıştı. Bastonuna dayanarak, sızlayan bacağına, motorun sıcaklığına yakın bir yer bulup en uzun

süreyle en rahat edebileceği oturuş biçimini kestirme}" ^ çalışarak kaya gibi yerine yerleşti ve suskunluğunu sürdürdü. Arabanın orta yaşlı şoförü, generalin sert, kurşun bakışlı gözlerine, etsiz yanaklarına, kısılmış dudaklarına bakıyordu arada bir. Yıllardır yüksek rütbeli subaylara şoförlük ettiğinden yolcuların sessizliğini kendi açısından yorumlamıştı o da. Bu üç kişinin, ya yola çıkmadan birbirleriyle kavga etmiş, ya da cephe komutanından azar işitmiş olduklarını düşünüyordu. Zaman zaman arka kanapede bir kibrit çakıldığını, birinin kılıç kayışının gıcırdadığını duyuyor, ardından, komiserin sigarası karanlıkta kızıl bir ışıkla parlıyordu. Her zaman neşesini korumasını bilen Bozhiçko da kıvrıldığı köşede uyku sesleri çıkarıp duruyordu hâlâ.Şoför, ya bir şeye sıkılmış yahut da ahbaplık etmekten hoşlanmıyor, diye karar verdi. Arkadaki sigara çekildikçe onun tütün isteği de boyuna artıyordu. Görünüşe göre sigara da içmiyor, diye düşündü. Hasta mıdır nedir? Yüzü de bayağı solgun. Acaba izin istesem? Bir sigaracık, Komutan Yoldaş, desem. İçmeyeli öyle uzun bir zaman oldu ki kulaklarım şişiyor artık.
Bessonov, «Farları yak,» dedi ansızın.
Şoför,, komutanının sesini duyunca ir kildi. Farlar yandı, önlerindeki buzlu beyazlık aydınlandı. Farların ışığıyla ha. valanmışa benzeyen bir kırağı bulutu cama vurup çalışan silgeçlerin çevresinde dolanıyor, mavimsi dalgalar halinde arabanın yanında uçuşuyordu. Bir an için, araba, okyanusun dibinde giden bir taşıt, motorun tekdüze uğultusu suyun derinliklerinde duyulan tek ses oldu. Derken sağda, tam önlerinde yürüyüş kolu göründü yine; buzlu sırt çantalarından, otomatik tabancalarla tüfeklerden yansıyan madenî ışıltılarla beneklenmiş bir karaltı. Bir kol değil bir kitleydi şimdi. Karlı saman yığınlarını andıran tanklar yolu tıkamışlardı. Farların ışığını farkedince askerler dönüp geriye baktılar. Yorgun, asık yüzleri alçıyla kalıplanmış gibi duruyor, hep birlikte bağırıp el kol sallıyorlardı.
Bessonov, «Tanklara yanaş,» dedi şoföre.
Vesnin, birden keyiflenerek, «Bunlar mekanize kolordunun çocukları olsa gerek,» diye söylendi. «Niye yolu tıkamış bu serseriler? Piyade birliklerini alt üst etmişler.» Gelgelelim tankçılara ayrı bir sevgi duyduğundan 'serseriler' sözünü sevecenlikle kullanmıştı. Hemen ardından, ölçülü bir hayranlıkla ekledi: «Müthiş bir vurucu güçleri var!»
Bozhiçko gözlerini açmış, şaka edercesine söze karışmıştı: «Görünüşe bakılırsa vurucu güçlerini burada kullanıyorlar, Komiser Yoldaş.»
Bessonov, «Bunlar kolordudan olamaz,» diye düzeltti, «Mamin'in birlikleri demiryolunu izleyerek ilerliyor. Solumuzda kalıyorlar. Onlar burada olamazlar. Hiç bir şekilde burada bulunamazlar.»
«Gidip bakayım mı, Komutan Yoldaş?» Bozhiçko, uykudan az önce uyandığını yalanlayan bir hızla davranmıştı. Yapılacak iş, konuşacak söz olmadan oturmaktan sıkılmış, enerjisini gösterecek bir fırsat çıkmasına sevinmişti.
Bessonov, şoföre yeni bir emir verdi:
«Durdur arabayı.»

Horch'un güçlü motoru sustu, sessizliğin başlamasıyla far ışıklarının alçalıp kararması da bir oldu. Gece bastırmıştı; yürüyüş koluyla tanklar bir anda gözden silindiler. Bessonov bir dakika arabada durdu, gözlerinin karanlığa alışmasını bekledi. Sonra da kapıyı açıp bastonunu uzattı, ayağını dışarı atmadan gövdesinin ağırlığını taşıyacak bir destek hazırlamaya çalıştı. Dışarı çıkarken sağ bacağının kapı çıkıntısına çarpmasına engel olamamıştı gene de. Kaval kemiğinden yukarı yürüyen bıçak gibi acıyı duyunca yerinde kaldı. İnerken dikkatli davranması gerektiğini hatırladığı halde bacağını çarptığı için kendini suçluyordu. Bir iki dakika öylece bekledi.Yıldızlarla karın aydınlattığı mavimsi bir karanlık çökmüştü ortalığa. Bessonov, yürüyüş kolunun karlı karaltısını bembeyaz stepte göz alabildiğince uzanan bu uçsuz bucaksız karaltının yolunu kesen tankların dörtgen biçimlerini, farları karartılmış kamyonları, top arabalarıyla kımıltılı asker yığınlarını güçlükle seçiyordu. Rölantide çalışan kamyon ve traktör motorlarının sesleriyle, bağırıp çağıran, sövüp sayan, soğuktan gırtlakları sıkışan askerlerin konuşmalarını duydu.
«Ne getirdiniz bu konserve kutularını buraya? Ne işiniz var burada?»
«Gittikleri yeri görmüyorlar ki!»
«Çek şu demir yığınını yolumuzdan! Kendinizi düğünde mi sanıyorsunuz be? Gene votkaları çekmişsiniz besbelli! Gittiğiniz yeri gözünüz görmüyor.» .
«Açın yolu! Yolu açın ki geçelim!»
«Heey, dikkatli olun! Büyük adamlar belirdi ufukta!»
Bessonov bu uğultulara doğru yürüyordu. Askerlerin onu doğru dürüst göremiyeceklerini, kaputunda rütbesini belli eden hiç bir işaret olmadığını biliyordu. Ne var ki o yüksek astragan başlığı görününce, askerler içgüdüsel bir sezgiyle toparlanmışlar, gürültüyü kesmişlerdi. Bessonov, şaşkın bir tenor sesin hemen dirseğinin dibinde yükseldiğini duydu. «İşe bakın, bir general gelmiş aramıza!»
General, yorgun ve hırıltılı bir sesle sordu: «Bu tank birliği kimin komutasında acaba? Birisi gelip tekmil versin lütfen.»
Kalabalıktan çıt çıkmaz oldu. Askerî Konsey Üyesi Vesnin'le Binbaşı Bozhiçko arabadan ayrılmışlar, kendi aralarında konuşarak geliyorlardı. Onlar da sustular birden; oldukları yerde kaldılar. Generalin korunmasıyla görevlendirilen birkaç kişi, Bessonov'un arabasının arkasındaki otomobilden inmiş, ellerindeki otomatik tabancalarla koşup gelmişlerdi.
Bessonov bekliyordu. Sorusuna bir karşılık alamamıştı henüz.
Zırhlı gövdesinde mavimsi kar tabakaları biriken birinci tanktan, donmuş maden ve dizel gazının kekremsi kokusu geliyordu yalnızca. Görünüşe bakılırsa içeride kimseler yoktu; cansız bir maden yığınıydı tank. Neyse ki birkaç saniye sonra kule kapağı açıldı, arkasında kalan yıldızları örten, ancak hâlâ konuşmaya yanaşmayan bir karaltı belirdi tepede.
Bessonov, yine aynı sesle, «Bu tank birliğinin komutanını görmek istiyorum,» diye açıkladı. «Burada bekliyorum.»

«Kimi istediğini anlayamadım. Piyadeden emir alamayız biz!» Tanktan çıkan delikanlının baş kaldırmaya hazır, saygısız bir konuşması vardı. «Tankların önünden çekilin! Çekilin ki size bir zarar gelmesin.» Delikanlının tankın üstünde gidip geldiği, arkasında bir görünüp bir yok olan yıldızlardan anlaşılıyordu.
«Aşağı in de generalle konuş! Sana diyorum, tankçı miğferi giyen kaz kafalı yoldaş! Ne bağırıp duruyorsun orada?» Binbaşı Bozhiçko aşırı bir neşeyle ileri atılmış, tankın yanındaki yatay demir çubuklara basarak yukarı çıkmıştı. Tepede duran birini uyardığı duyuldu: «Haydi bakalım, kendine gel! Aşağı in ve generale durumu bildir hemen!»
«Ne generali? Kimi kandırıyorsunuz siz? Acemi asker değilim ben! General piyadelerle birlikte yol alacak ha? Karargâhta kim duruyor öyleyse?»
«Sus artık, ahbap. Çok konuştun. Bulutlarda gezmenin zamanı geçti artık.»
Yerden tutulan bir fenerin yeşilimtırak ışığı, aşağıdan dev yapılı görünen, içi pamuklu ceketinin üstüne kalın bir tulum geçirmiş olan tankçıyı aydınlattı. İri yarı delikanlı tanktan aşağı atladı.
Bessonov, «Şu feneri bir daha yakın,» diye söylendi. «Bozhiçko, buraya getir onu.»
Bozhiçko, «Hadi gel, oğlum,» dedi. «Yaklaş biraz. Korkacak bir şey yok.»
Tankçı delikanlı Bessonov'un önünde duruyordu şimdi. yere inince boyu biraz kısalmıştı ama gene de generalden bir baş uzundu. Kırmızı yüzü isten kararmış, kara çizgilerle çevrelenmiş gözlerini eğmişti. Çatlak dudakları titriyor, kalın giyeceklerinin içinde olduğundan da hantal görünüyordu. Burun deliklerini açarak soluk alıyor, soluğu alkol kokuyordu.
Bessonov, «Sarhoş musun?» diye sordu. «Bana bak, tankçı...»
«Hayır, General Yoldaş... Tayınla verilen votkadan başka bir şey içmedim.» Güçlükle konuşuyordu delikanlı.
«Birliğin? Rütben? Nereden geliyorsun?»
Tankçının çatlak dudakları kıpır kıpır oynamaya başladı.
«45'inci tank alayı, birinci tabur; üçüncü bölük komutanı Teğmen Azhermaçev.»
Bessonov gözünü dikmiş bakıyor, bu açıklamanın doğruluğuna bir türlü inanamıyordu.
Kelimelere basa basa, «Demek 45'inci alaydansınız,» dedi. «Peki buralarda ne arıyorsunuz, Bölük Komutanı Yoldaş? 45'inci alay bir başka orduya bağlıdır ve şu anda cephedeki savunma hattında bulunması gerekir. Açıklayın lütfen!»
Tank teğmeni başını geriye attı ansızın. Sirk palyaçosu gibi kara halkalarla çerçevelenmiş, içkiden kızarmış gözlerini iri iri açtı. Sesi boğuktu.
«Savunma hattı diye bir şey kalmadı. Almanlar köyü ele geçirdiler. Arkadan sokuldular. Bizim bölükten kala kala bu üç tank kaldı yalnızca. Üstelik öbür ikisi epey hasara uğradı... Adamlarımızın birçoğunu kaybettik... Ben, geri kalanları alıp oradan kaçtım...»
Bessonov, «Demek kaçtın!» diye mırıldandı. Bu sözlerin taşıdığı anlamın bilincine varınca 1941 yılını, gerileyen orduları hatırlatan o 'kaçmak' fiilini duyunca sözünü yineledi: «Kaçtın demek? Ya ötekiler ne yaptılar, teğmen?

Onlar da kaçtılar mı? Başka kimler kaçtılar?» Bessonov, 'kaçmak' fiilinin üstüne basarak konuşuyordu.
Arkadaki askerlerin arasından yükselen bir ses «Bencil domuz» diye homurdandı.
Tankçı teğmen kekelemeye başlamıştı.
«Bilmiyorum... Başka kimlerin kaçabildiğim bilmiyorum... Biz tanklarla yarıp çıktık... Bağlantı kuramıyorduk, General Yoldaş... Telsiz çalışmıyordu... Ben elimden geleni...».
«Söyleyecek başka bir sözün var mı?
Bacağındaki sızıdan ötürü büsbütün artan öfkesini bastırmaya çalışıyordu Bessonov. Çevresindeki yüzleri ayrı ayrı seçemiyor, verilen emirleri, arkasındaki motorların homurtusunu, ucu bucağı görünmeyen yürüyüş kolunun soluk alışını bir uğultu halinde duyuyordu. Bu sarhoş tankçı teğmeniyle üç arkadaşı tarafından durdurulan o koca kol, yolu kesilen o koca gövde, tankçıların korku içinde bırakıp kaçtıkları noktaya varmalıydı. Bessonov, zehirli bir şeyin, belki de panik adı verilen duygunun, kara bir gölge gibi yayıldığını sezdi. Tankçı teğmenin çevresinde toplanan askerler kaskatı kesilip kalmışlardı.
General bir kez daha sordu: «Başka bir sözün yok mu, teğmen?»
Teğmen, sessizce ağlarcasına, kesik kesik soluyordu.
«Binbaşı Titkov!» Bessonov, sert bir sesle karanlığa doğru seslendi. «Bu adamı derhal tutuklayın!... Ve düşmanın karşısında korkaklık gösterdiği için harp divanına verin!»
Sözlerinin tartışılmaz acımasızlığını, bu emrin hemen yerine getirileceğini biliyordu. Tıknaz, güreşçi yapılı binbaşının, otomatik tabancalar taşıyan iri yarı iki inzibatla birlikte yaklaştığını görünce kaşlarını çatıp elinde olmadan başını çevirdi, sert bir sesle Binbaşı Bozhiçko'yıı çağırdı.
«Gidip öteki tankçılarla konuşun bir de! Onlar bu konuda neler söyleyecekler bakalım.»
Bozhiçko, şaşkın ve ürkek bir tavırla, «Hemen gidiyorum, Komutan Yoldaş,» diye mırıldandı. Generalden bir ölüm ışını yayılıyordu sanki; ve sanki o ışın yavere de de çekti. Bessonov, binbaşının bu tavrından da tedirgin olmuştu. Yolun ortasına çıkıp ileri doğru yürüdü.
Duygularını baskı altında tutmaya çalışarak, «Burada komutan kim?» diye sordu. «O kamyon niçin yolun ortasında duruyor?» Donmuş bir ırmağın üstüne kurulu tahta köprüden geçmek zorunda kalmıştı. Bastonun ucu tahtaların arasına giriyor, general elinden geldiğince hızlı yürümeye topallamamaya çalışıyordu. Köprüde toplanan erler saygıyla çekilip ona yol verdiler. Bir ses, «Asteğmenim burada,» diye söylendi. «Motorda bir aksaklık vardı.»
Motor kapağı kalkık bir kamyon, köprünün ortasında durmuş, hafifçe yana yatmıştı. Motorun üstüne eğilen sıkkın yüzler bir elektrik ampulünün sarımtırak ışığıyla aydınlanmıştı.
«Buraya gelin, asteğmen! Bu araç kimin?»

Kamyonun motoruna eğilen gencecik, ince yapılı bir delikanlı yerinden ayrıldı. Kaputu hemen hemen yere değiyor, acemice giydiği başlık yelken kulaklarına kadar iniyordu. Işık arkasında kaldığından yüzünü görmek olanaksızdı; soğuk havayı içine çekerken hırıldadığı, genç bir horozun ötüşünü andıran sesi duyuluyordu yalnızca.
«Asteğmen Belensky! B.B.Y.T. kamyonu topçu levazım birliğinden... Kamyon bozulduğu için ansızın durmak zorunda kaldık... Mermi taşıyoruz...»
Bessonov, şunun sesine bak, diye düşündü. Duyan, askerî okulda tekmil verdiğini sanır. Hafifçe gülümseyerek oğlanın sözünü kesti.
«Nedir şu B. B... Gerisi nasıldı bakayım?»
«B.B.Y.T.» dedi asteğmen. «Bağımsız Bakım ve Yapım Taburu... Altı kamyon geçici olarak topçu alayının emrine verildi.»
«Söylemesi de hiç kolay değil,» dedi Bessonov. Sonra da sordu: «Bu aracı beş dakika içinde yoldan çekmenin olanağı var mı?»
«Oolacak gibi değil, General Yoldaş...»
Bessonov gerisini dinlemek gereğini duymadı.
«Beş dakika içinde mermileri indirip kamyonu yoldan çekin. Beş dakikada indiremeyiz dersen yolun dışına itin kamyonu. Bir dakika geciktirmeyin!»
Genç asteğmen, kulaklarını aşağı bastıran çarpık başlığıyla öylece durakalmıştı.
«General Yoldaş! Ordu Komutanı Yoldaş!» Tankların bulunduğu noktadan canhıraş bir çığlık yükselmişti. «N'olur dinleyin! Lütfen... Lütfen bırakın; generali göreyim! Generali görmek istiyorum! Ondan sonra isterseniz...»
Çığlık duyulunca Bessonov'un sakat bacağına yeni bir sancı saplandı. Geriye döndü, en küçük bir tökezlemeyle düşeceğinden korkarak, işkence çekercesine arabasına yanaştı. Kendisini korumakla görevli olan erler, bacaklarını açıp iki eliyle tankının paletlerine yapışan teğmeni çekip ayırmaya çalışıyorlardı.
Bessonov bunu görünce istemeden durakladı. Askerî Konsey Üyesi Vesnin hemen yanına sokulmuş, büyük bir coşkuyla dil dökmeye başlamıştı.
«Pyotr Alexandrovic... Sizden rica ediyorum... Çok genç bir delikanlı. Almanlar saldırınca şaşkınlığa kapılmıştır birden. Bir yanlışlık yaptığını çok iyi anlıyor. Konuştum onunla; anladı. Lütfen bu kadar sert davranmayın!»
Bessonov, komiserle ilk anlaşmazlığımız burada çıkacak, diye düşündü. Çok sert ve acımasız olduğuma karar vermiş bile.
Bacağındaki ağrı, kızgın bir kerpeten gibi sıkıyordu etini. Vesnin'in ince, oval yüzünü, parlayan gözlüklerini mavi bir camın ardından görüyordu sanki.
Arabaya dönerken kupkuru bir sesle söylendi: «Paniğin ne demek olduğunu siz de mi unuttunuz, Vitali Isayeviç? Nasıl çabucak yayıldığını unuttunuz mu yoksa? Yoksa Stalingrad'a yürüyen askerlerin hep aynı 'şaşkınlık' içinde olmalarını mı istiyorsunuz? Pekâlâ, tankçıyı buraya getirsinler bakalım. Bir daha görelim şu delikanlıyı.»
Vesnin, «Binbaşı Titkov!» diye seslendi. «Teğmeni buraya getirin.»

Binbaşıyla inzibat erleri tutukluyu getirdiler. Teğmen hırıltıya soluk alıyor, başından aşağı bir kova soğuk su yemjscesine titriyordu. Önce hiç bir şey söylemedi; ağzını açtığı zaman da gırtlağından boğuk iniltiler yükseldi yalnızca.
«Kendini topla, Teğmen. Ne söyleyeceksen söyle.»
Tankçı, Bessonov'a bir adım daha yaklaştı.
«General Yoldaş,» diye mırıldandı. «Yaşadığım sürece bu suçu bağışlatmaya çalışacağım. Suçumun cezasını kanımla ödeyeceğim...» Soluk almakta güçlük çekermiş gibi göğsünü oğuşturuyordu. «İlk ve son olacak bu... Verdiğim sözü tutmazsam beni kurşuna dizdirin! Bir kerecik güvenin bana! Sizi düş kırıklığına uğratırsam kendimi öldürürüm!»
Bessonov, elini sallayıp adamı susturdu.
«Tamam, kes artık! Hemen tankına gir ve kaçtığın yere dön! Bir daha kaçmayı düşünürsen bir korkak olarak yargılanacaksın. Askerin moralini bozmak suçundan yargılanacaksın. Anlaşıldı mı? Hiç durma artık.»
Topallayarak arabaya yanaşırken arkasında boğuk bir gülüş, çılgınca bir gülüş ve bir 'sağolun' sözü duydu. İnsan gülüşüne benzemeyen o gülüş de, söylenen söz de anlamsız, çirkin ve gülünçtü. Sapık bir güç, Bessonov'a can alıp can verme yetkisini ve böyle yapmakla da insanları mutlu etme yetkisini tanımıştı sanki. Oysa Bessonov öyle bir yetkisi olmadığını, ters bir izlenim uyandırdığını biliyordu.
Bende bir terslik var, diye düşündü. Benim istediğim bu değildi ki... Arabaya yerleşip bacağını motordan gelen sıcaklığa uzatırken, böyle olmamalıydı, dedi kendi kendine. Keşke başka türlü olabilseydi. Peki ama nasıl? Onlarda yalnız korku, ve korkunun verdiği bir uysallık mı yaratıyor tavrım? Yoksa o adam gerçekten pişmanlık duydu mu?
Şoför, sigarasını atmadan ciğerlerine bolca duman çekebilmek için izmarite öyle bir asılmıştı ki bıyığının altında kıvılcımlar parladı, tütünün çıtırdadığı duyuldu.
«Bağışlayın, General Yoldaş. Korkarım içerisini dumana boğdum.»
Motoru çalıştırdı. Vesnin, hiç ses etmeden arka kanapeye yerleşti.
Bessonov, «Sigarasız duramıyorsan yanımda iç,» dedi tiksintiyle. «Binbaşı Bozhiçko'yu köprüden alacağız. Sen yürü.»
«O içtiğin ne tütünü, Ignatyev? Ver ben de bir deneyeyim. İnsanın gözlerini yerinden uğratıyor herhalde.» Vesnin arka kanapeden öne eğilmişti.
Şoför, «Güç beğenir kişilerden değilseniz hoşunuza gidecektir,» dedi keyifle. «Tütün olduğunu belli ediyor. Buyurun keseyi alın, Konsey Üyesi Yoldaş.»
Öndeki tankların motorları homurdanmaya, egzozlardan kıvılcımlar saçılmaya başlamıştı. Paletlerini döndürerek, ışıklarını yabanî hayvanların gözleri gibi ışıldatarak hareket ettiler. Her tank, karları havaya uçurarak yerinde dönüyor, askerler telâşla yoldan kaçışıyorlardı. Tankların en önde gideni köprüye varmıştı. Kamyonun başındakiler son mermi sandıklarını indiriyorlardı. Tankın ışıkları, boşaltma işine kumanda eden Binbaşı Bozhiçko'yu aydınlattı. Yaver, ellerini megafon gibi ağzının iki yanına dayamış, tankın kulesinde duran teğmene bir şeyler söylüyordu. Askerler kamyonun yanından kaçıştılar, Egzozun

patlaması duyuldu, tank, koskoca kamyonu oyuncak gibi önünde itip köprünün korkuluğuna sürdü. Bir an sonra korkuluk yıkılmış, kamyon, ırmağın buzlarına gömülmüştü.
Vesnin, «Savaş denen şey çok korkunç,» diye söylendi acı acı. «Neleri gözden çıkarıyor insan. Hiç bir şeyin değeri kalmıyor.» Pencereden dışarısını gözlüyordu.
Yerinde büzülüp oturan Bessonov hiç karşılık vermedi.
Araba olduğu yerde durdu. Tankçıları hızlandırmak isteyen şoför farları yanık bırakmıştı. Binbaşı Bozhiçko, diriltici bir soğuk hava akımını da peşinde sürükleyerek arabaya daldı, kapıyı çarparak kapattı. Köprüdeki yorucu çalışma soluğunu kesmişti;
Kendini beğenmiş bir tavırla, «Artık gidebiliriz, General Yoldaş,» diye mırıldandı.
Farların aydınlığında, cırtlak sesli, kepçe kulaklı asteğmeni görmüştü Bessonov. Uzun kaputuyla kırık korkuluğun yanında duryor, bir sulara gömülen kamyona, bir yaklaşan Horch'a bakıyordu. Ömründe ilk kez ne yapacağıyx bilmez durumda kalmıştı sanki; birinin korumasına sığınmak gereğini duyuyordu.
Bessonov, «Farları söndür, Ignatyev,» dedi. Bacağına motora yakın bir yer bulabildiğine sevinerek gözlerini yumdu çenesini paltosunun yakasına gömdü. Aklı, oğlu Victor'a gitmişti gene.
Son günlerde gördüğü bütün genç yüzler acı bir yalnızlık duygusu veriyor, bir baba olarak suçlu sayılabileceğini düşünüyordu nedense. Oğlu aklına geldikçe, delikanlının bütün yaşamının, o farketmeden geçip gittiğinden korkuyordu. Oğlanın çocukluğuyla ilgili ayrıntıları hatırlayamıyordu Bessonov. Nelerden hoşlandığını, hangi oyuncaklarla oynadığını, ne zaman okula başladığını hatırlayamıyordu.Ancak belleğinden hiç silinmeyen bir anısı da yok değildi. Oğlan, bir gece karabasan gördüğü için uykudan uyanmış, ağlamaya başlamıştı. Bessonov çocuğun çığlıklarını duyarak ışığı yaktığında küçük, sıska gövdeyi yatakta oturur durumda bulmuştu. Minik elleriyle karyolanın parmaklıklarına sarılmıştı çocuk. Oğlunu kucağına alınca, kıllı göğsüne dayanan bu küçük, güçsüz yaratığın, o minik, terli kafadan gelen tatlı kokunun yüreğinde uyandırdığı duyguya şaşmıştı. Bir ninni uydurmuş, çocuğu odada dolaştırmaya koyulmuştu. Bir yandan da usul usul mırıldanıyordu. «Ağlama, yavrum. Kimse bir şey yapamaz sana. Bak ben geldim. Ben yanında oldukça kimseler sana zarar veremez.»
Daha açık seçik hatırladığı, birincisinden de acı ikinci bir anısı da vardı: On iki yaşındaki çocuğun, tavan arasındaki tozlara bulanmış, iki büklüm durduğundan pantolonun gergin kumaşının altında yusyuvarlak duran poposuna bel kayısıyla indirdiği darbeler; ve bu dayağa engel olmak isteyen, elindeki kayışı almaya çabalayan karısının yüzündeki korku. Dayağı yerken hiç ses çıkarmamıştı çocuk. Sonra da, annesininkilere benzeyen kül renkli gözlerindeki yaşları, onur

kırıklığının belirtisi olan yaşları dökmeden odadan kaçmış, kapıda bir saniye durup geriye bakmıştı.
Oğluna attığı ilk ve son dayaktı bu. Çocuk, güvercin almak için babasının masasından para çalmış, dayağı da 0 yüzden yemişti. Victor güvercinleri tavan arasında mı besliyordu acaba? Evet, tavan arasında besliyordu ama onu da epey sonra farketmişlerdi.Bessonov, ömrü boyunca bir birlikten ötekine, Orta Asya'dan Uzak Doğu'ya, Uzak Doğu'dan Beyaz Rusya'ya atanmıştı. Bir devlet lojmanında kişilikten yoksun devlet eşyalarıyla yaşamışlardı hep. Taşınırken iki bavulla taşınırlardı Bessonov'lar. Karısı bu duruma çok çabuk alışmış, her an hazır beklemişti. Kocasının çilesini kendine mal etmişti kadın.
O yıllarda bütün bunlar gerekli görünmüştü Bessonov'a. Gelgelelim çok zaman sonra, Moskova'daki savaştan sonra, yaralanıp da hastaneye yattığında, geceleri, karısıyla oğlunu düşünür olmuş, yeni bir açıdan bakmıştı geçmişine. Yaşamı bir taslak olmuştu sanki. İçten içe, bir iki yıl sonra yeni bir döneme başlayabileceğini, bu karalamaları bir güzel temize çekebileceğim, sanmıştı. Otuz yaşındayken, hatta kırk yaşındayken, günün birinde durumun değişeceğini yeni bir yaşam tarzı kurabileceğini ummuştu ama o fırsat asla ele geçmedi. Rütbesi yükselip kendine belli bir yer edebildiğinde savaş çıkmıştı: önce İspanya'da, sonra da Finlandiya'da. Ondan sonra da Baltık Denizindeki, Batı Ukrayna'daki harekât başlamış, ardından 1941 yılı gelmişti. Plan yapmaktan, gelecekle ilgili tasarılar hazırlamaktan vazgeçmiş, bu savaşın pek çok şeyi değiştireceği düşüncesiyle avunmaya çalışmıştı Bessonov.
Ne ki öteden beri alıştığı biçimde, ancak bir asker olarak yaşayabileceğini de hastanede anlamıştı. Yolunu seçmişti o; yeniden başlamanın, müsveddeyi temize çekmenin olanağı da yoktu, gereği de. Yazgısının ona sunduğu seçeneklerin arasında ılımlı olanı yoktu hiç. Ve yeniden seçmek gerekse, gene aynı kararı verirdi. Bunu farkedince de bağışlanmaz bir suç işlemiş olduğunu anladı. Seçtiği yaşam biçimi içinde, kendisine en yakın olan varlıklara yeterince önem vermemiş, onların yaşantısı, bir duman bulutu gibi parmaklarının arasından kayıp gitmişti. Karısıyla oğlunun yanında hep suçlu olacaktı artık; tutumunu doğrulay abuses! olanaksızdı.Victor'la son karşılaşmaları da Moskova'daki hastanede, generallere ayrılan temiz, beyaz koğuşta yer almıştı. Oğlan, piyade okulundaki eğitimini bitirip bir birliğe atanmış, treni Moskova'dan, Leningrad İstasyonu'ndan hareket etmeden Üç saat önce annesiyle birlikte babasını görmeye gelmişti. Kırmızı rütbe işaretleri göz alıcı bir parlaklıkta, ona çok yakışan ama nedense birazcık da oyuncağa benzeyen tabancanın kayışı hâlâ gıcırtılıydı. Hiç kuşkusuz sokaktaki bütün kızların dikkatini çeken bu genç asteğmen, Bessonov'un bitişiğindeki yatağa ilişmiş (o yatağın sahibi dolaşacak kadar iyileştiğinden incelik gösterip dışarı çıkmıştı) gencecik bas sesiyle bol bol dert yanmıştı. Piyade okulunda 'dalga geçmekten' ne denli sıkıldığını, sonunda çok şükür o 'zırvalıkları' geride bırakıp cepheye yollanabildiğim anlatıyordu. Takım komutanı olacaktı artık yeni subay çıkan bütün asteğmenler takım komutanlığına getiriliyordu gerçek yaşamı şimdi başlayacaktı.

Konuşurken daha önce hiç yapmadığı bir şey yapmış, Bessonov'a sık sık 'babacığım' demişti. Bessonov karşısındaki genç, canlı yüze, ışıltılı kül rengi gözlerle pembe yanaklardaki yumuşacık tüylere, ikide bir kayıştan sarkan tabanca kılıfına uzanan ince, yetenekli ellere bakıyor, çok zaman yalnız ve yalnız bir kere görebildiği bütün öbür genç teğmenleri hatırlıyordu; ilk çarpışmadan sonra yine yeni teğmenler gönderilirdi birliklere.
«İzin ver de sigara içsin, Petya.» Karısı kaygıyla gözlüyordu oğlunu. «Bilmem haberin var mı? Victor sigaraya başlamış.»
«Demek sigaraya başladın?» Bessonov bu sürprizden hiç hoşlanmamıştı ama yatağın yanındaki komodine uzanıp komşusunun sigara paketiyle kibritini çekti. «Al, buradan yak istersen.»
«Artık on sekiz yaşıma geldim, baba. Okulda herkes içiyordu. Onların arasında göze batmak istemezdim.»
«Korkarım içkiye de başlamışsındır. Doğru mu? Söyle bakalım, içkiyi de denedin mi? Asteğmen oldun artık, ne ya. pacağına kendin karar verebilirsin.»
«Evet, denedim... Sağ olun ya kendiminkinden yakayım ben.» Hızlı hızlı konuşuyordu oğlan. Bir sigara aldı, kibriti çakıp alevi avuçlarının arasında gizledi. Böyle kibrit çakmayı da piyade eğitim okulundaki birinden öğrenmişti mutlaka. Sıkılganlığını örtbas etmek için telâşlı telâşlı konuş, maya başladı yine.
«Düşünüyorum da... Eskiden beni sigara içerken yakalasaydınız ne kıyamet kopardı kimbilir... Sanırım gene kayışla döverdiniz.»
Sigara içişi beceriksizdi. Hâlâ yatakhanedeymiş de nöbetçi subay birden gelirse suçüstü yakalanmaktan korkarmış gibi dumanı karyolanın altına doğru üflüyordu. Bessonov'la karısı sessizce bakıştılar.
Bessonov, boğuk bir sesle, «Dövmezdim,» dedi. «İkinci bir kez dövemezdim seni. Biri yetti. Beni sert bir baba olarak gördüğünü mü söylemek istiyordun?»
Oğlan, «O günkü dayak çok yerindeydi,» diye söylendi. «Haketmiştim. Ne aptalmışım meğer!»
Gülerek söylemişti bu son sözü. Bessonov, ona büyük suçluluk veren bir gerçeği, oğluna acı çektirmiş olduğunu hatırlarken o gülüyordu.
«Hele şuna bakın,» dedi karısı. «İki yetişkin erkeğim var artık.» Bessonov'un, battaniyenin üstünde duran elini tutmuş sıkıyordu. «Victor'un Volkov cephesine, senin hiç bir ilgin olmayan bir orduya atanması ne tuhaf, değil mi, Fetva? Senin emrindeki tümenlerden birine aldıramaz miydin onu? Gözünün önünde olurdu hiç değilse? Yapamaz mısın?»
Karısının ne demek istediğini kadından iyi anlıyordu Bessonov. Cephedeki takım komutanlarının kelebeklerinki kadar kısa bir ömrü olduğunu çok iyi bilirdi. O küçük, sıcak eli okşayıp öpmek isterdi ama oğlu yanlarında olduğundan kendini tuttu.
«Ben şu anda ordusu olmayan bir generalim, Olya,» dedi. Oğlunu gözlüyor, karısına sesleniyordu. «Bir olanak bulursam elbette aldırırım Victor'u. Yalnız tabiî...»

Oğlan, cümleyi bitirmesine fırsat vermedi. Boğazına duman kaçtığı için bir yandan öksürüyor, bir yandan sert sert kafasını sallıyordu.
Sonunda, «Onu hiç istemem,» diye söylendi. «Babasının kanadı altına girmiş dedirtemem. Sağolun ama istemem! Öyle şeyleri hiç aklına koyma, anne. Sana kalsa babamın beni kendine yaver yapmasını istersin! Sonra da sıra sıra madalyaları dizer artık!»
Babası, «Yaver yapmam ama bölük komutanı yaparım,» dedi. «Haketmediğin sürece madalya falan da vermem. Başkalarının çeşitli yollardan madalya kazandığını bildiğim halde ben öyle bir işe yanaşmam.»
«Onu da istemem. Eğitim sırasında herkes onu konuşuyordu zaten. Babanın ordusuna ne zaman katılacaksın diye soruyordu bütün arkadaşlar. Öyle bir duruma düşmek istemem, baba. Hangi orduda çarpıştığımın ne önemi var sanki? Neyse canım, atama emrim cebimde nasıl olsa. Okuldan dört arkadaşla birlikte gidiyoruz. Birlikte eğitim gördük, birlikte çarpışacağız. Gerisini yazgıya bırakın.» Birinden duyduğu bir deyimle açıkladı düşüncesini. «Herkesin tek bir yazgısı vardır, bir ikincisi olamaz. İnanın ki öyledir, anne.»
Bessonov, karısının —nedense birden terleyen— avucundaki parmaklarını oynattı. Oğlunun, 'savaş' denen şeyi nasıl bir gözle gördüğünü biliyordu. Çok basit bir iş sanıyordu Victor savaşı; aile baskısından uzak, bağımsız bir yaşam, birlikte dövüşmekten doğan güçlü dostluklar, hep zaferle sonuçlanan çarpışmalar. Oysa kendisi başka bir açıdan görüyordu durumu. Savaşın ne demek olduğunu, savaş alanında ölmenin ne denli çirkin ve korkunç olabileceğini bilirdi.Ne var ki bütün bildiklerini söyleyemezdi oğluna; kendi deneylerini açıklayıp gençlik hayallerine son vermeye hakkı yoktu. Büyük bir olasılıkla, oğlan onun yaptığı açıklamaya da kulak aşmazdı. Victor'un kulağı bir tek ses duyuyordu şimdi: cebindeki atama emrinin hışırtısı. İnsanları değiştirmek, savaş.a özgü bir haktı.
«Yazgı,» diye mırıldandı. «Yazgıdan söz ettin, Victor, yahıız unutma ki savaşta şansa güvenmek yersizdir. Askerlik, sürekli olarak kendini denetlemeni gerektirir. Doğrusunu istersen zaman zaman insanüstü bir çaba göstermek zorunda kalır kişi. Neyse, bunlar şu anda önemli değil...»
«Hayır, hiç değil. Üstelik felsefe ormanlarında kaybolup gitmenin de zamanı değil.» Victor kayıtsızdı; babasının sargılı bacağını gösterip, «Siz nasılsınız?» diye sordu. «Yakında çıkar mısınız buradan? Kimbilir ne kadar sıkılmışsınızdır. Ne çektiğinizi çok iyi anlıyorum, babacığım. Çok acı veriyor mu?... Tüh! Saat epey ilerlemiş! Çocuklar beni bekliyorlar. Ben istasyona yollanayım artık.» Acı çekmenin ne olduğunu hiç bilmediği, saatine bakışından belliydi. Acı diye bir şeyin varlığından, kendisinin de acı çekebileceğinden habersizdi belki de.
Bessonov, «Yakında çıkacağımı umuyorum,» dedi. «Annene mektup yazmayı unutma. Hiç değilse ayda bir yaz.»
«Her hafta yazacağıma söz veriyorum.» Ayağa kalkmıştı Victor. Görünüşe bakılırsa, kısa bir süre sonra trende, piyade okulu arkadaşlarının yanında olacağı için kıvançlıydı.

Annesi, «On beşte bir yazsan yeter,» diye düzeltti. «Hiç
değilse bilirim ki...»
«Söz verdim, anneciğim. Artık gitmem gerek.» Babanın hiç unutamayacağı kısacık bir an yaşamışlardı o gün.
Victor ayağa kalkmış kararsızca gülümsüyor, babasını öpmesi mi, öpmemesi mi gerektiğini (genellikle öpüşmezlerdi) bir türlü kestiremiyordu. Sonunda öpüşmeyi göze alamayacağına karar verdi, olgun bir erkek gibi elini uzattı.
«Yine karşılaşıncaya kadar kendine iyi bak, babacığım.» Bessonov, oğlanın ince parmaklarını sıktıktan sonra çocuğunu kendine çekmiş, her zamanki gibi tertemiz tıraşlı, etsiz yanağını uzatıp kaş çatarak, «Hadi hadi, bir daha ne zaman karşılaşacağımız belli olmaz,» diye söylenmişti. «Savaş öyledir, yavrum.»
O günkü konuşma sırasında ilk kez kullanıyordu 'yavrum' sözcüğünü. Victor'un babacığım deyişinden, çok daha anlamlı bir biçimde, değişik bir sesle söylemişti.Victor, babasının ağzının ucunu, baba da onun sıcak yanağını öpmüş,, yeni ceketinden yükselen temiz, çocuksu ter kokusu burnuna çarpmıştı.
«Hadi git bakalım. Yalnız unutma ki mermilerle şarapnel parçaları bizim gibi yaşlıları ıska geçer hep. Sizlerin, gençlerin yerini kollar onlar. Düşünceni değiştirecek olursan bana bir mektup yaz; emrimdeki birliklerden birine aldırırım seni. Şansın açık olsun, asteğmen!»
«Sağolun, babacığım. Siz de bir an önce iyileşmeye bakın. İlk çarpışmadan çıkar çıkmaz yazarım size.»
Keyifle gülmüş, tatlı tatlı gıcırdayan tabanca kayışını çekiştirip ceketine de çeki düzen verdikten sonra iskemlesinin arkasına bıraktığı yepyeni hışırtılı yağmurluğu alarak koluna asmıştı. O arada cebinden düşen bir şey çatırdayarak yere çarptı, koğuşun aydınlık taban taşlarında kayıp dağıldı. Genç subaylara belli sayıda mermiden fazlası verilmezdi genellikle. Ancak Victor, nereden bulmuşsa bulmuş, yağmurluğun ceplerini savaşta birkaç ay yetecek sayıda tabanca kurşunuyla doldurmuştu.
Bessonov başını pencereye çevirip dışarı baktı.
Karısı, sıkıntılı bir sesle, «Bunca kurşunu ne yapacaksın?» diye soruyordu.
«Dur, yardım edeyim... Hepsini sana mı verdiler bunların?»
«Sen uğraşma anne, ben toplarım. Belki gerekir diye almıştım. Ne olur, ne olmaz...»
Victor, mermileri utangaç bir yüzle topluyor, hepsini ceplerine tıkıyordu. Ayağa kalkarken, bir kurşunun öbürlerinden daha uzağa yuvarlandığını gördü. Hâlâ pencereden dışarı bakan babasına bir göz atarak, mermiye parlak çizmesinin burnuyla vurup odanın bir köşesine yuvarladı, son• ra da neşeyle yürüyüp çıktı. Belinde gıcırtılı kayış, kolunda yeni yağmurluk, şık üniformasıyla gezmeye giden bir teğmendi sanki.
Bessonov, parıltılı mermiyi radyatörlerden birinin altında bulmuştu sonradan, avucuna alıp bakmış, garip bir şekilde ağırlıktan yoksun olduğuna dikkat etmişti.
«... Komiser, kaç yaşındaydı o?» Bessonov arabadaki sessizliği bozmuş, boğuk bir sesle Vesnin'e soruyordu. «On dokuz mu? Yirmi mi?»

«Tankçıyı mı soruyorsunuz?»
«Tankçıyı da, ötekini de.»
«İkisi de çocuk sayılırdı.»
Farlar sönük olduğundan Horch yoldaki çukurlarda sarsılarak ilerliyordu. Tanklar buzlu gecenin mavimsi karanlığında kaybolmuşlardı çoktan. Yolun sağında, ağır topları çeken, ışıkları karartılmış kamyonlar gidiyordu. Arada sırada, arabanın donan camlarının ardından, buzlu yolda patinaj yapan tekerleklerin gıcırtısı, uzaklarda verilen, rüzgârın etkisiyle onlara kadar gelen emirler duyuluyordu. Kendini araçların hareketine kaptıran Bessonov hepsinin daha hızlı iler ley ebilmelerini diliyordu.
Motorun sıcaklığı bacağına yayılmış, kızgın bir yakı gibi sızıyı dindirmişti. Silgeçler hışırdayarak sağa sola sallanıyor, ön camda biriken kırağıyı temizliyordu. Koca step, parlak yıldızların da altında uzanan mavimsi bir ışıltıya bürünmüştü.Bir kibrit çakıldı, arabaya sigara dumanının kokusu yayıldı.
Vesnin, «Yirmi yaşındaymış,» diye sürdürdü. «Kendisi öyle dedi.» Sonra da temkinli bir dostlukla sordu: «Sizin oğlunuz ne oldu, Pyotr Alexandrovic? Hiç bir haber almadınız mı?»
Bessonov birden gerginleşti, dizlerinin arasında duran bastonu sımsıkı kavradı. Telâşsız konuşmaya çalışarak, hiç başını çevirmeden, «Siz benim oğlumu nereden biliyorsunuz?» diye sordu. «Sağ olup olmadığını mı merak ettiniz, Vitali İsayeviç?»
Vesnin, elini ön kanapenin arkalığına, Bessonov'un omuzuna yakın bir yere koydu usulca.
«Bağışlayın, Pyotr Alexandrovic,» dedi. «Yanlış bir söz etmek istemezdim... Bildiğim bir şeyler var elbette... Oğlunuzun asteğmen olduğunu, Volkov cephesine yollandığım iliyorum. 2. Hücum Ordusundaydı... İkinci ordunun başına gelenleri de hepimiz biliyoruz.»
Sustu.
Bessonov, buz gibi bir sesle, «Söylediklerіniz çok doğru,» dedi. «Oğlumun bulunduğu 2. Ordu, Haziran ayında yenildi, komutanı da düşmana teslim oldu. Askerî Konsey Üyesi kendini öldürdü. Muhabere komutanı çember içinde kalan askerlerin önüne düşüp düşman kuvvetlerini yarmayı başardı. Oğlum kurtulanların arasında değil. Onu tanıyanlar öldüğünü ileri sürüyorlar.» General kaşlarını çattı. «Bu arabada söylediklerimin başka herhangi bir yerde konuşulmayacağını umarım,» diye söylendi. «Şom ağızlı kişilerin Volkov cephesinde olan biteni her yana yaymalarını istemeyiz. O tür konuşmaların zamanı değil şimdi.»
Vesnin, elindeki yarısı içilmiş sigarayı atmak için arka pencerelerden birini aralayınca camın gıcırdadığı duyuldu. Şoför, birden oturduğu yerde sağa dönüp alıngan bir sesle konuşmaya başlayınca da ön kanapenin derisi gıcırdadı. Söylenen sözün kendisini hedef aldığını sanmıştı o. «Sözünüz gücüme gitti, Komutan Yoldaş.» dedi. «Çenemi tutmasını bilirim ben.»

Bessonov, «Anlayışın kıtsa istediğin gibi gücenebilirsin,» diye mırıldandı. «O söz yalnız sana değil aynı zamanda Binbaşı Bozhiçko'ya. da söylenmişti. İster yaver olsun, ister şoför, yanımda çenesi düşük insan barındırmam ben.»
Binbaşı Bozhiçko, hiç bir dargınlık belirtisi göstermeden, «Şimdiye kadar yanlış bir şey söylediysem bundan böyle sözlerinizi hiç aklımdan çıkarmayacağım,» diye söylendi neşeyle.
Bessonov, «Herkes yanlış bir şeyler söyler, herkes yanlışlık yapar,» diye karşılık verdi.Vesnin, anlaşılması güç, sert bir komutan diye düşündü. Hiç kimseye yumuşak davranmayacağını, kimsenin saçmar lamasına göz .yummayacağını başından belirtiyor. Kendi düşüncelerini de kendine saklıyor. Benim hakkımda neler düşünür acaba? Tümen komiseri üniformasını taşısam bile beni de gözlüklü bir sivil olarak görüyordur sanırım.
Yüksek sesle, «İzin verirseniz bir soru daha sormak is. tiyorum,» diye sürdürdü.
Aralarındaki yarı resmî havayı yumuşatmak için, «Sizin Genel Karargâha gittiğinizi de biliyorum,» dedi. «O nasıl? Kendisini birkaç kez gördüm, ama kürsüde konuşurken gördüm hep. Yanına sokulamadım hiç.»
Bessonov, «Size ne diyeceğimi bilemiyorum.» diye mırıldandı. «Bu soru öyle birkaç kelimeyle açıklanacak gibi değil.»
Yeni komutanın kişiliğini anlamaya çalışan Vesnin, hiç farkında olmadan kendi sözleriyle davranışlarına dikkat ediyor, Bessonov da yalnız kendisini değil, bir noktaya kadar oğlunu da ilgilendiren konulara değinmeye, duygularını gizlemeye özen gösteriyordu. Oğlunun yüzünden çektiği acıyı uzun bir süre taşıyacağını her gün biraz daha iyi anlıyordu. Çok zaman olduğu gibi, çevresindekilerin gösterdiği merak ve yakınlık büsbütün arttırıyordu o acıyı. Ordu komutanlığına atanmadan önce çağrıldığı Başkomutanlık Karargâhında bile söz dönüp dolaşıp oğluna gelmişti.

ALTINCI BÖLÜM

BAŞKOMUTANLIĞA çağırılması çok beklenmedik bir durumdu.
Çağrı, Moskova'daki apartman dairesine değil, savaştan önce iki yıl süreyle askerlik tarihi öğretmenliği yaptığı akademiye gelmişti. Yeni bir göreve atanmak üzere olduğunu bilen Bessonov, eski dostu, Fin savaşında birlikte çarpıştığı akademi müdürü General Volubov'a konuk gitmişti. Modern savaş taktiği uzmanı olan, ağırbaşlı, alçak gönüllü general, askerî çevrelerde pek ünlü bir kişi sayılmazdı ama, Bessonov onun deneylerinden ve öğütlerinden her zaman yararlanabileceğini bilirdi. Volubov'un çalışma odasında çay içip eski anılardan söz ederlerken telefon çalmıştı birden. Ev sahibi her zamanki gibi, «Buyurun, ben Korgeneral Volubov,» derken, yüzünün anlamı ansızın değişmiş, Bessonov'a bakarak, «Seni arıyorlar, Pyotr Alexandrovic,» diye fısıldamıştı. «Stalin Yoldaş'in yardımcılarından biri.»
Bessonov almaca uzanıp dinlemişti. Emir verircesine konuşmamaya alıştırılmış, hiç tanımadığı, ölçülü bir ses, rütbesiyle değil, yalnızca 'Bessonov Yoldaş' diye

seslenmişti telefondan. Büyük bir incelikle, öğleden sonra ikide Yoldaş Stalin'le görüşmeye gelmesini rica etmiş, arabanın nereye gönderilmesini istediğini sormuştu.
Bessonov, «Eğer güç olmayacaksa akademinin ön kapısına gelsin,» diye karşılık verdi. Telefonu kapadıktan sonra General Volubov'un soran bakışlarının altında sessizce durup biraz düşündü. Başkalarının heyecan belirtileri göstermesinden hoşlanmadığı için kendi duyduğu heyecanı da gizlemeye çalışıyordu. Sonunda saatine baktı, dümdüz bir sesle, «Anlaşıldığına göre bir buçuk saat sonra Başkomutanı göreceğiz,» diye söylendi.
Akademi müdürü, dostunun dirseğini tutmuş, onu uyarmaya koyulmuştu: «Aklında tutman gereken bir tek şey var: Ne sorarsa sorsun, düşünmeden karşılık verme sakın. Onunla konuşan herkes hazırcevap insanlardan hoşlanmadığını söylüyor. Ve adını söyleyecek olursan baba adıyla seslenme. Küçük adlarla, baba adlarıyla konuşulması sinirine dokunuyor. Resmî bir deyimle, 'Yoldaş Stalin' de yalnızca. Ben bu gece sana uğrarım. Ne olup bittiğini o zaman anlatırsın.»
Puslu bir sonbahar gününün loş ışığıyla aydınlanmış, duvarları meşe tahtasıyla kaplı bekleme odasına girdiğinde, tanımadığı iki generalin de dik arkalıklı kunt iskemlelere oturup ayaklarını geriye çekerek beklediklerini görmüştü Bessonov. Arabada onunla birlikte gelen kır saçlı, yaşlıca albay, Bessonov'u bekleme odasına kadar getirmiş, orada da dazlak kafalı, kısa boylu, koyu renk sivil elbise giyen solgun yüzlü bir adam tarafından karşılanmıştı. Üstünde birkaç telefon duran koca bir masanın gerisinde oturan sivil giyimli adam, onlar içeri girince ayağa kalkmış, hiç bir anlam taşımayan bir gülümsemeyle Bessonov'a yaklaşmıştı.Generalin gözlerinin içine baktıktan sonra, elini, gevşek, etli avucuna almış, belli bir süre belirtmeden, beklemesi gerekeceğini bildirerek öbür iki generalin ötesindeki bir boş iskemleye yerleştirmişti.
«Şöyle oturun, lütfen.»
Bessonov oturdu. Sivil giyimli, dazlak kafalı yorgun adam —akademiye telefon eden yardımcı özür dilercesine gülümseyip renksiz parmaklarıyla generalin bastonuna uzandı.
Her zamanki inceliğiyle, «İzin verirseniz şunu bir köşeye koyacağım,» dedi. «Daha rahat edersiniz.»
Bastonu özenle taşıyıp masasının arkasındaki köşeye yerleştirdi, başka hiç bir söz etmeden, kağıtlarıyla telefonlarına döndü.
Odada çıt çıkmıyor, havada, sıcak radyatörlerle duvar tahtalarından yayılan koku duyuluyordu. Artık güzü geride bırakıp kar örtüsünün altına gizlenmeye hazırlanan kentin gürültülerinden hiç biri sızmıyordu içeri; kalın taş duvarlar, dışarıdaki konuşmaları da, koridordan geçenlerin ayak seslerini de boğuyordu. Odadakiler de hiç ses etmeden oturuyorlardı; ne bir hareket, ne de bir iskemle gıcırtısı vardı içerde. Sivil giyimli adam ağzını açmadan masasının gerisinde oturuyor, generaller hiç konuşmadan bekliyorlardı.

Bessonov kendi düşüncelerine dalıp gitmişti. O da, insanı baskı altına alan bu garip, derin sessizliğin bir parçası haline geldiğin duyuyor, Stalin'in hemen yakınlarda bir yerde, şu duvarın az ötesinde bulunduğunu düşündükçe hazırlıksız olduğunu sanıyordu. Oradaki kapı her an açılabilir, ölü babasıyla annesinin yüzlerinden çok daha iyi tanıdığı bir yüz, beynine hiç silinmemecesine yerleşmiş olan bir yüz oracıkta belir ebilir di.
Öbür iki generalle masadaki yorgun bakışlı adam da aynı duyguları taşıyorlardı belki de.Buradaki her şey, savaşın gidişine ve milyonlarca insanın yaşamına yön veren adamın varlığıyla doluydu. Milyonlarca kişi, bilinçli bir inançla, o adam için ölmeye, aç kalmaya, acı çekmeye boyun eğer, bir gülüşünü, kürsüden bir el sallayışını görseler mutlu olur, neşeyle gülüp, coşkunlukla haykırırlardı.
Bessonov'un gerginliğini arttıran bir şey daha vardı: Herkesin çok iyi tanıdığı, kesin ve etkileyici bir tını olan Stalin adı, artık bir tek insana ait değildi sanki; gene de, evrensel olanı yapabilecek, umut ve inancı simgeleyen tek bir varlık, bir tek kişiydi o.Bekleme odasındaki sessizliği bozmayı kimse göze alamıyordu; çünkü sıradan bir insanın sesi herkesin düşüncele. rinin akışını değiştirebilir, kutsal bir şeyi yok edebilirdi. Generallerden biri, yaşlıca, şişman bir adam, daha rahat bir oturuş biçimi bulmak için tombul baldırlarım birbirinden ayırmaya yeltenince iskemlenin altındaki çizmeleri gıcırdadı. Adam, bu sesi duymakla korkuya kapılmış gibi mosmor kesildi, yan gözle, az ilerisinde oturan genç korgeneraline baktı. Göğsü madalyalarla donanmış, ünifor masında tek kırışık görünmeyen korgeneral dimdik oturuyor, gözünü ayırmadan, hâlâ kâğıtlarıyla uğraşan kısa boylu sivil giyimli adama bakıyordu.
Yorgun bakışlı, dazlak kafalı sivil, yalnız kendince bilinen bir yöntemle, Stalin'in bitişikteki odaya girdiğini anladığında saat ikiyi on geçiyordu. Usulca kalktı, çağırılmadan çalışma odasına girdi. Dönünce de kapıyı aralık bıraktı.
«Lütfen böyle gelin, Yoldaş Bessonov.»
Bessonov, topallamamaya çalışarak odaya girdi.
İlk birkaç saniye içinde büyük odadaki eşyaların hiç birini göremedi; ne yeşil örtülü toplantı masasını, ne başka bir masaya yayılmış duran topografya haritasını, ne Suvorov'la Kutuzov'un resimlerini. Bütün sinirleriyle kasları gerilmiş, yalnız ve yalnız —ilk bakışta fotoğraflarına pek benzemeyen— Stalin'i görebilmişti. Stalin, incecik, gıcırtısız çizmeleriyle, küçük, esnek adımlarla ona doğru geliyordu. Düşük omuzlarını sıkıca saran, orduda kullanılan ceketlere benzeyen bir ceket giymişti. Pos bıyıklarıyla kalın kaşlarında ilk beyaz kıllar görülmeye başlamıştı. Çekik, sarımtırak gözlerinin sakin bakışlarıyla karşılaşınca Bessonov tek bir şey düşünebildi: Acaba bana ne soracak?
Stalin, generali, el sıkmadan, oturacak yer göstermeden selâmlamış, kendisi de oturmaya yanaşmamıştı. Haritalı masanın önündeki halının üstünde sessizce gidip geliyor, dimdik uzatmakta güçlük çektiği sol kolunu midesinin üstünde tutuyordu.Oldukça uzun süren bir sessizlikten sonra odanın ucundaki masaya

yürüdü, Bessonov'un yanında durarak, belirli bir anlam taşımayan bir sesle, «Son olaylar hakkında ne düşünüyorsunuz, Yoldaş Bessonov?» diye sordu.
Bessonov pek iyi anlamamıştı. Soruya açıklık kazandırmak için, «Hangi olaylar, Yoldaş Stalin?» diye sormak isterdi ama kendini tuttu. Sesinin titremesine engel olmaya çalışarak, «Stalingrad'daki son olaylardan söz ediyorsanız, bunların büyük çapta bir taarruza işaret edebileceğini düşünüyorum,» dedi. «Bu da savaşın yeni bir dönemine girileceğini gösterir, Stalin Yoldaş, Almanların, kuşatma çemberlerini yarmasını önleyebilirsek, sanırım...»
«Sanmak mı, inanmak mı, Bessonov Yoldaş?»
«İnandığımı söyleyebilirim, Stalin Yoldaş. Pek çok şey çember içindeki düşman birliklerini sistematik bir şekilde bölüp yok etmemize bağlıdır.»
Duraladı. Stalin'in hafif kambur, dar sayılabilecek sırtının kımıldadığını görür gibi olmuştu. Bu kımıltı, hem verdiği karşılığı onaylamış, hem de sözüne ara vermesi gerektiğini belirtmişti sanki.Çalışma odası serin ve sessizdi. Stalin, bir kül tablasında duran pipoyu aldı, sırtını masaya dönüp bir kibrit çaktı. Piposunu yakarken, kibritin alevinin üstünden Bessonov'u gözlüyordu.
Daha önce söylenen sözleri duymamışçasına, «Sizi Stalingrad cephesine gidecek bir ordunun komutanlığına getirecek olursak buna bir diyeceğiniz olur mu?» diye sordu kelimelerin altını çizerek. «Birliklerinizin Moskova'daki harekâtı hakında epey bilgi edindik, Rokossovsky'ye de danıştık.»
Atanma söylentileri doğruydu demek. Bu atamanın nedenlerini anlayamadığını, haberin onu şaşırttığını söylese gülünç olurdu. Onun ordu komutanlığına getirilmesini Rokossovsky öğütlemişti herhalde. İşin bu şekilde sonuçlanması tuhaftı doğrusu.
«Ben bir askerim, Yoldaş Stalin,» dedi. «Hangi göreve atanırsam atanayım kabul ederim. Her atama bir emirdir.»
«Hastanede iyice kendinize geldiğinizi, yeniden savaşa katılacak kadar iyileştiğinizi umarım, Yoldaş Bessonov.» Stalin bileğini gevşek bir hareketle sallayıp kibriti söndürmüştü. «Sağlığınız açısından da bir sakınca bulunmamalıdır. Şimdi şu haritaya sokulun bakalım.»
Bastonu elinde olmadığından o birkaç metrelik yolu eğitim alanındaymış gibi geçti Bessonov. Artık Stalin'e öylesine yaklaşmıştı ki giyeceklerinden yükselen tatlı pipo tütünü kokusunu duyuyor, yandan gördüğü tek kalın kaşın ak kıllarını, solgun, çiçekbozuğu yanaktaki küçücük çukurları seçebiliyordu. Stalin, kısa bir süre haritaya bakıp da bakışlarını karşısındakinin yüzüne kaldırdığında, sarımtırak gözleri daha hoşnut bir ışıltıyla parlıyordu.
«Mantığınızda karşı çıkılacak bir nokta görmüyorum,» dedi usulca. «Bildiğiniz gibi, düşmanı kuşatma olasılığım Moskova'da da düşünmüştük. Ne var ki elimizdeki kuvvetler yetersizdi. Sizin kolordunuz da yetersizdi. Her komutan bir Cannae (*) zaferi düşler, Yoldaş Bessonov. Ancak biz komünistler nesnel koşullara güveniriz. Söylenenlere bakılırsa, Moskova kapılarına dayanan Hitler'in tek eksiği yepyeni bir tank tümeniyle uzun sürecek bir yaz mevsimiymiş. Bazı kimseler bunun bir kural haline geldiğini ileri sürüyorlar;

yazın onlar ilerliyorlar, kışın biz onları yeniyoruz. Gelgelelim savaşta böyle bir kurala güvenilemez. Eski bir masaldır bu...» Stalin bir an duraladı. «Demek siz de bunun bir Cannae savaşı olacağını düşünüyorsunuz,» diye söylendi. Oysa Bessonov o savaştan hiç söz etmemişti. Başkomutan, sönen piposunu çekiyor, ancak yeniden yakmaya yeltenmiyordu. Piponun sapını kalem gibi kullanıp haritada, Stalingrad çevresine bir halka çizdi. «Nazi haydutları burada kazana düştüler,» dedi. «İlk Cannae'miz burası. Sizce de öyle değil mi, Yoldaş Bessonov?»
«Evet.. Yoldaş Stalin. Ben de öyle düşünüyorum.» Stalin uzunca bir süre düşündükten sonra sürdürdü: «İşte bu yüzden de, Genel Karargâh'ın yedek kuvvetlerinden ayırıp size verdiğimiz ordu, şu üç cepheyi güçlendirmek, çember içindeki Almanları bozguna uğratmak üzere gönderilecek. Paulus'un işini bitirecek, Halka Harekâtını başarıyla sonuçlandıracaksınız.»
(*) Apulia'da bir şehir. Romalılarla Hannibal komutasındaki Kartaca orduları arasındaki bir savaşta, Kartaca'lıların kullandığı taktik sonucu Roma ordusu yenilmiştir. Cannae savaşı, düşman kuvvetlerini kanatlar halinde çevreleyerek yok etme şeklinde gerçekleşen savaş türüne örnektir.
Bessonov, Stalin'in niçin Moskova çarpışmalarıyla ilgili sözler söylediğini, neden Cannae savaşına üç kez, kelimenin Üstünde durarak değindiğini o zaman anladı. «Stalin Yoldaş,» diye atıldı. «Bir noktayı belirtmek isterim, Stalin Yoldaş. Alman kuvvetlerinin birleşmesine hızla engel olmamız gerekir. Her şey buna bağlı. Almanların halkayı yarmaya çalışacaklarını, ya da dış cepheye saldıracak birliklerin bizim ordumuzu yarıp çember içindeki kuvvetlerin yardımına gitmek isteyeceklerini göz önünde tutmalıyız. Duyduğuma göre kuşatılmış düşman kuvvetlerini yok etme çabalarımız son günlerde yavaşlamış. Çember içindeki Almanların çok iyi direndikleri, hatta zaman zaman karşı saldırıya geçtikleri söyleniyor.»
O bunları benden iyi biliyordur, diye düşündü. Yanlış şeylere değiniyorum belki de. Son sözlerini söylerken bunlar geçiyordu aklından. Ne var ki o böyle düşünürken Stalin piposunu yeniden yakmaya koyulmuş, onaylarcasına başını sallamıştı.
«Çemberi yarmaya kalkışacaklarını söylüyorsunuz, öyle mi? Yanılmış olmayasınız, Bessonov Yoldaş? Bizim edindiğimiz bilgilere göre Batı Avrupa'daki Alman birlikleri Stalingrad bölgesine yollanacakmış... Her neyse, sözünüzü bitirin.»
«İşte durumu böyle gördüğüm için de ordunun bir an önce cepheye varmasını istiyorum, Stalin Yoldaş.»
Stalin de kendi düşüncelerine dalmıştı anlaşılan. Piposunun sapını kızılımsı bıyığına dayayıp durmuştu. Bir iki dakika sonra belirgin bir Gürcü aksanıyla konuştu:
«Halka Harekâtı, yani çember içindeki Alman kuvvetlerini bölüp yok etmek görevi Rokossovsky'nin cephesiyle sizin ordunuza düşüyor, Yoldaş Bessonov. 23 Aralıktan daha geçe kalmamalısınız. Şunu akılda tutmak gerekir ki

Stalingrad'da bu durum doğuncaya kadar askerlerimiz, hatta komutanlarımız düşmanı kıstırıp, tek canlı bırakmamacasına ateşe tutmaya alışmamışlardı. 'Alman' kelimesi herkesi etki altında bıraktı uzun bir süre; psikolojik, bir etken haline geldi. Bunu askerin kafasından silmeliyiz. Temelli silmeliyiz! Bana katılıyor musunuz, Bessonov Yoldaş? Yoksa siz başka türlü mü düşünüyorsunuz?»
«Bana kalırsa askerlerimiz 1941 yılının bozgununu akıllarından çıkaramadılar hâlâ. 1942 yılının yazını da unutamadılar. Ne var ki dönüm noktası geliyor; belki de geldi. Savaşın başka bir savaş olduğunu farkettiler artık. Kuşatılan bizim ordularımız değil, Alman birlikleridir şimdi.»
Stalin'in, kıpırtısız, renksiz yüzünden herhangi bir şey anlamak olanaksızdı. Söylenenleri onaylıyor muydu, yoksa yanlış mı buluyordu? Ne öksürmüş, ne gırtlağını temizlemiş, ne de yüzündeki kaslardan birini oynatmıştı. Kalın halının üstünde gidip geliyor, sol kolunu hâlâ karnında tutuyordu. Dar ve çökük omuzlarını da dikleştirmemişti Gelgelelim Bessonov, onun bir şeye sıkıldığını, kaygılandığı bir şey olduğunu sezdi. Belki de 1941 yılından söz etmesine kızmıştı. Ya da von Paulus'un kuvvetlerine karşı girişilen saldırının son günlerde yavaşladığını söylemesine. O anda Bessonov'a doğru yürüyen başkomutanın bakışlarında soğuk bir dikkat görülüyor, gözler, sakin bir sertlikle generali süzüyordu.
Stalin, «Askerlere önderlik edecek kişilerin amacı, ereği nedir?» diye söylendi. Bessonov'a değil de kendine soruyordu sanki; her kelimeyi, çok duyarlı bir teraziyle ölçer gibi, düşünceli düşünceli konuşuyordu. «Önderin ilk görevi düşmanı tanımak ve incelemektir. Uygun ânı beklemek ve hazır olmak. Kasları alıştırmak. Zamanı gelince ansızın saldırmayı bilmek. Ve yenmek.»
'Ve yenmek' derken elini sallamış, derisi pürtüklü, çiçekbozuğu yüzü; birkaç saniye için, neşeyle aydınlanmıştı.
Sözlerini ikinci bir el hareketiyle vurgulayarak, «Kuşkucular yanıldıklarını anlayacaklar,» diye söylendi. «Korkaklarla gönülsüz kuşkuculardan söz ediyorum, Bessonov Yoldaş. Ne yazık ki onların kökü kurumadı henüz.»
Başka herhangi bir şey duymak istemediğini belirten bir kaş çatısıyla ilerledi, odanın bir ucundaki yazı masasına yanaşıp telefona uzandı. Gelgelelim bir iki kere öksürüp gırtlağını temizledikten sonra almacı yerine bıraktı gene. Yarı yarıya sırtını çevirmiş duruyor, Bessonov'un varlığını unutmuş görünüyordu. Altın pırıltıları saçan kızıl tüylerle kaplı esrner elleri piponun külünü boşalttı, masanın üstünde duran bir sigara kutusunu açtı. Sigaraları, parmaklarının arasında ezerek tütünü tablaya döktü, tabladaki tütünle ikinci bir pipo doldurdu.Böyle yapmakla artık gitmem gerektiğini anlatmaya çalışıyor, diye düşündü Bessonov. Yeni ordu komutanının ne biçim biri olduğunu görmek için çağırtmış tır beni. Yanılmıyorsam pek hoşnut edemedim kendisini. İlk düşüncemde yanılmamışım sanırım; Rokossovsky'nin öğüdüne uyup beni bu göreve ataması bir rastlantı.

Stalin, pipoya tütün doldurup bastırmakla uğraşıyordu. Uzun bir sessizlikten sonra yumuşacık bir sesle konuşmaya başladı.
«Söyleyin, Yoldaş Bessonov... Siz de akademide okudunuz, orada öğretmenlik de yaptınız... Bunu herkes biliyor... General Vlasov adında birini tanıdınız mı hiç?»
Bessonov, sözü niçin Vlasov'a getirdi, diye düşündü bir anda. Bu nereden çıktı şimdi?
«Evet, tanıdım,» diye karşılık verdi. Yüreğinin atışı hızlanmıştı. Genel Kurmay Başkanlığındaki dostları, Volkov cephesinde Haziran ayında olanları, adı şimdi kayıp listesinde bulunan oğlunun da bağlı bulunduğu 2. Hücum Ordusunun başına gelen felâketi anlatmışlardı ona. «Evet, Vlasov'u tanırdım,» diye yineledi. «Akademide aynı yıllarda okuduk.»
«Vlasov hakında kişisel düşünceniz nedir? O yılların Vlasov'u nasıl bir insandı. Gururlu ve alıngan bir adam olduğunu söylüyorlar.»
«Bu nitelikler o zaman pek belirgin değildi. Stalin Yoldaş. Yanlış hatırlamıyorsam o yıllarda kimseyle yakın dostluk kurmazdı.»
«Almanlara teslim olan bu gururlu generalin savaşta çok çekingen davrandığı, bir korkak olduğu da söyleniyor. Tıpkı Yermolov'un sözünü ettiği general gibi. Öyle midir sizce?»
Bessonov, «Bu konuda bir şey söyleyemem, Stalin Yoldaş,» diye mırıldandı. «Vlasov'u cephede görmedim hiç. Kesinlikle söyleyebileceğim bir şey varsa akademide hiç bir konuda üstünlük göstermediğidir. Yetenekleri sınırlı, sıradan bir insandı.»
Stalin öfkeyle konuşuyordu şimdi. «Yetenekleri sınırlı olan bu politika serüvencisinin Almanların hizmetine girdiği öğrenildi. Bu ödlek generalin yüzünden altı bin asker öldü, sekiz bini kayıp listelerine yazıldı. Bana sorarsanız, Yoldaş Bessonov, tutsak edilmelerine izin veren kişiler, politik tutumlarıyla ahlâklarına güvenilemeyecek kişilerdir genellikle. Bizim düzenimizden hoşnut değillerdir çokluk. Bu genellemenin dışında kalan bir kişi bulunabilir ama çok zaman da dediğim gibidir. Bana katılıyor musunuz?»
Victor da kayıp listelerindeki sekiz bin kişiden biri; ancak o tutsak edilmiş olamaz! Stalin niçin bunları deşiyor şimdi? Bessonov, bacağına birden saplanan sızıyı, o acıdan ötürü şakaklarında biriken ter damlalarını silmek için karşı konulmaz bir istek duyduğunu farketti.
Hastaneden çıktıktan sonra, Moskova'da, belirli bir göreve atanmayı beklerken hep oğlunu düşünmüş, ölü mü diri mi olduğunu merak etmişti. İkinci Hücum Ordusu hakkında, kuşatmadan kaçabilenler hakkında soruşturma yapmış, ancak öğrendiklerini karısıyla bile konuşmamıştı. Umudunu yitirmemekte diretmişti o. Victor'un ölmesi ya da Almanların eline düşmesi, yani tutsak edilerek acı çekmeye başlaması ya da ölerek acıdan kurtulması, babasının değişik açılardan baktığı zaman değişik biçimlerde değerlendirdiği olasılıklardı —kendi yaşamı açısından, gecikmiş babalık duygularının etkisi altındayken, karısının gözüyle, inandığı, inanmak istediği şeylerin açısından baktığı zaman çok değişik

kategorilere giriyordu durum. Victor'un cepheye gitmek üzere yola çıkmadan önce geldiği hastane koğuşu sahnesi, hep yinelenen bir düş gibiydi Bessonov için; oğlanın beceriksizce sigara içişi, yepyeni subay yağmurluğunun cebinden dökülen mermiler, neşeli gülüşü, savaşa okul arkadaşlarıyla birlikte girmek isteyişi, kısacası, ilişkilerine yepyeni, dokunaklı bir sevecenlik getiren o kısa buluşma, babanın aklından çıkmıyordu bir türlü.1941 yılının ilk aylarında Bessonov kendisi de kapılmıştı çaresizlik duygularına. Kuşatma altında kalan askerlerin karamsarlığını, o karamsarlığın bulaşıcı bir hastalık gibi yayıldığını bilirdi. Gelgelelim bildiği, kendi gözleriyle gördüğü bir başka şey de vardı. Komutanlarıyla, yüksek rütbeli subaylarla haberleşme olanağı bulamayan gencecik delikanlıların, takım ve bölük komutanlarının, ellerinin altındaki askerleri toplayıp son bir çaba harcayarak çemberi yardıkların1., yaramasalar bile düşman tanklarının ateşi altında, düşman tanklarının paletleri altında ölmeyi bildiklerini görmüştü. O görüntü şimdi de gözlerinin önünde canlanıyor, son buluşmalarında yeniden keşfettiği Victor'un, bozguna uğrayan ordunun önüne düşüp çemberi yarmaya çalışacak kişilerden olduğuna kesin olarak inanıyordu.
«Neden susuyorsunuz, Bessonov Yoldaş? Benimle aynı kanıda değil misiniz?»
Bessonov başını kaldırdı. İnce, etsiz yüzünde derin kırışıklar belirmişti. Kısık dudaklarını aralamakta güçlük çekiyordu. Uzun bir süre ayakta durduğu için iyice azan ağrılar bacağından kalçasına yayılmış, kaba etlerine kavurucu bir el yapışmıştı sanki. Bekleme odasındaki dazlak kafalı, nazik adamın elinden aldığı baston aklına gelince bir iskemleye ilişmek isteğini duydu. Ne var ki oturamayacağını, hiç değilse aklından geçenleri açıklaymcaya kadar oturamayacağını biliyordu. Kendini toplamaya çalıştı, «Benim oğlum da 2. Hücum Ordusunun takım komutanlarındandı,» diye söylendi. «Başına gelenleri bilmiyorum. Ancak tutsak edilmişse bile, vatan haini olduğunu gösterecek hiç bir kanıt bulunduğunu sanmıyorum, Stalin Yoldaş.»
Stalin kuru kuru öksürdü, piposunu, sıkıcı bir canlıdan kurtulmak istercesine, masanın üstüne vurup eliyle itti. Bu davranış bir hoşnutsuzluk belirtisiydi ama Bessonov onu bilemezdi elbet. Esmer gözkapakları yarıya inmiş, yine odayı arşınlamaya başlamıştı.
«Oğlunuzun başına gelenleri düşünmüyorum,» dedi. «Onun çok genç olduğunu biliyorum. Hayır, Bessonov Yoldaş, sizin aklınızdan geçenleri düşünmüyordum ben. Benim aklıma takılan kişi bambaşka bir insandı. İhanetin kökü her zaman geçmişte aranmalıdır. Oysa gençlerin geçmişi yoktur.»
Bessonov, baldırından kalçasına yükselen alevin boyuna güçlendiğini, o alev dayanılmaz hale geldikçe koltuk altlarının sımsıcak bir terle ıslandığını duyuyordu. Dayanacak bir sopa bulsam, diye kıvranıyor, bu isteği gerçekleştirmenin yolu olmadığını da çok iyi biliyordu.
«Bir zamanlar herkes Vlasov'u beğeniyordu. İçten içe çürüdüğünü farketmedi kimse. Ne akademidekiler, ne de ordu.» Stalin öfkelenmişti. Buzlu birer iğne olan bakışları Bessonov'un yüzüne saplanıyor, general, o madenî soğukluğu yok

etmek için elini yanağına dayamak istiyordu. «Söylediklerim doğru değil mi, Bessonov Yoldaş?»
«Bu sorunuza karşılık vermek pek kolay olmayacak, Stalin Yoldaş. Vlasov'un düşmana teslim olduğu durumun koşullarını göze alınca, yıkılan bir insanın hayvanca bir alçalışı diye yorumlamıştım davranışını. Ancak Almanların hizmetine girmesi... Bunu politik bir davranış olarak nitelendirmek gerekir.»
Stalin'in savaş tutsaklarıyla ilgili yargısının nasıl bir mantığa dayanabileceğini düşünen Bessonov, oğlunun adına gölge düşürecek herhangi bir kanıya katılamayacağını o anda anladı. Böyle bir şeyi aklından bile geçiremez, Victor'un ödlek ya da korkak olabileceğine inanamazdı. Victor'un adı, kuşatma çemberinden kurtulan on altı bin kişilik listede değildi. Geçmiş deneyleri, kanıtlanmayan bir sava inanmasını da engelliyor, durumda bir terslik olduğunu kabul ediyordu. Aynı acıklı duruma düşen diğer kimseler gibi, belli koşullar altında, Victor'un da tutsak edilmeye boyun eğebileceğini o da biliyordu içten içe. Ne var ki çok daha acı bir olasılığa, oğlunun, 2. Orduyu saran çemberi yararken öldüğüne inanmayı yeğliyordu. Gerçeğe daha yakın görüyordu bu olasılığı.Gelgelelim Stalin'in niçin birdenbire Vlasov'la ilgilenmeya başladığını, bu konunun niçin açıldığını kestiremezdi Bessonov.
Her savaşta hainler ve korkaklar görülür, gizli evrak satan kişiler, teslim olan ordular her zaman bulunur. Ne var ki Vlasov'un 1942 yılının Haziran ayında yaptığı, bir ordunun teslim olması değil, kişisel bir ihanetti. Ordu, Spasskaya Polist köyünde son âna kadar dayanmış, büyük kayıplara uğrayan tümenlerin kalıntıları çemberi yarıp kurtulmayı bile başarmışlardı. Vlasov'un hareketi tek bir korkağın, korkak bir generalin ihanetiydi. Vlasov, gece yarısı karargâhından ayrılmış, gizlice Alman işgalindeki Pyatnitsa köyüne geçip, «Vurmayın! Ben General Vlasov'um,» diye aşağılık bir yakarışla Almanlara teslim olmuştu. Canını kurtarmaya çalışırken ölüme yönelmişti; çünkü her ihanet ruhun .ölmesi demektir. Vlasov'un ihaneti, pek de önemli olmayan bir kesimde savaşan bir ordunun yenilmesi, Sovyet Alman savaşını büyük ölçüde etkilememişti gerçi. O sırada en büyük tehlike Güneydeydi. Almanların bütün güçleriyle saldırmaya hazırlandıkları Güney cephesi için kaygılanan Stalin, Volkov'da olup bitenleri pek büyük bir dikkatle izlemeye yanaşmamıştı. Gelgelelim şimdi Kasım saldırısı başlamış, Sovyet orduları Stalingrad çevresindeki üç cephede başarı kazanacak duruma gelmişlerdi. Tam bu arada da Vlasov'un adı entelijans raporlarında görünür olmuştu yine. Stalin'in eski öfkesi canlanmış, öfkeden bir yarar sağlayamamakla birlikte, Kızıl Ordu'nun başarılarını duyan Vlasov'un neler duyabileceğini düşünerek avunmuştu. Vlasov'u anarak Bessonov'a soru sormasının tek bir amacı vardı: 2. Ordunun komutanını yıllar öncesinden, akademide birlikte okudukları dönemden beri tanıyan, ömrünün büyük bir bölümünü orduya adayan bu yaşlı generalin, bir hainin kişiliğine ışık tutabileceğini sanmıştı. Bessonov belli belirsiz de olsa o gençlik yıllarında bile ortaya çıkmış olması gereken hain niteliklerini, gerçek Vlasov'u tanımlayacak olan nitelikleri açıklayabilirdi belki. Stalin'in öğrenmek istediği buydu.

Bessonov'un verdiği karşılığı duyunca, duygularını gj2. lemeye alışık olduğundan, hoşnutsuzluğunu belli etmedi. Tembelce denilebilecek bir yavaşlıkla odanın ucuna kadar yürüdü, güç duyulur bir sesle konuşmaya başladı: «Politik bir davranış mı? Evet, elbette politik bir davranış. Duyduğuma göre siz bazı konularda kendi özel gö. rüşünüzü belirtmekten hoşlanırmışsınız, Bessonov Yoldaş. Sözgelişi, az önce savaş tutsakları konusunda belirttiğiniz gibi. Hakkınızda söylenen bu söz gerçeğe uygun mudur?»
Vlasov konusunun süregideceğini sanan Bessonov, bu soruyu duyunca şaşırdı. Zonklayan bacağını usulca oynatırken, alışık olmadığı bir heyecana, yüksek bir yerden düşermiş gibi bir duyguya kapıldı. Ölümcül bir sonuca varacağını şimdiden biliyordu sanki. Kendini zorlayarak karşılık verdi: «Hakkımda bundan daha kötü şeyler de söylenir, Yoldaş Stalin. Beni çok huysuz, hırçın bir kişi olarak gördüklerini bilirim. Benden yakınanların sayısı çok olsa gerekir.»
Stalin, şiş gözkapaklarını kaldırmış, bir saniye şaşkın şaşkın baktıktan sonra gözlerini yere indirmişti.
«Sorduğum soruyu neden açıkça yanıtlamadınız?» dedi ve kıs kıs gülmeye başladı. Piposunu başparmağıyla oğuşturuyor, omuzlarını oynatıp duruyordu. Odanın öbür ucundaki yazı masasına yürüdü yine.
«Siz bir komünistsiniz, Bessonov Yoldaş, bir komünist gibi karşılık vermeniz gerekir. Değişik olayları kişisel bir açıdan görme alışkanlığınız var mıdır? Kişisel bir görüş benimser misiniz öteden beri?»
«Kişisel bir görüşüm olmasını isterim, Stalin Yoldaş. Gelgelelim o görüşü sonuna kadar savunamam her zaman.»
Stalin kaşlarını çatmış, oturduğu yerden onu gözlüyordu. Çevresindekilerin hiç soru sormadan boyun eğmelerine alışmıştı nicedir; ender olarak da, yardımcılarından bir ikisinin kişisel görüşlerini açıklamalarına izin verirdi. Bessonov'un açık sözlülüğü Genel Karargâhtaki birini hatırlatmıştı ona. Sözleriyle onu çok zaman tedirgin eden, ancak askerî sorunlar kararlaştırılırken korkusuz açıklamalarından çok yararlanılan bir kişiyi. Ne var ki deneyleriyle güçlenen sezgisinin, herkesi şaşırtan bir keskin görüşlülük olarak kabul edildiğini, her durumu apaçık görmekle, doğru değerlendirmekle ün yaptığını bilen Stalin, görüşünün şaşmaz olduğuna inanıyordu artık.
«Anlıyorum Bessonov Yoldaş,» dedi. «Sanırım bir zamanlar cezalandırdığımız askerî liderleri düşündüğünüz için kaygıya kapıldınız birden.»
Bessonov, yüzünde, bacaklarının çevresinde dolaşan soğuk rüzgâra büsbütün yaklaştığını duydu. «Ben yalnızca kendi görüşümü açıkladım, Stalin Yoldaş,» dedi. Açmaya niyetli olmadığı bir konuya değinmek zorunda bırakıldığını farkedince kendisini de şaşırtan bir soğukkanlılıkla ekledi: «Böyle bir görüş edinmiş bulunmamın nedeni de daha sonra kötü söylentilere kurban giden bazı komutanlarla birlikte çalışmış olmamdır.»
Stalin, yoluna çıkan bir engeli itercesine pipoyu masanın ucuna itti yine, sonra da kayıtsız bir sesle konuştu.

«Bu tür kaygıların varlığından habersiz değilim. Kavgamız, büyük fedakârlıklar gerektiriyordu. Gelgelelim o zaman kuşkulandığımız kişiler, sonradan birer Vlasov olabilecek, içten çürüyen kişilerdi. Aşırılıklarla haksızlıklar da çoktan düzeltildi, Rokossovsky'yle Tolbukhin, Stalingrad'da çok güzel çarpışıyorlar.»
Bessonov, ya ötekiler, diye düşünürken Stalin konuşmasını sürdürdü: «... Ancak o çılgın Vlasov aklını başına toplayıp Almanlarla işbirliği yapmaktan vazgeçse bile asla bağışlanmayacaktır!»
Konuşmanın kötü anıları canlandırdığı, Stalin'in keyfini kaçırdığı belliydi. Kısa bir öksürük nöbetini atlattıktan sonra masasından kalktı, gıcırtısız çizmeleriyle yumuşak adımlar atarak topografya haritasının durduğu masaya yanaştı. Üç cephenin o sabahki durumunu belirten işaretlere baktı bir süre. Dikkatini Stalingrad cephelerindeki başarılı çarpışmalara vermekle düşüncelerini değiştirmeyi umuyordu sanki. Sonunda birini savarcasına elini sallayıp yeni bir konuya geçti. «Bütün bunları bir yana bırakabiliriz şimdilik. Oğlunuza gelince, Bessonov Yoldaş... Savaş tutsakları arasına katmayacağız onun adını. Şimdilik kayıp sayılacak. Daha sonra ayrıntılı bir soruşturma yaparız. Sonucu size de bildiririz. Benim küçük oğlum Yakov da kayıp listelerine geçti savaşın başlangıcında. O bakımdan aynı durumdayız, Bessonov Yoldaş.»
Stalin, büyük oğluyla ilgili bir şeyler daha söyleyecekti ama, kısa bir duraklamadan sonra vazgeçti, elindeki büyüteci haritanın üstünde gezdirerek yepyeni bir konuya girdi.
«Hiç gecikmeden ordunuzu harekete geçirin, Bessonov Yoldaş. Rokossovsky'nin kurduğu cephenin bir bölümüsünüz. Friedrich von Paulus'un ordusunu ezip yok etmekte başarılar dilerim size. Birliklerinizin Moskova'da gösterdiği kararh direnci biliyor, bu yüzden de sizlere güveniyorum.»
«Elimden geleni yapacağım, Stalin Yoldaş, şimdi gidebilir miyim?»
«Kendinize dikkat edin, gücünüzü boşa harcamayın. Sizin dev yapılı bir adam olacağınızı sanmıştım ben.» Stalin kollarını açmış, Bessonov'u o genişlikte bir erkek olarak düşlediğini göstermeye çalışıyordu. Birden, pos bıyıklarını titreterek güldü. O anda, bakışlarındaki sarı soğukluk erimiş, çiçekbozuğu yüzüne sevimli bir yumuşaklık yayılmıştı (Stalin kendisi de biliyordu öyle olduğunu). Bessonov'un resimlerde görmeye alıştığı yüzdü bu. «Çok zayıfsınız, Bessonov Yoldaş. Nedendir o? Kişisel görüşler benimsediğiniz için mi acaba? Umarım ki ülseriniz yoktur? Sanırım yeterince yemek de yemiyorsunuzdur. Kendiniz yemiyorsanız askerlerinizi de yeterince doyurmayacağınız anlamı çıkar bundan. Stalingrad'daki erzak durumu pek iyi değilse de ona göz yumamam bakın.»
«Hastaneden yeni çıktım, Stalin Yoldaş,» diye karşılık verdi Bessonov. «Kaldı ki kendimi bildim bileli zayıfımdır ben.» Stalin'in, onları ilgilendiren durumun dışında kalan konuşmaları unutması gerektiğini anlatmak istercesine gülümsediğine dikkat etti.
Üç saat sonra da bir kurye uçağına binip askerî bir havaalanından Stalingrad dolaylarında bir yere uçtu. Uçuş boyunca Genel Karargâha çağırılmanın verdiği

karmaşık duygularla, Başkomutan'la yaptığı kırk dakikalık konuşmayı düşündü hep.Ordusunun yayılma alanına vardığından üç gün sonra ad'ın güneybatısındaki durum birden değişti.24 Kasımla 29 Kasım arasındaki günlerde, Don ve Stalingrad cepheleri, kuşatılmış Alman kuvvetlerine hücum etmişlerdi sürekli olarak, Almanlar hâlâ direniyorlar, hatta bazı kesimlerde karşısaldırılara geçiyorlardı. Aralığın ilk günlerinde, kuşatma altındaki birliklerin işgal ettiği topraklar yarı yarıya azalmış, Almanlar Kuzeyden Güneye 3540, Doğudan Batıya 7080 kilometre boyunca yayılan bir alana çekilmişlerdi. 6. Seyyar Ordu Komutanı Orgeneral von Paulus, Hitler'in karargâhına acele bir telgraf çekmiş, bütün kuvvetiyle güneybatıdaki bir noktayı zorlayıp 'kazandan' kurtulmaya çalışmalarına izin verilmesini istemişti. Hitler'in bu izni vereceğine öyle emindi ki, kendi ordusuna da, geçici olarak ona bağlanan 4. Panzer Ordusuna da Volga'dan Rostov'a doğru çekilmelerini emretti. O iki ordu, son birkaç günü, yarma hareketinde kullanamayacakları her şeyi yakmakla, parçalamakla geçirdiler depolardaki yazlık subay üniformaları, yakıtı tükenen traktörlerle kamyonlar, askerlere yük olabilecek her türlü eşya imha edildi. Bütün dosyalarla kâğıtları yakmayı da unutmadılar.Kişisel temsilcileri Alman kuvvetlerinin durumunu çok iyi haber verdikleri halde kararsızdı Hitler. Goering, Stalingrad'daki orduyu havadan destekleyeceklerine günde 500 ton erzak ve malzeme yardımı yapacaklarına söz verince von Paulus'u telsizle aradı, Stalingrad'dan çekilmemesini, ellerinden geldiğince dayanıp son erine kadar çarpışmalarını emretti. 6. Ordunun karargâhına gelen ikinci bir emir de vardı. Bunda da 'Kış Fırtınası' şifresiyle adlandırılan bir operasyondan söz ediliyor, Feldmareşal von Manstein'm komutasındaki Don Ordu Grubunun Kotelnikovo ve Tormosin yönlerinden sokulup kuşatma çemberini yarmaya, çemberin içindeki kuvvetlerin yardımına gelmeye hazırlandığı belirtiliyordu. Don Ordu Grubu, Don Irmağından Astrakhan'a kadar uzanan bölgedeki otuz tümeni içine alıyordu. Aralarında bir motorize tümenle altı panzer tümeni de bulunan bu birlikler, Fransa'dan, Almanya'dan, Polonya'dan ve cephenin diğer kesimlerinden toplanıp gönderilmişti.Stalingrad'ı her ne pahasına olursa olsun elde tutmak kararıyla stratejik bir amaç da gütmüştü Hitler: İki kanadı da tehlike altında olan Kuzey Kafkas grubu Rostov'a çekilirken korunmuş olacaktı böylece.Aralığın on birinde, Hitler, Stalingrad bölgesindeki durumu gözden geçirip tartışmış, von Manstein'a hücum emrini vermişti.
Tikhoretsk Kotelnikovo Stalingrad demiryoluna paralel olan dar bir bölgede bire üç üstünlük sağlayan Orgeneral Hoth, Aralığın on ikisinde, iki panzer tümeni ve yoğun hava desteğiyle hücuma geçti. Stalingrad cephesindeki iki ordunun arasındaki sınırdan kaymaya, çemberi yarmaya çalışacaktı. Alman tankları, o gedikten ilerleyerek, 15 Aralıkta Aksai Irmağının kıyılarına varmayı başardılar. Üç gün üç gece süren aralıksız bir çarpışmadan sonra da Stalingrad'a 5 kilometre daha yaklaştılar. Sovyet Entelijans servisi, Hoth'tan, von Paulus'un karargâhına gönderilen şifresiz mesajlar ele geçiriyordu boyuna: «Sıkı durun, dayanın. Yardıma geliyorum. Yoldayız.» Güneybatıdaki durum kritikti. Daha

önceki saldırı ve savunmalarla yıpranan Sovyet birlikleri ağır kayıplar vererek geriliyorlar, her tepeye, her tümseğe sımsıkı yapışıyorlardı. Bütün yedek kuvvetler cephenin bu kesimine yollanmıştı ama bu bile durumda büyük bir değişiklik yapamıyor, General Hoth'un, 17. Panzer tümeniyle desteklenen ordu grubu, Stalingrad'a, von Paulus'un çember içindeki 6. Ordusuna her saat biraz daha yaklaşıyordu. 6. Ordu da her saat başında bir emir verilmesini, onlara yardıma gelen panzer tümenlerine doğru ilerlemelerini bildirecek emri bekliyordu.Bessonov'un savaşa yeni katılacak olan ordusu Stalingrad'ın kuzeybatısında trenden inerken, Almanların, Kotelnikovo bölgesinde başlattıkları karşısaldırıyla Aksai Irmağının kıyılarında sürüp giden çarpışmalar hakkında ayrıntılı bilgi iletilmişti, acele olarak Cephe Askerî Konseyine çağırılmışlar, S ada Genel Karargâhtan bir temsilcinin de bulunduğunu Görmüşlerdi. Cephe komutanıyla savunma orduları komutanları ayrıntılı raporlar sundukça bir nokta aydınlığa kavuşmuştu: En ağır saldırılara uğrayan Stalingrad cephesi yeterince güçlü değildi ve sayıca üstün olan von Manstein'ın birliklerinin karşısında ayakta kalamazdı.

Bessonov bu raporları dinlerken sessizce düşünüyordu. Güneyde böyle bir tehlike belirmişken ordusunu Don Cephesinin bir kesimine, von Paulus'un çember içinde kalan kuvvetlerini yok etmeye göndermek yersiz bir adım sayılırdı. Böyle düşündüğü için de Genel Karargâh temsilcisinin önerisini duyduğunda hiç şaşırmadı, kısa bir duraklamadan sonra kendisinin de başka bir yol göremediğini belirtti. O kusursuzca donatılmış ordu, Don Cephesinden çekilecek, güneybatıda, von Manstein'in mızrakbaşı harekâtının karşısında, o bölgedeki savaşın sonucunu saptayacak olan çarpışmalarda görev alacaktı.

Ne var ki Bessonov bu öneriyi kabul ettiğini bildirir bildirmez kendi isteğini de belirtti: Daha önce hiç savaş gör. memiş olan ordusuna, bir nıekanize kolordunun, ya da bir tank tümeninin yardım etmesini öngörüyordu. Tümgeneral Yatsenko'nun kaygıyla kendisini gözlediğini farketti. Henüz pek az tanıdığı kurmay başkanı, orduya verilen görevin bir anda değiştirilmesine, ordu komutanının da bu değişikliği hiçx umursamazcasına, olduğu gibi kabullenişine şaşmış, tedirgin olmuştu.Bessonov, duruma onun açısından bakarsak adam çok haklı, diye düşündü. Genel Karargâh temsilcisi hemen Stalin'e telefon edeceğini, Askeri Konsey'in önerisini, Bessonov'un ordusunun . Don Cephesinden çekilip von Manstein'ı durdurmak ve ezmek amacıyla Kotelnikovo bölgesine gönderilmesini başkomutanın da onaylayacağını umduğunu belirtti.

Bessonov 'ezmek' sözüne dikkat etmişti. Harekâtın başarıyla sonuçlanabilmesi için, ilk elde, düşmanı •durdurmanın' bile yeterli olacağını düşünüyordu o. Genel Karargâh tasarıyı hiç gecikmeden onayladı ve Bessonov'un ordusu o uzun yürüyüşe başladı. Dur durak bil. meden Kuzeyden Güneye, son engel sayılan Mişkova Irmagına doğru yürüyorlardı. Alman tankları ırmağın bu kıyısına geçebilirlerse, Stalingrad'a kadar uzanan dümdüz steplerden başka bir şeyle karşılaşmadan ilerleyebilirlerdi.

YEDİNCİ BÖLÜM

BESSONOV'un arabası, askerî birliklerin tıkadığı buzlu step yollarında saatlerce süren yorucu bir yolculuğun sonunda, sabahın ikisiyle üçü arasında, derin bir dere yatağına kurulmuş, karanlık, yarı yıkık bir Kazak köyüne vardı. Ordunun yeni karargâhı burası olacaktı.Köyün girişindeki dörtyol ağzında bir fenerin kırmızı ışığı görüldü, üç karaltı yolun ortasına çıktı. Bu bir devriye birliğiydi. Binbaşı Bozhiçko arabadan atladı, devriye çavuşuyla birkaç kelime konuştuktan sonra geri dönüp açıkladı.

«Sağdan dördüncü ev. Her şeyi hazırlamışlar. Komutanlar da oradaymış.»

Bessonov, bir süre karargâhın verandasında dolaştı, uyuşan bacaklarını açmaya çalıştı. Tezek yakan evlerin bacalarından yükselen, soğuk havaya karışan, ılık, kekremsi dumanı temiz havayla birlikte soluyordu. Tepesindeki yıldızlar pırıl pır ildi. Takım yıldızlar Aralık göğünde titreşiyor, damlardan bembeyaz kar tozları uçuşuyordu. Sebze bahçesindeki kuru mısır köklerinin arasında hüzünlü hışırtılar çıkararak esen rüzgârın sesine, soldan, Güneyden gelen boğuk gümbürtüler karışıyor, hava akımına bağlı olarak bazen güçlenip bazen daha da boğuklaşıyordu.

Az sonra köyün sokaklarından geçen araçların homurtusunu da duydu Bessonov. Orada burada emirler veriliyor, karanlıkta gıcırtılarla geçip giden arabaların sesleri, telefon hatlarını çeken muhaberecilerin bağırışmaları duyuluyordu. Bitişik evde, kalın bir ses birine verip veriştiriyordu anlaşıldığına göre, uykucu ve beceriksiz bir aşçıyı azarlayan levazım çavuşuydu bu. Her şey çok tanıdık geli. yordu Bessonov'a. Birden bambaşka bir düşünce geçti aklından; her günkü işlerini yapan, emirler veren, her görevi en uygun biçimde düzenlemeye çalışan bu insanların çoğu, Güneydeki gümbürtülerle birlikte yaklaşan tehlikenin büyüklüğünden habersizdiler.

«Duyuyor musunuz, Pyotr Alexandrovic?» Vesnin kuruyan gırtlağını temizlemiş, mendiliyle gözlüklerini parlatmaya koyulmuştu. «Geceleri bile ara vermiyorlar. Aceleleri olsa gerek! Gök de daha aydınlık orada... Her yer yanıyor...»

Bessonov, «Evet, aceleleri var,» diye karşılık verdi, nöbetçi erin yanından geçip içeri girdi.Kurmay başkanının seçtiği ev aşırı ölçüde ısıtılmıştı. İçerisi koyun derisi, tahta ve nedense beziryağı kokuyordu. Camları ışık sızdırmayacak şekilde örtülmüş büyük bir oda, akümülatöre bağlanmış çıplak, güçlü ampullerle aydınlanmıştı. Haritanın önündeki sıralarda ve masada, değişik sınıfların komutanları oturuyorlardı. Onları Yatsenko çağırmış olsa gerekti. Bessonov, herkesin kuzu derisi paltolarla, başlıklarla oturduğunu farkedince şaşırdı. Bu bir gerginliğin belirtisiydi sanki; oysa Bessonov karargâhında gerginlik olmasından hoşlanmazdı. Herkes bol bol sigara içmiş, mavimsi duman bulutları havada asılı kalmıştı. Görünüşe bakılırsa toplantı sona eriyordu. Mevsim kış olduğu halde kafasını sıfır numarayla kazıtan, duruşuyla insanı etkileyen, dev yapılı Tümgeneral Yatsenko, ordu komutanının geldiğini görünce ortalığı inleten bir

emir verdi. Bütün subaylar ayağa kalkıp selâm durdular. Hepsi ellerindeki sigaraları, atmaya, gizlemeye çalışmışlardı. Yeni ordu komutanının sigara içmediği, sigara içilmesinden hoşlanmadığı herkesin kulağına gitmişti. Bessonov selâma karşılık verdi, kimsenin elini sıkmaya yanaşmadan paltosunu çıkardı.
Hoşnutsuzluğunu belli eden bir sesle, «Bu odada sigara içilmemesini rica ederim,» diye söylendi. «Kafalarınızı sigaradumanıyla bulutlandırmayın. Karargâha giren komutanların şapkalarıyla paltolarını da çıkarmalarını rica ederim Daha rahat edeceğinizi siz de göreceksiniz. Eğer toplantınızı yarıda kesmiş değilsem herkes işinin başına dönsün,lütfen.»
Vesnin ellerini uğuşturup ileri geri sallanarak, «Herkes baca gibi tütüyor,» diye söylendi. «Dumana boğmuşlar içerisini.»
Komutanların büyük bir bölümü odadan çıkınca, Yatsenko, o gür sesiyle, «Bu şeytanlarla baş edemiyorum,» diye söylendi. «Sigaralarını tüttürmeden duramıyorlar. Odayı havalandıralım mı, Pyotr Alexandrovic?» Dazlak kafasını kalın perdelerle örtülü pencereye çevirdi. Yatsenko kendisi de sigara içmezdi. Gövdesi kıskanılacak kadar sağlıklı, kafası hep askerî konularla ilgiliydi. Emrindekilere karşı yumuşak davranır, küçük suçları, haylaz çocukları olan sevecen bir baba tutumuyla karşılar, çok zaman da bağışlardı.
Bessonov, yana taradığı seyrek, kırçıl saçlarını eliyle düzeltip, «Şimdi zamanı değil,» diye söylendi. «Haritaya yanaşın, lütfen. Hepiniz otursanız daha iyi olacak.»
Odada kalan herkes haritanın çevresine yerleşti, Bessonov da bastonunu masanın kıyısına dayadı. Raporunu sunmak için bekleyen Yatsenkb'ya, son durumu gösteren işaretler taşıyan haritaya bakan yoktu. Bütün gözler, Bessonov'un soğuktan sararmış, ince, gergin yüzüne dikilmiş, herkes, hiç farkında olmadan, bu yüzü, Vesnin'in, genç, pespembe yüzüyle kıyaslamaya koyulmuştu. Ordu komutanıyla Askerî Konsey Üyesinin bambaşka iki insan olduklarını herkes farketmişti.
Bessonov, «Başlayabilirsiniz,» diye mırıldandı.
Yatsenko, «Telsiz haberleşmelerinden kaçınmayı zorunlu gördüğümüzden, kolordular arasındaki bağlantı istediğimiz düzeye varmaktan çok uzaktır,» diye başladı. «Bağlantıyı ancak irtibat subaylarının aracılığıyla kurabiliyoruz.» Zeki bakışlı küçük gözlerinde, Cephe Askerî Konseyi toplantısı sırasında Bessonov'un dikkatini çeken kuşku ve şaşkınlıktan iz kalmamıştı. Yatsenko yalnız ve yalnız önündeki sorunla, dört kolordunun, Kuzeyden Güneye, 200 kilometre ilerdeki bir bölgeye çekilmesiyle, bu işin gerektirdiği orga. nizasyonla ilgileniyordu şimdi. «Ordunun iki saat önceki du. rumunu açıklamaya çalışacağım.»
General Yatsenko, geniş, beyaz, yumuşak elini haritanın üstüne dayadı. Temiz, küt tırnakları kısacık kesilmişti. Her muvazzaf subayda görülen sağlık ve temizlik sevgisiy. le, tıraşlı ve pis gezmemeye özen gösterirdi. Açıklaması <Ja bir öğretmenin ders anlatışı kadar açık seçikti. Kolordularla tümenlerin

numaralarını sıralamaktan haz duyarmış gibi, çın çın öten gür bir sesle anlatıyordu.
«3. Piyade Kolordusu, Mişkova Irmağı hattındaki yayılma bölgesine varmış ve savunmaya hazırlanmıştır. 7. Kolordu şu anda yürüyüş halindedir. Gece olmadan toplanma sahasına ulaşacaklarını sanıyorum. Mekanize kolordu büyük bir güçlükle karşılaştı, Komutan Yoldaş.» Düzensizlikten, beceriksizlikten nefret eden general, mekanize kolordudan gelen yardım isteğini yeniden okurmuş gibi mosmor kesilmişti. «Yakıt tükenmiş yolda. Traktörlerle cephane kamyonları kırkıncı kilometrede kaldı. Cephe Komutanına iki telgraf çektim.»
Yatsenko, telgrafların içeriğini yüksek sesle, hiç duralamadan okuyup bitirdi. Sonra da Bessonov'un iyice tanımaya başladığı karamsar, karanlık bakışlarıyla bakıp sorarcasına bekledi. Ne var ki ordu komutanı konuşmaya yanaşmıyor, telgrafların telâşlı ifadesine de şaşmış görünmüyordu. Gözleri, masanın üstünde duran haritadaydı. Soru soran Vesnin oldu.
«Yiyecek durumu nedir, Kurmay Başkanı Yoldaş? Askere kısa zamanda sıcak bir çorbayla bir votka tayını dağıtmak zorundayız. Yoksa donacak hepsi.»
Yatsenko, boğuk bir sesle, «Onu hep biliyoruz,» diye söylendi. «Şimdiden elleri ayakları donan askerler var bazı tümenlerde.»
Bessonov, «Anlıyorum,» diye mırıldandı.
Kurmay Başkanının anlattıkları, o gün geçtiği ordunun tuttuğu yol boyunca gördüklerine tıpatıp uyuyordu. Bessonov'u kaygılandıran bu güçlükler değildi şimdi, naha önceki deneylerinden çok iyi bilirdi ki, mola vermeden uzun yollar yürümek zorunda kalan ordular, tam güçleri tükenmiş sayıldığı anda, yeni bir güçle, yeni bir solukla ileri atılırlar. Komşu ordulardan bir tümenin durumuydu onu düşündüren. Tümen birkaç gündür Alman tanklarının sert saldırılarına karşı koyuyordu; dayanacak halleri kalmamıştı artık. O tümenin içinde bulunduğu güçlüğü, yalnız tankçı teğmenin korkulu konuşmalarından öğrenmiş değildi Bessonov. Kendi ordusunun Mişkova Irmağının kıyısına yaymak için ne kadar zaman bulabileceği, bu tümenin bir süre daha dayanıp dayanamayacağına bağlıydı.Yatsenko'nun konuşmasını o kısacık, «Evet, anlıyorum,» sözüyle yarıda kestikten sonra keşif subayı Albay Dergaçov'a baktı. Birbirine bitişik gür kaşları olan ve o kaşları yüzünden de olduğundan sert ve yaşlı görünen albay, genç sayılabilecek bir adamdı aslında. Bessonov, kötü haber almayı beklercesine sordu: «Siz neler anlatacaksınız bakalım?»
«Bu akşamki durumu şöyle özetleyebilirim, Komutan Yoldaş.» Albay Dergaçov'un sesi gerçekten de umut kırıcıydı. «Almanlar, solumuzdaki ordunun sağ kanadına taptaze bir tank tümeni sürdüler. Tümenin bir taburunu, ağır Kaplan panzerleri oluşturuyor. Dün tutsak edilen bir Alman subayından ve diğer kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, ablukayı yarma çabalarına, ikisi tank tümeni olmak üzere on tümenden fazla asker katılıyormuş. Komşu ordu böyle bir saldırı karşısında uzun süre dayanamaz.»
Bessonov, «Evet, anlıyorum,» dedi yine.

Yatsenko, «Sağımızdaki ordunun durumu da ondan iyi değil,» diye söylendi. «Belki de daha kötü.» Albayın açıklamasını izleyen sessizliği kurmay başkanının derin solukları bozuyordu yalnızca. «Süvari kolordusu ağır kayıplar vererek geri çekildi. Görünüşe bakılırsa Almanlar en kuvvetli yumruğu bizim ordunun sağ kanadına indirecekler. Böylece de StaMngrad'a giden en kısa yolu seçmiş olacaklar.»
Bessonov, gizlemeye çalıştığı bir ilgiyle Yatsenko'y^ gözlüyordu, bakışlarını eski modaya uygun olarak kazıtılmış saçları sıfır numarayla tıraş ettirmek savaştan önce yaygındı subaylar arasında kafadan ayıramıyordu. Bu ir} yapılı, temiz pak general, ilk bakışta pek yetenekli bir kurmaya benzemiyordu. Belki de gür, 'başçavuş' sesiyle kaba görünüşüydü o izlenimi uyandıran. Bessonov, Yatsenko'nun kullandığı ucuz kolonyanın kokusundan da tedirgin olmuştu.
Gene de söylediklerim doğru, diye düşündü. Kurmay başkanı hakkında beslediği kuşkuları bastırmaya çalışıyordu. Haklı, Almanların sağ kanadımıza saldıracakları hemen hemen kesin sayılabilir.
Yüksek sesle, «Evet,» diye söylendi. «Manstein buradaki kuvvetlerimizi yarıp geçebilirse kırk kilometre yol aldıktan sonra çember içindeki Alman ordusuna ulaşacaktır.» Almanlar sağ kanadı çökertir de Stalingrad'a kadar uzanan bir koridor açabilirlerse, birkaç günlük bir çarpışma sonunda savaşın gidişi değişebilir, terazi onlardan yana yatabilirdi. Sonra ne olurdu peki?
Gelgelelim bu düşüncesini yüksek sesle belirtmedi. Aslında kendisi de ilk kez düşünmüştü bu olasılığı.
Yetkisi tam, görüşleri pek belli olmayan yeni komutanın karargâha gelmesiyle her zaman görülen bir durum doğmuş, herkes büyük bir merakla Bessonov'u incelemeye koyulmuştu. Ne var ki, parlak ampullerin aydınlattığı, savaş durumunu belirten haritaya bakan komutanın yüzünden, büyük bir yorgunluktan başka hiç bir şey okunmuyordu. Kurmay başkanının açıklamasını dinledikten sonra suskunluğa kapılmıştı. Saldırının gelmesi beklenen kesimdeki kuvvetlerin dengesini düşünüyordu Bessonov. O kendi ordusunu ırmağın bu kıyısına yaymadan Alman tümenleri, Mişkova savunma hattını yaracak olurlarsa, onun ordusu da ezilip giderdi. Apaçık ortadaydı bu da.
Ne var ki bu düşüncesini de belirtmedi. Masadaki herkesin kendi aklıyla bulabileceği bir gerçeği açıklamanın gereği yoktu.
Gözlerini haritadan ayırıp yukarı baktı.
Koca odada kimse konuşmaya yanaşmıyordu. Örtülü pencerelerin gerisindeki sokaktan geçen askerî araçlar camları zangırdatıyor, steplerden kopup gelen rüzgâr çatıyı yalayıp karartma perdelerini titretiyordu.
Köşedeki sıraların üstünde asılı duran, bir yüzyılın kirini taşıyan ikon, insanlığın acılarını, savaşlarını, gerçeği arayışı01 ve düştüğü yanılgıları hatırlatan hüzünlü bir pırıltıyla parlıyordu. Sevgiyle işlenmiş, duvara çapraz asılmış, nakışlı iki keten örtünün üstündeki peygamber resmi, kederli bakışlarını, parlak ampullerin ışığında duran Bessonov'a dikmişti sanki. Generalin dudakları alaycı bir gülüşle kıvrıldı. Sen söyle bakalım, peygamber efendi, neler bilirsin? Gerçeği nerede

aramalıyız? İyilikte mi? Gerçeği iyilikte arayacağız ha? Acıyıp bağışlamasını, sevmesini bilmekte öylemi? Peki ama kimi seveceğiz? Beni tanır mısın sen? Oğlumu bilir misin? Ya Manstein'ı? Manstein'ın tank tümenlerini de bilir misin? Hıristiyan olsaydım şimdi diz çöküp dua ederdim, diye düşündü. Tanrıdan yardım dilerdim. Oysa ben Tanrı'ya inanmam. Mucize denen şeylere de inanmam. Sayıları dört yüzü bulan Alman tankı al bakalım, gerçek bu işte! İyilikle kötülüğü tartacak olan teraziye konmuştu bu gerçek. Terazinin dengesini bozacak kadar ağır bir gerçekti üstelik. Pek çok şey buna bağlı, diye düşündü. Stalingrad'ı dört ay süreyle savunduk, sonra da karşı saldırıya geçip Almanları çember içine aldık. Bunlar da birer gerçek. Almanların, kuşatma çemberinin dışından saldırıya geçtikleri de bir başka gerçek. Terazinin kefesi bizden yana eğilmelidir. Bunu yapacak gücüm var mı?...
Masadaki sessizlik ürküntü verecek kadar büyümüştü.. Kimse de konuşmayı göze alamıyordu. Kurmay başkanı, evin diğer bölümlerine açılan kapıyı gözlüyor, kapının ardından telefon zilleri, emir subaylarının kısık sesleri geliyordu. Ne var ki Yatsenko yerinden kalkamıyordu. Bir ara omuzlarını dikleştirdi, buram buram kolonya kokan tertemiz, bembeyaz bir mendil çıkartıp tıraşlı kafasını sildikten sonra kaygıyla kapıyı gözlemeye başladı gene. Vesnin, masanın üstündeki bir sigara'paketini dalgın hareketlerle çevirip duruyor, arada bir, Bessonov'un gitgide sertleşen, ikona baktıkça buz gj, bir soğukluk kazanan bakışlarını yakalıyordu. Ordu komuta, nının o anda neler düşündüğünü bilebilmek için ömrünün yarısını vermeye hazır olduğuna yemin ederdi. Vesnin'in kendisini süzdüğünü farkeden Bessonov da Askerî Konsey Üyesinin aşırı bir merak gösterdiğini düşünüyordu. Sormaya niyetlendiği soruyu bir yana bıraktı, bambaşka bir konuya döndü.
«Cephe karargâhıyla haberleşme henüz sağlanamadı mı?»
Yatsenko, «Yarım saat içinde sağlanacaktır,» dedi. Parmağını saatinin üstünde tutuyordu. «Telefon bağlantısı kurulacak. Bir dakika gecikmeyeceğine emin olabilirsiniz, Komutan Yoldaş, Muhabere komutanımız her işi tam zamanında bitirir.»
«Bize de öylesi gerek, Kurmay Başkanı Yoldaş.» Bessonov ayağa kalkmıştı. «İşini bilen, zamanında bitiren kişiler. O kadarı yeter.»
Bastonuna dayanarak birkaç adım ilerledi ve ansızın, £» koskoca çalışma odasında, koskoca masanın önündeki kırmızı halıda dolaşan Stalin'i, Stalin'in ağır, heybetli adımlarını, gırtlağını temizleyişini, kısık öksürüğünü, kısacası o kırk dakikalık konuşmanın bütün ayrıntılarını hatırladı bir anda. Odanın ortasında durakladı; alnında ter damlaları birikmişti. Bana ne oldu, diye düşündü. Hipnotize edildim sanki. Bir türlü aklımdan çıkaramıyorum. Kendisine kızmıştı; sırtını odaya döndü bir süre. Duvarda, ikonun altında asılı duran işlemeli keten örtüleri inceliyordu inatla.
Olduğu yerden, «Beni dinleyin,» diye seslenerek geri döndü. Yatsenko'nun bakışlarını yakalamaya telâşsızca konuşmaya çalışıyordu. «Mekanize kolordunun komutanına emir gönderin hemen; yakıt gelecek diye beklemesin

hiç. Bir dakika daha gecikmesin. Çalışır durumda olan araçlara yüklesinler cephaneyi. Çalışır durumda olan bütün araçlara cephane yüklesinler. Ele geçirebileceğimiz her aracı ister karargâhtan çekin, ister geri hatlardan kolordunun emrine verin hemen. Ordu donatım komutanıyla kolordu komutanına L haber gönderin. İki saat içinde bütün.tugaylar, hedef bölgesine varmazlarsa kendilerini becerisizlikle, görevi ihmal etmekle suçlayacağımı bilsinler.»
Vesnin, evet, tam düşündüğüm gibi, dedi kendi kendine. Orduyu toparlamaya başladı bile. Bessonov'un tiz, çatallı sesini dinliyordu. Nasıl da etkiliyor emrindekileri...
Bessonov masaya yanaşmış, topçu komutanı General Lomidze'ye bakıyordu şimdi, «ikinci bir noktaya değinmek isterim,» diye sürdürdü. «Cephenin bu kesiminde, uçak ve tank sayısı bakımından Almanlarla boy ölçüşemeyiz ama neyse ki yeterince topçu birliğimiz var,» diye başlamaya niyet etmişti. Bu cümle kafasına takılmıştı bir süredir. Gelgelelim ağzını açınca gırtlağından bambaşka sözler yükseldi: «Korkarım, ilk hazırladığımız topçu savunma planını değiştirmemiz gerekiyor. Mekanize kolordunun toplarının dışındaki bütün topları, piyade hatlarına yerleştireceğiz. Doğrudan doğruya, görerek atış yapacak, şekilde yerleştireceğiz topları. Tankları hedef alacaklar. Önemli olan bu tankları imha etmek. Kendi tanklarımızı en kritik anda sokacağız savaşa. O an gelinceye kadar gözümüzün bebeği gibi koruyacağız tanklarımızı.»
Yatsenko, «Anlıyorum, Komutan Yoldaş,» dedi.
«Ya siz General?»
Topçu komutanı Tümgeneral Lomidze, kırk yaşlarında, siyah saçlı, yakışıklı bir Gürcüydü. Defterine, kalkık burunlu, dudakları aralanmış kadın profilleri çizerek eğleniyordu bir süredir. Komutanı önünde bulunca defteri şaklatarak kapatmış, ateşli, kaypak bakışlarını Bessonov'un yüzüne dikmişti.
«Bir tek soru sormama izin verin, Komutan Yoldaş. Böyle bir yerleştirme bütün toplarımızı kaybetmek olasılığını doğurmaz mı sizce? İlk çarpışmadan sonra hiç topumuz kalmayabilir demek istiyorum. Obüslerin tanklara karşı pek etkili olmayacağını hatırlatmak isterim. Tanksavar kadar hızlı ateş edemezler bilirsiniz. 76 milimetrelik tanksavar bataryalarının görerek ateşe hazırlanmalarını bildirmiştik za9 ten. Onun için...»
Bessonov, dikkatle, sözlerine karşı çıkılmasına şaşmış gibi bakıyordu Lomidze'ye.
Topçu komutanının sözünü yarıda keserek, «Nasıl bir tehlikeye atıldığımızı ben de biliyorum, General Lomidze,» dedi. «Ne var ki bütün toplarımızın imha edilmesini tüymeye yeğ tutarım ben.» Özellikle kullanmıştı bu argo kelimeyi, söylediği sözü vurgulamak istiyordu. «Toplarımızla birlikte Stalingrad'a kadar tüymektense... Bir kez daha belirteyim: Tankları, Almanların en güçlü silahları olan o tankları yok etmek zorundayız. Tankları imha etmek için elden gelen her şey yapılacaktır. Tek bir tankın Stalingrad'a ulaşmaması gerekir! Aman vermeyin onlara! Bir karış bile ilerlemelerine göz yummayın! Manstein,

tanklarıyla hücuma geçtiği zaman 'kazan'daki Almanlar nasıl sevindiler bilir misiniz? Bekliyorlar şimdi; her saat başında, her dakika çemberin yarılmasını bekliyorlar. Karşımızdaki komutanın acemi olmadığını akılda tutmamız gerekir; çok deneylerden geçmiştir Manstein. Şu gerçeği kafanıza sokmak isterim: Savaşın başında, ilk görevimiz tankları imha etmektir! Sormak istediğiniz bir şey var mı?»
Kimsenin bir şey sormak istediği yoktu.
Vesnin, Bessonov'un açıklamasındaki sertliği yumuşatmaya çalışarak, «Her şey çok iyi anlaşıldı, Pyotr Alexandroviç,» dedi.
Lomidze, «Almanlar eskisi gibi güçlü değiller,» diye homurdandı. «Çemberi yaramayacaklardır.»
Bessonov, kupkuru, donuk bir sesle, «Almanlar hep eski Almanlar,» diye karşılık verdi. «Size küçük bir öğütte bulunayım, General Lomidze: 'Biz bu işi beş dakikada bitiririz' masalını unutun artık. O varsayım —varsayım denilebilirse tabiî çoktandır geçersiz sayılıyor.»
Lomidze not defterini açmıştı yine. Ucu iyice sivriltilmiş kurşun kalemiyle bir şeyler çiziştiriyordu. Onun yanında oturan Vesnin, generalin çizgilerini görünce gülümsemeden edemedi. Kadın resimlerinden biri, bir anda sakal ve bıyık dinmiş ağzına da kıvrım kıvrım dumanlar salan bir sigara eleştirilmişti. Resmin altında, koca koca harflerle yazılı bir yazı görülüyordu: «Haklı olduğunu biliyorum ama çok ileri gidiyor. Bize niçin işkence ediyor, Askerî Konsey Üyesi Yoldaş? Kendi içmiyor diye başkalarına da sigara içirmiyor. Manastırda mıyız, neredeyiz?»
Vesnin, Lomidze'nin defterini önüne çekti, küçük, dik yazısıyla bir iki satır karaladı: «Korkarım sigarayı bırakmak zorunda kalacağız. Benim de dayanacak halim kalmadı.» Lomidze'nin sivri uçlu kurşun kalemi birkaç kelimeyle karşılık verdi: «Benden öyle bir şey beklemeyin! Ölsem bırakamam!»
Bessonov hafifçe aksayarak odada dolaşıyor, bu yazışmayı görmezlikten geliyordu. «Acaba günün birinde birbirimizi anlamak fırsatını bulabilecek miyiz?» diye düşündü. Bastonunu sertçe yere vurdu, karşı istihbarat komutanı Albay Osin'in önünde durdu. İri kemikli, yuvarlak yüzlü, kıvırcık, sarı saçlı albay, masaya değil, odanın bir köşesinde oturmuştu alçak gönüllülükle. Bakışları ciddî ve saygılıydı. 0 da defterine bir şeyler çiziştiriyordu. Bir kere bile ağzını açmamış, ne başını kaldırmış, ne de yerinden kımıldamıştı. Bessonov, ya bu albay, diye düşündü. Bu albay nasıl bir adam acaba?
«Binbaşı Bozhiçko!» diye seslendi.
Ardından telefon sesleri gelen, evin öbür bölümlerine açılan kapı aralandı, Bozhiçko neşeli bir havayla odaya girdi. Az önce anlattığı fıkranın izleri olan güleç kırışıklar gözlerinin uçlarından silinmemişti henüz. Keçe çizmelerinin topuklarını birleştirip eşikte durdu.
«Buyurun, Komutan Yoldaş.»
«Araba gelsin.»

«Ama Komutan Yoldaş...» Bozhiçko, her emir subayının tartışılmaz yetkisini, komutanının sağlığını düşünmek hakkını kullanmaya karar vermişti. «Yemek hazır! Köfte istemiştiniz. On dakikacık beklerseniz...»
«Doğrusu bu önerinize diyecek yok, Binbaşım.» Vesnin hevesle yerinden kalkmış, sevimli, pembe yüzünü emir subayına çevirmişti. «Ben size katılırım. Hatta soğuktan koru. nabilmek için bir kadeh votka da içebilirim.»
Bessonov, soğuk bir incelikle karşı çıktı.
«Sağolun ama ben istemem, Vitali Isayeviç. Acıkırsa^ Deyev'in tümeninde yemek istemeye de çekinmem.»
Bastonunu bir elinden ötekine geçirdi, emir subayın^ getirdiği koyun derisi paltoyu giydi. Düğmelerini iliklerken Yatsenko'ya döndü.
«Sağ kanadımıza saldıracaklarını söylediniz. Ben de sizin gibi düşünüyorum. Bu konuda hiç kuşkum yok. Deyev'in gözetleme yerinde olacağım ben. Önemli bir şey çıkarsa oraya haber verin.»
Komutanı herkes kapıya kadar geçirdi ancak soğuk verandaya çıkmayı yalnız General Yatsenko göze alabildi. Karanlıkta yüzü seçilmiyordu ama kolonya kokusu soğuk havada bile duyuluyordu. Bessonov, düşüncesinin desteklenmesine sevinen kurmay başkanının el sıkışmak istediğini, gelgelelim ilk adımı atamayacak kadar çekingen olduğunu sezdi.
«Her şeyin yolunda gideceğini umalım,» diyerek Yatsenko'nun elini sıktı çabucak, sonra da sokağa indi.
Bol yıldızlı, rüzgârlı Aralık ayı gecesi köyün ve karla örtülü steplerin üstüne çökmüştü. Yolun kıyısında koskoca bir karaltı gibi yükselen arabaya girerken bir kapının gümleyerek kapandığını, arkasından, karları çıtırdatarak yaklaşan ayakların sesini duydu. Kurmay başkanının son bir söz söylemek isteğiyle peşinden geldiğini düşünerek, geri döndü. Ne var ki gelen kurmay başkanı değil, Vesnin'di. Leylek bacaklarıyla geniş adımlar atarak Bessonov'a sokuldu, utafigaç bir sesle mırıldandı:
«Sonunda köfteleri bir başka zaman yemeye karar verdim ben de. Sizinle gelebilir miyim, Pyotr Alexandrovic? Bir sakıncası yoksa elbet.»
«Hayır, yok. Yalnız anlayamadığım bir nokta var: Askerî Konseyin bir üyesi, ordu komutanından izin almak zorunda değildir, nereye isterse oraya gider. Kendi adına karar verebilir.»
Vesnin güldü. Görünüşe bakılırsa söylenen sözlerden hiç tedirgin olmamıştı.
«Kusura bakmayın ama açıksözlülüğünüz insanı şaşırtıyor bazen. Şimdi bu söze ne karşılık verebilirim ben?»
«Gelin anlatayım...» General, Vesnin'i arabanın birkaç adım uzağına çekti. «Size çok açık bir soru soracağım. Bir komünistin bir başka komüniste sorduğu bir soru olacak bu... Birisi yeni komutanı çocuk gibi göz altında bulundurmanızı, hele göreve ilk başladığı günlerde ne yapıp ettiğini hiç gözden çıkarmamanızı emrettiyse... İlişkilerimiz hiç iyi olmayacak. Birbirimize katlanmakta çok güçlük çekeceğiz.» Sözüne ara vermişti ama Vesnin herhangi bir şey söylemeye

yanaşmadı. «Eğer böyle bir durum söz konusu değilse bu konuyu açtığım için özür dilemeye hazırım.»
«Pyotr Alexandrovic!» Vesnin, gözlüklerini çıkarmış, miyop gözlerinde kederli bir bakışla bakıyordu. «Açık açık konuştuğunuz için ben teşekkür ederim. Böyle bir durumun söz konusu olmadığını da içtenlikle, kesinlikle belirtebilirim. Biri çıkıp da beni uyaracak, sizi göz altında bulundurmamı öğütleyecek olsa, cehennemin dibine yollarım herifi! Söyleyeceklerim bu kadar.»
«Teşekkür ederim.» Bessonov'un duduklarına kuru bir gülümseme yayılmıştı. «Konuyu açtığım için özür dilerim.»
«Özür dilemeye gerek yok,» dedi Vesnin. «Tam tersine, keşke zaman olsa da her şeyi enine boyuna konuşabilsek. Ama arabada konuşamayız tabiî.»
Bessonov, «Deyev'in tümenine varınca konuşuruz,» diye söz verdi. «Almanlar zaman bırakırlarsa yani.»
Binbaşı Bozhiçko arabanın kapısını açmış binmelerini bekliyordu..

SEKİZİNCİ BÖLÜM

DEYEV'İN TÜMENİ, uzun süren bir yürüyüşten sonra öngörülen noktaya, Mişkova Irmağının Kuzey kıyısına varmıştı. Saat sabahın ikisini geçiyordu. Hiç dinlenmeden siperlerini kazmaya, buzlu toprağı eşmeye koyuldular. Artık herkes bu çizginin üstüne yayılmalarının nedenini anlamıştı. Çizgiyi Stalingrad'dan önceki son engel olarak görüyorlardı hepsi.
Uzaklardaki çarpışmaların tehdit edici gümbürtüsü duyulmaya başladığında saat üçe varmış, Güney ufkunda, karanlığın tepeden ezip bastırmasından ötürü, yükselemediği izlenimini veren bir kızıllık belirmişti. Henüz görülmeyen, bilinmeyen tehlikenin yaklaştığı yönden gelen gürültüler arada bir kesiliyor, o zaman da kıyı boyunca verilen emirlerin gürültüsüyle, atların kişnemesi, toprağa vurulan kazmalarla küreklerin tangırtısı yayılıyordu ortalığa. İki piyade taburu, topçu alayından üç batarya ve bir tanksavar taburu o çevredeki tek köprüyü, Grigoryevskaya köyündeki köprüyü geçip ırmağın güney kıyısına yayılmışlardı. Tümenin asıl kuvvetlerinin önüne yerleşen bu birlikler de toprağı kazmaya başlamışlardı hemen. Yepyeni bir heyecanla, sövüp sayarak, bağırıp çağırarak çalışan askerler, bazen önlerindeki güney ufkunun kızıllığına, bazen de arkalarındaki tepeyi benekleyen köy evlerine, ırmağın kuzey kıyısına, gecikmeyle gelen birkaç top arabasının sarstığı köprüye bakıyorlardı.
Köyü ortadan ikiye bölen Mişkova Irmağının yatağı alçaktaydı; ırmak, yıldızların aydınlığında lacivert pırıltılar saçıyordu. Yüksek kıyılardan uçan kar zerreleri buzların üstünden uçuyor, köprünün ayaklarının çevresinde kümeleni Teğmen Drozdovsky'nin bataryası ileri karakolun biraz gerisinde, görerek atış yapacak şekilde yerleşmişti. Irmak yatağının dik bir eğimle yükselen kıyısını kazıyorlardı onlar da. Üç saat süreyle ölesiye çalıştıktan sonra, topları, bir buçuk kürek derinliğe yerleştirebildiler.Herkes gibi Teğmen Kuznetsov da korkunç bir telâşa kapılmıştı önce. Aydınlanan Güney ufkundan gelen top seslerini

duydukça, savaşın kaçınılmaz bir şekilde yaklaştığını anlıyordu herkes. Toprağa sığınamazlarsa, bu karlı ırmak kıyısında çırılçıplak kalmışcasma korumasız sayılırlardı. Ne var ki kürekler, donmuş toprağın üstünde küçücük çentikler açmaktan öteye gidemiyor, buzlu yüzey, çakmak taşı kıvılcımları çıkartarak inip kalkan kazmalarla delinebiliyordu ancak.
Rüzgâr, yüksek kıyılarda biriken karı oradan oraya savuruyor, sık aralıklarla yükselen top kalkanlarının arasında dolaşan topçularla piyade erleri, bulanık bir beyazlığın içinde koşuşturuyorlardı.Gecenin bastırmasıyla büsbütün artan soğuk, soluk almayı güçleştirmişti. Herkes kesik kesik soluyor, hiç kimse konuşmaya yeltenmiyordu. Biri, kısa bir süre dinlenmek için çalışmasına ara verse, yüzüne biriken ter bir anda donuyor, göz kapakları incecik bir buz tabakasıyla örtülüyordu. Herkesin gırtlağı kurumuştu, herkes susuzluktan yakınıyordu. Yerden, buz kırıkları ve toprakla karışık karları avuçlayıp yemeye çalışıyorlardı ama bu tatsız sıvı boğazlarını yakmaktan, ağızlarında gıcırtılı kum taneleri bırakmaktan başka bir şeye yaramıyordu. Gövdesinden ter sızan Kuznetsov, ara vermeden kazma sallıyor, bir an bile duraklayıp dinlenerriiyordu. O da kar çiğniyordu herkes gibi. Gelgelelim ağzının kuruluğunu bir türlü gideremiyor, bir kuyudan çekilecek dupduru bir kova suyun, çenesini batırarak teneke kovadan içeceği serinletici bir suyun özlemini çekiyordu.
Kuznetsov'un kazmayla yaptığı işi beceriksizce kürek sallayarak tamamlamaya uğraşan Çibisov, çekingenlikle:
«Biraz fazla kar yemiyor musunuz, Teğmen Yoldaş?» diye söylendi.
«Üşütmeyesiniz sonra. Kar insanın susuzluğunu gi. dermez ki. Giderecek gibi görünür ama gidermez.»
Kuznetsov, «Gidermiyor Allah kahretsin,» diye homurdamp Ukhanov'a seslendi.
Üstçavuş Ukhanov kaputunu çıkarmış, içi pamuklu ceketiyle çalışıyor, Nechayev de ona yardım ediyordu. Hendek kazmaya koyulmuşlardı onlar da. Ukhanov kazmasını her sallayışta gırtlaktan gelen homurtular yükseliyordu ağzından. Kuznetsov'un seslendiğini duyunca kazmayı elinden attı, toprak yığınının üstüne sıçrayıp bir türlü derinleşmeyen sipere baktı.
«Nasıl gidiyor, Teğmen Yoldaş? Yavaş yavaş yeryuvarlağına gömülür müyüz dersiniz?»
Soluğu hızlanmıştı. Gövdesinden, keskin, sağlıklı bir ter kokusu yükseliyor, nemli yüzü parlıyordu.Kuznetsov, konuşmakta güçlük çekerek, «Birini... ırmağın kıyısına indirebilsek... hiç fena olmayacak,» diye hırıldadı. «Buzun bir yerinde bir delik bulabilirse... bize bir iki teneke su getirebilir.»
Ukhanov, koluyla yüzündeki teri silip, «İyi düşünmüşünüz,» diye onayladı. «Yoksa bu serseriler mevzilerdeki bütün karı yiyecekler. Araziye uymak olanağı kalmayacak. Eee, söyleyin bakalım... Köyünün en usta buz kırıcısı kimdi içinizde? Sen miydin Çibisov? Koş git öyleyse; bir demir çubuk götürmeyi de unutma!»

«Korkmayın, ben işimi bilirim. Doğru ya! Irmak kıyısında olup da susuzluk çekmenin gereği var mı? Bir dakikada dönerim, Teğmen Yoldaş. Hepimiz bol bol su içeriz.» Çibisov, her zamanki tekdüze sesiyle telâşlı telâşlı söylenip duruyordu. İşi üstlenmekte böylesine istekli olması mevzilerdeki herkesin dikkatini çekmişti.
«Niye Çibisov'u gönderiyorsunuz sanki? Bana kalırsa, ters yönde kaçıp gidecektir o.» Sesin sahibi alaycı bir kahkaha attı, kuşkuyla, «Dönerken yolu bulabileceğine emin misin?» diye sordu.
«Gene başladınız mı? Söylediğin sözün anlamını düşün
bir kere.»
«Benim bildiğim bir şey varsa Çibisov öteden beri geri hizmete alınayım diye can atar.»
Çibisov söylenenlere hiç karşılık vermedi, bir demir çubuk kaptı, tenekeleri almak için topallaya topallaya toplara yöneldi.
Alaycı ses hâlâ konuşuyordu: «O ne açıkgözdür o! İşe geldi mi kaytarmaya bakar, karavana çıktı mı herkesten önce koşar.»
«Niye onunla uğraşıyorsun sen? Su istemiyor muydun kendin de? Ne yaptı herif, karını mı ayarttı? Elinden geldiğince uğraşıyor işte. Üstelik kimseye de zararı dokunmaz. Senin zorun nedir anlayamadım.»
Ukhanov, «Kesin, çocuklar,» diye bağırdı. «Benim Çibisov'uma ilişmeyin. Bana bak, Rubin, sen de atları düşünsen iyi olacak. Senin işin de o değil mi? Hem kimden izin aldın da dinlenmeye oturdun? Kalk, kalk da kazmaya bak! Yoksa tahtakurusu ezer gibi ezecekler bizi burada. Dediğimi anladın mı? Yoksa bir kere daha söyleyeyim mi?»
Kazmalarla kürekler, akılların çalışmasını engelleyen tekdüze bir tempoyla inip kalkıyor, çatırdayan toprağı yarıp kümeliyordu. Kuznetsov kazmasını eline almışken bıraktı, toprak yığınının üstüne tırmandı. Gecenin maviliğinde donup kalmış gibi duran, karanlık, boş köy evlerinin, soluna, göğün aydınlanan kesimine bakıyordu.
«Ukhanov, buraya gel,» diye seslendi. «Bir şey duyuyor musun?»
«Ne var, teğmenim?»
«Sus da dinle.»
Ufuktaki kırmızılıktan, garip, cansız denilebilecek bir . sessizlik yayılıyordu sanki. Topların gümbürtüsü kesilmişti. Kazma kürek darbeleri, önlerindeki piyadelerin sesleri, karşı kıyıdan, tümenin asıl savunma birliklerinin yerleştirildiği yamaçtan gelen traktör homurtuları, bu garip sessizlikte büsbütün büyüyordu.
Kuznetsov, «Ne sessiz, değil mi?» diye mırıldandı. «Ya bizimkiler herifleri durdurmayı başardılar, yahut da Almanlar bizim kuvvetlerimizi yardılar.»
Ukhanov, «Şu sağdaki nedir?» diye sordu. «Orada da bir şeyler oluyor.»
Çok uzaklarda, köyün Güney ucundaki evlerin üstünde, önlerindeki kızıllığın sağında da bir aydınlık belirmişti. Kırmızı ışıklar göğe doğru yükseliyor,

aydınlık gökyüzünde, sessizce çakan şimşekleri andırıyorlardı. Ufkun o kesimi de aynı sıkıcı sessizliğe bürünmüştü.
Kuznetsov, «Aydınlatma fişeklerine benziyor,» dedi.
Ukhanov, «Hem de çok benziyor,» diye doğruladı. «Sanırım savunma hattımızı yardılar. Sağda. Hemen önümüzde. Dosdoğru Stalingrad'a yollanmak niyetindeler sanırım. Sizce de öyle değil mi? Askerlerini çemberden kurtarıp gene eski yaramazlıklarına başlamak istiyorlar.»
«Evet, öyle görünüyor.»
Az geride duran birinin sevinçli bir şaşkınlıkla seslendiğini duydular. «Ortalık niye sessizleşti birden? Almanlar geriye çekilmiş olsa gerek çocuklar. Gökte hâlâ kırmızılık var ama sesler kesildi. Bizim hatları yarmaktan vazgeçtiler herhalde.»
«Almanlar geriye çekilecek ha? Hadi hadi, dalga geçme.»
«Niye olmasın? Bakarsın Hitler'in generalleri kafa kafaya verip bir süre beklemeyi kararlaştırmışlardır.»
Alaycı bir ses acı acı söylendi: «Kafa kafaya vermenin ne olduğunu az sonra görürsün sen! Parçalarını toplayacak adam bırakmazlar ayakta!»
«Hadi davranın, çocuklar! Şu allahın cezası toprağa sığınmaya bakalım bir an önce. Kazın bakalım!»
Kuznetsov'la Ukhanov, arkalarından gelen seslerle derin solukları dinlediler bir süre. Güneydeki tehlikeli sessizliği bozan kazmalar, demir sertliğindeki toprağa indikçe, çekiçlerin örslere vurulmasını hatırlatan tangırtılar duyuluyordu her yandan. Ukhanov, çekingen bir sesle sordu:
«Ne kadar uzaktadırlar sizce? Ne dersiniz, teğmenim? Bir saatimiz mi var? İkiyi bulur mu yoksa?»
«Kim bilir?» Kuznetsov, terli ensesine batmaya başlayan «akasını kaldırdı. Ağzı sıcak ve kuru olduğu halde sırtından aşağı buz gibi bir ürperti yayılıyordu. «Çılgıncasına kazmalıyız,» diye söylendi. «Ha bir saat olmuş, ha iki; neyi değiş Sustular. Sessizlik somut bir nesneymiş gibi yayılıyordu stepte. Halka halka büyüyerek geliyor, gecenin karanlığını yaran bir çift şafağın aydınlığından yayılarak tehlikeli bir şekilde topların üstüne toplanıyordu. Sessizliğin baskısı altında kalmıştı herkes. Top mevzilerindeki konuşmalar önce yavaşladı, sonra büsbütün kesildi.
«Benim istediğim bir tek şey vardı.» Ukhanov, Kuznetsov'a bir göz atıp ceketine sarındı. «Tek bir şey! Şu levazım çavuşuyla aşçıyı kendi ellerimle boğmak isterdim. Hani karavana nerede? Bizim topçu takımlarından biri birliğinden geri kalıp da yirmi dört saat ortalıkta görünmese ne olurdu? Ne olacak, kaçak diye harp divanına verilirdi tümü birden. Ama levazım çavuşlarıyla aşçılara kimsenin bir şey dediği yok!» Top mevziine, solukları daralan, homurdanarak kazma, kürek sallayıp donmuş toprakta siper kazmaya uğraşan askerlerin yanına döndü. «Bu işin sonu yoktur, çocuklar,» diye söylendi. «Dolap beygiri gibi döner durur insan. Hadi yavrularım döndürün şu dolabı! Döndürün ki yeriniz cennet olsun!»

Kuznetsov, «Çibisov nerede?» diye sordu. «Çibisov suyu getirmedi mi hâlâ?» Ağzının kuruluğu acı veriyor, yine o tatsız, gırtlak yakan kar topaklarından yemek zorunda kalacağını düşündükte midesi bulanıyordu.
Arabacı Rubin, kazdığı siperden kötü kötü söylendi: «Bizim tutsak eskisi tüymüştür belki de. Tenekeleri bir hendeğe atıp köyünün yolunu tutmuştur. Niye gitmesin sanki? Sen niye öyle hırıl hırıl soluyorsun, Sergunenkov? Çibisov'un arkasından da ağlayacak mısın yoksa?»
Sergunenkov, «Sen aptalın birisin,» diye terslendi. «Aptalca sözler ediyorsun.» Öfkeliydi. Rubin'in, yolda sakatlanan atı vurmak için kötü kalpli bir hevesle ileri atılmasını bağışlayamamıştı besbelli.
Kuznetsov, «Konuşmaya başlamadan aklını kullan, Ru11 bin,» dedi sertçe. «Bazen çok saçmalıyorsun.» "
«Bazen çok canımı sıkıyorsun, Rubin.» Ukhanov da arabacıyı dövecekmiş gibi homurdanıyordu. «Bak sonra söylemedindi deme! Çok kızdırıyorsun beni.»
Kuznetsov eldivenini çıkardı, ufalanmış cam kırığını andıran bir avuç kar aldı yerden. Sızlayan dişleriyle karı çiğnedi, kendini zorlayarak yuttu. Kısa bir an için susuzluğu geçmiş, gövdesi hafiflemişti sanki.
«Hadi bakalım,» diye seslendi. «Herkes iş başına.»
Toprak yığınından aşağı atladı, kazmasını kavrayıp bütün gücüyle kazmaya koyuldu. Kazmanın ilk inişinde beyni sallanmış, şakakları zonklamıştı. Yorgunluktan yığılıp kalmamak için bacaklarını iki yana açmış duruyor, hiç ara vermeden kazma sallıyordu. Kar yiyerek giderdiğini sandığı susuzluk, beş dakika içinde gırtlağını tırmalamaya başlamıştı yine. Çibisov'un nerede oyalanabileceğim düşünüyordu umutsuzlukla. Nereye gider bu adam? Ah birazcık suyumuz olsaydı... Ben de bir gariplik var ya. Hastalanıyor muyum acaba?Kazma kürek seslerinin arasından, askerlerin levazım çavuşuyla sahra mutfakları hakkında söylendikleri duyuluyordu. Ne var ki yemek kavramı, mısır çorbasının düşüncesi bile tiksinti veriyordu şimdi ona.
Sahra mutfağı sabahın dördünde vardı ırmağa. Top mevzilerini kazıp bitirinceye kadar yorgunluktan ölecek duruma gelen batarya, Güney kıyısının dik yamacında sığınak kazmaya koyulmuştu artık. Sahra mutfağı, ikinci takımın yanında durakladı. Karın ortasında yükselen bu karaltıdan yemek kokulu dumanlar yayılıyor, kül kutusu sıcacık bir kızıllık saçıyordu. Başçavuş Skorik yerinden kalkmadan bağırdı: «Heey, içinizde sağ kalan var mı? Kimseden ses çıkmadığını görünce yere atladı. İlk rastladığı subay Teğmen Davlatyan oldu. Bir gözüyle Güney ufkuna yayılan iki parçalı şafağı gözleyerek, yetkili kişi olduğunu hatırlatan bir sesle soru sormaya başladı.
«Batarya nerede, Teğmen Yoldaş? Drozdovsky'yi bulmamız gerek. Nerede o?»
«Sen bir dakika beni dinle, başçavuş!» Davlatyan öfkesinden kekeliyordu gene. «Hiç utanmak bilmez misiniz siz? Aklınızı mı oynattınız yoksa? Nerede kaldınız bunca zaman? Niye bu kadar geciktiniz?»
Skorik, saldırgan bir kendini beğenmişlikle parladı: «Niye utanacak mışım ki?» Teğmen rütbesi taşısalar bile, takım komutanlarının kendi durumunu

etkilemeyeceklerini çoktan fârketmişti levazım çavuşu. «Ne bağırıp duruyorsunuz öyle? Erzak kamyonları kilometrelerce geride kaldı. Askerin yiyeceğini, tayınını, votkasını alabilmek için ta oralara gidip geldik... Konuşmanızı duyan, bu savaşta çarpışan tek kişi olduğunuzu sanacak. Güldürmeyin beni, Teğmen Yoldaş. Ben de acemi er gibi durmuş sizinle çene çalıyorum.»
Eski bir topçu çavuşu olan Skorik, askerin erişilmez bir üstünlük olarak gördüğü Cesaret Madalyasına da sahipti aynı zamanda. Bir yıl önce, Moskova'daki çarpışmalar sırasında kazanmıştı madalyayı. Biraz madalyanın, biraz da heybetli duruşunun etkisiyle terfi ettirilmiş, başçavuşluğu da hemencecik benimsemişti. Doğuştan başçavuştu Skorik. Kendisini bütün takım komutanlarından, özellikle de bu saz benizli, sivri burunlu, ince yapılı teğmenden çok üstün görürdü. Davlatyan adını taşıyan şu teğmen, ömründe barut kokusu duymamıştı daha. Üç top art arda patlasa, korkudan düşüp bayılırdı belki de. Skorik bunları düşünüyordu. Bunları düşündüğü için de Davlatyan'ın çıkışmasına gülüp geçmişti. Bu bacaksız teğmenin övünebileceği hiç bir şey yoktu; orduda hizmeti bile yoktu henüz. Oysa kendisine bir takım haklar verilmiş gibi, güvercin gibi kabarttığı göğsü (göğüs de tam göğüstü ya!) madalyalarla kaplıymışcasına şişinip duruyordu ortalıkta. Ona bakılırsa bataryadakilerin hiç birisi paylayamazdı Skorik'i. Biri, öyle bir şey yapacak olsa, başçavuş, kaputunun düğmelerini çözer, çakmağını pantolon cebinden değil de göğüs cebinden çıkaracakmış gibi yaparak o paha biçilmez madalyayı göz önüne sererdi. Skorik'in her zaman saygı ve ürkeklikle baktığı tek kişi batarya komutanı Drozdovsky'ydi.Başçavuşun kendini beğenmiş tutumuyla gülümsemesinden şaşkınlığa kapılan Davlatyan, «Siz utanmak bilmez mi. siniz?» diye yineledi. «Niye palyaço gibi sırıtıyorsunuz öyle? Haklı mı buluyorsunuz kendinizi? Yirmi dört saattir ortalıkta gör ünmediniz!»
O noktada nöbet tutan Kazymov'dan başka kimse yoktu yakınlarda. Kazymov, insanın ağzını sulandıran yemek kokuları saçan sahra mutfağına, kendini güvende bulduğu sürücü yerinden inmeye yanaşmayan şaşkın suratlı aşçıya birkaç kez sokulup uzaklaşmış, sonunda tüfeğini doğrultup adama bakarak bağırmaya başlamıştı.
«Git sen buradan! Git! Sen değil bizim mutfak! Olamaz bizim mutfak! Sen bir şeytan! Başçavuş... O da şeytan! Git buradan! Sen Alman! Yok Sovyet insan! Burada kimse bir lokma ekmek yok! Sen nerede uyukluyor namussuz pezevenk? Bütün batarya aç! Ben. seni öldürüyorum!»
Davlatyan tiz bir çığlık attı. «Kazymov! Ne yapıyorsun orada?»
«Ben bu serseriyi öldürüyorum.»
Kuznetsov, patırtıyı duymuş, koşarak geliyordu. Kazymov'un elindeki tüfekten ürken atın gerilemeye çalıştığını, arabacı yerinde oturan aşçının tepe üstü yuvarlanıp karlara gömüldüğünü gördü.
«Ne oluyor? Çıldırdın mı?» diye bağırıyordu aşçı. Yerden kalkar kalkmaz atın dizginlerine asıldı. «Bbrrsst! Dur bakalım! Dur, allah cezanı versin!»

Kuznetsov, «Ne oluyor, Davlatyan?» diye seslendi. «Nedir bu gürültü? Kazymov!»
Davlatyan, heyecandan kekeleyerek, «Şunlara bakın,» diye haykırdı. «Gönül indirip de gelebildiler sonunda. Tam | yirmi dört saattir ortalıkta görünmediklerinin farkında mıi smız, Kuznetsov? Geride eğlenmişler bütün bir gün!»
Kazymov bir hendeğin önündeki toprak yığınına çöküp tüfeğini kucaklamış, oturduğu yerde sağdan sola sallanıyordu.
«Çok kötü, teğmenim, çok kötü. Bu adam insan değil Bu adam anavatan savunamaz. O yok bilinçli. O öbür insanlar gibi değil.»
Kuznetsov, «Haa, görüyorum ki geri hizmetlerdeki soylular gelmişler,» dedi alayla. «Eee, durum nasıl oralarda? Ağır ateş altında kaldınız korkarım! Niye susuyorsunuz, başçavuş? Mutfakların hasara uğramaması için kazdığınız siperleri anlatsanıza bize. Nicedir görüşemedik.»
Skorik'in yüzünde çarpık bir gülüş, birbirine yakın gözlerinde tehlikeli bir bakış belirmişti. Kuznetsov'a bakarak, «Yanlış bir politika güdüyorsunuz, Teğmen Yoldaş,» dedi. «Askeri yanlış yola sürüklüyorsunuz. Kurallara aykırıdır bu. Başçavuşa başkaldırmaya kışkırtıyorsunuz askeri. Durumu Batarya Komutanı Drozdovsky'ye bildireceğim. Kazymov, bizi ateşli bir silahla tehdit etti açık açık.»
Kuznetsov, «Kime istersen bildir!» dedi tükürürcesine. «İstersen şeytanın kendine bildir! Yalnız önce git ve aşağıdaki askerin karavanasını dağıt. Tabanları yağla, çabuk!»
«Siz bana emir veremezsiniz, Teğmen Yoldaş. Sizin takımdan değilim ben. Teğmen Drozdovsky'dir benim üstüm. Batarya komutanından emir alabilirim, sizden değil. Çift tayınınızı veririm; ona bir diyeceğim yok. Ama iş sövüp saymaya gelirse unutmayın ki benim de onurum vardır. İç hizmet talinatnamesini de iyi bilirim.» Geçit töreni sesiyle bir nara atıp aşçıyı çağırdı: «Semenukhin! Teğmenin çift tayınını ver hemen!»
«Git topçuları doyur dedim ben sana!» Kuznetsov bas bas bağırıyordu. «Dediğimi duydun mu, duymadın mı? Yürü diyorum, koğuş avukatı!»
«Acele etmeyin, teğmenim. Görevim, önce batarya komutanını doyurmamı gerektiriyor. Gözetleme yeri nerede?»
«Aşağı in diyorum. Gözetleme yerini orada gösterirler. Mutfağını da birlikte götür. Yol şurada, köprünün yanında. Teğmen Davlatyan, şuna bataryanın yerini gösteriverin. Bir kaybolursa yirmi dört saat görünmez gene.»
Gururuyla kendini beğenmişliğini hâlâ elden bırakmayan başçavuşun, Davlatyan'ın peşinden ırmak kıyısına doğru ilerlediğini gören Kuznetsov, top mevzilerine döndü, bir ye. re oturup öfkesini bastırmaya çalıştı. Saatlerdir top mevzilerini hazırlamaya uğraştığından kollarıyla sırtı ağrımış boynu tutulmuştu. Avuçları da su toplamıştı bayağı. Arada bir tepeden tırnağa ürperiyor, o ürperti sırasında sırtının derisi ona ait değilmiş gibi bir duyguya kapılıyordu. Oturduğu yerden kalkamıyordu bir türlü.Bir kez daha, acaba hastalanıyor muyum, diye

düşündü. Ayağını uzatınca, top kundağının gerisindeki tenekelerden birine, Çibisov'un doldurup getirdiği tenekelerden birine çarptı. Tenekeyi kavrayıp büyük bir hazla dudaklarına götürdü.Demir kokulu ırmak suyunun içinde küçücük buz kırıntıları yüzüyordu. Karanlıkta seçilemeyen, tenekenin iç yüzeyine çarptıkça şıngırdayan buzlar, yıllar öncesinin, çocukluk yaşlarının yılbaşı toplantılarını hatırlatmıştı ona. Bu ses, çam ağacına asılan parıltılı süslerin birbirine çarptıkça çıkardığı şıngırtıyı, tellerle camların yüreğe işleyen incecik çınlamasını hatırlatıyordu. Çam iğneleriyle mandalinlerin kokusunu taşıyan en güzel kış bayramını, buralardan binlerce kilometre uzakta olan, mum ışığıyla aydınlanmış sıcacık bir odayı... Kana kana içti; buzlu suyun göğsünü sızlatarak midesine indiğini farkedince artık tembelliği üstünden atıp canlanacağını, içinde bulunduğu durumun açıkça belirleneceğini ve gerçeklerin gerçeklik kazanacağını düşündü.

Top mevzilerinin sağına ve soluna yerleşen piyade birliklerinden hiç ses çıkmıyordu.Göğü aydınlatan kızıl ışıklar hâlâ seçilebiliyor, köyün alçak damlarıyla çıplak söğüt ağaçları, bu kızıllığın üstünde kara desenler gibi duruyordu. Rüzgâr göğüs siperlerini yalayıp geçiyor, »toprak yığınlarının üstüne incecik bir beyaz örtü çekiyordu.

«Teğmen Yoldaş!» Kazymov'du bu; hemen arkasından sesleniyordu. Kuznetsov, gözlerini göğün kırmızılığından ayırdı, arkasına dönüp hiç ses etmeden sokulan Kazak erine baktı. Kazymov da yere çömelmiş, tüfeğini dizlerinin arasına dayamış uzaklardaki yangının aydınlığı sakalsız, esmer suraıma. muş. yüzündeki hüznü büsbütün arttırmıştı. V «Neden yaptım bilmiyorum,» dedi. «O niye başkalarına j çektiriyor? O bataryayı sevmez. O yabancı sanki! Bir gey duymaz bizim için.»

Kuznetsov, «Çok iyi bir iş yaptın,» dedi. «O konuyu aklından çıkar artık. Hiç kaygılanma. Hadi, git de kendine yiyecek bir şeyler al. Ben burada beklerim.»

«Olamaz.» Kafasını sallıyordu Kazymov. «Daha iki saat nöbet duracağım. Çok zor değil. Güney Kazakistan'da çok kar var. Dağlarda çok kar var. Çok üşümedim daha.»

Kuznetsov, bilinmez bir nedenle, «Sizin oralardaki kar başka türlü bir kar olsa gerekir,» diye söylendi. Güney Kazakistan denen o uzak masal ülkesini günlük güneşlik, mutluluk dolu bir yer olarak düşlemek istiyordu. Oralarda böyle buzdan betonlaşmış topraklar, insanı kamçılayan bu rüzgâr, böyle korkulu kızıl ufuklar ve insanı uyuşturan bu zalim soğuk bulunamazdı. «Sizin oralar sıcaktır, değil mi?» diye sordu. «Güneşlidir.» Kazymov'un, sorusunu doğrulayacağını, ne kadar uzak olursa olsun, dünyada böyle bir mutluluk bulunduğunu biliyordu.

Kazymov, çekingen bir gülümsemeyle karşılık verdi: «Çok sıcak. Güneş. Stepler. Dağlar. Baharda bol bol çimen. Çiçekler. Yeşil bir okyanus gibi çayır, su gibi hava... İçine çekmek çok güzel. Dağ ırmakları pırıl pırıl. Elle balık tutuluyor...»

Sustu. Düşünceye dalmış, oturduğu yerde sallanmaya başlamıştı. Aklı, dağların arasında uzanan, ufukta doğan güneşle öpüşen o mis kokulu çayırlara, bütün gün

güneş altında ısınan taptaze otlara, havuzlanan sularında balıkların oynaştığı pırıltılı dağ ırmaklarına takılmıştı besbelli.
Kuznetsov da aklında aynı görüntüyü canlandırmaya çalıştı. «Güneş ve dağlarda akan ırmaklar,» diye mırıldandı. . «Görmek isterdim.»
«Gören bir daha bırakamaz,» dedi. Kazymov. «Siz o dağlara âşık olur. Doğa çok zengin orada. İnsanlar çok iyi... O topraklar için canını veriyor insan. Ne zaman ki savaş çıktı, ben düşündüm. JNasıl olur Almanlar buraya gelir? Urduyj, girmek istedim hemen. Askerlik şubeye gittim. Yazın beni dedim. Dövüşmek isterim... Ya siz? Siz Moskova'da yaşj! yordunuz?»
«Evet,» dedi Kuznetsov. «Zamoskvoreçye'de.» Ve bir anda o ıssız çıkmaz sokakları, avlulardaki yüzyıllık ıhlamur ağaçlarını, saydam Nisan akşamlarının günbatımı saatlariy. le damlardaki antenlerin arasından yükselen ilk yıldızları, bahçe parmaklığının arkasından duyulan, evine gecikmiş bir voleybol oyuncusunun attığı topun sesini, parke taşı döşeli sokaklarda zıplayarak ilerleyen bisikletlerin lambalarını hatırladı. Anıları öyle canlıydı ki soluğunun kesildiğini farketti, yüksek sesle konuşmaya başlayınca güçlük çekti.
«Bizim sınıf olduğu gibi gönüllü yazıldı 41'de.»
«Evde kim kaldı?»
«Annemle kız kardeşim.»
«Baba yok mu?»
«Babam Magnitogorsk'un yapımında çalışırken üşütüp hastalandı. Öldü. Mühendisti babam.»
«Evde baba olmazsa kötü. Benim aile çok büyük —anne, baba dört kız kardeş. Yemekte oturunca sanki bir takım asker. Savaş bitince ben sizi bizim memlekete çağırıyorum, Teğmen Yoldaş. Bizim doğa sizi sevdiriyor. Hep bizimle kalıyor siz.»
«Yok, Zamonskvoreçye'yi dünyanın hiç bir yerine değişmem ben. Kış gecelerinin güzelliğini bir bilsen, Kazymov. Dışarıda kar yağar, sen sıcacık bir odada, lambanın altında oturur kitap okursun. Annen mutfakta bir şeyler yapıyordur... Benim hoşuma giden de budur işte.»
Kazymov dalgın dalgın başını sallıyordu. «Aile birbirini severse çok iyi.»
İkisi de sustular. Sağ yanda, önlerinde mevzilenen piyade birlikleri kazmalarla kürekleri ele almış, fare gibi eşmeye, buzlu toprağı kemirmeye başlamışlardı yine. Kimse siperlerden dışarı çıkmıyordu artık, komşu bataryalardan da hiç ses gelmiyordu.Irmağın dik yamaçlarında çalışan, top mürettebatına siper kazmaya uğraşan birinci batarya askerlerinin boğuk esleriyle yemek taslarının tangırtısı duyuluyordu yalnızca. Köyün Kuzey kesiminden, ırmağın karşı kıyısındaki evlerin gerisinden, buzda kayan bir kamyonun gıcırtısı yükseldi ama, nasıl olduysa oldu, bu ses de Güneyden yayılan o müthiş sessizliğin içinde silinip gitti.
Kuznetsov, «Tuhaf bir sessizlik,» diye söylendi. «1941' den bu yana böyle sessizliklerden hiç hoşlanmaz oldum ben.»
«Neden ateş etmiyorlar? Almanlar böyle sessiz mı gelir

buraya?»
«Evet, hiç ateş etmiyorlar.»
Kuznetsov, yerinden kalkmış, ağrıyan sırtını geriyordu. Yerdeki su tenekesini hatırladı birden. Ağzı eskisi kadar kuru olduğu halde su istemiyordu artık. O esintili noktada oturup kaldığı için üşümüştü. Nemli iç çamaşırlarıyla ceketi yapış yapıştı. İçten içe ürpermeye başlıyordu. Bu kadar çürük müyüm diye düşündü. Yoksa yalnızca soğuğun etkisi mi bu? Biraz votka olsa çabucak ısınırım. Kıyıdaki donmuş toprak yığınlarının üstünden geçip, yamaca kazılan ırmak yatağına inen basamaklara yöneldi.
Mutfak, ırmağın buz tutan yüzeyine sürülmüştü. Havaya, kuru bezelye çorbasının kokusunu yayıyor, dumanı tüten kazanın altındaki korlar, insanın içine rahatlık veren bir kırmızılıkla parlıyordu. Kazanın içinde dolaşan kepçenin sesini duydu Kuznetsov. Topçular, işi başından aşkın olan aşçının çevresinde kümelenmişlerdi. İçtikleri votkanın etkisiyle canlanan, hâlâ yakınan, ancak epeyce yumuşamış olan sesleri uyumsuz bir koro halinde yükseliyordu.
«Gene mi bezelye çorbası? Başka bir şey gelmez mi hiç aklına?»
«Hadi,hadi güzel doldur şu tası! Bu herifin aklı karısında. Bu aşçıların elleri niye bu kadar sıkıdır, çocuklar?»
«Bezelyeyle boğacak bizi. Fazla bezelyenin insana neler yaptığını bilmez misin sen?»
«Biz bu işten zararlı çıkıyoruz, arkadaş! Sütle beslemeleri gerekir bizi! Sıcak sütle!»
«Sen daha konuş bakalım, ahmak kafalı! Sütle beslenecekmiş!» Her yandan saldırıya uğrayan aşçı da kendini savunuyordu. «Bana söylenmenizin ne yararı var? Sütü nereden bulayım? İnek mi sandınız beni?»
Kuznetsov derin bir soluk aldı ama tertemiz soğuk havaya karışan, dibi tutmuş çorbanın kokusu midesini bulandırdı. Geri döndü, karın üstüne rastgele bırakılmış kazmalarla küreklerin üstünden atlayarak, kıyının dik yamacına, konuşma sesleriyle gülüşmelerin duyulduğu bir ışık çizgisine yöneldi. Önündeki branda bezini el yordamıyla bulup aralayınca, bu kez, nemli killi toprağın kokusuna karışan aynı yemek kokusunu duydu yine.
Irmağın yamacına kazılan sığmak, bir insanın ayakta durmasına olanak sağlayacak kadar yüksekti. Ters çevrilmiş bir kovanın üstüne yerleştirilen ilkel bir gaz kandiliyle aydınlanmıştı içerisi. Boş bir mermi kutusuna doldurulan gaz, çatırdayarak, sarımtırak alevler saçarak yanıyor, yerdeki ikinci bir brandanın üstünde çorba taşlarıyla votka maşrapaları duruyordu. Davlatyan'la Nechayev başlarını ateşe uzatıp yatmışlar, Zoya da bacaklarını kuzu derisi paltosunun altına kıvırıp köşeye oturmuştu. Bir yandan elindeki kuru ekmek kabuğunu gevelerken bir yandan da siyah süet deriyle ciltlenmiş bir resim albümünün sayfalarını çeviriyordu kuşkuyla.
Davlatyan, «Kuznetsov!» diye haykırdı. «Sonunda gelebildin demek!» Karnı doyduğu için yüzü renklenmiş, bir gecelik öldürücü yorgunluğun sonucunda büsbütün zayıflamıştı sanki. Ateşe bakan bir fareyi andırıyor, sivri burnunun

ucuyla gözleri parlıyordu. «Nerelerdeydin kuzum? Gel, gel içeri! Yemek tasın burada. Senin düşünceli Çibisov'un getirdi.»
Kuznetsov, «Sağol,» diye mırıldandı, kaputunun yakasını indirip, yere, Davlatyan'ın yanına çöktü. Davlatyan hemen toparlanıp ona yer açmıştı. Gözleri karanlığa alışan Kuznetsov gazın alevinden tedirgin olmuştu. «Hangi maşrapa sahipsiz?» diye sordu.
Nechayev, «Hangisini isterseniz alabilirsiniz,» dedi. Zoa'ya bakıp göz kırparak, «Biz hepimiz kafayı bulduk,» diye ekledi.
Davlatyan, «Benimkini al,» diyerek ince, tozlu parmaklarının arasında tuttuğu maşrapayı uzattı. O da Zoya'ya bakıyordu. «Şu anda pek canım istemiyor. Üstelik saf votkaya benzemiyor. Tuhaf bir kokusu var. Parafin karıştırmışlar sa' nırım.»
«Çok haklısınız.» Nechayev bıyık altından gülüyordu. «Bir karışım hazırlamışlar. Votka ve kolonya. Yalnız kızlar
için.»
Kuznetsov, elinin titremesini önlemeye çalışarak, uzandı, maşrapayı dudaklarına götürdü. İçkinin kokusundan tiksinmişti, ama birkaç yudum içer içmez ısınacağını biliyordu. Gergin bir sesle, «Alman işgalcilerinin ölümüne!» diyerek ağzını doldurdu.Pis kokulu sıvıyı güçlükle yuttu ve hemen öksürmeye başladı. Votkayı hiç sevmezdi. Günlük tayınını içmeye bile alışamamıştı bir türlü.
Davlatyan, «Berbat bir içki,» diye söylendi. «Adamı öldürür bu. Az önce de söylediğim gibi...»
Nechayev gülerek söze karıştı. «Bir yudum çorba için de bastırsın, Teğmen Yoldaş.» Yemek taslarından birini ileri itiyordu. «Korkarım boğazınıza kaçtı votka.»
«Korkarım öyle oldu.» Kuznetsov yemek tasını görmezlikten gelmiş, branda bezinin üstündeki çavdar ekmeği parçalarından birine uzanmıştı. Sırtını duvara dayayıp ekmeği gevelemeye başladı.
Zoya, hiç başını kaldırmadan, «Bunu nereden buldun, Nechayev?» diye sordu. «Söylesene. Niye yanında taşıyorsun? Tuhaf bir şey.»
Kuznetsov, bu niye buraya gelmiş de Drozdovsky'nin yanına gitmemiş, diye düşündü. Zoya çok uzaklarda konuşuyormuş gibi geldi ona. İçtiği içkinin sıcaklığının gövdesine yayıldığını duyuyordu.
«Sen hiç bana güvenmeyecek misin, sevgili Zoya'm? Bu güvensizliğin beni deli ediyor; kendimi asacağım geliyor. Beni zampara denizcinin biri, çapkın bir serseri sanıyorsun sen!» Nechayev gülünç bir tutkuyla konuşuyordu. «Dur öy leyse gerçeği anlatayım sana! Bir paket tütünle değiş tokuş ettim albümü. Onu bana veren asker cepheden yeni dönmüş, tü. Voronezh yakınlarında bir Alman arabası görmüş. İçindeki ölü kadının eşyaları arasındaymış bu albüm. Çok ilginç bir şey. O yüzden yanımda taşıyorum. Eşsiz güzellikte bir kadınmış doğrusu. Birkaç sayfa daha çevir de bak.»
«Çok tuhaf,» diye yineledi Zoya. Sayfaları çeviriyordu dalgın dalgın. «Çok, çok tuhaf.»

«Tuhaf olan nedir, sevgilim?» Nechayev, dirseklerinin üstünde sürünerek kıza yaklaşıyordu usul usul. «Bence çok ilginç.»
«Ne güzel bir Alman kızı! Şu yüze bak! Vücudu da güzel. Bu mayolu resimde daha iyi görülüyor. Rütbesi falan ' var mıymış?» Zoya öteki resimlere geçmişti. «Şuna bak! Üniformasıyla nasıl da gururlu bir duruşu var.»
Nechayev, «SS subayıymış,» diye açıkladı. «Duruşuna da diyecek yok doğrusu! Göğüs kabartılmış... Göğüs de göğüs haa!»
«Çok mu beğendin?»
«Eh, pek fazla değilse de beğendim. Az buz §ey değil ki.»
Yanakları iyice kızaran Davlatyan da uzanmış, kuru erikleri andıran gözleriyle albümü incelemeye koyulmuştu. Kuznetsov sırtını duvara vermiş oturuyor, gölgede kalan yerinden Zoya'yı gözlüyordu. Zoya'nın albüme eğilen başında, yarı kapalı gözkapaklarıyla ince uzun kaşlarında, hattâ süet ciltli albümde bile çok iyi tanıdığı bir şey vardı. Belleğini zorlayarak geçmişte kalan bir şey olup olmadığını kestirmeye çalıştı. Bu kızı daha önce bir başka ortamda da görmüştü sanki. Hiç olmayacak bir yerde, iyice ısıtılmış bir odada, beyaz örtülerle donanmış süslü bir yemek masasının başında. Dışarıda kar yağıyor,' yeni fırçalanmış tahtaların kokusunu taşıyan odanın pencerelerinde kadife perdeler, duvarda eski bir ayna asılı duruyordu. Beyaz örtülü masanın üstünde bir albüm, çevresinde de sevdiği yüzler görüyordu. Bir başka odada da, nikel topuzları karanlıkta gizemli parıltılar saçan, eski moda, yüksek bir karyola bulunacaktı. Ne var ki nikel karyolayla eski duvar aynası Moskova'da, Pyatnitskaya Sokağındaydı ve o evde bu kadar yakından, böylesine ujr rahatlıkla gözleyebileceği iki insan bulunabilirdi yalnızca annesiyle kız kardeşi. Annesi çok övünürdü o aynayla, kocasından kalan tek şeydi. Babası, evlendiği gün, Yeni Ekonomik Politika düzenbazlarının birinden almıştı aynayı. Karısına bu kadar büyük bir armağan götürebileceği için sevinçli» sırtlayıp evine taşımıştı. Gelgelelim Zoya'yı o gülünç ve görkemli aynanın önünde, annesi ve kız kardeşiyle birlikte masanın başında otururken görmüş olamazdı.
«Görünüşe bakılırsa bunun ailesi bayağı zenginmiş. Siz ne dersiniz, Kuznetsov? Niye öyle daldınız birden.»
«Daldığım falan yok.» Kuznetsov kafasını sallayıp kendini toplamaya çalıştı. Zoya, soran bakışlarla, gülümseyerek bakıyordu yüzüne.
«Şu Alman kadınını mı soruyorsun?»
«Evet.»
Albümü daha önce de görmüştü Kuznetsov. Trende gelirlerken yapacak iş bulamayan Nechayev, albümü elden ele dolaştırmıştı. Bütün takım görmüştü resimleri. Zoya'nın sorusuna karşılık vermek gerektiğinden biraz öne eğildi, resimlere ilgisizce bir göz attı. Kusursuz bir üniforma giyen Alman güzeli fotoğraf makinesinin objektifine bakarak gülümsüyordu. Dünyaya meydan okuyan kızın iki yanında da güler yüzlü ailesi dizilmişti. Bir banliyö evinin, inanılmaz derecede yeşil çimenlerine kurulmuş, alçak bir masanın çevresindeki hasır koltuklara yerleşmişti herkes. Bir başka fotoğrafta da altın kumlu bir plaj,

denizin mavisinin üstünde göz alıcı bir beyazlıkla parlayan yelkenler görülüyordu. Kumsala beyaz çadırlar kurulmuş, teni çikolata rengine dönen mayolu Alman kızı, bebek yüzlü bir başka kızla kol kola girmişti. İkinci kız, çıplak gövdesini karışık renkli bir bornozla örtmüş, saçlarını da omuzlarına salmıştı. Bundan sonra birkaç kadın resmi daha vardı; askerî yapıların önünde duran, memeleri üniformalarını geren, asık suratlı kadınlar. Sonra yine denizde çekilmiş birkaç resim; bir kotranın rüzgarla şişen yelkeni, güçlü bacakları ıslak ıslak parlayan, ip. lere asılan sarışın Alman ve yanında, üstüne gelen koca bir dalgayla denize yuvarlanmamak için korkuyla arkadaşını^ güneş yanığı bacaklarına sarılan uzun saçlı kız.
Zoya, başını albümden kaldırmadan, «Şu sarışın çok erkeği tavlamıştır,» diye söylendi. «Ne güzel kız, değil mi? Siz beğenmediniz mi, Davlatyan?»
Davlatyan çorbasını kaşıklamaya girişmişti. Bu beklenmedik soruyla karşılaşınca ağzındaki lokmayı bir anda yu, tup, «Şu aşçı yemeğin tuzunu hep eksik koyar,» diye homurdandı. «Boğazımdan geçmiyor bir türlü. Tıkanıyorum bayağı...» Göz ucuyla resme bakarak, «İğrenç bir surat,» diye söylendi. «Neresi güzel onun? Kaz kafalı SS orospusunun biri. Aptallığı yüzünden okunuyor. Sırıtışına bakın şunun! Bu faşist suratlardan nefret ediyorum! Nasıl sırıtabiliyor öyle?»
Çok doğru, diye düşündü Kuznetsov. Ben de tıpkı onun gibi düşünüyorum. Alman olan, Almanya'yla ilgili olan her şey tiksinti uyandırıyor insanda. Neden acaba?
Nechayev kıkır kıkır gülüyordu. «Birinin beğendiğini bir başkası beğenmeyebilir, Zoya,» dedi. «Resimlerin geri kalanını yırttım. Bir de onları görmeliydin sen... Ahlâksızlığın her türlüsü... Özellikle de kadınlar arasında. Sen Sappho adında bir kadın şairden söz edildiğini duydun mu hiç? Roma'da yaşamış.»
«Sappho mu?» Zoya uzun kirpiklerini kaldırmış şaşkın şaşkın bakıyordu. «Roma'da değil eski Yunanistan'da yaşamıştı o. Neyse orası önemli değil... Sen ne söyleyecektin?»
«Gene başladın mı, Nechayev? Ne kepazelikler anlatacaksın, Zoya'ya?»
Yanakları alev alev yanan Davlatyan işe karışmak gereğini duymuştu. «Sende bir sapıklık var korkarım. Ya da votkayı fazla kaçırdın!»
«Tayınla verilenden fazlasını içmedim, Teğmen Yoldaş. Bir rahip kadar ayık sayılırım.»
Zoya, «Siz beni korumaya mı çalışıyorsunuz, Davlatyan?» diye sordu usulca. Genç teğmenin omuzunu tutup sevecenlik okşadı. «Ne bulunmaz delikanlısınız! Dünyadan haberiniz k sizin. O pis şeyleri çoktan gördüm ben. Kharkov'da, düşan çemberini yarmış çıkıyorduk, Almanlardan kalan siperrden birinde... Her yana o resimlerden asmışlardı işte.»
Davlatyan, kızın avuturcasına okşadığı omuzunu sert bir hareketle çekip kurtardı, utancından mosmor kesildi.

«Lütfen bu gereksiz açıklamalara son verin, Eğitmen yoldaş,» dedi. «Ben de küçük bir çocuk değilim. Omuzumu okşamaktan da vazgeçin lütfen. Hoşlanmıyorum bu davranışınızdan.»
«Peki, canım,» diye mırıldandı Zoya. «Bundan sonra daha dikkatli davranmaya çalışırım.»
Kuznetsov, votkanın o kutsal sıcaklığının damarlarında yayıldığını duyuyor, bu Davlatyan gerçekten eşi bulunmaz bir çocuk, diye düşünüyordu. Öyle olduğunu anlamıştım zaten.
«Zoya, sevgilim!» Kusursuz dişlerini göstererek gülümseyen Nechayev kepini çıkarmış, kızın önünde eğiliyordu. «Teğmen Davlatyan'm yolunu bekleyen bir nişanlısı var. Oysa ben yapayalnızım bu dünyada. Vladivostok'ta oturan bir anam var yalnız. Ben evli değilim yani! Onu okşayacağına beni okşa; katlanmaya çalışırım. Sıkıntının öylesine kolay katlanırım ben.»
Zoya, «Olacak şey değil, Nechayev,» diye söylenerek omuz silkti.
«Okşanmaktan ne anlarsın sen? Yanlış yorumlarsın. Hele Vladivostok'taki o balerinler de pervane gibi çevrende döndüklerine göre...» Sesinin tonunu değiştirip Davlatyan'la konuşmaya başladı yine. «Bunun dediği doğru mu, Teğmen Yoldaş? Siz nişanlı mısınız gerçekten? Hiç bilmiyordum.»
«Sevgili Zoya, çok uslu duracağıma söz veriyorum.» Nechayev başını önüne eğmiş, şakayla karışık bir tutkuyla diretiyordu. «Azıcık parmağını değdir yeter. Yoksa beni iğrenç mi buluyorsun? Olur ki sabaha sağ çıkmayabilirim. Parmaklarının yumuşaklığını tatmış olayım hiç değilse.»
Davlatyan, «Bu da nereden çıktı?» diye haykırdı. «Bu konuyu açmanın ne gereği vardı şimdi? Saçmalamaktan bıkmadın mı, çavuş? Kafa yoracak başka bir şey bulannyOr musun? İyice saçmalıyorsun artık! Ben Zoya'nın yerinip olsam herkesin yanağına bir tokat patlatırdım. Çok anlayı§Sı, herifleriz biz. Gerçekten öyleyiz!»
«Eksik olmayın, Teğmen Yoldaş.»
Zoya, pek belli etmeden gülüyor, utançla kıvranan Davlatyan'ı yarı aralık gözkapaklarmın arasından süzerek dudaklarını ısırıyordu.
Nechayev kepini kafasına geçirdi. Eğlencesine engel olunmasına sıkılmıştı. Çikolata renkli benlerle bezenmiş çap. kın suratında, düş kırıklığı görülüyordu.
«Yanıldınız, Teğmen Yoldaş» diye söylendi, «Benim bütün istediğim Zoya'yı denemekti. Siz de kalkıp olmadık şeyler söylediniz bana. Sağlık eğitmenimizin dediğine bakılırsa başından bir nikâh geçmiş bir zamanlar, otuz yaşma girmiş, bilmediği şey kalmamış. Ama iş sıkıya geldi mi kendine el sürdürmüyor.»
Zoya'nın dik dik ona baktığını farkedince sustu.
Kız, «Benim bildiklerim senin bildiklerinden çoktur,» dedi bilgiç bilgiç.
Nechayev'e emir vermek yetkisini taşırmış gibi, «Şu votkanın birazını ellerime dök,» diye buyurdu. «Albümün ellerimi kirletti. Al kaldır şunu. Kendini denemek istediğin zaman gider o çıplak Alman kızına bakarsın gerekirse.»

Nechayev kendini savunmak istercesine güldü, dirseğinin üstünde doğrulup Zoya'nın votka maşrapasını buldu. Belki de öç almak istediğinden, bütün içkiyi kızın avucuna boşalttı.
«Votkaya yazık oldu ama ne yapalım! Senin hatırın için, Zoya'cığım...»
«Benim hatırım için hiç bir şey yapmanı istemem, sağol.» Zoya dizlerini bitiştirmiş, ellerini mermi kutusunda yanan gazın alevine uzatmıştı. Kuznetsov'a bakıp, «Uyur gibi bir haliniz var, Teğmen Yoldaş,» dedi. «Herkes konuşurken birinin susması tuhaf oluyor. Sarhoşların arasında ayık birinin bulunması gibi bir şey. Yemek istemiyor musunuz?»
Kuznetsov, büzüldüğü karanlık köşeden, «Uyumuyorum,» diye karşılık verdi. «Sıcağın tadını çıkarıyorum yalnızca.»
Sığınağın ılıklığı içtiği votkanın sıcaklığına karışmış, gövdesi gevşemişti. İçerisinin küf kokulu havasızlığından, nemli duvarlara vuran köşeli gölgelerden, uydurma lambanın aleviyle konuşma seslerinden haz duyuyordu gerçekten. Ürpertilerin arkası kesilmişti ama saatlerce kazma sallamaktan ıslanan giyecekleriyle rüzgârlı yamaçta durduğu için bayağı içine işlemişti soğuk. Kürek kemiklerinin arası buz gibiydi hâlâ. Gelgelelim yerinden kalkamayacak, oturuşunu değiştiremeyecek kadar da yorgundu. Zoya'ya bakarak, dejuek o da Kharkov'da kuşatılan kuvvetlerin arasındaymış, diye düşündü. Epeyce çarpışma görmüş. Ne tuhaf bir yüzü var. Bütün olarak alınırsa güzel sayılmaz. Gözleri güzel yalnız. Yüzü de çok hareketli, Nechayev ondan hoşlanıyor; Davlatyan da hoşlanıyor, ben de... Drozdovsky'yle arasında nasıl bir ilişki var acaba? O da garip bir durum.
«Bana bak, Kuznetsov!» Davlatyan düşüncelerinin akışını bozmuştu. «Biraz bir şeyler yesene sen. Çorba soğudu!»
«Kim demiş? Çorbanın soğuduğunu söyleyen kimmiş?» Girişteki branda bezinin gerisinden geliyordu ses. «Çorbanın dumanı tütüyor. İçeri girebilir miyim?»
Ardından, dışarıda konuşan Ukhanov'un sesi duyuldu. «Geçin başçavuşum, geçin! Sokuluverin.»
Koskoca iki ayak girişe ilerledi, yamaçtan aşağı toprak kesekleri yuvarlandı. Biri perdeyi aralamış, Başçavuş Skorik'in ince uzun suratı görünmüştü. Yüzü soğuktan kızarmış, yepyeni başlığı, kuş gözünü andıran, birbirine yakın hain bakışlı gözleriyle kaşlarının tam iki parmak üstünde kalacak şekilde kurala uygun olarak, yerleştirilmişti.
Skorik'in yeni başlığının özenle yerleştirilmiş olduğunu .gören Kuznetsov, sahra mutfağının gecikmesini hatırladı yine. «Yolunuzu mu kaybettiniz, çavuş?» diye sordu. «Burada ne arıyorsunuz?»
«Çok sert davranıyorsunuz, Teğmen Yoldaş. Batarya komutanından" da sert davranıyorsunuz.» Skorik, dokunulmazlığına yakışmayan bir alınganlıkla konuşmuştu. «Niye ge^ diğimi söyleyeyim. Sizin fazla erzağınızı getirdim. BuyurUû alın! Batarya komutanının, sizi ve Teğmen Davlatyan'ı gör, mek istediğini de belirteyim. Sağlık eğitmenini de istiyOr komutan. Batarya komutanı kendisi gönderdi beni...»

«Erzağı bırak. Ve git!»
«Torbayı bırakamam. Bırakırsam bir daha bulamam. Bir şey kayboldu mu yenisini elde etmek kolay mı sanıyorsunuz.»
«Öyleyse içeri gir ve değerli torbam boşalt.»
Başçavuş, buz gibi bir hava akımıyla birlikte sokuldu içeri; torbayı branda bezinin üstüne bıraktı, belirgin bir vakarla içindekileri boşaltmaya koyuldu. Bisküvi, tereyağı, şeker ve birkaç paket tütün. Votkayla ekmek kabuğunun verdiği yalancı doygunluğa aldanan Kuznetsov, bu paha biçilmez hazineyi ilgisizce gözlüyordu.
Başçavuş, «Bu ikinizin,» diye hatırlattı. «Teğmen Davlatyan'la ikiniz bölüşeceksiniz.»
«Artık git,» diye söylendi Kuznetsov. «Ne yapar eder malımızı bölüşmenin bir yolunu buluruz biz. Yoksa söyleyeceğin başka bir şey var mı?»
«Tamam, anlaşıldı.»
Başçavuş torbasını katlayıp göğsüne bastırdı, geri geri giderek sığınaktan çıktı. Eşikte bir saniye durup o girdiğinden beri ağzını açmayan Zoya'ya baktı kötü kötü. Sonra perdeyi sert bir hareketle çekti ve böylece kızın orada bulunmasını onaylamadığını belirtmiş oldu. Sığınağın dışından Ukhanov'un sesi duyuldu yine.
«Ah, başçavuşum, sizi nasıl severim ben! Nedenini bilmem ama tapıyorum size. Bizim babamız, önderimizsiniz siz. İşinizi saniye geciktirmeden yapmanıza, bizim bataryaya gösterdiğiniz sevgiye hayranım!»
Brandanın arkasında duran Skorik homurdandı: «Sen neler saçmalıyorsun, çavuş? Bu ne biçim konuşma böyle? Niye sırıtıyorsun? Doğru dur bakayım!»
Ukhanov, «Heyecanlanmayın, başçavuşum,» dedi. Gülüyordu. «Niye öyle bağırıyorsunuz? Doğru durmasına duyirn ya nerede durmamı isterdiniz?»
Başçavuş, kükredi: «Takım komutanları assubayları da bozmuş bu bataryada! Disiplin diye bir şey kalmamış! Ama sen bekle üstçavuş, peşini bırakmayacağım senin!» Bu sözleri söylerken yalnız Ukhanov'u değil teğmenleri de azarlıyordu sanki. Konuşulanların sığınaktan duyulacağını çok iyi Eliyordu. «Ben seni susta durdurmanın yolunu bilirim. Senden daha kötülerini de adam ettim ben. Benim bataryamda böyle şeylere göz yumulmaz!»
Ukhanov, «Pes sesleri o kadar yüksek perdeden söylemeyin,» diye öğütledi. «Sonu iyi olmayabilir.» Keyfinden geçilmiyordu. «Babaca duygularınız yüreğime işledi, başçavuşum. Siz beni dinleyin de disiplin eğitimini aşçılarınıza uygulayın, başçavuşum. Onları beş dakikada adam edersiniz.»
Beş saniye sonra da brandanın aralığından içeri kaymıştı Ukhanov. Çok sakindi. Toprağa bulanmış eldivenlerini çıkardı. Ellerini gaz alevine tutup oğuşturdu. Hep bir şeye karşı koymaya çalıştığı izlenimini veren dik bakışlarıyla süzüyordu oradakileri. Bu izlenimi güçlendiren, her ağzını açtığında soğuk soğuk parlayan çelik kaplamalı ön dişiydi belki de.
Hiç de resmî olmayan bir tavırla, «İşimizi kolayladık, teğmenim,» dedi. «İki saat sonra her şey tamamdır.» Kuznetsov'a söylüyordu. «Bu ne bu? Kahvaltı, öğle ve

akşam yemekleri hep birden mi verildi? Aman ne iyi! Karnı toktur derseniz yanılırsınız! Nechayev! Benim özel tasım nerede? Hani o iki porsiyon alan tas!»
Ukhanov'un güçlü gövdesi, sesi ve duvarın yarısını kaplayan gölgesi sığınağı olduğundan küçük gösteriyordu.
«Ne yazık ki punç soğudu, üstçavuşum.» Nechayev, yerdeki tenekeden votka doldurdu. «Nicedir yolunu gözlüyordu bu punç.»
Zoya, kuzu derisi paltosunun önünü iliklemeye başlamıştı. «Ben artık gideyim, çocuklar.»
«Bak sana ne diyeceğim, Zoya!» Ukhanov kızın yanma, branda bezinin üstündeki yiyeceğin başına çökmüştü. «Set) her şeyi bir yana bırak, gel bizim top mürettebatına katıl, Sana asla zarar gelmeyeceğine söz veririm. Bizim çocuklar namuslu çocuklardır. Özel bir sığınak da kazarız sana.»
Kuznetsov, «Bence hiç bir sakınca yok,» diyerek ayağa kalktı. Bu sözü niye söylediğini de bilmiyordu Şaşkınlığa Zoya'dan gizlemek için belindeki kayışı sıkıştırmaya, yana kayan tabancasını çekiştirmeye girişti.
Kız, gözlerini açmış iki erkeğe bakıyordu.
Zorlama bir gülüşle, «Beni neden korumak istediğinizi anlamıyorum,» diye söylendi. «Nedir bu telâşınız? Almanlardan korumak istiyorsanız, bilin ki onu kendim de beceririm ben. Şu sivri tırnaklarıma bakın hele!» Ukhanov'un elini tırmalıyordu. Ukhanov elini çekmeye yeltenmeden, çelik dişini göz önüne seren bir gülüşle izledi bu gösteriyi.
«Nasılmış?» dedi Zoya. «Kötü bir silah sayılmaz, değil mi?»
Ukhanov, «O tırnaklar ancak manikürcüde işe yarar,» diye karşılık verdi.
«Tırnakla ne yapabilirsin sen?»
«Zamanı gelince görürsünüz!»
«Ah, Zoya'cığım, ne yiğit kızsın sen!» Nechayev her zamanki çapkınca konuşmalarından birine başlayacaktı ama, Ukhanov'un gelişiyle gölgede kaldığının farkındaydı. «Birisi senin hakkında iğrenç emeller besleyecek olsa tırnakların ne işe yarar? Tırmalar mısın? Isırır mısın? Böyle yapmakla gülünç olmaz mısın?»
«Gene başladın mı sen?» Davlatyan sabrının tükendiğini belli eden bir bakışla bakıyordu. «Yetti artık. Daha fazlasını dinleyemeyeceğim. Zoya, böyle gel, lütfen!»
Girişteki branda bezini araladı. Zoya'nın geçmesini bekledi.

DOKUZUNCU BÖLÜM

KAZMA kürek takırtıları ve savrulan toprağın hışırtısıyla yankılanan geceye çıktılar. Sahra mutfağı ırmağın buzlarının üstünde duruyordu hâlâ. Ne var ki unutulan ateş sönmüş, aşçının kepçesinin sesi kesilmişti. Kimsecikler yoktu mutfakta. Hareketsiz kaldığı için üşüyen at, bir yandan boynuna takılan torbadaki yemi yiyor, bir yandan da ayaklarını yere vurup pofurdanıyordu.

Gökteki çifte şafağın aydınlığı da iyice güçlenmişti artık. O knmızı ışık, yerdeki her karlı tümsekte yansıyordu. Kuznetsov stepe yayılan bu yoğun sessizlikten, Almanların bu gürültüsüz sokuluşundan ürküntü duydu yine. Ancak duygularını açıklamaya yanaşmadı. Davlatyan'la Zoya da açıklamıyorlardı ne düşündüklerini. Üçü, karın üstünde yürürken keçe çizmelerin ezdiği buzun çıtırtısı duyuluyordu yalnızca.
Kuznetsov, demek Zoya da batarya komutanının yanma çağırılmış, diye düşündü. Sağlık eğitmeni olduğundan bataryanın içinde istediği gibi dolaşabilir, hangi takımda kalmak isterse orada oyalanabilirdi. Emri duyar duymaz boynunu büküp Drozdovsky'nin sığınağına yollanmasına kızmıştı. Batarya komutanı Kuznetsov'un anlayamadığı bir baskı kurmuştu sanki kızın üstünde.
Elinde olmadan,. «O dediğin gerçekten şaka mıydı, Zoya?» diye sordu. «Evli olduğunu söylerken şaka mı ediyordun gerçekten?»
Yamacın dibinde, çalışan askerlerin gidip gelmesiyle açılmış bir yolda, burun buruna yürüyorlardı.
«Gerçekten merak mı ettiniz, teğmenim?» Zoya'nın s< titremişti bir an. Dik, kaygan patikadan inerken ayağı kay. mış da düşmek üzereyken yeniden dengesini bulmuştu sanki. «Hayır, şaka etmiyordum.»
Davlatyan, her zamanki dürüstlüğüyle atıldı: «Şunun doğrusunu söylesen daha iyi olmaz mı?» Bir iki adım geride kakp Kuznetsov'a seslendi: «Irmak yatağının şu noktadaki durumuna bak! Tankların aşamayacağı doğal bir hendek! Bak bu iyi işte! Tanklar bizim savunma hatlarını yarıp geç. seler bile burada takılacaklardır. Buzun üstünden geçemezler... O ağırlığı kaldırmaz bu buz tabakası. Bizim cephanemiz de bol... Stalingrad nerede kalıyor şimdi? Kuzeyde mi?»
«Kuzeydoğuda,» dedi Kuznetsov. «Aşağı yukarı kırk beş kilometre uzakta. Karşı kıyıya geçebilirlerse çok fazla ilerlemiş olacaklar. Karşıya geçmelerine olanak kalmasın isterim ben.»
Zoya, olduğu yerde durdu. Sırtındaki beyaz paltoyla yüzü, arkasında yükselen karlı yamacın süt maviliğine karışmış, gökyüzüne çevirdiği gözleri, iki kara benek gibi kalmıştı.
«Karşı kıyıya geçebilirlerse...» diye yineledi. Davlatyan'ın onlara yetişmesini bekleyip hangi mantık dizisine uyarak akıl ettiği bilinemeyen bir soru sordu: «Ölümden hiç korkmuyor musunuz, Davlatyan?»
«Neden korkayım?»
«Evleneceğiniz bir kız varmış baksanıza. O da size benziyordur sanırım. Sizin gibi sevimli bir kediciktir. Öyledir, değil mi?»
Davlatyan kaşlarını çattı. «Bunlar konumuzun dışında. Hem bana sevimli demeni de anlamıyorum. Hiç sevimli değilim. Hem neden kedicik oluyormuşum? Kedi sevmem. Bizim evde hiç kedi beslenmezdi.»
«Eviniz nerede? Ermenistan'da mı? Orada mı okudunuz?»
«Sverdlovsk'luyum ben. Babam Ermenidir ama annem Rustur. Ermenistan'a hiç gitmedim. Ermeni dilini bile bilmem ne yazık.»

«Eğer bir sakıncası yoksa nişanlınızın adım söyler misiniz? Nataşa mıdır acaba? Yoksa Zina mı? Bildim mi?»
«Kedidir! Kedicik. Pisi pisi! Başka adı yok!»
«Niye kızıyorsunuz, Davlatyan? Sizi gücendirmek istemezdim, inanın.» Üzgün üzgün gülümsüyordu. «Sizinle konuşmaktan hoşlandığım için sordum. Kuznetsov da bir tuhaf bakıyor yüzüme. Niye hep böyle buz gibi bakışlarla bakarsınız anlamıyorum. Böylesini mi hak ediyorum ben?»
Davlatyan, «Sana öyle gelmiş, Zoya,» dedi. Sesi yumuşamıştı. «Buz gibi baktığımız falan yok.»
Kuznetsov araya girdi. «Sanırım geldik, çocuklar. Duman kokusunu duyuyor musunuz? Soba dumanına benziyor! Sobayı nereden buldular acaba?»
Toprak yığınlarının arkasından, «Dur! Kimsin?» diye bir ses yükseldi. Karanlıkta bir nöbetçi belirmiş, üç adım önlerinde durmuştu. «Bu gelen sağlık eğitmeni değil mi?»
«Sağlık eğitmeniyle takım komutanları,» dedi Kuznetsov. «Batarya komutanı burada mı?»
«Sizi bekliyor. Şöyle gelin. Kapı burada.»
Sığınak çoktan hazırlanmış, tıkır tıkır işler duruma girmişti. Dışardaki karın üstüne bırakılan, toprak yığınlarına saplanan kazmalarla kürekler dikkati çekiyor, tahta kapının yanındaki bir delikten dışarı uzanan soba borusu, hoş kokulu, ılık bir duman salıyordu havaya. Öncü birlikleriyle muhabereciler, bu konforu yakındaki köyden sağlamışlardı besbelli.
Kuznetsov, evet, soba bile bulmuşlar, diye düşündü şaşkınlıkla.
Kapı, gıcırtıyla aralandı, hep birlikte girdiler. İçinde rahatça dolaşılabilecek, yüksek tavanlı, geniş bir sığmaktı bu. Havada boğucu bir nem ve kızgın demir kokusu (köşedeki soba nar gibi kızarmıştı) vardı. İçerisi iyice döşenmiş sayılırdı. Ortada topraktan oyulmuş, üstü branda beziyle örtülmüş bir masa, duvar önlerinde yine toprağa kazılmış, saman yığınlarıyla beslenmiş kanapeler görülüyordu. Koskoca bir gaz lambasıyla aydınlatılmıştı sığmak. Sobanın yanındaki köşede bir muhabereci oturmuş, boş bir cephane sandığının üstüne yerleştirdiği cihazıyla uğraşıyor, ikide alıcının içine üflüyordu.
Teğmen Drozdovsky, kaputunun önünü açmış, muhaberecilerden üçünü de yanına alıp masaya oturmuştu. Beyaza yakın saman sarısı saçları taralı, lambanın altında kalan yakışıklı yüzü sertti. Kadın kirpiği kadar uzun olan kirpik, leri, haritaya çevrilen gözlerini gölgeliyordu.
Kuznetsov, kuralların gerektirdiği biçimde, çok resmî bir tavırla konuştu: «Birinci takım komutanı emrinizdedir, komutanım.» Yürüyüş sırasındaki tartışmadan bu yana, Drozdovsky'yle hep böyle konuşmaya karar vermişti. Durumu kolaylaştıracaktı bu.
Çevresindeki lüksten şaşkına dönen Davlatyan coşkun bir neşeyle haykırdı: «İkinci takım komutanı da emrinizi alır almaz çıkıp geldi! Burası ne güzel olmuş, Teğmen Yoldaş! Bütün bataryayı sığdırabiliriz buraya.»

Öncülerden biri, «Doğal bir kovuk bulduk,» diye açıkladı. «Mağaramsı bir şey. Onu büyüttük biraz. Elime geçeni değerlendirmesini bilirim ben.»
Drozdovsky, buz mavisi gözlerini haritadan kaldırıp söze karıştı. «Önce şunu bilin ki 'çıkıp gelmek' şeytan için kullanılan bir fiildir. Emir alan subaylar çağırıldıkları yere giderler, Teğmen Davlatyan. ikincisi...» Sobanın yanına oturan Zoya'ya bakmamıştı hiç. Kızın girdiğini görmemişti sanki. Kuznetsov'u süzüyordu. «Yarım saat önce ateş mevzilerini denetledim. Topların arasındaki irtibat hendekleri baştan savma kazılmış. Niçin bütün askeri sığınak kazmakla görevlendirdiniz? Gelen tankları sığınaktan görmenin olanağı yoktur. Yoksa takım komutanı değil de Ukhanov mu yönetiyor sizin takımı?»
Kuznetsov, «Sığınaklar da gerekli,» diye karşılık verdi. Ukhanov'a gelince... O da bizim kadar başarılı bir takım komutanı olabilir. Bizimle birlikte eğitim gördü. Yalnız subay olamadı. Hepsi bu...»
«İyi ki olamamış,» dedi Drozdovsky. «Evet, Kuznetsov, Üstçavuş Ukhanov'la pek sıkı fıkı olduğunuzu biliyorum.»
Çatırdayan sobanın yanında oturan Zoya başlığını çıkar, Kafasını iki yana sallayınca saçları beyaz paltosunun vakasına indi. Yan yan kendisine bakan muhabereciye gülümseyince adam da sırıttı. Yüzü hâlâ sertliğini koruyan batarya komutanı kıza bir göz attıktan sonra, «Evet, her şeyi biliyorum,» diye yineledi.
«Sıkı fıkı olmanın konumuzla ne ilgisi var şimdi?» Davlatyan omuzlarını kaldırmış, sivri burnu büsbütün sivrilmişti sanki. Drozdovsky'ye yönelmiş bir silah gibiydi burun. «Keşke benim takımımda da Ukhanov gibi bir topçu çavuşu olsaydı. Hep birlikte eğitim gördük biz.»
Batarya komutanı sabırsızca kaş çattı.
«Ukhanov'u daha sonra konuşuruz. Şimdi masaya yanaşın da haritalarınızı çıkarın.»
Demek bir haber almış, bildiği bir şeyler var, diye düşündü Kuznetsov.
Masaya yanaştılar, omuzlarına asılı torbalardaki haritaları çıkarıp lambanın titrek ışığına tuttular. Sığınağa sessizlik çökmüştü. Kuznetsov haritasına bakarken şakağında lamba şişesinin sıcaklığını duyuyor, Drozdovsky'yi o güne kadar görmediği kadar yakından görebiliyordu. Batarya komutanının yüzünü bütün ayrıntılarıyla görüyordu; yanaklarındaki yumuşak tüyleri, küçük kulaklarını, ağzının gururlu çizgilerini, lambanın alevini yansıtan, garip ve karşı konulmaz bir çekiciliği olan, kımıltısız gölleri andıran gözlerini.
Drozdovsky, «Alay komutanlığından bir saat önce telefon ettiler,» diye başladı. «Bildiğiniz gibi, Güneydeki durum sallantıda sayılır. Anladığım kadarıyla, Almanların ana yol yakınındaki kuvvetlerimizi yardıkları sanılıyor. Şurada, köyün sağına kalan bir noktada. Tam Stalingrad yönünde.» Parmağını haritanın üstünde tutuyordu. Sinirli elleri pek temiz sayılmazdı. Parmak uçlarında da çocuklarda çok görülen şeytan tırnakları vardı. «Gelgelelim henüz kesin bilgi edinmiş değiliz. Piyade tümeni dört saat önce bir keşif kolu gönderdi ileriye. Buraya kadar anlaşılmayan bir şey var mı?»

Kuznetsov, «Yok sayılır,» diye mırıldandı. Gözleri tan tırnaklarındaydı.
«Yok sayılır... Ozanca bir söz! Tiyuçev'in yada... ötekinin adı? Fet'in, evet Fet'in şiirlerinden alınmış bir ö ze benziyor.» Drozdovsky hırçınlaşmıştı. «Biraz daha cün. leyin öyleyse. Her şey yolunda giderse keşif kolunun sabah olmadan dönmesi bekleniyor. Irmağın yatağını izleyerek ge. lecekler, köprüye, köyün Doğusuna doğru ilerleyecekler. Bizim bataryanın ateş sahasından geçecekler yani. Sizi uyarıyorum; onların gelişini gözleyin, Almanlar ateş etseler bile o bölgeye tek mermi sıkmayın. Her şey anlaşıldı mı?»
Davlatyan, fısıltıya yakın bir sesle, «Anlaşıldı,» diye mırıldandı.
Kuznetsov, «Anlaşılmasına anlaşıldı ya sormak istediğim bir şey var,» dedi. «Almanlar önümüzdeki köyde olmadıklarına göre nasıl ateş açabilirler?»
Drozdovsky, buz mavisi gözleriyle Kuznetsov'u dondurmak istercesine bakıyordu.
«Şu anda köyde değiller ama beş dakika sonra olabilirler,» dedi kuşkuyla.
Takım komutanının, ona karşı gelmek için mi, yoksa gerçekten merakla mı sorduğunu sezinleyememişti. «Şimdi anlaşıldı mı, Kuznetsov?»
«Evet, şimdi çok iyi anlaşıldı.» Kuznetsov haritasını katladı.
«Siz ne diyorsunuz Davlatyan?»
«Her şey iyice anlaşıldı, Komutan Yoldaş.»
«Gidebilirsiniz öyleyse.» Drozdovsky oturduğu yerde doğruldu. «Bir saat sonra bataryayı denetlemeye çıkacağım. Her şeyi gözden geçireceğim.»
Takım komutanları sığmaktan çıktılar. Masanın çevresinde oturan karargâh takımı öncüleri de Zoya'nın varlığını ense köklerinde duyarmış gibi birbirlerine bakıştılar, bir an önce oradan ayrılıp gözetleme noktasına gitmeleri gerektiğini sezdiler. Ne var ki Drozdovsky —her zamanki tutumunun tersine— onları savmak için acele etmiyor, gözlerini, önündeki bir noktaya dikmiş dalgın dalgın bakıyordu.
«Gidebilir miyiz, Teğmen Yoldaş?»
«Gidebilirsiniz elbet. Sen de gidebilirsin.» Muhabereciye esleniyordu. «Git ve o hendekleri doğru dürüst kazdırmasını söyle Golovanov'a. Ben burada olduğuma göre telsizin başında beklemen gereksiz. Gerekirse seni çağırtırım.»
Kapı, gecenin karanlığına açıldı, gıcırdayarak kapandı. Öncülerle muhaberecinin güm güm öten ayak sesleri ağır ağır uzaklaşıp gecenin sessizliğinde eridi.
Zoya, içini çekerek, «Ortalık ne kadar ıssız,» diye mırıldandı. «Lambanın cızırtısı bile duyuluyor.»
Kalın bir toprak tabakasıyla korunan, sobanın yaydığı sıcaklıkla ısınan sığınakta yalnız kalmışlardı. Lambanın çıtırtısından başka bir ses de duyulmuyordu gerçekten. Drozdovsky, kızın sözüne karşılık vermemiş, gözünü dikmiş boşluktaki o noktaya bakıyordu hâlâ. Solgun yüzüne bir öfke bulutu yayıldı, her kelimeyi tükürüp atarmış gibi konuşmaya başladı.
«Bunun sonu ne olacak? Benim öğrenmek istediğim bu!» Zoya başını kaldırdı, «Neyin sonu?» diye sordu temkinle. «Gene başlıyor muyuz, Volodya?»

Erkeğe yan dönmüş, boş bir cephane sandığının üstüne oturmuştu. Ellerini önce sobaya tuttu, sonra da ısınan avuçlarını yanaklarına dayadı. Drozdovsky'yi uyarmak, neden söz edileceğini bildiğini göstermek istercesine gülümsüyordu yarı karanlıkta.
Drozdovsky, «Bunca zamandır nerede olduğunu bilmek istiyorum,» dedi kıskançlıkla. Sesi, bu soruyu sorma hakkına sahip olduğunu, kızın da karşı çıkmaması gerektiğini belirtiyordu. Zoya'nın omuz silkip geçtiğini görünce, «Evet, biliyorum,» diye mırıldandı. «İlişkimizi bütün bataryanın haber almasını istemeyen bendim. Ama sen de tam tersini yapıyorsun artık! Kıskanç değilim, ancak Kuznetsov'un takımıyla böylesine içli dışlı olman hoşuma gitmiyor. Davlatyan'm askerleriyle ilgilensen daha iyi olurdu.»
«Volodya!»
«Kuznetsov benim yerime batarya komutanlığına getirilseydi nasıl bir davranış tarzı benimserdi biliyorum! Evet neler yapacağını çok iyi tasarlayabiliyorum!»
Kıvrak bir hareketle yerinden kalkıp, kıza yanaştı. Boyu pek uzun sayılmazdı ama duruşu dimdik, gövdesi atlet yapılıydı. Kaputu kusursuzca biçilmiş, sarı saçları alnından geriye taranmıştı. Belki de saçları açık renk olduğundan alnı çok geniş görünüyordu^ Ellerini cebine sokmuş, kızın yy. karı dönük yüzünde, hafifçe suçlu gülümsemesinde kuşkuya düşmesini doğrulayacak bir şeyler arıyordu. Zoya, onun aklından geçenleri anlamış, omuzundaki paltoyu atıp ellerini erkeğin kaputunun altına uzatarak teğmenin beline sarılmıştı. Yüzünü ceketin madenî düğmelerine sürüyordu. Drozdovsky ellerini cebinden çıkarmadan öylece duruyor, kız, onun yüreğinin atışını, ceketten yükselen keskin ter kokusunu duyuyordu. Kendi saçma da sigara kokusunun sinmiş olabileceğini düşünerek başını biraz geriye çekti.
«Ödeşmiş sayılırız,» dedi. «Sen üç saattir beni görmedin, ben de üç saattir seni. Gelgelelim eşit olmadığımız bir nokta var. Onun ne olduğunu da sen bilirsin.»
Sözlerinde herhangi bir suçlama ya da sitem yoktu. Yumuşak bakışları erkeğin kırışıksız, beyaz alnına, açık san saçların altındaki gencecik, bir çocuk kadar savunmasız görünen yüzüne dikilmişti.
«Hangi noktaymış o? Haa, anladım! Ne yaparsın ki savaşı başlatan ben değilim. Elden gelen bir şey yok. Bütün bataryanın gözü önünde sarılıp öpemem ya seni! İlişkimizi herkesin bilmesini mi istiyorsun?»
Drozdovsky, kızın ellerini yersiz bir hırsla itti, bir iki adım geriye çekilip kaputuna sarındı. Dudakları kısılmış, suratı asılmıştı.
Zoya, «Neden öyle öfkelendin?» diye sordu şaşkınlıkla. «Bu kadar kızacak ne var? Niçin öyle sıktın bileklerimi?»
Drozdovsky, «Sus artık!» diye haykırıp sığınağı arşınlamaya başladı. «Benim ne durumda olduğumu çok iyi biliyorsun. Alayda hiç kimse ilişkimizi öğrenmemelidir. Böylesi senin hoşuna gitmeyebilir ama başka türlü olması olanaksız. Bu bataryanın komutanıyım ben. Hakkımda dedikodu edilmesine katlanamam. Bir yanlışlık yapmamı, olmayacak bir davranışta bulunmamı

bekleyen kişilerin sayısı aZ değil. Çakal gibi bekliyorlar hem de? Bu ahmaklar da senin peşini bırakmıyorlar bir türlü! Niye peşinde dolaşıyorlar boyuna?»
«Korkuyor musun, Volodya? İnsanların olmadık şeyler düşünmesi seni ürkütüyor mu? Ben hiç korkmuyorum.»
«Artık sus dedim! Bir şeyden korktuğum yok. Durumu düşünmeni istiyorum yalnız. Bir yığın dedikoducu adam var bataryada. Aramızdaki ilişkiyi alay karargâhına, tümen karargâhına bildirmek için can atıyorlar... Ne de güzel olur ya!» Pis pis güldü. «Şurada savaş oluyor, burada bunlar samanların üstünde sarmaş dolaş! Kızı koynuna almış yatıyor! Herkes duysun: cephe kumrularıdır bunlar!»
«Senin deyişinle, koynuna girip yatmak istediğim yok.» Zoya, erkeğin öfkesini yatıştırmak istercesine konuşuyordu. Birden üşümüş gibi paltosunu omuzlarına aldı yine. «Gelgelelim utandığım da yok, korktuğum da. Bizimle gerçekten ilgilenen biri varsa alay komutanına. gitsin, ister tümen komutanına...» Erkeğin yaptığı gibi cümlesini yarım bıraktı o da. Drozdovsky'nin büsbütün sinirleneceğinden korkmuştu. «Benim yakındığım o değil, Volodya. Nasıl diyeyim bilmem... Senin sevgin tuhaf bir sevgi. Eğer sevgi diye bir duygu besliyorsan tabiî... Kıskançlıklarınla bana işkence etmekten hoşlanıyorsun. Belki sen farkında değilsin ama öperken bile canımı acıtıyorsun. Niye bu kadar sertsin?»
Drozdovsky kızın önünde durmuş, dudakları alaycı bir gülüşle kıvrılmıştı. Zoya, adamın kaputundan yükselen nem kokusunu duydu.
«Buna işkence mi diyorsun sen?» Drozdovsky'nin sesi haşindi. «Güldürme insanı! Niçin sert olayım? Gerektiği gibi öpüşmesini bilmeyebilirim. Daha iyisini bilmiyorum ne yazık! Öğreten olmadı!»
«Ben de öğretemem ki, Volodya.» Zoya gülümsemeye, erkeği yatıştırmaya çalışıyordu yine. «Ben kendim de bilmiyorum. Zaten pek önemli de değil. Özür dilerim, Volodya.»
«Saçmalıyorsun!» Drozdovsky masaya yürümüş, acı b alaycılıkla konuşuyordu. «Çok merak ettiysen söyleyeyim. Öpüşmeyi on üç yaşımda öğrendim ben. Bunak bir kard öğrendim. O yağ tulumu aklıma geldikçe bugün bile bulanıyor!»
Zoya, «Hangi kadın?» diyerek yüzünü yere eğdi. Erkeğin bakışlarıyla karşılaşmak istemiyordu. «Bunu niye söy. ledin şimdi? Kadın kimdi?»
«Bırak canım! Uzak bir akrabaydı. Babam İspanya'da ölünce iki yıl süreyle Taşkent'te onun yanında oturdum, Sonra da öksüzler yurduna gireceğime arkadaşlarla oturdum. Beş yıl, hangi deliği gösterdilerse orada kıvrılıp yat. tim. Okulu bitirinceye kadar öyle yaşadım! Bunları asla unutmayacağım.»
«Demek baban İspanya'da öldü. Annen daha önce mi ölmüştü Volodya?»
Drozdovsky, «Evet,» diye homurdandı. «O daha önce ölmüştü. İkisi de öldüler. Onları severdim ben. Beni yapyalnız bıraktıkları için ihanete uğradığım duygusuna kapıldım. Taşkent'ten biri gelip de beni götürünceye kadar Moskova'daki dairemizde yapyalnız bekledim. Bunu anlayabiliyor musun? Bir

gün senin de bana ihanet edeceğini sanıyorum. Budalanın biriyle beni aldatacağını sanıyorum!»
«Ne aptal şeysin, Volodya! Seni sevdiğimi görmüyor musun? Asla ihanet etmeyeceğim sana. Bir aydan fazla bir süredir tanıyorsun beni.»
Zoya, baş başa kaldıkları zaman ortaya çıkan bu kıskançlık nöbetlerine, bu anlaşılmaz kuşkulara akıl erdiremiyordu. Drozdovsky'nin tutumu yersizdi. Bütün bataryanın onunla ilgilendiğinin farkındaydı gerçi; gelgelelim bunu kaçınılmaz bir sıkıntı olarak kabul edip geçiyordu. Askerlerle konuşurken de kendini savunmaya yetecek kadar bir yakınlıktan fazlasını göstermiyordu. Bunun böyle olduğunu Drozdovsky de biliyordu belki. Ne var ki kendine güvenemediğinden, çaresizlik duyguları içinde kıvrandığından bir türlü kıskançlıktan kurtulamıyor, kızın, güler yüz gösterdiği her erkekle ilişki kuracağını, onu aldatacağını sanıyordu.
«Yalan söylüyorsun,» dedi. «Sana inanmıyorum.»
Zoya, sözlerinin suçsuzluğunu kanıtlayamayacağmı angınca dehşete kapıldı birden. Uzun açıklamalara girişecek gucü ^e y°^.tu> isteği de. Ne söylese inatla karşı çıkacaktı Drozdovsky. Öylece durup bekledi, okşayıp öpmek için can attığı geniş, savunmasız alına baktı.
«Seni seviyorum,» diye mırıldanıyordu. «Ne kadar çok sevdiğimi bilemezsin! Niçin inanmıyorsun bana?»
Drozdovsky kıza sokulup ellerini cebinden çıkardı.
«Kanıtla öyleyse! Göster sevdiğini! Sevgini kanıtlamak istemiyorsun ki.»
Hoyrat bir sevgiyle sıkıyordu kızın omuzlarını. «Altı haftadır tanışıyoruz. Gerekli artık! Beni sevdiğini kanıtla!»
Önündeki yumuşak gövdeye sarıldı, dudaklarına soluk kesen, tutkulu öpücükler kondurmaya başladı. Acı çekercesine inleyen Zoya da kollarını kaputun altından dolaştırıp erkeğin bedenine sarılmış, dizlerini onun dizlerine dayamıştı. Dudaklarını o boğucu öpücüklerden kurtarmaya çalışıyordu bir yandan da. Drozdovsky kızın başını geriye itip uzaklaştı.
Boğuk bir sesle, «Lambayı söndüreceğim,» dedi. «Kimse gelmez buraya. Hiç korkma. Kimse gelmez diyorum. Baş başa kalacağız...»
Soluk soluğa kalan Zoya, «Hayır, istemiyorum,» diye mırıldandı. «Affet beni, Volodya. Olmaz! Şimdi olmaz.»
«Ama bu böyle sürüp gidemez! Anlamıyor musun? Beni düşün biraz!»
«Seni sevdiğimi biliyorsun. Çok seviyorum seni.» Zoya titriyor, titremesine engel olmaya çalışıyordu. «Ama o olmaz! Yoksa birbirimizden nefret edeceğiz. Seni seviyorum ben. Senden nefret etmek istemiyorum!»
Drozdovsky kızın omuzlarını yakalamıştı yine.
«Niçin peki? Niçin?»
«Söyledim ya! Bir kez denedik... Sonra birbirimizin yüzüne bakamıyacağız, Volodya. O gün nasıl surat astığını, he sigaraya saldırdığını unutmadım... Anlamaya çalış, Volodya! Zamanı değil. Şimdi olmaz, olamaz. Anlayamıyorsan bağışla beni...»

Gözleriyle, sesiyle yalvarıyor, nedenini bilmeden yordu. Bir suç işlemiş gibi, özür dilemek istercesine, s titrek dudaklarıyla erkeğin çenesini ve boynunu öptü.
«Saçma bunlar! Senden nefret edeceğim! Yalan mı söv. lüyorsun anlamıyorum ki! Bıktım artık! Bıktım!»
Kızı sert ve öfkeli bir hareketle itti, başlığını kafasına geçirip sığınaktan çıktı. Kapıyı öyle bir hızla çarpmıştı kj lambanın isli şişesinin altındaki alev titredi.

ONUNCU BÖLÜM

YAMACA kazılan basamakları tırmandı. Tepeye varınca, yüzüne çarpan buz gibi rüzgârın etkisiyle yatışıp serinlediğini farketti. Kasılı dişlerinin arasından homurdanıp duruyordu hâlâ.
«Ahmak karı! Budala! Aptal şey!»
Kendi çaresizliğinden de, kızın aptalca korkularından da tiksiniyor, Zoya'nın ona eskisi gibi yakınlık göstermeyişine kızıyordu. Eskisi diye düşündüğü günler, ordunun ve bataryanın kurulduğu, kızın, sıhhiye bölüğünde tek başına bulunduğu günlerdi. Drozdovsky, öfkenin yanı sıra, Zoya'yı aşağılamak, geri dönüp onu dövmek, öcünü almak isteği de duyuyordu. Gelgelelim bir yandan bunları düşündüğü için kendinden iğrenirken bir yandan da eskiyi unutamadığı için acı çekiyordu. Gövdesiyle ellerinin, onun dışında, bağımsız bir belleği vardı. Kızla sıhhiye bölüğünde seviştiği günü, onun kapalı gözlerini, titreyen dizlerini, ellerinin değişiyle esnek gövdesinin çekingen hareketlerini hatırladıkça Zoya'yı kaybetmemek için her şeye katlanacağını söylüyordu o bellek.
Hayır, dedi kendine. Hayır, bitti artık! Kendini kızdan soğutmaya çalışıyor, bütün kusurlarım gözden geçiriyordu. Ağzı çok büyüktü, göğüsleri çok küçüktü; ürkek ürkek bakardı hep. Baldırları da kalındı bayağı; keçe çizmelerinin 'Çine güç belâ sığdırılmış gibi dururdu. Kızdan iyice iğrenmesini, barışmayı olanaksız kılacak bir niteliğini bulmaya Çalışıyordu. Nesini beğenmişim bunun? Güzel sayılmaz bile! °e§ para etmez! Aptalca bir işe girmişim! Hemen bir son vermeliyim bu ilişkiye! Hemen, hiç barışmamacasına! ta barışmamacasına!
Hırsından derin bir soluk aldı ve ciğeri rinin kavrulduğunu duydu. Ağzından salıverdiği hava, u putunun havında beyaz bir kırağı beneği yarattı.
Göğün ve kar tabakasının biraz ağardığını, havaya bij don kuruluğunun yayıldığını farketmemişti. Takım yıldızlar gökte yer değiştirmişler ve görkemli bir ışıltıyla parla, maya başlamışlardı; şafaktan önceki son ışıltılarını saçı. yorlardı buzlu boşluğa. Yeryuvarlağında da değişen bir şey. ler vardı sanki? Köyün evleri birbirlerine yaklaşmış gibi duruyor, rengi ağaran karların üstünde kara lekeler gibi ya. yılıyorlardı. Gökteki iki kızıl aydınlığın kızıllığı da solmuş, çifte şafaklar köyün arkasındaki Güney ufkuna boydan boya uzanan, tek bir yarım yuvarlak şeklinde birleşmişlerdi.
Bir an için, bu yarı yuvarlağın iki ucunda çakan ışıklar görür gibi oldu. Uzaklarda, dere yatağının üstündeki alçak tepelerde ilerleyen motorlu araçların bir görünüp bir kaybolan farlarına benziyordu bu ışıklar. Ardından da patinaj

yapan tekerlek seslerinin, tankların egzoz patlamalarının rüzgâra karışıp ona kadar geldiği izlenimine kapıldı. Savunma hattını yaran, bu köye, onun bataryasına doğru ilerleyen Alman birlikleri olabilir miydi bu?
Bir sigara yaktı, dumanı içine çekerken kulak kabartıp dinledi. Rüzgâr, top mevzileriyle yamaçtaki karları uçuruyor, söğüt ağaçlarının çıplak dalları dikenli tel topraklarım andırıyordu. Motor sesleriyle görünmeyen bir hareketin belirtisi olan gürültüler kesilmişti birden.Bana öyle geldi, diye düşündü. Sinirlerim gerildi de ondan. Hava ağarmaya başladığından kolayca seçilen gözetleme yerine yöneldi.Askerlerin hâlâ ağaçkakan gibi oyduğu, diz boyundan yukarı çıkmayan alçak irtibat hendeklerinden geçerken yüzü her zamanki gibi sert ve anlamsızdı. Geniş göğüslü dev yapılı Karargâh Takımı komutanı Başçavuş Golovanov, ön siperin üstündeki dürbünü yerleştirmeye çalışıyordu. Drozdovsky'nin hendekte olduğunu ilk kez o gördü, umulmadık bir kıvraklıkla sıçrayıp batarya komutanına koştu.önce size telefon ettim, Teğmen Yoldaş. Sağlık gitmeni sığınaktan çıktığınızı söyledi. Tümen komutanının ipi beş dakika önce köprünün oralarda göründü. Bir şeyjer oluyor ama nedir bilmem. Tümenin keşif kolundan haber yok henüz.»
prozdovsky, «Niçin daha önce haber vermedin?» diye sordu öfkeyle. «Niçin beş dakika önce telefon etmedin?»
Golovanov, «Ettim!» diye böğürdü. «Beş dakika önce telefon ettim. Karınız, Komutan Yoldaş... Yani sağlık eğitmeni yoldaş...»
«Kes, Golovanov! Delirdin mi sen?» Drozdovsky, başçavuşun patavatsız açıksözlülüğünü, az ilerideki üç askerin niçin makine gibi kazmaya başladıklarını çok iyi anlamıştı. Sesini alçaltarak, «Bu dedikoduyu yayan kimdir?» diye sordu. «Sen misin, Golovanov? Sen değilsen kim peki? Hiç merak etme başçavuş, kim olduğunu öğrenmesini bilirim ben. Tümenden gelenler kimlerdir?»
«Üç cip geldi, Teğmen Yoldaş. Birini tanıdım. Albay Deyev'in cipi olduğunu biliyorum.»
«Geri kalanını da bilmen gerekir! Ne biçim öncüsün sen?» Drozdovsky, kazmalarını yere bırakan, gövdelerini hendeğin yan duvarına dayayarak ona yol veren askerlerin yanından geçip toplara yöneldi. «Karınız... Karınız...» Bu kelimenin bütün bataryanın diline düştüğünü anlayınca suratı çarpıldı.
Tepeden aşağı, ırmak yatağı boyunca kazılan top mevzilerine doğru koşarken gördü cipleri. Birkaç kişilik bir topluluk, araçların üç yüz metre kadar uzağında, birinci topun başında kümelenmişti. Topların arasındaki irtibat hendeklerini kazan erler sık sık o yana bakıyorlardı. İçlerinden biri, kaputu ufacık gövdesine hiç uymayan biri, koşarak yanından geçen teğmene seslendi. Çibisov'du bu. Islak kaşkolünü bur¦ nunun üstünden dolamış, küçücük, kıllı, üçgen biçimi suratını yarı yarıya örtmüştü.
«Albay geldi, Teğmen Yoldaş! Öteki de en büyük geneli! İşte, şu! Elinde değneği olan. Bir şeyler bekliyorlar bence. Sanırım yakında başlayacaktır.»

Drozdovsky, «Şu haline bak!» diye terslendi. «Atkın Slrı, sıklam. Kendine çeki düzen ver biraz! Islak tavuğa dön müşsün! Kuznetsov nerede? Davlatyan nerede?»
Çibisov, «İkisi de orada,» diyerek burnunu çekti.
Drozdovsky, alışkın bir hareketle kaputunun düğmelerini yoklayıp topluluğa yaklaştı, en yüksek rütbeli subay! arayarak selâm verdi. Bessonov'la Deyev'i, tanımadığı Öteki subayların arasından ayırt edebilmişti.
«Birinci Batarya komutanı Teğmen Drozdovsky, Komutan Yoldaş!» Soluğunu tutup bekledi.
Bessonov'un kuzu derisi paltosunda hiç bir rütbe işareti yoktu. Zayıf ve kısa boylu, silik bir adamdı; generale hiç benzemiyordu. Gözleri şişmişti hafifçe. Sert, dikenli bakışları Drozdovsky'nin kımıltısız, solgun yüzünü deliyordu. Kulaklıkh bir asker başlığı takan, yüzünden sağlık fışkıran pembe yanaklı Albay Deyev, hoşnutsuzluğunu belirtmek için kaşlarını kaldırmıştı.
Sıcak, bariton sesiyle sordu: «Şimdiye kadar nerelerdeydiniz, Batarya Komutanı Yoldaş?»
«Gözetleme yerindeydim,» dedi Drozdovsky. Sesi kararlıydı. «Hendeklerin hazırlanması bitmek üzere.»
Bu adamların niçin gelmiş olabileceklerini düşünüyordu. Keşif kolunun dönmesini mi bekliyorlardı acaba? Yoksa bataryayı denetlemeye mi gelmişlerdi? Olur muydu ki? Koskoca bir ordu komutanıydı karşısındaki.
Bessonov, çatallı sesiyle yineledi: «Drozdovsky mi? Ben bu adı tanıyacağım. Daha önce de duyduğumu sanıyorum.»
Belleğine takılı kalan küçücük bir ilmeği yakalamak istercesine, Drozdovsky'nin ötesinde bir yere, boşlukta bir noktaya dikmişti gözlerini. Gelgelelim o arada bambaşka bir şey hatırlamış olması gerekirdi ki kaşlarını çatıp Deyev'e baktı.
«Sizin keşif kolunuz nerelerde kaldı, albayım?»
Bessonov'la birlikte gelen herkes haritasını çantasının üstünde açıp bekleyen keşif subayı, uzun boylu, uzun bacaklı Askerî Konsey Üyesi Vesnin, ırmağın kıyısında hazırlanan piyade alayının komutanı, çilli, küt burunlu, genç sayılabilecek bir adam olan Binbaşı Çerepanov ordu komutanının gösterdiği ilgi üzerine Drozdovsky'ye bakmaya başlamıştı. Ancak Bessonov sözü keşif koluna getirince başlar hemen çevrildi, Drozdovsky unutulup gitti. fjej5si ufuktaki solgun ışığa bakıyorlardı artık. Hızla esen rüzgâr, bazen güçlenip bazen boğuklaşan, kolayca tanımlanamayacak bir uğultu getiriyordu o yönden.
Bessonov, «Keşif kolu dönmeden de anlayabileceğimiz bazı şeyler var,» diye söylendi. «Siz ne dersiniz, Vitali Isayeviç?»
«Evet, ben de öyle düşünüyorum,» dedi Vesnin. «Besbelli bir şey.»
Albay Deyev, «Başarısızlığa uğramış olabileceklerini sanmıyorum,» diye atıldı. «Keşif kolundakilerin hepsi işlerinin ustası olan çocuklardı.»
Drozdovsky, ordu komutanının ona bir şey söylemesini bekliyordu hâlâ. Dişlerini öyle sıkı kenetlemişti ki çene kemiği acıyordu. Savaştan önce de ordunun muvazzaf subaylarından olan bu generalin, adını tanıyacağına hiç

kuşkusu yoktu. Gelgelelim general, geçmişten bulup çıkardığı bir başka askerin adıyla ilintisi olup olmadığını sormaktan vazgeçmişti herhalde. Kafasını kurcalayan öteki sorunlarla ilgileniyordu şu anda. Ortak sorumluluklarından doğan bağla birbirlerine yaklaşmış olan Kuznetsov'la Davlatyan hazırolda bekliyor, Drozdovsky'yi desteklemeye hazır olduklarını bakışlarıyla anlatmaya çalışıyorlardı. Yaklaşan savaş onları da birbirlerine yaklaştırmış, eşitleştirmişti. Aklı ordu komutanıyla tümen komutanının bataryaya geliş nedenlerine takılan Drozdovsky, takım komutanlarını görecek durumda değildi oysa. Gelgelelim o da aşağı yukarı aynı şeyleri düşünüyordu: Evet, yakında başlayacaktır artık. Belki de şu anda başlayacaktır! Ne kadar erken olursa o kadar iyi!
Ansızın, her emri yerine getirmeye hazır olduğunu belirten o dupduru güçlü sesiyle haykırdı: «General Yoldaş!. Tekmil vermek için izninizi bekliyorum!»
Bessonov döndü, karşısındaki genç, solgun yüzlü teğme. ne geçmişi araştıran düşünceli bakışlarıyla bakıp kayıtsl2; bir sesle izin verdi.
«Sizi dinliyorum.»
«Birinci batarya çarpışmaya hazırdır, General Yoldaş!»
«Çarpışmaya hazır!» diye yineledi general. Keskin bakışlarını Drozdovsky'den ayıramıyordu. «Siz şansa, ya da yazgıya inanır mısınız, teğmen?»
«Yazgıya hiç inanmam, General Yoldaş.»
«Hmmm! Demek öyle... İnansanız daha iyi olurdu belki.» Bessonov, Drozdovsky'nin akıl erdiremediği, o yüzden de şaşkınlığa kapılmasına yol açan özel bir anlam yüklemişti kelimelere. «Ben sizin yaşınızdayken ölümsüzlüğe bile inanırdım neredeyse. Bataryanızın tankların saldırısına uğraması beklenen bir noktaya yerleştiğini biliyor musunuz teğmen? Stalingrad'in hemen gerinizde olduğunu da biliyor musunuz?»
Drozdovsky, «Sonuna kadar burada kalacağız,» dedi inançla. «Evet, tank saldırısının bu noktaya yönelmesinin beklendiğini biliyorum. Birinci bataryadaki herkesin kendisini seve seve ölüme atacağına, bize gösterdiğiniz güveni boşa çıkarmayacağımıza emin olabilirsiniz, General Yoldaş. Hepimiz bu çizgi üstünde ölmeye hazırız.»
«Niçin ölmeye hazırlanıyorsunuz?» Bessonov'un alnı kırışmıştı. «Başka bir kelime kullanmanızı yeğlerdim ben. 'Direneceğiz' demenizi isterdim. Kendinizi ölüme atmak için böylesine istekli olmanıza gerek yok, teğmen. Şimdi gidebilirsiniz.»
Aşırı bir coşkuyla konuşmuştu Drozdovsky. Harp okulu öğrencilerinin sevdikleri öğretmenlere baktıkları gibi bakmıştı generalin gözlerinin içine. Oradan ayrılırken, çevresinde bir boşluk doğduğunu seziyor, ateşe atılmak için gösterdiği hevesin ordu komutanını hoşnut etmediğini anlıyordu. Konuşmasını içtenlikten uzak bulmuşlardı belki de. Neyse ki Albay Deyev, kızıl kirpiklerini bitiştirerek teğmeni yüreklendirmek istercesine göz kırpmış, Askerî Konsey Üye Yesnin de parlayan gözlüklerinin ardından ilgiyle süzmüştü Drozdovsky'yi
Bu pırıl pırıl, gepgenç batarya komutanının gösterdiği kararlılığın nedenini anlayamayan Vesnin, «Niçin ölmeyi düşünüyorsunuz, Teğmen Yoldaş?» diye

sordu. «İnsan bir kez gelir bu dünyaya. Bir kez geldiğine göre elinden geldiğince uzun yaşamaya bakmalıdır. Bana sorarsanız, teğmen, savaşlar, solucanlara yem çıksın diye yapılmaz. Size bir çelişki gibi gelebilir ama, savaşın asıl amacı ölümden kaçınmaktır. Doğrusu bu değil mi sizce?»
Drozdovsky, kimsenin gözüne girmek için değil, içtenlikle konuşmuştu oysa. İlk katılacağı çarpışmanın ya çok önemli bir başarı, ya da ömrünün ilk ve son çarpışması olacağına çoktan karar vermişti. Ölümün eşiğine kadar gitmeyen, bir başkasının ölümünde kendi sonunun yansıdığını görmemiş olan herkes gibi, ölebileceğine inanmıyordu pek.
«Kişisel düşüncemi belirtmeme izin verirseniz şunu söyleyebilirim. Tümen Komiseri Yoldaş,» dedi. «Her an ölmeye hazırım ben.»
Vesnin, «Komsomol'a üye misiniz?» diye sordu. «Sanırım öyledir.»
«Evet, üyeyim,» dedi Drozdovsky. «Takım komutanları da, topçularımızın yarısından çoğu da üyedir. Teğmen Davlatyan da bataryanın Komsomol yöneticisidir.»
Vesnin, onaylarcasına başını sallayıp, «Bak gördün mü!» diye mırıldandı. Uzun zamandır tanırmış gibi gülümsüyordu Davlatyan'a. Genç teğmen de yüzünü aydınlatan bir gülüşle karşılık verdi. «Koskoca bir yaşam var önünüzde. İmreniyorum size. Bu savaş hep böyle sürüp gidecek değil ki.» Ön sipere, istihbarat subayıyla tümen komutanının sessizce bekleştikleri noktaya yöneldi. Kimse Drozdovsky'yle ilgilenmiyordu artık. Albay Deyev, omuzlarını sabırsızlıkla oynatıyor, bir saatine, bir köyün Güney ucuna baktıktan sonra kaygılı bakışlarını Bessonov'a çeviriyordu.
Ordu komutanı, oraya bırakılmış cephane sandıklarından birine, oturmuş, ellerini bastonunun topuzuna dayamıştı.
Yorgunluktan gözleri kapanıyordu. Şafağın, stepten sürün getirdiği, bazen daha uzaktan, bazen daha yakından gibi olan gümbürtüleri dinliyordu Bessonov. Deyev, tanın alnında beliren iki derin çizgiyi görünce ürktü. s sonov durumdan hiç hoşnut değildi.
«Sizin keşif kolu nerelerde kaldı, albay?»
Deyev, elinden geldiğince sakin konuşmaya çalışarak «Gözetleme yerine dönsek daha iyi olacak,» diye söylendi huzursuzca. «Keşif kolunun başına bir şey gelmiş olsa gerekir. Ne diyeceğimi bilemiyorum...»
«Ne dediniz?» Ordu komutanının sesi ürkünçtü ama De yev sözünü bitirmeden susmadı.
«Burada durup da keşif kolunu beklemenin yararı yok, diyordum.»
Bessonov, «Evet, bence de yok,» dedi sertçe. «Ve şimdiden söyleyeyim ki birinin bu durumdan sorumlu tutulması gerekir!»
Vesnin, «Neredeyse güneş doğacak,» diye söylendi.
İstihbarat subayının dürbününün aldı, artık kolayca seçilen köy evlerini ve aydınlanan ufku, inceledi. Dürbünü olmasa bile her şey açık seçik görülüyordu şimdi; çevredeki her şey •—toplar, siperlerin üstündeki toprak kümeleri,

askerlerin, uykusuzluktan solan anlamsız yüzleri, dalları rüzgârda çatırdayan, karların arasından yükselen çalılar— üçüncü boyutu da kazanmıştı.
Bütün ufuk titreşimler yaratan korkunç bir gümbürtüyle inledi ansızın. Koskoca bir demir gülle, stepin bir ucundan ötekine yuvarlanıyordu sanki. Aynı anda da göğe çift renkli birkaç aydınlatma fişeği yükseldi, köyün üstünde kırmızılı mavili bir ışık yağmuru belirdi.
Drozdovsky, evet, beklediğimiz buydu, diye düşündü heyecanla. Almanların işaretleri bunlar. Gerçekten bu kadar yaklaştılar mı? Niye bu kadar yakındalar? Ve bu gürültü nedir?
Gürültü, yerle göğün arasındaki boşluğu dolduruyordu şimdi. Yuvarlanan bir demir top değildi artık; zaman zaman gök gürültüsünü andıran dalgalar halinde, zaman zaman ırmak yatağında yankuanan titreşimler yaratarak, ürkünç ve amansız bir diretişle yaklaşıyordu.Toprak, canlı bir nesneymiş gibi titremeye başladı. Kırmızılı mavili ışıklar, hâlâ köyün üstünde yükseliyor, yaklaşan uğultuya işaret gönderiyorlardı.
Peki nedir bu? Tanklar mı, uçaklar mı? Hemen başlayacak mı? Yoksa başladı mı? Birinin bir emir vermesi, «Hava alarm mevzilerine!» diye bağırması gerekir. Benim de bir şeyler yapmam gerekir.
Drozdovsky, kendini tutuyor, gereken emri vermiyordu. Generalin asık yüzle göğe baktığını, Albay Deyev'in kaşlarını çattığını, Vesnin'in elindeki dürbünü ufuk çizgisine çevirip durduğunu gördü. Vesnin, dürbünü istihbarat subayına verdikten sonra gözlüklerini çıkardı nedense. Gözlüğü çıkarmasıyla savunmasız kalan yüzünde, kaçınılmaz bir haber getiren kişilerin neşeli ifadesi vardı.
«Geliyorlar, Pyotr Alexandrovic! Sürüyle geliyorlar!»
Uzaktaki aydınlığın ortasında, şimşek bulutunu andıran kızılımsı ışıltılar saçan bir şey belirmiş, köye doğru yaklaşıyordu. Bu, kanatları birbirine değecekmiş gibi uçan Junkerlerden oluşan bir filoydu. Uçaklar iyice seçilebiliyordu artık. Güneyden yaklaşmışlar, gövdelerinin karaltılarıyla, aydınlık çizgiyi yarı yarıya örtmüşlerdi. Drozdovsky' nin hesaplayamayacağı kadar çoktu sayıları. Uçakların köye, bataryaya doğru geldikleri kesinleştikçe Bessonov'un yüzü de sertleşmiş, keskin çıkıntıları olan bir kayaya benzemişti. Vesnin, göğe değil, komutanın yüzüne bakıyordu. Çıplak parmakları (giymeyi unuttuğu eldivenler cebinden sarkmıştı) ondan ayrı bir varlıktı sanki; yalnızca gözlükleri kaputun yakasına pürtüp parlatmakla ilgileniyordu parmaklar.
Drozdovsky, niye böylece bekleşiyorlar, diye düşündü bir kez daha. Niye bir emir vermiyorlar? Omar burada durdukça ben ne yapabilirim?
Tam o anda, Binbaşı Bozhiçko, şık emir subayı kaputunu kara toprağa bulayarak yamaçtan aşağı kaydı, top mevziine girdi. Ciplerin durduğu yerden koşup gelmiş olmalıydı. Emir subaylarının hiç bir yerde yazılı olmayan yetkisi. ni, hatırlatmak, gerekirse istediğini elde edinceye kadar diretmek hakkını kullanmak niyetiyle Bessonov'a seslendi
«Arabayı getireyim mi, Komutan Yoldaş? Artık gitme. miz gerek!»

Albay Deyev, «Belki de bombardımanın sonuna kadar burada bekleşeniz daha iyi olur,» dedi. Kızıl kaşlarının altından uçakları gözlüyordu. «Bombardıman başlamadan gözetleme yerine varabileceğimizi sanmıyorum.»
Bozhiçko, «Varacağımıza söz veririm.» diye söylendi. Deyev'i azar lar casına ekledi: «Gelirken kilometre saatine baktım; buradan topu topu üç kilometre uzakta. Elbette varacağız!»
«Tabiî, tabiî varırız.» Vesnin birden canlanmıştı. Gözlüklerini taktı, göğü karartan filolarla, ırmağın karşı yakasındaki tümen gözetleme yerinin arasındaki uzaklığı ölçmeye çalıştı. «Dört kilometreden fazla olamaz, değil mi, Bozhiçko?» Sonra da dönüp Deyev'e seslendi heyecanla: «Hedefin burası olduğuna emin misiniz? Stalingrad'a gidiyor olamazlar mı?»
«Onu kesinlikle bilemem elbet.»
Bessonov, kupkuru bir gülüşle güldü. «Hiç kaygınız olmasın, dosdoğru buraya geliyorlar. İleri hatlara. Almanlar gereksiz yere tehlikeye atılmaktan hoşlanmazlar. Hava desteği olmadan saldırıya geçecek değiller elbet. Onun için gelin bakalım. Üç ya da dört kilometre olması bir şeyi değiştirmez.» Hâlâ yanında bekleyen Drozdovsky'yi o anda farketmiş gibi, «Evet, herkes siperlere girmeli, teğmen,» diye söylendi. «Bu bombardımandan sağ çıkmanın yoluna bakın. Aşıl işiniz ondan sonra başlayacak. Tankları durdurmak gerekecek.» Yine bir şey hatırlamaya çalışırcasma, «Demek adınız Drozdovsky,» dedi.
«Bu adı tanıyorum ben; eninde sonunda çıkartacağım. Sizden de iyi haberler bekleyeceğim, Teğmen Drozdovsky. Bir adım gerilemek yok! Almanların tanklarını uçurmaya bakın! Ölümü unutun ve bütün gücünüzle direnin. Ölümü asla aklınıza getirmeyen! Bu batarya burada çok büyük işler yapabilir! Alınabilecek en iyi sonucu almanızı dilerim.»
Ön sipere tırmandı, hafifçe aksayarak ciplere doğru yürüdü. Emir subayıyla albay da peşinden gidiyorlardı. İstihbarat subayı ateş hattında kalmıştı. Haritası dizinde duruyor, dürbünüyle köyün ilerisindeki araziyi gözlüyordu. Kesif kolunun başına gelenleri öğrenmeden oradan uzaklaşmak isteBiiyordu sanki. Vesnin, anlayışlı bir tavırla onun omuzunu okşayıp birkaç söz söyledi. Suskunluk içinde bekleyen yarbay ancak ondan sonra ayaklandı, umutsuzlukla irtibat hendeğine yöneldi. Vesnin, toptan beş metre kadar uzaklaşjp yamaca tırmanmaya başlamışken birden durdu, geriye dönüp Drozdovsky'ye seslendi. Meydan okumaya benzer bir şeyler vardı sesinde.
«Batarya Komutanı Yoldaş, şimdiden söyleyeyim ki işler kızışacak iyice. İlk kez savaş göreceksiniz siz; sinirli misiniz?»
«Hayır! Hayır, Komiser Yoldaş!» «Çok iyi! Öyleyse kendinizi gösterin bakalım.» Drozdovsky birkaç saniye daha esas duruşta bekledi. Ancak topluluk toprak yığınlarının arkasında kaybolur kaybolmaz görmekte güçlük çekermiş gibi gözlerini kısıp göğe baktı. Gökteki gürültülü karartıların uğultusuna, onun ciğerlerinden kopan güçlü bir çığlık karıştı: «Bataryaa! Siperlere!»

Bir an sonra kendisi de gözetleme yerine doğru koşmaya başladı. Topların başında bekleyen solgun yüzlerin, gökteki gürültüyü sırtlarında taşırmış gibi iki büklüm duran askerlerin yanından geçip ilerledi.

ON BİRİNCİ BOLÜM

MOTORLARIN uğultusu her yanı kaplıyor, kulak zarlarını yırtan titreşimler öbür sesleri bastırıyordu.
En önde giden uçak kolu uçuş düzenini değiştirdi, bir halka çizecek biçimde yayıldı. Kuznetsov, köy evlerinin arkasında yükselen mavikırmızı ışık selini gördü yine. Ardından da en öndeki Junkerden atılan işaret mermisini. Pırıltılı kanatların arasında oldukça soluk görünen o kırmızı ışık, pespembe renklerle aydınlanan tan yerine doğru süzülüp söndü. Almanlar, hedefi kesin olarak saptamak için işaret veriyorlardı birbirlerine. Oysa Kuznetsov, uçakların aradıkları hedefin neresi olduğunu çoktan anlamıştı. Uçaklar birer birer gelip diziliyor, köyü, ırmağın kıyısını, piyadelerin siperleriyle onların arkasındaki bataryaları içine alan bir çember çiziyorlardı. Hava da'birden ağırlaşmıştı nedense. Saydamlığını yitirmediği halde iyice yoğunlaşan bir hava tabakası — alçak tepeler, doğan güneşin ışığıyla kızıla boyanmış, uçsuz bucaksız steplerin bir ucu sabahın dingin pembeliğine bürünmüş bile olsa— hiç kaçış noktası bulunmayan bir daire çiziyordu ön hatların üstünde.
«Siperleree!... Herkes siperleree!...» Top mevzileriyle kıyı boyundan hep aynı telâşlı çığlık yankılanıyordu.
Kuznetsov, Ukhanov ve Çibisov'la birlikte, toplardan birinin solunda, üçünün bir arada durmasına pek elverişli olmayan irtibat hendeklerinden birindeydi. Ayaklarının altındaki toprak sallanıyor, uçak motorlarının yol açtığı titreşim, göğüs siperlerine yığılan kesekleri yerlerinden oynatıyordu. Kuznetsov, Çibisov'un üçgen suratıyla göğe çevrilmiş, dehşet dolu, anlamsız bakışlarını gördü. Onun gerisinde de Ukhanov dikiliyordu. Çenesi yukarıda, açık elâ gözleri çılgınca bir sayma merakına kapılmışçasına sağa sola ^aymaktaydı. Korkunç bir karabasan gören, karşı konulmaz bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunu bildiği halde yeripden kımıldayamayan bir insan gibi kısılmıştı gövdesi. Kuznetsov, emirerinin ırmaktan taşıyıp getirdiği buzlu, kokulu suyu hatırladı nedense; gene ağzının kuruduğunu farketti. Susuzluktan yanıyordu.
«Kırk sekiz.» Ukhanov saymayı bitirince rahatlamıştı sanki. Duru, anlayışsız bakışlarını Çibisov'a çevirdi, büzülmüş duran adamın omuzuna dokundu.
«Neyin var, baba? Söğüt yaprağı gibi titriyorsun. Ölümden de beter olacak değil ya! Kaldı ki böyle sapır sapır titremenin de bir yararı yok.»
«Ben... ben bilmiyor muyum sanki?» Gülümsemeye çalışıyordu. «Eelimde değil! Böyle... oluyor işte... Boğulacak gibi oluyorum.»
«Bana bir şey olmayacak, diye düşün hep. Olsa da farkına varmazsın zaten. Acı bile duymazsın.» Ukhanov gökyüzüyle hiç ilgili değildi artık. Eldivenini dişleriyle çekip çıkardı, tütün kesesine uzandı. «Al, bir sigara sar bakalım.

Yatışırsın biraz. Ben de biraz yatışırım. Siz de ister misiniz, teğmenim. Hepimize iyi gelir sanıyorum.»
«Sağol, ben istemem.» Kuznetsov keseyi itti. «Benim istediğim su. Birazcık su olsaydı.»
«Buraya geliyorlar! Dosdoğru üstümüze geliyorlar!»
Çibisov'un göğe dikilen çılgın bakışlarını görüp çığlığını duyan Kuznetsov da başını kaldırdı. Ve aynı anda kaderin gökten inen kızgın soluğunun yüzüne çarptığını farketti. Üstünde siyah beyaz haçlar bulunan —Junker'lerin ilki olabilir miydi bu?— koskoca, pırıltılı bir kuş, bir saniye havada asılı kalır gibi olmuş sonra da kara pençelerini uzatıp iki testerenin birbirine sürtülmesini andıran bir gürültüyle Kuznetsov'un üstüne inmeye koyulmuştu. Dosdoğru gözlerinin ortasına iniyor, yeni doğan güneşin kanlı ışınları,kanatlarından yansıdığından, köreltici bir maden pırıltısı saçıyordu. Bu pırıltılı, gürültülü nesnenin alt yanından düşen uzun kara şeyler de vınlayarak alçalıyordu. Motor uğuj. tuşuna bir de onların çığlığı eklenmişti.Bombalar bataryaya doğru alçalıyordu acımasızca; alçaldıkça boyları da büyüyordu. Birinci Junker'in arkasından bir ikincisi gelmiş, o da dalışa geçmişti. Kuznetsov, boylu boyunca hendeğe uzanırken, gözü Ukhanov'a ilişti. Topçu çavuşu hâlâ bombaları gözlüyor, atılan taşlardan korunmak istercesine, kısa ve sert hareketlerle başını eğip kaldırıyordu.
«Yere yat!» Gürültüden kendi sesini bile duyamadı Kuznetsov. Parmaklarının, Ukhanov'un kaputuna asıldıklarını biliyordu yalnızca.
Topçu çavuşunun gövdesi yere düşerken bir an için gök görünmez oldu. Ardından da kapkara, kızgın bir fırtına patladı hendeğin üstünde. Toprak sallanıp yuvarlanıyor, hendek havada dik duruyormuş gibi bir duyguya kapılıyordu Kuznetsov. Nasıl olmuşsa olmuş, Ukhanov, ondan uzak bir noktaya yuvarlanmıştı. Yanındaki yüz, Çibisov'un korku dolu, kül renkli yüzüydü. Dudaklarının arasından, «Buraya değil... Hayır, buraya düşemez... Tanrım, yalvarırım!» diye bir takım mırıltılar yükseliyor, tıraşsız yanaklarındaki her kıl, deriden fırlamaya hazırlanırmış gibi dimdik duruyordu. İki eliyle Kuznetsov'un göğsüne abandı, yalvarıp yakararak, teğmenle hendek duvarının arasında bir yere, olmayan bir boşluğa sığınmaya çalıştı.
«Benim çocuklarım var... Çocuklarım... Ölmemeliyim... Hakkım yok... Çocuklarım!»
Havadaki dumanla Çibisov'un pençeleri Kuznetsov'un soluk almasını güçleştirmişti. Kendini kurtarıp biraz temiz hava almak, olanca gücüyle bağırarak emirerini susturmak istiyordu. Ne var ki ciğerlerine dolan havav patlamadan kalan zehirleyici gazlarla yüklü olduğundan öksürmeye başladı. Çibisov'dan güçlükle kurtuldu. Hendeğin içi dumana boğulmuş, gökyüzü dalgalanan bir karanlığın arkasında kaybolmuştu. Uçaklar, çarpık kara pençeleri uzatıp pikeye geçtikçe siyahlığın arasında maden pırıltıları seçiliyor, hendek, oatlayan bombaların basıncı altında eziliyordu. Bomba parçalan sağa sola sıçradıkça, ölümün, bazen yumuşak, bazen haşin olan sesi duyuluyordu.

Kuznetsov, bir dakika sonra biter, diye söylendi kendi kendine. Ağzındaki tozları gıcırdattı, zamanın böylece dah& çabuk geçeceğini umarak gözlerini yumdu. Bir iki dakika sonra biter... Peki ya toplar? Ateşe hazır durumda bıraktık topları. Bomba parçaları rastlarsa nişangâhlardan hayır kalmaz.
Hemen yerinden kalkıp toplara bakması gerektiğini biliyordu. Gelgelelim hendekte sıkışıp kalan gövdesi ağırlaşmış, kulaklarıyla göğsüne bir acı saplanmıştı. Bombardıman uçaklarının uğultusuyla sıcak hava dalgaları, onu hendeğin sallantılı tabanına bastırıyordu büsbütün. Bir şeyler yapması gerektiği duygusuyla yeniden gözlerini açınca duvarın bir noktasındaki toprağın, usturayla yarılmışçasma aralandığını gördü. Yarıktan, küçük, kül renkli canlılar çıkıyor, depoladıkları buğday tanelerini yerlere dökerek hendeğin içine yayılıyor, yüzükoyun yatan Çibisov'un sırtında dolaşıyorlardı.
Kuznetsov, bu kül renkli yuvarlak canlıların ne olduğunu biliyordu ama, o anda ne adlarını hatırlayabildi, ne de daha önce nerede gördüğünü. Gürültünün arasından Ukhanov' un seslendiğini duydu. Topçu çavuşu, Çibisov'un sırtındaki yaratıkları gözlüyordu büyük bir şaşkınlıkla.
«Bakın teğmenim, farelerin yuvasına bomba inmiş! Yuvadan kaçıyorlar. Hadi kaçın da görelim bakalım!»
Kirli eldivenleriyle, Çibisov'un sırtındaki fareleri —birdenbire diş göstermeye başlayan fareleri yakalayıp hendeğin dışına atıyordu.
«Uyan Çibisov, uyan! Fareler kemirecek, seni! Sırtındaki fareleri farketmiyor musun hiç?»
Kuznetsov, «Nişangâhlar, Ukhanov!» diye bağırdı. «Beni duyuyor musun? Topların nişan tertibatı ne olacak?» Çibisov'la hiç ilgilenmiyordu o. Birden, Ukhanov'a emir verebileceğini, gidip toplara bakmasını emredebileceğini akıl etti. Öyle bir yetkisi vardı. Takım komutanı olarak, şu bu koruyucu çukurdan dışarı gönderebilir, bomba yağ. muru altında toplara bakmasını söyleyebilirdi. Kendisi de hendekte durup beklerdi. Ne var ki böyle bir emir veremezdi o.
Bu hakka sahip sayılırım ama aslında değilim, diye düşündü. Bir şey olursa yaşadığım sürece kendimi affedemem sonra.Herkes eşitti şimdi. Kararı ölüm çemberinden dalan, bu kadarcık hendekle simgelenen savunmasız ve korkunç boşluğa, bu güneşsiz, insansız, acımasız dünyaya pike yapan pilotların görüş keskinliğine bağlı olan bir rastlantı verecekti. Birkaç metre ileri, ya da geri düşen bir bombaya bağlıydı her şey; her patlamada, yaşamdan ölümün eşiğine kadar gidip geliyordu hendek.Hayır, bunları düşünmemeliyim! Yanlış bir tutum benimki. Buna hakkım yok! Şu iğrenç çaresizlik... Nişangâhları kurtarmak gerek! Ölümden mi korkuyorum?... Kafama saplanabilecek küçücük bir maden parçasının düşüncesi mi beni böylesine korkutan?... Hayır, bir dakika sonra bu hendekten çıkacağım! Drozdovsky nerede acaba? Ukhanov, kendisine nasıl bir emir verebileceğimi biliyor... Vermeye hazırlandığımı da biliyor... Peki ama niye verecekmişim? Nişangâhların canı cehenneme! Hendekten çıkacak gücüm kalmadı ki... Ona bir emir verir, kendim burada beklerim. Hendekten çıkarsam korumasız kalırım, şakağıma kızgın bir maden kıymığı saplanır hemen. Ne

oluyor bana? Saçmalıyorum. Sayıklıyor muyum acaba? Tepeden gelen korkunç bir çatırtı hendeği sarstı, Kuznetsov kara bir duman örtüsünün altında kaldı. Patlayıcı maddelerin kekremsi kokusundan boğulacak gibi olmuş, yine öksürmeye başlamıştı.Duman dağılınca, ağzına bulaşan toprakları silen, başlığındaki kirli karları silkeleyen Ukhanov'u gördü. Öksüren takım komutanına bakışı tuhaftı. Her ikisi de şaşırmış giv bi bağırdı. «Soluk alırken mendilinizi burnunuza tutun! Yararını görürsünüz, teğmenim.»
Evet, çok duman yuttum. Dalgınlığa düşüp ağzımdan soluk aldım. Yanık sarmısak ye demir kokuyor. İlk kez, '41'de duymuştum bu kokuyu. Ölünceye kadar da unutmayacağım... Bu herif neden söz ediyor peki? Ne mendili? Öksürmekten ciğerlerim sökülecek yakında. Bir yudum soğuk su olsa...
Kendini zorlayıp öksürüğünü keserek bağırdı: «Ukhanov!... Beni dinle... Topların nişan tertibatını siperlere almamız gerek. Açıkta parça parça olacak hepsi. Bu bombardımanın ne zaman biteceği de belli değil.»
«Ben de aynı şeyi düşünüyordum, teğmenim. Nişangâhlara bir şey olursa yeni doğmuş kedi yavrusu kadar kör sayılırız biz.»
Ukhanov yere çömelmişti. Bu konuşma bitince başlığını burnuna kadar indirdi, kalkacakmış gibi yaptı. Ne var ki Kuznetsov onu durdurdu.
«Şimdi olmaz! Biraz dur. Bunlar ilk tur bombardımanı bitirince bir koşu gideriz. Sen bir numaralı topa gidersin, ben de ikincisine. Nişan tertibatlarını çıkaracağız. Anladın mı? Ben seslenince hemen koş. Tamam mı, anlaştık mı?» Öksürüğünü bastırmaya çalışarak bekledi o da.
«Şimdi tam zamanı, teğmenim.» Ukhanov, kafasına geçirdiği başlığı geriye itmiş, açık renk gözlerini göğe dikmişti. «Şimdi koşalım!»
Uçaklar yükselmeye başlayınca mootrların uğultusu da güçlenmiş, bombardımanın birinci turunun sona erdiğini ikisi de anlamışlardı. Junker'ler birer birer yükselip göğe yayıldılar. Irmağın karşı yakasında kalan köy cehenneme dönmüştü. Alevler havaya yükseliyor, sokakların bir yanından öte yanına atlıyordu. Patlayan pencere camları, kül ve kıvılcım yağmuru saçarak çöken damlar görülüyordu her yanda. Köyün dışında, sığınacak bir yer bulamadan ateş altında kalan birkaç araç yanıyordu. Irmağın kıyısına, piyade birliklerinin siperleriyle bataryanın üstüne bir ölüm bulutu çökmüştü.
Hendekten uzanıp bakan Kuznetsov bütün bunları bir anda gördü. Uçakların motorlarından çıkan gürültüler yine tekdüze bir uğultu halini almış, Junker'ler havada bir daire çizmişlerdi bir kez daha. Birden bağırdı:
«Haydi, Ukhanov!... Sanırım başarabileceğiz! Koş! Sen birinci topa bak, ben ikinciye gidiyorum.»
Titreyen bacaklarla çıktı hendekten. Birinci topun çevresindeki toprak yığınlarından atlayıp yerdeki bomba çukurlarının arasından ikinci topa doğru koşmaya başladı.Onun gittiği yönden de birileri sesleniyordu:
«Buraya, teğmenim! Buradayız!»
Top mevzii, bir duman bulutunun arkasına gizlenmişti. Her yerde yanık toprak topakları, her yerde topu örten brandanın üstünde, kama payı boşluğunda, mermi

sandıklarının tepelerinde kararmış kar ve toprak görülüyordu. Neyse ki topun panoramik dürbünü sapasağlamdı. Boyuna öksüren, soluk almakta güçlük çeken Kuznetsov, telâşlı hareketlerle dürbünü yerinden sökmeye koyuldu. O arada gözü top mürettebatının siperine ilişti. Duman bulutunun arkasından yuvarlak bir şekil, bir kafa yükselmişti.
«Kimsin?» diye seslendi. «Sen misin Çubarikov? Hepiniz iyi misiniz?»
«Böyle gelin, teğmenim. Gelin, atlayın aramıza.»
Soldaki siperden, toprağa bulanmış başlığını sol kulağının üstüne eğmiş bir kafa uzanmıştı. Kafa, upuzun bir boynun tepesinde sallanıyor, patlak gözleri heyecanla parlıyordu. İki numaralı topun komutanı Çavuş Çubarikov'du bu.
«Böyle gelin, Teğmen Yoldaş! Keşif kolundan biri var burada.»
Kuznetsov, «Ne diyorsun?» diye bağırdı. «Neden sökmediniz şu nişangâhları? Bunlar olmadan atış yapabileceğinizi mi sanıyorsunuz?»
«Teğmen Yoldaş, arkadaş yaralı. Keşif koluna bağlı olan askeri söylüyorum. Burada, bizim siperde... Güçlükle gelebilmiş buraya... Yaralı diyorum!»
«Ne keşif kolu be adam? Bombalar mı sersemletti seni böyle?»
«Yok, hayır. Gerçi kulaklarımda bir zonklama var ama önemli değil. Hafif bir sağırlık yalnızca. Burada keşif kolundan birinin bulunduğunu söylüyordum. Bizimle düşman kuvvetlerinin arasındaki araziden gelmiş.»
«Haa, öyle desene! Tümenin keşif kolundan biri ha? Nerede peki?»
Kuznetsov başını kaldırıp göğe baktı. Havadaki uçak halkası onlara doğru geliyordu yine. Bir çukurun üstünden atlajap sipere girdi, topun nişan tertibatını Çubarikov'a uzatk. Çubarikov, teğmenin bu anî hareketinden şaşırmış önce iki eliyle kavradığı nişangâhı sonradan kaputunun göğsüne tıkıver misti.
«Top nişangâhı öyle mi korunur, Çubarikov? Adam nerede?»
Dar ve uzun siperde, nişancı Yevstigneyev'le top mürettebatından iki kişi daha vardı. Üçü de sıkıca duvara yapışmış, büyük bir istekle parmak kalınlığında, sigaralar içmeye koyulmuşlardı. Atların yanına dönecek zaman bulamayan Rubin'le Sergunenkov da aynı sipere sığınmışlardı. İkisi de suratlarını asmış, hiç ses etmeden aynı yöne, siperin bir ucuna yatan pelerinli askere bakıyorlardı. Araziye uyan pelerinin kapişonunu geriye atan delikanlının başı açık, kıvır kıvır siyah saçları tozlu ve karlıydı. Yanak kasları gerilmiş, beyaz yüzünde iki koyu leke gibi duran gözleri çektiği acıyla irileşmişti. İçi pamuklu ceketinin kana bulanan sol kolu, şimdi ayaklarının dibine sapladığı bir bıçakla omuz dikişine kadar kesilmişti. Dişlerini sıkıyor, morarmış, kanlı parmaklarıyla elindeki sargı bezini koluna sarmaya uğraşıyordu.
«Sizi domuzlar sizi! Tümen komutanını görmek istiyorum dedim size. Albayı görmem gerek!»
Kuznetsov, «Ona yardım edin,» diye bağırdı Çubarikov'a. Çavuş kulağına su kaçmış da onu çıkarmak istermiş gibi kafasını sallıyordu boyuna. «Ne duruyorsun orada? Şu sargıyı sarsana!»
«Bırakmıyor,» dedi Rubin asık suratla. Avucuna tükürdü, elindeki izmariti tükürüğe bastırarak söndürüp başlığının kıvrımına yerleştirdi. «Keşif

kolundanmış o! Çalımından geçilmiyor. Onun üstüne adam yokmuş sanırsınız. Herkese bağırıyor deli gibi. Kimseye el sürdürmüyor. Keşif kolundan., mış kendisi!»
Sergunenkov, şaşkın, çocuksu mavi gözleriyle bir §ey kanıtlamak istercesine bakıyordu Kuznetsov'a. «Bütün bura. lar havaya uçuyordu,» dedi çatlak sesiyle. «Göz gözü gormfi. yordu stepte. Bu da o cehennemden koşarak çıkıp geldi. Çj, gın gibi bağırıyordu. Sonra da buraya yuvarlandı. Eli yüzü kan içindeydi hep. Tümen komutanını görmek istiyormuş. Keşif kolundanmış.»
«Biz de deli gibi inandık ona. 'Keşif kolundanmış'!» Sergunenkov'un konuşmasını taklit ediyordu Rubin. Esmer, köşeli yüzünü, onların konuşmalarına hiç kulak asmayan yaralıya çevirmişti. «Siz şunun üstünü arasanıza bir kere. Hiç belli olmaz. Bakarsın bizim düşündüğümüzden çok başka bir keşif kolunun üyesidir.»
Kuznetsov, «Saçmalama,» diye bağırdı. «İleri geri konuşmaya başladın yine.» Yaralıya sokulup, «Sargıyı ver,» diye seslendi. «Yardım edeyim. Nereden çıktın sen? Yanında başka kimse yok muydu.» Askerin dudaklarının ucunun köpüklenmiş, kulak memelerinden incecik bir kan sızmaya başlamış olduğunu ancak o zaman gördü. Bu adam, patlamaların yarattığı basıncın etkisiyle şoka girmişti.
Yaralı, «Bana sokulma, teğmen,» diye haykırdıktan sonra bir kelime çavlanı döküldü ağzından: «Bakın, tümen komutanını görmem gerek. Anlıyor musunuz? Albaya gitmeliyim? Niye öyle bakıyorsunuz suratıma? Kadın mı sandınız beni? Tümenin keşif kolundanım ben. Anlaşıldı mı? Albayla konuşmalıyım. Telefonla arayın onu. Niye öyle bakıyorsunuz, domuzlar? Bir dakika sonra bayılabilirim. O zaman iş işten geçmiş olacak. Anlamıyor musunuz, teğmenim? Bayılır sam bilincimi kaybederim.» Çılgın bakışlı gözleri ıslanmıştı.
Başını geriye attı, sağlam elinin kanlı parmaklarıyla pelerinin, ceketinin, gömleğinin ve denizci fanilasının düğmelerini çözüp fırlak köprücük kemiklerini tırmalamaya başladı.
«Hadi, kıpırdanın biraz! Ben kendimden geçmeden... Albaya bir telefon edin. Adım Georgiyev. Çabuk olun! Onunla konuşmalıyım.»
Yaşlı nişancı Yevstigneyev, «En doğrusu bunu karargâha göndermek,» dedi. «Siz ne dersiniz, teğmenim?»
Kuznetsov yaralının parmaklarına bakıyordu. Bu adapıın, şafakta dönmesi beklenen keşif kolundan olduğuna inanmıştı artık.
Çavuş Çubarikov, «Hem kan kaybetmiş hem de çok sersemlemiş,» diye söylendi. «Karargâha kadar nasıl gider bu? yolda ölür.»
Rubin o kısık, hain sesiyle karşılık verdi: «Nasıl gider bilmem ama herhalde sırtımızda taşıyamayız! Keşifte neler öğrenmiş ki böylesine heyecanlanıyor? Üstelik şimdi el kol sallamasının da yararı yok! Bu da donanmadan gelmiş anlaşılan. Denizde bunu çikolata ve beyaz ekmekle beslediklerine kalıbımı başarım. Oysa biz lahana çorbasıyla karın doyurduk hep. Keşif kolundanmış!»

Kuznetsov, arabacının ablak, morumsu esmer yüzüne eğilerek bağırdı:
«Sonunda onu taşımak belki de sana düşecektir, Rubin! Kim emir veriyor burada? Sen mi?»
«Aklımızı kullanmamız gerekir, Teğmen Yoldaş.»
«Kimin aklını kullanacağız? Seninkini mi?» Kuznetsov, Çubarikov'a dönerek sordu: «Drozdovsky'yle aramızdaki telefon çalışıyor mu?»
Çubarikov hiç karşılık vermedi, başıyla siperin gerisindeki çukurda oturan muhabereciyi göstermekle yetindi.
«Sen şu sargıyı sar, Çubarikov. Dikkat et de çözmesin. Ben hemen telefon edeyim.»
Sergunenkov, «Durun, Teğmen Yoldaş,» diye bağırdı uyarırcasma, «Gene geliyorlar bakın.» Ellerini kulaklarına kapamıştı.
Kuznetsov ateş platformuna sıçradı, göğü gözlemeye koyuldu. Junker'lerin çizdiği halka ırmak kıyısının üstünde dönüyor, uçakların ilki, pırıltılı kanatlarından birini güneşe eImiş, piyade tümeninin siperlerini bombalamaya hazırlanıyordu.
Kuznetsov, muhaberecinin oturduğu dar çukura atladığında Muhabereci Svyatov başına bir bantla tutturduğu a^ cıyı düzeltmeye uğraşıyordu. Teğmen onun üstüne düşecekti neredeyse. Bir an için dizleri birbirine değdi ve Kuznetsov şaşkınlığa kapıldı. Dizleri titreyen hangisiydi acaba? O m^ muhabereci mi? Elinden geldiğince uzağa çekilip duvara dayandı.
«Gözetleme yerini arayabilir misin? Hat kesilmedi, d&. ğil mi? Alıcıyı bana ver!»
«Hafta bir şey yok, teğmenim. Gelgelelim karşıdan kimse...»
Svyatov, dizlerini birbirine yapıştırdı. Böyle yapmakla titremesine engel olabileceğini sanıyordu. Keskin çizgili Tsöylü suratı soğuktan sararmıştı. Kafasındaki banda uzandı, ancak alıcıyı çıkaracağına önündeki aygıtın üstüne eğildi birden.
Bataryadakilerden birinin, «Tanklaar!» diye bağırdığı duyuldu. Ne var ki bu çığlık uçakların uğultusunun arasında boğulup gitti.
Uçaklar yaklaşınca, kıyıdaki her şey bir bombardıman depremiyle sallanıp zangırdamaya başladı. Kuznetsov'un arkasındaki duvar da yıkılıyordu. Gövdesi geriye doğru kaykılınca makineli tüfeklerinden ateş püskürten Junker'leri gördü tepede. Mermi yağmuru piyade tümeninin siperlerini geride bırakmış, dosdoğru bataryanın üstüne geliyordu. Svyatov'un kıpırdayan dudaklarına, titrek bacaklarına ve ucu yere sürünen tozluğuna ilişti gözü.
Muhabereci, moraran dudaklarıyla, «Tanklaar! Tanklar!» diye mırıldanıyordu. «Duymadınız mı? Birisi bağırıyordu...»
Kuznetsov da ona bağırmak, tozluğunun düğmelerini iliklemesini söylemek istiyordu. Ancak adamın yüzüne yayılan korkuyu, titreyen dizlerini görmemeyi yeğlediği için sırtını döndü. «Tanklar» sözünün duyulmasıyla aynı korku onun da ensesine yapışmıştı çünkü. Bu son tehlikeye akıl erdiremiyordu bir türlü. Olamaz, diye düşündü. Birisi düş görmüş; yanılmış. Bağıran kimdi acaba? Hani

nerede tanklar? Bir saniye sonra bu çukurdan çıkıp kendim bakacağım. Neredeymiş şu tanklar?
Gelgelelim dışarı çıkması olanaksızdı. Duvarın üstünden görebildiği daracık alanda izli mermiler uçuşuyordu. Çarolk tekerlekleri gövdeye katlanmayan Junker'ler peş peşe eğliyorlardı. Öyle de alçaktan uçuyorlardı ki ateş püskürten agır« makinelilerin kızgınlığını yüzünde duyar gibi oluyordu insan.
Kuznetsov, makineli tüfeklerin çatırtısını bastırmaya çalışarak, «Svyatov!» diye bağırdı. Muhabereci yüzünü dizlerine gömmüştü. «Gözetleme yerini ara çabuk! Drozdovsky'yle konuşmak istiyorum! Çabuk ol!»
Svyatov, taşlaşan yüzünü kaldırdı, telefonla uğraşmaya, alıcıya üflemeye koyuldu. «Gözetleme yeri! Niçin cevap vermiyorsunuz?» diye haykırıyordu.
Dalış yapan bir uçağın korkunç uğultusu tepeden bastırınca ikisi de yere kapaklandılar. Makineli tüfeklerin çatırtısı hemen üstlerinden geliyor, duvardan düşen topraklar telefonun üstüne saçılıyordu. Sırtından vurulmayı bekleyen Kuznetsov o anda bile alaycı bir sevince kapılmış, kendi kendine mırıldanıyordu: «Hedefi bulamadınız işte! Vuramadınız işte!»
Svyatov, telefonun üstüne dökülen tozu toprağı temizledi, titrek bir sesle konuşmaya başladı: «Gözetleme yeri! Niçin cevap vermiyorsunuz? Size de bomba mı rastladı yoksa?» Birden gözlerini kıstı.
Siperlerin üstünde korkunç bir çığlık dolaştı: «Tanklaaar!»
Svyatov'un dudakları sarkmıştı.
«Teğmen Yoldaş,» diye mırıldandı. «Karşıdan bir ses geldi... Tamam, bağlantı kurduk. Drozdovsky karşımızda. Emir verilmiş. Tanklar saldırıya geçmiş. Top başına!... Sizinle konuşmak istiyor.» Başlığını attı, sarı saçlı kafasına geçirdiği kulaklığı çıkarıp Kuznetsov'a uzattı.
«Evet, ben Teğmen Kuznetsov!»
Drozdovsky uzun bir yolu koşarak gelmişcesine soluyordu telefonda. Alıcıdan soluğunun sıcaklığı bile duyuluyordu sanki. Kuznetsov'un kulağı gıdıklandı.
«Kuznetsov! Tanklar saldırıya geçti! Topları atışa hazırlayın. Kaybınız var mı?»
«Kesin olarak bilmiyorum henüz.»
«Bilmiyor musunuz? Nerelerdesiniz peki? Davlatyan'm durumu nasıl?»
Kuznetsov, «Bulunmam gereken yerdeyim,» diye karşıhk verdi. «Topların yanındayım, Komutan Yoldaş.» Drozdovsky'nin cızırtılı konuşmasını kesmek zorunda kalmıştı, «Davlatyan'dan haber alamadım henüz. Uçaklar hiç aman vermiyorlar. Dalıp dalıp üstümüze bomba yağdırıyorlar boyuna.»
Drozdovsky'nin sesi, «Davlatyan'ın toplarından birine bomba rastlamış,» diye bildirdi. «4 numaralı topun bütün mürettebatı zarar gördü. İki ölü, beş yaralı var.»
Kuznetsov, demek başladı, diye düşündü. Ne çabuk! Davlatyan'ın takımı yedi kişi kaybetti şimdiden! Bir de top! Hemen başlangıçta!
«Kimler ölmüş?» diye sordu. 4 numaralı topun mürettebatını pek iyi tanımazdı oysa. Adamların yüzleriyle adlarını bilirdi yalnızca; kişiliklerini bilemezdi.

Drozdovsky, «Artık onun önemi yok,» diye soludu telefona. «Atışa hazırlanın, Kuznetsov! Tanklar geliyor!»
«Tamam,» dedi Kuznetsov. «Şimdi ben de bir şey bildirmek istiyorum. Keşif kolundan biri var burada. Yaralı.»
«Hangi keşif kolundan? Nereden gelmiş?»
«Tümen komutanının beklediği koldan. Tümen karargâkına gitmek istiyor.»
«Hemen bana yollayın onu!»
Kuznetsov, alıcıyı Svyatov'a uzattı, ayağa kalkıp sağa, Davlatyan'ın toplarının yerleştirildiği mevzilere baktı.
O yanda duran mermi yüklü bir kamyon ateş almıştı. Duman, top mevzilerini örtüp ırmağın kıyısına kadar yayılmış, alev alev yanan köyden gelen yoğun dumana karışmıştı. Kamyondaki cephane çatırdayarak patlıyor, zırhlı tahrip mermileri hava fişekleri gibi göğe yükselip göz kamaştıran paraboller çiziyordu. Bombardıman uçakları karşı kıyıyı, stepteki yolları hedef almışlardı şimdi. Bütün bombalarını atıp bitirenler, yan köyün üstünden geçip yorgun vızıltılarla bakır renkli Güney ufkuna doğru uzaklaşıyorlardı.
Geri hatların hâlâ bombardıman edildiğini, oralarda ölenler olduğunu bildiği halde geçici bir rahatlık duydu Kuznetv lavaşta 'ölümü beklemek' diye adlandırılan o garip çöküntüden, çaresizlik ve güçsüzlük duygusundan kurtulmuştu sanki.Aynı anda da stepte yükselen kırmızılı mavili işaret ışıklarını gördü.İlerideki alçak tepe ve ırmağın yatağına inen yamaçlar mavimsi bir dumanla örtülmüştü. Yamaç, gri ve sarı renkte, kımıltılı dörtgenlerle doluydu. Doğan güneşin, şafağın pembeliğiyle aydınlanan, karla kaplı stepe düşürdüğü koskoca bulut gölgelerinin arasında ilerleyen bu dörtgenler hiç de tehlikeli görünmüyordu henüz.Kuznetsov, yaklaşan dörtgenlerin, tank olduğunu anlamıştı. Ne var ki az önce atlattıkları bombardımanın etkisinden kurtulamadığından bu yeni tehlikenin bilincine varamıyordu henüz. Tankların varlığına inanmakta güçlük çekiyordu.Tehlike birkaç saniye sonra bildirdi kendini. Aşağılarda biriken kül renkli sis tabakasından motorların güçlü uğultusu yükseldi, bu yaygın, yoğun sis bulutunun içinde ilerleyen dikdörtgen biçimler kolayca seçilir oldu.Kuznetsov, en öndeki tankların sarsılarak yol aldıklarını, paletlerin sağa sola dağıttığı karları, egzozlardan çıkan kıvılcımları görebiliyordu.Kendi sesine hiç benzemeyen, sert, başkalarına oîduğu kadar kendisine de acımasız olduğunu belirten bir sesle, «Top mevzilerine!» diye haykırdı. «Atışa hazır olun!»
Bütün siperlerden başH.* yükseldi. Siperin korumasından ilk ayrılan Çavuş Çubarikov'du. Kaputunun göğsüne taktığı nişan tertibatım çıkardı, patlak gözleriyle ırmağın kıyısındaki göğü gözledi Arkada kalan birkaç Junker uçağı, tümenirı geri hatlarını ateşe tutuyorlardı hâlâ.
«Top başına!»
Bu emri alan askerler hendeklerden çıkıp toplarının ta sına koştular. Hiç kimse durumu doğru dürüst değerlendi^ miyordu daha. Eller, bilinçsiz, mekanik hareketlerle işliyOr du. Topların üstündeki örtüleri çektiler, hendeklerdeki Cet.

hane sandıklarını açtılar. Yerdeki keseklere takılıp tökezle yerek top kundaklarının yanına çektiler sandıkları.
Çavuş Çubarikov eldivenlerini çıkardı, panoramik dür. bünü yerine sokup telâşlı hareketlerle vidalamaya başlat Bir yandan da mermilerle uğraşan top mürettebatını hızlan dırmaya çalışıyordu. Nişancı Yevstigneyev, büyük bir dikkatle dürbünün siyah madenini parlatmaya koyulmuştu. Dürbünün üstü tozlu kalırsa top ateş edemeyecekti sanki.
Hendekte yankılanan bir ses, «İki türlü mermi de gelecek mi?» diye sordu.
«Gerekebilir mi, Teğmen Yoldaş?»
«Çabuk olun, çabuk olun!» diye bağırıyordu Kuznetsov. Eldivenli ellerini öyle bir hırsla şaklatıyordu ki avuçları sızlamıştı. «Hayır, zırhlı tahrip mermilerini getirin yalnız!»
Hendekten uzanan iki kafaya ilişti gözü. Sergunenkov'la Rubin'di bunlar. Arabacılar oldukları yerde kalmış, top mürettebatını gözlüyorlardı. Sergunenkov, aralık duran ağzından buhar salarak şaşkın şaşkın bakıyor, Rubin'se, esmer ablak yüzüne gömülmüş iki demir yuvarlağını andıran gözleriyle suratsızca izliyordu durumu.
Kuznetsov çabucak hendeğe sokuldu. «Evet, ne yaptınız? Yaralı ne oldu?»
«Yarasını sardık,» dedi Sergunenkov. «Yalnız korkarım ki çok kan kaybetmiş. Bana kalırsa ölecek. Artık hiç sesi çıkmıyor.»
«Ölmez,» diye homurdandı Rubin. «Niye ölsün?» Bu ölüm olasılığını dinlemekten bıkmıştı sanki. «Öbür yedi arkadaşını sayıklayıp duruyordu. Onlar, bizimle düşman kuvvetlerinin arasındaki arazide kalmışlar. Ne kahraman herifler ha? Keşif kolunun böylesine bayılırım ben!»
Yaralı asker, gözlerini kapadı, başı geriye kaymış, duvara yaslanmış oturuyordu hâlâ. Sol kolu sıkıca sarılmışaraziye uygun pelerininde koyu renk lekeler belirmişti.
Kuznetsov, «Siz ikiniz bunu sırtlayıp gözetleme yerine, nrozdovsky'ye götürün,» dedi. «Hemen! Hiç durmayın!»
Sergunenkov, «Ya atlar ne olacak?» diye sordu. «Atlara , jr göz atmamız gerekir, Teğmen Yoldaş. İçlerinde yaralananlar vardır belki!»
Rubin, «Demek tanklar geliyor,» diye homurdandı karamsarlıkla. «Canımıza okuyacaklar bizim. İstihbaratımıza da Hiyecek yok doğrusu!» Sergunenkov'a bir omuz attı. «Bırak su atları artık! İyice bıktırdın. Keçi gibi meliyorsun boyuna! Atlar öbür dünyada işine yarar bundan böyle! Bunu böylece bil!»
Kuznetsov, Rubin'e karşılık verecek zaman bulamadı.
Cibisov'un patlak gözlerindeki umutsuz yakarıyı görünce keşif kolunun başına gelenler de, arabacının şom ağızlıkta diretmesi de önemini yitirmişti. Top mürettebatına takılmıştı bakışları. Askerler top kundağıyla kama payı boşluğuna sarılmışlardı. Top kalkanının gerisinde iki büklüm duruyorlar, mermileri dizlerinde tutuyorlardı. Nişan tertibatının buz tutan madenini kavrayan Yevstigneyev, parmaklarının donmaması için ellerine hohluyordu boyuna. İlk mermi ateşleninceye kadar her şey bu acıklı savunmasızlık içinde bekleyecekti.

Hepsi hazırdılar, hepsi verilecek emri bekliyorlardı. Tıpkı stepten sokulan uğultuların getireceği, herkesin paylaşacağı yazgıyı bekledikleri gibi.
«Teğmen Yoldaş! Niçin ateş açmıyorlar bunlar? Dosdoğru üstümüze geliyorlar.»
Kuznetsov, çeşitli duygular, çeşitli izlenimler altında eziliyordu: Çubarikov'un yalvaran sesiyle bakışları, top mürettebatının iki büklüm bekleyişleri, ağzından fırlayacak gibi olan 'Ateş' emri (daha fazla beklemeye dayanabileceğini sanmıyordu), sırtındaki ürpertiler ve yine o su isteği. Çubarikov'a seslenebilmek için büyük bir çaba harcaması gerekti.
«Acele etme! Tam nişan almadan ateş etmeye kalkışmayın! Bekleyin diyorum! Duyuyor musun? Bekleyin!»
Cayır cayır yanan köyün solunda kalan duman altındaki arazi tankların karaltılarıyla dolmuştu artık. Sarılı grili dörtgen gövdeler dumanın arasından bir görünüp bir kayboluyor,taretler duman tabakasının üstünde yükseliyordu. PaletW yarattığı kar fırtınası stepe yayılıp egzozlardan çıkan kıvj cımlara karışıyordu. Birbirine sürten madenlerin çatırtı doruğa erişince, tankların sağdan sola dönen topları, zirU gövdelerin üstüne biriken karlar da kolayca seçilir oldu. İşin tuhafı yaklaşan tanklar da ateş açmıyor, sabırla bek. liyorlardı. Nasıl bir güçle saldırdıklarını biliyor, Sovyet bataryalarının yerlerini belli edeceklerini umuyorlardı onlar da. Bu gürültülü zırhlı kalabalığının üstünde kırmızı bir işa. ret mermisi yükseldi ansızın. İşaretin verilmesiyle, mızrak ucu şeklinde ilerleyen tanklar üçgeni bozup stepte zikzaklar çizmeye başladılar. Işıklarını da yakmışlardı. Karlı dumanın arasından kurt gözü gibi parlıyordu ışıklar.
«Işıklarını niye yaktılar bunlar?» Çubarikov şaşkınlıkla bakıyordu. «Bizim ateş açmamızı mı istiyorlar? Ondan rai yaktılar dersiniz?»
Nişan tertibatının başında diz çöken nişancı Yevstigneyev, «Kurt sürüsü,» diye mırıldandı. «Vahşî hayvan sürüsü gibi geliyorlar üstümüze!»
Kuznetsov da dürbünüyle gözlüyordu karşısını. Duman bulutunun garip kımıltılarla dalgalandığını, kırmızımsı pırıltıların yer yer o bulutu deldiğini görüyordu. Motorlar homurdanıyor, kırmızı gözler yanıp sönerek göz kırpıyor, dumanın aralandığı noktalarda, ileri karakolun siperlerine yaklaşan geniş, bodur karaltılar seçiliyordu. Kuznetsov, gövdesindeki her kasın gerildiğini, harekete hazırlandığını duyuyordu. Daha fazla bekleyemeyecekti. Bu ölüm saniyelerini saymaya katlanamayacaktı daha fazla. Bir şeyler yapması gerekiyordu.
«Teğmen Yoldaş!» Çubarikov, ön siperden aşağı atladı, şaşkın şaşkın çevresine bakındı. Yüzü sararmış, kafası incecik boynunun üstünde sallanmaya başlamıştı.
«Dokuz yüz metreye geldiler, Teğmen Yoldaş! Niçin ateş...»
Yevstigneyev, «Ben henüz tankları göremiyorum, çavuşum,» diye bağırdı. «Duman engel oluyor.» Gözünü dürbünden ayırmıştı.
Kuznetsov soğuk bir sesle haykırdı: «Bırakalım iki yüz metre daha sokulsunlar.» Ateş açmadan önce bu iki yüz metrenin bekleyiş işkencesine de katlanmak zorunda olduklarını düşünüyor, Çubarikov'un tankların uzaklığını kestirmekte gösterdiği ustalığa şaşıyordu.

«Teğmen Yoldaş! Batarya Komutanı niçin ateş açmada ğımızı öğrenmek istiyor. Niçin hâlâ ateş etmiyorlar, diyor.»
Muhabereci Svyatov siperde ayağa kalkmıştı. Alıcıyı kafasına geçirdiğinden başlığını başında tutmakta güçlük çekiyordu. Telefonda söylenenleri daha iyi duyabilmek için, bir eliyle öbür kulağını tıkamıştı. Alıcıdan gelen emirleri ağzıyla yakalıyordu sanki. Yakaladıktan sonra da yüksek sesle yineliyordu. «Ateş emri veriliyor! Ateş emri veriliyor!»
Hayır, biraz daha beklemeliyiz! Drozdovsky bunu anlamıyor mu? İlk atılacak mermilerin ne büyük önem taşıyacağını anlamıyor mu? Ateş ettik mi yerimizi belli edeceğiz. Ondan sonra işimiz iş!
«Telefonu bana ver, Svyatov!» Kuznetsov sipere atladı, muhaberecinin kafasındaki kulaklığı çekti. Drozdovsky'nin kulak zarını zedeleyen sert emirlerini dinlerken, «Neye ateş edeyim?» diye bağırıyordu. «Dumana rastgele ateş açacak değiliz ya! Mevzilerimizin yerini ele mi verelim hemen?»
«Tankları görüyor musunuz, görmüyor musunuz?» Drozdovsky'nin sesi alıcıyı paralayacaktı. «Ateş edin diyorum, Teğmen Kuznetsov! Ateş emri veriyorum! Hemen şimdi! Ateş!»
Kuznetsov, «Ben buradan sizden iyi görüyorum,» diye mırıldanıp telefonu Svyatov'a fırlattı.Fırlatırken de ilk kararında diretiyordu: «Şimdi ateş açacak olursak yerimizi belli ederiz. İlk salvoda ezerler bizi.» doğru uçup duman bulutunun içinde yok oldu. Davlatyan'ın Ne var ki o bunları düşünürken sağdaki top mevziinden bir gümbürtü koptu, bir top mermisi stepe doğru uçup duman bulutunun içinde yok oldu. Davlatyan'ın toplarından biri ateş açmıştı. Bir saniye sonra da ikinci bir gümbürtü duyuldu sağdan; tanklardan biri ateşe karşılık veriyordu.Derken o kımıltılı bulutun birkaç yerinde kırmızılıklar belirdi, vahşî parıltılar saçan ışıklar Davlatyan'ın top mevzilerine yöneldi. İkinci takımın ikinci topu bir kaç saniye içinde karakızıl patlamalara hedef olmuş ve etkisiz kalmış, ti.
«Teğmen Yoldaş!» diye bir ses yükseldi siperden. «Kor, karım ikinci takımın işi bitik!»
Davlatyan'ın takımıyla kendi takımı arasındaki sınıra saldırmakta hiç gecikmeyen Alman tanklarını gözetleyen Kuznetsov, «Niçin acele etti?» diye düşünüyordu hırsla. Bütün ikinci takımın yok olduğuna inanamıyordu bir türlü. Davlatyan'la adamlarının siperlerinde iki büklüm durduklarını, tepelerinden ıslık çalarak geçen şarapnel parçalarından korunmaya çalıştıklarını canlandırdı kafasında. Aynı anda kendi sesini duydu: «Sağdaki tanklara nişan alın... En öndekine! Menzil 12, zırhlı mermisi...» Yine bir saniyenin binde biri kadar bir süre içinde, 'ateş' diye bağırmadan önce geçen o kısacık süre içinde, biraz acele etmiş olduğunu düşündü. Zamanından önce belli edecekti yerini. Gelgelelim emri geciktirmeye hakkı yoktu. Boğuk bir sesle son kelimeyi de söyledi. «Ateeş!»
Patlamanın basıncı kulaklarını zonklattı.

İzli merminin nereye düştüğünü göremedi. Merminin menekşe rengi kıvılcımları tankların kül renkli akrep yuvasının içinde silinip gitmişti. Böylece de menzili değiştirmek olanağını elden kaçırmıştı. Gecikmenin tehlike yaratabileceğini bildiği için emri yineledi. İkinci mermi duman bulutunun ortasına düşerken her yandan patlamalar duyuldu, havada uçan mermilerin izleri birbirine karıştı. Irmak kıyısına dizilen bataryalar, hemen hemen aynı anda ateş açmışlardı. Ortalığa, kulakları sağır edici bir gürültü yayıldı. Zırhlı tahrip mermileri havada uçuşuyor, tanklardan açılan karşı ateşin kızıllığının içinde kayboluyordu. Başkalarının da ona katılmasından çılgınca bir sevinç duymuştu Kuznetsov. Emirlerini veriyor, siperlerin önünde patlayan mermilerin farkında bile olmuyordu. Yalnız kendi toplarının sesini duyuyordu o. Yüzüne sıcak hava dalgaları çarpıyor, başının üstünden şarapnel parçaları uçuyordu. Ansızın, top kalkanının iki metre önünde, dumanlar saçan bir çukur belirdi, top mürettebatı kendilerini yere atıp yüzlerini toprağa gömdüler. Siperin önündeki patlamalar yenilendikçe sırtlarındaki kaslar seyiriyordu. Yalnız dürbünün başından ayrılmaya hakkı olmayan Yevstigneyev kalmıştı yerinde. Top kalkanının gerisinde diz çökmüş duruyor, o anda hiç işe yaramayan nişan tertibatını kenetlenen parmaklarıyla tutarak şakağını dürbünün kıyısını sürtüyordu. Kızaran gözlerinden biri yerdeki mürettebata dikilmişti. Birkaç kez ağzını açıp kapadı, bir şeyler anlatmak istiyordu görünüşe bakılırsa.

«Çavuşum...»

Çavuş Çubarikov, kafasını top komutanı siperinden dışarı uzattı, sonra da omuzlarındaki toprakları saçarak doğrulup çıktı. Boynuna asılı dürbünü sallayarak Yevstigneyev'in yanına sokuldu sürüne sürüne. Uykudan, uy andırmak istercesine sarsıyordu nişancıyı.

«Sersemlemiş mi?» Kuznetsov da gelmişti nişancının yanma. «Neyin var, Yevstigneyev? Nişan alabilecek misin.»

Nişancı, kafasını sallayarak güçlükle karşılık verdi: «Evet, nişan alabilirim. Yalnız kulaklarım sağır oldu... Emir verirken çok bağırmanız gerekecek.» Kolunu kaldırdı, kulağından akan kan sızıntısını eliyle sildi. Sonra da eline bakmaya gerek bile duymadan gözünü dürbüne dayadı yine.

Kuznetsov, sert bir sabırsızlıkla. «Kalkın!» diye haykırdı. «Herkes top başına!» Gerekirse askerleri kendi elleriyle sürükleyip götürmeye hazırdı. Boğazının tıkandığını duyuyordu. «Hepiniz ayağa kalkın!» diye bağırdı. «Top başına! Mermi doldur!»

Zikzak bir çizgi üstünde ilerleyen tanklar öndeki savunma hattının tümünü tehdit ediyorlardı şimdi. Yanan köyün sağma dolanmışlar, köy yolunu kapatmışlardı. Işıklarını da söndürmemişlerdi hâlâ. İzli mermiler havada birbirini keserek uçuyor, tanklardan acılan sert, kesik ateşlere karışıyordu.

Topların güçlü gümbürtüsüne piyade siperlerinden açı. lan tanksavar ateşinin kuru tahta çatırtısı da ekleniyordu zaman zaman. Soldaki tanklar yamacı dolanmış, ırmağın kıyısına inmişlerdi. Ön hatlardaki hendeklere ilerliyorlardı artık. Birinci bataryanın sağında ve solunda mevzilenen bataryalarla ırmağın

öbür yakasındaki birlikler de bir ateş perdesiyle karşılıyorlardı gelenleri. Çok uzaklarda, köyün epey gerisinde Sovyet uçakları uçuyor, henüz gözle görülemeyen ikinci tank birliğini bombardıman etmeye hazırlanarak dumanlı göğü yarıyorlardı sessizce. Oysa bataryadakiler için, gözle görülmeyen herhangi bir şey çok uzak bir tehlike sayılıyordu şimdilik. İlk saldırıya geçen tanklar, ırmak boyundaki savunma hattının önünde bir yarım daire çizmişlerdi. Işıkları, hedef aldıkları mevzilerdeki topçuların gözünde parlıyordu dosdoğru. Kuznetsov, kendi takımının hemen önündeki kül rengi iki karaltıyı açık seçik görebiliyordu. Topun başına koşan mürettebata yeni bir emir verdi, mermi ateşlenir ateşlenmez de dürbünüyle ışıklı izini gözledi. Kar ve duman bulutundan çıkan dikdörtgenlerin hemen önüne düşmüştü mermi.
«Daha yukarı!» diye bağırdı. «Nişangâhı ayarlayın! Çabuk! Yestingneyev! Az yukarı! Ateş!»
Oysa adamları hızlandırmak için çaba harcamasına gerek yoktu artık. Çılgınlar gibi çalışıyordu herkes. Mermiler kama payı boşluğunda parıldıyor, eller kama gövdesine yapışıyor, mermi ateşlendiği an gövdeler top kundağına kapanıyordu. Çavuş Çubarikov, teğmenin verdiği emirleri bütün yüzüyle algılıyordu sanki. Sonra da dizlerinin üstüne çöküp gözünü hiç nişangâhtan ayırmayan Yevstigneyev'in kulağına bağırıyordu.
Kuznetsov, «Üç atım... hızlı atış!» diye haykırdı vahşî bir keyifle. Top mürettebatıyla arasında kurulan bu öldürücü bağ büyük bir haz veriyordu ona; dünyada başka hiç bir şey onları böylesine yaklaştırmazdı birbirlerine.
En önde giden, tareti duman tabakasını yararak ilerleyen tank tökezler gibi oldu birden. Sonra da motordan korkunç bir vınlama yükseldi, koca tank, yeryuvarlağını delmeye çalışan kör bir matkap gibi yerinde dönmeye başladı. Çubarikov, «Paletleri!» diye bağırdı. İnce uzun boynunun üstündeki başını sevinçle iki yana sallıyor, şaşkınlığından bacağım tokatlayıp duruyordu.
«Teğmen Yoldaş!»
«Dört atım... hızlı ateş!» dedi Kuznetsov. Kendinden geçmişti Çubarikov'un söylediklerini hem duymuş, hem duymamıştı; yalnızca kama payı boşluğuna düşen kızgın mermi kovanlarını, her atışta yerinde sallanan top kundağına çökfo topçuları farkediyordu o.Tank hâlâ olduğu yerde dönüyordu. Paletinin biri kopmuş, kurdele gibi yere serilmişti. Ne var ki tareti de dönüyor, uzun namlusu bataryaya yöneliyordu. Namludan kırmızı bir alev fışkırdı, atılan mermi siperin önünde patlarken tankın zırhlı gövdesinde de körletici bir aydınlık belirdi. Ardından da sürüngen hayvanları andıran alevler sardı gövdeyi Kuznetsov yine aynı haz ve nefret coşkunluğuyla bağırıyordu. «Yevstigneyev! Çok güzel oldu! Hadi göreyim seni!»
Tank, diri diri yanan bir canlı gibi yerinde kıvranmış, sonra da sarı zırhın üstündeki beyaz haçı onlardan yana çevirerek olduğu yerde durup kalmıştı. Tankın orada durmasıyla bütün savaş alanı, iki yandaki bataryalardan açılan ateş yağmuru bir anda silinip gitmişti sanki. Herkesin dikkati en önde giden bu tek tankın üstünde toplanmıştı. Top, bu korkunç, öldürücü örümceği, üstündeki

beyaz haçla bir başka gezegenden gelmiş gibi görünen bu canlının hâlâ sağlam kalan yanını dövüyordu amansızca.Kötürüm kalan öncünün arkasında ikinci bir tank belirinceye kadar ateşi kestirmedi. Kuznetsov. İkinci tank ışıklarını söndürdü, top dürbününün izleyici gözünden kaçmak için sağa sola kaymaya başladı.
«İkinci tanka, zırhlı tahrip mermisi...» İlk mermiyi, tank ateş açmadan göndermeyi başarabildiler.Ancak tanktan atılan ilk mermiler de top mevziinin önündeki toprakları havaya uçurdu. Bulundukları yerin saptandığını anlayan Kuznetsov kendisini atış platformunun üstüne fırlattı, siperden yükselen dumanların arasından sürünerek top mürettebatına yaklaştı.
Nişangâhtan uzaklaştığını görünce, boğuk bir sesle, «Nişan al!» diye bağırdı.
«Oyalanmayın! Yevstigneyev! Çubarikov!»
Çavuş Çubarikov yerde yatıyor, iki eliyle gözlerini uğuş. turuyordu.
«Göremiyorum... Gözüme toprak doldu... Bir dakika...»
Tank ikinci kez ateş açınca hepsi bir toprak yağmuruna tutuldular. Mermi parçaları top kalkanına çarpıyor, Kuznetsov, trotil dumanından boğulacak hale geldiğini duyuyordu. Güçlükle soluk alarak ön sipere tırmandı. Karşıdaki tankı görünce de bir elektrik akımına tutulmuşcasına sarsıldı.
Sonumuz geldi, diye düşündü. Bir saniye sonra işimiz tamamdır... Ama hayır, olamaz!
«Ateş, Yevstigneyev! Ateş!»
Yüzleri yağlı karaya bulanan, mermiyi yattıkları yerden dolduran mürettebatı far ketti. Gözünü nişangâha dayayıp diz çöken Yevstigneyev'in iri, kırmızı pençeleri elçarkının üstünde donup kalmıştı sanki. Nişancının başlığı gözlerinin üstüne kayıyordu boyuna. Yevstigneyev sonunda dürbünün kıyısıyla geriye itti onu. Başlık, terli kafasından çıktı, sırtından aşağı yuvarlandı. Dizlerinin üstünde birkaç santim ilerledi. Dağınık saçlarından, kalın ensesinden buhar çıkıyor, omuzları seyiriyordu. Havada gezinen sağ eliyle tetiği arıyordu el yordamıyla. Bir karabasan yavaşlığı vardı hareketlerinde. Telâşsız bir sevecenlikle arıyordu tetiği. Savaşın içinde olduğundan, karşısında tanklar bulunduğundan değil de yalnızca orada olduğunu bilmek, okşayıp sevmek için arıyordu sanki.
«Yevstigneyev!... İki atım! Ateş!»
Makineli tüfek mermileri ön siperlere, top kundağına çarpıyordu. Tankın motor uğultusuyla egzoz gürültüsü de hemen tepelerinden gelir gibiydi. Birbirine sürten, gıcırdayan, tangırdayan madenlerin sesi Kuznetsov'un göğsüne, gözlerine, kulaklarına bastırıyordu. Ezildiğini sanarak yere yattı; kafasını bile kaldıramıyordu. Kısa bir an için, tankın şaha kalkıp çelik paletleriyle ön siperi ezip geçeceğini, hepsinin o çelik ayakların altında can vereceğini düşündü...
Umutsuzlukla Dana ne oluyor, diye sordu kendi kendine. Kalkmak zOrundayım! Kalkmam gerek!
«Yevstigneyev!... İki atım! Ateş!»

Top, art arta iki kez ateşlendi, kulak zarına iki balyoz indi. Boş kovanlar kama payı boşluğundan dışarı, serin havaya doğru yuvarlanırken Kuznetsov da mermilerin izini gözlemek için ön sipere yaslandı.
Burun deliklerini yakan kızgın bir hava dalgası çarptı yüzüne. Karşısında dev boyutlu bir bileyi çarkı dönermiş gibi kıvılcımlar uçuyordu gözlerinin önünde. Soldaki bir başka toptan, Ukhanov'un komuta ettiği toptan atılan mermiler tankın üstüne indikçe zırhlı gövdeden de kıvılcımlar çıkmaya başladı. Derken tank boğuk bir patlamayla sarsılıp geriye devrildi ve alev alan benzinin dumanı havaya yükseldi.Kuznetsov, dokunaklı bir duygusallığa kapılmıştı birden. Şansa inanıyor, şanslı olduğuna, o anda oradaki herkesin birbirine kardeşçe bağlı olduğuna inanıyordu. Boğazının sıkıştığını, gözlerinin yaşardığını duydu hazla. Yevstigneyev'in hedefi bulan iki mermisinin tam anlamıyla bitiremediği işi Ukhanov'un topunun tamamladığını görmüştü.
Önlerindeki görünüm, zonklayan bir nabız olmuş, her şey kan kırmızılığına bürünmüştü. Alevler Kuzey kıyısına da sıçramıştı artık. Bataryaların aralıksız gümbürtüsü bu cehennemde kara delikler açıyor, yanan köyün dumanları, yaklaşan tankların yağlı, isli geğirtilerine karışarak stepin üstüne kaim bir örtü çekiyordu. Sayıları boyuna artan tanklar bu alevli örtünün altından acımasızca sokuluyor, Güney kıyısındaki savunma hatlarını kıskaçlarının arasında sıkmaya başlıyorlardı. Yoğun top ateşi tankların saldırısını ne durdurabilmiş, ne zayıflatabilmişti. Olsa olsa, yarım yuvarlak biçiminde ilerleyen araçların en ortada gidenlerini biraz yavaşlatabilmişti belki. Sağ ve sol kanatlardan daha büyük bir güçle saldırıyordu şimdi Almanlar. Göğe boyuna işaret mermileri atılıyor, tanklar, ya sağa, batarya gözetleme yerinin bulunduğu dik yamacın gerisine, ya da sola, öteki bataryaların savunduğu köprüye yöneliyorlardı.
«Sağımızda tanklar vaar! Savunma hattını yarmışlar!»
Çığlık Kuznetsov'un beynine saplandı. Duyduklarına inanmayarak, asla görmeyeceğini sandığı bir şeyi görmek için döndü.
Birisi, «Dosdoğru bataryanın üstüne geliyorlar,» diye bağırıyordu.
Stepe yayılan, duman göğü de karartmış, güneş, donuk bir bakır yuvarlak gibi kalmıştı. Ancak bu duman boyuna mermi ateşleriyle yarılıyor, alevler oradan oraya kayıyordu. Cephenin bu kesimi, tıpkı cehennem gibi, altta yanan ateşlerin üstünde duruyordu sanki. Davlatyan'ın top mevzilerinin hemen önünde, siperlere doğru ilerleyen üç tankın gölgesi belirmişti birden. Ve Davlatyan'ın takımından hiç ses çıkmıyordu.
Orada kimse kalmamış mı, diye düşündü Kuznetsov. Hepsi öldüler mi acaba? Ne var ki çok daha kesin olarak bildiği, çok daha önemli bir başka düşünce bu sorulan kafasından çıkarmasını gerektirdi. Tanklar, bataryaların arkasına geçebilirlerse topları birer birer ezerlerdi.
«Sağdaki tanklara!...» Sesi kısıldı. Derin bir soluk almaya çalışırken yeni bir şey düşündü. Davlatyan ateş açacak durumda değilse onun takımı da umudu kesmeliydi. «Topu sağa çevirin,» diye bağırdı. «Sağa, sağa! Çok çabuk! Daha çabuk! Yevstigneyev! Çubarikov!»

Top mürettebatının yanına koştu. Askerler top kuyruğunu yerden çıkarmaya, kundağı çevirmeye çalışıyorlardı. Tankların geldiğini onlar da görmüşler, topun, en az kırk beş derecelik bir açıyla sağa döndürülmesi gerektiğini anlamışlardı. Eller, uzanıp kavrıyor, çizmeler karda kayıyordu. Yevstigneyev'in yüzü kalkanın üstünde belirdi; kan çanağına dönen gözleri yuvalarından uğramış, suratı boncuk boncuk terlemişti. Kulağından sızan kan kaputunun yakasına damlıyordu. Kulak zarı epeyce hasara uğramış olmalıydı.
«Biraz daha,» diye seslendi. «Haydi gayret! Çevirin şunu!»
«Top sağa! Çabuk olun!»
«Daha öteye! Biraz daha!»
Bataryanın arkasına geçen tanklar, alevlerin kırmızı sisini yarmış, dosdoğru Davlatyan'ın mevzilerine yönelmişlerr Hızları alıkça iki yandan duman püskürtüyorlardı.
«Oradakilerin hepsi ölmüş mü?» diye haykırdı çıldiica. «Niçin ateş etmiyorlar? Ne oluyor bunlara?»
«Çabuk olun Hadi, hep birlikte!»
Yevstigneyev, kısık sesiyle diretiyordu: «Biraz daha saga* Birazcık!»
Sonunda gerektiğince döndürülebilmişti top. Kuyruk takozları yerlerine yerleştirildi. Yevstigneyev nişan tertibatının elçarkına sarıldı. Dürbünün önüne geçtiğinde terli, kirli yüzünün kasları sımsıkı kasılmıştı. Nişan alması için gerekli olan birkaç saniye hiç bitmeyecek gibi geldi Kuznetsov'a. «Ateş!» diye bağırdığını far ketti. «Ateş! Ateş!» Kendi sesinden başka bir şey duymuyordu. Verdiği emir kulaklarında yankılanıyor, topçuların sırtlarına, kafalarına, telâşla çalışan ellerine iniyordu çekiç gibi. Ne var ki o ellerin tankları zamanında durduramayacağı besbelliydi.
Hepimizin ölmesi mi gerekiyor şimdi? Tanklar mevzilere girince topları da ezecek, bizi de!... Davlatyan'a ne oldu peki? Onlar niye ateş etmiyorlar? Yaşıyorlar mı bakalım? Bir şeyler yapmam gerek! Ölüm nasıl bir şeydir acaba? Yok, hayır, ölmeyeceğim... Ölmeyeceğim dersem, üst üste, üst üste söylersem ölmem! Bir karar vermem gerek artık! O topun başında kimse yoksa bile...
«Olmuyor, Teğmen Yoldaş!» Çubarikov'un sesi düşüncelerini yarıda kesti.
«Sola düşüyor mermiler!» Topçu çavuşu başını sallayıp gözlerini oğuşturuyor, Kuznetsov'a bakarken gözlerinden kan kırmızı yaşlar döküyordu sanki.
Kuznetsov, «Ateş!» diye bağırdı yine. Sonra da yerinden 'tilmişcesine ayağa fırladı, alçak irtibat hendeğine doğru koştu. «Ben ikinci takımın bulunduğu yere gidiyorum, Çubarikov. Sen benim yerimi alacaksın burada! Davlatyan'a gidiyorum ben!»
Oraya vardığı zaman ne yapacağını, ne yapılabileceğini bilmeden koşuyordu hendeğin içine. Tamamlanmamış duvarların arasından kayıyor, ikinci takımın sessiz duran topfe bakıyordu. Hendeğin yüksekliği beline geliyordu ancak; dışarıda uçan top mermilerini, izli mermileri, p^ parçalarını, tankların kustuğu dumanlı alevleri, ve cayır Ca yır yanan köyden yükselen dumanı görebiliyordu. Sağda, daha ilerdeki bataryaların ateş menzilinin dışında kaldıkların dan rahatça

ilerleyen üç tankın karaltıları yükseliyordu. sa vunma hattında açılan bir boşluktan yararlanarak sokulup olmalıydılar. Geniş, yıkılmaz, kumsarısı gövdeleri Davlat* yan'ın mevzilerinin iki yüz metre yakınına kadar gelebilmiş. ti. Uzun namlulu makineli tüfekleri alev saçıyordu. Siperin önündeki gümbürtü bir an için motorların uğultusunu bastırır gibi olmuş, Kuznetsov, kafasının üstünden uçan mermilerin sesini duymuştu.
Şimdi olamaz! Hendekte yaralanmayayım n'olur! Şu birkaç saniye içinde ne yapabilirim zaten? Topun yanına varabilirim ancak.
Geriye dönememenin, geriye dönmeye hakkı olmadığını bilmenin umutsuzluğu, dosdoğru tankların üstüne, kendi ölümüne gittiğini düşünmenin korkusuyla, «Davlatyan!» diye seslendi. «Ne yapıyorsunuz siz? Top başına!» Hendeğin sonuna varmıştı; yüzü kararmış, kirli kaputun altındaki gövdesi terden nemlenmişti. İleri atıldı, «Top başınaa! Top başınaa!» diye bağırarak ateş platformuna yuvarlandı.Orada gördükleri, bir anda algıladıkları gerçekten korkunçtu. Yeni açılmış, derin iki mermi çukuru, boş cephane sandıklarının üstüne, ön siperlerin, top kundağının yanma yuvarlanmış gövdeler. Top mürettebatı hiç doğal olmayan biçimlerde kıvrılmışlardı yerde. Tebeşir beyazı yüzleri (suratîanndaki iki günlük sakal bile takma gibi duruyordu nedense) ya aralanan parmaklarına, ya da toprağa gömülmüştü. Dizler, uçup giden canın ılıklığını korumak istercesine kasıklara çekilmiş, omuzlar büzülmüştü. Bu siyaha dönmüş beyaz yüzlerden, kanlı gövdelerden ölümün soğuk kokusu duyuluyordu şimdiden. Gelgelelim ikinci takımın askerlerinden sağ kalanlar da olsa gerekti. İlerdeki hendekten iniltiler duyuluyordu çünkü. Ne var ki Kuznetsov'un oraya bakacak zamanı kalmamıştı.Topun, mermi parçalarıyla çizilmiş el çarkına baktı; helak yüzü, kan çanağına dönmüş, bakışları donuklaşmış gözleri ona dönüktü. Bir eliyle çarkı tutuyor, tırnakları, üstün. j lastiği tırmalıyordu. Anlaşıldığına göre yerinde doğrulak istiyordu Kazak eri. Ancak ayağa kalkacak gücü kalmadığından hiç durmadan aşınmış lastiği tırnaklıyor, bir yandan da sayıklarcasına bağırıyordu.
«Çekil, hemşire, çekil! Topu ateşlemek zorundayız... Niye gömüyorsun beni? Ben gencim daha! Çekil git! Henüz Ölmedim... Ölmeyeceğim!»
Geniş gövdesi ortadan kırılmıştı sanki; karnındaki sargıların altından kan sızıyordu. Şimdilik, ölümü eşiğin dışında tutan bir şok durumundaydı Kazymov.
Kuznetsov, «Zoya!» diye bağırdı. «Davlatyan nerede?»
Zoya, Kazymov'un yanı başına diz çökmüş, askerin pamuklu ceketini yırtıp altına kan içinde kalan gömleğin üstüne temiz bir sargı sarmaya uğraşıyordu. Solgun yüzü dumandan kararmış, dudakları çarpılmıştı. Saçları darmadağınıktı; eski sevimliliğinin izi kalmamıştı. Kuznetsov'un hiç tanımadığı, çirkin yabancı bir yüzdü bu.Teğmenin sesini duyunca tokat yemiş gibi sıçradı, gözlerini yardım istercesine ona dikti. Sarkık dudakları da kımıldıyordu ama Kuznetsov hiç bir şey duymadı.Kazymov hâlâ sayıklıyordu. «Çekil git, hemşire! Ben ölmeyeceğim! Hadi git, diyorum! Topu ateşlememiz gerek! Niye görmüyorsun beni?»

O ikisinin bilmediği bir şeyi, tankların top mevziine yaklaşmakta olduklarını bilen, kızın sözlerini duymayıp yalnız Kazymov'un sayıklamalarını işiten Kuznetsov, gerçek denen şeyin sınırlarının dışına çıkmıştı yine. Garip duygulara kapılmış, bir kafasını sallasa bu abuk sabuk karabasanın sona ereceğini düşünmeye başlamıştı. Bir kafasını sallasa bu düş sona erecek, kendisini, pencereden giren güneşin duvar kâğıtlarını aydınlattığı bir odada sessiz, dingin bir bahar sabahında bularak rahat bir soluk alacaktı.
Ne var ki bu düş değildi.
Gürültü öylesine artmıştı ki tankların birkaç metre yakınlarına kadar sokulmuş olmaları gerekirdi. Ve bu gürültülerin anlamını yalnız kendisi biliyorcjy
«Zoya! Zoya, buraya gel! Bir mermi ver şuradan! şeıı doldur, ben nişan alacağım! Lütfen! Zoya!»
Nişangâhın ayar düğmeleri kaygan, göze dayanan kau. çuk parçası yapış yapıştı; el çarklarını da sıkıca kavraya. mıyordu Kuznetsov. Kazymov'un kanı bulaşmıştı hepsine Ne var ki bu konuda ancak bir saniye kafa yorabilirdi. Dür. bünün çapraz, siyah telleri sağa, sola, sonra da yukarı aşağı oynamış, her şeyi pırıl pırıl gösteren prizmada, koskocaman, tırtıllı bir palet belirmişti. Paletin tırtılları ve sağa sola savurduğu kar zerreleri öyle iri, öyle yakın görünüyordu ki tank bir an sonra dürbünün üstünde olacak, hiç bir şey görmeye olanak kalmayacaktı sanki. Kuznetsov'un gözlerine sıcak ter damlaları sızıyor, önündeki görüntü, bir alev dalgasının gerisindeymiş gibi titreşiyordu.
«Zoya, doldur!»
«Bir dakika... Şuncağızı bir yana çekeyim de...»
«Zoya, koş! Bir mermi diyorum!»
Umutsuzlukla dönüp baktı. Zoya, Kazymov'u toptan uzaklaştırıp ön siperin dibine yatırdı ve ancak ondan sonra başını kaldırdı. Tehlikenin farkında değildi; Kuznetsov'un allak bullak olan yüzünü gözlüyordu hâlâ.
«Mermi doldur dedim! Duymuyor musun? Mermi!... Mermi! Sandıktan!»
«Peki, teğmenim.»
Top kundağının yanma gitti sendeleyerek, inatçı parmaklarıyla bir mermi alıp kama payı boşluğuna yerleştirdi, kama gövdesi yerine oturunca da gözlerini yumarak dizlerinin üstüne çöktü.
Kuznetsov bunları görmüyordu. Tankın dönen paleti dürbünün içine girmiş gibiydi artık. Toprak sallanıyor, tank motorlarının gürültüsü onu olduğu yere sıkıştırıyordu. Yerden gelen sallantıyı kendi titremesine verdi Kuznetsov; bacaklarının, ya da tetiğe basmaya hazırlanan parmaklarının titrediğini sandı. Gözlerine ter damlaları iniyordu ama saniyenin onda biri kadar bir süre içinde, Zoya'nın göremediği bir şeyi gördü. Zoya, topun patlamasını beklediği için değil de elli metre önlerindeki tankları görmemek için yummuştu sanki gözlerini. Dünya gözden silinmiş, Kuznetsov'un önünde, kımıltılı, tangırtılı bir maden yığınından başka bir şey kalmamıştı.
Tetiğe bastı, tanktan açılan ateşin sesini bile duymadı.

ON İKİNCİ BÖLÜM

KORKUNÇ bir güç, gövdesini geriye doğru fırlatmıştı. Göğsüne sert, madenî bir şey batıyor, kendisini evdeki bahçede, yağmur damlalarıyla ıslanan ıhlamur ağacının altında sanıyordu. Göğsüne böylesine acı veren şeyin ne olduğunu, ensesindeki saçların niçin kızgın kor gibi yandığını anlamaya çalışıyor, kusmak istediği halde kusanııyordu. Bu kusma isteğiyle sağ olduğunun bilincine vardı. Ardından da ağzındaki ılık, tuzlu sıvıyı farketti. Gözü, kirli bileğindeki kırmızı beneklere ilişmişti bu arada. Kan mıydı bu? Nereden gel!! misti? Yaralanmış mıydı acaba? Ne olmuştu gerçekten?

«Teğmenim! Neyiniz var, canım? Ne oldunuz?»

Ağzındaki kanı tükürüp başını kaldırdı. Ne olduğunu kendisi de bilmiyordu henüz.Niçin yağmur yağıyordu? Neden o ağacın altında duruyordum ben? Ne ağacı? Nerede? Moskova'da mı? Çocukluğumda mıydı? Nerede bulunduğumu sanıyordum acaba?Top kundağının gerisindeki mermi sandığının üstüne düşmüştü yüzükoyun. Patlamanın etkisiyle, top kalkanından iki metre geriye fırlamıştı. Karşıdan açılan ateş, kalkanın sağ yanını parçalamış, ön siperin büyük bir bölümünü yıkmıştı. Orada koca bir mermi çukuru görülüyordu şimdi. Birkaç saniye önce acımasızca üstlerine gelen, dünyayı gözden sii len tank da yirmi metre uzakta durmuştu. Gövdesinden, her an biraz daha güçlenen alevler yükseliyordu. Onun yanında ikinci bir tank daha duruyor, içinden siyah bir duman tütüyordu. Namlusu köprüye çevrilmişti.

Birinci tanltın içindeki mermiler patladıkça tareti sarsılıyor, ancak paletler, o koca maden yığını hâlâ canlıymış gibi zangırdayıp titriyordu. Alev alan insan gövdelerinin iğrenç kokusuyla yanık motor yağının kokusu yayılmıştı havaya. Kuznetsov, iki tankı birden mi durdurmuşum, diye düşündü. Koku midesini bulandırmıştı; olayların dizisini kuramıyordu bir türlü. Ne zaman yaralandım? Nerede yaralananı? Zoya nerede? Benim yanımda duruyordu o...

Yine kusma isteği duyarak, «Zoya!» diye seslendi.

«Teğmenim! Ne var, canım?»

Zoya, ön siperin altına oturmuş iki eliyle paltosunun düğmelerini çekiştiriyordu. Gözleri kapalı, sersemlemiş olduğu belliydi. Beyaz kürk başlığı düşmüş, saçları yüzüne, omuzlarına inmişti. Yüzüne dökülen telleri bilinçsiz bir hareketle ağzına almaya çalıştıkça dişlerinin beyazlığı göze batıyordu.

Kuznetsov, «Zoya!» diye mırıldandı bir kez daha. Ağırlaşan gövdesini mermi sandığının, göğsüne batan zırhlı tahrip mermilerinin üstünden kaldırmaya çalıştıysa da başaramadı.Zoya, yüzündeki saçları geri itmiş, duyduğu acıyı bastırmaya çalışarak bir şeyler söylüyor, ona sesleniyordu. Kuznetsov kendi kulaklarının uğultusundan başka bir şey duyacak durumda değildi. Derken kızın bakışlarına ilişti gözleri. Zoya, Kazymov'un eline, topun tekerleğinin altından çıkan, tırnaklarıyla toprağı eşen parmaklara bakıyordu.Başı ön sipere dayalı duran, yerine yığılıp kalan gövdeyi o zaman farketti Kuznetsov. Kazymov'un iniltileri kesilmişti artık; yüzükoyun yatıyordu. Mermi parçaları ceketini yırtmış,

patlamayla havaya sıçrayan karlar sırtına dağılmıştı. Keçe çizmelerinin burunları içe dönük duruyordu. Kazymov'un bedeninde kalan bütün canlılık parmaklarında toplanmıştı şimdi. Toprağı eşen tırnaklarından gözlerini ayıramıyordu Kuznetsov.Ağzında biriken tuzlu sıvıyı yuttu, Zoya'ya seslenip durumu anlatmaya çalıştı. Ön siperde patlayan mermi, onları sersemleten mermi, Kazymov'u öldürmüştü. Kazak erinin, topun arkasındaki çukura taşınması gerekiyordu hemen. Bu işin niçin hemen yapılması gerektiğini, Zoya'nın neden oyalandığını anlayamıyordu. Orada yalnız ikisi kaldıklarına göre bir saniye bile gecikmemeliydiler.
«Zoya!» diye seslendi bir kez daha. Ağzındaki kanı tüs kürüp derin bir soluk aldı, mermi sandığının üstünden kayarak ön sipere kadar sürüdü. «Zoya! Çok mu kötüsün Zoya?» Kızın omuzlarını kavramış, umutla, umarsızca sarsıyordu. «Beni duyuyor musun? Yaralı mısın? Zoya! Yaralandın mı?»
Ellerinin altındak'i omuzlarda hiç direnç yoktu. Yalnızca gözleriyle, kısık dudaklarıyla direniyordu Zoya. Birden, elini uzatıp erkeğin çenesindeki kanı sildi, Kuznetsov, eldivene sıvışan kırmızılığı gördü.
«Önemli bir şey değil!» Kızın yüzüne eğilmiş, bas bas bağırıyordu. «Sandığın üstüne düşünce yüzümü çarpmışım. Zoya Kazymov'a bakar mısın bir kere? Çabuk ol! Duyuyor musun? Ben topun başında durmalıyım! Korkarım Kazy mov...»
Güçlükle ayağa kalktı, sersem sersem top kundağına doğru yürüdü. Bir mermi almaya, nişangâha koşmaya hazırlanıyordu. Ne var ki Zoya'nın ön siper boyunca sürüklenerek top tekerleğine sokulduğunu, ona seslendiğini farkedince vazgeçti.
«Teğmenim, birazcık yardım edin!» diyordu Zoya.
İkisi birlikte çektiler Kazymov'u; arkadaki çukura yerleştirdiler. Zoya, adamın önünde diz çökmüş, mermi kırıklarıyla parçalanan, rengi koyulaşmaya başlayan kan pıhtılarıyla şişen karnındaki kirli sargıları yoklamaya koyulmuştu. Sonunda ellerini iki yanına sarkıttı, durumu anladığını belirten bir bakışla Kazymov'un yüzüne baktı. O zaman Kuznetsov da anladı durumu; nişancıyı, ön siperde patlayan, parçaları tam topun tetiğine bastığı anda onun da göğsüne çarpan mermi öldürmüştü.Bir mermi sandığına dayamışlardı Kazymov'un başını. Kısa bir süre önce esmer bir canlılık taşan yüzünde, ölümün o garip, itici güzelliği vardı şimdi. Teni solmuş, yarı açık duran koyu renk gözleri göğsüne, yırtık ceketine dikilmişti.Hâlâ niçin öldüğünü, neden nişangâha erişemediğini kestirmeye fiyordu sanki. Görmeyen bakışlarında biraz şaşkınlık, biraz da yarım kalan yaşamıyla ilgili soğukkanlı bir merak okunuyordu. Yaşamak için, top dürbününün başına geçebilmek için çırpınan Kazymov, sırtına saplanan kızgın mermi parçalarının aracılığıyla ölümün gizini öğrenmişti; o da belliydi sakin yüzünden.
Kuznetsov, «Bizim doğa, size sevdiriyor,» sözlerini hatırladı. Ölümün soğuk kokusu burun deliklerine çarpınca anlaşılmaz, anlatılmaz bir duyguya, kendine ait olmadığı duygusuna kapıldı birden. Kendisinin de yaralanabileceği, ölebileceği, böylece, hiç bir şey duymadan, bir şey görmeden yatabileceği

düşüncesi öfkeli bir nefret doğurdu yüreğinde. Tanklar ön siperin ötesinde yanıyor, bütün stepten ateşlenen silahların mermileri birbirinin yolunu keserek uçarken bu akrep benzeri sarımsı canavarların saldığı duman ırmak yatağından yukarı yayılıyor, yüzüne bir sıcaklık, tıkanan kulaklarına savaşın gürültüsü çarpıyordu. Ve bütün bunlar mantığa dayanmayan bir öfke, çılgınca bir tahrip arzusu uyandırıyordu onda. Böylesine dayanılmaz, böylesine güçlü bir istek tatmamıştı o güne kadar.
Ateş! Ateş! Ateş edebilirim! Bu dumana, bu haçlara, bu tanklara ateş edebilirim! Bütün stepi ateş altında tutabilirim! Topu havaya uçurmazlar, nişangâha bir zarar vermezlerse hiç durmadan ateş edebilirim! Güçlükle yerinden kalktı, sarhoş gibi sendeleyerek topun başına döndü. Herhangi bir hasar bulmaktan korkarak nişan tertibatını yokladı kaygıyla. Ama hayır, sapasağlamdı her şey; mermi parçaları oraya değmemişti. O zaman büsbütün telâşlandı. Sabırsızlıktan parmakları titriyordu.Topun doldurulması için emir verdi; kendi sesini duymadı. Sonra da gidip kendisi aldı mermiyi, yerine yerleştirdi. Dürbünün önüne geçip elçarkma sarıldı. Nişan tertibatım öyle sıkı kavramıştı ki duman bulutunun üstünde dolaşan namluyla bütünleşmişti sanki. Namlu, yaşayan bir nesneymiş gibi anlıyordu onu; isteğine boyun eğiyordu.
«Ateeş!»
Galiba aklımı kaçırıyorum, diye düşündü. Ölüm olasılığa na karşı duyduğu o büyük nefret, o dünyaya meydan okuma hırsı canlanmıştı yine. Kendisini topun bir parçası gibi görüyor, bilinci hareketlerinin ancak bir bölümünü izleyebiliyor. du.Önündeki açıklığı gözledi sabırsızlıkla. Dürbünün çap. raz çizgilerinin ortasında siyah duman sütunları, makineli tüfeklerin sarı alevleri, sağa sola kımıldayan o demirden sürünün sarımsı gövdeleri görünüyordu. Titrek elleri mermileri yerine yerleştiriyor, kızgın kama gövdesi kapanınca telâşlı, sinirli parmaklarla tetiğe basıyordu. Dürbünün ön camı, gözüne akan terden ıslanmıştı; o yüzden de attığı mermilerinin izini göremiyor, hedefi bulup bulmadığını anlamıyordu. Zaten bunları düşünecek durumda da değildi artık; topu ateşleyip duruyor, mermilerden, hiç değilse birinin yerini bulacağını biliyordu. Dolu cephane sandıklarına baktıkça sevinçle gülmek geliyordu içinden; ona uzun bir süre yetecekti bu mermiler.
Topun gümbürtüsünün arasından, «Domuzlar^» diye bağırıyordu.
«Namussuzlar! Sizden nefret ediyorum!»
Gözünü nişangâhtan ayırınca Zoya'nın bakışlarıyla karşılaştı bir ara. Kız, yüzünü ona çevirmiş, gözlerini açmış şaşkın şaşkın bakıyordu. İlk anda, Zoya'nın niçin orada olduğunu çıkartamadı bile.
«Senin burada ne işin var?» diye haykırdı. «Sığınağa git! Hemen, hiç durma! Emrediyorum!» O güne kadar yapmadığı bir şey yaptı, yakası açılmadık küfürler sıraladı kızın yanında. «Git, diyorum! Kaç buradan!»
«Size yardım edeyim, teğmenim. Top doldurmasını bilirim ben. Sizin yanınızda kalacağım.»

Zoya, küfürleri hiç duymamıştı sanki. Tanımadığı birine bakarmış gibi gözlüyordu Kuznetsov'u; belki de bir zamanlar tanıdığı, akıllı, uslu, şehir terbiyesi görmüş teğmene benzetemediği için öyle bakıyordu. İki eliyle kavradığı bir top mermisini göğsüne dayadı, sonra da kendini zorlayarak bir kahkaha attı.
« Gerek yok.»
«Sığmağa git, diyorum! Senin yerin burası değil! Anlamusun?»
Zoya yine gözlerini açarak baktı ona. Görünüşe göre, Kuznetsov'u yatıştırmaya çalışıyordu. Gerçekten de kızın varlığı» yüzü ve sesi, yüreğindeki nefreti, onun için gerekli olan ve niçin gerekli olduğunu o anda anladığı nefreti zayıflatmıştı biraz. Kendi yıkıcı gücünün, o güne kadar tatmadığı bir gücün bilincine varabilmesi için nefret etmek zorundaydı.
«Sığmağa dön,» diye bağırdı yine. «Duyuyor musun? Burada öldüğünü görmek istemem!»
Gözünü nişangâha dayayınca, yoğun duman, yanan makinelerin göğe yükselen alevleri ve patlamaların duman perdesinde açtığı yarıklardan görünen tankların biçimleri, bir çiçek dürbününün görüntüleri gibi birbirine karıştı yine. Tetiğe basıp da bu kımıltılı karmaşanın ortasına bir mermi gönderdiğinde, gök, şimşek parıltısını andıran bir ışıkla aydınlandı, aynı ışık dürbünün içinde de çaktı. Patlamayla yayılan sıcak gazlar Kuznetsov'un yüzünü yakmış, hava basıncı onu olduğu yerden geriye fırlatmıştı. Sırtına toprak yağıyordu. Yüzüyokun yatarken bile sevinçliydi; bunu da atlatmış, bu kez de ölümden kurtulmuştu. Derken kızın varlığını hatırladı.
«Zoya! Hendeğe gir! Hendeğe, çabuk!»
Zoya'nın nerede olduğunu görebilmek için yerinde doğruldu ama ikinci bir şimşek alevi gözlerini köreltti. Göğsüne bir şey çarptı. Zoya da onun yanma düşmüştü. İki eliyle kaputunun yaksına sarılmış, terli yüzüne doğru soluyordu. Öyle sıkı yapışmıştı ki Kuznetsov göğsünün acıdığını farketti. Gözleri yarı kapalı, gözkapakları kararmıştı. Bedenine yapışan bu kaskatı gövde ona sığınmıştı.
«Karnıma gelmesin, n'olur! Göğsüme de gelmesin! Bir anda bitecekse hiç aldırmam... Ama ötekine dayanamam sanıyorum!»
Hemen hemen dudak dudağa durdukları kaide kızın söylediklerini güçlükle duyuyordu Kuznetsov. Savaşın gümbürtüsü arasında, Zoya'nın gövdesi, her patlamada biraz daha sıkıca yapışıyordu ona. Dişlerini sıktı, onları bir araya getiren ortak yazgıdan korumak istercesine, kollarının arasına aldı kızı. İçgüdüsel bir davranıştı bu; bir büyüğün bir çocuğa sarılması gibi bir şey. Zoya'n^ yüzünü terli boynuna gömmüştü. Patlamanın basıncıyla su. ratma çarpan uzun saçların tenine yapıştığını duyuyor, güç soluk alıyordu. Son dakikayı beklerken, kızın göğüslerini yu. varlak dizlerini, tenine değen soğuk dudaklarım farkederek korkuya kapıldı. Zoya'nın sırtı açıktaydı, bir mermi parçası gelip de omuzlarının arasına saplanacak olursa kollarının arasındaki bu

gövde birden gevşeyiverirdi. Topun tekerleğine dayamalıyım onu. Böylece mermi parçalarından korunmuş olur...
Kızı tekerleğe doğru sürüklemeye hazırlanırken uzay boşluğundan geldiği izlenimi veren korkunç bir gürültü koptu. İki gövdeyi de topun üstüne deviren koskoca bir kara bulut, ön siperin üstünden yükseldi, top mevziinin gerisinde bir yere çöktü. Isınan hava ve ayaklarının altındaki toprak hâlâ savaşın depremiyle sallandığı halde, mevziin üstüne temiz hava dalgasını andıran bir dinginlik çöktü, birbirine yapışan bedenler gevşedi.
Gerçek bir dinginlik değil geçici bir rahatlamaydı bu. Zoya kendini geriye çekip gözlerini açtı, erkeğin kollarından kurtularak topa yaslandı.
Beyaz paltosunu, kararlı bir yavaşlıkla çamurlu dizlerinin üstüne çekiyor, kirli parmaklarıyla saçlarını geriye itiyordu.
Kuznetsov, «Bitti,» diye söylendi kısık bir sesle.
«Teğmenim! Teğmenim...» Zoya kesik kesik soluyordu. «Hakkımda kötü şeyler düşünmüşsünüzdür korkarım... Lütfen dinleyin... Göğsümden ya da karnımdan yaralanacak olursam...» Belini sımsıkı saran kayışı gösteriyordu. Kuznetsov o beli iki eliyle sarabileceğini düşündü hiç gereği yokken. «Lütfen, sizden rica ediyorum. Ben kendim yapamayacak olursam... Çantamda bir Alman tabancası var... Biri verdiydi, anlıyor musunuz? Öyle bir yara alacak olursam sarmaya falan kalkışmayın hiç.»
gir dakika önce kızın sırtına saplanacak mermi parçamı düşünerek korkuya kapılan Kuznetsov hiç ses etmedi. 2Oya'nın niçin böyle açık açık konuştuğunu anlayamıyordu. Göğsünden ya da karnından yaralanacağından, ölümle kargı karşı gelmenin güçsüzlüğünden ve utancından korkuyordu Zoya. Gelip onu gözleyeceklerinden, yabancı ellerin, erkek ellerinin yarasını sarmaya kalkışacağından korkuyordu.
«Anlıyorum,» diye mırıldandı Kuznetsov. «Ne istediğinin farkında mısın sen? Beni ölü gömücüsü mü sandın? Top mevzilerine gelmeni kim söyledi sana? Ne işin vardı burada? Savaş sona ermedi daha! Onun farkında mısın?»
Savaş sona ermemişti gerçekten. O, sözlerini bitirirken siperin önünde birkaç mermi patladı. Kuznetsov, nişangâha sürünüp gözünü dürbüne dayadı ve çapraz siyah çizgilerin ortasında parlayan kızgın bir çivi gözüne batacak gibi oldu.
Zoya, Zoya'nın tabancası, acıklı isteği, kızın başının ensesine dayalı olmasının verdiği duygusallık bir anda silinip gitti yalnızca kuru gerçekler acıma ve umut tanımayan, kesin, kuşkusuz, hain ve ölümcül gerçekler kaldı dünyada.
Elçarkına uzanırken, kundağı motorlu toplardan olsa gerek, diye düşündü. Pek uzaklarda da değil.Neredeydi acaba? Yakından ateş etmişti. Belki de şu yanan tankların arkasında... Evet ama nerede? Elçarklarım çevirirken topun namlusuyla nişangâh arasında bir uyumsuzluk olduğunu farketti. Başını kaldırıp baktı. Namlu geriye doğru kayıyor, geri tepme düzeninden kahverengi bir sıvı top kalkanının ve kızgın namlunun üstüne damlıyordu.
«Domuzlar! Kundağı motorlu toplardan biri yakınlara bir yerlere gizlenmiş güzelce! Allah kahretsin, şansa bak!» Kuznetsov ne yapacağını bilmiyor, bas bas

bağırıyordu. Öfkesinden ağlayabilirdi. Kama gövdesine bir yumruk indirdi. Bir mermi parçası, geri tepme düzeninin silindirini delmişti besbelli.
Topun önündeki iki tank hâlâ yanıyordu. Sağda, tam ır yatağının oluşturduğu vadinin kıyısında, duman püskürten üçüncü bir tank belirmişti. Bataryanın soluna, Ukhanoy' la Çubarikov'un topların bulunduğu yöreye ateş ediyordu Duman perdesinin arkasına gizlenen motorlu top da iki y^ metre uzaktan nişan alıyordu onlara. Yanda durduğunda hedefini rahatça görebiliyordu.
Solda, yaklaşık olarak bir buçuk kilometre uzakta, ırma. ğın vadisinden çıkan, duman bulutunun arasında sarsıla sarsıla ilerleyen öbür tanklar görülüyordu. Yanan araçların ya. nmdan geçmişler, şimdi de köprünün çevresindeki bataryalara, onun takımından sağlam kalan iki topa yöneliyorlardı. Piyade siperlerindeki tanksavar silahlar da hep birden ateş ediyorlardı onlara. Tanksavar mermilerinin fosforlu okları, karşı kıyıdaki roketatarların alevli çizgileri, havan toplarından yükselen mermilerin izleri birbirine karışıyordu.
Yanan tankların arkasına gizlenen kundağı motorlu top da bu arada rahatça nişan alıyor, art arta ateş ediyordu. Kuznetsov, topun her ateşlenişini izleyebiliyordu.
Zoya'nın, «Teğmenim!» diye bağırdığını duydu. «Neden bir şeyler yapmıyorsunuz? Görmüyor musunuz şunu?»
Gelgelelim yapabileceği hiç bir şey yoktu artık.
Kundağı motorlu top, Çubarikov'un topunu hızlı ateş altında tutuyordu. Çubarikov'un topu atışı kesti, yalazlanan bir kızılkaralığm içinde yok oldu. O zaman, soldan çıkan bir tank büyük bir hızla bu karanlığın üstüne yürüdü; gövdesinin iki yanına yayılan alevleri hızıyla döküp atmaya çalışıyordu sanki. Bu alevler, Çubarikov'un topundan atılan bir merminin eseri olsa gerekti. Ne var ki Çubarikov'un topu havaya uçmuştu şimdi. Mevzide sağ kalanlar varsa bile, gitgide artan bir hızla yaklaşan tankı göremezlerdi. Alevler tankın her yanını sarmıştı artık; top mevziinin üstüne yürüdü, her şeyi korkunç ağırlığının altında ezmek istercesine bir sağa, bir sola gidip geldi. Derken yeni bir patlamanın basıncıyla titredi hava, tankın taretinden mantar biçiminde kapkara bir duman yükseldi. Dev araç paletinin birini topun üstüne dayamış durumda kaldı. Öbür uçta duran Ukhanov'un topu kımıl; tısız kalan alevli gövdeyi ateşe tutunca, izli mermiler birbiri ardından çizgiler çizmeye başlamıştı gökte.
Kuznetsov, atev alan tankın çılgınca saldırısına şaşmış, bjr yandan da dehşete kapılmıştı. Kesin olarak bildiği bir tek gey vardı: Almanlar 'ölmek var, dönmek yok' ilkesiyle saldırıyorlardı sol kanada; ne pahasına olursa olsun köprüye varmak niyetindeydiler. Çubarikov'un top mürettebatından sağ kalan olmamıştı mutlaka; top mevziinden kaçan kimse görünmemişti. Bataryanın tek sağlam topu Ukhanov'un topuydu artık.
«Zoya! Sığmağa dönmeni emrediyorum!» diye bağırdı. «Uzaklaş buradan! Ben Ukhanov'un yanına gidiyorum.» Kızın şiş dudaklarını ısırdığını, ilk yardım çantasını kalçasına dayayarak birden koşmaya başladığını, tamamlanmamış irtibat hendeğine yöneldiğini gördü.

«Ben de Çubarikov'un yanına gitmeliyim! Sağ kalan biri vardır belki! İnanmıyorum, hepsi...» Kafasını sallayarak saçlarını arkaya attı, Kuznetsov'un verdiği emri duymamış gibi hendeğe atladı.
Çaresizlikle dişlerini gıcırdatan takım komutanı atış platformuna çıktı, az ilerde yanan tankları gözlemeye koyuldu. Tankların arkasındaki kundağı motorlu topu, o topu susturmak için hiç bir şey yapamayacağını düşünüyordu.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

«DUR nereye gidiyorsun? Geri dön, Kuznetsov!»
Drozdovsky yamacın tepesinde, topa doğru koşuyor, keçe çizmeleri kümelenmiş karları havaya uçuruyordu. Alabildiği, ne açılan ağzı bir yarık gibi duruyordu beyaz yüzünde.
«Geri dön!»
Rubin'le Sergunenkov da onun peşinden seyirtiyorlar, önlerindeki mermi çukurlarının üstünden atlamaya çalışıyorlardı. Arabacıların ikisi de köydeki yangını, bataryanın önünde yanan tankları gözlüyorlardı huzursuzca. Irmak boyunda herhangi bir patlama duyuldu mu Sergunenkov olduğu yere çöküveriyordu hemen.
«Nereye gidiyorsun, Kuznetsov? Geri dön! Topunu bırakıp kaçıyor musun?» Drozdovsky'nin sesi öfkeliydi. «Niçin kestiniz ateşi? Ne demek oluyor bu? Geriliyor musunuz? Dön diyorum!»
Batarya komutanı tabancasını havada sallayarak yaklaşıyordu. Gözlerinde çılgınca bir parıltı, burun deliklerinde olağanüstü genişleme vardı. Yüzünün ölgün, mavimsi beyazlığı, yirmi dört saattir tıraş edilmeyen sakalının esmerliğini vurguluyordu.
«Topunun başına dön!» diye bağırdı bir kez daha. Parmakları bir kıskaç gibi kavramıştı Kuznetsov'un omuzunu. «Geri çekilmek yok! Niçin kaçıyorsun? Nereye gidiyorsun?»
«Kör müsün sen?» Kuznetsov omuzunu kurtardı. Drozdovsky'nin titreyen eliyle tuttuğu, karnına dayanan tabancaya baktı. «Çek şu tabancanı! Aklını mı kaçırdın? Şu yana bak bir kere!» Parmağıyla Çubarikov'un topunu gösterdi. Mevziye giren tank hâlâ alev alev yanıyor, kıvılcımlar saclyordu. «Şunu görmüyor musun?»
Otomatik bir silahtan açılan ateş, yamaçtaki karları havaya sıçrattı. Motorlu topun mürettebatı yamaçtakileri görmüşlerdi anlaşılan; hafif makineliyle ateş açmışlardı.
Kuznetsov, yanındakileri uyarmak için, «Yere yatın!» diye bağırdıysa da kendisi ayakta kaldı. Arabacı Rubin'in, bir kez makineli tüfeğin bulunduğu yere baktıktan sonra güçlü, bodur bacaklarını büküp çömelmesini, Drozdovsky'nin hemen başını eğip olduğu yere çökmesini hazla gözlüyordu. İnce uzun, kaz boyunlu Sergunenkov bir kar kümesinin arkasına sığınmış, sonra da sürüne

sürüne top mevziine, ön siperlerin korunmasına sığınmaya yönelmişti. Önündeki karları tüfeğiyle düzleyerek ilerliyordu.
Drozdovsky, «Öyle köpek gibi sürünme,» diye bağırarak doğruldu, Sergunenkov'un çizmesini tekmeledi. «Ayağa kalk! Top başına! Hepiniz! Atışa hazırlanın! Zoya nerede? Sağlık eğitmeni nerede?»
Topa doğru bir adım atmış, sonra yine Kuznetsov'un omuzuna yapışmıştı. Yarı saydam, süt mavisi gözleriyle kuşkulu kuşkulu bakıyordu takım komutanının yüzüne.
«Nereye yolladın onu? Bir dakika önce buradaydı!»
Rubin, «Bir yerlere kaçtı,» diye söylendi boğuk bir sesle. «Şeytanlar götürdü onu.»
«Top başına dedim, Kuznetsov!Atışa başlayın!»
Hep birlikte atış platformuna koşup kalkanın gerisine, çirkin ağzını açık tutup bekleyen kama gövdesinin yanına çöktüler. Kuznetsov, yatışmak bilmeyen öfkesiyle bağırdı: «Görüyor musun? Şimdi anladın mı? Geri tepme düzeninin silindirine bak bir kere! Şu tankların arkasında da kundağı motorlu bir top gizlenmiş! Ateş edip duruyor boyuna! Onu da anladın mı? Zoya da Çubarikov'un topuna gitti. Orada sağ kalan biri vardır belki.»
Drozdovsky tabancasını beline yerleştirdi telâşla; heyecanla titreyen kirpiklerini kırpıştırarak yüksek sesle haykırdı: «Buradan ateş açan kimdi peki? Tankları durduran kimdi? Kazymoy nerede?»
«Kazymov öldü. Arkadaki çukurda. Top mürettebatından üç kişi daha var ölen.»
«O sen miydin yani? Tankları sen mi durdurdun?»
«Belki. Öyle olsa ne çıkar?»
Kuznetsov, Drozdovsky'yi kalın, buğulu bir camın ardından gördüğü izlenimine kapıldı birden.
«Şuradaki top olmasaydı... O tankların saçtığı dumanm arkasında gizleniyor. Ukhanov'un topuna ateş ediyor boyuna... Gidip haber vermeliyiz. Ukhanov göremiyordur. Buraâa yapabileceğimiz bir şey yok.»
«Dur! Paniğe kapılma hemen!»
Drozdovsky dirseğinin üstünde doğrulup ön siperden dışarı baktı. Kafasının siperden görünmesiyle makineli tüfek ateşinin açılması da bir oldu. Mermiler siperi boydan boya tarıyor, bir an için, savaşın uğultusu duyulmaz gibi oluyordu. Batarya komutanı olduğu yere çöktü yine, kısık gözlerle savaş alanını süzdü. Yüzü gergindi.
«El bombaları nerede?» diye sordu sertçe. «Tanksavar bombalar nerede? Her topa üç tanksavar bombası verilmişti. Onlar nerede, Kuznetsov?»
«Bombaların bize ne yararı olur şimdi? O top en az yüz elli metre uzakta! Nasıl gideriz oraya? Tankın makineli tüfeği de var üstelik.»
«Burada böyle eli kolu bağlı bekliyecek miyiz yani? Git, o bombaları getir! Çabuk ol! Hem unutma ki savaşta her yanda makineli tüfek vardır.»
Drozdovsky'nin gergin, solgun yüzünde çılgınca bir anlam belirmiş, heyecandan sesi tizleşmişti.

«Sergunenkov!» diye haykırdı. «Git, o bombaları buraya getir.»
«Bombalar arkadaki çukurda, Teğmen Yoldaş.» «Git getir dedim.»
Sergunenkov sürüne sürüne hendeğe kadar gitti, dipteki çukurdan toza toprağa bulanmış bombaları çıkardı. Üçünü de kaputunun eteğiyle silip Drozdovsky'nin önüne dizdi. Teğmen yine olduğu yerde doğrulmuş, ön siperin üstünden bakıyordu.
«Tamam, Sergunenkov! Şimdi senin işin şu! Ya göğsüne madalyaları dizersin, ya da... Anladın mı, Sergunenkov?»
Genç arabacı hiç gözünü kırpmadan, inanmaz bakışlarla bakıyordu Drozdovsky'ye. «İyi ama, teğmenim, şu tankların arkasında kalıyor o... Nasıl giderim oraya kadar?»
«Sürüne sürüne gidersin. Hiç kalkmadan sürüne sürüne gidersin. Bu iki bombayı da tam paletlerinin altına koyarsın. O zaman gününü görür namussuz!»
Drozdovsky'nin sesi herhangi bir tartışmaya olanak bırakmıyordu. Bombaları titreyen elleriyle yerden kaldırıp Sergunenkov'a uzattı. Arabacı bilinçsiz bir hareketle aldı uzatılan nesneleri. Aldıktan sonra da avucundan düşürmesine ramak kaldı; eline kızgın iki gülle verilmişti sanki.
0 güne kadar yüzüne hiç ustura değmemişti belki de. Dudaklarının üstündeki, yanaklarındaki altın tüyler, yüzünün beyazlığından ötürü koyu görünüyor, teker teker seçilebiliyordu. Kuznetsov, arabacının çocuksu çenesini, bu dünyaya yaraşmayan bir mavilikle parlayan gözlerini, kaputun geniş yakasından yükselen ince boynunu o anda farketti. Sonra da mırıltıyla söylenen sözleri duydu.
«İyi ama o tankların epey gerisinde, Teğmen Yoldaş... Çok uzakta...»
«Bombaları al, dedim! Boşuna zaman kaybetmeyelim.»
«Peki, teğmenim. Anlıyorum.»
Sergunenkov sarsak hareketlerle kaputunun yakasından içeri soktu bombaları. Duru, mavi bakışları Drozdovsky'nin bu yeni, kararlı yüzünde, Kuznetsov'un gözlerinde ve Rubin'in kayıtsızca, çevrilmiş sırtında dolaştı. Top kundağının yanına çökmüştü Rubin; gürültüyle burnunu çekiyor, gözlerini ön siper Sen ayırmamaya özen gösteriyordu.
«Buraya bakın, Batarya Komutanı Yoldaş!» Kuznetsov daha fazla dayanamayacaktı. «Durumu iyice anlıyor musunuz siz? Bu adam açık arazide yol almak zorunda! Yüz metreden fazla bir yol. Bunun ne demek olduğunu anlıyor musunuz?»
Drozdovsky, aynı kesin sesle. «Niye anlamayayım!» diye karşılık verip dizine bir yumruk indirdi. «Hiç bir girişim^ bulunmadan bekleyecek miyiz burada? Namussuzların bizi havaya uçurmasını mı bekleyeceğiz?» Komutan tavrını takınıp Sergunenkov'a döndü yine. «İyice anladın, değil mi? Sürünerek gideceksin; uygun yerlerde birkaç metre koşup gene yere yatarsın. Hadi bakalım! İleri!» Tabanca patlamasını andıran bir sesle verilmişti emir.
'İleri' kelimesinin gerektirdiği şekilde davranmak zorundaydı. Savaşın katı kuralları ne Kuznelsov'un, ne de Sergunenkov'un karşı koyabileceği kurallar bunu gerektiriyordu. Ancak Kuznetsov'un görüşüne göre, kaçınılmaz olan bu

davranış aynı zamanda gülünç, korkunç ve yararsız bir iş olacaktı. Oradaki topa takıldı aklı; nişangâh sağlam olsaydı, tek bir mermiyle çözümlenebilirdi sorun. Başka hiç bir şeye gerek kalmazdı.
«Bana bak, Sergunenkov! Toprağa iyice yapışmayı unutma. Sürüne sürüne git hep. Oralarda çalılıklar olacaktı; onlardan yararlan gizlenmek için. Hep sağdan, dumanın arasından ilerle. Dikkatli ol! Kafanı kaldırma!»
Kuznetsov, Sergunenkov'a sokulup arabacının dirseğini kavramıştı. Delikanlının gözlerinin içine bakıyor, o mavilikte yitip gidiyordu. Çevresiyle bütün ilişkisini kesmişti o anda. Sergunenkov anladığını belirtmek istercesine kafasını salladı, yüzünde silik bir gülüş belirdi. Hiç gereği yokken kaputunun altındaki bombalara vuruyordu parmak uçlarıyla. Yakasından tıktığı nesneler göğsünü yakmıştı sanki; onları soğutmaya çalışıyordu.
Sesiyle değil de dudaklarıyla konuşarak, «Lütfen, Teğmen Yoldaş,» diye söylendi. «Bana bir şey olursa kaybolduğumu bildirin anama... Benden başka kimsesi yok...»
Kuznetsov, «Öyle şeyleri hiç düşünme,» diye haykırdı. «Benim dediğimi dinle yalnız. Sürüne sürüne git hep! Kara gömül iyice!»
«Hadi yürü, Sergunenkov!» Drozdovsky siperin önünü gösteriyordu parmağıyla. «Oyalanma! İleri!»
«Peki, Komutan Yoldaş. Ben hazırım. Yalnız...»
Kuruyan dudaklarını ıslattı, derin bir soluk alıp kaputunlln altındaki bombaları yokladı. Ön sipere tırmanıp durdu. Çizmelerinin dağıttığı yanık toprak platforma dökülmüştü. girkaç saniye öylece yattı siperin üstünde. O arada bir şey unutmuşcasına geriye bakıp gözleriyle Rubin'in asık suratını aradı.
Çok sakin, çok serinkanlı bir tavırla. «Bana bak, Rubin,» diye söylendi birden. «Atlara eziyet edecek olursan öbür dünyadan döner gelir, yakana yapışırım. Şimdilik hoşçakal.»
Kuznetsov, ön siperin üstüne abanmıştı. Sergunenkov, top mevziinin önündeki mermi çukurlarının arasında sürünüyor, yerdeki çukurların, mermilerin delik deşik ettiği karİ! toprakların içinden tünel kazarcasına ilerliyordu. Çalılara doğru gidiyordu hep. Şimdiden beş metre yol almıştı. İncecik, genç gövdesi köklerin arasında kayarken Kuznetsov'un bedenindeki her hücre, tankların arkasından açılacak makineli tüfek ateşinin parıltısını bekliyordu. Oraya yerleşen kundağı motorlu top, köprüyü ve Ukhanov'un top mevziini hedef almıştı kendine; makineli tüfeğin nişancısı Sergunenkov'u görmemişti henüz. Ukhanov'un topu da saldırıya geçen tankları bir ateş çemberi içinde tutuyordu gerçekten. Yanan tanklara epeyce yaklaşmıştı artık; onların arkasında da motorlu topu taşıyan tank bekliyordu.Kuznetsov'un yüreğinde bir umut belirmişti. Yaslandığı siperden mesafeyi kestirmeye çalışıyor, yüreğinin atışını göğsünün altındaki toprakta duyuyordu. Bir an önce şu duman tabakasının altına girebilse, diye düşündü. Şu dumanın içinde silinip gitse, ondan sonrası daha kolay olabilir.

«Niye bu kadar yavaş gidiyor?» diye haykırdı Drozdovsky. «Bir fırlasa...»
Sergunenkov'un fırlayıp koşmasını beklerken eldivenli elleriyle sert toprak parçaları topluyordu ön siperden.
«O mu fırlayacak? Onun yüreği kuş gibi atıyordur şimdi.» R,ubin kötü kötü söyleniyordu yine; sesi, mevziin üstündeki sıcak sisin içinde silinip gitti.
«Sen çok konuşma, Rubin! Duydun mu?»
Drozdovsky'nin heyecanla titreyen kirpiklerini, Rubit kaba çizgili profilini nefrete yaklaşan bir duyguyla yordu Kuznetsov. Arabacı, ön siperin üstüne uzanmış, C İm, esmer boynu kaputunun yakasına gömülmüştü. Adaitn, yürüyüş sırasında sakatlanan atı vurmak girişimini hatırla' di. O bunları düşünürken Rubin'in yere tükürdüğünü, küçük gözlerini çevirip kederle Drozdovsky'ye baktığını gördü.
«Siz bu görevi bana verecektiniz, Komutan Yoldaş. Be. nim için hiç bir şeyin önemi kalmadı artık. Yaşasam da bir, ölsem de. Beni hatırlayacak, arkamdan gözyaşı dökecek kimse de yok.»
Bu sözler de sıcak dumana karışıp dağıldı.
Yanan tankların önündeki toprağı ve onların arkasındaki topu gözleyen Kuznetsov hiç bir şey duyacak durumda değildi. Yerde sürünen boz renkli gövde gitgide daha yavaş, daha temkinli hareket ediyordu. Tanklara on metre yaklaşmışken yere yapışıp dondu. Sergunenkov'un ne yapmak istediği pek anlaşılmıyordu. Birden dirseğinin üstünde doğruldu, geriden ateş eden topa baktı. Sağ omuzu, göğsünden bir bomba çıkarmaya çalıştığını gösteren kımıltılarla oynayıp duruyordu. Ne var ki Kuznetsov bunun gerçek olamayacağını, düş gördüğünü sandı. Öyle düşündüğü için de arabacının bombayı ne zaman fırlattığını farkedemedi.
Savaşın gürültüsünün içinde, kırılan bir cevizin çatırtısından fazla ses çıkarmadı patlayan bomba. Yerden, kirli turuncu renkte bir duman yükseldi, tankların kustuğu duman bulutuna karıştı. Kundağı motorlu top köprüye ateş ediyordu hâlâ.
Rubin, «Beceremedi,» diye soludu hırsla. Bir kez daha tükürdü sipere, ağzını yumruğuyla sildi. Kızaran gözleri iyice kısılmış, ince birer çizgi haline gelmişti.
«Ne yapıyor orada? Niçin bitirmiyor bu işi?» Drozdovsky yine toprak parçalarını ufalıyor, önündeki siperden güç almak istiyordu sanki. «Hadi be adam! Biraz daha sokul da ikincisini at!»
Köprüye ateş eden topun sesi kesilmişti. Topu taşıyan hantal zırhlı gövde yanan tankların arkasından çıktı, yağlıyararak ağır ağır döndü. Boz renkli solucan birkaç daha süründü hemen. Mermi çukurlarının kara kraterlerinin arasına sokulup çömeldi. Sonra da o acınacak kajar küçük görünen gövde bir kolunu havaya kaldırarak fırladı, dumanın içindeki kımıltılı deve doğru koşmaya başladı.Tanktan açılan kesik ateş karşıladı Sergunenkov'u; koşan asker kolunu indiremeden durdu, olduğu yerde sallandı. Makineli tüfeğin kızıl oklarını tam göğsünün ortasına yemiş olmalıydı. Başını geriye attı, yere yuvarlanıp karlara gömüldü.Bomba, tankların önündeki bu kımıltısız, boz yığının az ötesinde

patladı. Dumanı dağılıp gittiğinde makineli tüfek ateşe başladı yeniden. Çoktan ölmüş olması gereken Sergunenkov'un gövdesi atılan mermilerle yerden sıçrıyor, kaputundan ince bir duman tütüyordu.
«Vah zavallı çocuk! Gitti! Çanak tuttu ama! Değil mi? Öldürdüler, değil mi?»
Kuznetsov bir iki kere yutkunduysa da bir şey söyleyemedi. Parmakları kaputunun yakasındaki kopçayı çekiştiriyor, boynunu o yakıcı, sıkıntı veren çemberden kurtarmaya çalışıyordu. Çocuğun öldüğünü söyleyen kimdi? Rubin mi? Ne yapacağını bilemiyordu Kuznetsov. Kendi gözüyle gördüğü halde Sergunenkov'un öldüğüne inanamıyordu. Soluk almakta güçlük çekerek döndü, Drozdovsky'nin acıyla çarpılan ağzına baktı. Batarya komutanı da konuşmakta güçlük çekiyordu. «Sonunda siniri bozuldu da ondan! Niye ayağa kalktı sanki? Korkuya kapıldı!» Kuznetsov, söylediklerine kendisi de şaşarak, kendi sesini yadırgayarak, «Korkuya kapıldı öyle mi?» diye haykırdı kupkuru bir sesle. «Ne demek istediniz, Komutan Yoldaş? Siz olsanız kapılmaz mıydınız yani? Çukurda bir bomba daha var! Sonuncusu! Duyuyor musunuz? Ben sizin yerinizde olsam o bombayı alır şu tankın işini bitiririm. Sergunenkov yapamadı ama siz yapabilirsiniz elbet! Beni duyuyor musunuz?»
Emir verme yetkisi olduğu için yolladı Sergunenkov'u. Burada gördüklerimi ömrüm boyunca unutmayacağım. Olaya ben tanık oldum! Takım komutanının düşünceleri bulanıktı. Ne söylediğini, sözlerinin mantığa ne ölçüde uygun 0! duğunun bilincinde değildi tam anlamıyla.
«Ne? Ne dediniz?» Drozdovsky bir eliyle top kalkanın» öbür eliyle ön sipere dayanıp ayağa kalktı. Burun delikW genişlemiş, yüzü sararmıştı. «Ben onun ölmesini ister miy dim?» Bir çığlıktı bu soru; ağlamasına ramak kalmıştı, «^j. ye kendini gösterdi? Siz de gördünüz durumu? Niye ayağa kalktı?»
Gözü, Drozdovsky'nin donuk, şaşkın bakışlarına takılan Kuznetsov sağırlaşmış gibiydi. Ne bataryaların ateşini duyuyordu, ne soldan saldıran tankların uğultusunu, ne de kıyı boyunca patlayan mermilerin gürültüsünü. Tek bir görüntü vardı kafasında: Sergunenkov'un yerde sıçrayan gövdesi, usul usul yanmaya başlayan kaputu. Kazymov'un ölümüne, ya da tankın paletlerinin altında can veren iki numaralı top mürettebatının durumuna benzemiyordu Sergunenkov'un ölümü. Böylesine anlamsız, gereksiz, kuru bir ölüm göreceğini hiç aklına getirmemişti.
«Suratını görmeye bile dayanamayacağım, Drozdovsky!»
Bir sis bulutu içinde yürürcesine ilerleyip irtibat hendeğine yöneldi. Bataryanın son topuna, solda mevzilenen Ukhanov'un topuna gitmek niyetindeydi. Tepeden tırnağa titriyor, yürürken hendeğin duvarlarına çarpıyordu. Birden koşmaya başladı. Yepyeni bir duyguya kapılmıştı. Yeniden umutlanmış, hâlâ yapabileceği bir şeyler olduğunu, bunların yapılmasının gerekli olduğunu anlamıştı. Her an biraz daha hızlanıyordu.
Bu yeni duygunun nereden geldiğini de açıklayamazdı belki. Ancak tanklara ateş ederken kapıldığı öfkeli nefretin yeniden yüzeye çıktığını farkedince kendi canının hiç değeri kalmamıştı. Tehlikeyi, tanklara karşı duyduğu içgüdüsel

korkuyu, ölmek, yaralanmak kavramlarını, hatta bu öldürücü, ezici ortamı bile unutup gitmişti. Ona ölümsüzlük bağışlanmıştı sanki; sanki her şey onun davranışlarına, temkini bir yana bırakmasına, gövdesinin bu garip, esnek hafifliğine bağlıydı.Hendekten çıkıp Ukhanov'un atış platformuna atladığmda top hızlı atış yapıyordu. Mermiler ateşlendikçe boş kovanlar yere düşüyor, topçular kundağın gerisinde koşturup duruyorlardı. Yoğun duman, adamları tanımasına engel olmuştu; Ukhanov'u bile seçemeden ön sipere yığıldı. Soluk soluğa kalmıştı.
«Ukhanov! Sağ mısın?»
Boş kovanlar büyük bir tangırtıyla, bir buhar hışırtısıyla düşüyordu dışarı.
«Teğmenim! Mermi! Mermilerimiz tükeniyor! Topu topu beş zırhlı mermisi kaldı! Mermiler nerede, teğmenim? Mermiler!»
Ukhanov'du seslenen. Ancak Kuznetsov sesi tanıdığı halde adamı tanımakta güçlük çekti. Topçu çavuşu kaputunu atmış, pamuklu ceketiyle kalmıştı. Ön siperin üstünde yatıyor, gözlerini dikmiş ona bakıyordu. Ateş saçıyordu kısık gözleri. Yağlı karaya bulanan yüzü terden sırılsıklamdı. Ceketiyle gömleğinin düğmelerini de çözmüş, çıplak göğsünü ortaya çıkarmıştı. Bağırmaktan boynunun damarları ip gibi kabarıyordu.
«Mermi, teğmenim! Allah kahretsin, mermi isterim. Tanklar kuşatacak bizi! Mermi!»
Öbür topların, öbür topçuların durumunu sormamıştı Kuznetsov'a. Sağ kalan olup olmadığını bile sormamıştı. Bataryanın başına gelenleri anlamıştı. Birkaç dakika önce ateşe tuttuğu tankların top mevzilerine girdiğini o da görmüştü. Yalnız mermilerle ilgileniyordu artık; onu ve yanındakileri çaresizlikten kurtaracak olan mermileri düşünüyordu yalnız.
«Dinle, Ukhanov! Herkesi mermi getirmeye yollamalıyız! Öbür toplara... orada çok var. Hepsini alsınlar! Ne kadar bulurlarsa! Hepsini getirsinler. Sağ olduğuna sevindim, Ukhanov!»
«Beni öldürecek mermi, fabrikasından çıkmadı daha!» Siperin üstünde doğruldu, dik dik Kuznetsov'a baktı yine.
Boynundaki damar büsbütün şişmişti. «Ötekilerin işi ha? Yalnız biz mi kaldık?»
«Mermileri getirt, dedim! Sağ kalan kaç kişi varsa hep. sini yolla!»

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EN ağır tank hücumunun, Bessonov'un ordusuyla onun sağında çarpışan ordunun arasındaki noktaya yönelmiş olduğu günün sonunda iyice anlaşılmıştı. Kolordularla tümenlerden gelen haberler de doğruluyordu bunu, hiç eksilmeden amansızca sürüp giden saldırılar da. Bessonov'un sağındaki ordu pek fazla dayanamayacaktı görünüşe bakılırsa; cephenin o kesimi çökmeye başlamıştı. O yüzden de Bessonov'un kuvvetlerinin sağ kanadını oluşturan Deyev'in tümeni çok güç durumda kalmıştı. Almanlar, köyün Güney bölümünü öğleye doğru işgal ettiler. Tanklar savunma hattını iki noktada zorluyor, Mişkova Irmağının

Kuzey kıyısına çıkıp iki hat üstünde ilerlemeye hazırlanıyorlardı. Böylece, Sovyet kuvvetlerini parçalayıp kuşatmak fırsatını ele geçireceklerdi.
Bessonov, ordu gözetleme yerinin aşırı ölçüde ısıtılmış sığınağında, telefonun başında oturuyordu. Askerî Konsey Üyesi Vesnin içeri girdiğinde bir yandan General Yatsenko'nun verdiği haberleri dinliyor, bir yandan da önündeki haritayı inceliyordu. Vesnin'in sıkkın olduğu belliydi. Günün son ışıkları sığınağın penceresinden içeri dolmuş, pençe pençe kızaran yanaklarına, gözündeki gözlüğün camlarına vurmuştu. Camlar ışıkta parladığından gözleri görünmüyordu. Eldivenlerini çıkardı, düşünceli bir tavırla dudaklarını .ısırarak demir sobaya yöneldi.
Bessonov, ne tuhaf, diye düşündü. Nasıl da genç görünüyor. Askerî Konsey Üyesinin neler söyleyeceğini sezdiğinden Yatsenko'yla yaptığı telefon konuşmasını yarıda kesti.
«Anlatın bakalım. Vitali Isayeviç! Ne haberler niz?»
«Tanklar Kuzey kıyıya çıktılar, Pyotr Alexandrovic! J^ yün bu kıyıdaki sokaklarından birkaçını ele geçirdiler. £>e yev'in gözetleme yerinden açık seçik gördük her şeyi. Çar, pışmalar bu kıyıya sıçradı.» Vesnin, durduğu yerden, sobanın yanından anlatıyordu. «Aşağı yukarı on kilometre uzakta. Deyev karşı saldırıya geçmeye, Khokhlov'un bağımsız tank alayını da savaşa sokmaya karar verdi ama, henüz olumlu bir sonuç alınabilmiş değil.»
Bessonov, telefona eğildi, «Tank kolordusuyla mekanize kolordu toplanma noktasına gelince bana bildirin,» dedikten sonra alıcıyı yerine bıraktı. Ancak elini telefondan çekmedi. «Genel Karargâh temsilcisi ordumuzun durumunu kaygı verici buluyor,» dedi. «Tank kolordusundan başka bir de mekanize kolordu veriyorlar emrimize. Genel Karargâhın yedeklerinden.»
Vesnin, «Kaygılanmakta çok haklı,» diye karşılık verdi. «Durumumuz son derece... Fena bastırıyor Almanlar.»
Askerî Konsey Üyesi ellerini oğuşturuyordu. Düşük sayılabilecek omuzlarını gerdi, ayaklarını birbirine vurmaya koyuldu. Deyev'in gözetleme yerindeki dondurucu rüzgârda iki saat beklediği için buz tutan eklemleri yeni yeni gevşiyordu sanki.
Bessonov, «Demek Kuzey kıyısına geçtiler,» diye mırıldandı. «Anlıyorum.»
Sığmağın bir ucundan her zamanki gürültüler geliyordu; çalan telefonların sesi, muhaberecilerin mırıltıları, birbirine karışan konuşmalar. Oysa Bessonov'un küçük bölmesine aşırı bir sessizlik çökmüştü. Pos bıyıklı muhabere çavuşu, telefonun manyetosunu çevirerek ordu komutanının konuşmasının bittiğini işaret etti. Sağ kanattaki kolorduyla bağlantı kurmaya çalışan telsizci hemen sesini alçalttı. Köşedeki kanapede oturan, elindeki bezle tabancasının şarjörünü temizleyen Binbaşı Bozhiçko başını kaldırıp önce Vesnin'e sonra da Bessonov'a baktı anlayışla. Şarjörünü yerine koydu, tabancayı da kılıfına yerleştirdi. Kendisine verilebilecek her görevi yerine getirmeye hazır olduğunu belirtmek istercesine, gösterişli bir hareketle palaskasını sıktı. Ne var jy Bessonov hiç ses çıkarmadan masada oturuyor, elinin altındaki haritaya vuruyordu parmaklarıyla.

Epey sonra, «Evet, anlıyorum,» diye mırıldandı yine. gözleri, Vesnin'in al al olan yüzündeydi. Sonunda aklından geçeni açık açık sordu: «Deyev'in, Khokhlov'un karşısaldırısından pek umutlu olmadığını mi belirtmek istemiştiniz? Sanırım bu konuyu konuşmuşsunuzdur albayla?»
Vesnin, generalin sezgisine hayran kalmıştı. Gülümseyerek, «Evet, başka konular arasında bunu da konuştuk,» diye karşılık verdi. Ellerine hohladı, parmaklarını oğuşturdu. Neşesinin yapmacık olup olmadığı, pek belli değildi ama Deyev'in Vesnin'e karşı açık sözlü davrandığı anlaşılıyordu. Tümen komutanı, kaygılarını yeni ordu komutanına bildirmekten kaçınmış, oysa Vesnin'e içini dökmüştü rahatça.
Bessonov, çatlak sesiyle yeni bir konuya geçti. «Siz Deyev'in gözetleme yerindeyken cephe karargâhından telefon ettiler. Alman hava kuvvetleri von Paulus'un kuşatıldığı bölgedeki uçuşlarını arttırmışlar. Çember içindeki birliklere cephane atıyorlarmış. Anlaşılan çemberi yarıp Manstein'ın kuvvetlerine doğru ilerlemek niyetindeler onlar da. Siz ne dersiniz?»
Vesnin, «Sanırım o biraz da Almanların burada alacakları sonuca bağlıdır,» diye karşılık verdi. «Stalingrad cephemiz buradan kırk kilometre uzaklıkta. Buradaki savunma hattımızı yararlarsa fazla güçlük çekmeden Stalingrad'a varırlar.»
Bessonov, «Çevik birlikleri varabilir,» diye düzeltti «Yardıkları noktadan geçebilirlerse eğer.»
«Girebilir miyim. Komutan Yoldaş?»
Sığınağı ortadan bölen, iki pelerinden oluşan perde aralanmış, içeri kırk yaşlarında, ağırbaşlı bir adam olan Harekât Yarbaşkanı Binbaşı Gladilin girmişti. Arka bölmedeki güçlü ampullerin ışığıyla öne doğru itiliyordu sanki. Geniş, s°lgun alnında ter damlaları birikmişti. Ona kalsa, çok basit bir dille, «Komutan Yoldaş, düşman tankları köye girdiler,» diyebilmek isterdi ama tecrübeli bir kurmay olduğUlı dan kendini tutmasını bildi. Kiminle konuştuğunu, söyleye. ceği sözlerin önemini unutamazdı.
«Komutan Yoldaş, 72. ve 33. alaylardan aldığımız sözlü haberlerden öğrendiğimize göre Almanlar bir saat önce ırmağı aşıp...»
Bessonov, adamın sözünü kesti. «Evet biliyorum binbaşım.» Harekât dairesinin rapor vermekte böylesine gecikmesine kızdığı kadar binbaşının renksiz sesine, donuk, yapmacıklı tavrına da kızmıştı. Gladilin'in tutumu, ordu komutanının yanında doğal bir tavır takınılamayacagını gösteriyordu sanki. Bessonov, iyi eğitim görmüş, ağırbaşlı kurmay subayların benimsediği bu savunma ya da kendini koruma yöntemine öteden beri içerlerdi. Ona verilen yetkinin, herkese komut verebilme hakkının yarattığı uzaklığı ve yalnızlığı hatırlatırdı bu tutum. Parmaklarıyla haritanın üstünde trampet çalarak pencereden dışarı bakmaya koyuldu. Göğün güneybatısı kıpkırmızı bir alev çemberi içindeydi. General, elinin altındaki masanın şimdiden titreşimler yaydığını, özenle sivriltilmiş kurşun kalemin haritanın üstünde kıpırdadığını far ketti. Savaş yaklaşıyordu. Demek Kuzey kıyısına çıktılar, diye düşünerek kalemi eliyle bastırdı.

Vesnin de iyice ısınan ellerini diz boyu paltosunun ceplerine sokuyordu o anda. Omuzlarını kaldırdı, durduğu yerde sağdan sola sallanarak düşünceli, bir yüzle önce Harekât Yarbaşkanına, sonra da Bessonov'a baktı. Hatırlamaya çalıştığı bir şeyler vardı sanki. Sözü yarıda kesilen Binbaşı Gladilin sabırla masanın başında bekliyordu. Bessonov bakışlarını pencereden içeri çevirdi birden.
«Evet binbaşım, sizi dinliyorum,» diye söylendi. «Tankların Kuzey kıyısına geçtiklerini iyice anladık. Söyleyeceğiniz başka bir şey var mıydı? Durumun en önemli ayrıntısını duymadım henüz; duymak istiyorum.»
«Khokhlov'un tank alayı bir saat önce savaşa girdi, komutan Yoldaş. Irmağın sağ yakasında karşısaldırıya geçtiler. Ancak düşmanın ilerlemesi henüz durdurulmuş değildir. Almanlar savunma hattımızı kemiriyorlar.» Binbaşının geniş, solgun alnındaki ter damlaları iyice belirgindi şimdi»
Bessonov, «Demek kemiriyorlar,» diye söylendi. «Ne ka(jar renkli bir kelime bulmuşsunuz.» Hoşnutsuzluğu sesinden belliydi. «Benim öğrenmek istediğim şu: Kaç tank geçti bu yana? Bir bölük mü? Bir tabur mu? İki tane mi? Sayıları kaçtır bunların?»
«Almanların öğleden sonra yeni bir tank tümeni daha gönderdikleri söyleniyor, Komutan Yoldaş. Bana kalırsa bu yana geçen tankların sayısı iki taburu bulmuştur. Görünüşe bakılırsa...»
«Her şeyden önce, düşüncelerinizi kesin bilgilere çevirmeye bakın!» Bessonov, binbaşının sözünü kesmişti yine; kalemini haritanın üstüne fırlattı. Oysa Gladilin'in yeni bir tank tümeni hakkındaki sözleri kendi düşüncelerine uyuyordu. «Sizden rica ederim, elinizdeki bilgilerin doğruluğunu kesin olarak saptamadıkça bana rapor vermeye gelmeyin bundan böyle. Anî itilimlerle harekete geçenlerin sayısı hiç az değil ne yazık. Gidebilirsiniz.»
Bölmeden çıkarken neredeyse parmaklarının ucuna basarak yürüyecekti binbaşı. Ensesindeki kırçıl saçlar bile gözü kapalı bir boyun eğme ifade eder gibiydi. Girişteki pelerini güzelce yerine çekti, ortada bir açıklık kalmamasına özen gösterdi. Bu işi yaparken Bessonov'u gözlüyordu, ama komutanın varlığından ürküntü duyarmış gibi yere eğmişti başını. O çıktıktan sonra bir süre Harekât Dairesi Yarbaşkanı Gladilin'i düşündü Bessonov. Hiç genç sayılmazdı binbaşı; bunca zamandır binbaşılıkta kalması, kurmaylığın yüklediği sorumluluğa da aykırıydı aslında. Hem zekâsı, hem de sezgisi olan bir insandı. Gelgelelim çekingenüğiyle ürkekliği; konuşmalarındaki kararsızlık, her şeyden Çok, hoşnutsuzluk yaratıyordu üstlerinde.
Bessonov bunları düşünürken masanın kenarına dayadığı bastona uzanıp ayağa kalkmıştı. Görünüşte tırnaklarını incelemekten başka bir kaygısı olmayan Bozhiçko bir anda ayağa fırladı, kapının yanındaki çividen generalin paltosunu kaptı. Vesnin de eldivenlerini giyiyordu. Kimse bir §ej, söylemediği halde, «Ben çoktan hazırdım,» diye mırıldandı Bessonov'a bakıyordu. Ordu komutanı hoşnutsuzluk belirten bir homurtuyla dönmüş, emir subayının tuttuğu kuzü derisi paltoyu giymeye koyulmuştu.

«Deyev'in gözetleme yerine gideceğiz.» Başını Vesnin'e çevirdi Bessonov. «Siz de benim arabamla gelir misiniz, Vitali Isayeviç?»
«Evet,» dedi Vesnin. «Tek arabayla gitmek daha doğru olur sanıyorum.»
Bozhiçko yandaki sıranın üstünde duran makineli tabancayı alıp, «Binbaşı Titkov'a haber vereyim mi?» diye sordu.
«Hayır, Muhafız birliğinin bizimle gelmesine gerek yok. Onlar burada kalsınlar.»
Bessonov sığınağın kapısına yönelmişti.
Deyev'in gözetleme yerine kadar olan on kilometrelik yolu büyük bir hızla geçtiler.Bessonov arabadan indi, sokağın karşısına geçip tepedeki gözetleme yerine giden irtibat hendeğine girdi. Güney kıyısındaki çarpışmaların ne şekilde geliştiği buradan görülemiyordu. Ancak bu kıyıda, köyün bu bölümünde gördükleri bile durumun ciddiyetini belirtmeye yeterliydi. Batan güneşin buzlu ışınları, Batı ufkuna yayılan bulutların arasındaki bir açıklıktan vuruyor, bu keskin ışık, köyün Kuzey kesiminden yükselen alevlerle dumanı aydınlatıyordu. Köyün sokaklarından birkaçı, yangın çıkaran mermilerle ateşe verilmişti. Yerdeki kar, zehirli bir kızıllıkla parlıyor, evlerin arasında kızıl patlamalar oluyordu. Göze görünmeyen tankların kükremesi aşağılarda kalmış, köye yayılan tanksavar silahlar hep birden ateşe başlamışlardı.
Sağda, ırmak kıyısına yakın bir yerde, az önce ateşe verilen dört Sovyet tankı yanıyordu. T34'lerin dördü de pembe bir duman saçıyordu havaya. Bessonov, Alman tanklarının nereden saldırdığını kestiremedi ilk anda. Derken onu da gördü. Ateş püskürten zırhlı birlikler kıyının yamacından yukarı tırmanıp yanan 'otuz dörtlerin' yanından dolanıyor, sOnra da Batı ufkunun aydınlığına doğru ilerleyerek köyün evleri arasında kayboluyorlardı.
«Bakın, General Yoldaş, bakın!» Bessonov'un önünde gijjen Bozhiçko geriye dönmüş, heyecanla sesleniyordu. Savaşm yakınlığı iyice diriltmişti binbaşıyı. «Havan toplarını görüyor musunuz? Şurada, evlerin arkasında.» Tepenin safında kalan sokaklardan birini gösteriyordu.
Bessonov hiç sesini çıkarmadı. İlgi gösteren, soru soran Vesnin oldu. «Orada ne gördünüz, Bozhiçko?»
Tepenin ortalarına kadar tırmanmışlardı artık, ayaklarının altında kalan köyü, yol kavşağında mevzilenen tanksavarların ateşini, evlerin arkasına gizlenen diğer Sovyet tanklarını açık seçik görebiliyorlardı. T34'ler ırmak kıyısını tarıyorlardı makineli tüfeklerle. Köyün alanında da roket atan bir 'Katyusha' havan topu bataryası mevzilenmişti. Bataryanın iki uçtaki toplarını taşıyan iki kamyon onların gözlerinin önünde harekete geçti, piyade birliklerinin arkasındaki yol kavşağına gidip göğe turuncu renkli dumanlar salmaya başladı. Hangi hedefe ateş ettikleri belli değildi, ama vınlayan mermilerin düşmesi sona erince sokağın ucunda, damların üstünde bir alev perdesi belirdi.
Bir Alman tankından atılan mermi de havan toplarını taşıyan kamyonlardan birinin ilerisine düşmüş, kızıl bir aydınlık saçarak patlamıştı. İkinci kamyon

hemen geri vitese takıp köy alanına döndü. Tankların açtığı ateş onu yol boyunca izlemişti. Birinci kamyon kavşakta hareketsiz kalmıştı oysa. Bozhiçko düş kırıklığına uğradığını belli eden bir sesle inledi: «Ne oldu ki? Topu çalışmaz duruma mı getirdiler yoksa?» Ardından da bir dizi küfür sıralandı.
«Durma, Bozhiçko! İlerle!» Bessonov arkadan dürtüklüyordu binbaşıyı.»
«Emredersiniz, Komutan Yoldaş.»
Makineli tabancasını sımsıkı kavrayıp hendek boyunca yürümeye başladı Bozhiçko. Davranışları ve genç, kıvrak bedeni, orada oyalanarak Alman tanklarıyla piyade siperlerinin yanında duran havan topunu gözlemeye can attığ^ belli ediyordu.Yokuşu tırmanmakta güçlük çeken Bessonov, Deyev'e hak vermeye başlamıştı. Karamsarlık göstermekte haklıydi albay. Khokhlov'un bağımsız alayında yirmi bir tane tank vardı. Bunlar savaşın gidişini değiştiremezlerdi elbet. Arr^ hiç değilse Almanları bir iki saat daha bu çizgi üstünde tutmaları gerekirdi. Becerebilecekler miydi acaba? Tank kolordusuyla mekanize kolordu yetiştikten sonra da durumlan kolay olmayacaktı üstelik. Ne pahasına olursa olsun o iki kolordu son dakikaya kadar geride tutulmalıydı. Karşı saldırıda büyük iş düşecekti onlara; "boş yere zarar görmemelerini sağlamak zorunluluğu vardı. Bessonov onları gözden çıkarmak, dağılmalarına izin vermek istemiyordu. Oysa Khokhlov şimdiden karşısaldırıya geçebilirdi; elindeki tanklar yok oluncaya kadar sürdürebilirdi saldırıyı.
«Pyotr Alexandrovic!»
Vesnin, az önce onun önüne geçmişti. Ansızın durunca ordu komutanı da durakladı. Askerî Konsey Üyesine çarpmasına ramak kalmıştı. Vesnin'in genç, kaygılı yüzü, bir şey söylemek istediğini belli ediyordu. Bessonov genç adamın ne durumda olduğunu kendi deneylerinden biliyordu. Konsey Üyesi, Deyev'in tümeninin büyük bir tehlike içinde bulunduğunu anlamıştı. Anlamış ve aklından geçenleri açıklamaya karar vermişti.
«İyimser olmak isterdim ama savaşın nasıl sonuçlanacağı hiç bilinmez! Buradan ileriye geçer de Stalingrad'daki kuvvetleriyle birleşebilirlerse, Kasım taarruzunun başarısı silinmiş olur. O zaman da Kasım ayından sonra doğan umudu, savaşın gidişinin değiştiği umudunu bir yana bırakmamız gerekir. Yeni baştan mı başlayacağız yine? İnanamıyorum... İnanmak istemiyorum! Siz nasıl görüyorsunuz durumu?»
«Şu anda ben de pek iyimser değilim. Kâhinliğe kalkışmak istemem gene de. Manstein'ın tanklarıyla uçakları sayıca bizimkilerden üstün.» Bessonov düşünceliydi. «Ancak benim düşündüğüm başka bir şey var. Almanların Stalin grad'a böylesine önem vermelerinin nedeni Kafkas'larda güç •,urUma düşmüş olmalarıdır. Orada kıstırılmaktan korkuşlar. Onun için de buradaki harekâtı bir ölüm kalım sorunu sayıyorlar.»
Vesnin, «Pyotr Alexandrovic, ben bizim ordumuzdan söz ediyorum!» diye haykırdı heyecanla. «Kusura bakmayın, Kafkas cephesini hiç düşünmüyorum

şimdi. Bana kalırsa, khokhlov'un alayından başka mekanize kolordunun bir tugayını da sokmalıyız savaşa! Siz ne düşünüyorsunuz? Bence bu çok önemli!»
Ben sizin gibi düşünmüyorum pek. Tanklarımı harcamak istemem. Almanlar kısa bir süre sonra duraklayacaklardır. O zaman neyle hücum edeceğiz onlara?»
Vesnin'in önerisinin nedenini çok iyi bildiği halde kesin bir karşılık vermişti Bessonov.Bildiği bir şey daha vardı üstelik: Cephenin bu kesimindeki savaş başarısızlıkla sonuçlanacak olursa sorumluluğu yüklenen, cezayı çeken kolordu ya da tümen komutanları değil, Vesnin'le ikisi olacaktı. İkisinin durumu, sorumluluğu eşitçe paylaşmalarını gerektiriyordu; özür dilemenin, mazeret göstermenin de yolu bulunmazdı. Bu gerçek, onları garip bir şekilde yaklaştırıyor, Bessonov'un biraz yumuşamasına neden oluyordu. Ne var ki aynı gerçek ordu komutanının yüreğinde kuşku da doğurmuştu. Korktukları sonuçla karşılaşacak olurlarsa bu genç Konsey Üyesi onun yanında durabilecek, sorumluluğu yüklenebilecek miydi acaba?
«Vitali Isayeviç!» diye seslendi. «Harekât sorunlarıyla biraz fazla ilgilenmiyor musunuz?»
Vesnin, «Ne demek istediğinizi anlayamadım, Pyotr Alexandrovic,» diye mırıldandı. Gözlüğünü burnunun üstüne sıkıca yerleştirip sordu: «Niçin fazla olsun?»
«Ben sizin daha çok nasıl desem bilmem ki? politik sorunlarla, ahlâk ve moral sorunlarıyla ilgileneceğinizi sanmıştım.»
Uzunca bir sessizlikten sonra, alçak sesle, yakınırcasına konuşmaya başladı Vesnin. «Aramızdaki ilişki çok tuhaf. Beni kendinizden uzak tutmaya çalışıyorsunuz Niçin? Ne gereği var? İnsan bir cam duvarı kafasıyla yfc bilir. Kafası acır ama duvar da delinir. Ancak duvar cam değil de pamuktan yapılmışsa... Sizinle benim aramda bir pamuk duvarı var. İlk önce senli benli konuşuyorduk, sonradan resmî olduk. Sizin eserinizdi bu; hiç belli etmeden yavaş yavaş değiştirdiniz konuşmanızı.»
«Söylediklerinize tam tamına katılmıyorum. Gene de. belki böylesi daha iyidir, Vitali Isayeviç. İkimiz için de Kafanızla duvar delmeye de kalkışmayın. Hele ikimizin de topu topu birer kafası olduğuna göre... Yere yatın, çabuk.» Kendisi yere çökerken Vesnin'in kolundan çekti. Tepenin sağında bir yerde, altı namlulu Alman havan topları vınlamaya başlamıştı. Havan mermilerinin izleri ufukta parlıyor, dumanla lekelenmiş günbatımı kırmızılığına çizgiler çiziyordu. Kor kırmızı sarmallar yükseliyordu tepenin doruğundan; altlarındaki toprak çatlayacak gibi sallanıyor, her yandan ıslık çalarak mermi parçaları yağıyordu. Bessonov'la Vesnin boylu boyunca uzanmışlardı hendeğin içine. Birkaç saniye hiç kımıldamadan yattılar. Toprağın korumasına sığınmışlardı ama yazgılarının onlar için hazırladıklarından korunmanın yolu yoktu. Alman nişancısı, ikinci salvoya geçerken nişan tertibatını kaç çizgi aşağı ya da yukarı alırdı acaba? Onu kimse bilemezdi. Bessonov ; sakat bacağının üstüne yatmıştı beceriksizce. Bedenine yayılan acıdan da nefret ediyordu, kendinden de. Ağrılarının artacağından korkuyor, karşısındaki yabancının bakışlarının :;

altında kıvranıyordu. Vesnin gözlüklerini çıkarmış, miyop gözlerini ona dikmişti. Soran bakışlarla bakıyordu. «Demek; siz de ölümden korkuyorsunuz,» diyordu sanki. «Demek; ölümle yüz yüze gelince herkes aynı ölçüde güçsüzleşiyor?»
Toprağı öpmek' diye adlandırılan bu durumdan duyduğu utanç ve aşağılanma duygusu bacağının ağrısına eklendiğinden yüzünü buruşturmuştu Bessonov. Kenetlenmiş dişlerinin arasından inledi, Vesnin'in gözleriyle sorduğu soruya bakışlarıyla karşılık vermeye çalıştı. «Hayır, sevgili Komiser ölümden korkmuyorum. Beni dünyaya bağlayan pek az şey var Yalan söylemediğime emin olabilir siniz. Beni korkutan gereksiz yere acı çekmektir. Kaval kemiğimi parçalayan mermi yüzünden yeterince acı çektim ben.» Askerî Konsey Üyesine böyle şeyler söylenemeyeceğini biliyordu aslında. Bu tür bir itirafta bulunmak, bu hendekte ölmek, ya da yaralanmak kadar anlamsız sayılırdı.
Vesnin, «Artık Batıdan da ateş ediyorlar,» diye söylendi. Sakin sakin gözlüğüne hohluyor, camları eldiveniyle parlatıyordu. «Yandan da saldırıyorlar artık.»
Bessonov, «Evet, o toplar Batıdan ateş etti,» diye karşılık verdi. Başlığından topraklar dökülüyordu. Hadi kalk bakalım, dedi kendi kendine. Kalk da yola düş. Bir iki kere başını salladı. Havan mermilerinin patlamasından ileri gelen duman, sarımtırak bir sis halinde çöküyordu tepenin yamacına. Önden giden Bozhiçko'nun kaygıyla bağırdığı duyuldu.
«Komutan Yoldaş! Tümen Komiseri Yoldaş! iyi misiniz? Yaralanan var mı?» Hendekten koşup gelmişti emir subayı.
Bessonov, «Bir şeyimiz yok..» dedi kısaca. Bastonunu aldı, Vesnin'i beklemeden yürüdü. «Bağırmayın, binbaşı. Bağırmaya da gerek yok.»
«Neyse, çok şükür! Size bir şey olmasından korkmuştum, Komutan Yoldaş.» Bozhiçko rahat bir soluk almıştı. «Amma gümbürdetti haa! Geriden gelir gibiydi hem de.»
Albay Dey ev, tepenin doruğundaki gözetleme yerindeydi. Birkaç subayla birlikte bir gözetleme dürbününün başında duruyor, ırmağın karşısındaki savaş alanını gözlüyordu. Günbatımının kızıl ışınlarıyla aydınlanan alan, patlamalarla, makineli tüfek alevleriyle benekleniyor, günün son ışıklarına bu değişik renkli ışıklar da ekleniyordu. Ordu komutanı gözetleme yerinin derin hendeğine girince bütün subaylar esas duruşa geçtiler, telefonların başında oturan muhabereciler de kafalarını kaldırıp baktılar. Deyev'in arkasında duran, biri fısıldayarak albayı uyarınca o da çabucak dönüp baktı, göğsünde kesişen manevra kayışını geren derin bir soluk alıp, durumu açıklamaya hazırlandı. Tepede sert bir rüzgâr esiyor, silah seslerini dört yana savuruyordu. Biraz akşamın kızıllığından, biraz da rüzgârın etkisiyle kızaran yüzlerde kaygılı bir bekleyiş ve tümenin içinde bulunduğu güçlükten ötürü duyulan bir suçluluk okunuyordu. Bessonov'un bakışları karşısına dizilen yüzleri birer birer gözden geçirdikten sonra Albay Deyev'in üstünde karar kıldı.
Tümen Komutanı, gür, bariton sesiyle, «Komutan Yoldaş!» diyerek konuşmaya başladı. Güçlü, güneş yanığı ensesi bir sütun gibi yükseliyordu kaputun

yakasından. Bessonov, bu geniş omuzlu, bronz enseli, bir delikanlı kadar sağlıklı görünen kızıl saçlı albayın hiç yaralanmamış, belki de hiç hastalanmamış olduğunu düşündü bir an. Deyev anlatıyordu. «Almanlar, karşı kıyıya, ön hatlara yerleştirilen bataryaları bir saat önce susturdular. İlk siperleri yarıp iki taburluk tank kuvvetleriyle ırmağın bu kıyısına geçtiler. Bu tepenin Doğu ve Batı yönlerine yayılmaya başladılar. Az önce de köyün Kuzey semtlerine, ırmağın Kuzey kıyısına uzanan sokaklara girdiler. Bu tanklara karşı çarpışmak üzere bir tanksavar tugayı harekete geçirildi. Ayrıca da bir tank alayı...» Deyev bir an duralamış, biraz bocalar gibi olmuştu. «Tümenin iki yanında da çok ciddî bir durum belirdi, Komutan Yoldaş.»
«Evet, biliyorum,» dedi Bessonov. «Ama siz açıklamanızı bitirmeye bakın gene de. Tümen iki yandan sarılmak, ya da geriden kuşatılmak tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir, diyecektiniz. Öyle değil mi? Akademide öğretilen kelimelerle söylemek gerekirse durumu böyle özetleyebiliriz yanılmıyorsam.»
«Ben hiç akademiye gitmedim, Komutan Yoldaş.» «Gitmediniz mi gerçekten? Yazık, keşke gitseydiniz. Neyse...» Beklenmedik bir çağrışım dizisi, şimdi çok eskilerde kalmış gibi görünen bir konuşmayı, başkomutanla akademi yıllarından söz edişini, General Vlasov hakkında sorulan soruları hatırlatmıştı Bessonov'a. Bastonunu yere vura vura ilerledi, dürbüne yanaştı. «Neyse, şu anda o ayrıntının Önemi yok, albayım.» Hendeğin değişik yerlerinden gelip sessizce önünde toplanan subaylara bir göz attı. «Karar verilmiştir, Deyev. Khokhlov'un tank alayı karşısaldırıya geçmeli, Almanları, kurdukları köprübaşından geriye itmelidir. Roketatar topçu alayı da olduğu gibi katılmalıdır savaşa, piyade alaylarına da benim kişisel emrimi iletmenizi isteyim.» Kurşun gibi bakışlarıyla her kelimeyi hedefe oturttuğuna emin olmak istercesine bakıyordu Deyev'e. «Ne olursa olsun, birlikler çarpışmaktan vazgeçmemelidirler. Son mermi, son kurşun tükeninceye kadar dayanmalarını emrediyorum. Önemli olan, Almanların ilerlemesini engellemek, tankları yok etmektir. Bunun için, gerekli olan her çareye baş vuracağız. Ben emir vermedikçe kimse bir adım gerilemeyecektir. Geriye çekilme hakkı tanımıyorum kimseye! Bunu hiç aklınızdan çıkarmayın! İyice anlatabildim mi, Albay Deyev?»
Kendisini aldatmak, bağışlatmak, ya da kendi sözlerinden güven kazanmak niyetinde değildi Bessonov. Tepeye gelirken tasarlamıştı vereceği emri. İçinde bulundukları güçlüğü ancak kesin bir acımasızlıkla yenebileceğini düşünüyordu. Piyade birliklerinin ne büyük kayıplar vereceğini bilmez değildi. Bir saat sonra ne olacağını kestirebilse bambaşka bir emir verir, yedekte bekleyen kolorduları sürerdi savaşa. Gelgelelim bu değişken, bir sıvı kadar oynak olan durumun bir iki saat içinde nasıl değişeceğini, düzeltilmesi olanaksız bir sonuç doğup doğmayacağını kimse bilemezdi.Büyük bir şanssızlığa uğrayan, gerisinin gelmeyeceğini bildiği halde son kuruşunu da harcamak zorunda kalan kişilerin psikolojisi içindeydi Bessonov. Yedeklerini kullanmak zorunda bırakılırsa, geleceğin getireceklerine karşı savunmasız, arkasındaki araziden gelebilecek herhangi bir şeye karşı korumasız kaldığını sanırdı hep. Bu yüzden de garip bir

cimrilikle, yedek kuvvetlerini son dakikaya kadar saklamak, iyice gerilen iplerin onarılmaz biçimde kopacağı kesinlikle belli oluncaya kadar beklemek isterdi. Daha önce de uygulamıştı bu yöntemi. Kazançlı çıkmıştı.
«Şimdilik başka bir sözüm yok, Albay Deyev. Buradaki savaş sona ermeden sizin gözetleme yerinizden ayrılmayacağım. Ayakta kalan tek bir er bulunduğu sürece bu hattan geriye çekilmeyeceğiz. Hiç bir ayrım gözetmeyeceğim, askerin yerinden ayrılmasını ancak bir nedenle bağışlayabi'. lirim; ölüm nedeniyle.»
Vesnin'in, daha önceden, yürüyüş kolunun yolunu kesen tanklarla karşılaştıkları zaman tanıdığı bir sesle söylenmişti bu sözler. Hiç yüksek sayılamayacağı halde asla tartışma hakkı tanımayan, bir dizi ölüm emrini onayladığı i2. lenimini veren bir sesle. Vesnin, ağzının bulunması gereken yerde kara bir yarık olan bu sert, hastalıklı, kül renkli suratı görmemek, bu sesin sahibine sırtını dönmek istiyordu.Demek gerçek kişiliği buymuş, diye düşündü. Yanılmamışım. Ordu komutanlığına atanmasıyla birlikte yayılan söylentilerin nedeni şimdi anlaşılıyor; şimdi anlaşılıyor sertliğinden söz edenlerin ne demek istedikleri.
Vesnin, emri alan Deyev'in sessizce selâm çakmasını gözlüyordu. Bir saniye sonra da ordu komutanının tutumunu haklı bulmaya başladı. Belki de ayrıntılara girmemekle iyi yapıyor. Bir tek şeyi iyice anlatmış oldu böylece. Başta kendisi olmak üzere, hiç kimseye acımayacağını, yumuşak davranmayacağını belirtti.
Bessonov'un verdiği emrin soğukluğunu hafifletmek için elinde olmadan Deyev'e bakıp gülümsedi.
«Gidebilirsiniz, Albay Yoldaş. Her şey iyice anlaşıldıysa görevinizin başına dönebilirsiniz.»
Deyev, «Her şey çok iyi anlaşıldı, Komiser Yoldaş,» diyerek eldiveninin ucunu yan duran şapkasının altına, kızıl kaşının ucuna götürdü.
Öbür subaylar da birer ikişer dağıldılar. Hendek boşalmıştı.
Yalnız kaldıklarında, Vesnin sordu: «Biraz daha düşünceli davranamaz mıydınız, Pyotr Alexandrovic? Biraz incelik gösteremez miydiniz?»
«İçeriği hep aynı olduktan sonra biçimi değiştirmenin ne varan var, Vitali Isayeviç? Az önce kendiniz de söylediniz, «ek Ç°k §ev bizim burada başarı kazanmamıza bağlı. Kılı kırk yaracak, incelik düşünecek zaman değil.»
Yürüyüp dürbünün başına geçti. Vesnin, onun soğuk, sert profiline baktı uzun bir süre.Az ötede duran Binbaşı Bozhiçko da komutanı gözlüyordu. Bessonov'un tek bir kelimesiyle, bir baş hareketi, bir bakışıyla fırlamaya hazır olduğunu belirtmek istercesine bakıyordu emir subayı. Komutanın baskın bir kişiliğe sahip olduğunu yolda gelirlerken anlamıştı o. Anlamış ve şimdiden Bessonov'un kişiliğine uymaya, boyun eğmeye alışmıştı. Emir subayını epeydir tanıyan Vesnin bundan da tedirgin oluyordu. Bozhiçko'nun öbür emir subaylarına hiç benzemeyen o gamsız, rahat tavrından hoşlanırdı tümen komiseri.
Bessonov bir söz söylese bu adam ateş yağmuru altında ön sipere çıkıp dimdik durur, diye düşündü hayretle.Başını yakasının içine gömen Bessonov da tepenin aşağısmdaki çarpışmaları gözlüyordu bu arada. Irmağın pembemsi kıvrımlarının gerisinde kalan, mermi çukurlarıyla delik deşik olan arazi, Sovyet bataryalarının

mevzilendiği yüksek yamaçlar, bütün cepheye yayılan dumanın arkasından ateş açan Sovyet tanklarının bulunduğu köy sokakları kıpkırmızı bir aydınlığa boğulmuştu. Her şey büyük ve küçük alevlerin arasında kımıldıyor, her şey, yanık madenlerden, yanan yağlarla benzinlerden yükselen duman kefenlerine bürünüyordu. Ateşlerin kırmızılığı günbatımının kızıllığına karışmış, karın kendisi bile alev almıştı sanki.Irmağın kıyısıyla biraz geride, gözetleme yerinin bulunduğu tepenin önünde, gözle görülebilen bütün savaş alanında, hatta gözle görülmeyen, roketatarların ateşinden sıyrılıp köye girmeyi başaran Alman tanklarının yol aldığı köy sokaklarında kısacası hemen her yanda uçuşan mermiler, durumu açık seçik ortaya koyuyordu Vesnin'in düşüncesine göre. Bessonov'un niçin sessizce beklediğini, günün son ışıklarıyla eflatun rengine boyanan ince yüzünde niçin böyle büyük bir dikkat ve titizlik okunduğunu anlayamıyordu. Vesnin de ses çıkarmadan bekleyecekti. Onu ürküten düşman kuvvetleri tarafından kuşatılma tehlikesi değil görünüşe göre kendisinin görüp anladığı bir şeyi Bessonov'la Bozhiçko'nun görememesiydi.
Irmağın gerisindeki stepte kaynaşan Alman tanklarım görüyordu Vesnin. Her yandan gelip yamaçtan aşağı iniyorlar, tümenin savunma hattını her an biraz daha zayıflatıyorlardı. Tanklara Kuzey kıyısından ateş açan Sovyet tanksavarlarını, düşman, gerilerine sokulduğu halde 180 derecelik bir açıyla dönüp hâlâ ateş etmekte direnen topları da görüyordu. Ne var ki Alman tanklarının ilerlemesi yavaşlamıyordu bir türlü. Morumsu gri karaltılar yer yer aydınlanan dumanların arasından çıkıyor, tepenin solundaki yarı yıkık köprüyü aşıp karşı kıyıya geçiyorlardı. Tanklardan biri tam köprüyü geçerken alev aldı. Ancak onu izleyen tank hemen sokulup arkadan itmeye başlamış, koskoca zırhlı gövde köprüden aşağı uçarak kendi ağırlığıyla delinen buzlara gömülmüştü. Yanan tankın köprüden itilmesiyle yol açılınca ötekiler peş peşe sökün ettiler. Vesnin dönüp Bessonov'a, generalin tertemiz tıraşlı, mavimsi yüzüne baktı. Gizleyemediği bir kaygıyla, «Şu köprüye bir göz atın!» diye haykırdı. «Bizim istihkâmcılar mı gecikti acaba? Yoksa Almanlar köprüyü onarmışlar mı?»
«Köprüyü niçin havaya uçurmadıklarını düşünüyordum ben de. Yapamazlar mıydı? Savaş Tanrısı nerede? Hemen burava gelsin!»
Emir ağızdan ağıza iletildi. «General, topçu komutanını görmek istiyor.»
Tümenin topçu komutanı orta boylu, aydın bir kişi olduğu izlenimini veren yuvarlak yüzlü bir albaydı. Bessonov'un yanına yaklaşıp esas duruşa geçti. Yan gözle, çok önceden tanıdığı tümen komiserine bakıyordu. Vesnin, bu soran bakışları hiç ayrıntı vermeye yanaşmadan, çabucak yanıtladı.
«Bütün umudumuz sizde, Savaş Tanrısı! Toplarınızı köprüye çevirin hemen! Yıkın köprüyü! Yıkın, yakın! Orada olup bitenlerin farkında değil misiniz?»
Bessonov da topçu komutanına döndü, her zamanki bezgin sesiyle, «Ne yazık ki her şeyi şansa bırakmak alışkanjjğından hâlâ kurtulamadık,» diye söylendi. «Oysa '41'den sonra vazgeçmeliydik bu huydan. İstihkâmcılar in geciktiğini gördüğünüze göre köprüyü havaya uçurmak aklınıza gelmedi mi? Topçularınız

buncacık bir şeyi beceremez miydi? jfe dersiniz, albayım? Çok zor bir soru mu sordum yoksa?»
Topçu komutanı, işini bilen bir insanın ağırbaşlılığıyla açıklamaya başladı: «Köprüyü sürekli ateş altında tutuyoruz, Komutan Yoldaş. Ne var ki Almanlar bizim yıktığımız bölümleri çabucak onarıyorlar. Bir bakın hele. 152 milimetrelik toplarımız şu anda bile köprüye ateş ediyor. Sanırımki»
Bessonov albayın sözünü kesti: «Eğer tanklar oradan geçiyorlarsa o köprü sapasağlam demektir, Albay Yoldaş. Gözümle gördüğüm şeye inanırım ben.»
Dumanların arasından görünen köprüyü gösteriyordu bastonuyla. «Dağılma kuralından (*) mı söz edeceksiniz bana? Olasılık hesaplarından mı? Hedefi bulma olasılığının düşük olmasından mı yakınacaksınız? Peki nasıl oluyor da dağılma kuralı Almanların atışlarını...»
Konuşmasını bitiremedi. Altı namlulu havan toplarının korkunç çığlığı insan seslerini bastırmıştı. Mermilerin kuyruklu yıldızı andıran izleri Batı ufkunu aydınlatmış, tepe, depreme uğramışçasına sallanmaya başlamıştı. Döne döne yaklaşan ateş topları tepenin yamacına çukurlar açıyordu. General, birinin onu korumak istercesine itip hendeğin duvarına yapıştırdığını farketti. Binbaşı Bozhiçko'nun işiydi bu.Kaygılı, sevecen bir sesle, «Yere yatın, Komutan Yoldaş!» diye haykırıyordu emir subayı.
(*) Benzeri koşullar altında atılan bombaların, aynı top veya top grubundan, aynı atış esasları ile atılan mermilerin vuruş noktalarının dağınık bir şekil göstermesi.
Bessonov, hendekteki herkesin onu gözlediğine dikkat etti. Bütün başlar ona çevrilmiş, bütün bakışlarda aynı soru belirmişti: Yatacak mı, yatmayacak mı? O yatarsa biz de yatabiliriz. 'Toprağı öpmek' için aşırı bir heves göstermek üstlerin kafasında yanlış bir izlenim doğurabilirdi.
Topçu komutanı ön siperden bir adım gerilememişti. Eğilmeden, başını bile eğmeden dimdik duruyor, inatla köprüyü gözlüyordu. Sonra da hendek boyunca ilerleyip telefonlara yanaştı. Yamacı delik deşik eden mermilerin farkında bile değildi sanki.
«Albayım!» Azarlarcasına sesleniyordu Vesnin. «Eğitimden yeni çıkmış acemi çocuklar gibi ateş altında durmayın öyle!» Sözünü bitirirken başını eğip ön siperin gerisine gizlendi.Ordu komutam, kararsızlık içinde geçen bu birkaç saniyelik sürede kendisine de kızmıştı, topçu komutanıyla öteki subaylara da. Onun yanında bulundukları için çekingenlik göstermelerine, kendilerini korumaya yanaşmamalarına sinirlenmişti. Bozkiçko'yu biraz öteye itti, hendeğin dibine çömeldi. «Öyle dikilip durmayın!» diye emretti. «Herkes siper alsın!»
Gözleri yarı kapalıydı.Tepeye yayılan korkunç uğultunun arasında kendi sesinin duyulup duyulmadığını bile kestirememişti ama, herkes yüzükoyun yere uzandı.
İnik gözkapaklarının arasından önündeki bir keçe çizmeye bakıyordu Bessonov. Bozhiçko' nun çizmesiydi bu. Emir subayı, komutanının ayaklarının dibine uzanmıştı. Bessonov öfkesini uyandıran düşüncelere kapıldı yine. Böyle anlarda duygularımızı belli etmekten niçin kaçınırız acaba? Neden budalaca bir

korkusuzluk gösterisine kalkışırız? Doğal olan insanî tepkilerimizi gizlemeye çalışmamız nedendir? Benim hakkımda ne düşünüyorlar bunlar? Kalbi ve sinirleri olmayan bir komut makinesi mi sanıyorlar beni? Buradaki herkesin sicili ve askerlik mesleğinde yapacağı ün, benim düşüncelerime bağlı; ölüm bile eşitleştiremez bizi. Böyle mi sanıyorlar bunlar?
Bunları düşünürken de başka bir şey geldi aklına. Bu tümenin komutanı olsaydı, ne kendisi öperdi toprağı, ne de yanındakiler in öpmesine izin verirdi. Yapılabilecek herhangi bir şey varsa savsaklanmasına göz yummaz, savaşta beceriksizlik, çaresizlik gösterilmesini bağışlamazdı. Üstelik, onun hakkında bildikleri ya da bilmedikleri ne olursa olsun, huyunu da değiştiremezdi.
Bozhiçko'nun çamurlu çizmesi her patlamada biraz kıpırdıyor, bacak, kendine daha rahat bir yer bulmaya çalışıyordu. Bessonov'un aklı sağlam kalan köprüye gitmişti yine. Öfkesi arttı, alçak sesle Albay Deyev'i çağırdı.
Bozhiçko'nun kulağına gitmişti sesi; çizme bir anda gözden silindi. Bir dakika sonra da emir subayı önünde çömelip haber verdi: «Şimdi geliyor, General Yoldaş.» Albay Deyev, hendeğin dönemecinin gerisinden koşup gelmiş, generalin yanına çökmüştü. Ensesi kaputunun yakasından taşıyor, başlığından topraklar dökülüyordu. Kaşları çatıktı. Bu garip durumda da selâm verilip verilemeyeceğini düşünüyordu albay. Neyse ki Bessonov, ondan önce davrandı. Dudaklarını pek az aralayarak, başkalarının duyamayacağı bir sesle konuşmaya başladı: «Ne düşünüyordum, bilir misiniz, Albay Yoldaş? Dağılma kuralları Almanların bu tepeyi büyük bir isabetle dövmelerine engel olmuyor nedense. Acaba onlar bu gözetleme yerinde, köprüden geçen tanklar da bizim tanklarımız olsaydı, bir yolunu bulup o köprüyü havaya uçurmazlar mıydı dersiniz? Hiç düşündünüz mü bu konuda?»
«Evet, Komutan Yoldaş, aynı şeyi ben de düşündüm. Gelgelelim...»
Tepenin her yanına havan mermileri iniyordu. Tok sesli gümbürtüler birbirini izliyor, hendeğin üstüne toprak yağı j| yordu. Bessonov'un omuzlarına küçük taşlar dökülüyordu boyuna. Deyev'in koyun derisi yakasıyla göğsünden aşağı Çamurlu karlar iniyor, albay, asık suratla kaputunun önünü silkeleyip duruyordu.
«Evet, sizi dinliyorum.»
Deyev, sonunda söyleyeceğini söyledi. «Almanlar, tanklara özel eğitim görmüş istihkâmcılar yerleştirmişler, Ko Yoldaş. Bizim topçularımızın yaptığı hasarı bir anda onarıyorlar.» Bir an duraladı. «Yapılacak tek şey, juüç roketatarımızı köprüye yaklaştırıp görerek ateş edecek biçimde yerleştirmek. Ne var ki onlar da köye giren tank ların saldırısına uğrayabilirler yolda.»
Vesnin, «Ya yerlerine varamazlarsa?» diye sordu. Hendeğe düşen sıcak çamurlarla kirlenen gözlüklerini temizli, yordu özenle. «O zaman ne olur?»
«Yerlerine varamazlarsa roketatarları kaybetmiş oluruz, Askerî Konsey Üyesi Yoldaş. Öyle bir tehlike de var.»

Bessonov, sesini yükseltmeden söze karıştı: «Öyleyse o tehlikeyi göze almalıyız. Tehlikeyi ölçüp harekete geçmeniz için bir dakika zaman tanıyorum size. Gidebilirsiniz.»
Bir dakika bile düşünmeye gerek duymadı Deyev. En yakındaki telefona kadar süründü, beş saniye sonra da gür bariton sesi, hendekte yankılandı:
«Bir şeyi hatırlatmak isterim, Savaş Tanrısı! Beceriksiz Don Juan'lar suçu düğmelere yüklerler hep. İki 'Katyusha' yollayın köprüye! Görerek ateş edecekler. Evet, tehlikeyi göze alıyoruz. Tanklardan ne şekilde kaçınabileceklerine kendileri karar versinler. Yollarını kendileri seçsinler. Anlaşıldı mı? Köprü yirmi dakika içinde yok olmalıdır! İzi kalmayacak hem de! Onu da anladınız mı? Tamam, başka hiç bir şey duymak istemiyorum.» Korkunç bir kükreyişi vardı albayın. Bessonov, adamın ensesindeki kızıl saçları, damarları şişen boynunu görmemek için başını çevirdi. Kendisi de zaman zaman kabalık ettiği halde, başkalarının kabalığından tiksinir di nedense. Hoşgörüden yoksun bir tutumla, bu Deyev beni taklit etmeye mi uğraşıyor, diye düşündü kısaca.
«Bizim Deyev'in sesine de diyecek yok doğrusu. Top ateşlerine on gramofonun sesi eklense gene onu bastıramaz.» Vesnin, gülerek konuşuyordu. Hendeğin duvarlarından dökülen topraklardaydı gözü. Bessonov, komiserin bir şeye kulak kabartırcasına baktığını farketti. Bessonov'un havan toplarının gümbürtüsünden ötürü duyamadığı bir şey duymuş, ya da duymaya çalışıyordu sanki.
«Khokhlov!» diye haykırdı ansızın. Miyop gözlerini kuzeye çevirmişti. «Bizim T34'lerin egzozlarını duyuyorum. j(öye girmişler! İşler iyice kızışacak şimdi.»
Bessonov, yirmi bir Sovyet tankının köyün dar sokaklarında başlatacakları karşısaldırıyı gözünün önüne getirdiyse de hiç karşılık vermedi. Khokhlov'un alayının çarpışmaya katılmış olması durumu kökünden değiştiremezdi elbet. Tümenin kuşatılması olasılığı, ordunun sağ kanadının içinde bulunduğu tehlike ortadan kalkmış değildi. Khokhlov'un karşisaldırısı, Almanları bir süre oyalayabilirdi olsa olsa; sokak arasındaki çarpışmalar Sovyetlere biraz zaman kazandırırdı O da önemliydi gerçi, kazanılan her saat önemli olabilirdi.
Bessonov, istihbarat eksikliğinden ötürü sıkılıyordu. Almanların öğleden sonra yeni bir tank tümenini harekete geçirdikleri doğru muydu acaba? Eğer doğruysa geride başka ne kadar yedekleri vardı? Başka ne beklenebilirdi? Düşmanın elindeki kozları, Manstein'la kurmaylarının aldıkları kararları öğrenebilmek için çok şey bağışlardı. Çizmesinin tepesine dolan toprakları temizleyen Bozhiçko'ya baktı, aklı, geri dönmeyen keşif koluna takıldı yine. Şiş göz kapaklarını kaldırarak Vesnin'e bir göz attı. Askerî Konsey Üyesi köy sokaklarındaki çarpışmaların, Kuzey kıyısına geçen Alman zırhlılarının ilerlemesini durdurmaya çalışan tankların gürültüsünü dinliyordu hâlâ. Bütün dikkatini oraya vermişti.Havan toplarının bombardımanı ne kadar sürmüştü acaba? Beş dakika mı? On dakikayı bulmuş muydu? Adamların cephaneden yana hiç sıkıntıları yoktu anlaşılan.

«Ordu Komutanını telefondan istiyorlar.» Hendeğin gerisinden gelen haberi Bozhiçko hemen duymuştu. «Biri sizinle konuşmak istiyormuş, Komutan Yoldaş.»
Yatsenko'nun aradığını sanıyordu Bessonov. Ordu kurmay başkanıyla konuşmayalı epey olmuştu. Şimdi neler duyacaktı bakalım?
Uyuşan bacağına fazla ağırlık vermemeye çalışarak doğruldu. Emir subayı, aşırı bir düşkünlükle dirseğini kavramış, bakışlarıyla, başını ve gövdesini biraz eğik tutmasını rica ediyordu.Bessonov, alaycı bir gülümsemeyle çıkıştı: «Beni karı yerine koymanızı hiç istemem, Bozhiçko! Henüz madığımı da unutmayın.»
«Aman ne demek, Komutan Yoldaş!» Emir subayı büyük bir keyifle konuşuyordu. «Hiç olacak şey mi!» Yalan söylüyordu aslında. Çatlak sesli, zayıf, yorgun yüzünde kırışıklar beliren, hareketlerine dikkat etmek zorunda olan Bessonov'un yirmi yedi yaşındaki binbaşıya yaşlı görünmesi çok olağan, hatta kaçınılmaz bir şeydi. Ne var ki komutanla emir subayını birbirinden ayıran nitelik yalnızca yaş farla değildi. Bessonov, muhabere sığınağına girerken bir an durup ön siperin üstünden baktı. Pek güçlü bir umut olmasa da çarpışmalarda bir değişiklik görebileceği umudu doğmuştu yüreğinde. Stepe yayılan alevler, Batı ufkunda sönen yangının kızıllığına doğru uzanıyor, gökte, çok' uzaklarda, Sovyet ve Alman avcı uçaklarının parıltısı seçiliyordu. Sivrisinek sürüleri gibi dalıp havalanıyordu uçaklar. Yerden yükselen duman sütunları birbirine karışan izler bırakmıştı gökyüzünde. Avcı uçaklarının altında tek tek, ya da ikişer ikişer uçan Sovyet taarruz uçakları da dünyanın ucundan dalıp gittikleri izlenimini veriyorlardı insana. Çok daha yakınlarda, tepenin önünde ve kıyının yamacında yol alan tanklar da ırmak yatağına iyice sokulmuşlardı. Soldaki köprü, döne döne yükselen duman bulutlarının, patlamaların yol açtığı alevlerin gerisinde kalmış, görünmez olmuştu. Sonunda köprüyü yakmayı başarabilmişlerdi demek. On, on iki Alman tankı, ırmağın karşı kıyısına dizilip durmuştu. Köyün ucunda da alev alev yanan iki Sovyet 'Katyusha'sı görünüyordu. Bunların da köprüyü imha etmekle görevlendirilen iki roketatar olması gerekirdi. Geçit vermeyen köprünün başındaki tanklar biraz dağılıp yine toplandılar. Kuzey kıyısının ön hatlarına sürülen tanksavar bataryaları, onları sürekli ateş altında tutuyordu. Güney kıyısında, ırmağın vadisinin üstünde, hâlâ susmayan tek bir top gördü Bessonov. Tek bir top, 180 derecelik bir açıyla döndürülmüş, karşıdan açılan ateşten yılmadan hızlı atışa geçmişti. Arada bir karanlığa gömülüyor, sonra yine canlanıp ateş püskürüyordu. Ordu komutanı, o yamaçta, sabah gittikleri bataryanın mevzilerinin bulunması gerektiğini düşündü bir an. Bataryada tek bir top sağlam kalmıştı anlaşılan. Batarya komutanının tanıdık bir adı olduğunu hatırladı, ne olduğunu çıkartamadı. Belleğini zorlamaktan vazgeçti. Aklından geçen her şey, çok daha önemli bir düşüncenin gerisinde kaldı. O günkü çarpışmalardan çok iyi sonuç aldıklarını bilen Almanlar, açtıkları gediği karanlık bastırmadan büyütmek için dayanıyorlardı. Bunun ardından bir başka düşünce belirdi kafasında. Savaş iyice kızışmıştı artık, dönüm noktası yaklaşmıştı. Ve sonuna kadar gerilen iplik her an kopabilirdi.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

SIĞINAĞIN tavanı, üst üste dizilmiş üç sıra kütük ve kalın bir toprak tabakasıyla örtülmüştü. Savaşın gürültüsü içeriden duyulmuyordu pek, rahat rahat konuşulabiliyordu. Tavandaki kütüklere asılan iki gemici feneri, saat sarkacı gibi sallanıyor, tıraşlı yüzleri, masaların üstündeki haritalarla telefonları sarımtırak bir ışıkla aydınlatıyordu.
Telefonda Roketatar Alayı komutanıyla konuşan Topçu Komutanı, elindeki alıcıyı haritanın üstüne bırakıp açıklamada bulunmak üzere ordu komutanına döndü. Ne var ki Bessonov, bir baş hareketiyle adamı susturmuş —'Katyusha' ların köprüyü yakmayı başardıklarını öğrenecekti nasıl olsa— telsizcilerin dikkatli bakışlarının arasından geçip köşedeki ufak bölmeye yanaşmıştı. Ordu karargâhıyla yapılacak telefon ve telsiz konuşmalarına ayrılmıştı burası.
Görmüş geçirmiş bir emir subayı olan Bozhiçko, bölmeye girmemek inceliğini gösterdi. Kapıyı Bessonov'un üstüne kapatıp eşikte durdu. Genç bir muhabere asteğmeni merakla onu gözlüyordu. Bozhiçko, delikanlıya bir göz kırptı, sonra da ellerini oğuşturup, cebinden bir paket Puşka sigarası çıkardı. Pahalı sigaralardan birini parmağının ucuyla kaldırıp aldı, paketi asteğmene uzattı.
«Yak bir tane,» diye mırıldandı birbirlerini yıllardır tanırlarmış gibi. «Ee, ne var, ne yok bakalım?»
«Ne olsun, Binbaşı Yoldaş?» Oğlan çekingenlikle uzanmıştı sigaraya; emir subayının kendisiyle konuşmaya başlamasının nedenini anlayamamıştı.
«Teşekkür ederim, Binbaşı Yoldaş.»
«Bırak şu 'binbaşılığı canım! Biz de doğuştan binbaşı değildik ya!» Beklenmedik bir yakınlık gösteriyordu Bozhiçko. Sesini alçaltıp, «Adım Gennadi,» diye mırıldandı. «Sen niç sirke gittin mi? Bak şimdi, numaraya bak!» Gizemli bir gülümsemeyle sırıtarak elini havaya uzattı, sigara paketini delikanlının yüzüne tuttu. Asteğmen, şaşkın şaşkın bakarken, paket gözden yok oldu. Bozhiçko bir kez daha salladı elini, paket avucunda belirdi. Emir subayının hareketsizlikten sıkıldığını, bunları eğlenmek için yaptığını anlamayan asteğmen ne diyeceğini bilemiyordu.
Sonunda, «Siz sirkte mi çalışırdınız?» diye sordu. «Sihirbazlık yapıyordunuz herhalde?»
Bozhiçko, «Üçüncü sınıf bir sanatçıydım,» diye karşılık verdi. «Çoktan geride kaldı o yıllar.» Çakmağını havaya fırlattı, yakalarken çarkını çevirip ateşi muhaberecinin sigarasına tuttu. «Son günlerde yeni hikâye duydun mu hiç? Kırk yıllık bayat fıkra istemem ama! Eva Braun'la Goebbels' in hikâyesini duydun mu sen? Hani cennete gitmişler?»
Asteğmen iyice afallamıştı. «Yoo, duymadım. Hangi Eva'(*)dan söz ediyorsunuz? Hani şu İncil'de geçen mi?»
«Bırak canım, ne İncil'i! Siz uyuyorsunuz be kardeşim. Bir şey bildiğiniz yok! Bak anlatayım... Şimdi cenneti gö zünün önüne getir bir kere. Ağaçlar, güneş,

incir yaprakları...» Bozhiçko, saf bir dinleyici bulduğu için sevinmiş, mırıl mırıl anlatmaya koyulmuştu. Ne var ki kapının arkasından Bessonov'un sesi yükselince, eğlencesini yarım bırakmak zorunda kaldı. Yine bir göz kırptı teğmene, hikâyeyi daha sonra tamamlayacağını anlatmak istercesine omuzuna vurdu. Sonra da palaskasını düzeltip kollarını kavuşturdu, ağzında sigara, kapıya dayanıp durdu.Yanılmamıştı Bessonov. Arayan kurmay başkanı Yatsenko'ydu gerçekten. Bessoncv, muhabere sığınağına girdiğinde istihbarat subayı Yarbay Kurişev'le konuşuyordu. Yarbayın zeki yüzü yorgunluk ve kaygıdan kül rengine dönmüştü. «Evet, Yoldaş Beş... Anlıyorum, Yoldaş Beş,» diye ını. rıldanıyordu tekdüze bir sesle. Tütünden sararmış parmak, lan, haritanın üstündeki kurşun kalemini ileri geri yuvarlıyordu. Bir köşede göze batmadan oturan telsizci, ordu karar gâhıy la yapılan bu konuşmayı sırtıyla, hatta dirsekleriyle dinler gibiydi. Kurişev, «Sizi arıyorlar, Komutan Yoldaş,» diyerek alıcıyı uzattı.
«Teşekkür ederim.»
Yatsenko'nun sesi, gümbür gümbür ötüyordu telefonda. Durumun açıklamasını yapmaya koyulmuştu. Güvenlik kaygısıyla, kimsenin kolay kolay akü erdiremeyeceği çapraşık askerî terimler kullanmaya özen gösteriyordu, ama Bessonov, bu sözleri günlük dile çevirmekte hiç güçlük çekmedi. Almanlar, ordunun Kuzey ve Güney kanatlarından saldırıyorlardı hâlâ. Yoğun hava desteği görüyorlardı. Saldırılar, akşam saatlerinde de zayıflamamış, otuz panzer'den oluşan bir birlik, sağ kanattaki tümeni geri çekilmeye zorlamıştı. Birinci savunma bölgesinde ki Almanlar bu bölgeye girip iki kilometre ilerlemeyi başarmışlardı çok sert çarpışmalar oluyordu. Sol yana yerleştirilen 17. Mekanize Kolordunun bir tank tugayıyla bir mekanize tugay da savaşa katılmışlardı artık. Ancak çarpışmaların gidişinde henüz bir değişiklik görülmemişti. Ordunun orta kanadı durumu olduğu gibi koruyordu, o bakımdan kaygılanmak gereksizdi. Genel Karargâhın yedekleri 1. Tank Kolordusuyla 5. Mekanize Kolordu toplanma yerine varmamıştı henüz. Karargâhının şimdi Novocherkassk'da bulunduğu sanılan Alman Don Ordu Grubunun, bir kaç saat önce gönderdiği bir mesaj, Sovyet Entelijans servisinin eline geçmişti. Manstein'ın imzasını taşıyan, von Paulus'a yollanan mesajda şöyle deniliyordu: «Dayanın. Zafer yakındır. Yardımınıza geliyoruz. Noel havasının işaretine hazırlanın.» Bu son cümlenin ne anlam taşıdığı pek iyi anlaşılamamıştı ama, von Paulus'un çemberi yarma, Manstein'ın kuvvetleriyle birleşme tasarısıyla ilgili bir şey olabilirdi. Alman nakliye uçaklarının von Paulus'a bol miktarda yakıt ve cephane attıkları biliniyor Sovyet uçakları, Alman havaalanlarını sık sık bombarettikleri halde, bu yardımın önü alınamamıştı. Kuşatma çemberi içindeki bazı Alman tanklarının 'Kazan'ın güneybatısına, Marinovka'ya doğru yola çıktıkları saptanmış Yatsenko'nun bu ayrıntılı, öğretici konuşmasını bir kere bile kesmemişti Bessonov. Bir eli telefonun üstünde, bastonu masaya dayalı, öylece durup dinledi. Ancak kurmay başkanının açıklamasını toparlamaya başladığını görünce, paltosunun yakasını çözüp masaya oturdu.
Kısa bir aradan sonra, «Hepsi bu kadar mı?» diye sordu.

Yatsenko'nun ordu karargâhmdaki halini kafasında canlandırmaya çalıştı sorarken. Akümülatörlere bağlı, güçlü ampullerin ışığıyla aydınlanan haritaların başında oturuyordu mutlaka. Yardımcılarını da çevresine toplamıştı. Bessonov, adamın koca gövdesinin üstünde yükselen mermi biçimi kafasını, sinek kaydı tıraş olmuş yanaklarıyla lekesiz, pırıl pırıl yakasını ve ellerini bile görür gibi oluyordu. Kurmay başkanının ne karşılık vereceğini bildiğinden, onun konuşmasını beklemeden ekledi: «Almanların en büyük saldırısının bu noktaya, ikincisinin de sol kanada yöneldiği açıkça anlaşılıyor öyleyse.»
«Bence Deyev'in hatlarını yarıp von Paulus'un kuvvetlerine ulaşan bir koridor açmakta direneceklerdir. Manstein' m ilk tasarısını değiştireceğini sanmıyorum. Stalingrad'a giden en kısa yolu kararlaştırdı. Bizim cephede daracık bir gedik açabilirse oradan ilerleyecek.»
«Ben de öyle düşünüyorum.»
«Öyleyse von Paulus'un şu anda neler yaptığını öğrenmeye çalışacağım. Harekete hazır olan kuvvetlerini nereye yığdığını, çemberi yarma gücüne sahip olup olmadığını inceleyelim bir kere. Bu husus büyük önem taşıyor şimdi.»
«Çok haklısınız,» diye doğruladı Bessonov. «Bir şey daha var. i. ve 5. kolorduların ne zaman geleceklerini bilmek istiyorum. Biraz sıkıştırın onları.»
«Durmadan sıkıştırıyorum, Pyotr Alexandrovic! nun emrine verilen tank kolordusuyla mekanize gecikmesinden ne denli kaygılandığı sesinden, telâşın^ belliydi. «Sizi ne zaman görebileceğiz?»
«Şimdilik beni görmeyi aklınızdan çıkarın. Kilit nokta burası.»
Yatsenko, kesik kesik öksürdü, kısa bir sessizlikten sor. ra düşüncesini açıkladı. «Koşulları düşünün bir kere. Deyev'in yanında kalmanız doğru olmaz. Tehlikeli bir yerdesiniz.» Alıcının içine soluyordu. «Size öğüt vermek bana düşmez gerçi. Ancak ordu gözetleme yerine gelirseniz daha iyi edersiniz sanıyorum.»
«Beni dinleyin, Semyon İvanoviç,» dedi komutan. Kaşlarını çatmıştı. «Buradayım, burada kalacağım. Siz sol kanadı düşünün lütfen. Hiç ara vermeden saldırmaya bakın.»
Sol elini alnında gezdirdi. Avucu terlemiş, parmaklan yorgunluktan titremeye başlamıştı. Hendekte büzüldüğü sıra, uzun süre kıvrık tuttuğu bacağı zonkluyor, sancı baldırından yukarı yürüyordu.
Alıcıyı yerine bıraktıktan sonra düş görür gibi masada oturdu birkaç dakika. Bacağını masanın altına uzattı usulca. Ağrının azalacağını umuyordu ama umudu boşa çıktı.
Çektiği acıyı düşünmemeye çalışarak Kurişev'e seslendi: «Keşif koluyla gidip de yaralı dönen şu çocuk ne oldu? Yeni bir haber getirebilmiş mi? Kendini biliyor mu? Nereye gönderdiniz onu?»
Gözlerini çeşitli işaretlerle beneklenmiş haritadan kaldıramıyordu yarbay; yorgunluğunu, gerginliğini gizlemeye çalışıyordu.
«Buraya geldiğinde yarı baygın durumdaydı,» diye söylendi. «Bölük pörçük söylediklerinden anladığımıza göre, keşif kolu, geri dönerken, Alman birlikleriyle karşılaşmış. Bir süre çarpışmışlar, tutsak ettikleri bir Alman

askeriyle birlikte gerilerken bizim ileri karakolun ötesinde bir yerlerde kalmışlar. Geri dönmeyi başaran yaralıyı sıhhiye bölüğüne gönderdik. Ancak korkarım ki ondan öğrenebileceğimiz pek fazla bir şey yok... Evet, keşif kolunun başarısızlığından sorumluyum.»
«Onu bırakın şimdi.» Elinin ayasıyla masaya vuruyordu ordu komutanı. «Kendinizi suçlamayı bir yana bırakın. yeri de yok, gereği de. Ne size yararı dokunur, ne de bana. gjr tutsak bulamadık. Almanlar ilerlediğine göre, bundan höyle bulabileceğimizi de sanmıyorum. Oysa bana aklı basında, sorumlu, bilgili bir Alman gerek, yarbayım. Ne yapsak dersiniz?»
«İzin verirseniz biraz düşüneyim, Komutan Yoldaş.»
İstihbarat subayı, tavandan dökülen toprakları haritanın üstünden temizlemeye uğraşırken Bessonov, parmaklarıyla trampet çalıyordu masada. Tıpkı bacağındaki ağrı gi1 bi, başarısızlıkla sonuçlanan keşif hareketi gibi, bu temizleme işlemi de gereksiz görünüyordu ona. Birden, bir kadeh votka istedi canı. Votka, aklını başına getirir, ağrıyı dindirir, kendini toplamasına yardımcı olurdu. Bir dakika sonra da bu beklenmedik isteği duyduğu için şaşkınlığa kapıldı. O düşünceyi bir yana itti, aklını da, bedenini de kötürüm bırakan acının geçmesini bekleyerek oturmaya karar verdi.
Gözetleme yerine ateş açan altı namlulu havan toplarının gürültüsü kesilmişti artık. Gelgelelim sığınak sal gibi sallanıyordu hâlâ. Makineli tüfek takırtıları, obüs, şarapnel ve mermi patlamaları sürüp gidiyordu. Bu boğuk gürültülerin arasından, tepeye Kuzeyden ve Güneyden sokulan tankların uğultusunu seçebiliyordu Bessonov. Seslerden anlaşıldığı kadarıyla, tepenin, orduyla, kolordularla, tümenle, kısacası dış dünyayla bağlantısı kesilmiş olmalıydı.
«... Daha önce de söyledim... Başka hiç bir şey kalmazsa tabancalarınızı çekersiniz. Tanklar üstünüzden geçecek de olsa gerilemeyeceksiniz! Anlaşıldı mı?»
Bessonov, acıyla yüzünü buruşturarak başını kaldırdı. Sığınağın öteki bölümünde telefon zilleriyle insan sesleri yanşıyordu. Uğultuya en büyük katkıda bulunan da Deyev'in güçlü, bariton kükremesiydi. Tehditleri, emirleri ve sövgükri birbirine katarak sıralıyordu albay.
«Bir milimetre bile gerilerseniz, tabancanızı çekip kendinizi vurun. Anlaşıldı mı, Çerepanov? Dünya kadar top ve tanksavar var orada! Evet, kuşatıldığınızı biliyorum. manlar, gerinizden sokuluyorlarsa, böyle gırtlağınıza tf mış gibi bağırmanız mı gerekir. Bulunduğunuz mevzileri Sa> vunmaya bakın! Ya da orada can verin! Nasıl olur? Kgp rü yıkıldığına göre nasıl gelir tanklar? Sayıklıyor musunuz siz?»
Telefonda neler konuşulduğunu hemen anladı Bessonov. Piyade alayı komutanı, tankların onları çember içine almaya başladıklarını bildirmiş, Deyev'den yardım istemişti mutlaka. Deyev de yardımcı olacağını söyleyeceğine adamı terslemeye koyulmuş, ölüm tehdidi altında bulunanlara, ölüm yolunu seçmelerini öğütlemişti. Bessonov, bacağındaki ağrıdan ötürü duruma el koyamadan beklerken, tümen komutanı, onun verdiği emri, sonuna kadar direnmek emrini

yineliyordu birliklere. Albayla göz göze gelmek artık büsbütün güçleşecekti. Bakışlarıyla yardım dilenecekti o da; kendi adına ve tümeni adına. Oysa tümenin, amansız bir tank saldırısına karşı koymakla, o saldırının bütün yükünü taşımakla görevlendirilen tümenin kadere boyun eğmekten başka çaresi olmadığını bilirdi. Savaşın kaçınılmaz isterlerim bilmez değildi Deyev.
«Sızlanmayı bir yana bırakın, Çerepanov,» diye bağırıyordu çaresizlik içinde. «Ben anlamıyor muyum sanırsınız? Emir verilmiştir; hepsi bu kadar! Emir emirdir. Göbeklerinizi kasın, yerinizde sıkı durun. Topçular elden geleni yapıyorlar! Siz göremiyorsanız bile ben görüyorum buradan. Irzını koruyan kızlar gibi dövüşün! Isıran, tırmalayın, ne yaparsanız yapın ama teslim olmayın sakın! Bana telefon etmekten de vazgeçin artık. Bu son konuşmamız olsun!»
Benim verdiğim emri iletiyor, diye düşündü Bessonov. Ancak o sözleri söylerken aklından neler geçirdiğini kim bilebilir? Masanın önünde sessizce, kımütısızca duran istihbarat subayıyla göz göze geldi bir an. Haritanın üstündeki toprakları temizlemeyi bir yana bırakmıştı yarbay. Yorgunluktan solan, gerilen zeki yüzünden hem suçlama, hem yakarı okunuyordu. Tümenin içinde bulunduğu durumu çok iyi anlamıştı artık. Çarpışma sesleriyle tümen komutanının Telenov alnını oğuşturdu, düşündüklerine, söylemeye niyetlendiği şeye çok aykırı düşen bir soruyla konuşmaya döndü.»
«Evet, yarbayım? Sizi dinliyorum.»
Kurişev çok sakin bir sesle başladı: «Sanırım tümen çember içine alınmaya başladı, Komutan Yoldaş.»
«Emin misiniz?»
«Oldukça. Yanılmıyorsam tanklar gözetleme yerini de sarmaya hazırlanıyorlar.»
Bessonov, uykudan yeni uyanmışcasına, kısık gözlerle bakıyordu istihbarat subayına. Birden ayağa fırladı ve saygısız bir merakla sordu:
«Aklınızdan geçenleri neden açıkça belirtmiyorsunuz? Bu sözlerinizin amacı az sonra bizim de tutsak edilebileceğimizi hatırlatmaktı, değil mi? Oldukça bilgili tutsaklar hem de! Öyle değil mi, yarbayım?»
Kurişev aynı sakin sesle karşılık verdi: «Ben yalnızca durumu belirtmek istemiştim, Komutan Yoldaş. Almanlar haberleşme hatlarımızı da kesebilirler biraz sonra. O zaman da komut verme olanağı elimizden alınmış olur.»
Bessonov, «Bu tarafsız açıklama için teşekkür ederim, yarbayım,» diye karşılık verdi. «Ancak komut verme olanağını yitirmiş değilim henüz. Bir tutsak bulunmasını emretmiştim, o emir de hâlâ yürürlükte. Biz kendimiz tutsak edilsek bile ki hiç hoş bir şey olmayacaktır kuşkusuz o emri geri almayacağım.»
Telefona uzandı.
«Topçu komutanı... Hatlarda bir bozukluk var mı? Çok iyi! Lomidze'yi bağlayın bana.»
Telefondan, Gürcü aksanıyla konuşan boğuk bir ses duyuldu: «Yoldaş Bir, Almanlar kuduz köpek gibi geliyorlar üstünüze...» Bessonov bir soruyla adamın konuşmasını kesti.
«42. Roketatar Alayını Devey'in hatlarında kullanma olanağı var mı acaba?»

«Hemen emir veririm, Pyotr Alexandrovic! Roketatarların tanklara karşı kullanılmasını istiyorsunuz, öyle mi?»
«Evet, iyi bildiniz.»
Bessonov, telefonların hiç ara vermeden çaldığı, subay ların mavimsi bir tütün dumanı bulutu içinde dolaştıkları sı ğınakta fazla oyalanmadı. Bakışları bir süre Albay Deyev'u, üstünde durdu, sonra da hiç bir şey söylemeden yürüdü. Ra, pıyı bastonuyla itip dışarı çıktı.
«Komutan Yoldaş!» Deyev'in sesi telefon zillerini bastırıyordu
Bessonov hiç geri dönmeden hendeğe yöneldi.
Karanlık tam bastırmış sayılamazdı henüz. Yine de havanın soğukluğu şimdiden artmıştı. Batı ufkunun üstüne çö. ken bulutların arasındaki morumsu yarıktan buz gibi bir yel esiyor, topların gümbürtüsü havada sallanır gibi oluyordu. Siperlerden düşen, cam parçalarını andıran buz kırıkları ağızları ve gözleri yakıyordu. Rüzgârın, gözetleme yerine doğru ittiği muhabere ışıkları, tepenin, alttaki yangınlarla patlamaların üstünde, kendi kendine hareket ettiği izlenimini veriyordu insana. İki kıyıdaki köy evleri de tutuşmuştu artık. Dökülen şaraplarla lekelenmiş koskoca bir masa örtüsüne benzeyen kar tabakası, yanlarında beyaz haçlar bulunan, havayı uzun duyargalarıyla yokladıktan sonra bir ölüm ağı ören zehirli kara örümceklerle beneklenmişti. Bu alevli ağ, tepeden görünen kıyı boyunu sarıyor, yer yer baş kaldıran Sovyet bataryalarının kükremesi ağın deliklerinden yükseliyordu. Tepe, dört bir yandan açılan otomatik ateşlerin altında kalmıştı. Binbaşı Bozhiçko ön sipere dayanmış, çarpışmaların, gözetleme yerine ne ölçüde yaklaştığını saptamaya çalışıyordu. Rüzgârın söndürdüğü işaret ışıkları tepenin yamacına düştükçe sipere de mermiler çarpıyordu boyuna. Almanların makineli tüfekleri de bu yana geçmişti demek.
«Komutan Yoldaş, sizinle konuşabilir miyim?»
Deyev'in boğuk gergin sesi fiziksel bir acı vermişti Bessonov'a; geri dönmek zorunda kaldı. Birkaç saniye hiç ses çıkarmadan bekledi; albayın ne diyeceğini anlamıştı.
Tepesine dikilmişti Deyev; koca gövdesi arkasında kalan hendeği örtüyordu. İşaret ışıklarının parıltısı yüzünü ay.jplatınca, Bessonov, gözlerine dikilen bakışlardaki çaresizliği gördü. Tümen komutanı tümeni için bir yardım, bir umut aramaya gelmişti. İşaret ışıkları sönüp de o korkunç bakışlar gözden silinince, Bessonov, gırtlağını sıkan bir kıskaçtan kurtulmuşcasına rahatladı.
«Her şeyi görüyorum, Albay Deyev,» diye söylendi. «Siz ne söyleyecektiniz?»
«Komutan Yoldaş!» koşulların gerektirdiğinden çok daha alçak bir sesle konuşuyordu Deyev. «İki topçu taburu, Khokhlov'un ve Çerepanov'un alayları çember içinde savaşıyorlar. Cephaneleri tükenmek üzere. Çok ağır kayıplar verdiler. Alman piyadeleri zırhlı kamyonlarla yaklaşıyorlar...» Yeni bir dizi ışık Deyev'in yakaran yüzünü aydınlattı. Sözlerini derin derin iç çekerek, ta yüreğinden gelen bir sesle bitirdi. «Tanklar Binbaşı Çerepanov'un komuta mevziine saldırıyor larmiş. Binbaşının yaralandığını sanıyorum. Telefon bağlantısı az önce kesildi.» Ciğerlerini havayla doldurup Bessonov'a bir iki adım

daha yaklaştı. «Koşulları gözden geçirince... Korkarım Çerepanov'un alayı bir saatten fazla dayanamaz artık. Ezilip gidecekler... Bağışlayın, Komutan Yoldaş... Sizden izin istiyorum...»
«Ne izni?»
Deyev tutuk tutuk konuşuyordu ama sözlerini bitirmekte inat etti. «Bir saat için tümen gözetleme yerinden ayrılmak istiyorum. Çerepanov'un alayına gidip neler olduğunu göreceğim. Ve orada bir karar vereceğim.»
İzli mermilerin morumsu ışıkları yüzünde, gözlerinde yansıyordu. Bessonov, keskin bakışlarını albayın yüzüne dikti.
«Nasıl yapacaksınız peki? Kuşatma çemberinin arasından geçip alaya ulaşmayı düşünüyorsunuz, öyle mi?»
«Çerepanov'un mevzileri buradan iki kilometreden fazla Çekmez, Komutan Yoldaş. Makineli tüfekli bir refakat birliğiyle gidersem başarabilirim sanıyorum. Onun bir güçlüğü yok.»
Bessonov albaya karşı bir sevgi duydu birden. Boğazı s, kısıyordu yine. Demek yazgımda böyle bir tümen komutarm, la karşılaşmak da varmış, diye düşündü. Albayın isteğini gri çevirmek zorundaydı ama bunu hemen söyleyemiyordu Dey ev'in gözlerinde yansıyan parıltılara baktı bir kez daha «Demek makineli tüfeklerle çemberin arasından geçebilec^ ğinizi umuyorsunuz,» diye mırıldandı.
«Tabur komutanlığını geride bırakalı çok olmadı, General Yoldaş. O işin ustasıyım ben. Bryansk cephesinde çarpış, tim. Henüz, hamlamadım.»
Bessonov, boğuk bir sesle sordu: «Kaç yaşındasınız?»
«Yirmi dokuz, Komutan Yoldaş.»
«Otuz yaşına da basmanızı isterim ben.» Komutan, elini sallayarak albayın gidebileceğini bildirdi. «Siz tümen komutanlığı görevini yapmaya bakın. Alayın kendi komutanı var.»
«General Yoldaş...». Deyev yalvarmaya başlayacaktı neredeyse. «Lütfen... sizden rica ediyorum...»
Bessonov yine o boğuk, ancak tartışma kaldırmayan sesiyle Deyev'in sözünü kesti.
«Ne dediğimi anlamadınız mı? Gidin ve tümen komutanlığı görevini yüklenmeye bakın. Çerepanov'la temas kuracak bir birlik göndermeyi de unutmayın. Hemen gitsinler! Benim mesajımı iletsinler binbaşıya. Ona güveniyorum. Mevzilerini koruyacağına güveniyorum. Bu saldırıyı geçiştirebilirse bundan sonra biraz rahatlayacaktır. Biraz daha dayanması gerekiyor, Deyev. Biraz daha! Düşmanın kuvveti hiç tükenmeyecek değil ya.»
«Komutan Yoldaş, mutlaka...»
«Gidin, artık, Deyev. Aynı şeyleri üst üste söyletmeyin bana.»
Albay, yargılanıp suçlu bulunmuş kişilerin umutsuz, karamsar sesiyle, «Emredersiniz, Komutan Yoldaş,» diye karşılık verip koca gövdesini ağır ağır döndürdü, hendek boyunca ilerleyerek sığınağa girdi.

Bozhiçko, «Ya buna ne demeli!» diye söylendi coşkunlukla. Kıskanmaya benzer bir duyguyla bakıyordu albayın arkasından. «Deyev albaylığı haketmiş gerçekten!
Haklıydı aslında, gidebilirdi Çerepanov'un mevzilerine.»
Kararını değiştirmeyeceğini bilen Bessonov, albayın arasından bakmamıştı. Tümen komutanının büyük bir düş kııklıSına uiramı§ olduğunu düşünüyordu. Kuşatılan alaya gitmesine, oradakileri ölümden, ya da şerefsizlikten kurtarmasına izin verileceğini ummuştu herhalde.
Bozhiçko, «Çerepanov'un mevzileri gerçekten uzak sayılmaz,» diye yineledi anlamlı bir tavırla. «Tehlikeyi göze alabilir insan.»
Bessonov hiç karşılık vermedi. Kuzey kıyısındaki çarpışmaları gözlemeye koyulmuştu. Tank tahrip bataryalarıyle, biri piyade, biri tankçı olmak üzere iki alay koruyordu oradaki savunma hattını. General, aşağıdaki köyün sokaklarına dalıp çıkan Sovyet ve Alman tanklarını izliyordu. Çerepanov'un taburlarıyle Khokhlov'un alayı yiğitçe çarpışıyorlardı ama Almanların ilerlemesini önleyememişlerdi. Şimdi ikinci adımın atılması, 305. Tümen'in savaşa sokulması gerekiyordu. Hem de çok gecikmeden.
Tepedeki gök, rüzgârın taşıyıp getirdiği işaret ışıklarının tarazlanmış kuyruklarıyle, mermi izleriyle çizik çizikti. Görünüşe bakılırsa, Alman makineli tüfekleri gözetleme yerine yandan yaklaşmış, köyün içinden kayıp tepenin altına kadar gelmişlerdi. Bozhiçko, düşünceli bir tavırla mırıldandı: «Sanırım burnumuzun dibine kadar sokuldular. Acaba şu tepeyi bir güzel taratsak mı, Komutan Yoldaş? Bu pezevenkler çizmeyi aşmaya başladılar artık.»
«Bir yolu bulunsaydı da bir koşu Çerepanov'un mevzilerine gidilebilseydi!» Vesnin'in sesini hemen kulağının dibinde duyuyordu Bessonov. Arkasına bakınca konsey üyesinin iki adım ötede durduğunu gördü. «Doğrusu Deyev'e hak veriyorum,» diyordu Vesnin. «Böyle eli kolu bağlı bekleyip Çerepanov'un alayının yok olmasına göz yumamayız.»
Sırtındaki koyun derisi paltoyla karanlıkta dikkati çeken Vesnin de çok uzun boyluydu ama yapısı albayınkinden epey inceydi. Gözlüklerini ellerinin arasında evirip çeviriyor, alt dudağını ısıran dişleri, alacakaranlıkta mavi görünüyordu Bessonov'a biraz daha yaklaşıp, «Çerepanov'un duru^ gerçek bir felâket sayılır,» diye söylendi. «Çok ağır ta yıplar verdi. Görünüşe bakılırsa Almanların saldırmaktan vazgeçecekleri de yok... Hiç durmadan bastırıyorlar. Deyev'e yardımcı olması için 305'i çağırmanın zamanı gelmedi mi daha? Gelmiş olması gerekir bence.»
Bessonov, «Gözlüklerinizi takın, Vitali Isayeviç,» dedi Vesnin'in imrenilecek gençliği ve ataklığıyle kıyaslayınca kendi geçmişinin, deneylerinin yükü büsbütün ağırlaşıyordu. «Bu yamaçlarda Almanların hafif makinelileri dolaşıyor... Hiç farkında olmadan ölümün üstüne gidebilirsiniz. 305. tümen işine gelince... Evet, onları çağırmanın zamanıdır artık. İyi sonuçlar alacağımızı umalım.»

«Umudumu yitirmiş değilim,» diye karşılık verdi Vesnin. «Ne var ki Almanların kolay kolay pes diyeceğini de sanmıyorum. Buradaki savaş bir ölüm kalım sorunu onlar için.»
Bessonov, «Bizim için de öyle,» dedi usulca.
Rüzgârın kamçısıyla savaşın gürültüsünün altında ezilen tepe inliyordu. Bazen işaret ışıklarıyle beneklenen göğe doğru yükselir gibi oluyor, bazen karanlık çukurlara dalıyordu. Yamaca vuran aralıklı ışıklar hendeği de aydınlatıyor, yüzler bir an kolayca seçilirken bir an sonra karanlığa gömülüyordu.
Bozhiçko, «Komutan Yoldaş, lütfen sığınağa girin,» diye haykırarak hendeğin ilerisine koştu. Ortalığı çınlatan bir sesle bağırıyordu: «Duur! Kimsin?»
Hendeğin ucundan telâşlı ayak sesleri, nöbetçilerin konuşmaları duyuldu. Ardından da daracık geçitte bir takım karaltılar belirdi. Bozhiçko, otomatik tabancasını doğrultmuş, hendeğin dönemecinin ardına büzülmüştü. O korku saçan, meydan okuyan sesiyle bağırdı bir kez daha:
«Dur! Yoksa vururum! Kimsin?»
Karaltılar yerlerinde donup kaldılar, gerilerden bir nöpiçinin sesi yükseldi:
«Ordu karargâhından gelmişler. Komutanı göreceklermiş. Gelsinler mi?»
Bozhiçko, «Biraz beklesinler,» diye seslendi, karanlıkta koşarak dönemece yaklaştı.Hendeğin o ucundan bir başka ses yükselmişti şimdi de. «Emir veren kimdir orada? 'Beklesinler' ne demek? Siz miydiniz, Binbaşı Bozhiçko? Kime havlıyordunuz öyle? Komutan nerede? Askerî Konsey Üyesi nerede?»
Bozhiçko, «Siz miydiniz, Albay Yoldaş?» diye mırıldandı gevşek gevşek. «Fritz buralara sokuldu sanmıştım ben de!» Gülmeye başlamıştı. «Hayrola, albayım? Buralarda ne arıyorsunuz? Bizi göreceğiniz geldi belki de!»
«Gerçekten de sizi çok göreceğim gelmişti, Binbaşı Bozhiçko. Sizde bu ses varken piyade takımı komutanlığından hiç ayrılmamanız gerekirdi! General nerede? Askerî Konsey Üyesi nerede?»
«Eee, ne yaparsınız Albay Yoldaş, bu yaştan sonra sesimi değiştiremem ya! Gerekirse takım komutanlığı yaparım ama... Onlar şuradalar. Böyle gelin.»
«Siz misiniz, Osin Yoldaş?» Vesnin, hendeğin gerisinden yürüyüp yanlarına sokulmuştu karanlıkta. Kaşları havada, eli gözlüğündeydi. Karşıistihbarat komutanının bu beklenmedik gelişine o da şaşırmıştı. «Ne var? Ne oldu?»
«Askerî Konsey Üyesi Yoldaş...»
Cümlesini yarıda bırakmıştı Osin. Tombul, kırmızı yüzü bulutlanmıştı birden. Gözünün ucuyla, hendekteki öbür subayları, bir dirseğini ön sipere dayayıp duvara yaslanan, otomatik tabancanın kayısıyla oynayan Bozhiçko'yıı süzdü.
«Konsey Üyesi Yoldaş,» diye geveledi. «Buralarda pek görünmediğimi biliyorum ama şu anda komutanı rahatsız etmek de istemiyorum. Sizinle biraz konuşabilir miyim acaba? Şöyle iki üç dakikacık.»
Bessonov'un alnı kırışmıştı. Albay Osin'in işleri onu hiç ilgilendirmiyordu şu anda. Bilmek istediği tek şey, albayın nasıl olup da köyden geçmeyi başardığıydı. Çarpışmalar köyün bütün sokaklarına yayılmıştı.
«Siz hangi yoldan geldiniz, albayım?»

Osin soruyu dikkatle tartıp, «Kuzeybatıdan,» diye karşı, lık verdi. «Köyün kıyı semtlerinden. Geçilebilecek başka yoı yok, Komutan Yoldaş. Hepsini denedim ben.»
Bessonov, «Gereksiz bir tehlikeye girmişsiniz,» dedi bu» gibi bir tavırla. Sırtını hendeğin duvarına, gözünü dürbüne dayadı, böylece de konuşmanın sona erdiğini belirtti. Osin'in kahramanlığına hayranlık duymuşsa bile bunu halinden anlamanın olanağı yoktu.
Bozhiçko, güldüğünü saklamak için eliyle ağzını örttü. Albay Osin hazırolda duruyor, Bessonov'un sırtını gözlüyordu.
Vesnin, «Gelin, Osin Yoldaş,» diye söylendi. «Arkamdan gelin.» Konuşması pek dostça değilse bile, Bessonov'un soğuk karşılamasını yumuşatacak kadar sıcaktı. «Sığınak şurada.»
Bir iki adım ilerledi, hendeğin duvarının önünde, teleskopun başında duran karaltıya şaşkın şaşkın bakan albayın dirseğini tuttu.

ON ALTINCI BÖLÜM

TOPÇULARIN hendeğin ucuna kazdıkları küçük sığınak boştu. Donmuş toprak kokuyordu içerisi. Tavandaki kütüklerin arasından dökülen toprak, tavana asılan gemici fenerine çarpıyor, fener usul usul sallanıyordu.
Vesnin, cephane sandıklarından yapılmış masaya oturup sigara paketini çıkarttı, bir tane alarak, «Evet, ne söyleyecektiniz, Osin Yoldaş?» diye sordu. «Elden geldiğince öz konuşun lütfen, gerçeklerden ayrılmayın.»
Osin, sığınağın dört bir yanma baktı. Elini köşedeki kerevetin üstüne yığılan branda bezlerinde gezdirip kapıdaki pelerini iyice gerdi. Bunları yaptıktan sonra da masaya oturdu, şapkasını çıkarıp yakasındaki kopçayı çözdü karlı sokaklardan koşarak geçtiği için ter içinde kalmıştı sesini yükseltmemeye özen göstererek konuşmaya başladı.
«Size gereksiz görünebilecek bir soru sorarsam bağışlayın, Komiser Yoldaş. Tümenin durumu hakkında ne düşündüğünüzü öğrenebilir miyim?»
«Durum apaçık ortada. Değil mi?» Vesnin sigarasını parmaklarının arasında yuvarlayıp bir kibrit çaktı. «Tümenin şu andaki durumunu siz kendiniz de görmüş olmalısınız. Niye sordunuz?»
Albay Osin yerinde doğruldu.
«Evet, ben de gördüm.»
«Peki, ne söyleyecektiniz?» Vesnin sigarasından derin bir soluk çekmiş, dumanı fenerin alevine doğru üflüyordu. Güvenlik subayının oralara niçin gelmiş olabileceğini kestiremiyordu. Savaş sırasında tümenin gözetleme yerini denet lemek gibi bir görevi olamazdı. «Niçin geldiniz? Onu merak ediyorum ben. Siz de kabul edersiniz ki pek doğal bir hareket değil bu.»
Albay Osin, yumruğuyle nemli alnını oğuşturdu. ta vırcık sarı saçları dağılmış, yüzü kızarmıştı. Derin bit So. luk alıp daha kararlı bir sesle anlatmaya koyuldu.

«Evet, gelişimin tuhaf karşılandığını ben de biliyorum Gelgelelim tümenin durumu için kaygılanan tek kişi ben değilim. General Yatsenko'nun, Cephe Askerî Konsey Üyesi Golubkov'un düşüncelerini de öğrendim.»
«Evet, ne olmuş?» Vesnin kaşlarını kaldırmıştı. «Golubkov için bir şey söylediniz. O da ordu karargâhında mı? Gördünüz mü kendisini?»
«Evet, o da orada... Tümenin durumundan ötürü kaygılandığını söyledi. Karargâhtan ordu gözetleme yerine gitti. Sizi görmek istiyordu ama siz bur aday missiniz.»
Albay Osin sözlerine ara vermiş, iri eliyle masanın kaba tahtalarını sıvazlıyordu. Özür dilercesine gülümsedi. Mavi gözleri, Vesnin'in bakışlarını sımsıkı yakalamıştı. Bessonov'u gözleyen şaşkın bakışlar çoktan silinmişti yüzünden. Rütbesinin sınırını aşmamaya, kimseyi incitmemeye çalıştığını anlatıyordu şimdi gözleri.
«Sizin ve ordu komutanının, daha tehlikesiz bir yere gelmenizi, savaşı oradan yönetmenizi önerdiler. Söz gelimi ordunun gözetleme yerinden.»
«Tümen gözetleme yerinden ordu gözetleme yerine geçmemizi mi istiyorlar yani? Şimdi mi?
«Köyün kuzeybatısındaki sokaklardan geçersek ordu gözetleme yerine varmak olanağını buluruz.» Ben de o yoldan geldim. Çarpışmalar oralara kadar yayılmamış henüz. Başka hiç bir yol yok. Sokaklardaki Alman tanklarını kendi gözlerimle gördüm. Doğrusunu söylemek gerekirse o yol da her an kapanabilir.»
«Ordu gözetleme yerine gitmemizi istiyorsunuz demek?» Vesnin omuzlarını kaldırmıştı. «Böyle bir istekte bulunmak yetkilerinizin sınırları içinde midir sizce?»
Osin, biraz kırgın, b,iraz sitemli bir tavırla, «Askerî Konev Üyesi Yoldaş!» diye haykırdı. Vesnin'in açıksözlülüğüne SaŞtığı belliydi. «Az önce söylediğim gibi bu benim kişisel düşüncem değil. Ancak savaşın güçlükleri, insanı, kaygılarını zorlar zaman zaman.»
Vesnin, «Haa, demek kaygılanıyorsunuz,» diye mırıldanjj gevşekçe. «Ben de kaygılıyım, Osin Yoldaş. Komutanın lcay£ısı ^a benimkinden aşağı kalmaz elbette. Sanırım komutanın ordunun beyni, piyadelerin de ordunun elleri ve ayakları olduğunu o da bilir. Beyin elden giderse her şey kaybolmuş demektir. Boş yere tehlikeye atılacak, şaşkınlığa Çapılacak adam değildir Bessonov.»
Kelimelerin altını çizerek konuşmuştu. Gözlerini, Osin'in kıvırcık, sarı saçlarına, geniş ahuyla hafifçe kemerli burnuna, sağlıklı, yuvarlak yüzüne dikti. Kullandığı kelimeleri büyük bir dikkatle seçen albayın, düz, beyazımsı kirpiklerine aykırı düşen kararlı, buz mavisi gözlerine takılmıştı bakışları. Ansızın, yanakları pençe pençe kızardı. Osin'in bu sağlıklı, sarsılmaz sükûnetinden, beyaz kirpikleriyle geniş, yuvarlak alnından, ölçülü kelimelerin ardına gizlenen öğütleyici tavrından, gösterdiği incelikten nefret ettiğini farketti. Karşıistihbarat şefinin gösterdiği incelik ve çekingenlik, özel bir güvenlik görevlisi olduğunu saklıyordu. Çeşitli nedenlerden ötürü kaçınılmaz biçimde gerekli olan bu görev, hiç aralıksız sürdürülür, aynı orduda, hemen yanıbaşlarında yürütüldüğü halde

çarpışmalarla ilgili konulara hiç karışmazdı. Vesnin, öfkesini bastırmaya çalışarak doğruldu, ellerini masaya dayayıp ayağa kalktı.
«Demek böyle, Osin Yoldaş,» dedi. Ellerini paltosunun ceplerine tıkmış, sığınağı arşınlamaya başlamıştı. Yanaklarındaki kırmızılıklar al al parlıyordu. «Durum, Bessonov'la benim, bu gözetleme yerinden uzaklaşmamızı gerektiriyor demek. Peki ama savaşta yaralanmaktan kaçınmanın kesin bir yolu olmadığını bilmez misiniz siz? İnsan tümen karargâhında da kalsa, ordu karargâhında da bulunsa her an bir Germiye, bir mermi parçasına hedef olabilir.» Osin'in ense sindeki kısacık sarı saçları, albayın yuvarlak ensesine, Oriü dinleyen düzgün, duyarlı kulaklara ilişmişti gözü. Beklenme dik bir öfkeyle parladı. «Ne biçim saçmalıklardır bunları Ne demek istediğinizi anlayamıyorum! Böyle konuşman^ kim söyledi? Golubkov mu? Onun böyle bir istekte bulu. nacağına inanmıyorum. İnanamam!»
«Özür dilerim, Tümen Komiseri Yoldaş, ancak yalan söylemek alışkanlığında olmadığımı bilmelisiniz. Golubkov'un önerisinden başka bir konu daha var... Sizinle görüşmem ge. rekiyor. Üstelik o bambaşka bir konu.»
Osin'in telâşsız konuşması Askerî Konsey Üyesini etkilemisti. Masanın yanında durdu. Karşı istihbarat şefinin bilgiç bakışları, lambanın ışığında parlayan mavi gözlerdeki soğukluk bir an için Vesnin'i de sakinleştirmişti. Bir adım ilerleyerek ellerini masaya dayadı, emir verircesine sordu: «Konuşmak istediğiniz konu nedir?»
Yüzüne dikilen gözlerden cam iplikleri uzanıyordu sanki. İplikler, yüzünde dolaşarak bir şeyler arıyor, ancak Osin karşılık vermeye yanaşmıyordu. Bakışlarıyla, Vesnin'i de, kendisini de tartar gibiydi; aralarındaki sınırı aşmaya hazır değildi henüz.
Vesnin, «Anlatmanızı bekliyorum,» diye üsteledi.
Osin yerinden kalkıp sığınağın kapısına kadar yürüdü, birkaç saniye orada durduktan sonra yine masaya oturdu. Alçak sesle konuşmaya başladığında cam iplikler tümen komiserinin yüzüne dolandı yemden.
«Beni yanlış anlamamanızı rica ediyorum, Askerî Konsey Üyesi Yoldaş. Ordu komutanının ve sizin hiç gereği yokken tedbirsizlik etmenize akıl erdiremiyorum. Komutanın karakterini bilirim, beni dinlemeye yanaşmaz bile. Onun içindir ki bu konuyu sizinle, Parti'nin yetkili bir üyesiyle konuşuyorum.»
«Evet, dinliyorum.» Masaya eğilmiş, Osin'in gözlerinin içine bakıyor, gelgelelim karşıistihbarat şefinin belki her zamanki huyu olan sıkı ağızlılığından, belki de kendisinden çok daha yetkili bir kişi sayılan tümen komiserinden çekindiğinden ötürü söyleyemediği şeyin ne olduğunu kestiremiyordu.
«Tümen Komiseri Yoldaş!» Osin'in bakışları bir şeyler araştırıyordu hâlâ; açık sarı kaşları da havaya kalkmıştı. «Sizden gizlenecek hiç bir haber olamaz. Geçen Haziran ayında Volkov cephesinde doğan durumu biliyorsunuzdur. Olayları unutmamışsınızdır eminim.»

«Hangi olayları?» Vesnin ellerini cebine sokarak birkaç adım uzağa çekildi. Üşümeye başlamıştı birden. Öyle üşüyordu ki ellerini cebinden çıkaramıyordu.
«Ne demek istediğinizi pek iyi anlayamadım. İkinci Hücum ordusundan mı söz ediyorsunuz?»
«Evet, ikinci ordunun başına gelenler. Kimsenin unutamayacağı o acıklı durumdan. Ondan söz ediyorum.» Osin, çok anlamlı bir sesle konuşmuştu. Başını kaldırdı, yakınlardaki patlamaların etkisiyle sarsılan tavana, sağdan sola sallanan fenere bir göz attı. «Şuraya bakın! Tanklar gözetleme yerini sürekli ateş altında tutuyorlar.»
Vesnin, anî bir hareketle yerine oturmuş, anî bir hareketle sigara paketine davranmıştı. Bir an sonra da paketi bir yana fırlattı, başı ağrımış gibi şakaklarını ovdu. Osin'e bakıyordu hayretle. «Neden korkuyorsunuz siz? Yoksa tümen çepeçevre kuşatılırsa Bessonov'la benim?... Böyle bir şey nasıl aklınıza geldi kuzum?»
«Yok, hayır, öyle değil.» Osin kirpiklerini yere eğmişti. Tümen Komiserinin sözlerinden alınmışcasına, «General Bessonov'un ne kadar yürekli bir kişi olduğunu iyi bilirim,» diye söylendi içtenlikle. «Sizi de tanırım. Beni budala yerine koymanızı da anlamıyorum doğrusu. Bir anlaşmazlığa yol açmak istemezdim.»
«Anlaşmazlık ne demek? Anlaşılmayan nedir?»
«Kazalardan söz etmek istemiştim ben. Komutanın oğlunun başına gelenleri bilmiyor musunuz? Asteğmen Bessonov' un başına gelen felâketten haberiniz yok mu?»
Sığmak sallanmaya başlamıştı yine. Gıcırdayan tavana asıh olan fener soldan sağa gidiyor, masanın üstüne küçük toprak parçaları dökülüyordu. Dışarıdaki hendek boyunca koşan ayak sesleri duyuldu, bir çığlık, boğuk sesli bağırışmalarla yanıtlandı. Ne var ki Vesnin dışarıdaki pa. tırtıyla ilgilenmemişti.
«Hayır, hiç haberim yok,» diye karşılık verdi. «Benim bildiğim tek şey, generalin oğlunun Volkov cephesinde kay. böldüğüdür.»
Osin bir kez daha kapıya yöneldi, bir süre tepenin yamacındaki patlamalarla hendekteki konuşmalara kulak kabarttıktan sonra kararsızlık çektiğini gösteren bir tavırla evrak çantasını masanın üstüne koydu. Yepyeniydi çanta, küçücük bir çizik bile yoktu deride. Kilidi açtı, araştıran parmaklarının arasında hışırdayan kâğıtların sesi sığınağa yayıldı.
«Şunu okuyun, Komiser Yoldaş. Yeni geldi. Broşür henüz elime geçti. Bir an önce size göstermek gereğini duydum.»
Osin kâğıtların arasından bir broşür çıkarmış, Vesnin'in önüne, masanın kaba tahtalarına bırakmıştı. Sarımtırak gazete kâğıdının üstünde kötü basılmış bir resim görülüyor, az yukarısında iri harflerle yazılmış bir yazı okunuyordu:
«Ünlü Bolşevik generalinin oğlu Alman hastanesinde tedavi edilmektedir.»
Koyu bir leke gibi duruyordu resim. Yatakta yattığı sürece epey kilo verdiği belli olan ince yapılı bir delikanlıyı gösteriyordu. Oğlanın kafası tıraş edilmişti.

Sırtında, nedense düğmeleri çözük bir asteğmen ceketi, ceketin altından da temiz, ancak çarpık diklimiş bir yaka görünüyordu.
Bir masanın gerisinde, iki Alman subayının arasındaki bir koltukta oturuyordu asteğmen. Almanların yüzlerine donuk, onun yüzüne de tuhaf, yapmacık birer gülüş yayılmıştı. Koltuğun yanına bir koltuk değneği dayamış, gözlerini masadaki şarap bardaklarına dikmişti.
«Nedir bu?» diye sordu Vesnin. «Sahte bir resim mi, yoksa gerçekten General Bessonov'un oğlu mu?» O kafası tıraşlı, eti kemiğine yapışmış oğlanın Bessonov'un oğlu olabileceğine inanmak istemiyor, içgüdüsel olarak bu olasılığı yadsıyordu. Yanlış bir karşılık verilmesini bağışlamayacağını belirtmek istercesine baktı Osin'e.
Karşı istihbarat şefi, sorumluluğunu bilen bir insanın ağırbaşlılığıyla, «Her ayrıntıyı inceledik,» diye söylendi. «Fotoğrafın sahte olmadığı kesin. Bir kere de altındaki yazıyı okuyan Komiser Yoldaş.»
Osin geriye yaslanınca altındaki cephane sandığı gıcırdadı. Burun deliklerini açarak sesli sesli soluyordu albay.
Vesnin, resmin altındaki kısa yazıyı okudu. Anlamını çıkaramadı birden. Sinsice bir hainlik taşıyan cümleleri birkaç kez üst üste okuması gerekti. Gözlerini yazılardan ayırdıkça o bulanık resme, koltuğun yanında duran koltuk değneğine, tıraşlı kafayla yapmacık gülüşe, çarpık dikilmiş temiz yakaya ve etsiz, cılız boyuna takılıyordu bakışları. Yazının bir paragrafını bir kez daha okudu.
«Savaşın başından beri birliklere komuta ettiği bilinen ünlü Sovyet Generali Bessonov'un oğlu, Alman komutanlarına bazı açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamalarda, komutanlığıyla görevlendirildiği, üstünkörü eğitilmiş, yetersiz silahlandırılmış takımın Alman topçusuna yem olduğunu, son çarpışmaların dayanılmayacak kadar güç koşullar altında geçtiğini belirtmiştir. Kendisi de yaralı olduğu halde yiğitçe, hatta fanatik bir gözüpeklikle çarpışan Teğmen Bessonov düşüncelerini şöyle açıklamıştır: 'Hastaneye yatırıldığımı, tedavi gördüğümü farkedince çok şaşırdım. Hastanede birçok Sovyet tutsağına rastladım. Hepsi çok iyi bakım görüyorlar. Sovyet Komiserlerinin propaganda yazıları Almanların hunharlıkları hakkında yalanlar yayıyor. Almanların çok uygar ve insancıl bir ırk olduklarını hastaneye yattıktan sonra anladım. Onların bütün istedikleri, Bolşevizmin yok ettiği özgürlüğü Rus ulusuna yeniden kazandırmaktır sanıyorum...»
«Bitirdiniz mi, Konsey Üyesi Yoldaş?» Osin'in sert konuşması Vesnin'in düşüncelerini yarıda kesmişti. «Verir misiniz?»
Demek Bessonov'un oğlu sağmış. Tümen komiseri o silik, bulanık resimden ayıramıyordu gözlerini. Bessonov bu konuda hiç bir şey bilmiyor. Bazı kuşkuları olabilir ama kesin bir şey bilmiyor. Bu yazıya ne demeli peki? Yalan olduğu besbelli; Almanların ilk yalanları da değil. Delikanlıyla birlikte tutsak edilen ahlâksızın biri onun generalin oğlu oldu. ğunu haber vermiştir. Evet, başka türlü olamaz. Evet, tabiî Mutlaka öyle olmuştur. O yüzden de hastaneye yatırmışlaj/ dır. İlk sorgusunda çekmişlerdir resmi de; sonra da o yalanları

uydurmuşlardır. Bu çocuk bizim okullarımızda öğrenim gördü, Komsomol tarafından, Sovyet ülkülerine uygun olarak eğitildi. Başka türlü olabileceğine inanmıyorum!»
«Bu yazının açıklanmaması gerektiğini anlıyorsunuz değil mi, Komiser Yoldaş? Yani... Diyorum ki... Komutanın kulağına gitmesini asla istemem.»
«Bir dakika.»
«Evet, oğlunun adının kayıplar arasında bulunduğundan söz etmişti Bessonov. Yaralı ve ölülerin arasında rastlanmamıştı delikanlıya. Şu broşürün tarihi neydi peki? 14 Ekim 1942. İki ay önceki bir tarih.
«Broşürü geri verin lütfen. Komutan her an buraya gelebilir, Komiser Yoldaş. Ona böyle bir üzüntü yüklemeye hakkımız yok.»
Bessonov Moskova'dayken bu broşürün varlığı biliniyor muydu acaba? «Bu yazının açıklanmaması gerektiğini biliyorsunuz, değil mi?...» «Ona böyle bir üzüntü yüklemeye hakkımız yok.» Birisi, generali korumaya, oğlunun başına gelenleri öğrenmemesine özen gösteriyordu demek. Peki ama niçin? Hangi amaçla?
Vesnin, «Yoldaş Osin,» diye seslendi usulca. «Siz bu yazıya inanıp inanmadığınızı söyler misiniz bana? Bu çocuğun bir vatan haini olduğuna inanıyor musunuz?»
«Pek sanmam,» diye karşılık verdi albay. Bu olasılığı bir yana itmek istercesine elini salladı. Sonra da düzeltti: «Gelgelelim savaşta her şey olabilir. Her şey! Onu da bilirim.»
Vesnin, «Demek onu da bilirsiniz!» diye mırıldandı. Ellerinin titrediğini gizlemeye çalışarak dörde katladı kâğıdı, koyun derisi paltosunun düğmelerini çözüp göğüs cebine yerleştirdi. «Bu bende kalacak,» dedi. «Az önce sizin de söylediğiniz gibi, açıklanmaması gereken bir yazı.» Yumruklarını masaya dayamıştı. «Size bir öğüt vermek zorundayım, Albay Osin. Hemen gidin buradan! Bir dakika gecikmeden ayrılın bu gözetleme yerinden. Yapabileceğiniz en iyi şeydir bu! Hemen gidin!»
Yumruklarına dayanarak ayağa kalktı.
Osin de kalkmıştı. Ancak birden fırladığından masa yerjne kullandıkları cephane sandıklarını dizleriyle zangırdatmış, yanaklarının sağlıklı kırmızılığı, yerini geçici bir solgunluğa bırakmıştı. Yüzünün derisi de gerilmişti birden.
«Kuşatma sırasında herhangi bir şey olursa, Albay Osin.» Vesnin dur alay ar ak konuşuyordu. «Herhangi bir durum doğacak olursa, sizi kaygılandıran güvenlik sorununu bu çözümleyecektir.» Elini tabancasının üstünde tutuyordu. «Bu yeter bize.»
Bir süre hiç söz etmeden durdular masanın iki yanında. Tepeyi döven Alman tanklarının ateşi, sığınağı yerinden kaldırıp az öteye itecek gibi oluyor, duvarlardan dökülen topraklar kerevetlerin üstüne düşüyordu. Lamba o kadar çok sallanmıştı ki, camı örten is, alevin görünmesini önlüyordu artık. Vesnin, sığınaktan çıkmaya, bu boğucu konuşmadan kurtulup temiz havaya, insanların bulunduğu, yaşayan seslere sert emirlerin verildiği hendeğe dönmeye

hazırlanırken bakışı albayın yüzüne ilişti. Osin'in ağzı gülüyordu ama, gözleri buz gibiydi. Vesnin, kendi katı ve donuk konuşmasından nefret ederek, «Bessonov bu konuda hiç bir şey bilmemelidir,» diye bitirdi.
Osin, terbiyeli bir sessizlik içinde bekliyordu. Vesnin'in yetkilerinin büyüklüğünü, Cephe Askerî Konsey Üyesi Golubkov'la dostluğunu, Moskova'yı doğrudan doğruya aramak hakkına sahip olduğunu bilirdi. Ne var ki aceleci, gevşek ve temkinsiz bir insan olduğuna karar vermişti. Ona kalırsa, komiser ileri görüşlü olmaktan çok uzaktı. Böyleleri durumlarına gösterilen güveni boşa çıkarırlardı çokluk. Vesnin'le ilgili her şeyi biliyordu Osin. Muvazzaf subay olmayıp orduya katılmadan önce bir parti okuluyla politik bilimler akademisinde eğitmen olarak çalıştığım, ikinci karısının kimya öğretmenliği yapan bir Ermeni olduğunu, ilk karısından doğan Nina adlı kızının on yaşına geldiğini, kadının erkek kardeşinin, politik bir davadan ötürü 1930 yıllarının sonlarında cezaya çarptırıldığını, Vesnin'in o yüzden Parti'den ihtar alch. ğını ve yeniden göze girişinin ancak 1941 yılında gerçekleşti, ğini hep biliyordu. 1941'de bir başka tümenin komiseri olan Vesnin, Yelna dolaylarında bir yerde çember içine alınmış, ken, çemberi yarıp çıkmayı başarmış, kendisiyle birlikte aşağı yukarı bir alay askeri de kurtarmıştı.
Karşıistihbarat şefi duygularını belli etmeyen bir sesle konuyu kapadı. «Benim kişisel görüşümde direttiğimi sanmayın, Komiser Yoldaş. Tek isteğim, orduya ve Parti'ye karşı olan görevimi yerine getirmekti.»
Vesnin, «Tamam,» diye söylendi asık suratla. «Görevinizi yerine getirdiğinize göre burada oyalanmanızın bir gereği de kalmadı. Bir kez daha söylüyorum: Derhal buradan gidin! Kaza olabilip diye kaygılanmayı da bir yana bırakın. Güvenlik önlemi kavramınız gülünç geliyor bana! Kuşatma sözünün böylesine gizemli korkular uyandırdığını hiç bilmezdim!»
Masaya yanaştı, Osin'i gözlüklerinin üstünden süzüp toz toprak altında kalan sigara paketine uzandı. Sonra da başını eğerek sığınağın kapısından dışarı çıktı; işaret ışıklarıyle aydınlanan geceye, stepten kopup gelen rüzgârın getirdiği top ve makineli tüfek seslerinin içine daldı.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

KIRMIZILI yeşilli işaret ışıklarının parıltısı gözlerini kamaştırmış, topların gümbürtüsü kulaklarını sağır eder gibi olmuştu ilk anda. Bessonov'u ortalıkta göremedi. Ne var ki ön siperin üstüne uzanıp hafif makinelilerle ateş eden birkaç karaltı dikkatini çekti.
Adamların yanlarından geçerken, «Orada ne gördünüz? Kime ateş ediyorsunuz?» diye sordu rastgele.
Siperin üstünde yatanlardan biri, «Yamaca tırmanmaya çalışıyorlar» diye karşılık verdi. «Sokulmaya çalışıyor pezevenkler.» Sesin sahibi, yeni bir yaylım ateşinden sonra elini şarjöre bastırdı. «Ağzımdan kaçtı, Komiser Yoldaş» dedi. «Bağışlayın.»

Vesnin, Binbaşı Bozhiçko'yu tanımıştı. Emir subayının şapkası geriye kaymış, erken yaşta açılan tepesi ortaya çıkmıştı. Keyifle, hevesle parlıyordu bütün yüzü.
Tümen komiseri, «Özür dilemeye gerek yok,» dedi gülerek. «Liseli kız mı sandınız beni? Tam tersine, sizi böyle neşeli gördüğüme çok sevindim. Komutan nerede?»
Bozhiçko, «Az ileride,» diye karşılık verdi. «Deyev'in yanında.» Merakla sordu: «Osin nerede peki? Ne gözüpek adammış, değil mi? Gözetleme yerine gelmek için ateş arasından geçmiş! İyi ama niye gelmiş? Orada savaşa katıldım deyip de bir madalya mı kopartacağını umuyor yoksa? Kasyankin de bir şeycikler bilmiyormuş! Askerî sırları açıklayacak değil elbet! Aferin ona!»
Savaşın heyecanına kapılan Bozhiçko, tümen komiseriyle kurduğu rahat ilişkiyi saklamayı unutmuştu. Kasyankin adını anmasıyla siperin üstüne yatan birinin sırtına vurması bir oldu.
«Kasyankin'i kandıramadım bir türlü. Ünlü ozanımızın dediği gibi, 'hiç değilse bir düşman öldür' diye yalvarıyorum deminden beri. Savaş bitince senin de övünecek bir şeyin olur diyorum. Ama yok, ozanların öğütlerini yerine getirmeye uğraşamazmış o! Hiç üzülme, Kasyankin, ben seni eğiti, rim. Savaş boyunca hep masa başında oturup pantolon eskiterek idare edemezsin ki! Umarım bu kaba konuşmalarımı bağışlarsınız, Komiser Yoldaş... Bak Kasyankin, fırsat bu fırsat, burada ne öğrensen kârdır. Hadi bakayım, şu yana bir ateş et de göreyim!»
Kasyankin, «Beni rahat bıraın, Binbaşı Yoldaş,» diye söylendi şaşkın şaşkın. «Askerî Konsey Üyesi Yoldaş, binbaşının bana emir vermeye, benimle alay etmeye hakkı yoktur. Lütfen hatırlatın.»
Vesnin, «Sen hâlâ burada mısın, Kasyankin?» diye sordu.
Bozhiçko'nun dostça şakalarından hoşlanırdı o. Şakalar sınırı biraz aşsa bile, Osin'le yaptığı konuşma, Bessonov' un oğluyla ilgili haberin üstüne geldiği için büsbütün hoşlandı. Kasyankin'i görünce Osin'in gözetleme yerinden hâlâ ayrılmamış olduğunu farketti. Karşıistihbarat şefinin emir subayı ön siperden atlamış, kırgın bir tavırla palaskasını sıkıyor, göğsüne bulaşan karlı toprakları silkeliyordu. Vesnin, kendisini bile hayrete düşüren kesin bir sesle emretti: «Beni iyi dinle, Kasyankin. Hemen albayın yanma git. Hendeğin ucundaki topçu sığınağında bekliyor seni. Hemen ordu karargâhına döneceksiniz! Hiç gecikmeden! Hadi bakalım, ileri marş!»
«Emredersiniz, Tümen Komiseri Yoldaş!» Kasyankin'in rahatladığı, hatta sevindiği belliydi. Çabucak selâm verip paldır küldür ilerledi, düşen işaret ışıklarıyla aydınlanan hendek boyunca koşmaya başladı.
«Bunların telâşı nedir gerçekten?» Bozhiçko'nun konuşması çok daha ölçülüydü şimdi. «Söyler misiniz, Komiser Yoldaş? Yoksa askerî sır mıdır?»
Vesnin, «Ben seni tanırım, Bozhiçko,» diye mırıldandı. «Şakadan da anlarım. Ancak aynı şeyi herkesten bekleyemezsin. Bazı insanların şakayı ciddiye aldığını bilmez misin sen?»

«Beni uyarmaya çalıştığınız için teşekkür ederim, ama şakadan anlamayanı adam yerine koyamam, Komiser Yoldaş.» Bozhiçko'nun neşesi hiç azalmamıştı. «Sicilim tertemizdir benim; bu dünyada kimsem de yok. Kısacası, kaybetmekten korkabileceğim tek şey şu üniformanın üstündeki işaretler! Kasyankin de ahmağm biri; üstelik fil kadar sakar. Tutumu bana gülünç geliyor. Birlikte emir subaylığı yapacağımızı sanıyor budala.»
Vesnin kaşlarını çattı. «Ne demek istediğini pek anlayamadım.»
«Kasyankin çok aptal, Komiser Yoldaş.» Bozhiçko gülüyordu. «Öyle de meraklı ki! Boyuna soruyor. 'Komutanla aranız nasıl? Ne biçim adam? Çizmelerini sana mı çektiriyor?' Bunları soruyor bana! 'Gizli içkiciliği var mıdır?' Baktım olacak gibi değil, ben de ona sormaya başladım! 'Bir Alman Öldür' şiirini bilir misin sen? Tüfeğin hangi ucuyla ateş edildiğini bilir misin? Tüfeğini nasıl tutarsın? Kolunun altında mı, kıçının üstünde mi?' Gene vazgeçmedi sormaktan! 'Sizin general suratsız bir adam. Tümen komiseriyle aralan nasıl acaba?' Bu kez ben de dayanamadım. 'Kafana miğfer yerine oturak taktın mı hiç?' Çok tatlı, çok dostça bir konuşma yaptık, Komiser Yoldaş.»
Vesnin, hendeğin ucunda duran, işaret mermilerinin ışığıyla aydınlanan karaltıları göstererek sordu: «Bessonov orada mı?» O yana ilerlemeye başlamışken bir çukura dalıp durdu. Daha ileri gitmesini engelleyen bir şey vardı sanki. Albay Osin'le kendinin bildiği, Bessonov'un aklından bile geçiremeyeceği bu haberi, o yapmacık gülüşlü, kafası tıraşlı oğlanın, aylardır düşman elinde tutsak olan oğlunun başına geleni bildiremezdi generale.
Osin'in niçin geldiğini öğrenmek isteyebilir. O zaman ne derim? Yüzüne karşı yalan söyleyebilir miyim? Sonra nasıl Çalışırız bir arada? Yok, oraya gidip de hiç bir şey olmamış gibi davranamam. Birbirimize karşı dürüst davranmalıya biz; her zaman açık sözlü olmalıyız. Oysa şu anda oğlanın başına gelenleri — ölmediğini, Almanların elinde bulunduğunu, anlatmaya kalkışsam, gırtlağım düğümlenir. Aralarında bir gerginlik olduğunu ikisi de bildikleri halde, Vesnin, olayı diplomatik bir kaypaklıkla geçiştiremeyeceğini anlıyordu. Bunu yapacak gücü olmadığı gibi, böyle bir aldatmacaya kalkışmaya hakkı da yoktu.
Kararsızlık içinde çukurda beklerken, herkesin gözü önünde kusmuşcasına bir utanca kapıldı birden.
«Pyotr Alexandrovic!» Hiç beklenmedik bir anda çukurdan çıkmış, öbür subaylarla birlikte dürbünün başında duran Bessonov'a yaklaşmıştı.
General, «Geldiniz mi, Vitali Isayeviç?» diye söylendi. Vesnin'e dönmüş, yüzündeki kar kristallerini mendiliyle silmeye koyulmuştu. «Sizi arıyordum ben de. 305 savaşa girdi. Nasıl bir sonuç alacağız bakalım... Ancak şu anda en önemli şey...» Dalgın dalgın yüzünü siliyordu boyuna. «Şu anda en önemli şey, tank kolordusuyla mekanize kolordunun en kısa zamanda buraya gelmesi. Birinin onları hızlandırması gerekiyor. Sizin için bir sakıncası yoksa toplanma yerine gidip tankları karşılar mısınız? Orada kalın, harekâtı koordine etmeye bakın. Bunun çok önemli olacağını sanıyorum. Yanlış hatırlamıyorsam tankçıları çok seversiniz siz.»

Vesnin gırtlağının sıkıştığını hissetti. Konuşmakta güçlük çekerek, «Elimden geleni yapacağım,» diye mırıldandı.
«Bir an önce yola koyulun öyleyse. Yalnız köyden geçerken dikkatli olun. Kuzey kıyısındaki durum düzelmiş değil henüz.»
Vesnin az önce Bozhiçko'ya rastladığı noktaya döndüğünde binbaşı hâlâ ön siperin üstünde yatıyor, elindeki makineli tüfekle yamacı tarıyordu. Tüfek geri teptikçe omuzu sarsılıyor, kafasındaki şapka biraz daha geriye kayıyordu.
«Bir dakika bakar mısınız, Binbaşı Bozhiçko!»
Tümen Komiserinin seslendiğini duyan Bozhiçko şapkasını sıkıca kafasına geçirdi, kendisine büyük bir eğlence bulmuş gibi, «Namussuzlar gerçekten bizi kuşatıyorlar!»
« Nedir, Tümen Komiseri Yoldaş?»
Vesnin başını eğmiş hendekte bekliyordu.
«Beni dinle, Bozhiçko,» dedi. «Tank kolordusunu karşılamaya gidiyorum ben. Komutana dikkat et! Bunu hiç aklından çıkarma. Bana kalırsa onun yanından hiç ayrılma hiç.»
«Siz nasıl derseniz öyle yaparım, Komiser Yoldaş.» Emir subayı soran bakışlarla bakıyordu komiserin yüzüne. «Siz şimdi mi gideceksiniz? Bilmem ama biraz... Her yandan saldırıyorlar tepeye.»
«Albay Osin'in birliğiyle gideceğim.» Binbaşının kolunu sıktı hafifçe. «Hiç bir zorluğu yok. Osin'in geldiği yoldan gideriz. Geçeriz, korkma; çok daha sıkışık durumlardan da kurtuldum ben.»
«Şansınız açık olsun, Tümen Komiseri Yoldaş!»
Vesnin el sallayarak gülümsedi.
«Senin de şansın açık olsun, Bozhiçko.»
Albay Ösin'le Kasyankin, topçu sığınağındaki masanın basındaydılar hâlâ. Tepeden gelen silâh seslerini, asık suratla dinleyerek bir şeyler bekliyorlardı sanki. Vesnin hiç acele etmeden yanaştı, dik dik Osin'e baktı. O içeri girince karşıistihbarat şefi ayağa fırlamıştı. Tümen komiseri her zamanki konuşmasına hiç benzemeyen, yetkisini belirten bir sesle açıkladı:
«Hepimiz aynı yola gideceğiz. Albay Osin. Grigoryevskaya Köyüne. Araba nerede? Muhafız birliğini de çağırın.»
«Bunu duyduğuma sevindim, Komiser Yoldaş. Çok sevindim... Teşekkür ederim. Araçları yamaçtaki bir ahıra gizlemiştik. Çok çok teşekkür ederim.»
Masadaki çantasına uzanan Osin aldığı sonuçtan hoşnuttu. Birden kuşkuya kapılarak sordu: «Peki ama... General Bessonov nerede? O bizimle gelmiyor mu?»
Vesnin parladı.
«Siz ne sanıyorsunuz kuzum? Ben kendi güvenliğim için mi geliyorum sanırsınız? O kanıda mısınız?»
Osin beyazımsı kirpiklerini kırpıştırdı. «Bana kızmanıza gerek yok, Komiser Yoldaş.» Alındığı belliydi. «Cephe Askerî Konsey Üyesini ordu karargâhında bulacağınızı sanıyn rum. Kaygılarını kendisi anlatır size.»

«Oyalanma, Osin! Arabaya götür beni.»
Osin, «Kuzeybatıda kalan sokaklardan geçip step yoiu. na çıkacağız,» diye söylendi. «O yol henüz kapanmadı yanıl. mıyorsam.»
Deyev'in tümeninin ne kadar güç bir durumda olduğunu tepeden aşağı inip de köy sokaklarında ilerlemeye başladıkları zaman anladı Vesnin. Yukarıdan, tümen gözetleme yerinden bakıldığında Kuzey kıyısındaki durum bu kadar kötü, böylesine umutsuz görünmüyordu. Osin'den emir alan sürücüler son hızla dalmışlardı sokaklara.
Dört yanda sürüp giden çarpışmaların gürültüsü kulakları sağır edecek bir hal almıştı.
Köyün, Kuzey kıyıda kalan yarısı alevler içindeydi. Yakından bakılınca daha da korkunçtu görünüm; mermiler yanan evlerin arasına düştükçe ateş kitleleri sağdan sola sallanır gibi oluyor, makineli tüfeklerin kurşunları, yalazlanan çatı pencerelerinden kıvılcımlar saçıyordu. Arabanın içi bile dayanılamayacak kadar sıcak ve dumanlıydı. Vesnin'in bindiği arabanın şoförü direksiyonun üstüne abanmıştı. Uzun öksürük nöbetlerine tutuldukça omuzları sarsılıyordu. Tümen komiseri, sokağın ucundaki kızıl karanlıkta hareket eden tankları gördü. Ne var ki araba yaklaşırken tanklar köşeyi geçmiş, Vesnin bunların hangi tarafın tankları olduğunu kestir ememişti.
Osin, her şeyin sonu onun davranışlarına bağlıymış gibi durmadan bağırıyordu: «Gaz ver! Titkov'u izle! Yolu biliyor o!» Etli, yuvarlak yüzünü Vesnin'e çevirdi. «Buradan çıkacağız, Tümen Komiseri Yoldaş!» «Ona hiç kuşkum yok.» Karşıistihbarat şefi, «Hiç bir aksaklık olmayacak» diye ekledi, burun deliklerini açarak sesli sesli soludu.
«İlk üç kilometreyi aştık mı tehlike kalmadı sayılır.» Konuşmak istediği belliydi ama Vesnin karşılık vermeye yanaşmadı.
Arka kanapede, bir köşeye büzülen Kasyankin'in yanında oturuyordu. Araba çukurlara girip çıktıkça emir subayının kucağındaki hafif makinelinin namlusu Vesnin'in kaburgalara batıyordu. Kasyankin'in gözleri, bir şoförün kambur sırtına, bir yangının alevleriyle aydınlanan karlı yola gidiyor, Osin konuşurken bu üç kilometrenin düşüncesinden korkuya kapılıyordu sanki. Sağa sola oynayan bakışları gitgide Ürkekleşiyordu. Vesnin, emir subayının gösterdiği korkuyu aşırı buldu. Korkmak çok olağan bir şeydi belki; ancak bu adam herkesten çok korkuyordu. Kendi kendine, bunda bir tuhaflık var, diye söylendi.
«Tüfeği sıkı tut, Kasyankin,» dedi. «Tutamayacaksan bana ver. Bozhiçko sana tüfek tutmasını öğretememiş ne yazık.»
Kasyankin, «Tututuyorum, Kokomiser Yoldaş», diye kekeledi. Özür dilercesine boyun eğip, «Bağışlayın,» diye mırıldandı.
Osin, soğuk bir tavırla söze karıştı: «Bugünlerde sana iyi bir ders vermem gerekecek, Kasyankin.» Emir subayına çevirdiği yüzü donuk, çenesi kısılmıştı. Sonra da daha yumuşak bir tonla Vesnin'e seslendi. «Size söylediklerimi yanlış anlamadığınız için teşekkür ederim, Askerî Konsey Üyesi Yoldaş... Gereksiz

yere tehlikeye atılmanın ne anlamı var? Bakın siz de görüyorsunuz, açık kalan tek yol bu. Bir tek bu yol, onların...»
«Ne demek istediğinizi çok iyi anlıyorum, Osin Yoldaş.» Vesnin kendini tutmaya çalışıyordu. «O kadar iyi anlıyorum ki şu anda başka hiç bir açıklamada bulunmanıza gerek yok. Bu konuyu daha sonra konuşuruz.»
«Emredersiniz, Tümen Komiseri Yoldaş.» Osin, yüreğine su serpilmişçesine döndü, telâşsız görünmeye özen göstererek koltuğa yaslandı.
Sağdaki çarpışmalar seyrelmeye başlamış, köy sokağının ucu görünür gibi olmuştu. Irmak kıyısından yol alıyordu araba. Gözetleme yerinin bulunduğu tepe geride kalmıştı artık. Soldaki evlerin üstünden, ırmağın karşı yakasındaki çarpışmaların yarattığı kızıllık görünüyordu. Savaşın kızıllığı, işaret mermilerinin izleriyle, şarapnel parçalarıyla yırtılan geniş bir band halinde uzanıyordu gökte. Karşı kıyıdan ateş. lenen silahların sesi bir saniye bile kesilmiyordu. Kızıl ışıklarla yıkanan araba, öbür kıyıdaki alevli parütılardan uzağa, sağa yönelmişti. Köyün son evini geçerlerken Vesnin rahatladığını farketti. Öndeki arabanın, savaş sınırının ötesinde ayna gibi parlayan yamaçların arasında, kayarak ilerlediğini gördü. Yumuşacık bir karanlığa gömülmüştü step. Tehlikeli bölgenin dışına çıktıkları, önlerindeki karanlığın yoğunluğundan, şimdi kolayca duyulan motor sesinden hız artışıyla birlikte çoğalan sallantıdan bile belliydi. Tehlikeli bölge, köydeki Alman tankları, mermilerle delik deşik olan ırmak kıyılarıyla onların üstündeki tümen gözetleme yeri çok geride kalmıştı. Tümen komiseri, Bessonov'u hatırladı birden; subayların verdikleri bilgiyi dinleyişi, yorgun, kaygılı yüzü gözünün önüne geldi. Kendisi de yeniden sıkıntıya kapılacakken, bakışları, ön camın pırıltısına, Osin'in geniş sırtıyla şapkasının altından görünen küçük, kırmızı kulağına, şoförü süzen sol gözüne ilişti. Şoför direksiyonu sımsıkı tutuyordu hâlâ. Ortada duman kalmadığı halde sık sık öksürüyor, nöbete tutulmuş gibi titriyordu.
Osin, «Niye yavaşladın?» diye bağırdı ansızın. «Ne oluyor? Delirdin mi sen?» Şoföre doğru eğilmişti. «Nedir? Ne oluyor?»
«Albay Yoldaş! Bir bakın!» Boğazındaki gıcık rahatça konuşmasına olanak vermiyordu. «Öne bakın bir kere!»
Kasyankin, «Titkov!» diye inledi. «Titkov geri dönüyor galiba!» şoförün omuzunun üstünden uzanmış, iki eliyle kanapenin arkasına yapışmıştı. Kucağındaki silah, yere, Vesnin'in ayaklarının dibine düştü.
Şoför. «Tanklar!» diye bağırıyordu. «İleride Alman tankları var!»
«Nerede? Ne tankı?» diye haykırdı Osin. «Nereden geliyorlar? Onlar bizim T34'lerimiz! Sen sür bakayım! Aklını kaçırmışsın oğlum. Hadi gazla.»
Vesnin'in ayaklarının dibindeki makineli tüfek durduğu yerde zıplıyordu. Tümen komiseri Kasyankin'e seslenmeye, silahı almasıp, söylemeye hazırlanırken sesi gırtlağında tıkanıp kaldı, Önde olanları görmüştü birden. Araba, köyün dışındaki alçak tepeye tırmanıyordu. Onlardan epey önde giden muhafız birliğinin arabası, eğimin başındaki noktaya, uzaklardaki alevlerin pembeliğiyle aydınlanan tepeye kadar çıkmışken geri dönmek için manevra

yapmaya başlamıştı. Şoför, bir geri, bir ileri vitese takıyor, aracı olduğu yerde döndürmeye çalışıyordu. Arabanın az ötesinde de saman yığınlarını andıran karaltılar yükseliyordu. Titkov'un şoförü arabanın burnunu çevirmeyi başarabilmişti sonunda; yoldaki çukurlara girip çıkarak hızla geri geliyordu. Sağ ön kapı açılmış, Binbaşı Titkov dışarı uzanmıştı. Görünüşe bakılırsa sesini onlara duyurmaya çalışıyordu. Derken elindeki makineli tüfeği doğrultup havaya ateş açtı.
«Gelenlerin bizim T34'ler olduğuna emin misiniz, Osin?» Vesnin öyle soğukkanlı bir tavırla konuşmuştu ki kendi sesini tanımakta güçlük çekti. Birkaç saniye sonra da anî bir frenle ön kanapenin üstüne düştü. Ne var ki düşmeden önce görmüştü göreceğini. Morumsu karların üstünde ilerleyen karaltılar çevreye kıvılcımlar saçıyor, tankların madenî tangırtısı kolayca duyuluyordu. İlerdeki karanlıkta bir alev parıltısı görülmüş, ardından da korkunç bir patlama olmuştu. Tepedeki arabanın önünde bir alev konisi yükselince araç baş aşağı döndü. İçinden tek bir kişi çıktı. Başını eğerek, zikzaklar çizerek yoldan aşağı koşuyor, tüfeğini kafasının üstünde sallıyordu.
«Geri dön!» diye haykırdı Osin. Şoförün omuzuna vurarak bağırıyordu. «Çabuk ol, diyorum. Hemen geri dön! Gerisin geri köye!»
«Almanlar! Almanlar nasıl gelmişler buraya?» Köpek yavrusu gibi inleyen Kasyankin bir köşeye büzülmüş, bacaklarını da karnına toplamıştı. Bu garip hareketlerle sesindeki dehşeti farkeden Vesnin, korkunun ona da bulaşabileceğini sezdi.
«Sus, Kasyankin!» Emir subayının titrek dizlerine vuruyordu öfkeyle. «Sesini kes, diye yineledi. «Kendini toplamaya bak.»
«Üstümüze geliyorlar! Tankların önünden kacamayaca. ğız!» Kasyankin bir yandan inliyor, bir yandan hıçkırıyordu «Ne yapacağız şimdi?»
«Sesini kes dedim!»
Vesnin Osin'in verdiği emirlere kulak kabarttı «Geri dön! Çabuk ol! Gazla bakalım!» şoförün kesik kesik öksürdüğünü duydu, adamın direksiyonu çevirmeye çalışışmı, atılmaya hazırlanan bir vahşî hayvan gibi öne eğilen, sabırsızlıkla gösterge tablosunu yumruklayan Osin'i gördü. Araba yerinde dönerken yan camdan tanklara bir göz atmak istedi. Aracın burnu geri dönmüş, yokuş aşağı kaymaya başlamışlardı şimdi. Bunu farkettiği an ikinci bir kızıllık gördü, gözlerinin kör olduğunu sandı. Gürültülü bir karanlığa gömülmüştü birden. Camlar kırılıyor, havaya, dayanılmaz bir sıcaklık yayılıyordu. Basınç dalgası canlı bir nesnenin, altında çırpınan, çığlıklar atan bir nesnenin üstüne devirdi onu. Bu beklenmedik durumdan nasıl kurtulacağını düşünürken başka bir şey geldi aklına: Ne olursa olsun bayılmamaya, bilincini kaybetmemeye bakmalıydı. Bunu düşünürken de çığlıkları duydu. Kasyankin miydi bağıran? Yaralanmış mıydı? Niye bağırıyordu böyle?
Katı bir maden parçasının kafasına çarpmasıyla bir iki dakika kendini kaybetti. Gözünü açtığında altındaki canlı hâlâ bağırıp çırpınıyordu. Vesnin, bu karanlık köşede birinin üstünde sıkışıp kaldığını, sağda bulunması gereken kapının

yukarıda olduğunu farketti. Arabanın yoldan çıkıp devrilmiş olması gerektiğini anladı. Dünya fırıl fırıl dönüyordu; gözlüklerini de düşürmüştü o patırtıda. Tam anlamıyla kendini toplamış sayılamazdı henüz. Şaşkın şaşkın gözlüklerini aramaya koyuldu. Ararken de gözü şoföre ilişti. Adamın başlığı düşmüş, kafası, şu anda altta kalan sol ön kapıya yaslanıp kalmıştı. Yanağı, alttaki kar yığmıyla sıkışan kapının koluna dayalıydı. Arabanın motor kapağı uçmuş, ön cam parça Darca olmuştu; garip bir uğultuyla birlikte buz gibi bir hava da doluyordu içeri. Vesnin'in bir anda aklını başına toplamaya yol açan, altında yatan Kasyankin'in çığlıklarını da basman bu uğultu oldu.
«Yaralı mısın, Kasyankin? Niye bağırıyorsun öyle?» Kendi sesini bile güçlükle duyuyordu Vesnin.
«Bacağım...» diye inledi Kasyankin. «Bacağım!»
«Tümen Komiseri Yoldaş! İyi misiniz? Çabuk çıkın buradan! Komiser Yoldaş!» Geniş bir omuz göğün parıltısını görmesine engel oluyordu. Birisi kapının kolunu çekiştirdi, kapı açılınca içeri uzanan ilci el Vesnin'in kollarından tutup çekti. Tümen Komiseri, Osin'in solgun yüzünü seçer gibi oldu.
«Biraz çabuk, Komiser Yoldaş! Bir an önce buradan uzaklaşmak zorundayız! Yaralı değilsiniz umarım? Yürüyebilir misiniz?»
«Osin...» diye mırıldandı Vesnin. «Kasyankin'e bir bakın. Sanırım yaralandı.» Kapıdan tırmandı, yerdeki karların üstüne atladı. Ayakları yere değince arabaya tutunmak zorunda kaldı; başı dönmüştü.
Osin, kapıdan içeri uzanıp bağırdı: «Kasyankin! Gerçekten yaralı mısın, yoksa numara mı yapıyorsun?» Sesi öfkeliydi. «Çık dışarı! Hemen şimdi! Can çekişir durumda olsan da çık! Tüfek nerede? Makineli tüfek nerede?»
O arada, birisi koşarak Vesnin'e yaklaşmıştı. Kulağının dibinde, «Komiser Yoldaş,» diye söylenmeye başlamışken vazgeçti, Vesnin'i çelik parmaklarıyla yakalayarak yere çekti. «Arabanın arkasına çökün,» diye haykırdı soluk soluğa. «Yalvarırım öyle dimdik durmayın, Komiser Yoldaş! Başımız dertte. Tankların buraya nasıl geldiklerini anlayamıyorum. Daha önce hiç görünmemişlerdi bu yörede.»
Muhafız birliğinin komutanı Binbaşı Titkov'du gelen. Vesnin, birinci araba havaya uçmadan onları uyarmak için ateş edenin ve tepe taklak olan arabadan kurtulan tek kişinin Titkov olduğunu o zaman anladı. Muhafız komutanı, Askerî Konsey Üyesini yan duran arabanın arkasına doğru itmiş, sonra da dirseklerini çamurluğa dayayıp makineli tüfeğini 'ferdeki yamaca doğrultmuştu. O yönden yaklaşan gürültüler her saniye artıyordu, ama Vesnin, binbaşının herhan • bir harekette bulunmasına engel oldu.
«Ateş etmeyin, Titkov! Tankların geçmesini bekleyin Heyecanlanmayın! Makineli tüfekle durduramazsınız tankları.»
Titkov, «Özür dilerim, Komiser Yoldaş,» diye hırılda soluk soluğa. «Sizin güvenliğinizi düşünüyorum ben. Sizin canınızı korumakla görevliyim.»
Vesnin, «Özür dilemeyi bırakın,» diye terslendi. «Canınu korumak da benim kendi görevimdir!»

«Hah, gidiyorlar! Köyü soldan sarmaya gidiyorlar!» Titkov heyecanlanmıştı. «Belki de bizi görmezler... On iki tank arkalarında da piyade nakliye kamyonları!»
Gözlükleri gözünde olmadığından Titkov'un keskin gözleriyle gördüğü ayrıntıları seçemiyordu Vesnin. Tanklar, dünyadaki bütün öbür sesleri bastıran tangırtılarla, egzozlarından kıvılcımlar saçarak ilerliyorlardı. Tepenin gerisinden çıkıp geliyor, stepin morumsu karanlığında yol alarak yan yatan arabanın yüz elli metre açığından geçiyorlardı. Kendi çaresizliğinden ötürü acı çeken Vesnin, gözetleme yerinde bulunan Bessonov'la Deyev'in bu tankların varlığından, köyün kuzeybatı yönünden de sarılacağından habersiz olduklarını düşündükçe büsbütün kederleniyordu.
O, bunları düşünürken arabanın üstünden mermiler uç maya başlamış, Binbaşı Titkov, gözlüksüz komiserin göremediği bir ayrıntıyı görmüştü. On kişilik bir Alman birliği tepeden aşağı iniyordu. Tank ateşine tutulan arabalarda sağ kalan olup olmadığını saptamak üzere gönderilmiş bir birlikti bu.
Almanlar ağır ağır iniyorlardı yokuşu, İki kişi, bir hafif makineliyle birlikte, biraz yukarda kalmıştı. Biri dört ayak üstünde durup makineli tüfeğe destek oluyor, öteki ateş ediyordu. Bir dakika önce Almanların onları görmeden geçip gidecekleri umuduna kapılan Binbaşı Titkov, umutsuzluk bakıyordu şimdi Vesnin'e. Oysa Vesnin eldivenlerini çıkar' mış, tabancasını çekmişti. Titkov'un bakışlarında okunan haberi çok iyi yorumlamıştı tümen komiseri.
Itvoşun: « ivoy nehrine varmaya bakın! Sizi korumak için ateş açarız biz! jfaSyankin, komiseri sen götür! Kalk oradan, Kasyankin! tfalk diyorum! Emrediyorum!»
Albay Osin, emir subayını arabadan dışarı çekmiş, sağ eliyle çamurluğa dayayarak dik tutmaya çalışıyordu. Sol eliyle de makineli tüfeği kavramıştı. Gelgelelim Kasyankin ayakta durmamakta direniyor, albay onu bırakır bırakmaz vine karın üstüne çöküp çılgınca bir yakarıya başlıyordu.
«Albay Yoldaş... Bacağım... Yalvarırım, Albay Yoldaş! Bacağım çıktı. Ayakta duramıyorum!» Osin'in demir pençesinden kurtulmak için sağdan sola kayıyordu boyuna. Yüzü gerilmiş, gözlerinden dökülen yaşlarla sırılsıklam olmuştu.Vesnin karşısındaki yaratıktan iğrendi.
«Onu kendi haline bırakın,» dedi. Ölüm korkusu taşıyan bu çığlıklarla yakarılar, sırtına soğuk bir elin değdiği izlenimini veriyordu komisere.
Osin, Kasyankin'in gevşek gövdesini alaycı bir hoyratlıkla yere bırakıp Titkov'la Vesnin'in yanına sokuldu. Sorumluluğun tümü onun omuzlarındaymış gibi emir vermeye koyuldu.
«Tümen Komiseri Yoldaş, siz hemen köy evlerine doğru ilerlemelisiniz! İster koşun, ister sürünün! Orada saklanacak yer bulabilirsiniz. Topu topu iki yüz metrelik bir yolunuz var! Titkov, siz ve ben buradaki durumu kollayacağız. Kasyankin'in hiç bir işe yarayacağı yok.»
Emir subayının çığlıkları Vesnin'in kulağından silinmiyordu bir türlü; Kasyankin inleyen bir yumak halinde arabanın altında yatıyordu.

Vesnin, «Hayır, Osin,» diyerek tekerleklerin arkasına dikildi, tabancasının emniyetini açıp, «Ben bir yere gitmiyorum,» diye söylendi. «Neden gideyim? Hiç bir yararı olmaz, Osin.»
«Komiser Yoldaş! Anlamıyor musunuz?» Osin, solgun yüzünü Vesnin'in burnuna dayamış, bas bas bağırıyordu. «Anlamıyor musunuz, Tümen Komiseri Yoldaş?»
«Çok iyi anlıyorum... unları burada Karşılayacağız, oSin Durumu, açıkça görüyordu Vesnin. Koşulları mantık "? çülerine vurmuş, umuda kapılmanın yersiz olacağını an] mıştı. Köyün ilk evlerine varabilmesi için pırıltılı göğun ," tında iki yüz metrelik bir yol geçmesi gerekiyordu. ftac " yolu olmadığını, kaç kez başkalarının başına gelen şeyin s nunda onu da bulduğunu biliyordu. İnsanın yüzüne kapana kapılarla ilgili bir karabasanı andırıyordu durum. Yamar tan inen Almanlar arabaya yaklaşıyorlardı. Bu umutsuz çar pışmayı önermesinin tek nedeni, onlara daha çok zaman ka zandıracak bir seçenek bulamamasıydı. Ne var ki orada Ölebileceğine, bir saat, ya da yarım saat sonra her şeyin bitfe. bileceğine, varoluşunun sona erebileceğine inanmıyordu hâlâ Miyop gözlerini kısmış, tabanca tutan eli çamurluğa <Ja. yalı, ileriyi gözleyip duruyordu. Öldürücü maden parçasının soğukluğunu avucuyla değil de sırtıyla duyuyordu sanki. İki yanında dikilen Osin'le Titkov aralarına kıstırmışlardı tümen komiserini.Tanklar, yeri göğü inleten bir gümbürtüyle ilerliyor, köyü kuzeybatıdan sarıyorlardı. Otomatik tabancalarıyla ateş eden keşif birliği geniş bir araziye yayılmıştı aşağılara inince. Makineli tüfek susmuştu. İlk açılan ateş bir araştırma niteliğindeydi anlaşılan. Alman askerleri daha büyük bir güvenle yürüyorlardı şimdi. Arada sırada birbirlerine seslendikleri işitiliyordu.
Osin bir küfür sallayıp, «Ateş!» diye bağırdı. Çamurluğa yaslanarak, yerlerini, varlıklarını belli edecek olan mermileri sıktı. Makineli tüfeğin kekeleyen ateşi, sımsıkı kasılan çenesini, bir kayayı andıran yanağını aydınlatmıştı. «Ateş edin,)Titkov! Gebertin domuzları! Yaklaşmalarına izin vermeyin! Hemen öldürmeliyiz onları!»
Titkov da sol yana ateş etmeye başladı. Mermilerini boşa harcamak istemeyen Vesnin, yamacın morluğuna yayılan karaltılara yalnız iki kurşun sıktı. Gelenler, ateş edildiğini görür görmez karlara gömülmüşlerdi. Bir an hiç karşılık vermediler, derken otomatik tabancalarından Öyle yakındaydılar ki hava titreşimlerle dolmuş gibiydi Mermi takırtısının arasından kırık dökük Rusça konun birinin seslendiği duyuldu: «Ruslar! Ateş açmayın! Açlayın ateş!»
Vesnin, bir kar yığınının arkasından doğrulan, hu sözleri söyledikten sonra yine yere çöken gölgeyi farketjşti. Aynı uyarı bir kez daha duyuldu: «Ruslar! Her şey jjaputt! Teslim olun!» Vesnin, nefret ettiği bu sese doğru iki 2 ateş etti. Dudağını ısırarak yeniden nişan alırken, Osin'in cok uzaklardan, bir sis bulutunun ardından geldiği izlenimini veren sert sesini işitti.
«Sen git de o kaputt'u başkalarına anlat... Teslim olmuyoruz, faşist domuz! Teslim olmuyoruz.»

Hafif makineli, arabanın yirmi metre ilerisinden takırdamaya başladığında Almanların bu kadar yakında olabileceklerine hâlâ inanmıyordu Vesnin. Kaçınılmaz sonucun böylesine yaklaşmış olabileceğine inanmıyordu belki de. Hemen şu anda, hemen bir dakika sonra bitemezdi her şey. Osin'le Titkov'un cephaneleri tükenmediği sürece dayanabilirlerdi. Ya da kendi tabancasında tek bir kurşun kalıncaya kadar. İçgüdüsel bir davranışla parmağını tetikten çekip, acaba kaç tane kaldı, diye düşündü. Önemli olan soğukkanlılığı elden bırakmamak, telâşa kapılmamaktı. Titkov'un yedek tabanca kurşunu vardır mutlaka. Mutlaka vardır...
«Binbaşı Titkov, sizde...»
Kelimeler boğazına takıldı birden. Göğsüne korkunç biracı, yakıcı bir acı saplandı. Geriye devrildi. Yarım kalan cümlesi bir hırıltıya dönüşürken Binbaşı Titkov'un ona çevrilen, bu beklenmedik şanssızlık karşısında kapıldığı telâşı belli eden gözlerini gördü. Binbaşının gözlerindeki umutsuzlukla hayret Vesnin'i de şaşırtmıştı. Acaba yüzümden neler okunuyordu, diye düŞündü bir an. Tabancayı tutan eliyle göğsünü yokladı. Başına gelen kaçınılmaz şeyi oradan alıp atmak istiyordu sanki Şimdi olamaz! Böyle olamaz! Böyle çabucak ha? Ansızın 0 kaçınılmaz şeyin niteliğini anladı. İçi rahatlamıştı biraz.
«Tümen Komiseri Yoldaş! Yaralandınız mı? Nerede? V ranız nerede?» Tanıdık bir sesti bu; gene de çok yabancı liyordu nedense. Üstelik çok güç duyuluyor, koskoca bir bo* luğa dağılıp gidiyordu. Gözlerinin önünde kızıl dalgalar yiy/ selmiş, cayır cayır yanan bir çölü, ya da sıcak, boğucu bi yaz gecesini andıran ışıltılı bir karanlığın üstüne doğru iler lemeye başlamıştı. Bunun ne olabileceğini anlamaya çalış^. ken kızı Nina'yı gördü birden. Kendisi de kızının yanındaydı Sıcak bir yaz gecesinin karanlığında, Sochi plajının yakınlarmda bir yerdeydiler. Birinci karısından ayrıldığı yıl, 1935 yılında gitmişlerdi Sochi'ye. Beyaz pantolonla siyah ceket g[. yiyordu nedense. İkisinden başka kimse yoktu plajda. Utançtan boğazı yanıyordu Vesnin'in. Çünkü gündüzleri kızıyla geldiği bu plajda, akşam karanlığı çöktükten sonra bir başka kadınla, şimdi ikincisi karısı olan kadınla buluşuyordu. Küçük Nina, ortalıkta dönen bir şeyler olduğunu anlamış, .boyuna huysuzluk ediyor, minik elleriyle beyaz pantolona asılarak ağlıyordu. Moskova'ya, anneye dönmeleri için yalvarıyordu. «Artık gidelim buradan! N'olur babacığım! Evimize dönmek istiyorum ben. Annemi istiyorum. Lütfen eve götür beni...»
Vesnin, pantolonunu çekiştiren küçük elleri, bacaklarına yaslanan ince gövdeyi teninde duyuyordu. Kızına korkulacak bir şey olmadığını, her isteğinin yerine getirileceğini söyleyebilmek için çabaladıysa da bir türlü konuşamadı. Kıpırdanmasına da olanak kalmamıştı artık; yer altıdan kayıyordu...
Göğsüne çarpan makineli tüfek mermileri iki adım geriye atmıştı Vesnin'i. Tabanca tutan elini bu beklenmedik, sert darbeye hedef olan göğsüne götürdüğünde sırtüstü yerde yatıyor, boğazından kan akıyordu.
«Titkov! Komisere ne oldu? Ne oldu orada?» Vesnin, Osin'in ateşi kesip ona doğru koştuğunu görmedi. Binbaşı Titkov da tümen komiserinin yanına

çökmüştü. Titkov dehşete kapılmış, komiserin delik deşik olan, kana bulanan paltosunun önünü yokluyordu şaşkın şaşkın. Vesnin ne jitkov'un verdiği kısa karşılığı duyabilirdi artık, ne de Osin' jjj karanlığa savurduğu küfürleri.
«Allah beş bin belâlarını versin! Kahrolasıca Alman dokuzları! Binbaşı Titkov! Ölmüş bile olsa komiseri buradan götürmek zorundayız! Anlaşıldı mı? Sırtınıza alın onu! Evlere koşun. Yolun kıyısındaki hendekten gidin! Ben arkanızdan gelirim!»
Dişleriyle dudaklarını kanatan Titkov, Vesnin'i geniş, güçlü sırtına yükleyip ilerledi. Osin birkaç dakika daha kaldı arabanın yanında. Almanları ateş yağmuru altında tutuyor, bir yandan da sövüp sayıyordu. Alman makineli tüfeğinin sesi kesilince ayağa kalkarak otomatik tabancanın namlusuyla çamurluğa vurdu. Arabanın altından boğuk iniltiler, sayıklamayı andıran abuk sabuk sözler duyuluyordu. Sonunda eğilip bağırdı:
«Kasyankin! Seni pis korkak seni! Burada insanlar ölüyor! Sen hâlâ sağsın oysa! Almanların önünde diz çökmek miydi niyetin? Canını kurtarmaktan başka şey düşünemez miydin? Bacağının çıkmış olması ateş etmene de engel mi oluyordu? Çık oradan, pis köpek! Çık diyorum!»
«Albay Yoldaş! Yalvarırım Albay Yoldaş! Yapmayın! Lütfen! Benim suçum yok! Elimde değil!» Kasyankin sürüne sürüne arabanın altından çıkıyordu.
«Vurun beni! Şuracıkta öldürün!»
Osin, «Kes sesini!» diye hırladı kenetli dişlerinin arasından. «Seni öldürmek için atılan mermiye yazık olur! Çık, korkak! Titkov'un arkasından koş! Çabuk ol! Çabuk ol yoksa fikrimi değiştirip seni vururum!»
Birden eğildi, sert bir hareketle, Kasyankin'in sesiyle konuşan, bakışları donuklaşmış bir et yığınını dışarı çekti.
«Sus, pis köpek! Yürü dedim!»
Ardından kendisi de fırladı, iki büklüm koşarak yolun kıyısındaki hendeğe atladı. Titkov'a yetişmek istiyordu. Ölü komiserin .şimdiden soğumaya başlayan cesedini yüklenen Titkov, bazen koşarak, bazen dört ayak üstünde emekleyerek 'terliyordu.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

BATARYANIN son topu, Ukhanov'un, bir mucize sayesinde sağlam kalan topu, yanan köprüden bir buçuk kilometre uzakta bir yerde mevzilenmişti. Bataryanın çoktan susturulan üç topundan getirilen mermiler gecenin geç saatlerinde tükenince, o top da son ateşli soluğunu vermiş oldu.
Orgeneral Hoth'un komutasındaki Ordu Grubuna bağlı olan tankların Mişkova Irmağını aştıklarını, Bessonov'un ordusunun sağ kanadındaki iki noktayı yararak ilerleyip hava kararırken Deyev'in savunma hatlarına girdiklerini, sonra da ikiye ayrılarak Çerepanov'un Kuzey kıyısında mevzilenen alayını sardıklarını ne Ukhanov bilebilirdi, ne de Kuznetsov. Gelgelelim onların bildiği bir şeyler de vardı elbet: Tankların bazılarının kesin bir sayı söylemek güçtü günün sonuna

doğru komşu bataryaları da susturduklarını, önde ve solda mevzilenen piyade taburunu ezdiklerini, vadinin tepesindeki topçu birliklerini yerle bir ederek bunların içinde Drozdovsky'nin bataryası da bulunuyordu karşı kıyıya geçtiklerini farketmişlerdi pekâlâ. Bundan kısa bir süre sonra da Katyusha'lar köprüyü ateşe vermişti. Ukhanov'la Kuznetsov için anlaşılması en güç olan şey, çarpışmaların, karanlığın bastırmasıyla birlikte uzaklaşmış olmasıydı. Bütün Kuzey ufku, yarım yuvarlak biçiminde bir kızıllıkla aydınlanmıştı şimdi. Oysa bu yönü geri hatlar diye düşünüyorlardı onlar. Güney kıyısında sürüp giden çarpışmalar da sona ermişti nedense. Çarpışmalar sona ermişti.Her şey bir alev yığını halindeydi hâlâ; koskoca, kara delikler görünen asker nakliye kamyon ları, iskeletlerinden kızıl kıvılcımlar sıçrayan Opel kamyonun Tankların arkasına gizlenen Opel'leri savaş sırasında hiç görmemişti Kuznetsov.
Rüzgâr, ırmak vadisinin tepesindeki karları savuruyor, jayida kalan yanık tanklarla taşıt araçlarından kıvılcımlar uçuyordu. Ortalığa yayılan sessizlikten ötürü daha da ürIcünç görünen ateşler ve havada uçan kar taneleri yorgun gözleri yaşartıyordu. Bataryanın önünde kalan üç tanktan dumanlar tütüyordu hâlâ. Yağlı dumanlar kızgın maden, kauçuk ve yanık insan etinden yayılan mide bulandırıcı, baygın kokuyu her yana dağıtıyordu.
Yanık et kokusunun verdiği bulantı dayanılmaz bir ölçüye varınca Kuznetsov gözlerini açtı. Ön siperin üstüne uzanıp uzun uzun öğürdü. Gelgelelim midesi boş olduğundan hiç bir şey çıkarmamış, bulantıdan da kurtulamamıştı. Öğürmekten göğsüne sancı saplanmıştı üstelik. Sonunda ağzını silip ön siperden aşağı kaydı. Ukhanov'la top mürettebatının bu gösteriyi izlemiş olmasından hiç utanç duymuyordu; öyle şeylerin önemi kalmamıştı artık.
Duyularını yitirmiş gibiydi Kuznetsov. Yaptıklarını bir başkasının yaptığını, düşündüklerini bir başkasının düşündüğünü sanıyordu. Bu bir tek günün içinde her şey değişmiş, her şey alt üst olmuştu. Ölçü birimleri yirmi dört saat öncekinden çok farklı, olayları değerlendirmede kullanılan yargılar bambaşkaydı şimdi. Her bakımdan çırılçıplak olduğu izlemmiyle oturuyordu yerinde. Sonunda, «Ne yapayım, elimde değil,» diye mırıldandı. «Öğürmekten bağırsaklarım çıkacak...»
Ağrıyan göğsünü ovarak top mürettebatına baktı. Bataryanın önündeki sessizliğin farkında değildi; savaşta, işitme duygusunu da kaybetmişti sanki. Üstçavuş Ukhanov atış platformuna oturmuş, yorgunluktan dik tutamadığı kafasını ön sipere dayamıştı. Yarı inik gözkapaklarının ardındaki gözleri kıpırtısızdı. Karşıdan bason mermiyi de kullandıklarını bildirince top komutanı Uklynov garip bir kahkaha atmış, yere, topunun yanına yığıhyj misti. O anlamsız gülüş hâlâ silinmemişti yüzünden. Dürbi1 nü boynunda sallanıyor, yığıldığı yerde oturuyordu o zaman dan beri. Donuk bakışlı gözlerini, gökteki yeni kızıllığa, So çarpışmalara sahne olan Kuzey kıyısında ara sıra atılan for mermilere çevirmişti.

Topun namlusu da soğumamıştı henüz; kızgın madenin üstüne düşen kar taneleri cızırdayarak buharlaşıyor, ma. vimsi kıvılcımlar karanlıkta ateş böceklerini andırıyordu.
Kuznetsov, «Ukhanov!» diye seslendi usulca. «Duyuyor musun?»
Takım komutanının sesini güçlükle işiten Ukhanov —top atışından sağırlaşan tek kişi Kuznetsov değildi elbet— kayıtsız bakışlarını teğmene çevirdi, sonra da elini kaldırıp havada bir yuvarlak çizdi. Kuznetsov, zonklayan kafasını, öne< eğdi.
«Olabilir,» diye mırıldanarak topun başında kalanlara bir göz attı. Savaşın nasıl sonuçlandığını onlar da anlamışlar mıydı acaba?
Kuznetsov'la Ukhanov'dan başka iki kişi daha vardı topun başında: Nechayev ve Çibisov; o takımın mürettebatından kalan son iki kişi. Saatlerdir süren çarpışmalar, gerçeklerin sınırlarını silmiş, adamların fizik güçleri de, düşünme yetenekleri de tükenmişti. Hiç bir şey sormuyor, hiç bir şey görmüyorlardı onlar. Nişancı Nechayev, nişangâhın önünde diz çökmüş durumdaydı hâlâ; kafasını koluna dayamıştı. Ağzı, bir türlü engel olamadığı esnemelerle açılıp kapanıyordu. Görünüşe bakılırsa temiz havaya doymak bilmeyecekti. Çibisov da topun öbür yanına kıvrılmış, koca kaputunun içine büzülmüştü. İki günlük sakalla örtülü, kirli, morarmış suratının küçücük bir bölümü görünüyordu yalnızca. Başlığını aşağı çekmiş, yakasını yukarı kaldırmıştı. Ciğerlerine yeterince hava doldurmakta güçlük çekiyordu o da; derin soluklar alıyor, kesik kesik inliyordu.
«Hey Tanrım... Dayanamayacağım... Artık dayanamayacağını... Hey Tanrım...»
Kuznetsov, bu sayıklamaya benzer tekdüze yakarıyı tutturan Çibisov'a dikti gözlerini. Terden ıslanan gövdesi ve Remli iç çamaşırlarıyla ceketi buz gibi olmuştu; esinti kaputundan içeri işliyordu. Havasızlıktan esneyip duran Nechayev'in çenesinin çatırtısını rahat bir soluk almasına engel olan yanık et kokusunu duydukça boğaz kaslarına kramp gireCeğini sanıyordu. Tiksintiyle yutkunup Çibisov'un yanma gitti.
«Neyin var, Çibisov?» diye sordu mırıldanarak. «Hastalanıyor musun yoksa.» Emirerinin yakasını açıp baktı.
Yakanın altından, ecinni gözünü andıran tek bir göz göründü. Tek göz, karşısındakini tanıdığını farkedince kirpiklerini kırpmaya, daha insanca bir bakışla bakmaya başladı. Çibisov kendini toplamaya çalışıyor, mırıl mırıl söyleniyordu.
«İyiyim, Teğmen Yoldaş. Bir şeyim yok! Sapa sağlamım ben! Hiç üzülmeyin! Kalkayım mı? Ateş edeceksek hazırım...»
Kuznetsov, «Ateş edecek mermi kalmadı,» diye söylendi. Çibisov'un savaş sırasındaki davranışları silik görüntüler olarak gözünün önünde canlandı; kama gövdesine uzanan elleri, yürüyüşe başladıklarından beri kafasından çıkarmadığı kulaklıklı başlığın altındaki ürkek suratı ve özellikle de her an en kötü olasılığa hazır olduğunu belirten, iki büklüm duran sırtı. Herhangi bir cephaneci kadar iyi iş görmüştü Çibisov. Ne var ki o kambur sırt, Kuznetsov'da küçümsemeye

dönüşen bir acıma uyandırmış, «Öyle sürünür gibi durma!» diye bağırmamak için kendini güç tutmuştu. Son anda, Çibisov'un, babası sayılacak kadar yaşlı, üstelik de beş çocuk sahibi olduğunu hatırlamıştı hep.
«Şimdilik yapılacak hiç bir şey yok, Çibisov,» diye mırıldandı. «Sen biraz dinlen.» Safrası boğazına yükselmişti yine. birden, çevredeki ıssızlıktan korkuya kapıldı.
Bataryadan bir tek top kalmıştı geriye. Mermileri tükenm'Ş> kendisinin de içinde bulunduğu dört kişilik bir topluluk öderin anlaşılmaz bir cilvesiyle, aralıksız çarpışmalarla geçen o günü ve akşamı atlatıp sağ kalmayı başarmışlar, larla birlikte savaşanlardan biraz daha fazla yaşamayı jjı etmişlerdi. Ne var ki sağ kaldıkları için sevinmek akıllarım gelmiyordu. Almanların savunma hatlarını yardıkları, sava şın geri hatlara yayıldığı ve yeniden saldırmak için gü'nün ışımasını bekleyen tankların ilerde bir yerde oldukları bes. belliydi.
Topun da tek mermisi kalmamıştı. Son yirmi dört saat içinde çektikleri, hastalığın dönüm noktasını atlatan hastalara benzemişti Kuznetsov'u. Tanklara ateş ederken duy. duğu baş döndürücü sarhoşluğu, kendi gücünden aldığı hazla direnirken kapıldığı coşkunluğu unutamıyordu. Bilinçaltmdan yükselen bu duygular, içinde o amansız öfkenin, o büyük nefretin canlanmasına yol açmıştı yine.Bana ne oluyor, diye düşündü. Çılgınlık bu! Çarpışmaların sona erdiğine üzüleceğim neredeyse. Bundan böyle ölüm olasılığının kalmadığını düşünmeye başlarsam ölürüm. Belki bugün, belki de yarın...
«Teğmenim... Hey, Teğmen Yoldaş! Biz burada ölecek miyiz, Teğmen Yoldaş? Yoksa yaşamanın bir yoluna mı bakacağız? Açlıktan ölüyorum ben! Bir at bulsam çiğ çiğ yerim! Neden hiç birinizden ses çıkmıyor be? Uykuda mısınız hepiniz? Size ne oldu, Teğmen Yoldaş? Öldünüz mü, yaşıyor musunuz?»
Üstçavuş Ukhanov'du bağıran. Artık hiç bir işe yaramayan dürbünü kafasından sıyırmış, ön siperin üstüne atmıştı. İçi pamuklu ceketine sarılıp ayağa kalktı. Durduğu yerde sallanıyor, ayaklarını birbirine vuruyordu. Birden, hiç bir uyarıda bulunmaya gerek duymadan, Nechayev'in bacağına bir tekme attı. Nişancı hâlâ dizlerinin üstünde duruyor, birbiri ardına gelen esneme nöbetlerini geçiştirmeye çalıştıkça kafasını sallıyordu.
«Amma da esnedin be gemici yoldaş! Esnemekten n.e yarar umduğunu bir bilsem! Kalk hadi, kalk; boşuna zaman kaybetme orada!»
Gelgelelim Nechayev ne kalkıyor, ne karşılık veriyor, ne de esnemeyi kesebiliyordu. Tam bir çöküntü halindeydi. Tank motorlarının homurtusunu kulaklarının içinde duyuyor, karargâhın çapraz siyah çizgilerinin ortasında yalazlanan kanLjınızı alevler gözlerini yakıyordu. Ölümü çağıran her atışta giçarklarına uzanmış, elinin altındaki yuvarlakları nefret ettiği o yuvarlakları okşarcasına çevirmişti hep. Top dürjjjjnünün başında geçirdiği saatler içinde öyle çok trotil gazı yutmuştu ki ciğerleri temiz hava özlemiyle yırtılıyordu. Sinirlerinin ne durumda olduğunu da kimseler bilemezdi.
Ukhanov, hiç de kötü niyetli olmadığını belirten bir sesle: «Buna karı kız hikâyeleri anlatmak gerek,» diye söylendi. «Bakın nasıl canlanır o zaman.»

Nişancının çizmesini tekmeledi bir kez daha. «Hişt, Nechayev! Tekme attığımı duymuyor musun yahu? Uyan artık uyan! Sürü sürü kadın dolaşıyor ortalıkta.»
Kuznetsov: «Adamı rahat bırak, Ukhanov,» dedi bezginlikle. «Bırak öyle dursun. Kimseye ilişme. Sen biraz burada bekle.» Bilinçsiz bir hareketle tabancasını düzeltti. «Ben az sonra dönerim. Yakınlarda Almanlardan kimse yoksa bataryayı bir dolaşmak niyetindeyim. Ne var, ne yok bir görelim bakalım.»
Ukhanov eldivenlerini birbirine çarptı, sarkık omuzlarını kaldırdı.
«Neyin var, neyin yok olduğunu ben söyleyebilirim size! Sıfıra sıfır, elde sıfır. Koskoca bir sıfır var ortada. Sıfırın göbeğindeki delik de biziz! Biz, dördümüz. Dört yanda da Almanlar var. Sağda, solda, arkada! Hatlarımızı yarıp geçtiler. Ne güzel bir durumdayız ama! Stalingrad'da Almanlar çember içinde, burada da biz! Gerçekten eşsiz bir gün oldu, değil mi? Ne derler bir de? Cehennemden kötü yer bulunamazmış ha? Yalan canım, yalan! Neyse, gene de şanslı sayılırız, değil mi?» Şanslı olmanın düşüncesi koca çavuşu sevindirmişti sanki. «Oturup şükran duası etsek yeri var!»
«Kime şükretmeyi düşünüyordun ki?» Kuznetsov, top kundağının dibine çöken Çibisov'la Nechayev'e bir göz ath «Tanklar bu gece saldıracak olurlarsa bizi ezip geçerler. Ne mermimiz var, ne de kaçacak yerimiz. Onun için dua edeceksen tankların yerlerinde kalmalarını dile!»
Ukhanov, «Aman, aman, iyi ki açıkladınız,» diye sg lendi gülerek. Sonra da daha ciddî bir tavırla sordu: «J yapmamızı öğütlersiniz, Teğmen Yoldaş?»
«Ben gidip öbür toplara bakayım bir kere. Sonra kara veririz.»
«Karar veririz ha? Siz ve ben karar vereceğiz öyle mjv Ya Drozdovsky? Batarya komutanı nerede peki? Gözetle, me yeriyle nasıl bağlantı kurabiliriz?»
Kuznetsov: «Evet, biz karar vereceğiz,» diye doğruladı «Başka kim olacaktı? Seni düşündüren nedir?»
«Gidelim de şu toplara bir bakalım hadi.» Topçu çavuşu makineli tabancasını omuzuna asmıştı. «Şöyle bir göz atalım sağa sola. Ne bulacağımızı da biliyorum aslında. Tümenle bağlantımız kesildi. Yalnız tuhafıma giden bir şey var. Köyün buradan uzaklığı en az yedi yüz metre. Oysa görünürlerde tek bir Alman yok.»
«Köyü işgal etmişlerdir? Niye açıkta dolaşsınlar? Yedi yüz metre bir tank için nedir ki? Üstelik buralarda kimsenin bulunabileceğini sanmıyorlardır onlar. Bu kıyıyı temizleyip karşıya geçtiler ya!»
«Tuhaf adamsınız, Teğmen Yoldaş! Ama benden tam numara alırsınız! Savaşacaksam da sizin yanınızda savaşmak isterim!»
«Sağol, eksik olma! Biraz da başka söz et artık. Yağcılığı kesmezsen iyice gevşeyeceğim.»
«Tamam, anlaştık. Haa, aklımdayken sorayım. Bizim kız ne oldu? Sağlık eğitmenini soruyorum. Nerede o? Yaşıyor mu?»
«Yaşıyor. Sığınakta, yaralıların yanında olsa gerek. Senin topunun başında yaralananları taşıyordu sığınağa. Hiç farketmedin mi?»

«Tanklardan başka hiç bir şey farkedecek durumda değildim. Başka bir şey düşünecek durumda da değildim ya!»
Top mevziinden çıkıp da daracık hendekte ilerlemeye başladıklarında sessizlik kurşun gibi bir ağırlıkla bastırdı tepeden. Teğmenle topçu çavuşu o ağırlığın altında ezildiklerini duyuyorlardı. İlk duraklayan Kuznetsov oldu. Kulağa ayak sesleri de kesilmişti. Çok uzaktan, karşı kıyıdan ge"n bir makineli tüfek takırtısı sessizliği vurguladı. Makinecin ateşi kesilince geceye bir ölüm ıssızlığı çöktü. Duyu,an tek şey kendi kulaklarının sinir bozucu uğultusuydu. nerken Ukhanov'un sesi yükseldi: «Siz ne duydunuz, Teğmen Yoldaş? Gerilerden gelen bir Alman makinelisi miydi o?»
«Senin kulakların da uğulduyor mu, Ukhanov?» Kuznetsov kuşkuya kapılarak şapkasını çıkarmıştı. Sağır olduğuna inanmak istemiyordu. «Sen bir şey duyuyor musun?»
«Benim kulaklarıma çekirgeler dolmuş gibi. Onca atıştan sonra olacaktı elbet.»
«Başka bir şey duymuyor musun?»
«Karşı kıyıdaki çarpışmaların kesildiğini belli eden bir sessizlik var. Başka bir şey duymuyorum. Ne oldu acaba? Oradaki hatları da yarıp daha gerilere mi yürüdüler? Siz ne diyorsunuz?»
«Nasıl da sessiz ortalık!»
«Ölüm sessizliği,» dedi Ukhanov. «Sanırım cephe çöktü. Stalingrad'a kadar kovalıyorlar bizimkileri. Biz de burada yapyalnız kaldık... Kuzeydoğuya bir bakın, teğmenim. Kızıllık Stalingrad'ın üstünde. Aşağı yukarı otuz kilometre uzakta.»
«Dinle!» Kuznetsov sipere dayanıp kulak kabarttı. «Oralarda bağıran biri var sanırım... Yoksa bana mı öyle geldi?»
Piyade mevzilerinin arkasından bir insan sesi geldiğini sanmıatı. Ses, bir duyulup bir yok olmuş, kızılımsı karların arasında boğulmuştu. Teğmen, soluk almaya çekinerek başlığını çıkardı, kulaklarındaki uğultuyu unutmaya çalışarak dinledi. Karşı kıyıdaki sessizliğin üstünde yükselen aydınlıca, kuzeydoğu ufkundaki soluk kızıllığa takılmıştı gözleri. Bütün bu kıyı boyunca, alevlerden başka hareket eden hiç bir şey yoktu. Yalnızca ateşler, kar taneleri ve yamaçlarda kalan tanklarla zırhlı kamyonlar görünüyordu ortalıkta.
«Stalingrad'a varmış olamazlar,» dedi usulca.
Dünya ölmüştü sanki. Ölmüş, ve bu ğut bıçak gibi kesen rüzgârın altında, çöl aydınlığıyla parlaya' bu ölüm kokulu karlarda yatıp kalmıştı. Ukhanov'la [u ¦ burada, yorgunluktan kımıldayamayan öbür iki kişi de to* pun yanmdaydılar. Bu dört canlı yapyalnız kalmışlar^ Çevrelerinde ölüm ve ıssızlık vardı yalnızca. Aralık gecesi nin buzlu sessizliği sinir bozucuydu.
Başlığını kafasına geçirdi, gülmeye çalışarak, «Ses fa. lan yok,» dedi. «Bana öyle gelmiş. Haklısın, kulaklarımızdaki çekirgelerin işi.»
Hendek boyunca ilerlemeye başladılar yeniden. Ayak sesleriyle giyeceklerinin hışırtısı bir canlılılk belirtisi sayılabilirdi ne olsa.

Ukhanov gülüyordu. «Sesler duymaya başlarsak sonumuz iyi olmaz, teğmenim. Gene de bilinmez. Belki de yaralı bir Alman'm iniltisini duymuşsunuzdur. Yahut da bizim piyadelerden birini.»
«Piyadelerden sağ kalan olduğunu sanmam. Tanklar 'bütün gün dolaştılar orada. Bir gidip bakmalıyız aslında.»
«Evet, anlıyorum. Siz de gözetleme yeriyle bağlantı kurmaya çalışmalısınız. Drozdovsky Komutanla temasa geçebilir belki.»
«Önce bataryayı bir gözden geçirelim, sonra ne yapabileceğimizi kararlaştırırız.» Kuznetsov birkaç adım ilerleyip durdu, garip bir sesle sürdürdü: «Şu Çubarikov'un topunun durumuna akıl erdiremiyorum bir türlü... Nasıl oldu da tankın üstlerine geldiğini görmediler?»
«Onu ben de anlayamıyorum.» Ukhanov yüksek sesle düşünmeye başlamıştı. «Tank onların mevziinin önüne gelince ben de ateş açtım. Hepsi yaralı mıydılar acaba? Onun için mi bir şey yapamadılar?»
«Senin açtığın ateşi gördüm.»
Topa yaklaşmışlardı artık.
Çavuş Çubarikov'un komutasındaki iki numaralı topun yerleştirildiği noktaya gelmişlerdi. Sabah tanklar saldırıya geçti. Çelik paletleri topun üstünden geçmiş, canavarın madenî gövdesi, ön siperin, kaput parçalarının, çizmelerin, pamuklu ceketlerin, cephane sandıklarının üstüne çöküp kalpııştı. Hiç kimse zamanında kaçamamıştı oradan. Her şey yanmış, çarpılmış, katılaşmıştı. Her yanda yanık maden, yanık boya ve kara işleyen barut kokusu vardı. Rüzgâr, tankın bir paletine dayanan, eğrilen top kalkanının deliklerinde ıslık çalıyordu.
Tankın kırağıyla kaplı siyah gövdesinden ve paletlerin altında ezilen toptan öyle bir ölüm havası esiyordu ki Kuznetsov yanaklarının gerildiğini, belkemiğinde soğuk bir elin gezdiğini duydu. Nasıl olmuştu bu iş? Niçin zamanında ateş edememişlerdi? Boğazı sıkışmış, kendisini suçlu bulmaya başlamıştı. Niye ayrılmıştı sanki oradan? Zoya'yla ikisinin Davlatyan'ın takımındaki topla atışa başladıkları o birkaç saniye içinde neler olmuştu acaba? Sahneyi gözünün önünde canlandırmaya çalışıyordu. Ateş etmeye kalkışmışlar mıydı? Alev saçan tank birden ön siperin üstünde belirdiğinde ne yapmışlardı? Yüzleri ne hale girmişti? Olayı uzaktan görmüş, hiç bir yardımda bulunamadan bakmıştı. O birkaç saniye içinde, bütün top mürettebatını, henüz doğru dürüst tanımaya fırsat bulamadığı takım arkadaşlarını kaybetmişti; ayçiçeği sapını andıran upuzun, çocuksu bir boynu olan Çavuş Çubarikov'un, gözlerini uğuşturarak, «Göremiyorum, gözlerime toprak doldu,» deyişini hatırladı; nişancı Yevstigneyev'in kararlı, becerikli hareketlerini, telâşsız sırtını, kulağından akan kanın süzülüp kaputun yakasına damlayışını. «Emir verirken çok bağırın, Teğmen Yoldaş!»
Adamlarının bakışlarını, seslerini aklından çıkaramıyordu Kuznetsov; ölmüş olmaları inanılacak şey değildi. Bir şakaydı bu. Onları yine görecekti mutlaka. Yüzü ve elleri donmaya başladığı halde oradan ayrıla,. mıyor, önleyemediği bir olaydan ötürü kendini suçluyordu. O son birkaç saniye içinde neler olup bittiğini

hatırlamaya uğraşıyordu boyuna.Gelgelelim top mevziinde gördükleri topçuların, şimdiden gömülmüş oldukları için gömülmelerine bile gerek kalmayan, ezik, biçimsiz, parçalanmış gövdeleri kafasındaki sorulara ölüm sessizliğiyle karşılık veriyordu. Duyulan tek ses, rüzgârın hızıyla çelik palete çarpan kalkanın tangırtısıydı. Buz tutan yüzünü yukarı kaldırdı. Arkasında bir yerde inip kalkan bir kazmanın tangırtısı ilk gürültüye eklenmişti. Ukhanov'un koyu renk gölgesi eğilip doğruluyor, top mevziinin arkasındaki girintide mermi kalıp kalmadığını anlamak için yığılan toprağı aralamaya uğraşıyordu. Kuznetsov hiç ses çıkarmadan onun yanına sokularak gözlemeye başladı. Çavuş, iki büklüm kıvrılıp kalmış bir ceset çıkarıyordu toprağın altından. Ölünün kaputu, tankın kısa mesafeden açtığı makineli tüfek ateşinden parçalanmış, kolları bir şeyi sımsıkı kavramıştı.
Kuznetsov: «Kimmiş?» diye sordu boğuk bir sesle. «Kim o, Ukhanov?»
Ukhanov karşılık vermedi. Sertleşen cesedi omuzlarından tuttu, ellerindeki kül renkli, yassı nesneyi alıp yüzünü yukarı çevirdi. Ölünün yüzü donmuş bir toprak tabakasıyla örtülmüş, kimliği seçilmez olmuştu. Kül renkli yassı nesne bir cephane sandığıydı.
Ukhanov, «Mermi taşıyormuş,» dedi. Hırıltıyla göğüs geçirerek elindeki kazmayı yere sapladı. «Sırtından vurulmuş. Mermi almak için eğildiğinde vurulmuştur sanırım. O tankı niye durduramadıklarını bir türlü anlamıyorum, teğmenim. Yoksa hepsi yaralanmış mıydılar?» Başını sallıyordu. «Görünüşe bakılırsa mermileri tükenmemiş. Çubarikov'la Yevstigneyev de birinci sınıf nişancıydılar! Üstelik o tank da daha önce yanmaya başlamıştı!»
Ukhanov'un sesindeki öfke, baş kaldırma ve tartışma havası Kuznetsov'un dikkatini çekmişti. Çavuş, ona karşılık vermeyen bu ölülere kızıyordu sanki. Onları kendi ölümlerinden sorumlu tutuyor, bağışlamadığını belli ediyordu.
Kuznetsov, «Ne olduğunu bilmiyoruz,» dedi boğuk bir sesle. «Kimseyi suçlayamazsın.»
«Kendimi suçluyorum ben!» Ukhanov cephane sandığını ahp ön siperin üstüne fırlatmıştı. «İki kere ateş etmeliydim. Ne var ki altı yedi tank birden geliyordu üstüme! Buradakine gözüm takılmıştı gene de! Çubarikov'u ezen bu tank nişangâhın tam ortasındaydı bir an.» Çukurdan çıktı, yerde yatan ölüye baktı. «Sağolun, çocuklar, hiç değilse bize mermi bıraktınız! Bunu nereye gömeyim, teğmenim?»
«O mermi çukuruna göm,» dedi Kuznetsov. «Ben Davlatyan'm mevzilerine gidiyorum.»
İkinci takımın mevzileri de yıkıntı halindeydi. Mermi çukurlarıyla bomba kraterleri görülüyordu her yanda. Yerde öyle çok mermi kırığı vardı ki insanın ayağının altında takır diyordu adım attıkça. Ortada top mevzii denebilecek bir şey kalmamıştı. Topların nereye yerleştirildiği ancak yıkılan ön siperlerden, yerlerdeki boş kovanlardan anlaşılabiliyordu. Kuznetsov'un atış için kullandığı, geritepme mekanizmasının silindiri delindiği için işe yaramayan top da oracıktaydı. Arkasındaki hendek, Kuznetsov'un muhabe. reci Svyatov'la

konuşmak için sığındığı hendek yıkılmıştı. Yürürken kopmuş bir telefon kablosuna takıldı ayağı. Hiç bir işlevi kalmayan bu ağırlıksız yükü peşinden sürüklediğini farkedince garip bir acı duydu.
Kuznetsov'a acı veren, o günkü çarpışmaların anısı değil, bu büyük yalnızlık, bu ürkünç sessizlikti. Mezarları altüst edilmiş bir mezarlıkta dolaştığını sanıyordu; kendisinden başka sağ kalan yoktu koca dünyada.
Gerisin geri Çubarikov'un topuna yöneldi. Ukhanov'u görmek, çavuşun sesini duymak için acele ediyordu. Ne yapılacağına, hangi sırayla yapılacağına karar vermek zorundaydılar. Mermileri taşımak, sığmakta, Zoya'yı, Davlatyan'la öteki yaralıları aramak, gözetleme yeriyle temas kurmaya çalışmak gerekiyordu. Gelgelelim Ukhanov görünürlerde değildi. Tankın çey. resi de boştu, cephane sandıklarının bulunduğu girinti de Rüzgâr, ezilen, eğrilen madenlerin arasında ıslık çalıyor henüz örtülmüş bir çukurun kabarıklığına saplanan kazma bu korkunç yalnızlığın yeni bir simgesi gibi duruyordu.
«Ukhanov!»
Ne duyan oldu, ne karşılık veren. Kuznetsov bir kez daha, daha yüksek sesle bağırdı.
«Ukhanov! Beni duyuyor musun?»
On siperin gerisinden bir ses yükseldi.
«Teğmenim! Buraya gelin!»
«Neredesin, Ukhanov?»
Kuznetsov önce tabanca kılıfının düğmesini açtı, sonra da ön sipere tırmanıp mermi çukurlarının arasından atlayarak sesin geldiği yönde ilerledi. Çıt çıkmıyordu. Göğe yükselen işaret ışıklarının da arkası kesilmişti. Bataryanın önündeki step dünyanın ucuna kadar uzanıyordu sanki. Rüzgâr yanık maden kokusuyla yüklüydü. Ön siperin gerisindeki arazide kimselerin bulunmadığına inanmakta güçlük çekiyordu Kuznetsov. Ukhanov'un ilerdeki üç tankın arasında, ölgün bir aydınlıkla parıldayan karların üstünde dolaştığını gördü.
«Orada ne buldun, Ukhanov?»
«Teğmenim! Şu ölü Alman'a bakın bir kere!»
İncecik bir kar yağmaya başlamış, tank paletlerinin açtığı derin, köşeli çukurlar şimdiden keskinliğini kaybetmişti. Kuznetsov kendi toplarının önünde yatan birkaç Alman'm cesedini görmekte güçlük çekti ilk anda. Değişik biçimlerde yatıp kalmışlardı adamlar. Yanan tanklarından uzaklaşmak için koşarken, ya da sürünürken ölmüşlerdi. Donmuş kurbağalar gibi yatıyorlardı karın üstünde. Üstlerindeki kara tulumlar, karla örtülmüş olsa bile gövdelerini çevreleyen beyazlığın içinde seçilmelerini kolaylaştırıyordu.
Kuznetsov biraz daha ilerledi, anlayamadığı ve karşı koyamadığı bir merakla eğilip en yakındaki Alman'ın yüzünü inceledi. Sırtüstü yatıyordu adam. Göğsünde acayip bir şişlik belirmiş, ellerini tulumun belinde kavuşturmuştu. Avuçlarının arasında parlak siyah bir nesne tutuyordu. Kuznetsov, bunun kanlı bir miğfer olduğunu anlayamadı birden. Ölünün çıplak başı geriye kaykılmış, uzun saçları karlara dağılıp donmuştu. Çenesi havada, gencecik solgun yüzü

şaşkındı. Bîr şeyler söylemek, bir çığlık atmak isterken ölmüştü sanki; öylece donup kalmıştı yüzü. Yere dönük durduğu için kar serpintisiyle örtülmeyen sol yanağı morarmış, dehşet dolu bir bakışla bakan sol gözü donuk bir parıltıyla aydınlanmıştı. Göğün parıltısı yerdeki kardan onun gözüne yansımış gibiydi. Manevra kayışına bakılırsa subay olması gerekirdi. Üç metre ötede bir mermi çukuru görülüyordu; karnına dolan mermi kırıkları öldürmüştü Alman'ı.
Kim öldürdü onu? Ukhanov mu, ben mi? O mermiyi hangimiz attık acaba? O mu, ben mi? Bu bizi ezmeğe gelirken neler düşünüyordu kimbilir? Kuznetsov, bu dehşet dolu genç surata bakıp duruyor, adamın düşündüklerini asla öğrenemeyeceğini biliyordu. Ölümün kupkuru, madenî kokusu yayılmıştı o yöreye. Alman'ın epey can çekiştiği belliydi; tabancasını çekmeye yanaşmamıştı yine de. Tabanca kılıfı ilikli duruyordu.
Roslavl'daki ilk çarpışmalar sırasında birçok kez bu duruma düşeceğini, savaş alanında ölebileceğim düşünmüş*tü Kuznetsov. Ölümünün nasıl olacağını da gözünün önüne getirmeye çalışmıştı. Bir Alman askeri yanına sokulacak, çizmesinin burnuyla cesedini dürtükleyecekti alay edercesine. Kabaca, hoyratça dürtükleyecekti hem de. Bu aşağılanmayı düşündükçe hep bir tek şey dilemişti Kuznetsov; başından, şakağından vurulmak. En büyük korkusu da öldürücü bir yarayla kıvranmak, yüzünde böyle acıklı bir ifadeyle ölmekti. Bu adam gibi dişlerini göstererek, sırıtır gibi ölenleri çok görmüştü; insanlığa yakışmayan bir sırıtıştı bu. Korkunun çizdiği, ölenin onurunu sıfıra indiren bir gülüştü: Bu aşağılanmadan kurtulabilmek için tabancasındaki son kurşunu harcamamaya özen gösterirdi hep. Boş bir inanç, bir saplantı olmuştu bu davranışı; güvenini arttırıyor du. Evet, tabiî. Bizim mermilerimiz tanka rastlayınca kendini dışarı atmış adam. Demek ölebileceğine inanmıyordu kaçabileceğini sanıyordu. İkinci bir top mermisi üç admj | önünde patladığı zaman bile düşünebilmiş, acı duyduğunu farkederek miğferini yarasına bastırmış. Ölüm denen bilmecenin, asla açıklanamayacak olan bilmecenin çekiciliğine kapılmıştı Kuznetsov.
Çekinerek eğüdi, kar tanelerinin parıltısını taşıyan, soğuktan donmuş siyah tabanca kılıfını eldivenlerini çıkarmadan açmaya çalıştı. Deri kılıf karla örtüldüğünden açılacak yeri bulamadı ilk anda. Bulunca da yerine sıkıca yerleşen tabancayı gıcırtılı deriden çekip aldı. Donuk yağ kokusu çarpmıştı burnuna; birazcık insan terinin kokusunu anımsatan, belli be lir siz bir koku.
Bu sabah Çubarikov da yaşıyordu, bu Alman da. Sonra Almanlar hücuma geçip Çubarikov'la top mürettebatını öldürdüler. Benim, yahut da Ukhanov'un topundan atılan bir mermi de bu Alman'ı öldürdü. Birbirimizi öldüreceğimizi bilmiyorduk bu sabah. Ateş ederken bütün tanklardan, tankların içindeki her insandan nefret ettiğimi düşünüyordum ben. Ya bu Alman? Bu Alman nereye yöneltmişti nefretini? Soluğunu tutarak, yerdeki ölüye, acıyla gerilen yüz kaslarına, ölümün şaşkınlığını taşıyan surata, gökteki parıltıyı yansıtan camlaşmış göze ve miğferi midenin üstüne bastıran ellere baktı bir kez daha.
Öleceksem de böyle ölmeyeyim, diye düşündü Kuznetsov. Tiksintisini bastırmaya çalışarak eğildi, ağır Alman tabancasını cebine yerleştirdi. Bir silah,

bir silahtı ne de olsa. Oradaki ölülerden ikisine daha baktı. Onlar da aynı tanktan inmişlerdi besbelli; komutanlarının arkasından kendilerini dışarı atmışlardı onlar da. Sonradan baktığı iki cesedi incelemeye yeltenmişti.
Ya bu neydi peki? Hayal gücü ona oyun oynuyordu yine. Yoksa duyduğu sesler gerçek miydi?
Bir motorun vınladığını, tırtıllı paletlerin takırtısını duyduğunu sanıyordu.
«Buraya gelin, teğmenim! Çabuk buraya gelin.»
Kuznetsov, mermi çukurlarının çevresindeki donmuş toprak yığınlarının üstünden atlayarak koştu. Çavuşun gölgesi, gündüz durdurduğu üç tankın en uzakta olanının yakın7 jarında bir yerdeydi. Yere çökmüştü Ukhanov.
«Ne var, ne oldu?» diye sordu soluk soluğa. «Ne gördün, Ukhanov?»
Kolayca seçebiliyordu çavuşu; Ukhanov, makineli tabancasını tankın paletine yerleştirmiş, ateş açmaya hazır durumda bekliyordu. Ayaklarının dibinde, Alman yapısı olduğu hemen anlaşılan şişkin bir deri çanta vardı. Eldivenlerini ceketinin önüne tıkmıştı. Parmaklarına hohluyor, ellerini ısıtmaya çalışıyordu. Gözünün ucuyla Kuznetsov'a bakarak seslendi:
«Şu yana bir göz atın hele! Dinleyin... Evet, oradalar! Şu tepenin yamacında kalan iki zırhlı kamyonu görüyor musunuz, teğmenim? Oralarda birileri var mı, yok mu?»
«Bir şey görmüyorum ben. Ama az önce bir motor sesi duydum yanılmıyorsam.»
«Elbette! Motor sesi de vardı! Bakın şimdi! Fenerin ışığım görüyor musunuz? Gördünüz mü?»
Işık belki bir elektrik fenerinden, belki de bir çakmaktan gelmişti ama ırmak vadisinin kıyısında duran yanmış iki tankın arasında bir aydınlık görünmüştü' gerçekten. Ardından da birtakım karaltılar göründü. Karanlıkta güç seçilen birkaç kişi stepe yayılmıştı. Ellerinde koyu renkli, uzun bir nesne taşıyorlardı. Tankların gölgesinden dışarı çıktıklarında tanınmaları daha kolay oldu; göğün parıltısı yine aydınlatmıştı ortalığı.
«Haklısın,» diye mırıldandı Kuznetsov. «Bu herifler Alman.»
Ukhanov da kulağına bir şeyler fısıldıyor, «Bu namussuzların niyeti iyi değil,» diye söyleniyordu.
Az önce görünen ışık bir parlayıp bir kararmıştı yine. Araç, hasara uğrayan zırhlı kamyonlara yanaştı, motoru döndürüp bekledi. Stepe yayılan gölgeler 0 yana koştular hemen. Taşıdıkları uzun, koyu renkli yüklerle sokulup, gelen taşıtın yanında birkaç dakika oyalandılar. Sonra zırhlı kamyonların solundan dolanıp yanmış tanklara yöneldiler. Geniş bir araziye yayılıyor, birbirlerinden uzak duruyorlardı. Elektrik feneriyle verilen işaretlerin arkası gelmedi.
Ukhanov, «Bunlar bir şeyler tasarlıyorlar,» diye yineledi. «Ne yaptıklarını anlamıyorum. Biz ne yapalım dersiniz? Tabancamda yepyeni bir şarjör var. Tabanca da makineli tabanca haa!» Bakışları cıva gibi dolaşıyordu Kuznetsov'un yüzünde. «Bana kalırsa biraz daha yaklaşmalarına izin verelim, sonra da hepsinin canını cehenneme gönderelim. Topu topu on, on iki kişiler zaten.»

«Ateş etme sakın!» Kuznetsov, çavuşun elini tabancadan uzaklaştırdı. «Bekle! Ne yaptıklarını bir görelim bakalım. Bence bunlar ya sıhhiyeci ya da ölü gömücü. Ölülerini arıyorlar gibi geldi bana.»
Işık bir kere daha parlamış, dikdörtgen biçimi bir kasa taşıyan aracın motoru çalışmaya başlamıştı yeniden. Dikdörtgen, ırmak boyunca ilerleyip sola kaydı, gölgeler ellerindeki yükü getirip usulca kamyona yerleştirdiler.
Ukhanov tankın paletine yaslanmış, bir yandan olan biteni gözlüyor, bir yandan da ellerini ısıtıyordu.
«Evet, haklısınız,» dedi kararlı bir sesle. «Ölüm meleğinin yardımcıları bunlar. Eee, biz ne yapacağız peki?»
Kuznetsov kaşlarını çatmış ortalığı dinliyordu. Sessizlik büyüyordu gene. Almanlar üç yüz metre uzağa gitmişlerdi artık.
«Ateş etme,» dedi kayıtsızca. «Sıhhiye birliği midir, ölü gömücü müdür bilmem ama tank olmadıkları apaçık ortada. Bırak işlerini bitirsinler.» Bir iki saniye düşündü. «Canları cehenneme! Boş yere çarpışmaya başlamak hiç akıl kârı değil. Topun başına dönelim biz.»
«Büyük bir fırsat kaçırıyoruz! Burada olduğumuzdan hiç haberleri yok! Bir ateş açsam hepsini temizlerim! Biz siperdeyiz nasıl olsa. Ha, ne dersiniz? Bir deneyeyim mi?» Göz kırpıyordu Ukhanov. «Hani karanlıkta sürünmelerine bir son vermiş oluruz diyorum.»
«Ateş etme, dedim sana. Bunlara ateş açmanın ne yararı olur ki? Diyelim ki birkaçını öldürdün, ne kazanırsın? Cephanemiz tükenmek üzere zaten. Savaş bitti mi sanıyorsun? Şu yana bak bir kere. Köye bak! Dönüp arkana bak bir de.»
«Peki, teğmenim. Kızmayın hemen!»
Ukhanov eldivenlerini çekiyordu, Kuznetsov'un gösterdiği yöne, yarıdan fazlası yanan köye, Almanların işgali altında olan Kuzey kıyısına bakmadı bile. Teğmeni yatıştırmaya çalışırcasına, «Ne demek istediğinizi anlıyorum,» deyip eldivenlerini eline geçirdi. «Benim ganimeti gördünüz mü?» Beline taktığı iki Alman tabancasını gösterdi, yerdeki şişkin çantaya uzandı. «Zırhlı kamyonlardan birinde buldum. Füme salam kokuyor içi. Salam bize dokunmaz her halde. Bunu da sizin için aldım, teğmenim... Top komutanınızın küçük bir armağanı. Gösterdiğiniz yiğitlik için...»
Ukhanov palaskasını çözmüş, koskocaman, parıltılı tabanca kılıflarından birini çıkarıyordu. Kuznetsov tabancanın çıkarılmasına engel oldu.
«Top mürettebatından birine ver sen onu. Bende bir tane var.» Kaputunun şişkin cebine vurdu, insan terini hatırlatan yağ kokusunu duyar gibi oldu yine. «Öyle armağanlar cephe gerisindeki yazıcılara verilir.»
Ukhanov tatlı tatlı güldü.
«Bilir misiniz, bugüne kadar sizin hammevlâdı okullulardan olduğunuzu sanırdım hep. Arada sırada yüzünüzün kızardığını bile görmüşümdür. Ama yanılmışım! Aslan gibi dövüşüyorsunuz! Nerede piştiniz böyle? Liseden yeni çıkmadınız mı siz?»

«Sıktın ama Ukhanov! Aynı şeyleri söyleyip duruyorsun boyuna! İstediğin nedir? Oturup bugüne kadar başın,, dan geçenleri mi anlatayım sana?»
«Soruma bir karşılık verin yalnızca. Liseden yeni mi çıktınız, yoksa Üniversiteye gittiniz mi? Eğitim sırasında ayrı bataryalardaydık. Sizi uzaktan görürdüm hep.»
«Liseden yeni çıktım. Sen de öyle herhalde.»
«Yok, teğmenim. Ben topu topu yedinci sınıfa kadar okudum. Sonra okuldan ayrıldım. Sizden üç yaş büyüğüm sanıyorum.»
«Nasıl yani?»
«Okulu on beş yaşımda bıraktım ben. Nat Pinkerton'la Şerlok Holmes okurdum boyuna. Şansım varmış, Leningrad'da, Entelijans Servis'te iş buldum. Amcamın yardımıyla. Amcam da orada çalışıyordu. Güzel işti doğrusu. Bu dişim de o zaman kırıldı; bir baskın yapmıştık. Kavgada bizim diş gitti.»
«Güzel işmiş doğrusu.»
«Çok keyifli işti. Öylesi kolay kolay bulunmaz her zaman. Sizin hiç tanımadığınız, bilmediğiniz türden insanlarla, hırsızlarla, uğursuzlarla uğraşırdık. Güç durumlarda kaldığım oldu ama işimi severdim gene de. Öyle şeylere yabancısınızdır siz.»
«Haklısın, yabancıyım. Eğitim okulunda ne oldu peki? Niye subay yapmadılar seni?»
Ukhanov kıs kıs güldü.
«Anlatsam inanmazsınız. Okulun bitmesine birkaç gün kala izinsiz dışarı çıktım ben. Dönerken de tabur komutanına rastladım. Muhafız karakolunun ilerisindeki tuvaletlerin pencerelerini hatırlıyor musunuz? Hah, işte ben pencereye tırmandım, içeri atlamaya hazırlandım. Bir de ne göreyim! Bizim binbaşı kartal gibi tünememiş mi kenefe!»
«Kaçacak günü de iyi seçmişsin haa! O güne kadar sabrettin de biraz daha dayanamadın mı?»
«Çocukça sorular sormayın, teğmenim. Kaçtım, kaçtım. Oldu bir kere. Siz işin gülünç yanını düşünün. Pencereye tırmanmışım! Gerisin geri dışarı atla, değil mi? Yok hayır, binbaşıyı o durumda görünce beni bir gülme alsın.
Gözünü dikmiş bana bakıyor, ben gülmekten kırılıyorum. Ondan sonra da patırtı koptu tabiî. Tabur komutanı, Drozdovsky'yi yataktan çıkardı, Drozdovsky de örnek bir subay olduğu için gerekeni, yapmakta hiç gecikmedi, posdoğru hapse yolladı beni. İster inanın, ister inanmayın.» «İnanmıyorum.»
«Eh, orası sizin bileceğiniz iş.» Ukhanov, çelik dişini parıldatarak gülümsedi.
Kuzey kıyısının üstündeki kızıllık yavaş yavaş solmaya başlamıştı. Karşıdan birkaç top atışı duyuldu; ardından Alman makinelilerinin takırtısı geldi. Derken gürültü başladığı gibi bitti. Güney kıyıdan hiç ateş açılmamıştı.
Kuznetsov birden dikilmişti. «Bu ateş sesleri ne oluyor?» Kısa bir duraklamadan sonra beklenmedik bir soru sordu: «Drozdovsky hakkında ne düşünüyorsun sen? Gerçekten örnek bir subay mı dersin?»

«Tavrı tam asker tavrı, Teğmen Yoldaş. Becerikli çocuk, akıllı çocuk. İyi ama neden sordunuz? Sizin aranızda ne var, kuzum?»
Alman askerlerinin ölülerini topladıkları yamaçtan kopup gelen rüzgâr, yerdeki birkaç kuru çalıyı sallıyor, iki adamın sırtına esiyordu. Kuznetsov, bu dondurucu esintiden korunmak için kaputunun yakasını kaldırdı.
«Sergunenkov'un nasıl öldüğünü biliyor musun sen? Delilikti! Tam bir çılgınlıktı. Düşünmek istemiyorum ama aklımdan çıkmıyor bir türlü.»
«Nasıl oldu ki?»
«O kundağı motorlu top benim geritepme mekanizmasının silindirini parçalayınca Drozdovsky koşa koşa bizim oraya geldi. Çocuğa el bombalarını alıp o yana gitmesini, topu bombayla havaya uçurmasını emretti. Evet, el bombasıyla! Oğlan açık arazide yüz elli metre sürünmek zorundaydı. Ne oldu? Makineli tüfeklere nişan tahtası oldu!»
«Demek bizim genç komutanımız el bombasıyla tanklara karşı koyabileceğini sanıyor ha? Yumruk kadar el bombası ne yapar ki? Olsa olsa paletlerde birkaç çizik bırakır...
Çubarikov'un topunun yanma döndüler. Tank paletine çarpan kalkanın tekdüze tangırtısı, yanık maden kokusu ve yüzü seçilemeyen askerin gömülü olduğu yere saplanan tek kazmanın görünüşü yine o ölüm ve yalnızlık duygusunu uyandırmıştı Kuznetsov'da. Gökten düşen incecik kar yerde beyaz bir tabaka oluşturmuş, ancak toprakta açılan korkunç, kara çukurların çıplaklığını örtememişti. Takım komutanı, topun üstüne yağan kara bakıyor, Ukhanov'un bıraktığı ayak izlerinin tazeliğine, temizliğine şaşıyordu. Karın bu kayıtsız beyazlığından nefret etmişti birden. Öylesine güçlü bir nefrete kapılmıştı ki dudakları titriyordu.
Ukhanov, ıhlayarak sırtına yükledi cephane sandığını; hiç konuşmadan toplarının başına döndüler.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

TOPUN gerisindeki hendekten ürkek bir ses yükseldi: «Dur! Kim o? Dur, yoksa vururum...»
«Vuracaksan çabuk vur,» diye alay etti Ukhanov. Sandığı top kundağının yanına bıraktı. «Bağırmasını bile bilmiyorsun be Çibisov! 'Dur, kim o?' denmez! 'Dur! Kimsin' diyeceksin. Şöyle kükrer gibi bağıracaksın hem de. Kükreyeceksin ki gelenin dizleri titresin. Hadi bir bağır da duyalım bakalım...»
«Bağıramam... Bağıramam, Üstçavuş Yoldaş... Ateş ediyorlar! Gerçekten ediyorlar!» Ağlar gibi konuşuyordu Çibisov; sesi titriyordu bayağı. «Bir sigara yakayım dedim... Paat! Başımın üstünden geçti kurşun! Ön sipere saplandı.»
Kuznetsov, «Nereden ateş ediyorlar?» diye sordu sertçe. Hendeğe büzülen Çibisov'u görmekte güçlük çekiyordu.
Top, hüzün verici bir siyahlıkla yükseliyordu platformdan; mürettebat başından ayrılalı çok uzun bir süre geçmişJti sanki. Rüzgârda uçuşan bir pelerin

örtülmüştü üstüne. Boş cephane sandıkları kundağın gerisinde duruyor, ön siperin girintilerine kar doluyordu. Her şey, karşı kıyıdan vuran ışıklarla aydınlanmış, morumsu bir renge bürünmüştü. Karanlıktan Çibisov'un titrek sesi yükseldi: «Ayakta durmayın... Yere çökün, yere... Topun yerini görmüşler... Ateş açıyorlar...»
Toprak duvarın önündeki küçücük karaltı hendekten çıkmaya yanaşmıyordu. Kuznetsov, kendi kulağına bile çirkin gelen hırçın bîr sesle, emir verircesine haykırdı: «Çık oradan göremem seni! Çık hadi! Nechayev nerede?»
Sözünü bitirirken pişman oldu öyle konuştuğuna. Emir. erinin hendekten sıçrayıp top kundağına sokulmasından kaygıyla karşı kıyıyı gözleyip oracığa çömelmesinden utanç duymuştu. Çibisov'un gövdesine uymayan koca kaputun omuzları adamın kulaklarına çıkmıştı neredeyse. Tıraşsız, üçgen biçimli yüzü kulaklıktı başlığın altından güçlükle seçiliyor, gözlerinden, her an bir tehlike doğmasını beklediği belli oluyordu. Tüfeğini baston gibi tutmuştu. Kuznetsov, nasıl olmuş da bugünkü çarpışmalardan sağ çıkmış, diye düşündü. O sabahki bombardımanı, yuvalarından uğrayan farelerin emirerinin sırtına atlayışlarını hatırladı. Neler sayıklıyordu Çibisov o ara? Ah, evet... «Çocuklarım,» diye tutturmuştu. «Benim çocuklarım var...»
«Ben nöbet tutuyordum, Teğmen Yoldaş. Nechayev sığınağa gitti... Hepsi oradalar... Sağlık eğitmeni Zoya, Rubin... Bir şeyler konuşuyorlar... Karşı kıyıdan buraya ateş ediyorlar, Teğmen Yoldaş. Bir kere çakmağımı çaktım, hemen bir kurşun yolladılar. Ön sipere saplandı. Siz de başınızı eğin bence. Hiç belli olmaz...»
Kuznetsov, «Nereden ateş ettiklerini tam olarak söyleyebilir misin?» diye sordu.
«Karşı kıyıdan, Teğmen Yoldaş. Oldukça yakından. Şuradaki evlerden sanıyorum. Bizim topu görmüşlerdir oradan.»
Çibisov'un kirli suratı, çekingenlikle, özür dilercesine konuşması, bakışlarının bir o yana, bir bu yana kayması ve o budalaca —belki de akıllıca— korkusu Kuznetsov'a çok yabancı geldi birden. Eskisi gibi acıma duymuyordu emirerine.
«Karşı kıyıda pusu kuranları farkediyorsun da burnunun dibinde olanları görmüyorsun,» dedi hırsla. «Böyle mi gözcülük ediyorsun sen?»
«Ne?» Çibisov telâşlanmıştı. Takım komutanına doğru eğilerek, «Ne dediniz, Teğmen Yoldaş?» diye sordu.
«Irmak vadisinin üstüne bak bir kere. Orada dolaşan Almanlar var. Ölülerini topluyorlar. Hep omuzunun üstündan bakarsan adamlar burnunun dibindeki topu alıp götürürler.
Ukhanov, «Karşı kıyıdan ateş açılıp açılmadığını şimdi anlarız,» diye söylendi. Biraz düşündükten sonra, «Sen yine hendeğe atla, Çibisov,» dedi iyi niyetle. «Çabuk ol! Siz de siper alın, teğmenim. Demek her gördükleri ışığa ateş ediyorlar ha? Eh, şimdi bakarız.»
Bir sihirbaz tavrıyla çakmağını çıkardı cebinden, avucunda tutup Çibisov'a gösterdi. Emireri saniye sektirmeden hendeğe atladı. Kuznetsov, bunların ne anlama geldiğini kestirmeye çalışıyordu.

«Ne olur ne olmaz, başınızı eğin, Teğmen Yoldaş.» Ukhanov, teğmenin omuzuna bastırdıktan sonra kendi de yere eğildi. Kolunu yukarı uzatıp çakmağı çaktı. Çakmasıyla birlikte bir tüfek sesi duyuldu. Çakmağın alevi titremişti. Merminin vınlamasını duyamadılar ama ön siperden dökülen toprak parçalarının sesini işittiler.
Kuznetsov, «Demek Çibisov düş görmemiş,» diye söylendi.
«Oldukça yakındalar,» dedi Ukhanov. «Namussuzlar şu ilk sıradaki evlere yerleşmişler sanırım. Daha ilerde olamazlar.»
Kuznetsov yerinden doğruldu. «Yerlerim iyice anlasak da gün ışımaya başlayınca iki üç mermi yollasak o yana. Top mevziini gördülerse bize rahat vermezler artık.»
«Gördünüz mü? Ben dememiş miydim?» Çibisov inim inim inliyordu hendekte. «Tuzağa düşürdüler bizi. Torbaya tıktılar. Önümüzü de kestiler, geriyi de sardılar. Yandık, Teğmen Yoldaş.»
Kuznetsov, «Sen burada gözcülük et,» diye emretti. «Hendeğin dibine çökerek değil ama! Bir şey olursa havaya bir kurşun sık, sonra da doğru sığmağa gel. Ne yapacağını anladın mı?»
«Bir şey olursa tüfeğimi ateşleyeceğim, Teğmen Yoldaş.»
«Ve lütfen uyuklama! Biz de sığınağa bir bakalım, Ukhanov.»
Yamaca kazılan toprak basamakları inmeye başladılar Irmağın buzu ufkun kızıllığını yansıtıyor, pırıl pırıl bir kırmızılıkla yanıyordu.
Sığınağın girişine koskoca bir pelerin asılmıştı. Arkasından insan sesleri, insan soluklarının sıcaklığı geliyordu. Zoya'nın sesini ilk anda tanıdı Kuznetsov. Kundağı motorlu top onlara ateş ederken kızın kendisine nasıl sarıldığını hatırladı. Gözlerini kapamış, yaşamının son saniyeleri diye düşündüğü o durumda, korunmayı beklercesine, bütün gövdesiyle —dizlerindeki çamurlar hâlâ Kuznetsov'un gözlerinin önündeydi— yapışmıştı erkeğe. O da, bilinçsiz bir hareketle, içgüdüsel bir davranışla kendi bedenini siper etmişti kıza; uçan mermi parçalarından korumaya çalışmıştı. Ancak şimdi, o birkaç saniye içinde neler duyduğunu, daha da önemlisi, Zoya'nın neler duymuş olabileceğini kestiremiyordu. Belki de çok uzak bir geçmişten kalmış bir şeydi bu davranış. İnsan soyunun süregelmesi için, erkeği büyük bir özveriyle kadını korumaya yönelten, karşı konulmaz bir içgüdüydü belki. İçeri girmeden başka bir şeye takıldı aklı. Ukhanov'la onu görünce Zoya'nın yüzü, bakışları nasıl olacaktı acaba? Kaşlarını çatarak pelerini yana çekti. Konuşmalar bir anda kesilmişti. Birisi boğuk boğuk öksürdü.
«Şu pelerini güzel asın... Karşı kıyıda pusuya yatanlar var. Bize ateş ediyorlar.»
Sığınağın içi soğuk ve nemliydi. Bir gaz alevi ıslak duvarlara mavimsi bir ışık saçmıştı. Üç baş birden kapıya çevrildi. Yanan gazın başında ısınmaya çalışan bu üç kişi, Rubin. Zoya ve Nechayev'di. Zoya'nın yanına uzanan, dirseğini kızın dizine sürtecek kadar sokulan Çavuş Nechayev, emaye beyazlığındaki dişlerini göstererek güldü. Bakışlarını Zoya'nın yüzüne dikerek, «İşte geldi, sevgili Zoya!» diye bağırdı. «Teğmenin geldi işte!»

Başaşağı edilmiş bir cephane sandığına oturan arabacı p,ubin büyük bir telâşla nasırlı parmaklarını çıtlatmaya koyulmuştu nedense. Zoya, Nechayev'in söylediklerine inanpıazmış gibi hızla başını çevirdi. Bakışları kaygılıydı ama gelenleri görünce yüzü gevşedi, hafifçe gülümsedi. Topun ateşlenmesine yardım eden kadın o değildi sanki. Yüzü incelmiş, yanakları çökmüş, gözlerinin altı morarmıştı. Dudakları kapkara ve çatlaktı, birisi ısırıp kanatmış sanırdı gören. Kuznetsov, saniyenin onda biri kadar bir süre içinde, şimdi bu dudakları kimse öpemez diye düşündü. Dudaklarına ne olmuştu acaba? Nechayev niye öyle bakıyordu kıza?
Zoya sevincini gizlemeye gerek duymadan, «Şükür ki geldiniz, canlar,» dedi. «Sizi görmek istiyordum! Çok istiyordum hem de! Şükür ki gelebildiniz! Nerelerdeydiniz bunca zaman?»
Ukhanov, «Pek uzakta değildik,» diye karşılık verdi. «Almanlara bir göz attık, Zoya'çığım.» Nikel kilitleri pırıl pırıl parlayan şişkin çantayı aydınlığa fırlattı. «İlk ganimetinizi alın bakalım. Nechayev, branda bezini ser! Açlıktan mideniz gurulduyordur bahse girerim! Levazım çavuşunun, cephedekilere en iyi dilekleriyle! İnek suratlı geri hatlarda kazanlarını tangırdatıp duruyordur şimdi. Kazanlarını tangırdatır, madalyalarını şangırdatır, bizi düşündükçe burnunun direği sızlar.»
Nechayev sırıtıyordu ama Zoya'nın yüzündeki gülüş silinmişti. Dudaklarını ısırarak Kuznetsov'a bakıyordu kız. "Rubin, fırıncı küreğini andıran ellerini ateşin üstünde tutuyor, Zoya'ya zehirli bakışlar fırlatarak usulca homurdanıyordu.
«Teğmenim!» Kuznetsov'u çağıran Zoya'nın sesi değil, ince yüzünde koskocaman görünen gözleriydi sanki. «Lütfen gelin, yanıma oturun biraz. Sizinle konuşmak istiyorum.» Bunu söyler söylemez dudağını ısırıp düzeltti. «Daha doğrusu size bir mektup vermek istiyorum. Davlatyan bıraktı. Size vermemi söyledi. Yaralıların yanından ayrılamadığım için akşam getiremedim. Neyse ki Rubin yanımdaydı da bana yardımcı oldu. Gerçekten kuşatıldık mı, teğmenim?
Kuznetsov mektubu aldı, Zoya'nın sorusuna karşılık vereceğine, «Davlatyan nasıl?» diye sordu. «Kendini biliyor mu?»
Rubin: «Bana kalırsa o yolcu,» diye homurdandı usulca «Boyuna sizi soruyordu. Size bir şey söyleyecekmiş.»
Davlatyan'ın savaşın ilk saatlerinde aldığı yaranın öldürücü olduğunu Kuznetsov da sezmişti. Rubin'le Zoya'ya bir göz atınca ikinci takımın komutanı için bir kurtuluş umudu kalmadığını kesin olarak anladı. Kopya kalemiyle yazılmış mektubu açıp dikkatle okudu:
«Özel. Teğmen Davlatyan'dan Teğmen Kuznetsov'a. Kolya, beni yaralı durumda bırakma. Beni unutma. Bunu özel olarak rica ediyorum senden. Bir daha karşılaşmayacak olursak gömleğimin sol cebindeki Komsomol kartını al. Aynı cepte imzalı bir resimle iki adres bulacaksın. Biri onun adresi, öteki de annemin. Onlara yaz. Neler yazacağını sen bilirsin. Yalnız lütfen duygusal davranma.

Hepsi bu kadar. Ben başarısız bir askerim, hiç bir şey yapamadım. Dostun, Davlatyan.»
Zoya ayağa kalktı. Çarpık bir gülüş yayılmıştı yüzüne.
«Kendinize iyi bakın, canlarım,» dedi. «Ben yaralıların yanına gidiyorum.»
«Zoya!» Kuznetsov'un çenesi kısılmıştı. Mektubu cebine tıkıp, «Ben de geliyorum,» diye söylendi. «Davlatyan'a götür beni.»
Onlar sığınaktan çıkarken kimse ağzını açmadı.
«Ee, nasılsınız bakalım?» dedi Ukhanov. «Keyfiniz yerinde mi? Paniğe kapılan yok ya?»
Nechayev, girişteki pelerini çekiştiren Zoya'nın bacaklarına, kısa beyaz paltonun altından görünen kızın çizmelerini geren tombul baldırlara dikmişti bakışlarını. Çavuşun koyu kestane rengi gözleri kanlanmış, yorgunluktan ufalmıştı. Zoya perdenin arkasında kaybolunca inlemeyle iç çekme arasında bir ses çıkararak arkasına yaslandı. Birkaç gün önceki şık, bakımlı denizciye hiç benzemiyordu şimdi. Bıyıklarıyla uzun favorileri ıslanıp, yüzüne yapışmış, tıraşı uzayan sakalı suratını karartmıştı. Gömleğinin düğmelerini zorlayarak göğsünü gerdi, alaycı bir hüzünle, «İnsan denen yaratık ne tuhaf,» diye söylendi. «Şimdi bu savaş alanında öleceğimi bilsem Tanrı'dan ne dilerdim bilir misiniz? İzin ver, Tanrı Yoldaş, derdim, ölmeden önce bir kız bulayım da doyasıya öpeyim. Gerçi bizim Zoya pek yüzüne balulacak gibi değil, gözleriyle bacaklarından başka bir yanı işe yaramaz ama, onunla bir gececik geçirebilsem bir tankla tek başıma boğuşabilirim gibi geliyor bana. Kuznetsov da hiç boş durmuyor, değil mi? Biraz da sen söyle bakalım, Rubin? Sen de köydeki kızların canını yakmışsındır epeyce! Gençliğinde kaç tane el değmemiş kızı baştan çıkarmışsmdır kimbilir!»
«Yüzüne bakılacak gibi değilmiş! Bunun bakmak dediğinin ne demek olduğunu da anladık böylece.» Rubin'in sesi alaycıydı. «Bakmaya bayılırsın sen bilirim. Ne var ki Zoya'nın bacaklarıyla gözlerinden hayır yok sana. Hep o işi düşünüyorsun be oğlum! Ah, ah, donanmada çok çikolata yediriyorlar size... Ne olursa o çikolatalardan olur zaten!»
«Hadi, hadi, bizi aptal yerine koyma! Senin ne mal olduğun yüzünden belli. Kimbilir kaç kızı yıkmışsındır sokak köşelerine! Öküz gibi herifsin be! Şu enseye bakın... Üstünden tren geçse kaldırır!»
Ukhanov, «Kesin, çocuklar,» diye bağırdı. «Zoya'nın kiminle ne yaptığı bizi ilgilendirmez. Nechayev, seni severini ama sağlık eğitmenini o denizci ağzı konuşmalarına konu etmeni istemem. Senin çapkınlık hikâyelerinden bıktım zaten. Biraz da başka bir plak çal be kardeşim!» Gözlerini belertip arkadaşlarının susmasını bekledi, sonra da dostça bir tavırla, «Hah şöyle,» diye söylendi. «Kafamız dinlensin biraz. Ailede hır gür olmasından hiç hoşlanmam ben. Bak sana bir ödül veriyorum, Nechayev! Çanına okuduğun tanklar için! Zırhlı kamyonlarda buldum şu ikisini. Birini sana veriyorum.»
Ukhanov, büyük çaplı Alman tabancalarından birini çıkarmış, umursamaz bir tavırla Nechayev'in ayaklarının dibine atmıştı. Denizci sırıtarak aldı tabancayı, kılıfı merakla açıp ağır, parlak silahı avucunda tarttı.

«Subay tabancasıymış, değil mi Üstçavuşum? da ağır!»
Rubin, bu düşman silahına, birkaç saat öncesine kadar sağ olan, kendi diliyle emirler veren, bağırıp çağıran, nefret duyan, ölümden kaçınabileceğini uman bir Alman'm ölüsünden alınan bu kişisel silaha bakıyordu. «Almanların tabancaları iyidir,» dedi suratsızca. «İyidir ya bizim düşman silahlarını kullanmamıza izin vermezler.»
«Vermezlerse vermesinler! O ne peki?» Ukhanov'un kilidini açmaya uğraştığı çantayı gösteriyordu Nechayev. «O da aynı adamın mıydı? Tabanca da, çanta da aynı subayın mıydı?»
«Öyle geldi bana. Kesin olarak bildiğim bir şey varsa bu çantada yiyecek bir şeyler bulunduğudur. O yüzden aldım zaten. Herif bununla el bombası taşımıyordu herhalde!»
Ukhanov, çantanın nikelajlı kilitlerini açmış, içindekileri branda bezinin üstüne boşaltmıştı.
Tertemiz, ipekli iç çamaşırları, bir traş takımı, selofan kâğıdına sarılmış bir ekmekle bütün bir salam, bir sabun kutusuyla bir diş fırçası, yassı bir kolonya şişesi, saydam ambalajlı iki prezervatif, koyu renk bir boyun atkısına sarılmış, cepte taşınmak için yapılmış bir içki şişesi ve bir kadın saati. Önce bunlar dökülmüştü çantadan; son olarak da saten kaplı bir kutuya yerleştirilmiş bir deste iskambil çıktı. Kutunun kapağında masmavi bir göl, çırılçıplak, tombul, sarışın bir kadını kıyı boyunca kovalayan iri kıyım, mayolu bir erkek ve — nedense gölün üstüne çizilmiş bir soru işareti görülüyordu. Çantadan çıkan her şey, tazeliğini yitirmiş, uzun süre beklemiş tuvalet malzemesine özgü, hafif baharlı, tatlımsı, baygın bir koku saçıyordu.
Nechayev, «Ne yazık ki Zoya burada değil,» diye söylendi. Saati eline almıştı. «Bunu ona armağan edebilir miyiz, Üstçavuşum? Çok yakışacaktır koluna. İzin verir misiniz?»
«Kız kabul ederse verebilirsin.»
Rubin, «Şu heriflerin yanlarında taşıdıkları şeylere bakın,» diye homurdandı. «Açık saçık resimler bile var!»
Ölü bir Alman'm onlar için çok uzak ve anlaşılmaz olan yaşamından geriye kalan bu garip, kişisel eşyalar hepsini etkilemişti. Onların ortaya döküp göz önüne serdikleri bu nesneler, birkaç saat öncesine kadar sağ olan bir insandan geriye kalan izlerdi.
Ukhanov düş kırıklığına uğramıştı. «Bir yığın ıvır zıvır,» diyerek çantayı bir köşeye fırlattı. «İşimize yarayacak pek bir şey yok. Neyse, aldırma. Yiyecekleri ikiye böleriz; yarısı bizim, yarısı Zoya'yla yaralıların.»
İçki şişesiyle yiyeceklerden başka her şeyi bir yana itti, selofan kâğıdını yırtıp bıçağını çıkardı.
Rubin hoyrat elleriyle Alman'm ipekli çamaşırlarını yokluyordu. «Bit tutmasın diye ipekten yapmışlar,» dedi hayranlıkla. Acı acı söyleniyordu. «Şunlara bakın bir kere.»
Ukhanov, «Gene ne var, Rubin?» diye sordu. «Ne tutturdun gene?»

«Şu adamların hazırlıklarınâ bakın bir kere... Çamaşırlarını bile ipekten yaptırmışlar. Her şeyi düşünmüşler bu herifler. Biz de kolay olacak sanıyorduk... Radyoda ne diyordu bakayım? 'Düşmanı kendi toprakları üstünde ezeceğiz...' Kolaydı çünkü!»
«Anlat, Rubin, anlat!» Ukhanov'un açık renk kaşları havaya kalkmıştı. «Niye sustun, anlatsana! Çekinme canım, konuş!»
«Bana öyle geliyor ki sen bir korku ve umutsuzluk havası yaratmaya çalışıyorsun.» Nechayev kıkır kıkır gülüyordu. «Şu güzel resimlere bir bakalım hele.» Kutuyu alıp başaşağı etti, avucuna bir deste parlak kâğıt düştü. «Sen salağın birisin, Rubin! Mızmızlığının da sonu gelmiyor bir türlü. Ee, tabiî, köylü ne olsa! Gördüğü, bildiği ne olabilir ki! Köyde ne iş yapardın sen? İneklerin kuyruğunu çekmekle görevliydin her halde.»
«Yanıldın işte! Kuyruk falan çekmem ben! Kolhozun seyisiydim. Neler görüp, neler bildiğime gelince... Senin kaim kafana sığdırabileceğinden çok fazlasını bilirim! Sen geniş paçalı pantolonlarınla güvertede salınırken biz savaşın sillesini yedik! Dünyam altüst oldu benim! Bir bombardımandan sonra iki kızımı enkaz altından çıkarırken köpek gi^ uluyordum. Kendimi asmaya kalktım ama onu da yapamadım. Olan olmuştu bir kere!»
Salamı ortadan ikiye kesen Ukhanov arabacıyı gözlüyordu. Nechayev iskambilleri branda bezinin üstüne yaydı Kâğıtların üstünde, birbirlerine sarılmış çıplak valeler, siyah çorap ve siyah eldivenlerden başka giyim eşyası olma ' yan kızlar, küçücük, melek yüzlü oğlanları kucaklarında tutan güreşçi yapılı, sakallı papazlar görülüyordu. Bunların oyun kâğıdı olabileceğine kimse inanmazdı. Oysa kullanıla kullanıla iyice aşınmış, epey yıpranmıştı hepsi. Oyuncuların bir masa başına oturup güle oynaya bu kağıtlarla kumara dalabileceklerini, kazanıp kaybedeceklerini düşünmek tuhaf geliyordu insana.
«Off bee! Şunlara bak! Bir tuhaf oluyor insan. Bunları gördükten sonra kimsenin canı bir şey istemez. Hangi kuduz denizanasının kafasından çıkar böyle şeyler! İyi ki Zoya gitmiş! Kadınların böyle şeyleri görmesi doğru olmaz. Neler düşünüyorlar yahu! Deli olur insan!»
Rubin, «Senin aklın fikrin kadınlarda,» diye söylendi.
Nechayev kâğıtları toplayıp bir köşeye fırlatmış, ellerini kaputuna silmeye koyulmuştu. Derisine bulaşan yapışkan bir pisliği temizlemeye çalışıyordu sanki. O işi bitirince tabancayı alıp sırtını duvara dayadı.
«'Sen ne dersen de, Rubin, kadınları severim ben. Yalnız şunu bil ki benîm de kendi acılarım yok değil. Kırk birde ağabeyimi öldürdüler. Lida yakınlarında bir yerde. O sıralar savaşın bir haftada biteceğini, on beş yirmi gün içinde Mareşal Voroşilov'un peşinden Berlin'e gireceğimizi sanıvorduk. Sonra da ta Moskova'ya kadar geriledik.» Tabancavla oynuyordu Nechayev. «Evet, haklısın, bir yıldır eoev eüc durumlarda kaldık ama Stalingrad bambaşka bir sev. Rııbin. Almanlar beş ay uğraştılar. Oysa Schnapps kadehlerini kaldırıp zaferin şerefine içmişlerdi çoktan. Şimdi sıra bizde, biz hücuma başladık şimdi.»

«Başladık!» diye hırladı Rubin. «Başladık ama belki de bitiremeyiz. Bugün yaptıklarına bakın bir kere! Bizim hatlarımızı yaramadılar, yaramayınca da tanklar yandan sokulup ilerlediler. Bu kez de adamların gücünü iyi hesaplayamamışız demek. Şimdi de fare gibi kapana kısıldık burada! Onlar da bizimle alay ederek Stalingrad yolunu tuttular çoktan!»
Nechayev, «Bizimle alay edecek halleri yok,» dedi alınmışçasına. «Bugün öyle çok tank tahrip ettik ki ağlamaklı oldu herifler! Gözyaşlarını silmeye mendilleri yetmeyecek! Donlarına silecekler gözlerini.»
«Donmuş! Sen kendi donunu düşün önce!» Rubin bağırmaya başlamıştı. «O demir parçası niye o kadar sevindirdi seni? Alman tabancasını ele geçirdiğin için övünüyorsun, değil mi?»
«Niye övünmeyeyim? Güzel tabancadır bunlar; ele geçirmeye değer.»
Rubin ayağa kalkmıştı. Tıknaz, bodur gövdesi sığınağın ortasına dikilmiş, kan çanağına dönen gözleri çevresini incelemeye koyulmuştu. Her şeyden — savaştan, Alman subayının ipekli çamaşırlarından, çarpışmaktan ve kuşatılmaktan, Nechayev'den böylesine nefret edişi ürküntü veriyordu insana. Tüfeğini aldı, kapıya yönelirken dönüp Ukhanov'a seslendi. «O yiyecekleri yer miyim sanıyorsun? Almanların yiyeceğini yemektense açlıktan ölürüm daha iyi! Ağzıma bir lokmasını koyarsam...»
«Rubin! Buraya gel çabuk!»
Ukhanov, donmuş salamı dilmeyi bırakmış, bıçağını sert bir hareketle ekmek somununa saplamıştı. Nechayev tabancavla ovnamakfan vaz^ecH. Uknanov'ım birden bire değişen yüzünde, bıçağın ekmeğe saplanışında korkulacak bir şey vardı. Çavuşun sesinden ve bakışlarından kaygıya kapılan Rubin yerinde durmuş, saldırmaya hazırlanırcasına basını öne eğmişti. Ne var ki kirpiklerinde de gözyaşlarının pırıltısı seçiliyordu.
«Şunu iyi bil ki ben de sınırdan buralara geldim, Rubin. Savaşın bedelinin ne olduğunu öğrendim ben de! Ancak burada bir tekimizin sağ kalmayacağını bilsem bile bozguncu luk etmene izin vermem.» Ukhanov çok sakin, çok ölçülü bir sesle konuşuyordu. «Almanları Volga Irmağının kıyısın^ kıstırdık mı, kıstırmadık mı? Savaşın kuralı budur... Bjr gün onlar bizi geriletirler, bir gün biz onları ezeriz. Sen kimseyle dövüşmedin mi hiç? İlk yumruğu karşındaki atarsa başın döner, değil mi? Gözünün önünde yıldızlar uçar Ama orada önemli olan burnundan akan kanı silip yumruğa yumrukla karşılık vermektir. Bizim yaptığımız da bu işte Bu da başka türlü bir dövüş. Almanları bir halka içine aldik deniyorsa o halkayı nişan yüzüğü mü sandın sen? Ney. se, çok konuşmayı sevmem. Yalnız unutma ki burada hafiye gibi biri bulunsaydı panik yaratıyor diye üstüne çullanırdı hemen. İyi ki ben senin neler söylediğini duymadım. Hadi otur şimdi. Şu şişenin içindekinden al bir yudum. Aklını başına topla. Hepsi bu kadar! Başka söz istemem!»
«Hah, tamam... Panik yaratıyor! Ne korkunç bir suç, değil mi! İnsan birazcık sesini çıkaracak olsa panik yaratmakla suçlanır hemen. Doğrusunu isterseniz, üstçavuşum, ölümden korkum yok benim. İki çocuğumun cesedini tırnaklarımla

kazıp çıkarmışım. Ölüm hiç kalır onun yanında. Hakkımda ne düşünmek isterseniz düşünebilirsiniz...»
«Ne düşüneceğimi bilirim ben! Bak atların öldü, iyisi mi benim top mürettebatına alalım seni. Ölümü yan yana karşılarız.» Kupkuru bir kahkaha attı. «Öylesi daha şenlikli olur. Hem hiç belli olmaz, bakarsın başka türlü bir eğlence bile çıkar!»
«Eğlence ha?...»
Rubin sözünü bitirmedi. Tüfeğini karanlık bir köşeye dayayıp kendi de yanına çöktü, gözlerine biriken yaşları sildi usulca. Sonra da tütün kesesini çıkararak titrek, nasırlı parmaklarıyla bir sigara sarmaya koyuldu.
«Davlatyan nasıl, Zoya? Onunla konuşabilir miyim?» «Şimdilik konuşamazsınız. Anlatacaktım size... Kendine geldiği zaman sizi soruyor hep. Sağ olup olmadığınızı öğrenmek istiyor. Aynı okulda mı eğitim görmüştünüz?»
«Evet. Umut var mı peki? Yaşayacak mı dersin? Yarasl neresinde?»
«En kötü yerde. Başında ve kasığında. Hemen sıhhiye taburuna taşınmazsa sonu kötü olacak. Ötekiler de ondan jyi durumda değil. Benim yapabileceğim bir şey kalmadı artık. Elimden geleni yaptım! Boyuna yalan söylüyorum onlara! Arabalar yakında gelir diyorum. Oysa tümenle bağlantımız kesildi sanırım. Sıhhiye taburunun nerede olduğunu kim bilir!»
«Gözetleme yerinin haberleşme olanakları kalmadı mı?»
«Telefon bağlantısı kesildi. Telsizle bağlantı kurmaya çalışıyorlardı. Bildiğim bu kadar. Muhabereciler orada, Drozdovsky'nin yanında. Siz neredeydiniz, teğmenim? Ben Çubarikov'un topuna gittikten sonra ne yaptınız? O tank nasıl ezdi oradakileri, değil mi? Gördünüz mü?»
«Ben gördüm de senin gördüğünü bilmiyordum.»
«Unutmaya bakın, teğmenim. Ben de unuttum. Her şeyi! Dizlerim titriyordu. Bir de tabancamla ilgili bir şeyler söyledim yanılmıyorsam. Saçma sapan konuşuyordum tabiî. İnat olsun diye yüz yaşıma kadar yaşayıp on çocuk doğuracağım. Gözünüzün önüne getirin bir kere! Masanın çevresine dizilmiş on tane sarışın yumurcak! Düğme gibi burunlar; ağız burun yulaf ezmesine bulanmış...»
«Sen üşümüyor musun, Zoya? Hadi yürü, soğukta dur" mayalım.»
«Bilir misipiz teğmenim, Kharkov'dan çekilirken yaralıları geride bırakmak zorunda kalmıştık. Onu bir türlü aklımdan çıkaramıyorum. Sesleri, yalvarışları kulağımdan gitmiyor bir türlü...»
«Burası Kharkov değil, Zoya. Çemberi yarmaya çalışmayacağız burada. Hiç yararı olmaz. Topu topu yedi mermimiz kaldı. Onun için kimse kimseyi geride bırakacak değil. Onu düşünmen bile gereksiz.»
Sığınaktan yirmi metre ötede, çuha çizmelerin açtığı patikada "durmuşlardı. Buz tutan ırmağın üstünden, ilk çağlardan kaldığı izlenimini veren bir soğuk yükseliyor, hava akımı, bomba ve mermi çukurlarının nemini yukarılara taşıyordu. Karşı kıyıdaki kızıllık, sabahın ilk saatlerinin korkunç soğuğuyla sönmeye başlamış gibi, ufka doğru alçalmış. ti. Konuşmakta, soluk almakta

güçlük çekiyorlardı ikisi de Kuznetsov, Zoya'yı niçin avutmaya çalıştığını bilmiyordu Durum belirsizdi, bir iki saat sonra neler olabileceğini, sabaha çıkıp çıkmayacaklarını kimse kestiremezdi. Ne var ki yalan söylemeye yeltenmemişti. Bu çemberi yarmanın yolu yoktu gerçekten. İleride de tanklar bekliyordu, geride de. Daha ileride de başka Alman birlikleri. Stalingrad dolaylarında neler oluyordu acaba? Almanlar geceyi niçin sessiz geçirmeye karar vermişlerdi?
«Korkunç soğuk,» diye söylendi. «Donmuşsundur.» «Yok, sinirden titriyordum. Onları geride bırakmak zorunda kalmayacağıma sevindim. Şimdi daha iyiyim. Gidebileceğimiz hiç bir yer yok, değil mi? Siz öyle demiştiniz, değil mi?»
Dişlerinin takırdamasına engel olmaya çalışarak paltosunun yakasını kaldırdı, Kuznetsov'dan öteye, düşman işgalinde olan karşı kıyıya baktı. Yakanın kalkık duruşu yüzünü olduğundan da ince gösteriyor, kaşlarının çizgilerinden, garip bir siyahlıkla parlayan gözlerinden büyük bir yorgunluk ve acı okunuyordu.
«Yaralıları geride bırakamam bir daha. Bırakmayacağım... Ondan daha korkunç bir şey olamaz.»
Kuznetsov, Almanların bataryayı kuşattıklarını gözünün önüne getirdi birden. Koşarak, birbirlerine yüksek sesle emirler vererek yaklaşacaklar, sonra da yaralıların bulunduğu sığınağa saldıracaklardı. Zoya da tabancasını çekmeye bile fırsat bulamadan bir köşeye çekilecek, çarmıha gerilmişçesine iki yana açacaktı kollarını. Tepeden tırnağa ürperdiğini farketti, alçak sesle sordu: «Ateş etmesini bilir misin sen? Tabanca ya da makineli tabanca kullanabilir misin?»
Zoya tuhaf bir bakışla baktı teğmene, sonra da anlamsız bir kahkaha attı.
«Kullanırım ama çok kötü kullanırım. Söylesenize teğmenim, bana niçin sarılmıştınız topun başında? Beni korumaya çalışıyordunuz, değil mi? Çok korkmuştum! Size teşekkür borçluyum. Gerçekten çok korkmuştum.»
«Korktuğunu farketmedim.»
«Durun bir dakika!» Zoya ağzına örttüğü yakayı indirdi. «Ben Çubarikov'un topuna gittikten sonra ne oldu?»
«Sergunenkov öldü.»
«Sergunenkov mu? O utangaç oğlan mı? Bacağı kırılan atın sürücüsüydü hani? Bir dakika! Aklıma bir şey geldi. Biz buraya dönerken Rubin korkunç bir söz etti: 'Öbür dünyada bile olsa, Sergunenkov hepimizi suçlayacak ölümünden ötürü. Hiç birimizi bağışlamayacak.' Ne demek istedi acaba?»
«'Hiç birimizi bağışlamayacak' ha?» Kuznetsov başını çevirmişti. Buz tutan yakası zımpara kâğıdı gibi sürtüyordu yanağına. «Neden söyledi o sözü?»
Evet, aslında ben de suçluyum, diye düşünüyordu. Ben de kendimi bağışlamayacağım. Ona engel olacak gücü bulamadım kendimde. Peki ama Sergunenkov'un ölümünü nasıl anlatabilirim Zoya'ya? Bir başlarsam her şeyi açık açık söylemem gerekir. Üstelik bataryanın üçte ikisi öldüğü halde bir tek kişinin ölümüne bu kadar önem vermek yersiz. Yersiz de "olsa aklımdan çıkaramıyorum!
«Sergunenkov'un ölümünden söz etmek istemiyorum.» dedi kararlı bir sesle. «Hiç bir yararı olmaz.»

Zoya, «Tanrım,» diye mırıldandı. «Öyle acıyorum ki size! Hepinize!»
Herkese acıyan o acıklı sesi dinlerken Zoya'nın Drozdovsky'yi nasıl sevebildiğini düşünüyordu Kuznetsov. Bu dudaklar —şimdi şiş ve çatlak olan bu dudaklar— batarya komutanının ağzına dokunmuş muydu gerçekten? Nasıl olmuş da Drozdovsky'nin soğuk, acımasız gözlerine dikkat etmemişti Zoya? O gözlere bakmak bile istemezdi insan.
«Bana niye öyle bakıyorsunuz, sevgili teğmen Kuznetsov?» Fısıltıyla konuşuyordu Zoya; yumuşacık bir dalgaydı sesi. «Daha önce hiç görmemiş gibi bakıyorsunuz.»
Takım komutanı, «Davlatyan'ı daha sonra görürüm» dedi boğuk sesle. «Bana öyle 'sevgili teğmen' demeni Je istemem. Acıdığın insanların içinde ben de var mıyım? ölü de değilim ben, yaralı da. Aptalca bir ölümle can vermeye niyetim de yok.»
«Ölümün akıllıca olanı var mıdır, teğmenim? Ben yaşamanızı isterim. Yüz elli yaşma kadar yaşayın, canım teğmenim! İyi bir karınız, beş çocuğunuz olsun isterim. Neyse artık gitmem gerek. Yaralıların yanına dönmeliyim... pe ki ama niye öyle bakıyorsunuz? Benden hoşlanıyor musunuz yoksa? Şimdiye kadar hiç farketmemiştim!» Kuznetsov'a sokulmuştu. Yakasını yüzünden çekip kuşkulu bir dikkatle baktı. «Her şey ne saçma, her şey ne garip, değil mi, Kuznechik?»
«Neden Kuznechik oluyorum?»
«Kuznetsov, Kuznechik (*)... Kuznechik'leri sevmez misiniz? Seslerini duydum mu sevinirim ben. Sıcak bir yaz akşamını, tarlalardaki saman yığınlarını, durgun bir gölün üstünde yükselen kıpkırmızı bir ay'ı düşünürüm. Kuznechik' ler de cırcır ötüp dursunlar isterim.»
Irmaktan gelen soğuk rüzgâr kuzu derisi paltosunun eteklerini uçuruyor, gözleri, kıvırcık tüylü yakanın üstünden pırıl pırıl parlıyordu. Beyaz eldivenli eliyle tutuyordu yakayı. Kaşları, kirpiklerinin uçları buz tutmuştu. Kuznetsov, kızın dişlerinin takırdadığını, omuzlarının titrediğini görür gibi oldu. Sonra karşısında bir başkasının durduğunu sandı nedense. Orada durup titreyen, onunla konuşan bir başka kızdı sanki. Tanklar yok olmuştu birden. Tanklar da yok olmuştu, ırmak da, gökteki kızıllık da. Buz kayağı yaparak geçirilen bir Aralık gecesinin sonunda kapısının önünde duruyordu bir kızla. Rüzgâr damlardaki karları uçuruyor, sokak lambalarını sallıyordu. Sokak, havada uçan kar tane
(*) Her iki kelime de aynı kökten, demirci anlamına gelen Kuznets kelimesinden gelir. Kuznechik çekirge demektir.
Görünmez olmuştu... Bu ne zaman olmuştu peki? Olmuş muydu? O gece yanındaki kız kimdi?
«Beni öpmek istemez miydin? Sanırım istersin. Kız kardeşin yok mu? İkimiz de ölebiliriz, Kuznechik.»
«Niye böyle konuşuyorsun? Beni ne sanıyorsun sen? Küçücük bir çocuk mu? Bu yaptığına ne ad vermeli? Cilve mi yapıyorsun yoksa?»
«Cilve mi? Yok canım hiç olur mu?» Gülüşünü yakasıyla örtmüştü Zoya. Yüzünün yarısından çoğu yakanın altında kalmış, gözleri iri iri açılmıştı.

«Kadınların cilvesi gözlerle başlar. Önce yan yan bakarlar, sonra yere eğerler bakışlarını. Sonra da yukarı, hedefe doğru kalkar gözler... Ben öyle bir şey yaptım mı? Yok, yok, topun yanındayken kız kardeşinize sarılır gibi sarılmıştınız bana. Onu anladım, teğmenim. Gerçekten kız kardeşiniz yok mu sizin?»
Topun yanında. Tanklar üstümüze gelirken. Zoya bana yardım ediyordu. Sonra da Çubarikov'un mevziine gitti. Oradakiler tankın paletleri altında kalmışlardı. Sonra da makineli tüfek ateşine tutulan Serğunenkov'un gövdesi yerde sıçramaya başladı... Kaputundan duman tütüyordu. Drozdovsky'nin yüzü gerilmişti. «Ben ölmesini ister miydim sanıyorsun.»
«Hayır, yok. Yanıldın.»
Drozdovsky. Drozdovsky'yle ikinizi bir arada düşünemiyorum! Düşüncesini yüksek sesle belirtmesine ramak kalmıştı. Zoya'nın yüzü kırmızı bir ışıkla aydınlandı birden. Gözleri, dudakları, kirpiklerine biriken kırağı taneleri umulmadık bir canlılık kazanmıştı. Kuznetsov, ne olduğunu kestiremedi ilk anda.
Kızın dudakları, «Teğmenim,» dercesine kıpırdandı. «Almanlar mı?»
Aynı anda da yamacın ardından açılan makineli tüfek ateşinin takırtısı duyuldu. İşaret ışıkları göğe yükselmeye başlamıştı yine. Kuznetsov, yukarıda kalan topa bir göz attı. Bağırmak, Almanların hücuma geçtiklerini kısa zamanda her şeyin sona ereceğini bildirmek istiyordu. Gelgelelim ağzını açtığında düşündüklerinden çok başka şeyler söyie di.
«Sen sığınağa koş! Hemen!» Bağırmaya başlamıştı «Unutma! Kız kardeşim yok benim. Kız kardeşim yok! An' talca sözler etme! Hiç kız kardeşim olmadı.»
Yalan söyleyerek öcünü almıştı. Yalan söylediği için de kendinden nefret ediyordu. Kızı itti, koşar adım ilerledi. Zo. ya gerilemişti. Çok değişik bir yüzle, «Yanlış anladınız,» diye mırıldanıyordu. «Ne demek istediğimi anlamadınız.»
Top mürettebatının sığınağına koşuyordu Kuznetsov. Yukarıdan yaylım ateşinin takırtısı geliyor, ırmağın buzu, işaret ışıklarının kıpırtılı aydınlığıyla yer değiştirir gibi oluyordu. Top mevziinden bir karabina sesi duyuldu. İlk kurşunu bir ikincisi izlemiş, ardından da iniltiye benzer bir çığlık yükselmişti. Çibisov uyuklamamıştı demek.
Demek hücuma geçtiler! Yakında biter öyleyse. Tamam artık! Topu topu yedi mermimiz kaldı. Yedi mermi...
Sığmağın girişine varınca kapıya asılan pelerini yana çekti, içeride yanan gazın alevini, branda bezinin üstündeki dilinmiş salamla ekmeği, Ukhanov'un, Rubin'in ve Nechayev'in ona dikilen, durumu anladıklarım belirtmek istercesine bakan gözlerini gördü.
Bütün gücüyle, «Top başınaaa!» diye bağırarak bekledi.

YİRMİNCİ BÖLÜM

ÖTEKİLERİN sığınaktan çıkmalarını bekliyordu. Gün ışığının parmakları göğe uzanmış, gecenin karanlığını yukarı itmeye başlamıştı, artık. Mevzideki tüfek üçüncü kez patladı kaygıyla. Hafif makinelilerin ateşi aralıksız olarak sürüyor, pırıltılı mermiler ırmağın kıyısını tarıyordu.
Kuznetsov, «Çabuk ouln,» diye haykırdı sabırsızlıkla. «Çabuk çıkın! Yukarı koşun! Top başına!»
Ukhanov'un sesi sığmakta yakılandı. Onun verdiği emri yineliyordu. Öyle bir kükremişti ki hâlâ lokmalarını çiğneyen Rubin'le Nechayev top namlusundan fırlatılmış gibi çıkmışlardı patikaya. İçeride yanan gaz ateşini söndürünce Ukhanov da çıktı. Onun da ağzı doluydu. Makineli tabancasını omuzuna asarken sövüp sayıyordu bir yandan.
«İnsanın yemeğini bitirmesine bile fırsat vermiyor pezevenkler! Alın şunu, Teğmen Yoldaş, kursağınıza bir şey girsin.» Sert bir salam parçası tutuşturmuştu Kuznetsov'un eline. «Top başına! Hızlanın biraz.»
«Hadi bakalım! Koş!»
Kuznetsov, salam parçasını hiç düşünmeden kaputunun cebine tıkmış, yamaca kazılan basamaklara yönelmişti. Arkasından koşanların ayak sesleriyle hırıltılı soluklarına, Rubin'in kalın, gür sesi karıştı.
«Yemeğimizi öbür dünyada bitiririz, üstçavuşum. Tanrı' nın sofrasında bitiririz artık.»
Nechayev'in mızmız konuşması ona karşılık verdi. «Yüz yaşına kadar yaşayacağını mı umuyordun, kolhoz keçisi?»
«Sensus, deli denizci! Serseri midye! Çenesi düşük!»
Kuznetsov, yerinde duraklayıp Rubin'i paylamayı, e sin bu saçmalıkları,» diye bağırmayı düşünüyordu ama ya maçı tırmanmışlardı artık. Rüzgârın taşıdığı donmuş kar kristalleri gözlerine batıyor, ileride, makineli tüfeklerin ateşi görülüyordu. Top mevziinden gelen umutsuz bir çığlık silah seslerini bastırmış, kulağını turmalamaya başlamıştı. «Teğmen Yoldaş! Teğmen Yoldaaş!»
Çibisov'du bu. Gökteki işaret ışıkları atış platformuyla irtibat hendeğini öyle güzel aydınlatıyordu ki emirerini on metre uzaktan bile seçebiliyordu Kuznetsov.. Çibisov, ön siperin dibine büzülmüştü. Yanında da, yüzükoyun karlara gömülmüş gibi duran, insana benzeyen ikinci bir karaltı vardı. Bir Alman olsa gerek! Nasıl yaklaşmış bu kadar? Topu ele geçirmeye çalışıyorlar öyleyse. Kuznetsov ne düşüneceğini bilemeden koşup Çibisov'un yanına çöktü.
«Ne var? Ne oluyor?»
Çibisov siperin önünde oturuyor, zangır zangır titriyordu. Tüfeğini bir yana atmıştı. Başını geriye atıp göğsünü yumruklamaya, bangır bangır bağırmaya başladı. «Öldürdüm onu!... Teğmen Yoldaş!... Buraya doğru koşuyordu. Ben hendekteydim. Çok üşümüştüm. O da buraya doğru koşuyordu... Almanlar ateş açmışlardı. Topa doğru geliyordu bu da... 'Ben Rus'um! Ben sizdenim!' diye bağırıyordu ama bilinmez ki! Güven olur mu? Almanlar da ateş açmışlardı...»
Kuznetsov, emirerini omuzlarından tutup sarstı. «Aklını başına topla! Beni duyuyor musun? Ne oldu, Çibisov? Doğru dürüst anlat!»

Çibisov, «Onu öldürdüm,» diye yineledi. Tir tir titriyor, göğsünü paralıyordu. «Öldürdüm onu.» Şaşkın şaşkın gözlerini kırpıştırdı. «Bu yana koşuyordu. 'Ben Rus'um, ben sizdenim' diye bağırıyordu ama ben... ben nasıl bilebilirdim ne olduğunu? Nasıl güvenebilirdim? Sonunda öldürdüm işte!» «Bakın, teğmenim, bizim silahlarımızdan.» Ukhanov, ön siperin ucunda diz çökmüş orada gördüğü bir makineli tabancaya uzanıyordu. Silahı Kuznetsov'a da gösterdi. «Sanırım bu adam da Rus'tur. İyi hoş ama nereden gelmiş?»
Kuznetsov, kırağı kaplı tabancayı inceledi. «Evet,» diye doğruladı. «Bizimkilerin silahı bu. Onu bu yana alalım, Ukhanov. Yalnız dikkat et! Siperin üstüne sıçramaya falan kalkma!»
«Merak etmeyin, teğmenim!»
Ukhanov, hiç bir canlılık belirtisi göstermeyen gövdeyi koltuklarından tutup usulca çekti. Sürükleyip getirdiği ölüyü sipere dayamaya hazırlanırken adamın kafasındaki siyah renkli, Alman tankçı miğferi geriye kaydı, kenetlenmiş dişlerinin arasından güç duyulan bir inilti yükseldi. Ukhanov eğilmiş, ölünün yüzünü incelemeye koyulmuştu.
«Yaşıyor bu.»
Topun çevresinde toplananlar bir inleyen adama, bir Kuznetsov'a, bir de gökteki işaret ışıklarına bakıyorlardı kuşkuyla. Kuznetsov hiç ses etmeden duruyordu. Ne olup bittiğini kestirememişti, ama karşısındaki adamın Alman olmadığına emindi artık. Siyah Alman miğferinin altından basık burunlu yüzünü görünüyordu delikanlının. Elmacık kemikleri yayvan, acıyla buruşmuş bir Rus yüzüydü bu. Sakalı uzamış, içi pamuklu ceketiyle fırlak gırtlağı kırağıyla örtülmüştü. Eldivensiz elleri ölü eli gibi kenetlenmişti. Çuha çizmelerinin burunları da ancak ölülerde görünen geniş bir açıyla ayrılmıştı. Görünüşe bakılırsa saatlerce karların üstünde yatmıştı bu adam.
«Kimdir bu, teğmenim? Piyadelerden mi acaba? Tankçı mı yoksa?»
Nechayev'di konuşan. «Yaralı mı? Soğuktan mı donmuş yoksa? Elleri kaskatı.»
Çibisov geriden bir yerden bağırıyordu hâlâ. «Ben vurdum! Ben vurdum onu! Koşuyordu... Hem bağırıyordu, hem koşuyordu. Ben de...»
Kuznetsov, «Zırlamayı kes artık!» diye haykırdı. «Ağzını açtığını görmeyeyim!»
«Nasıl piyade olur? Tankçı da olamaz. Bizimkilerden kimse kalmadı ki oralarda... Hişt, delikanlı...» Ukhanov adabın yanağını tokatlıyordu usulca. «Beni duyuyor musun, evlât? Seslerimizi duyuyor musun?»
Adam dişlerini gıcırdattı, yutkunmaya çalışırmış g gırtlağını oynattı. Kenetli dişlerinin arasından bir inilti daha çıktı.
«Ceplerinde herhangi bir kâğıt olup olmadığına bakın» dedi Kuznetsov. «Ceplerini yoklayın.»
Rubin kısık sesle homurdanıyordu. «Niye ateş edersin ahmak kafalı. Rus'um diye bağıran adama niye ateş edersin? Korkudan donuna dolduruyordun mutlaka! Öyle mi, değil mi?»
Kuznetsov kararını vermişti. «Rubin! Git Zoya'yı çağır çabuk!»
Rubin, «Gideyim, teğmenim,» dedi isteksizce. «Bir yararı olacaksa getireyim.»

«Git, Zoya'yı getir, diyorum. Duydun mu, Rubin! Koş, çabuk.»
Ukhanov yere çömelmiş, askerin ceketini çözüp gömlek ve pantolon ceplerini tersyüz etmişti. «Bomboş,» diye söylendi hayretle.
Nişancıya dönerek, «O şişeyi bana ver, Nechayev,» dedi. «Almanın çantasından çıkan romu. Beline kıstırmışsın.»
Şişenin ağzıyla adamın dişlerini araladı. Delikanlı kafasını geriye çekerek inliyor, işkenceye karşı koymaya çalışırmış gibi direniyordu ama Ukhanov bir eliyle başını tutup bir eliyle şişeyi kaldırarak romun birazını ağzına dökmeyi başarabildi.
Çocuk gerçekten de çocuk denecek kadar genç olduğu anlaşılmıştı biraz öksürdü, ağzını açıp soluk almaya çalışarak ensesini ön sipere sürttü. Kirpikleri aralanmıştı. Bir delilik nöbetine tutulmuştu sanki; gözleri yuvalarında dönüp duruyor, anlamsız bakışları oradan oraya kayıyordu. Göğsünde kenetlenen elleri gevşedi, silahını aramaya başladı.
Kuznetsov, «Sen kimsin, oğlum?» diye sordu. «Nereden geliyorsun? Biz Rus'uz! Rus'ların arasındasın! Sen kimsin?» Delikanlının çılgın bakışları karşısındaki yüzlerde dolaşıyordu. Hiç bir şey duymadığı belliydi. Nerede olduğunu da yeni yeni farkediyordu görünüşe bakılırsa. Sonunda, «Miğfer,» diye inledi. «Miğferi... çıkartın...»
«Bu hiç bir şey duymamış, teğmenim! Nereden bulmuş 0 Alman miğferini yahu? Tamam, oğlum, şimdi çıkartıyoruz.»
Ukhanov miğferi çıkartıp delikanlının başının altına yerleştirdi. Oğlan bir kez daha inledi, bacaklarını gererek karşı ayıdan atılan işaret mermileriyle yarılan göğe baktı. Sonra da topa ilişti bakışları. Kuznetsov'la Ukhanov'u da gözden geçirince içinde bulunduğu durumun bütün bilinmeyenlerini bir anda çözümlemişcesine, yüzü aydınlandı.
«Siz... siz topçusunuz,» diye hırıldadı. «Bizim bataryalarımızdan birine gelmişim... Buraya varmaya çalışıyordum ben de!... Georgiev? Georgiev nerede?... Bu sabah...»
Sesi kesildi, sorusunu bakışlarıyla bitirmeye çalıştı. Kuznetsov, sabahki bombardımanı, Çubarikov'un top mevziinin gerisindeki hendeği, sayıklarcasına konuşan yaralı askeri, keşif kolundan olduğunu söyleyen, tümen komutanıyla konuşmak isteyen askeri hatırladı. Evet, tabiî. O oğlan da aralık arazide kalan keşif kolundan söz etmişti.
Bir iki dakika önce, bu oğlanı düşmanın elinden kaçmayı başaran bir savaş tutsağı,.ya da ileri karakoldan gelen bir piyade sanmıştı. Çocuğun şafakta dönmesi beklenen, aralık arazide takılıp kalan keşif kolundan olabileceğini aklı almıyordu şimdi bile. Nasıl olmuş da sağ kalmayı becerebilmişti? Çarpışmalar sürerken nereye sığınmış, nasıl barınabilmişti? Sayısız tank geçmişti o araziden; önlerine çıkan her şeyi yerle bir etmişlerdi. İki ordunun arasındaki her metrekare toprak gün boyunca atılan mermilerle delik deşik olmuştu.
«Şuna biraz daha rom ver, Ukhanov,» dedi. «Konuşmakta güçlük çekiyor.»

Ukhanov şişeyi delikanlının ağzına dayarken, «Bu fena donmuş, teğmenim,» diye söylendi. «Her tarafı donmuş.» Soluk almakta hâlâ güçlük çeken oğlan başını geriye atmıştı. Kuznetsov tane tane konuşarak çocuğu sorguya çekmeye başladı.
«Konuşabilir misin? Ben sorayım, sen anlat. Öylesi daha kolay olacak sanırım. Georgiev de keşif kolunda mıydı? Birisi buraya gelmişti bu sabah, o da keşif kolundan mıydı? Sen de keşif kolunda miydin?»
Delikanlı ensesini başının altındaki miğfere sürtüp (ju ruyordu. Sonunda dudakları aralandı.
«İyi dinleyin... Bizimkilerden ikisi şuradaki bir bomba çukurunun içinde... Yanlarında bir de Alman var... O da öl mek üzere... İkisi de yaralı... Hepsi yarı donmuş durumda O Alman bütün gün yanımızdaydı. Tan ağırırken yakaladı onu... Ana yolda yakaladık. Arabasından indirdik. Önemli bir adam olacak... Georgiev'i haber versin diye yolladık...»
«Duydunuz mu, teğmenim?» Ukhanov'la Kuznetsov bakıştılar. «Bu sabah gelen yaralı oğlanı söylüyor. Akıl almaz bir şey, değil mi? Keşif kolunun gerisi de oralardadır mutlaka!»
«Sanırım öyledir.» Kuznetsov, delikanlının omuzunu tuttu. Oğlan gözlerini yummuş, başını sipere dayamıştı. «Ötekiler nerede? Buradan çok mu uzaktalar? Yaralı mısın? Yanınızda bir Alman olduğundan söz etmiştin. Size ateş açan çıkmadı mı hiç?»
Delikanlı gözlerini açmamıştı, ama söylenenleri anladığı yüzünden belliydi. Kuznetsov, onun güçlükle kımıldayan dudaklarını gözleyerek ne demek istediğini çıkartabildi.
«Buradan beş yüz metre ilerde... Tam karşıda... Ben yürüyebiliyordum... Onun için beni yollamaya karar verdiler. Koşarak geldim. Her yanda Almanlar var... İki kamyon dolusu... Ateş edemiyordum... Ellerim dondu. Ellerim kütük gibi... Onlar bana ateş ettiler. Gidip alın onları... Bizimkilerden iki kişi... Bir de Alman... Alman büyük bir adam!»
«Beş yüz metre ha?... Tam yerini gösterebilir misin?» Kuznetsov bu soruyu sorduktan sonra siperin üstünden ileri baktı.
Kupkuru, buz gibi bir rüzgâr yüzünü yalıyor, son makineli tüfek takırtılarını dağıtıp stepteki karları o yana vuruyordu. Tam kurt havasıydı gerçekten; Aralık gecesinin karı ve soğuğu savaşın izi olan ateşleri de söndürüyordu. Tanklarla beneklenen o ıssız, donmuş topraklarda sağ kalan birilerinin bulunabileceğine inanamıyordu Kuznetsov. Almanların nereye ateş ettiklerini, izli mermilerin düştüğü yeri kestirip çalıştıysa da tanklar görüş açısını kapattığından pek bir §ev anlayamadı.
Bir kez daha, «Demek beş yüz metre?» diye sordu. Yerde yatan çocuğun üstüne eğilip, «Başka bilgi veremez misin?» jiye üsteledi. «Daha kesin bir şey söyleyemez misin?»
Delikanlı, kuş pençesine dönen kıvrık, donuk parmaklarını ağzına götürüp soluğuyla ısıtmak istiyordu ama parmaklar kımıldamıyordu bir türlü. Yerinden

kalkmak için ayaklarını oynatmaya çalıştı. Gelgelelim bu son çaba kalan gücüde tüketmiş, olduğu yere yığılıp kalmıştı.
«Beni ayağa kaldırın,» diye mırıldandı. «Ayaklarımda iş kalmamış artık... Biraz ileride iki zırhlı kamyon var... Oralarda olacaklar... Çabuk olun, topçu yoldaşlar!»
Kuznetsov, «Zoya nerede?» diye sordu. «Rubin nerede?»
«Bana kalırsa bu oğlan ellerini kaybedecek,» dedi Ukhanov. «Karla ovmamız gerekirdi.» Çevresine bakınıp, «Çibisov!» diye seslendi. «Git bir teneke kar getir bana. Yalnız dikkat et de temiz olsun. Barut falan bulunmasın içinde. Temiz kar bulmak için biraz uzağa gitmen gerekecek. Anladın mı?»
Onlar yeni gelenle konuştukları sürece topun dibine çöküp gizlenen emireri ürkek bir hayvan gibi bakıyordu Ukhanov'a. İki eliyle kaputunun önünü kavradı, ağzım ve çenesini örten kırağıyla kaplı atkıdan buharla karışık bir inilti yükseldi. Yine inleyerek, emekleye emekleye oradan uzaklaşmaya çalıştı. Kaputun altında kaldığı için görünmeyen çizmelerinin yerdeki toprakları hışırdattığı duyuluyordu. Hem iğrenç, hem de acıklıydı durumu. Anlama yeteneğini de, insan gibi hareket etme yeteneğini de yitirmişti sanki.
Kuznetsov, «Ne oluyorsun Çibisov?» diye haykırdı. «Ayağa kalk da adam gibi koş!»
Çibisov ayağa kalkamıyordu. Ağlayıp inleyerek, anlaşılması olanaksız birtakım şeyler söyleyerek süründü, top mevziinin karanlık bir köşesinde gözden yok oldu. Nechayev bıyıklarına biriken karları geveledi.
«Soğuktan donmuştur burada. Üstüne üstlük kalkıp bir de buncağıza ateş etti. Bana kalırsa keçileri kaçırmış o. gideyim, üstçavuşum!»
Ukhanov, «Sen durduğun yerde dur,» diye emretti. ^ gitsin... Kendisi için daha iyi olur. Sen de yanaklarını oğus tur, Nechayev. O da senin için iyi olacak; yanakların be^. beyaz. Gören pudra sürdüğünü sanır!» Nechayev'in yüzünü tutup kendine çevirdi. «Biraz oğuşturmazsan yüzün donacak; yanaksız kalacaksın sonra.»
Aşırı soğuk Kuznetsov'u da etkilemişti. Elleriyle ayakları uyuşmaya başlamış, yüzüne yapışan kırağı tanelerini yok etmek git gide güçleşmişti. Yerde yatan delikanlıya, çenenin altında kenetlenen donmuş parmakların kıpırtısızlığma baktı, oğlanın o beş yüz metreyi koşusu gözünün önüne geldi. Silahını kullanamayacağını bilerek gelmişti çocuk; parmakları tetiğe basamayacak kadar sertleşmişti. Kar taneleri saçını kırlaştırmış, kirpikleriyle burun deliklerinin çevresi buz tutmuştu. Mırıldanırken ağzından buhar çıkıyordu. «Çabuk olun, topçular! Buradan beş yüz metre uzakta. Bizden iki kişi, bir de Alman. Zırhlı kamyonların gerisinde. Bir bomba çukurunun içindeler.»
Kuznetsov, «Bunun miğferini tak, Ukhanov,» dedi. Top kundağının yanına çöküp miğferin giydirilmesini bekledi. Sonra da, «Ne yapalım, Ukhanov?» diye sordu alçak sesle. «Beş yüz metre... Sol yanda da ölülerini toplayan Almanlar var. Dördümüz makineli tabancalarla gitsek... El bombası da alırız. Ne olur, ne

olmaz, Nechayev topun başında dursun. Gitmemiz daha doğru olur, değil mi? Sen ne dersin?»
Nasıl bir işe kalkıştıklarını çok iyi biliyordu. Ancak gitmemek gibi bir karar almaya hakları olmadığını da biliyordu. Beş yüz metreyi tek bir el ateş edemeden geçen bu oğlanın sözünü ettiği iki yaralıyı aramak zorundaydılar. Silahlarla ilgili açıklaması dört makineli tabancayla el bombaları götürebileceklerini söylemek kendi kendini aldatmak amacını taşıyordu biraz da. Ne var ki gitmemeye karar verirlerse ne Ukhanov kendini bağışlardı yaşadığı sürece, ne de takım komutanı olarak, o. Yapılacak başka hiç bir şey yoktu. Ukhanov'un karşılık vermesini bekliyor, topçu çavuşunun goğukkanlılığıyla tecrübesine güveniyordu.
«Ben diyeceğimi dedim, Ukhanov. Bir karara varmalıyız, geşif kolu bizim bataryaya geliyordu. Bize düşer bu iş... Ne dersin?»
Ukhanov eldivenlerini çıkartmıştı; ellerini ağzına götürüp soluğuyla ısıtmaya çalıştıktan sonra yine eldivenlerini giydi, avuçlarını bacaklarına vurmaya başladı. Buz tutan kaşlarının altından dik dik, biraz da öfkeyle bakıyordu Kuznetsov'a.
«Ne diyeceğim? Ne diyebilirim ki? Başka çare var mı, teğmenim? Gitmek zorundayız elbette. Beş yüz metre az yol değil tabiî. İşin en güç yanı tabancaların donmasını önlemek. Dinleyin, Teğmen Yoldaş! Almanların sesi kesildi.»
Silah sesleri kesilmişti gerçekten; ne bir izli mermi görülüyordu havada, ne de bir işaret ışığı. Ortalığa sessizlik çökmüştü. İlerdeki yanık tankların arasında uçuşan karlardan başka bir hareket görülmüyor, siperin üstündeki kırağı tabakasının kuru çatırtısıyla rüzgârın uğultusundan başka bir ses duyulmuyordu.
Ukhanov, «Çibisov!» diye seslendi. «Nereye gittin be adam? Buraya gel çabuk! Hani kar nerede? Ne cehennemdesin?»
Çibisov'un minik gövdesi telâşlı hareketlerle sürünerek yaklaştı. Çenesini saran atkının buzlu zırhının üstünden bakan gözleri birer dehşet çukuruydu. Dört ayak üstündeydi hâlâ. Karla doldurduğu tası yerde sürükleyerek sokuldu, boğuk bir sesle bağırmaya başladı.
«Orada koşan biri var! Kıyı boyunca koşturuyor! Bu yana geliyor!»
«Kimmiş koşan?» Ukhanov, kar dolu tası çekip aldı. «Sen iyice saçmalamaya başladın, baba! Nechayev, şu şişeden bir iki yudum ver buna! Aklı başına gelsin!»
Çibisov, «Bu yana doğru koşuyorlar,» diye mırıldandı yine. Ukhanov yerde yatan delikanlının elini tasa batırınca acı acı inlemiş, bunu duyan emireri de birkaç adım uzağa sürünmüştü hemen.
Sağdan gelen ayak seslerini, ezilen karların çıtırtısın, Kuznetsov da duyuyordu artık. Keşif kolundan gelen oğla. nın makineli tabancasını kaparak, «Orada kim var?» ^ bağırdı. Karların üstünde iki karaltı belirmiş, bir ses, «Siz. deniz!» diye karşılık vermişti. «Tanımadınız mı bizi?»

Kuznetsov gelenleri tanıdı. Biri Drozdovsky'ydi, öteki de karargâh takımı komutanı Başçavuş Golovanov. Sönmeye yüz tutan yangının ve ateşlerin ışığı adamların yüzünü aydınlatmıştı.
Yeni gelenler de ateş platformuna indiler. Gövdesini sımsıkı saran kaputuyla her zamanki gibi şık ve alımlı olan batarya komutanı, «Ateş eden kimdi?» diye sordu soluk soluğa.
Kuznetsov bu kendini beğenmiş sesi duyar duymaz sinirlerinin gerildiğini farketmişti. Makineli tabancayı göğsüne bastırıp top kundağının üstüne ilişti. Kısılı dudakları, olanları unutmadığını belirtiyordu.
«Ne oluyor burada? Siz ne yapıyorsunuz, Üstçavuş Ukhanov? O adam yaralı mı? Nereden geldi?»
Kuznetsov'un yanından geçip ilerlemişti. Yerde yatan askerle Ukhanov'un başına dikilip elindeki feneri yaktı. Fenerin yassı ışığı karanlığı delmiş, delikanlının kenetli dişlerini, yanaklarında donan göz yaşlarını, sipere dayalı başını aydınlatmıştı.
«Topçu yoldaşlar... Topçu yoldaşlar... Bir bomba çukurunda bulacaksınız onları... Miğferi niye taktınız kafama... Bir şey duyamıyorum...»
«Feneri söndürün, Batarya Komutanı Yoldaş! Ne yararı var onun?» Ukhanov, feneri öfkeyle itmiş, yerdeki delikanlının ellerini oğuşturmaya koyulmuştu.
Bir saniye sonra da karşı kıyıdan iki el ateş edildiğini duydular. Birisi fenerle işaret verilmesini beklemişti sanki. Siperin üstünde bir parıltı görüldü.
Drozdovsky başını biraz eğmiş, feneri de söndürmüştü ama şaşırmış görünmedi hiç. «Anlaşılan burada iyi eğleniyorsunuz,» dedi alay edercesine. Ardından da her zamanki hırçın sesiyle, «Bu adam kim? diye sordu. «Nasıl geldi buraya?»
Ukhanov, «Rubin de dönmek bilmedi,» diye mırıldandı. Özellikle geciktiriyordu batarya komutanına karşılık vermeyi. «Bu çocuğu mu sordunuz, Komutan Yoldaş? Keşif kolundanmış bu. Hani dün gece gidip de geri gelmeyen koldan. Biri de bu sabah dönmüştü hatırlarsanız; bombardımandan aZ önce. Adı Georgiev'di. Bu ikincisi. Dediğine bakılırsa ötede iki kişi daha varmış. Yerlerinden kımıldayamıyorlarmış. Hem yaralanmışlar, hem de donmuşlar. Bir de tutsak getirmişler yanlarında. Aşağı yukarı yirmi dört saattir tutuyorlarmış adamı. Durum bu, Komutan Yoldaş.»
Drozdovsky, «İki kişi daha!» diye yineledi. «Yanlarında da bize bilgi verebilecek bir tutsak ha? Bunların doğru olduğuna emin misiniz?»
«Demek bir de tutsak getirmişler! Sen bizimle alay mı ediyorsun, Ukhanov?» Başçavuş Golonanov iri gövdesini eğmiş, usul usul inleyen delikanlıya bakıyordu. «Bunları şu çocuk mu anlattı? Bu kendini bilmiyor yahu! Sayıklıyordu herhalde! Tanklar ilerideki araziyi dümdüz ettiler, her karış toprağı çiğnediler. Neredeymiş o adamlar peki? Nasıl sağ kalmışlar?»
«El değmemiş kızların çocuk doğurduğu da görülmüştür. Öyle bir şeyden söz edildiğini duymadınız mı hiç?»
«Kendini bilmeyen bir insanın sayıklamalarına inanır mısın sen? Nereden çıktı bu adam?»

«Golovanov, kafan çalışmıyorsa sesini kes!» Drozdovsky çelik bir yay gibi fırlamış, başçavuşa bağırmaya başlamıştı. «Tümen karargâhına yolladığımız yaralıyı unuttun mu? Ordu karargâhından gelenlerin bu keşif kolunun dönmesini beklediklerini hatırlamıyor musun? Ne kafa varmış sende ha! Karargâh takımı komutanı olacaksın bir de! Beni dinle şimdi. İki muhabereci bulmanı istiyorum. Ne yaparlarsa yapsınlar, nasıl yaparlarsa yapsınlar tümen karargâhıyla bağlantı kursunlar. Anlaşıldı mı, Golovanov? On dakika zaRian veriyorum sana! Ne yapacağını senin ağzından duyalım bir de.»
Başçavuş Golovanov dimdik durarak verilen emri yineledi, sonra da umulmadık bir çeviklikle ön sipere tırman bataryanın gözetleme yerine doğru koştu.
Elindeki makineli tabancayı uyuşan parmaklarının ara sından düşürmemeye çalışan Kuznetsov, «Dinleyin, DrOz dovsky,» dedi. «Her zamanki gibi biraz geç kaldınız. Ukha nov ve ben ne yapacağımızı kararlaştırdık bile. Çıkıp 0 çocukları arayacağız. Onun için telâşa kapılmayın. Siz telsizinizi çalıştırın, karargâhtakilere...»
«Yaralı nerede, canlarım?»
Kuznetsov sözünü bitirmeden, Rubin kısa bacaklarının üstünde kayarak top mevziine girmişti. Kesik kesik soluyor arkasında Zoya'nın beyaz paltosu görülüyordu. Kızın sesi bir cam şıngırtısı gibi çınlattı havayı. Ve ansızın kesildi. Derken kuzu derisinin beyaz lekesi daha yakına, topun soluna ilerledi, bambaşka bir ses konuşmayı sürdürdü.
«Bırak o karları, Ukhanov. Bu adam yaralı. Bıçağını ver bana. Sen bacağı şöyle tut, çizmesini keseyim. Yalnız dikkat et. Topuktan tut. Çizme kandan şişmiş. Görüyor musun?»
Çibisov gerçekten vurmuş mu bu oğlanı? Olacak şey değil! Kuznetsov bu gülünç düşünceyi aklından geçirirken dişlerini gıcırdatıyordu. Ne yapacağını, nasıl bir emir vereceğini kararlaştırmıştı artık; kaybedilecek zaman kalmamıştı. Soğuk hava yüzünü zımparalıyor, göğsü ve sırtı üşüyordu. Elleri büsbütün uyuşacaktı biraz sonra. Bir an önce kıpırdanmak, tehlikeyi göze almalıydı. Ne olursa olsun harekete geçmesi gerekiyordu.
Beş yüz metreyi, bataryanın önündeki yanık tankların arkasına gizlenerek geçebileceklerini umuyordu. Yolda kalan iki zırhlı kamyonun arkasındaki bomba çukurunu arayacaklardı sonra da. Peki ama adamlar hâlâ yaşıyorlar mıydı acaba? Karşıdan açılan makineli tüfek ateşi niçin kesilmişti?
Evet, şimdi gitmeliyiz. Bomba çukuruna varıncaya kadar Almanlara rastlamazsak tamamdır. Ateş açmak, yerimizi belli etmek zorunda kalmayalım da.Makineli tabancanın şarjörüne bir yumruk indirip ayağa kalktı. Göğsünde anlaşılmaz bir hafiflik duyuyordu. Hendeğe yürüdü, Drozdovsky'nin varlığından habersizmiş gibi einir vermeye başladı: «Ukhanov, Rubin ve Çibisov! Makineji tabancalarınızla el bombalarını alıp yanıma gelin çabuk!»
Hendekten enik sesine benzer bir inilti duyuldu. Oysa bir insan sesiydi bu; ellerini ağzına örterek inleyen birinin segjydi Kuznetsov hendeğe atladı. Çibisov bir köşeye çekilmiş, yan yatıp kıvrılmıştı. Ayak seslerini duyunca iyice

büzülebilmek için debelendi, çizmeleri Kuznetsov'un ayaklarına değdi. Emireri, ayaklarını bir yere dayayarak destek bulmak, toprağı eşip içine girmek istiyordu sanki.
«Çibisov!» diye seslendi Kuznetsov. «Çabuk kalk oradan! Neyin var senin? Tüfeğin nerede? Onu burada bırak, Nechayev'in makineli tabancasını al.»
«Teğmen Yoldaş! Çizmesi kan dolmuş diyordu Zoya! Ben vurdum onu... Bilemezdim ki... Nasıl bilebilirdim? Oğlanı yaralamak istemezdim.»
«Çibisov, derhal ayağa kalk dedim!»
Emireri, karanlık köşesinden çıkıp doğruldu. Nemlenen, buz tutan yüzü buruşmuştu. Boğazından yükselen iniltiyi bastırmak için kırağıyla kaplanan eldivenini ısırıyordu. Öbür eliyle siperin üstüne bıraktığı tüfeği araştırdı, bulunca da kendine doğru çekti. Tüfeği elinden düşürmesine ramak kalmıştı. Donan parmaklarını rahatça kullanamadığı anlaşılıyordu.
«Ellerin dondu mu, Çibisov?» Kuznetsov, tüfeği yakalayıp emirerinin kaskatı kesilen eldivenlerinin arasına sıkıştırdı. Çibisov'un tüfek tutuşu gülünçtü; yanağına dayamıştı namlu vu.
«İliklerime kadar dondum. Hiç bir şey yapamıyorum... Ne ellerim tutuyor, ne de ayaklarım...»
Kirli, sakalı uzamış yanaklarından süzülen yaşlar boyun atkısına damlıyordu. Kuznetsov, adamın yüzündeki kederi ve çaresizliği, ne olup bittiğini, kendisinden bekleneni kestiremedigini farkedince sasırdı. Takım komutanı durumu n anda anlavamazdı ama Çibisov'un derdi yalnızca bitkinl'k. ya da ölüm korkusu değildi. Yirmi dört saattir gördük!eri bombardıman, tankların hücumu, öteki topların mürettebatından kimsenin kalmamış olması ve Almanların vunma hatlarını yarıp onları kuşatmaları hayvanlara özgü bir umutsuzluk, bir kıstırılmışlık duygusu vermişti emirene. Bir yere gitmesi, bir şey yapması gerekiyordu oysa. B* düşünceyi aklına sığdıramıyordu. Çöküntüye yol açan so etken de kendi vatandaşını, bir Rus'u tanıyamamış, korku ya kapılıp adamı vurmuş olmasıydı. Bu son yükü kaldırama mıştı Çibisov.
Eldivenini ağzına bastırarak, «Yapamayacağım!» ^iye hıçkırdı. «Teğmen Yoldaş... Kafama bir şey oldu. Verilen emirleri anlamıyorum! İstediğimi yapamıyorum.»
«Bırak bunları, Çibisov! Kendini toplamaya çalış!» Kuznetsov sesini yükseltmiyordu ama konuşması sertti. Çibisov'a acıdığı halde adamı kendi haline bırakmaması gerektiğini daha önceki deneylerinden biliyordu. Böyle bırakılırsa ölürdü emir er i. «En iyisi hareket etmek,» dedi. «Biraz kımılda, ısınırsın! Duydun mu, Çibisov? Öyle büzülüp oturursan ölürsün!»
«Teğmen Yoldaş... Beni burada bırakın! Yalvarırım burada bırakın beni!»
«Bırakamam, Çibisov! Benim durumumu anlamaya çalış sen de. Zaten adamımız yok! Seni bırakırsam kimi alabilirim? Nechayev'i mi? O nişancı! Topun başında kalması gerekir. Bir şey olursa sen topu ateşleyemezsin ki! Anlamaya çalış!»

Ukhanov'la Rubin çoktan gelmişlerdi. Onun yanında duruyorlardı. Ceplerine el bombası dolduruyorlardı ikisi de. Rubin küçük tırtıklı yuvarlakları cebine tıkmayı bitirip tabancasını omuzuna asarken belirgin bir düşmanlıkla homurdandı: «Allah belâsını versin bu bücürün! BöyMerini kurşuna dizsen kurşuna yazık!» Boğazını temizleyip yere tükürdü, sonra da tükürdüğü yeri topuğuyla ezdi. Hıncını ayağının altındaki topraktan alacaktı sanki. Ukhanov, elindeki tabancanın mekanizmasını sıcak tutmak için hohlayıp duruyordu. Çibisov'un, gözyaşlarıyla lekelenen, biçimini yitiren suratına baktı. «Bir iki adamımız daha olsaydı seni burada bırakırdık,» dedi acımayla. «Yaralılara yardım etmen için sığınağa yollardık ve böyle yaptığımız için vicdanımız da rahatsız olmazdı. Ama şimdi elden gelen bir şey yok, Çibisov.»
«Donacağım... donacağım burada...» Emireri, son bir ujnutla, Ukhanov'un koruyucu gücüne sığınmaya, onun kolunu tutmaya çalıştı. «Donacağım. Zangır zangır titriyorum, gir şeyler olacak bana... İçime doğuyor... Bittim ben! Hiç bir işe yaramam artık Üstçavuşum...»
Ukhanov, «Evet, bu gerçekten bitmiş,» diye mırıldandı durgun bir sesle. «Bana bak, Çibisov! Ne yapacağız bilir misin? Senin ellerini oğuşturacağız bir güzel. Biraz ısındın mı bir şeyin kalmaz. Önce elleri donar insanın, sonra bütün gövdesi. Bunu herkes bilir.» Çelik kaplamalı dişi parlıyordu; gülümseyecekti neredeyse. «İki dakika izin verin, teğmenim. Bırakın bir ovayım yoksa koskoca bir dikit olup kalacak. Gel bir şöyle kenara çekilelim Çibisov. Biri görürse gözleri rahatsız olmasın!»
Kuznetsov, «Sana iki dakika zaman tanıyorum, Ukhanov,» dedi. Acıma duygularına tiksintiye benzer bir şey karışıyor, sessizce ağlayıp kafasını sallayan, ruhunu kurtarmaya gidercesine bir hevesle hendeğin karanlık bir köşesine yönelen Çibisov'a bakmamaya çalışıyordu.
Roslavl'da ateşle vaftiz edildiği günlerde, aynı şeyin, başka koşullar altında, başkalarının da başına geldiğini görmüştü Kuznetsov. Sürekli acı, kişiliği değiştiriyor, insan, davranışlarını kontrol etmek yeteneğini yitiriyordu. Böylelerinin kısa sürede öleceği kabul edilirdi kural olarak. Yürüyen ölü sayılırlardı onlar, hiç hesaba katılmazlardı artık. 0 günlerde acıma değil yalnızca tiksinti duymuştu Kuznetsov. Bir insanın böylesine alçalabileceğine, böylesine güçsüz kalabileceğine inanmakla güçlük çekmiş, aynı şeyin kendi başına gelmesinden korkmuştu.
«Bu paçavra da çarpışmalarda ne işe yarar ya! Sümüğü göbeğine akmış serserinin! Böy leşini kurşuna dizsen...»
«Kes artık, Rubin!» Kuznetsov arabacının üstüne yürüdü. «Nedir bu halin? Herkese düşmansın! Nedendir anlayamıyorum! Senin ellerinde bir şey yok, değil mi? Tetiğe basabilirsin yani? Basarnam desen de inanmam ya! Şimdin söyleyeyim de aklında olsun!»
«Bana karşı çok yumuşak davranıyorsunuz, değil mi te" menim? Çok iyi yüreklisiniz doğrusu. Bana karşı olan tutu munuz Çibisov'a davranışınızdan çok başka. Ne zorunuz va benimle?»

«Ne istersen onu düşün.» Kuznetsov, Drozdovsky'nin dimdik yükselen karaltısına, yaralıya bakan Zoya'nın başında bekleyen batarya komutanına bakıyordu. Meydan okumaya benzer bir tavırla, Çibisov'la yaptığımız konuşmayı duymussa bile umurumda değil, diye düşündü.
«Teğmen Kuznetsov! Orada inleyen kimdi? Çibisov mu? Nesi var onun? Sizinle gitmek istemiyor mu?»
O yana geliyordu Drozdovsky. Trendeki Drozdovsky'den, yürüyüş sırasındaki Drozdovsky'den hiç farkı yoktu; soğukluğunu herkese duyuruyordu. Görünüşe bakılırsa herhangi bir kaygıya, kuşkuya kapılmak da aklından geçmiyordu. Çok sakin, çok güvenliydi. Ona hiç bir şey olmamıştı, hiç bir şey olamazdı.
Kuznetsov, elinden geldiğince ters bir karşılık verdi. «Sizin kulaklarınız olmayan sesler duymuş, komutanım! Çibisov'dan ben sorumluyum.»
«Olabilir. Şimdi beni dinleyin, Kuznetsov.» Çoktan karar verilmiş gibi konuşuyordu Drozdovsky. «O iki askeri arayacak grup daha büyük olmalıdır. Üç kişi, üç kişiyi taşıyıp getiremez. Ben de geleceğim. O iki zırhlı kamyonun sağından.»
Kuznetsov, yabancı biriyle konuşurcasına, «Siz hiç merak etmeyin,» dedi. «Orada sağ kalan kimse varsa ne yapar yapar getiririz biz»
«Merak etmiyorum, Kuznetsov. Ben de peşinizden geleceğim diyorum.»
Drozdovsky'nin kadınsı kirpikleriyle burun delikleri titriyordu. Kuznetsov'u tepeden tırnağa süzdükten sonra yerinde kaya gibi duran Rubin'i sıyırarak geçti, topun yanına döndü. Nechayev'i kendisine yardıma çağıran Zoya, aftık hic sesi çıkmayan delikanlının yarasını sarmaya uğrası vordu hâlâ.
Bugün ölecek olursam, yazgımda böyle yazılmış demektir diye düşündü Kuznetsov. Tabancanın kabzasını kavrauuşı sımsıkı. Derken ölüm düşüncesini kafasından sildi, böyle bir olasılığı niçin düşünmüş olduğunu çıkartmaya çalıştı.
«Teğmenim, biz hazırız! Gerdeğe girecek gibi hazırlandık.»
Ukhanov hendekten çıkmıştı. Suçlu bir sessizlik içinde olan, büsbütün ufalmış gibi görünen Çibisov da onun peşine takılmış, kafası omuzlarının arasına çökmüş, tüfeğini ortasından kavramıştı. İşe yaramaz bir tahta parçası taşıyordu sanki.
Kuznetsov, «Öyleyse tamam,» dedi. «Sen tüfeği Nechayev'e bırak, Çibisov. Onun makineli tabancasını al.» Ukhanov'a seslenerek, «Sen bununla git,» diye söylendi. «Ben de Rubin'le geleceğim.»
Yakınlardan birtakım hışırtılar duyuldu. Zoya'yla Nechayev, yaralıyı kaldırmışlar, ırmağın kıyısındaki sığınağa taşımaya hazırlanıyorlardı. Oğlanın bacakları sargılarla kalınlaşmış, olağanüstü boyutlar kazanmıştı. Kızın mırıldanarak söylediği sözleri rüzgâr getirdi Kuznetsov'un kulaklarına.
«Şansınız açık olsun, çocuklar. Sağ salim dönmeye bakın lütfen.»
Takım komutanı hiç karşılık vermedi.

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

«İleri!»
Ön siperden aşağı atlamaya hazırlanan Çibisov'un duyduğu son emir oldu bu. On adım atmadan, çevresindeki her şey yamaca kazılan sığınaklar, top mevzii ve top, irtibat hendekleri kafasından silinip gitti. Çibisov için bunların hiç biri yoktu artık. Ona ait olan, onunla ilgili olan her şeyden, herkesten koptuğu, yapayalnız, korumasız bir durumda kaldığı duygusuna kapıldı. Kaygı içini kemiriyordu. Topallayarak Ukhanov'un peşinden gidiyor, görmeden bastığı derin mermi çukurlarından çıkarken dehşete kapılarak, «Nereye gidiyoruz?» diye sokmak, bağırmak istiyor ancak hiç sesi çıkmadığından ileri doğru sürükleniyordu boyuna. Önündeki yarı karanlıktan, stepin bilinmeyen beyaz tuzağından ona doğru gelen bir şeyler olduğunu sanıyordu. İlerdeki her şey, yılan hışırtılarıyla düşen karın altında, geriden vuran ölgün ışığın altında donup kalmıştı sanki. Zaman zaman, karşıdaki akçıl biçimlerin kar dalgalarının arasında ilerleyerek yaklaştığını, tankların kara gövdelerinin arasındaki cesetlerin, düşman miğferlerinin altındaki beyaz yüzlerin usulca yerden kalktığını görür gibi oluyordu. Kendini yere attı birden. Bir korku sarhoşluğu içinde tetiğe götürdü parmağını. Almanlar önlerindeydi işte!
Oysa Ukhanov yere yatmaya, herhangi bir emir vermeye yanaşmamıştı. Tüfek sesi de duyulmuyordu hiç. Çavuş, başını eğmiş rüzgâra doğru yürüyor, yerde yatan, oradan oraya savrulan karlardan ötürü yerlerinde kıvranır gibi olan cesetlerin üstünden atlayarak ilerliyordu. Nasıl olduysa, Çibişov da kendini toparlamayı başarabildi. Kirpiklerinde biriIcen kırağıyı temizleyince çevresindekilerin yerlerinde donup katılaşan cesetler olduğunu gördü. Saatlerdir yağan karın içinde gömülmüşlerdi hepsi de. Bunlar, yanan tanklardan atlayan Almanlardı mutlaka. Tanrıya şükürler olsun ki hepsi ölmüş! Bu düşünce şakaklarını zonklatıyor, yüreği de şakaklarında atıyordu sanki. Ölülerin üstünden atlayarak dirileri bulacağız... Ey Tanrım, nereye gidiyoruz biz? Ukhanov Almanların üstüne yürümekten korkmuyor mu hiç? Sağ kalanlar da olabilir buralarda! Bize pusu kuranlar olabilir! Bir kez daha tutsak olabilirim! Saniyesinde kuşatabilirler bizi. Sonra da bağırmaya başlarlar...
Bunu düşününce yeniden dehşete kapıldı. Karnındaki kaslar ürperdikçe direnci de azalır gibi oluyordu. Kuznetsov'la Rubin'in nereye gittiklerine bakmak için sağa sola bir göz attıysa da o ikisini hiç bir yerde göremedi. Aynı şeylere katlanamam bir kere daha! Yüce Tanrım acı bana. Çocuklarıma acı! Kötü insan değilim. Kediye, köpeğe bile zarar verdiğimi bilmem. Bu dünyada kimseye kötülük etmedim. Karımla çocuklarıma el kaldırmadım bir günden bir güne! Sessiz bir çocuk derlerdi benim için; kavgadan kaçındığım için alay ederlerdi... Keşif kolundan gelen o delikanlıya da zarar vermek istemezdim. Kaza oldu. Oldu bir kere! Çok üşümüştüm. Çok da korkmuştum! O yüzden mi cezalandırıyorsun beni? Çibisov hem yürüyor, hem de kendi kendine konuşarak yaşamını yöneten bir varlığa sesleniyordu. Sonunda nereye gittiklerim anlamaya başladı. Önce tanklar belirdi gözlerinin önünde sonra da gözlerinin sımsıkı yumulmasıyla görülen, mor renkli, belirsiz şekiller.

«Dur, Çibisov! Yere yat!» Ukhanov'un sesi bir balyoz gibi inmişti tepesine. «Almanlar!»
Çibisov'un bütün kanı ensesine toplanmış, bu kez de kulaklarının arkası zonklamaya başlamıştı. Ayağının altında lahana göbeği gibi çatırdayan bir şeye basınca töközledi, yüzükoyun karların içine gömüldü. Öyle şaşırmıştı ki düşme siyle kafasını kaldırması bir oldu. Nemli kirpiklerinin arasından aydınlık bir yuvarlak gördü. Ardından da korktuğu belli olan; fakat hâlâ karşısın, dakini korkutmasını bilen birinin yabancı bir dille bağırdığı duyuldu.
«Wer ist da? Halt!» (*)
Onlardan biri! Çibisov'un beyninin ortasında patladı bu düşünce. Uyuşan parmaklarıyla tabancanın tetiğini aradı çılgınca bir telâşla sürünmeye başladı. Neyse ki kıskaç gibi bir el omuzunu kavramış ve öne çıkmasına engel olmuştu. Kulağının dibinde bir fısıltı duydu. «Ateş etme! Bu yana gel! Tankın arkasına. Nereye gidiyorsun sen? Sağa kay sağa!» Ukhanov yanına sokulmuş, omuzunu tartaklıyordu. Çibisov, verilen emre boyun eğerek yön değiştirdi, boğuk bir hıçkırıkla sarsılan gövdesini sağa çekti. Başını kaldırmaya bile korkarak sürünüyor, çizmeleriyle eldivenlerinin içine kar doluyordu. Yabancı dilde konuşan adam bir kere daha bağırdı. «Halt!»
Kulakları sağır eden bir silah sesi duyuldu. Yaylım ateşi bütün stepi aydınlatacak gibi olmuştu bir anda. Işık birkaç saniye için gökyüzünde de yansıdı ve o birkaç saniye içinde tek bir şey düşündü Çibisov. «Bizi görüyorlar! Görüyorlar bizi; şimdi üstümüze gelecekler. Ateş edecek zaman bile bulamayacağız.»
«Sus be adam! Neler söylüyorsun orada? İlâhi mi okuyorsun?» Ukhanov'un sesi kalın bir kuştüyü yastığın arkasından gelir gibiydi.
«Almanlar... Üstçavuşum...»
«Sus diyorum! Yat orada; Ne inleyip durursun bilmem! Aklını mı oynattın?»
Karın parlaklığı dayanılmaz bir şeydi. İşaret ışığı on metre öteye, arkasına gizlendikleri tankın biraz ilerisine düşünce çaresizlikten gelen bir korkuyla dizlerini karnına çekti.
(*) Kim var orada? Dur.
Pırıltılı, beyaz örtünün içinde hışırdayarak yanan ışık, hava fişeklerini hatırlatan mavimsi kıvılcımlar saçıyor, tankın kül renkli gövdesiyle çirkin, kımıltısız paletlerini aydınlatıyordu. Mavimsi ışık, yere devrilmiş, üstü karla kaplanıihş bir ağaca benzeyen bir başka nesneyi de aydınlatmıştı. Kütüğün kalınca bir dalı ortadan kırılıp kalkmıştı; ucunda da fosforlu bir pırıltı görünüyordu nedense. Çibisov'un ayağının altında kütürdeyen şeyin bulunduğu yerdeydi. Bir Alman tankçısının cesediydi bu.
Ukhanov, «Şuraya bak, Çibisov,» diye fısıldadı. «Kolunda saati de var. Güzel saatmiş hem de! Yazık! Sen keçinin kuyruğu gibi titremeye başladın gene! Gene dondun mu yoksa? Tetiği duyuyor musun parmağının altında? Önemli olan korkuyu yenmektir, baba. Ölümden öte yol yok ya! Kaç yaşındasın sen? Görünüşe bakılırsa otuzun üstündesin.»

«İliklerime kadar dondum, üstçavuşum... Kırk sekizin üstündeyim ben. Dondum; kaskatı kesildi her yanım.»
«Gördün mü bak! Körpe piliç sayılmazsın artık. Parmaklarını oynat durmadan. Ellerin hareketsiz kalmasın. Çok sürmez, birazdan sesleri kesilir bunların. Biz de yolumuza gideriz. Becereceğiz korkma! Sürüne sürüne onların sağından dolaşacağız, sonra da bir koşu zırhlı kamyonlara gideriz.»
İşaret ışığı sönünce eskisinden de karanlık oldu ortalık. Yoğun karanlıktan sıkılan bir fenerin aydınlığı önlerindeki tepeciğin üstünde dolaştı kuşkuyla. Rüzgâr, birini yüreklendirmek için atıldığı izlenimini veren bir kahkahayı ve yabancı sesleri onlara kadar getirdi.
Çibisov, takırdamasına engel olamadığı dişlerinin arasından, «Buraya geliyorlar,» diye söylendi. «Geliyorlar, üstçavuşum! Ateş edin! Ateş!»
Tabancasına sarıldı ama silah ellerinin arasında sallanıyordu. Bedeninin her hücresi o anda başına gelebileceklere karşı çıkmak istiyordu. Duyduğu korku düşüncelerini bulandırmış, kulaklarına çarpan sesler ve o Alman kahkahası içinde büyük bir nefret uyandırmıştı. Konuşmaların yüz metre ilerdeki alçak tepeden geldiğini sanıyordu. Parmaklarıyla tetiği aradı ve bastı.
Namludan çıkan alevleri yüzünde duydu Ukhanov. Ai manlar kesik kesik bağırışmaya başlamışlardı. Karşıdan acı lan ateş önlerindeki tankın madenî gövdesini tangırdatıyor karlar yüzüne uçuyordu. Ensesinin dibinde mırıldanan çılgın sese kulak kabarttı. «Gebertin onları, üstçavuşum! Vurun onları!» Ne olduğunu anlamaya fırsat bulamadan yeni bir işaret mermisinin Çibisov'u aydınlattığını gördü. Emireri tankın paletine sokulup, yan yatmıştı. Sol eliyle sağ kolunu tutuyor, sağ eliyle de yere düşen tabancasına uzanıyordu.
Ukhanov, adamı öfkeli bir fısıltıyla payladı. «Bağırma öyle! Çeneni kapa, sesini kes!» Çibisov'un yanına sürünerek eldivenini aşağı sıyırdı. «Niye bağırıyorsun bakayım? Yaralandın mı? Niye öyle sımsıkı tutuyorsun kolunu?»
«Kolum uyuştu... Ateş edemiyorum, üstçavuşum!...»
«Uyuşmadı. Mermi sıyırmış kolunu! Hiç farketmedin mi? Dur, bir bakayım.»
Ukhanov, kaputun şimdiden kanla ıslanan kolunu inceleyip hırsla sövdü.
«Neden ateş ettin, ihtiyar şeytan? Ateş emri verildi mi sana? Allanın cezası, niçin ateş ettin diyorum?»
«Bağışlayın, üstçavuşum... Onların seslerini duydum mu dayanamıyorum... Dayanamadım... Özür dilerim...»
Ukhanov bir süre acımayla karışık bir sitemle baktı emirerine, sonra da gevşeyen, hummaya tutulmuşcasına titreyen küçük gövdeyi kucaklayıp tankın paletine dayadı.
Acı acı, «Tutsaklar kampını mı hatırladın yoksa?» dedi. «Ondan mı tutamadın kendini? Şansın varmış, moruk! İşin başında yaralandın!» Çibisov'un tabancasının şarjörünü çıkardı, tabancayı da boynuna astı. Kendini yatıştırmak istercesine yüzünü oğuşturup buz tutan eldivenine bir göz attı.
«Hadi yollan bakalım! Gerisin geri bataryaya dön! Senin, yer in burası değil! Aslında mutfaktaki çorba kazanlarının başına vermeliydiler seni! Çoktan hem

de! Yerden kalkma yoksa daha kötü bir yara alabilirsin. Hadi yürü, baba! Orada sararlar yaranı. Hadi, yollan bakalım.»
Çibisov'u tanktan uzağa itti, adamın mermi çukurlarının arasından sürünerek geçtiğini görünce kendisi de yüzükoyun yere yatıp kirli karları dişlemeye koyuldu. Susuzluktan yanıyordu sanki.
«Ukhanov! Ukhanov!»
Bu kaygılı sesin geldiği yöne, sabahleyin ileri karakol mevzilerinin bulunduğu siperlere doğru baktı. Kuznetsov'la Rubin karların üstünde gölge gibi koşuyor, sağ yandan ona yaklaşıyorlardı. Birkaç saniye içinde yanına ulaştılar, kendilerini yere atıp derin soluklar almaya başladılar. Ukhanov, onların soru sormasını beklemeden boğuk bir sesle açıkladı. «Çibisov yaralandı. Ağır değil. Geri yolladım. Biz üçümüz beceririz bu işi.»
Kuznetsov, «Evet öyle bir şey olduğunu anlamıştım.» diyerek alnını kırıştırdı. «Neyse, zarar yok. Böylesi daha iyi belki.» Biraz daha sokuldu topçu çavuşuna. «Dinle, Ukhanov. İleri karakol mevzilerinde birkaç kişiye rastladık az önce. Pos bıyıklı bir makineli tüfek nişancısıyla konuştum. Siperden cephane topluyorlardı. Makineli tüfeklerin yağı donmuş, eritmeye çalışıyorlarmış. Ben buralarda sağ kalan yoktur diyordum ama birkaç kişi varmış. Ancak subayların hepsi ölmüş. O zırhlı kamyonlar buradan yüz elli metre ilerdedir, diyorlar. Almanların yatışmasını bekleyelim biraz. Sonra hiç ateş etmeden ilerleriz.»
Rubin,«Sonunda çarpışmaktan kurtuldu,» diye söylendi. Düşkırıklığına uğradığı sesinden belliydi. «Kimbilir nasıl sevinmiştir bücür! Ganimi kurtardım diye keyiflenmiştir.»
«Ateş etmeyeceğiz, öyle mi teğmenim?» Ukhanov ağzındaki karları tükürüyordu. Çibisov'un şarjörünü kaputun göğsünden içeri tıkıp, «Nasıl isterseniz,» diye söylendi. «Bu ölü toplayıcıları bizi korkutmak için ateş ettiler zaten. Kamyonlara varabileceğimize hiç kuşkum yok, teğmenim.»
Sağdaki köyün önünde duran tankların motorlarının çalıştırıldığını, vites kollarının boşta durduğunu belirten egzoz, patlamalarını duydular birden. Gürültüler gecenin sezsizliRinde yankılandı.
Kuznetsov, kulak kabartarak, «Motorlarını ısıtmaya başladılar,» diye söylendi. «Oldukça da yakın sayılırlar. Şimdi!»
Rubin küçük, sivri dişlerini açığa çıkaran bir gülüşle sırıtıyor, yine ters bir söz etmeye hazırlanıyordu ama, bu sert emri işitince bir anda ayağa fırladı.
«İleri! Koşarak gideceğiz!»
İki zırhlı kamyona kadar olan yüz elli metre uzaklığı bazen koşarak, bazen yere, kar kümelerinin arkasına yatarak bazen de mermi çukurlarının arasından sürünerek geçtiler' Ölüleri toplayan Alman birliği ateşi kesmiş, solda, onların biraz gerisinde kalmıştı. Ancak Güney kıyısındaki köyün dış semtlerine, motorlarını ısıtan tankların durduğu yöreye yerleşen diğer düşman birlikleri, işaret ışıkları yollamaya başlamıştı göğe. Step, her beş saniyede bir, tehlikeli olabilecek ölçüde aydınlanıyordu.

Oradaki birlikler kıyının yakınlarından gelen ateş seslerinden kuşkulanmış olsalar gerekti. Stepi iki yönden de gözledikleri halde, kendi adamlarını vurmak korkusu ateş açmalarına engel oluyordu. Hiç değilse Kuznetsov böyle değerlendiriyordu durumu. Zırhlı kamyonların yanma varmışlardı sonunda. Rubin derin soluklar alıyor, ciğerlerini havayla doldurmaya çalışıyordu. Kuznetsov'un yüzünün derisi gerilmiş, nabzı aksamaya, iki kere üst üste attıktan sonra duraklamaya başlamıştı. İki dakika süreyle kimse yerinden kımıldamadı; bir daha ayağa kalkamayacaklarını sanıyorlardı hepsi. İlk kendini toplayan Ukhanov oldu. Tabancasının kabzasına dayanarak ayağa kalktı, kamyona yaslanıp kısık sesle anlatmaya başladı.
«Yanılmıyorsam elli metre ileride bir bomba çukuru var, teğmenim. Sağımızda. Çevresindeki toprak yığınlarına bakılırsa bomba çukuru olması gerekir. Başka ne olabilir zaten? Buralarda dümdüz uzanıyor toprak... Sizin anlayacağınız biraz daha sürünmek zorundayız. Bu namussuzlar da iyice aydınlatıyorlar ortalığı. Bizden birilerinin buralarda olduğunu anladılar sanırım.»
Kuznetsov tabancasını kolunun altına kıstırdı parmakları karıncalanmıştı iyice Ukhanov'un yanına gidip kamyonun arkasındaki düzlüğü, tehlikeli bir şekilde aydınlanan düzlüğü inceledi. Bomba çukuru olduğunu sandıkları yerin çevresindeki karlı toprak yığınları oldukça yüksekti. Sağda, köyün ucundaki evlerin mavimsi bir beyazlıkla parlıyan damları görünüyor, göğe yükselen işaret ışıkları o damların üstüne düşüyordu. Kırağı yüklü sis, ışıkların önce olduğundan da parlak görünmesine, sonra da boğulmasına yol açıyordu. Almanların bu inanılmaz yakınlığı Kuznetsov'un göğsünde bir sıkışıklık, bir uyuşukluk yaratmıştı. Köy soİcaklarındaki tankların koyu renkli taretlerini, zırhlı gövdelerin çevresinde dolaşan karaltıları görür gibi oluyor, motorların uğultusuyla tangırtıların arasından insan sesleri duyulduğunu sanıyordu.
Bizim çocuklar burada, o çukurda olamaz! Almanların bu kadar yakınında olamazlar. Başka bir yerde yanıp kalan iki zırhlı kamyon daha bulunsa gerek. Yanlış kamyonlara geldik biz! Bir yanlışlık yapmış, yanlış bir yere gelmişlerdi mutlaka! Onca çaba, umutsuzluk içinde geçilen onca yol boşa gitmişti. Göğsünün sıkıştığını duydu yine; son emri, çukura doğru koşma emrini veremedi. Kendini zorlayarak başka bir emir verdi onun yerine.
«Ukhanov! Sen sürünerek gidip bir bak! Allah kahretsin, aradığımız çukur bu mu ki? Eğer değilse başımız belâya girecek! Fritz'lerin burnunun dibindeyiz!»
«Bence budur, teğmenim.»
«Git bak bir kere.»
«Bakayım, teğmenim.»
Başka hiç bir şey söylemedi Ukhanov. Kamyondan uzaklaşır uzaklaşmaz, oradan oraya savrulan karın altında görünmez oldu geniş sırtı. Kuznetsov makineli tabancasını hazırlamış, eldivenini çıkarıp uyuşan parmağını tetiğin üstüne yerleştirmişti. Omuzunu kamyona dayayarak bekledi.
Bir yanlıklık yaptıysak Ukhanov'la Rubin'i burada bırakır öteki çukuru kendi başıma ararım. Bir tek kişiyi bile tehlikeye atamam artık.

İlerdeki karlı toprak yığınları Alman karakorbirliklerinin siperleri bile olabilir. Gövdesindeki her kas gerilmişti. Ukhanov'un kar yığınları arasında santim santim ilerleyişini gözlüyor, Alman siperlerindeki silahların sesi duyulduğu an ateş açmayı, Ukhanov'a sıkılacak kurşunları kendi tabancasıyla karşılamayı düşünüyordu. Almanların son attıkları iki ışık gözlerini kamaştırınca çavuşun izini kaybetti. Sessizlik bir tokat gibi indi yüzüne; durduğu yerde titredi. Derken ışıklar damların üstüne doğru süzüldüler yine. Karşısındaki bembeyaz, pırıltılı bir düzlükten, rüzgârda sallanan birkaç çalıdan başka bir şey göremiyordu. Ukhanov gözden kaybolmuş, köydeki tankların da sesi kesilmişti.
«Rubin, Ukhanov'u görebiliyor musun sen? Herhangi bir bir yerde gözüne ilişiyor mu?»
«Bunlar niye tankları susturdular birden? Hiç bir yerde göremiyorum, teğmenim. Yok oldu sanki.» Rubin hırıldayarak soluk alıyordu. Çömeldiği yerden doğruldu, soğuktan donan ablak suratını Kuznetsov'a çevirdi.
«Almanların eline düşmüş olmasın?»
Kuznetsov karşılık vermeye zaman bulamadı. Gökteki kimyasal aydınlık solunca önündeki kıpırtılı loşluk körkaranlığa dönmüş, o karanlığın içinden, ünlemle çığlık arası bir ses yükselmişti.
«Buraya!... Gelin!»
«İleri, Rubin!» Kuznetsov, 'buraya' denen yerde nasıl bir tehlike ya da ödül bulunabileceğini, hiç düşünmedi, beş saniyelik kurtarıcı karanlıktan yararlanmak için heyecanla ileri atıldı.
Rubin de makineli tabancasını kalçasına dayamış, omuzunun dibinde hırıl hırıl soluyarak peşinden seyirtmişti.

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

KEŞİF görevinden dönen birlik tümenin ön hatlarına varamadan başlamıştı çarpışmalar. İki ateş arasında kalan askerler gerçekten de alçak bir vadinin yüz elli metre gerisinde kalan bomba çukuruna sığınmak zorunda kalmışlardı. Koskoca, kapkara bir leke gibi duruyordu çukur. Stepin güneşli beyazlığında yol alan tanklar, bu kara lekenin yanından dolanmak zorunda kalmışlardı. Tankların arkasından gelen kamyonlar da Sovyet bataryalarının ateşine tutulmuş, iki tanesi oracıkta cayır cayır yanmıştı.
Kuznetsov'la Rubin o koca kraterin kıyısına varıp da aşağıdaki mavimsi karanlığa baktıklarında Ukhanov yere eğilmiş bir şeylerle uğraşıyordu. Kuznetsov'un bilmek istediği tek şey öbür iki askerin de orada olup olmadığı, oradalarsa sağ kalmayı başarıp başaramadıklarıydı. Çukurun dik eğiminden aşağı koşarken. «Yaşıyorlar mı?» diye bağırdı soluk soluğa.
Ukhanov, «Burada yalnız iki kişi var,» diye karşılık verdi.
Çukurun dibindeki iki kişi, bir ölüm kucaklaşmasına girmiş gibi sımsıkı kenetlenmişlerdi. Ukhanov da yanlarına çökmüş, iki gövdeyi birbirinden ayırmaya uğraşıyor, ancak bir sonuç alamıyordu. Adamların omuzlarını

çekiştiriyor, kollarından tutup tartaklıyordu boyuna. İşin tuhafı o iki insanın hâlâ canlılık belirtileri göstermeleriydi. Birisi araziye uyan renklerde, alacalı bir pelerin giyiyor, kırağıyla örtülen kapişonun altından soluğunun buharı yükseliyordu. Beyaz tırtıllara dönen kaşlarının altındaki gözleri, buzdan seçilmez olmuştu. Ukhanov'a dikmişti bakışlarını. Dudaklarından bir takım anlaşılmaz sözler dökülüyordu.
Ukhanov, «Şu ellerini aç, evlât,» diye söyleniyordu. «Bx. rak şu herifi. Düşman değiliz biz. Rus'uz! Dediklerimi duyu. yor musun? Bak bana! Bak bakayım!»
Rubin: «Vay canına!» diye mırıldandı hayretle. «Pelerinli oğlan bizimkilerden, öteki de Alman! Hâlâ soluk alıyorlar! Hay canına yandığımın, hiç olacak iş mi yahu!»
«Evet, öbürü Alman,» dedi Ukhanov. «Gelin bir bakın, teğmenim.»
Birbirlerine sarılıp kaskatı kesilen iki insanı birbirinden güçlükle ayırdedebiliyordu Kuznetsov. Birisi keşif kolundaki çocuklardan biriydi; öteki de iri yapılı, kürklü başlık ve kaput giymiş bir Alman. Kaputun havına işleyen incecik kar kumaşın rengini ağartmıştı. Eldivenli elleri arkasına bağlanmış, solgun, kemikli yüzünün yarısı kürk yakanın altında kalmıştı. Ağzı bağlı değildi. Yakınlarda birilerinin bulunduğunu farkedince, buldog köpeklerini anımsatan köşeli çenesini aralamadan homurdanmaya, yanağını yerdeki karlara sürtmeye başladı. Geniş burun deliklerinden sarkan küçük kırağı iğneleri upuzun, ıslak bir bıyığa benzemişti.
«Gevşet şu kollarını be çocuğum! Hişt, duydun mu? Bak, biz geldik! Sana yardıma geldik.»
Çocuğun kolları çelik bir çemberdi sanki; Ukhanov zor kullanarak Alman'ı ayırınca delikanlı usulca inledi. Kimbilir kaç saattir böyle tutuyordu adamı. Gövdelerinde kalan son ısıyı koruyabilmek için sarılmıştı tutsağına. Ukhanov, delikanlıyı bir yana çekip Kuznetsov'a seslendi: «Alman sapasağlam ama bizimkinin sonu yakındır sanıyorum. Niye almamış bu buldoğun kaputunu? O kadar değerli mi bu herif? El üstünde mi tutulması gerekiyor? Şuna bakın, teğmenim! Kaputun astarı kürk! Ellerini çözeyim mi? Kaçacağını sanmam.»
«Üçüncüsü nerede bunların? Hiç bir yerde göremiyorum.» Kuznetsov huzursuzdu. «Bataryaya gelen çocuk keşif kolundan iki kişi bulacağımızı söylemişti. Sen yukarı çık da sağa sola bir göz at Rubin. Çukurdan dışarı sürünmüştür bel. ki. Kraterin çevresini dolan bir kere.»
Kuznetsov, hiç sesi çıkmayan, sırtüstü yatan askere baktı. Delikanlının gözlerine kadar inen kapişon pudralanmış bir maske gibiydi. Pelerinin önü yırtılmış, altındaki pamuklu ceket karla örtülmüştü. Delikanlının palaskası da yoktu. Yorgan dikişiyle dikilmiş, içi pamuklu pantolonun bacakları iki kütüğü andırıyordu. Bacaklarını iki yana açmıştı delikanlı. Üstüne birtakım bezler sarıldığı için ötekinden daha kalın görünen bir bacak, donmuş bir palaskaya benzeyen ince uzun bir şeyle boğulmuştu dizin üstünden. Kanı durdurmak amacıyla kullanılan bu bağ askerin palaskasıydı gerçekten de. Aceleyle yapılmış

bir işti; çizme çıkartılmamış, pantolon kesilmemişti. Delikanlı, palaskayla sıkmanın kanı dindirmeye yeteceğini sanmıştı anlaşılan.
Keşif kolu, sabahın ilk saatlerinde köyün içinde bir yerdeydi mutlaka. Bombardımandan sonra, sağ kalanlar bu çukura kadar sürünmüşler di. Peki ama bunların silahları ne olmuştu? Yola çıkarken kaç kişiydiler acaba? Bu çukurda bulunması gereken ikinci asker neredeydi.
Rus yapısı silah görünmüyordu ortalıkta. Yamaçta, Alman'dan alındığı belli olan koskoca bir tabanca vardı yalnızca. O da karla örtülmek üzereydi. Kuznetsov tabancaya uzandı, boş olduğunu görünce fırlatıp attı. Sonra da yerde yatan delikanlıya eğilip kapişonu geriye itmek istedi. Gelgelelim olanaksız bir işti bu. Yüzün derisi kumaşa yapışmış, ikisi kaskatı bir kabuk olmuştu. Çatırtıyı duyunca geri çekti elini.
Delikanlının söylenenleri duyabileceğine pek umudu olmadığı halde, «Beni dinle, çocuğum,» diye söylendi. «Sizdeniz biz de. Biz de Rus'uz... Senin bir arkadaşın daha olacaktı burada. Nerede o? Nereye gitti?»
Ne var ki delikanlının iniltilerinden anlam çıkarmak güçtü. Hep aynı.iki heceyi yeniliyordu oğlan. «Alma... Alma..»
Kuznetsov, Alman, demek istiyor diye karar verdi. Alman'Ia ilgili bir şey mi söyleyecek acaba? Yoksa beni Alman mı sandı?
Ukhanov'un sesi düşündüklerini yarıda kesti. «Ee, ne dersiniz, teğmenim? Bunları götürmeye bakalım mı artık? Şu koca herifi de biz mi sırtlayacağız? Şuna bakın teğmenim! Şuna bakın! Ne yapıyor bu böyle? Delirdi mi? Kudurdu mu? Gözlerinin ortasına patlatayım mı bir tane? Biraz sakinleşir o zaman!»
Alman'ın ne yaptığını Kuznetsov da kestirememişti ilk anda. Bağları çözülen adam çukurun dibinde beyaz bir kütük gibi yuvarlanıyor, karları topuklayıp yumrukluyordu. Sırtı gerilmiş, gözleri yuvalarından uğrayacak gibi olmuştu. Kasılan dudaklarının arasından mavimsi pırıltılar saçan dişleri görünüyordu; sessiz bir gülüşle sırıtıyordu sanki. Oradan oraya atılışını, çılgınca inleyip hıçkırdığını gören sarası tutmuş sanırdı. Ya soğuktan ötürü aklını kaçırmış bu adam, yahut da işkencesi sona erdiği, Rus'un kenetlenen kollarından kurtulduğu için hayvanca bir sevince kapılmış, kendini ısıtmaya koyulmuştu.
«Verfluchter, verfluchter!» (* Lanet olsun!) Teğmenle çavuşun kulaklarına yabancı gelen bu sözleri boğuk bir sesle söylüyordu. Ağzı köpürmüş, sağdan sola yuvarlanmaya koyulmuştu. «Rus... Rus... Verfluchter!»
«Bunun, rütbesi de az buz değil galiba.» Ukhanov, aşağılayıcı bir merakla inceliyordu adamı. «Küfür mü ediyor, teğmenim? Yoksa aklını mı kaçırdı?»
«Sanırım aklını kaçırdı.»
Alman'ın gövdesi gevşemişti ansızın. Yan yattı, eldivenli elleri kaputunun eteklerinden içeri girdi. Derken gene gerginleşti, başını sallamaya, gözlerini yuvarlamaya başladı. Ağlıyor mu, uluyor mu belli değildi.
Ukhanov adamın davranışlarını yorumlamıştı sonunda. «Donuna yap, Fritz,» dedi alayla. «Sıcak tutar. Kim çözecek

şimdi senin pantolonunu.' ısıraz üana dayan, nıuercı belâsı. Oturak taşıyacak uşak tutamayız sana!» .
«Verfluchter, Rus, verfluchter!.. leh sterbe (*), Rus...»
Kuznetsov, «Steh auf!» diye bağırdı birden. Okulda öğrendiği birkaç kelime Almancayı hatırlamaya uğraşıyordu. Ansızın kıpırtısız kalan Alman'a yaklaşarak, «Steh auf!» diye yineledi. «Ayağa kalk.»
Tutsağın kemikli yüzüyle, donuk bakışları Kuznetsov'a döndü, gözleri makineli tabancaya takıldı. Teğmenin emrine, dişlerinin takırtısıyla boğuk bir hıçkırık sesi karşılık verdi. Kuznetsov, adamın omuzunu tabancayla dürtükleyip daha sert bir tavırla bağırdı.
«Steh auf, schnell! (**) Schnell dedim.»
Tutsak telâşla toplanıp oturdu ve ayağa kalkmak için davrandı. Ne var ki bacakları gövdesini taşıyamamıştı ilk anda. Yana devrildi; kısık sesle inleyerek dört ayak üstünde ilerledi bir süre. Sonra da güç belâ ayağa kalkmayı başardı. Kuznetsov'dan bir baş uzundu; tıknaz gövdesi olduğundan da geniş görünüyordu kürklü kaputun içinde. Yüzü Kuznetsov'a çok yakındı. Yabancı bir yüzdü bu; suratına vurulacağını düşünerek tetikte durduğu halde, kendini beğenmiş, tepeden bakan tavrını korumaya çalışıyordu hâlâ.
Kuznetsov, «Sen bununla git, Ukhanov,» dedi «Önemli bir domuza benziyor.»
Kanlı canlı bir Nazi'ye, düşüncesinden bile tedirgin olduğu bir yaratığa böylesine yakın olmak bir nefret coşkunluğu yaratmıştı yüreğinde. Evet, tam aklından geçirdiği gibiydi bu adam; hepsi böyleydiler. Tutsağın yüreğinde tek bir insancıl duygu, insanca bir nitelik kalmadığından emindi artık.
Büyük bir uçurum vardı aralarında; birbirine düşman olan, uzlaşamayacak, yaşam tarzlarından, nefretle yoğrulmuş düşüncelerden, dökülen kanlardan acıdan oluşan bir uçurumdu bu. Savaş vardı aralarında, ateşlenmeye hazır bekleyen silahlar vardı.
(*) Ölüyorum. (**) Çabuk.
Kuznetsov: «Tutsaktan sen sorumlusun,» diye hırladı. «Unutma.»
«Ben onu götürürüm, teğmenim,» dedi Ukhanov. «Uslu uslu gelecektir.» Alman subayına yaklaşıp teklifsiz bir hareketle ceplerini aramaya başladı. Bir çakmakla buruşuk bir sigara paketi çıkardıktan sonra kaputun düğmelerini çözdü, madalyalarla donanmış ceketin iç cebinden bir cüzdan çekti. En sonunda da kolunu sıvayıp, «Bu çocuklar da herifi çok şımartmışlar,» diye söylendi ağız ararcasına. «Bir şeyine el sürmemişler... Saatini alayım mı, teğmenim?»
Kuznetsov, «Saatin canı cehenneme,» diye mırıldandı tiksintiyle. «Çakmakla sigaraları da bırak. Onların da canı cehenneme. Bitli faşist domuzdan kıl mı koparacağız!»
«Ben bunda bit falan görmedim doğrusu.» Ukhanov tutsağın kolunu bırakmış keyifle sırıtarak cüzdanı karıştırmaya girişmişti. «Hele şuna bakın, teğmenim. Resimlere. Dikkat ettiniz mi bilmem... Bu Almanların resimlerinde bütün çocuklar melek gibi. Özellikle de kız çocukları. Hep de beyaz çorap giyerler!»

«Hayır, hiç dikkat etmedim. Hepsini geri ver onların.» Kuznetsov resimlere hiç bakmamıştı. Alman'ın kişisel eşyalarında bile insanca bir şey olamayacağına inanmıştı sanki.
«Benim bilmek istediğim bir tek şey var, teğmenim. Biz bunlara niye bu kadar yumuşak davranıyoruz hep?»
Tutsağın, duyduklarından bir şeyler anladığı yüzünden belliydi. 'Teğmenim' kelimesi iki üç kez yinelenince üstün görünme çabasından vazgeçmiş, çekingenlikle, bir şey istemeye hazırlanırcasına bakmaya başlamıştı.
Kuznetsov'a, emirlerini elinden geldiğince öfkeli bir sesle veren bu asık suratlı Rus delikanlısına doğru eğilerek: «Zigaretten...» (*)
(*) Sigara.
diye mırıldandı boğuk boğuk. «Meine Zigaretten (*)... Herr Leutnant, rauchen, rauchen... leh will rauchen, Herr Leutnant! Rauchen.» (**)
Bacakları tutmaz olmuştu yine; kıçüstü karın içine çöktü. Kuznetsov'a bakıyor, yutkunmakta güçlük çekermiş gibi boynunu oynatıp duruyordu.
«Sigaralarını geri. ver,» dedi Kuznetsov küçümsemeyle. «Herif sigara içmek istiyormuş. Anladın mı?»
Az ötede yatan yaralının yanına gitti asık suratla. Delikanlı hiç kıpırdamamıştı. Bacakları hâlâ ayrık duruyor, yüzüne yapışıp donan kapişonun altından, ağzından çıkan soluğunun buharı yükseliyordu. Bu çocuğun buradan götürülmesi gerekliydi ama bu işi yaralı bacağına zarar vermeden yapmak da kolay olmayacaktı. Bunların ikincisi ne olmuştu peki? Belki de bataryaya varmayı başaran delikanlı yanlış bilgi vermişti. Ya Rubin nerelerdeydi?
Çukurun tepesi, onların sığındığı bu delikten görünmeyen düzenli aralıklarla atılan işaret ışıklarının aydınlığında kolayca seçilen bir kar anaforuyla sarsılıyordu. Donmuş kar kristalleri, yukarıdaki toprak yığınından aşağı yağıyor, çukurun dik yamaçlarına oturuyordu. Karanlığa gömülen stepte özgürce homurdanıyordu rüzgâr. İki yüz metre ötede de Almanlar Almanların tanklarıyla gözetleme yerleri vardı. Ve Rubin hâlâ dönmemişti.
Artık dönmemiz gerekiyor! Daha fazla beklemeyi göze alamayız... Rubin'e sesleneyim, biz geri dönelim. Gereksiz tehlikelere atılmamalıyız artık.
Arkadaşlarını da, kendisini de bunca zamandır tehlikeli bölgede tuttuğu için kaygıya kapılmıştı birden. Suçlu olduğunu düşündükçe acı duyuyordu.
Ukhanov'a seslenmek, yaralıyı sırtlanıp bir önce yola koyulmasını söylemek istedi. Ne var ki geç kalmıştı.
Hemen başlarının üstünden geldiği izlemini veren maki
(*) Sigaralarım. ;**) Sigara içmek istiyorum teğmenim.
Makineli tüfek yaylımını duyunca içgüdüsel bir davranışla dik yamaçtan yukarı doğru koşarak Ukhanov'a olduğu yerde kalması için işaret etti. Tepeye varıp da gözünün önünde savrulan karlara bakınca Rubin'in Almanlarla karşılaştığını sandı ilk önce.
Köyün ucundan açılan makineli tüfek ateşinin sesi ortalığı inletiyor, birbiri ardına gelen izli mermiler bomba çukurunun soluna, yanık zırhlı kamyonların

yakınına düşüyordu. Köyün en uç kesiminden atılan işaret ışıklarının aydınlığı her yana yayılmıştı. Gelgelelim sol yanda, Almanların ateş ettikleri alanda kimsecikler görünmüyordu.
Kuznetsov dirseklerinin üstünde doğruldu. «Rubin!» diye seslendi telâşla. «Buraya gel, Rubin!»
Sözünü bitirirken, elli metre uzakta, zırhlı kamyonların solunda kalan bir kar yığınının arkasından fırlayan gölgeleri gördü. Karaltılar birkaç adım koşup bir mermi çukuruna yanaştılar, kendilerini karın içine attılar. Makineli tüfeklerden boşanan kurşun yağmuru da o yana kaydı bir anda.
Bu gelen Drozdovsky'dir mutlaka! Peki ama zırhlı kamyonların çok uzağına gitmiş. Acaba neden? Kamyonların yerini anlayamadı mı yoksa?
Gelenleri iyice görebilmek için biraz daha yükseldi dirseklerinin üstünde. «Sağa doğru ilerleyin!» diye bağırdı. «Böyle gelin! Bu yana!»
Gelenler bomba çukuruna doğru sürünmeye başladılar. Makineli tüfeklerin mermileri de onları izliyordu. On metreye kadar yaklaştıklarında en öndeki karaltı bir saniye için ayağa kalkıp bağırdı. «Teğmenim! Biziz!»
Kuznetsov, Rubin'in geniş, güçlü omuzlarını ve onun solundan giden Drozdovsky'nin' ince, çevik gövdesini tamdı. Batarya komutanı bir kertenkele gibi sürünüyor, karargâh takımının iki muhaberecisi de peşinden geliyorlardı. Drozdovsky'nin yanında, hem tanıdık hem yabancı bir yüz, beyaz bir başlığın altından bakan, hiç orada bulunmaması gereken bir yüz görünüyordu. Zoya'nın yüzüydü bu. Tehlikenin yakınlığı yalancı bir canlılık kazandırmıştı bakışlarına. Ölmekten, yaralanmaktan hiç korkmadığını, tehlikenin varlığına bile inanmadığını anlatmak istercesine bakıyordu.
Niye getirmişlerdi kızı buraya? Kime ne yararı dokunabilirdi? O neden kabul etmişti gelmeyi? Şaşkınlıktan çok öfke duyuyordu Kuznetsov. Tepelerinden mermiler uçarken Zoya'nın umursamazlıkla baktığını görünce tabancasını salladı, «Çabuk olun!» diye bağırdı hırsla. «Çukura girin hepiniz!»
Yanma kadar gelen Rubin, «Yok, Teğmen Yoldaş,» diye soludu. «Her yana baktım, sürüne sürüne dolaştım çepçevre Öbür delikanlının izi yok... Her karış toprağı gözden geçirdim. Sonra bizimkilerin koşarak geldiklerini gördüm. Soldan geliyorlardı. Yolu göstermek için onların yanma gittim ben de. Buraya varmadan makineli tüfek ateşine tutulduk. Bizi görmüşler!»
«Elbette görmüşlerdir! Koşarak geliyorlarmış! Köyünüzde mi sandınız kendinizi?» Kuznetsov'un öfkeden yanma varılmıyordu. «Herifleri eğlendirmek için varyete numarası yapmışsınız. Hadi çukura girin artık! Hep birden!»
Karla örtülü gövdeler kraterin kıyısına kadar sokuldular, sonra yarı kayarak, yarı yuvarlanarak soluk soluğa çukurun dibine indiler. Drozdovsky, kaygılı bir sesle, «Her şey yolunda mı, Kuznetsov?» diye sordu. «Keşfe çıkan çocuklar burada mıymış?»
Karşılık vermenin hiç anlamı yoktu. Düşman birliklerinin dikkatini çektikleri için gelenlere iyice kızmıştı Kuznetsov. Ötekilerle birlikte çukura inmemişti. Tepede yatarak zırhlı kamyonların ötesine düşen mermileri gözlüyordu. Geri

dönerken oradan geçmek zorundaydılar. Ateş altındaki bölgeyi gözünün önünde canlandırmaya çalışırken, birinin daha çukura girmeyip yanında kaldığını farketti. Yanağına sıcak bir soluk değdi, kulağının dibinden gelen bir ses, «Sevgili, kuznechik!...» diye mırıldandı. «Sağsın demek! Şükür ki sağsın... Bak ben geldim. Bana baksana, kuznechik!»
Kuznetsov, «Geldiğini gördüm,» diyerek düşmanca denebilecek bir tavırla sırtını döndü kıza.. «Ne oluyor kuzum?»
Zoya, kraterin kıyısına oturmuş, bacaklarını aşağı sarkıtmıştı. Başlığı yana kaymış, saçı ve kaşları kara bulan mıştı. Kirpiklerine biriken kırağı, heyecanla irileşen çekik gözlerine garip bir anlam veriyordu. Yana yatan şapkasında, meydan okurcasına gülen dudaklarında oğlan çocuklarım hatırlatan bir şey vardı.
Aynı sevecen sesle, «Merhaba, kuznechik,» diye mırıldandı. Kendi buluşu olan bu adı kullanmaktan büyük haz duyuyordu sanki. Eğilip erkeğin donuk, kapalı yüzüne baktı. «Seni sağ bulacağımı ummuyordum. Çibisov yaralı olarak döndü ve yola çıkar çıkmaz Almanlara rastladığınızı söyledi. Silah seslerini ben de duymuştum... O yüzden geldim. Ukhanov yaralı mı? Dediklerimi duymuyor musun, kuznechik?»
«Kuznechik değilim ben! Ukhanov sapasağlam! Ben de öyle! Gözün görmüyor mu? Çibisov'un sağı solu belli olur mu? Aklına eseni söyler! Senin yapabileceğin hiç bir şey yok burada.» Bir iki saniye duraladıktan sonra, «Demek yaralıları taşımaya geldin!» diye ekledi kabaca. «Ömrümde bundan daha gülünç bir şey duymadım! Kim söyledi buralara gelmeni? Git beş yüz metre sürün diyen kim?»
«Bana bağırma, kuznechik.» Şiş dudaklarını aralayarak güldü. «Bıkıp usandığın karın değilim ben, sağlık eğitmeniyim. Yok, yok, kuznechik isteyerek bağırmamıştır. İsteyerek bağırmadın, değil mi? Bana emir veriyorsun ama senin emrinde değilim, kuznechik.»
«Aşağı in. Yaralı bir asker var orada. Sargılarım değiştirmeye kalkışma; hiç bir yararı olmaz artık. Onu götürmenin yoluna bakmalıyız önce. Aşağı in, diyorum. Birazdan gideriz.» Kayıtsız bakışlarla Zoya'nın aşağı inmesini gözledi, sonra da, «Rubin!» diye seslendi. «Buraya gel.»
«Dönüyor muyuz, Teğmen Yoldaş?» Rubin eğimin ortasında durmuş, kaygıyla yukarı bakıyordu. Kesik kesik öksürüp, «Biraz beklesek daha iyi olmaz mı?» diye sordu. «Adamlar tetiktedirler şimdi.»
«Bekleyeceğiz elbette. Bizi unutmalarını bekleyeceğizSenin burada gözcülük etmeni istiyorum.»
Bu emri verdikten sonra biraz aşağı kaydı, yamaçta durup makineli tabancasını göğsüne dayadı. Rubin çıkar jcen o indi.
Aşağıdakilerin hepsi onu bekliyorlardı sanki. Kulaklarını çenelerinin altından bağlayan iki muhabereci, derin soluklar alarak yerde yatıyorlardı. Bakışları bir Zoya'ya gidiyordu, bir yaralı askere. Arada bir de tutsak edilen Alman'a bakıyorlardı. Ukhanov'un yanında oturuyordu Alman. Kürk şapkalı başını önüne

eğmiş, eldivenli ellerini kaputunun yakasının altına sokmuştu. Zoya, topluluğa sırtını dönmüştü. Askerin şiş bacağının önünde dizüstü oturuyordu ama ilk yardım çantası belinde asılıydı. Sargıları değiştirmemeye karar vermişti anlaşılan. Bir şeyler fısıldıyordu delikanlıya. Öbürlerinden hiç ses çıkmıyor, herkes, yukarıdan gelen makineli tüfek takırtısını dinliyordu.
Drozdovsky, yaralı askerle Alman'ın arasında dikilmişti. Karda sürünürken yerinden oynayan tabancasını düzeltti, çevresindekileri süzmeye koyuldu. Gergin, solgun yüzündeki sabırsızlık, şafak öncesinin yarı karanlığında kolayca seçiliyordu.
Kuznetsov'un çukura indiğini görünce takım komutanına yaklaştı, «Öteki asker nerede?» diye sordu sertçe. «Alman'ın yanında iki kişi olacaktı yanılmıyorsam. Öteki nerede?»
«Kim bilir! Çukurun çevresini aradık ama bulamadık.» Drozdovsky'ye değil, Ukhanov'a sesleniyordu. Topçu çavuşu Alman'ın yanında oturmuş, tabancasının üstündeki kırağıyı temizliyordu özenle. «Almanlara teslim olduğunu sanmam. Sürüne sürüne bize gelmeye çalışmıştır bence. Ya yarı yolda kaldı, yahut da ileri karakol mevzilerinin siperlerine sığınmayı başardı. İkisinden biri.»
Drozdovsky, «Onu bulmalıyız,» diye haykırdı tutkuyla. «Aramalıyız! Onu bulmak zorundayız, Kuznetsov. Tümen gözetleme yeriyle bağlantı kurduk, bataryada olanları anlattım. Ne dediler bilir misin? Döner dönmez oraya götürmeliymişiz bunları. Hiç gecikmeden. Tutsağı da istiyorlar. İstihbarat şefine götüreceğiz. Onu bulmalıyız, Kuznetsov...
Ne pahasına olursa olsun bulmalıyız. İkinci adamımızı bul madan buradan ayrılmaya hakkımız yok!»
Kuznetsov, batarya komutanının sözünü kesti: «Kimseyi arayacak zamanımız kalmadı. Hava ağarmadan çıkmalıyız bu delikten! Almanlar gelip de bizi bu çukurda kıstırmadan dönmeliyiz. Alman hatlarının topu topu iki yüz metre ileride olduğunu biliyor musunuz? Gün doğduktan sonra açık seçik görürler bu çukuru. Dürbünsüz bile görürler Makineli tüfekler susar susmaz zırhlı kamyonların olduğu yere dönmeliyiz. Oradan ilerisi daha kolay olacak. Bazen koşarak, bazen tankların arkasına gizlenerek yol alırız. Stepte dolaşıp duracağınıza daha önce arasaydınız adamı! Zırhlı kamyonları bile bulamamıştınız siz!»
Yeniyle tabancasını silen Ukhanov, «Çok iyi söylediniz, teğmenim,» diye mırıldandı. Drozdovsky'yle muhaberecilerin yaptığı yanlışlık, kamyonları bulamayıp gecikerek gelişleri ve düşmanın dikkatini çekmeleri, topçu çavuşunu iyice kızdırmıştı. Tam yerlerine dönecekken burada kısılıp kalmışlardı yeni gelenlerin yüzünden.
Drozdovsky, birkaç saniye düşünerek dudaklarını ısırdı, sonra da kararlı bir sesle sürdürdü: «Sağ olduğum sürece bataryadan ben sorumluyum, Kuznetsov. Her şeyden ben sorumluyum! Sizin canınızdan bile...»
Kuznetsov, kendini tutamadı. «Öyle mi dersiniz, • Komutan Yoldaş? Hepsi iyi de, benim canımdan sorumlu olmayın, lütfen. Kendi sorumluluğumu

yüklenebilirim ben! Şans yardım ederse adamlarımın sorumluluğunu da!»
Zoya'yla muhaberecilerin yanında daha fazla konuşmak, Drozdovsky'den hoşlanmadığını açıkça göz önüne sermek istemiyordu. «0 konuyu burada kapatalım,» diye söylendi. «Siz araştırma yapma zorunda olduğumuzu belirtmiştiniz, değil mi?»
Köyün ucuna yerleştirilen makineli tüfek, çukurun soluna düşen bölgeyi düzenli bir biçimde taramış, sonunda mermilerin ıslığı hep aynı noktadan gelir olmuştu. Ateş, belirli bir alana yönelmişti artık. Tüfeği kullanan Alman, ilgisini çeken bir hedef bulmuştu sanki.
Kuznetsov, «Buralarda araştırma yapmamızı istemiştiniz,» diye yineledi. «Öyle değil mi?» Ötekilerin yüzlerinde dolaşıyordu bakışları. Muhabereciler kaygıyla ona baktılar, Alman subayı kırağıyla kaplı, kemikli yüzünü kaldırıp kaş çatarak konuşulanlara kulak verdi kuşkuyla. Zoya da başını kaldırmıştı. Karla örtülen başlığının altındaki koyu renk gözlerinde, havaya yükselen kaşlarında umutsuz bir soru okunuyordu. Kuznetsov dişlerini gıcırdattı. Bu kız niye böyle bakıyordu ona? Kendisinin de anlayamadığı bir soğukkanlılıkla, «Madem öyle olması gerekiyor, öyle olsun,» diye söylendi. «Rubin ve ben geride kalırız. Sağı solu araştırırız bir kez daha. Siz geri dönün. Makineli tüfek susar susmaz! Ukhanov, sen onların önüne düş. Yoksa koyun sürüsü gibi yollarını şaşırırlar yine!»
Çılgınlık ediyorum, diye düşünüyordu. Verdiği kararın mantığa aykırı olduğunu çok iyi anlamıştı. Derken başka bir düşünce geçti aklından. Ne oluyor bana? Kontrolümü kaybediyorum. O çocuğu aramakla hiç bir sonuç elde edemeyeceğimizi bildiğim halde işi üstlendim. Hatta bu aramayı yapmak için istek duyuyorum.
«Evet, bir kere daha arayın. Siz Rubin'e emir verin, çevreye bir göz atsın. Biz burada bekleriz.»
Drozdovsky, bir genç kız beli kadar ince olan belindeki palaskayı çekiştirip Kuznetsov'a sırtını döndü.
«Öbür çocuk pek uzağa gitmiş olamaz,» diye sürdürdü. «Adamımızı burada bıraktığımızı bildiremeyiz tümene. Buna hakkımız yok! Onu bulmadan gitmeye hakkımız yok! Muhabereciler de yanınıza alın, Kuznetsov.»
Kuznetsov, «Gerekmez,» diye karşılık verdi. «Biz ikimiz bakarız. Dört kişi gidersek Almanların gözüne batabiliriz.»
«Komutan Yoldaş...»
Zoya, kuzu derisi paltosunu Kuznetsov'un kaputuna sürterek geçmiş, Drozdovsky'nin karşısına dikilmişti. Yumuşak bir sesle, batarya komutanını kandırmak istercesine konuşuyordu.
«Bu yaralıyı hemen götürmemiz gerek, Komutan Yoldaş Durumu hiç iyi değil. Çok kan kaybetmiş, iyice donmuş Ötekini sağ olarak bulup bulamayacağımızı bilmiyorum ama hiç değilse bunu...»
Ukhanov, «Kalk ayağa, Fritz,» diyerek subayı kolundan çekmiş, kendisi de koca bir ayı gibi yavaş yavaş doğrulmuştu. Tabancasını omuzuna asıp, «Kımılda!»

diye bağırdı. «Kımılda! Zıpla biraz! Yoksa zamanından önce kuyruğu titreteceksin. Hadi bakalım.»
Adamı çukurun bir yanından öbürüne itti, birkaç saniye oraya buraya çekiştirdikten sonra kendi haline bırakıp ağır ağır Drozdovsky'ye sokuldu. Zoya'yi da kenara itmişti usulca. Yüzünden yalnızca kayıtsız bir gevşeklik okunuyor, gülerken çelik kaplamalı dişi görünüyordu.
«Nasıl bir insan olduğunuzu hiç düşündünüz mü, Komutan Yoldaş? Kendinizi tanımaya çalışmadınız mı hiç? Sen bir dakika çekilir misin, Zoya? Sen yanımda durursan utanırım.»
«Ukhanov!...» Uzağa çekileceğine büsbütün yaklaşmıştı Zoya. Küçücük gövdesini Drozdovsky'ye siper etmiş, korkuyla çavuşu gözlemeye başlamıştı. Ukhanov'a bakışlarıyla engel olmak ister gibi bir hali vardı. «Ne yapacaksın?... Niçin?»
«Çekil, Zoya. Çekil, kızım. Ne yapabilirim ki? Yok, yok, öylesi hiç akıl kârı değil. O teğmen, ben çavuş. Talimatnameyi de ezbere öğrendik eğitim okulunda! Evet, dediğim gibi...»
Ukhanov, kızı yumuşacık bir hareketle uzaklaştırdıktan sonra Drozdovsky'nin atlet yapılı, geniş omuzuna doğru eğilip alçak sesle birkaç kelime söyledi. Ardından da daha yüksek sesle ekledi: «Bataryadan kaç kişinin sağ kaldığına aldırmıyorsanız bile kıçınızla değil aklınızla düşünmeye çalışın hiç değilse. Özellikle de tümen karargâhına açıklama yapmak zorunda olduğunuza göre.»
«Ne dedin?» Drozdovsky'nin dudakları kasılmıştı. Dik yamaçta sırt üstü devrilecek gibi geriye kaykılıp bir kere daha yineledi: «Ne dedin?»
Ukhanov, «Heyecanlanmayın, Komutan Yoldaş,» diye söylendi ölçülü bir sesle. Gözlerinin içi gülüyordu. «Burada açık sözlü davranabiliriz pekâlâ. Geçit töreninde, eğitim alanında değiliz. Tek tanığımız Tanrı; üstelik de oldukça yakında sanırım. Herhangi bir suç işlemiş de değilim; emrinize karşı koyan yok. Sizin hakkınızda ne düşündüğümü belirtmek istedim yalnızca. Sözlerimi akılda tutun, günün birinde işinize yarayabilir!»
«Kes artık, Ukhanov! Yeter!» Kuznetsov araya girip çavuşun kolunu tuttu. «Alman'in önünde daha fazla tartışmayalım. Şuna da bakın hele! Aklını mı kaçırıyor bu?»
Dimdik duruyordu Drozdovsky; yüzü solgun ve gergindi. Oysa Alman saat sarkacı gibi sallanıyor, konçlarına kürk geçirilmiş çizmelerini yere, kollarını göğsüne çarpıyordu. Konuşulan yabancı dili bakışlarıyla anlamaya çalışırcasına bakan gözleri donuklaşmış, Ukhanov'dan Kuznetsov'a, sonra yine Ukhanov'a kayar olmuştu. Tartışmanın kendisiyle ilgili olduğunu sanmıştı anlaşılan. Ağzını açtı, bir kalp krizi geçirirmiş gibi sık soluklar almaya başladı. Derken yere devrilip boğuk bir sesle bağırmaya koyuldu. Söylediği şeylerin pek azını adayabiliyorlardı çukurdakiler. «Rus, Schwein, (*) ich sterbe. Es... kalt.» (**)
«Numara yapıyor,» dedi Ukhanov. «Tutsak edilmek hiç hoşuna gitmedi. Yahut da soğuktan aklını oynattı. Ne dedi, Kuznetsov? Schwein mı dedi?»

Kuznetsov, makineli tabancasının namlusunu yukarı doğru kaldırıp, «Ayağa kalk!» diye emretti. «Steh auf! Kımılda, dedim!»
Alman olduğu yerde yatıyordu. Dizlerini karnına çekti, kalkık yakasının altından boğuk iniltiler yükselmeye başladı. Ukhanov şaşkın bir bakışla yaklaşıp adamın yakasına asıldı. Öyle bir hırsla çekmişti ki yaka yırtılacak gibi oldu. Tutsağı tartaklamaya, «Ben sana Schwein demeyi öğretirim,»
(*) Domuz (**) Soğuk.
diye bağırmaya kalkışınca korkunç bir çığlık attı Alman. O zaman da Ukhanov adamı kıskıvrak yakaladı, eldivenini ağzına bastırdı. Adam çırpınıp duruyor, soluk almakta güç. lük çekercesine hırıldıyordu.
«Seni Nazi köpeği seni! Schwein kelimesini unutacaksın! Bildiğin her kelimeyi unutturacağız sana!»
«Ukhanov, bırak adamı! Boğacaksın... Ne oldu size? Neler yapıyorsunuz? Hepinize soruyorum.» Zoya ağlamaklıydı. Birinden ötekine geziyordu bakışları. «Niye hainleştiniz böyle? Sizi tanıyamayacağım neredeyse... Ne oluyorsunuz, canlarım?» Drozdovsky'ye sokulup kaputunun kolunu çekiştirmeye başladı yalvarırcasına. «Volodya, seni iyi tanımadıklarını söyle onlara. Gerçek Volodya'yı tanıt biraz!»
Drozdovsky kızın elini itip bir adım geriledi. «Çekil buradan! Sen niye karışıyorsun?» Alaycı bir gülümseme yayılmıştı yüzüne. «Cephe orospularının işime karışmasından hoşlanmam. Sen git de Kuznetsov'u avut! O da yufka yürekli, sen de. Birer meleksiniz ikiniz de! Yalnız bütün arkadaşlarına, özellikle de Kuznetsov'a başından haber ver de onlarla yatmayacağını bilsinler. Öyle bir umuda kapılma, yardım meleği! Buradaki çarpışma sona erer ermez sıhhiyr, taburuna döneceksin! Yerin orası! Bataryada bir gün daha kalamazsın !»
Tiksintiyle bakıyordu kıza. Ettiği hakareti vurgulamak ister gibi bir adım daha uzaklaştı, hırsla omuz silkip yamaca tırmanmaya başladı. Öyle sert adımlar atıyordu ki ayaklarının altındaki donmuş toprak ufalanıyor, aşağı dökülüyordu; Tepeye varınca birkaç saniye bekledi; sonra da tabancasını çekip seslendi: «Muhabereciler! Tutsağı alıp peşimden gelin! Çok çabuk!»
Kimseyi beklemeden önündeki toprak yığınının üstünden atladı, karanlığa karışarak gözden yok oldu.
Bir an hiç kimse konuşmadı. Makineli tüfeğin sesi de kesilmişti artık. Kraterin çevresinde kar bulutları uçuşuyor, beyaz kefenler her şeyi sarıp sarmalıyordu. Yukarıdan verilen emir çok kesindi. Muhabereciler hemen ayağa fırladılar, Kuznetsov'la Ukhanov'un yanından dolanıp Alman'a yaklaştılar. Ellerini uzatıp sokuluşları tavşan tutmaya çalışan birinin hareketlerini andırıyordu.
«Siz çekilin onun yanından!» Kuznetsov, muhaberecilerle tutsağın arasına girmişti. «Siz bu yaralı delikanlıyı alıp Drozdovsky'nin peşinden gidin. Alman'ı Ukhanov götürecek! Siz yaralıyı kucaklayın!» Muhaberecileri yaralının yattığı yere doğru itiyordu bayağı. «Çocuğu götüremeyecek olursanız çekeceğiniz var! Zoya!»

Kıza, Ukhanov'la birlikte gitmesini, çavuşun en güvenli yolu seçeceğini söylemek niyetindeydi ama göz göze geldiklerinde vazgeçti. Başka bir şey de söylemedi. Zoya onu görmüyordu. O yana baktığı halde görmüyor, dinlemiyordu. Eldivenlerini didikliyordu o. İri iri açılan gözleri kupkuru, kaşları havaya kalkıktı. Aklı bir şeye takılmıştı sanki; sanki bedeninde bir ağrı duyuyor, tam yerini de kestir emiyordu.
«Gel bakalım, Fritz! Koş, dersem ne dediğimi anlar mısın? Şimdi şöyle gel bakalım...»
Ukhanov, tutsağı yamaçtan yukarı itiyor, makineli tabancanın kayışını, oyun oynar gibi döndürüp duruyordu. Hiç bir şey söylemeden, Zoya'ya seslenmeden sabırla bekledi.
Kuznetsov, kısık sesle, «Zoya!» diye seslendi sonunda. «Gecikmeden yola çıkmalısın! Silah sesleri kesilmişken. Ukhanov'dan ayrılma! Duydun mu?»
«Peki, giderim. Şimdi gideceğim.» Birden ürperdi, yüzünü paltosunun yakasına gömdü. Sonra da muhaberecilerin yanına çömelip aşırı bir neşeyle konuşmaya başladı. «Lütfen dikkatli olun çocuklar. Sol bacakta kötü bir yara var, bastırmayın. Aman iyi tutun!»
Muhabereciler yaralıyı yerden kaldırdılar, gövdesini yoklayıp rahatça kavrayabilecekleri noktaları aradılar.
«İleri,» dedi Kuznetsov. «Acele edersek Rubin'le ben de size yetişiriz.»
«Dikkat edin de Almanlara yakalanmayın... Kendinizi kollayın. Şaşkınlığa kapılmayın. Bize yetişmeye çalışın, knznechik.» Zoya omuzunun üstünden bakıyor, nedense savunmasızlık belirten silik bir gülüşle gülümsüyordu. Kuznetsov o yapmacık gülüşü görmemiş olmak için çok şey verirdi.
«Hadi bakalım, Fritz! Şimdi göster kahramanlığını. Kol kola gideceğiz.»
Ukhanov, tehdit edici bir tavırla Alman'ı kendine çekip, «Sprechen, Schwein?» diye seslendi. «Şimdilik hoşçakalm, teğmenim.»
«Güle güle, Ukhanov. Dikkatli ol.»
Kuznetsov kraterin ağzına kadar onlarla birlikte gitti. Sonra da yere, Rubin'in yanına yatarak topluluğun kamyonların arkasında kaybolmasını bekledi.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

«HER yeri iyice aramış miydin, Rubin?» «Aradım, Teğmen Yoldaş, neden inanmıyorsunuz? Karınüstü sürünmekten kaputun önü berbat oldu. Her yana baktım. Öldüyse şimdiye kadar karların altına gömülmüştür. Bu yakınlarda ölüye benzer hiç bir şey de görmedim. Başka nereye bakabiliriz?»
«Peki, Rubin, anladım. Almanların sesi kesilmişken şu ilerideki vadiye doğru gidelim bir de. Yolunu şaşırıp ters yönde yol almıştır belki. Yolu nasıl şaşırır onu da anlamıyorum ya! Heriflerin işaret ışıkları bizim hatları güzelce belli ediyordu.»
«O yana gideceksek dikkatli olmalıyız. Oralarda dolaşan Almanlar bulunabilir. Uykuya dalmadılarsa tabiî! Doğrusunu isterseniz ben de ayakta uyuyorum,

Teğmen Yoldaş. Gözlerimi açamıyorum. Gözkapaklarımm üstünde on kilo ağırlık var sanki.»
«Yüzünü karla ov. Sert sert ov!»
«Boyuna ovuyorum zaten. Ovmaktan yüzümün derisi yüzüldü, Teğmen Yoldaş. Dün akşam bir iki saat kestirdik, o zamandan beri de göz kırpmadık.»
Şimdi bomboş kalan çukurun tepesinde yatıyorlardı. Yoğun karanlık ağarmaya başlamıştı. Yaklaşan şafak saatinin donmuş, kımıltısız sessizliği uyku isteğini büsbütün arttırıyordu. İnsanın beynine işleyen bu şafak öncesi sessizliğiyle huzur, Kuznetsov'u da etkilemiş, iradesinin zayıfladığını, bilincini yitirmek, uykunun rahat çukuruna gömülmek üzere olduğunu farketmişti.
«Hadi gidelim, Rubin,» diyerek ayağa kalktı, kalkar kalkmaz da beş adım yol gidemeyeceğini anladı. Uykusuz geçen gece biterken, gerilen sinirleri birden gevşemiş, tehlike düşüncesini bile unutturan ılık bir sis bulutunun içine gömülür gibi olmuştu. Bu geçici uyuşukluk bir iki dakika sürdü. Daha kararlı, daha yüksek bir sesle, «Gidelim,» diye yineledi sonra. Yitirdiği gerçek duygusunu yeniden kazanabilmek için buz kesen parmaklarını kımıldattı ve tabancanın kabzasını sımsıkı kavradı. Bir kez daha, «Hadi gidelim,» diye söylendi. Kendi sesini duydukça, gitmek zorunda olduklarını, nasıl olsa gideceklerini anlayacaktı sanki. Rubin'i de inandıracaktı sesi, onu da.
«Geliyorum, teğmenim...» Rubin de ayağa kalkmayı başarmıştı sonunda. Alaycı bir gülüşle Kuznetsov'un yüzüne bakıyordu. «Bakın, söyleyeceklerimi yanlış anlamayın ama yel estikçe sallanıyorsunuz siz de... Yine de direncinize diyecek yok. İyice kaptırdınız kendinizi. Yıkılıncaya kadar dayanmak niyetinde misiniz? Kolay kolay yıkılmayacağınızı kanıtlamak isteğinde misiniz yoksa?»
«Yürü hadi! Abuk sabuk konuşuyorsun, Rubin, Hadi gidelim. Gitmek zorundayız. Daha fazla beklemeyiz. Gitmek zorundayız.»
«Yanlış anlamayın, teğmenim, gelmem demedim. Geliyorum...»
Karları savurarak ilerlediler. Kuznetsov, ensesinin dibinde kesik kesik soluyan Rubin'in hırıltısını, keçe çizmelerinin altında ezilen kar tabakasının çatırtısını dinliyor, sessiz gecenin, soğuk, beyaz boşluğuna bakıyordu. Onun yaptıklarını bir başkasının yaptığını sanmaya başlamıştı yine. Rubin ve kendisi, bir başkasının emrini yerine getiriyorlardı, 'gidelim' diyen bir başkasıydı. Kendini avutmak için böyle düşünmek zorundaydı sanki. Artık işaret ışıklarının aydınlığından da yoksun kalan bu beyaz çölde, denizin dalgalarını andıran bu beyaz yığınlarla bulutlarda, insanın içini rahatlatan, belli belirsiz sezilen bir şey, çok eskiden geçen bir olaydan geriye kalan kısacık bir mutluluk da vardı. Ilık, koyu renk, yumuşak bir örtü ona doğru geliyor, gövdesini tepeden tırnağa sarıyordu. Gelgelelim bu yumuşak karanlık, bu koruyucu kabuk delinmeye başlamıştı usul usul. Arka plandan duyulan bir ses, altın renkli kıvılcımlara dönüştü birden. Ihlamur yapraklarının arasından süzülüp yerdeki yağmur birikintilerine, sevilen bir dar sokakta hangi sokaktı o sokak? yaz yağmurundan arta kalan mavimsi su birikintilerine vuran güneş beneklerini andıran altın renkli kıvılcımlar, tanıdık bir yüzün düzgün kaşlarını aydınlattı. Arka plandan gelen

ses, «Canım, kuznechik!...» diye mırıldandı. «Nereye gittiğini biliyor musun sen? Yıkılıncaya kadar direnecek misin?» «Kuznechik değilim ben! Ne çocukça bir ad!... Nereye gidiyoruz? Daha ne kadar sürer bu? Nereye?»
Gözlerini açtı. Sessizlik vardı dört bir yanda. Bir de kar. Adımlarının yarattığı çıtırtının kulak zarlarına değip değmediği kuşkuluydu.
Korkuyla çevresine bakındı. Birkaç saniye için uyuklamış olduğunu, Rubin'in düzenli ayak sesleriyle uyandığını anlayınca dehşete kapıldı. Olduğu yerde durakladı.
O durunca Rubin de durdu. Birbirlerine baktılar sessizce. Her soluk alışta ıslık sesine benzeyen bir ses çıkarıyordu arabacı.
Kuznetsov, güçlükle dilini oynatmayı başararak, «Rubin,» diye mırıldandı. «Sağa doğru bir on metre ilerle. Bir göz at oralara, yoksa...»
'Yoksa'nın açıklanması gerekli değildi, ikisi de biliyorlardı o kelimenin ardından gelecek olan sözleri. «Yoksa Almanların siperlerine dalacağız.»
Boynu bükük bir tavırla, «Doğru dürüst düşünemiyoruz,» diye mırıldandı Rubin. Sağdaki kar yığınlarının arasında ilerlemeye başladı. Bir kere daha uyuklayabileceğinden korkan, o kısacık bilinçsizlik süresinden sonra kapıldığı dehşetten kurtulmak, tehlikeyi unutmak istemeyen Kuznetsov da tökezleyerek peşinden gidiyor, bir iki adım attık'tan sonra duruyordu.
Yıkılıncaya kadar dayanmak istediğimi söylemişti bu Neden öyle dedi acaba? Evet, Rubin, iyi bildin. En korktu! ğum şey güçsüz görünmektir. Hiç, bir şey bundan fazla korkutamaz beni. Sizin yanınızda, başkalarının yanında güç. süz kalacağım diye ödüm kopar. Şimdi burada bulunan, bunları yapan da ben değilim; bir başkası. Gövdeme yerleşen o ikinci insanın kim olduğunu bilmiyorum. Bilmek istemiyorum bile. Beni anlamaya çalış, Rubin. Senin kadar yorgun ve şaşkınım ben de. Ama şuraya kadar gideceğiz işte. İçimiz rahat etsin diye. Hiç bir yaran olmayacağını bildiğimiz halde elimizden geleni yapmış olmak için gideceğiz. Evet, Rubin, sana haksızlık ettiğimi anlıyorum.
Kuru bir taktaktak arkasındaki karanlığın sessizliğini yarıp onu ileri doğru itti. Silah sesinin arkadan geldiğini güçlükle algıladı. İlk aklına gelen şey Alman hatlarının gerisine geçmiş olabilecekleriydi. İçgüdüsel bir davranışla yere attı kendini, boynuna astığı makineli tabancaya davrandı.
«Rubin, geri dön!» *
Sözünü bitirmeden Rubin'in ona doğru koştuğunu gördü.
«Teğmenim, teğmenim! Bizimkiler... Bakın! Arkanıza bakın! Şu yana!»
«Arkamdan gel, Rubin!» Makineli tüfeklerin kekelemesine el bombalarının gümbürtüsü de eklenmişti. Kuznetsov, çukurun bulunduğu, zırhlı kamyonların durduğu yöne dönmüştü. Drozdovsky'yle gidenler o yönde ilerlemişlerdi. Ne olmuştu peki? Almanlara mı rastlamışlardı? Usulca sıyrılıp geçmeyi başaramamışlar mıydı?
Arkasındaki köye yerleştirilen ağır makineli sert, kaba bir takırtıyla stepi ayağa kaldırıyordu. Göğe yükselen işaret ışıkları karanlığı yarıyor, koşan iki kişinin

gölgelerini bir o yana, bir öbür yana atıyordu. Koşanlar, gölgeleri çiğneyip geçiyor, yerdeki koyu renk lekelerin birden yok olduğunu görüyorlardı.
«Sağa doğru koş. Rubin! Kamyonlara doğru koş!» Kuznetsov, az ilerdeki kraterin çevresindeki toprak yığınını, çukurun ötesindeki zırhlı kamyonları seçebiliyordu. Oradaki İcar kümeleri mermilerle deliniyordu sürekli olarak. Birkaç el bombası daha patladı çatırdayarak; makinelinin takırtısı daha da hızlanır gibi oldu. Soluk soluğa kamyonlara varan Kuznetsov önündeki durumu açık seçik görebiliyordu. Birkaç kişilik bir topluluk, stepte kalan tanklardan geriye, iki paletli aracın bulunduğu alçak tepeye doğru koşuyordu. Onun durduğu yerle tank mezarlığının arasındaki çukurlukta da karın içinde sürünen birkaç karaltı görülüyordu. Bu karaltıların silahları Sovyet yapısı' olduklarını tok seslerinden anlıyordu Kuznetsov koşan Almanlarla paletli araçları hedef almışlardı kendilerine. İşaret ışıkları hepsini göz önüne sermişti. Araçların ilki motorunu çalıştırmış yerinde dönmeye hazırlanıyor, iki yanına asılan Alman askerleri kolayca seçilebiliyordu. İkinci araç yerinde kalmış, içindekiler, çukurluktaki karaltılara ateş açmışlardı.
Kuznetsov, «Şu yana, Rubin!» diye bağırdı. «Şuradaki paletli araçlara!... Temizleyelim şunları!» Acıklı bir coşkunlukla, uyuşan parmağını tetiğe bastırdı. Silah geri teptikçe kabza omuzuna çarpıyor, koca step, namludan çıkan alevlerin aydınlığında sallanır gibi oluyordu. Bütün şarjörü bir anda tüketmemek için kendini güç tuttu.
Rubin de yanı başına gelmiş homur homur homurdanıyordu. «Sizi, domuzlar sizi! Geberteceğim sizi, bok soyları! Ellerimle geberteceğim! Gırtlağınıza sarılacağım!»
Silahının namlusundan çıkan oynak ışık, morumsu bir parıltıyla aydınlatıyordu dişlerini. Çirkin, ablak suratını silahını kabzasına dayayıp kendinden geçmişti.
«El bombaları!...» diye bağırıyordu Kuznetsov. «El bombalarını o araca fırlat, Rubin! Çabuk ol!»
Rubin, takım komutanının söyledikleri duymuyor, duysa bile anlamıyordu. Kuznetsov, arabacının omuzunu yumruklamaya, çılgın gibi bağırmaya başlamıştı: «Bombaları! El bombalarını!» Ancak o zaman kendine geldi Rubin. Sağ eli kaputunun cebine gidince makineli tabancasının sesi kesildi. Arkasına sığındıkları zırhlı kamyondan bir iki adini uzaklaştı, elindeki bombanın funyesını çiKarıp, ooguK Dır tuyla tepeye doğru fırlattı. Ardından ikincisini de hazırlay» rak olanca gücüyle savurdu. Alçak tepenin yamacında iki ki zıllık görüldü. Bombalar hedefi bulmamış, aracın epey ge, risine düşmüştü.
«Ah, sürüngen yılanlar ah!»
Rubin, yine makineli tabancasına sarılmış, kamyonun altına, Kuznetsov'un yanına yatarak karşıdaki araçlara ateş etmeye başlamıştı. Bütün kurşunlarının kısa sürede tükeneceğini farkeden Kuznetsov yanlarında yedek şarjör bulunmadığını biliyordu çukurdaki topluluğa, Drozdovsky'yle ötekilerin yanına gitmeleri gerektiğini düşündü. Almanlar, Ru. bin'le ikisinin bulundukları noktaya da ateş etmeye başlamışlardı nasıl olsa. O bunları düşünürken,

Drozdovsky'yle yanındakilerin silahlarından çıkan mermilerin seyrekleştiğini farketti. Parmağının altında yaylanan tetiğin çekiciliğine karşı koyarak tabancasını yere bıraktı, dirseklerinin üstünde doğrulup topluluğun sığındığı çukurluğa baktı.
«Rubin! Sen burada kal! Ateşi üstüne çekmeye bak! Ben bizimkilerin yanına gidiyorum. Duydun mu? Mermilerini boşa harcama, dikkatli kullan. Ben aşağı gidiyorum...»
«Gidin, teğmenim. Çabuk olun. Ben burada kalırım.» Uyurgezer gibi konuşuyordu Rubin. Yüzünün hiç de insanî sayılamayacak olan çizgileri sırıtmaya benzer bir biçim almıştı o an için. «Ateşi üstüme çekerim ben! Ah, ah, bir iki şarjör daha olsaydı serçe gibi avlardım namussuzları!»
«Şu tabancayı da bırakayım sana. Doludur.» Kuznetsov, kaputunun cebindeki Alman tabancasını hatırlamış, kılıfıyla birlikte çıkarıp Rubin'in ayaklarının dibine fırlatmıştı. «Benim kendi tabancam var. O da dolu. Gene de boş yere mermi harcama sen! Duydun mu, Rubin?»
Köyün ucundaki ağır makineli, Rusların makineli tabancalarının takırtısını bastıran bir gürültüyle ateş ediyor, topluluğun sığındığı çukurluğu tarıyordu. İlk sokaktaki evlerin pencerelerine yerleştirilen makineliler de ateş kusmaya başlamıştı. İzli mermiler, zırhlı kamyonların yanından geçip kar yığınlarına saplanıyor, bazen de çukurluğun üstündeki yanık tankların zırhlarına çarparak sekiyor, dik bir açıyla göğe doğru yükseliyordu. Düşe kalka ilerliyordu Kuznetsov; mermi çukurlarına takıldıkça sendeliyor, yukarıdan açılan ateşin yöneldiği çukurluğa varmaya çalışıyordu. Elli metre yol aldıktan sonra bacaklarının kurşun gibi ağırlaştığını, soluk alamaz hale geldiğini farketti. Birkaç kere karların üstüne attı kendini. Nabzı kulaklarını zonklatıyor, başka hiç bir ses duyanlıyordu. Hâlâ alçak tepede bekleyen paletli araçtan açılan ateşe takılmıştı gözü. Namlulardan çıkan her kurşun beynine işler gibi oluyor, her kurşun kafasında aynı soruyu canlandırıyordu. Neden tanklara doğru gerilemiyor bu adamlar? Niçin ateş altında bekliyorlar böyle? Tanklara koşmaları, tankların arkasına gizlenmeleri gerekirdi.
Bulunduğu yerden çukurluğa inen eğimli topraktan geçerken ilk gördüğü insan Ukhanov oldu. Topçu çavuşu, tepenin yüz elli metre uzağındaki bir kar yığınının arkasına yatmış, tutsağı da gövdesinin altına kıstırmıştı. Adamın dirseklerinin arasında tutuyor, dikkatle nişan alıp paletli araca doğru kesik kesik ateş ediyordu. Birkaç kurşun harcadıktan sonra sola, tanklara doğru sürünüyor, sövüp sayarak Alman'ı da peşinden sürüklüyordu. Derken gene altına alıyordu adamı ve yeniden ateşe başlıyordu. Boşalan ilk şarjörü kar yığınının birkaç metre ötesinde bir yerde bırakmıştı.
«Ukhanov! Tankların gerisine git... Koş!» Kuznetsov, çavuşun yanına yığılmış, bütün gücünü harcayarak o birkaç kelimeyi söylemeyi başarmıştı. «Tanklara koş, dedim. Burada bir saniye bile oyalanma! Duydun mu, Ukhanov?»
Çavuşun solgun yüzünde büyük bir telâş okunuyor, çelik kaplamalı ön dişi kızılımtırak bir pırıltıyla parlıyordu. «Teğmenim!... Batarya Komutanının yanına

koşun siz... Zoya'ya! Muhaberecilerden birini yolladım ama pek yararı olacağını sanmıyorum. Yaralandı galiba! Ben burada beklerim!... Siz onların yanına gidin!»
«Kim yaralandı? Ne söylüyorsun sen?»
«Onların yanına gidin, teğmenim! Zoya'nın yanına! Koşun!» Ükhanov'un sesi tanınmıyacak kadar boğuklaşmıştı.
Alman'ı kara gömdü yine, tabancasına sarılıp tepedeki araca ateş açtı.
Zoya mı yaralanmış yani? Yok, olacak iş değil! Olamaz!
Ne yaptığını bilmeden, eğilmeyi bile unutarak koşuyordu Kuznetsov. Sırtındaki kaslar ürperiyor, arada bir düşecek gibi oluyordu. İlerdeki karaltılara yaklaşırken tek bir şey düşünebildi: Olmaması gereken, hiç istemediği bir şey olmuştu. Haksızlıktı bu! Gözünü öfke bürümüştü. Çukurluğa varınca ilk önüne çıkan insanı, küçük bir kar yığınının başına çöken, ellerini ağzının önünde tutan birini kenara itti.
Bunun muhaberecilerden biri olduğunu, delikanlının, elindeki sargı paketini dişleriyle açmaya çalıştığını güçlükle algıladı. Sonra da çok iyi tanıdığı kuzu derisi paltoyu, beyaz keçe çizmeleri ve ilk yardım çantasını gördü. Karla örtülmüştü hepsi.
«Allah cezanı versin, ne yapıyorsun orada?» Muhabereci, «Yaralandı...» diye bağırdı korkuyla. «Yarayı sarmak gerek! Bakın ne yaptılar kıza...»
Zoya, yan yatmış, dizlerini de karnına toplamıştı. Üşümüş tü sanki. Elleri karnında, küçük, Alman tabancası keskin bir açıyla kıvrılan dizlerinin az ötesindeydi. Yaradan akan koyu renk, korku verici bir sıvı karların üstüne yayılıyordu.
Bu koyu renk sıvının kan olduğunu hemen anlamıştı Kuznetsov. Ancak bunun, Zoya'nın kanı olabileceğini, Zoya'nın kanını görebileceğini aklına sığdıramıyordu. Kendisini aldatmaya, yaranın ölümcül olamayacağına, kenetli duran ellerin böylesine korkunç bir anlam taşımadığına, Zoya'nın ölemeyeceğine inanmaya çalıştı. «Zoya!... Neyin var Zoya?»
«Konuşmuyor, teğmenim... Makineli tüfek ateşine tutuldu... Karnından yaralandı sanırım. Hiç birimizi yanına yaklaştırmadı önce. Yarasını kendi başına sarabileceğim söyledi. Bizim sarmamıza izin vermedi... Şimdi de hiç bir şey söylemiyor.» Muhaberecinin sesi çok uzaklardan geliyordu.
«Biz bu çukurluğa varıncaya kadar çıt çıkarmadılar Almanlar. Sonra da yukarıdan ateş açıldı. Böyle başladı işte...»
Kuznetsov, «Drozdovsky nerede?» diye sordu. Kendi sesini duymuyordu.
«Nerede o?»
«Görmüyor musunuz? Şurada, karların içinde oturuyor... O da yaralandı galiba. Almanlar el bombası da attılar.»
Şapkası başından düşen Drozdovsky, sol eliyle tabancasını tutuyor, sağ eliyle de boynunu yokluyordu boyuna. Sonra da elini yüzüne tutarak kendi kendine, anlaşılmaz bir şeyler konuşuyordu. İkinci muhabereci arkasına geçmiş, teğmeni

koltukaltlarından tutup ayağa kaldırmaya çalışıyordu. Yaralı askeri, geniş araziye uygun pelerinin içinde, yere bırakmışlardı.
Drozdovsky, kendini muhaberecinin ellerinden kurtardı, savaş şoku adı verilen duruma düşenlerin kesin, şeytanca inadıyla sayıklamaya başladı.
«Yaramın sarılmasını istiyorum. Zoya nerede? Zoya gelsin! Bu yarayı sarın! Yaralandım ben. Söyleyin ona, gelip sarsın! Sen çekil!»
Kuznetsov, kaputunun düğmelerini çözerek Drozdovsky' ye yaklaştı. Eğilip bakınca da kulağının altındaki kanlı sıyrığı gördü. Donan, katılaşan dudaklarını aralayıp, «Drozdovsky!» diye seslendi. «Beni duyuyor musun? Yürüyebilir misin? Bacakların sağlam mı? Boynunda bir şey yok. Küçücük bir sıyrık. Kalk ayağa! Ayağa kalk, Drozdovsky!»
«Zoya nerede? Zoya nerede, Kuznetsov? Benim yaramı sarsın!»
«Kalk, Drozdovsky! Ayağa kalk, dedim.»
Kuznetsov, kaputunu çıkarıp yere serdi. Aklını başına toplamaya başlayan Drozdovsky'yle ikisi Zoya adını taşıyan küçük yumağı kaldırarak bu uydurma sedyenin üstüne yatırdılar, kaputun birer ucundan tutup yürüdüler. Kuznetsov kıza bakamıyor, sıtma nöbeti geçirirmiş gibi titriyordu. Önden giden Drozdovsky de sendeleyerek yürüyordu. Her zaman dimdik duran omuzları çökmüş, kaputu taşıyan elleri arkaya kıvrılmıştı. Muhaberecinin sardığı sargı beyazlığıyla göz alıyor, boynunu olduğundan kısa gösteriyordu. Aşağı kayıp yakaya oturmuştu sargı bezi; o yüzden de başını çe viremiyor, geriye bakamıyordu. Arada bir sarhoş gibi Sa^ lamp tökezlediği halde, tek söz çıkmıyordu ağzından. Ancak zaman zaman sırtı kamburlaşıyor, gırtlağından, iniltiye, ya da öksürüğe benzer bir ses yükseliyordu. Ve bu garip boğuk ses büyük bir acı veriyordu Kuznetsov'a.
Tahrip edilen tankların yanına varıp da Alman makinelilerinin atış menzilinden çıktıklarında Drozdovsky kısık bir mırıltıyla yalvardı. «Biraz duralım n'olur! Bir dakikacık... Gidemeyeceğim artık! Lütfen, Kuznetsov!»
Zoya'yı karların üstüne yatırdılar. Kuznetsov, hâlâ bakamıyordu kıza. Boğazı sıkışmış, soluk alması güçleşmişti. Alman tankının yanık zırhına yaslanıp durdu. Dizlerinin büküldüğünü duyuyor, dünyada tek 4jir isteği kaldığını düşünüyordu. Yere, karın içine oturmak; gözlerini yumarak hiç bir şey düşünmeden, hiç kıpırdanmadan öylece oturmak. Bir saniye içinde önemini ve değerini yitirmişti her şey. Keşif kolundaki çocuğun yaralanıp donması, Alman'ın tutsak edilmesi, çarpışmaları izleyen gece, bomba çukuru ve soğuk, birer büyük haksızlıktı artık. Bunların hepsi, bir tek bunun gerçekleşmesi için olup bitmişti.
Bu'na yol açan olayları izlemek amacıyla yararsız bir düşünme sürecine girdi. Kendi kendine, Zoya karnından yaralandı, diye bir açıklamada bulundu. O çukurlukta kısılıp kaldıklarında açılan ateşe tabancasıyla karşılık vermeye mi çalıştı acaba? Sonra ne oldu peki? Neden ona rastladı mermiler?
«Kuznetsov!...»
Düşünden uyandırılmış gibi kavradı kaputun ucunu, kıvrımların arasında yatan gövdeye bakacak yürekliliği gösteremeden yola koyuldu yeniden. Hiç bir ses,

hiç bir inilti, hiç bir soluk işitilmediğinden ölümün boşluğunu taşıdıklarını sandı bir an. Ama hayır, kollarındaki ağırlık, canlı bir yük götürdükleri izlenimi veriyordu hâlâ. Topun yanına dönünceye kadar bu ağırlıktan başka bir şey duymadı.
Ön sipere yaklaşırlarken toprak yığınının üstünde Nechayev'in yüzü belirdi. Çavuş, bir sağa, bir sola baktıktan sonra şaşkın, aptalca bir bakışla onlara yöneldi, Zoya'ya bir göz atıp Kuznetsov'la Drozdovsky'yi süzmeye başladı. Ne olduğunu, kızın niçin bu duruma düştüğünü açıklamalarını bekliyordu sanki. Gelgelelim ne Kuznetsov herhangi bir açıklamada bulundu, ne de Drozdovsky. Kuznetsov, Zoya'ya bakmamak için elinden geleni yapıyordu hâlâ. Kızı top mevziinin arkasındaki girintiye yatırırken bile başını yana çevirdi. Zoya'yı buraya koymayı kimin akıl ettiğini bilmiyordu, ama solgun yüzünün yağan kardan korunduğunu görünce sevindi. Tabancasının kabzasını yere dayamış, öylece duruyordu. Çok uzaklardan geldiği izlenimini veren, Nechayev'in sesine benzeyen bir sesin fısıldadıklarını neden sonra duydu. «Çok üşümüşsünüz, teğmenim. Donacaksınız.» Başını kaldırınca, eteklerinde koyu renk lekeler bulunan kaputun ön siperin üstüne konmuş olduğunu gördü. Kan izleri taşıyan, Zoya'nın ölümünün izlerini taşıyan bu kaputu asla sırtına giyemeyeceğini biliyordu.
«Kaputu niçin aldınız?» diye mırıldandı. «Bıraksaydınız orada.»
««Bir tek ceketle çok üşüyorsunuz, Teğmen Yoldaş.» Nechayev de fısıltıyla konuşuyordu. «Zoya'ya ne oldu? Nasıl oldu bu iş?»
Kuznetsov'un gövdesi zangır zangır titriyor, dişleri takırdıyordu. Bir yere oturmak, gözlerini kapayıp hiç bir şey düşünmeden oturmak isteğinden kurtulamıyordu bir türlü. Ancak o zaman rahatlayabilecekti.
Tabancasını yere attı, top kundağına kadar yürüyecek gücü kalmadığından, siperin önüne çöktü —ve nedense— kirli yüzünü eldiveniyle ovmaya boynunu yoklayıp oğuşturmaya başladı.
Birinin, «Kuznechik,» diye seslendiğini duydu açıkça. «Bize yetişmeye çalışın. Kendinizi kollayın, Kuznechik! Dikkat edin de Almanlara yakalanmayın!»
Elini ağzına kapatarak inledi ve girintide yatan kıza bakmayı ilk kez göze alabildi. Nechayev'in serdiği bir pelerinin üstüne uzanmıştı Zoya. Pelerinin bir ucu bedenini örttüğünden Kuznetsov'a dehşet veren koyu renk sıvı gg. rünmüyordu. Başı açıktı; yaralandığı yerde düşmüş olmahy. di başlığı. Yan yatmış, uyuyan bir çocuk gibi tortop olmuştu Esen yel, mermer beyazlığına bürünen, hiç bir canlılık izj göstermeyen yüzüne düşen saçları uçuşuyordu. Kara kaşları, geçici bir acıdan yakındığını belirtircesine, hafifçe çatılmış ti. Kaşları da kirpikleri de usulca kımıldar gibi oluyor, ön siperden uçan kar tozlarıyla örtülüyordu. Kuznetsov çabucak başını çevirip, gözlerini yumdu, eldivenini ağzına bastırdı. Öyle bir hırsla bastırmıştı ki, donmuş yün dudaklarının derisini sıyırdı. Korkunç bir umutsuzluğa, inanılmaz bir suçluluk duygusuna kapılmıştı; kendini kaybedeceğinden, bir çılgınlık yapacağından korkuyordu. Dünyanın sonu gelmişti sanki. Her şey bitmişti artık. Şu incecik, yumuşak saç telleri onun

yüzüne, gözlerine, dudaklarına değmişti. Davlatyan'ın topunun başında durdukları, Almanların ateşinin altında kaldıkları dakikalar boyunca kendi gövdesiyle korumuştu kızı, sırtına bir mermi parçasının saplanmasını önlemek için onu topa dayamıştı. Yaşayan dudaklarının serinliğini, soluğunun sıcaklığını terli boynunda, yanaklarında duymuştu... Birkaç saat sonra neler olacağını nasıl bilebilirdi o anda? Zoya'nın o çukurlukta yaralanacağını, ilk yardım çantasındaki Alman tabancasına uzanacğını nasıl bilebilirdi?
Kaputu omuzlarına örtmüştü biri. Kuznetsov, siperin önündeki yerinden hiç kımıldamamıştı. Hiç kımıldamıyor, dirseğinin dibinden gelen sese karşılık vermeye yeltenmiyordu. Mırıltılardan anlaşıldığına göre, Nechayev'di konuşan.
«Teğmen Yoldaş, çok titriyorsunuz... Burada durmayın artık. Yaralıların bulunduğu sığınağa gitseniz çok daha iyi olur... Orada soba da yanıyor. Herkes sağ salim döndü şükür... Beni duymuyor musunuz, Teğmen Yoldaş? Biraz ısınmanız gerekir artık. Herkes döndü diyorum...»
«Herkes döndü ha?» Bu sözler Kuznetsov'a fiziksel bir acı vermişti; konuşurken boğulacak gibi oluyordu. Nechayev'in, ne yapacağını bilmez, şaşkın bakışlarını görünce, «Zoya'nın yüzünü ört,» dedi güç duyulur bir sesle. «Kar yağıyor yüzüne... Hemen ört...»
Nechayev girintiye yürüdü çekingenlikle, pelerinin ucunu çekip, kızın yüzüne örttü. Sonra da ön sipere döndü yeniden.
Bu işin yapılmasıyla durum biraz kolaylaşmıştı Kuznetsov için. Ayağa kalkmaya çalıştıysa da bacakları istemine boyun eğmedi, siperin üstüne yıkıldı. Nechayev'in omuzlarına attığı kaput, sırtından aşağı kaymıştı.
Günlerdir, gecelerdir süren, olanaksızı gerçekleştirmesini sağlayan o olağanüstü gerginlik sona ermişti birden. Yıkıldığı yerden kalkmaya bile çalışmıyor, sürekli olarak boğazını oğuşturuyordu. Boynuna bir ilmek geçirildiğini sanıyordu. Alman tankları saldırıya geçseler, Alman makinelileri topa ateş açsalar bile yerinden kalkamaz, ateş emri veremezdi o anda.
Niye kimseden ses çıkmıyor? Neden bana bakıyorlar bunlar? Ne düşünüyorlar? Nasıl olduğunu gördüler mi acaba? Drozdovsky nerede? Zoya'nın az ötesinde duruyordu o...Yaralı askeri taşıyan muhabereciler, girintinin önünden geçiyorlardı. Çocuğu öbür yaralıların bulunduğu sığmağa götürüyorlardı besbelli. Pelerinin altındaki yumağa baktılar. Biri, «Hastabakıcının işi tamam,» deyince, oldukları yerde durakladılar. Zoya'nın pelerini kaldırıp bakmasını, bütün bataryanın çok iyi tanıdığı, yumuşacık, tatlı sesiyle, «Ne var, canlarım? Niye bakıyorsunuz?» diye sormasını, ölmediğini belirtmesini bekliyorlardı sanki. Ne var ki öyle bir mucize olmadı. Muhabereciler, boş bakışlarla pelerini bir süre süzdükten sonra ayaklarını sürüyerek yola koyuldular. Yaralı asker usulca inledi.
«Biraz çabuk olun! Sallanmayın orada!» Ukhanov öfkeyle bağırıyordu. Bir iki saniye duraladı, daha alçak bir sesle sürdürdü: «Nechayev, sen niye salak salak dolaşıyorsun öyle? O kaputu teğmenin sırtına atsana! Rubin, sen de yardım et.»
«Kaputunuzu giyin, Teğmen Yoldaş.» Kaput bir kez daha sırtına konmuştu.

Rubin de tepesine dikilmiş, «Kalkın artık, Teğmen Yoldaş,» diye söyleniyordu. «Yerden kalkmazsanız donacaksınız.»
«Bırakın şu kaputu. İstemiyorum dedim. Orada kalsın.»
Sonunda ayağa kalktı. Nechayev'le Rubin'in seslerinden kendisinde yeni bir şey, daha önce farketmedikleri korkutucu bir değişiklik gördüklerini anlamıştı. Ateşlenir gibiydi. Dişleri takırdıyor, boğazındaki kuruluğu gidermek için boyuna yutkunmak zorunda kalıyordu. Gün ağarmaya başlamıştı bu arada. Solan siyahlığın altında uzanan step, şafağın gergin sessizliği içindeydi. Ukhanov'la Rubin, top kundağına oturmuşlardı. Dumandan kararan kirli suratları bir yana bırakılırsa, tepeden tırnağa kara bulanmışlardı. Makineli tabancalarını kucaklarında tutuyor, namlular hâlâ soğumadığından silâhlara sarılıp ellerini ısıtmaya çalışıyorlardı. İkisi de Kuznetsov'a dikmişlerdi gözlerini.
Onların iki adım ötesinde de Alman subayı yatıyordu. Elleri bir palaskayla arkasına bağlanmış, o da karla örtülmüştü. Arada bir başını kaldırıp inliyor, ancak kimse ellerini çözmeye yanaşmıyordu. Kimse ilgilenmiyordu onunla. Sesini duyan bile yoktu. Varlığından habersiz görünüyorlardı. Onun inlemesinin, korkusunun, çektiği acının hiç önemi kalmamıştı artık. Kuznetsov, bu adamın niçin hâlâ sağ olduğunu düşündü bir an. Zoya, pelerinin altında kımıltısızca yatarken bu niçin başını kaldırıp inleyebilsin? Anî bir öfkeyle, bunu kurtarmayı başarmışlar, diye söylendi. Bilseydim, her şey başka türlü olabilirdi! Drozdovsky, Zoya' nuı nasıl yaralandığını gördü mü acaba?
«Batarya Komutanı!» diye bağırarak hendeğe doğru yürümeye başladı. «Beni duyuyor musunuz, Batarya Komutanı?»
Drozdovsky, hendeğin ucunda durmuş, sırtını onlara dönmüştü. Muhaberecilerden birinin alelacele sardığı sargı, boynunu kalınlaştırmış, omuzlarının daha dar görünmesine yol açmıştı. Başı eğik duruyor, kaputunun altından kürek kemiklerinin kabartısı görünüyordu. Kollarını yana sarkıtmıştı.
«Benden ne istiyorsunuz?» diye sordu usulca. «Bir tek şey. Zoya'nın yanında mıydınız?» «Yan yana duruyorduk.» «Nasıl yaralandığını gördünüz mü?» «İkimiz de aynı anda yaralandık.» «Tabancasını ne zaman çıkardı? O tabancayla ateş etti mi, Komutan Yoldaş?»
«Ne tabancası? Neler söylüyorsunuz siz?» Başını çevirip Kuznetsov'a baktı. Gözleri, solgun, ince yüzünde masmavi iki yuvarlaktı. «Sizin aranızda ne vardı, Kuznetsov? Ben bir şeyler sezdim... Sizin ne umduğunuzu biliyordum. Ama boşuna uğraştınız!»
Çenesi titriyordu. Savaş şokundan kurtulamamıştı hâlâ. Kederli bir öfkeyle, hırslı bir kıskançlık nöbeti içinde söylenip duruyordu. Bu kıskançlık Kuznetsov için son derece inanılmaz bir şeydi, hendeğin duvarına yaslanıp gözlerini yumdu. Drozdovsky'nin hasta bakışlarını, boynundan aşağı kayan sargıyı, yakasındaki kan lekelerini görmeye katlanamayacaktı daha fazla. Bir dakika önce komutanı anlamaya, onları birbirinden ayıran birçok şeyi bağışlamaya ve unutmaya hazırdı. Ama o bir dakika önceydi. Drozdovsky çok hafif bir yara aldığı halde, Zoya'nın nasıl öldüğünü görmemişti. Üstelik de bu garip kıskançlık

gösterisine kalkışıyordu şimdi. Oysa kimsenin kıskançlık göstermeye hakkı yoktu artık. Birkaç saniye öylece durduktan sonra, «Son soruma karşılık vermezseniz daha iyi olacak,» diye söylendi. Yeni yeni sorular sormaktan kaçınabilmek ve öfkesini bastırabilmek için dönüp yürüdü.
«Hep o domuzun yüzünden oldu! O pis domuzun yüzünden! Zoya'nın ölmesi o domuzun suçu!»
Kuznetsov, batarya komutanının kendisini dirsekleyip geçtiğini, hâlâ ön siperin dibinde yatan, hafif hafif inleyen tutsağa yöneldiğini farketti.
«Seni pis domuz seni!» Drozdovsky'nin ağzı çarpılmıştı.
Sara nöbetine tutulduğunu sanırdı gören. Omuzları sarsık yor, tabancasını çıkarmaya uğraştığından, dirsekten bükülen kolu sert hareketlerle oynuyordu. İşin nereye varacağı, nı anlayan Kuznetsov ok gibi fırladı.
«Bırak, yapma! Çekil!» Tam zamanında yetişmişti. Drozdovsky'nin bileğini kavradı, kendini komutanın üstüne attı. Drozdovsky, ön sipere doğru gerileyerek sendeledi. Bembeyaz kesilen yüzü öfkeyle buruşmuştu.
«Siz çekilin, Kuznetsov! Çekilin buradan!» . Ukhanov'la Rubin de batarya komutanının dirseklerine yapışmışlardı. Üçü birlikte adamı hendeğin duvarına dayamayı başarabildiler. Drozdovsky, delilere özgü bir güç kazanmıştı birden. Başını soldan sağa sallıyor, ucu gevşeyen sargı bezi boynundan sarkıyordu. Çaresizliğin verdiği öfkeyle gözleri yaşarmıştı. «Onun suçu! Onun suçu!»
Ukhanov, «Silâhsız bir adamı vurmak iş midir, Komutan Yoldaş?» diye bağırdı. Bir sarhoşla uğraşır gibi omuzlarını tartaklıyordu Drozdovsky'nin. «Onu kim olsa yapabilir. Aklınızı başınıza toplayın, komutanım! Savaş şokuna uğramışsınız siz! Bu durumun Almanla ilgisi yok. Hadi bakalım, biraz kendinizi toplamaya bakın.»
Drozdovsky'nin öfkesi bir balon gibi sönmüştü bir anda. Bedeni gevşeyince kollarını tutan eller de gevşedi. Birkaç kez derin derin iç çektikten sonra, «Evet, savaş şokuna uğradım,» diye mırıldandı. «Kafamın içinde ziller çalıyor. Yutkunamıyorum.» Cılız, cansız bir sesle, «Birazdan geçer,» diye ekledi. «Şimdi gözetleme yerine gitmem gerekir.»
«Sargınız da çözülüyor, Komutan Yoldaş,» dedi Ukhanov. «Rubin, sen batarya komutanını gözetleme yerine götür. Boğazını güzelce sarsınlar.»
«Buyurun gidelim, Komutan Yoldaş.» Rubin, asık suratla Drozdovsky'nin peşinden yürüdü, hendeğe girip ilerlediler.
Alman yattığı yerde kıvranarak uzun bir inilti koyuverdi.
Nechayev, göze çarpmayacak bir yerde, girintinin ağzında oturuyordu. Bir yabancı gibi büzülmüştü orada. Yüzü değişmiş, bakışları avucundaki altın saate dikilmişti. Yılana benzer bir bileziği olan küçük, yuvarlak saati eldivenli elinde tutuşu dokunaklı bir görünümdü.
Ukhanov, «Sana da ne oluyor?» diye sordu üzgün bir bakışla. «Neden sesin çıkmıyor? Saati mi merak ettin yoksa? Saatin kaç olduğundan sana ne? Bilsen ne yapacaksın?»

«Sizin bulduğunuz çantadan çıkmıştı bu. Hatırladınız mı?» Nechayev bıyığını geveliyordu. Hüzünlü bir gülüşle, «Artık verecek kimse kalmadı,» diye mırıldandı. «Ne işe yarar şimdi? Ne yapmalı bilmem. Zoya'ya vermek istiyordum...» Bir an duraladı. «Ne kadar aptallık ettiğimi düşünüyordum az önce. Ne yalanlar söyledim ona; kırk tane kadınla yatıp kalktığımı belli edecek şeyler söyledim. Bol keseden atıyordum tabiî. Kızı etkileyecektim aklım sıra. Yalandı, yalan! Hiç bir kadınla doğru dürüst yatmadım ben.»
«At o saati elinden! Siperin üstünden dışarı fırlat! Bir daha bir kırıntı ganimet görmesin gözüm!»
Ukhanov, Nechayev'e, Nechayev'in sessiz, hüzünlü gülüşüne sırtını çevirmiş, cebinden, Alman'dan alınan buruşuk sigara paketini çıkarmıştı. Paketi koklamak gereğini duydu nedense; üstündeki resmi, çölden geçen deve kervanını, arka plandaki piramidleri titizlikle inceledi. Sonunda da, «Kalıbımı başarım ki saman gibi sigaradır,» diye söylenerek Kuznetsov'a bir sigara uzattı. «İçer misiniz?»
Kuznetsov başını salladı.
«İçemem. Canım istemiyor. Beni dinle, Ukhanov. Almanı tümen karargâhına götürmemiz gerekiyor. Kim götürecek bunu?»
Ukhanov, ön siperin dibine çöktü, çakmağın alevini ceketiyle koruyarak sigarasını yakmayı başardı. Alnını kırıştırarak karşı kıyıya baktı sonra ^Ja.
«Oradaki Almanlar uyuyorlar mı, yoksa uyanık mı bekliyorlar?» diye sordu düşünceli bir tavırla. Sigaradan bir soluk çeker çekmez hırsla yere tükürdü.
«Lanet olsun, bu meret kuru ottan başka bir şey değil! Adamı zehirler bu!»
Kuznetsov, «Almanı kiminle gönderelim,» diye yineledi.
«Rubin'le mi yollayalım, Nechayev'le mi? Yoksa bu muhaberecilerle mi?»
Ukhanov, sigarasından derin bir soluk çekti yine, dumanı burun deliklerinden dışarı saldı usul usul.
«Uzun uzun düşünecek bir şey yok, teğmenim. Pritz'i karargâha götürmek zorundayız. Uzunu kısası bu! Götürmeyecek olduktan sonra bunca sıkıntıyı neden çekelim? Nechayev, Rubin ve siz topun başında kalın. Bakarsınız atışa başlamak gerekir. Ben giderim onunla. Bir yolunu buluruz nasıl olsa. Aslında başka bir şey düşünüyordum ben...» Üç çekişte bitirdiği sigarayı yere atıp izmariti ayağının altında ezdi. Kederli bir dikkatle girintideki ölüye bakarak, «Neyse, geçelim,» diye söylendi. «Ne demek istediğimi anlamışsınızdır, teğmenim. Savaşın adı batsın! Bugün biri, yarın bir başkası... Öbür gün de insanın kendisi!»
Kuznetsov, «Rubin'i yanına al,» dedi donuk bir sesle. «Karşı kıyıya vardığınızda gözünüzü açın da Almanların kucağına düşmeyin. Ben de gidip sığınaktaki yaralılara bakacağım.»
«Tamam öyleyse. Erkeklerle öpüşmekten hiç hoşlanmam, teğmenim. Onun için şöylece bir hoşçakal diyeceğim size.» Makineli tabancasını omuzuna asmıştı Ukhanov. Yaptığı şakanın tadını çıkardığını anlayabilmek için gözlerinin içine bakmak gerekirdi. «Sağ kalmaya bakın haa! Ben Rubin'i alıp gidiyorum.»

Ukhanov'un gözlerindeki gülüş, son yirmi dört saat içinde atlattığı bütün tehlikelerden sonra tutsağı karşı kıyıya götürmek için böylesine hevesli oluşu, Drozdovsky'nin öfkesiyle öç alma tutkusu, Nechayev'in elindeki saate bakarken gösterdiği utançlı şaşkınlık gerçek dışı şeylerdi hep. Kuznetsov bunların bir düş olduğunu sanıyordu. Gerçek olan şeyler, canlı, ışıklı günler, gün ışığının sesli kımıltıları, bu bitmez tükenmez gecenin, zaman kavramını yok eden bu gecenin karanlığında boğulup gitmişti. Yere yatmak istiyordu Kuznetsov. Karın içine gömülüp gözlerini yummak, hiç ses etmeden öylece yatabilmek istiyordu.
Olmaz! Gidip yaralılara bir göz atmak zorundayım. Davlatyan da orada...
Hâlâ yaşıyor mu acaba? Yaralıların yanına gitmek zorundayım. Hemen gitmeliyim! Makineli tabancayı yerden kaldırışını gören büyük bir ağırlıkla boğuştuğunu sanırdı. Silâhını sürükleyerek doğruldu, elinde olmadan Zoya'nın yattığı yere baktı.
Rüzgârla savrulan kar, pelerinin kıvrımlarına incecik beyaz danteller örüyordu. Esintinin bu örtüyü yerinden oynatabileceğinden, Zoya'nın yüzünün açıkta kalacağından korktu. O soğuk girintide büzülmüş yatan küçük, cansız gövdenin korumasız kalmasına hiç dayanamayacaktı. Yamaca kazılan basamaklara doğru ilerledi. Sırtı kamburlaşmış, silâhının namlusu yere eğilmişti.
Sığınağın girişinde, kirli sargılardan, kuruyan kaputlarla terli gövdelerden yükselen pis bir koku, boğucu bir hava çarptı yüzüne. İnsan çaresizliğinin ve çekilen acıların kokuşuydu bu; yine de yaşam diye bir şeyin var olduğunu, yaşama umudu olduğunu hatırlatıyordu.
İs çıkararak yanan iki "gaz lambasıyla aydınlanan sığınak yaralılarla doluydu. Bombardımanda, ilk tank hücumunda yaralanan, silâhlarının başındayken yazgılarının sillesini yiyen askerler, gün boyunca taşınıp buraya getirilen yaralılar, topraktan oyulan sıralara, yerlere, her köşeye, her kovuğa yayılmışlardı.
Kapıdan giren soğuk esinti, içerdeki boğucu havayı dalgalandırdı. Yerde yatan yaralılar kıpırdandılar. Her köşeden, saatlerdir acıyla boğuşmaktan güçsüz kalan insanların iniltileri ve iç çekişleri duyuldu.
«Kimdir gelen? Hastabakıcı mı? Sargılar sırılsıklam oldu gene... Biraz daha sıkamaz mısınız? Kan gölcüğünün içinde yatıyorum ne zamandır!»
«Zoya! Zoya, sevgilim! Mevzilerde sağ kalan var mı? Ne oluyor oralarda? Deminki silâh sesleri neydi? Şimdi niye bu kadar sessiz ortalık?»
Kuznetsov olduğu yerde duruyor, sıcak dalgaların üstünde sallandığını sanıyordu. Burada yatanların hiç birisi ne olduğunu bilmiyordu.
«Gelen Zoya değil, çocuklar. Teğmen geldi.»
«Hangi teğmen? Bizimki mi?»
«Birinci takımın komutanı. Yaralanmış olsa gerekir Ayakta sallanıyor. Son kalan o muydu yoksa? Zoya nerede peki?»
Kuznetsov hiç bir şey söylemedi.
Ayakta dolaşan iki kişi vardı sığmakta. Savaşın başında, Kuznetsov yanına girdiği zaman korkusunu saklamakta güçlük çeken sarışın muhabereci

Svyatov'la Çibisov. Svyatov omuzundan yaralanmıştı. Çibisov'un kolu da sarılmış, kirli bir askıya alınmıştı.
Emireri tek eliyle çalışıyor, kırdığı cephane sandıklarından çıkan tahtaları kıpkırmızı kesilen sobaya atıyordu. Sobanın üstünde bir teneke erimiş kar kaynıyordu fıkır fıkır. Kuznetsov'un, sırtında tek bir ceketle, kapıda dikildiğini görünce, tokat yemeyi ya da azarlanmayı beklercesine boynunu kıstı, çenesini yakasına gömdü. Sonra da, Kuznetsov olup bitenlerden habersizmiş gibi, kopuk cümlelerle özür dilemeye koyuldu çabucak.
«Teğmen Yoldaş... Dayanamıyordum artık... Deli olacaktım... Benim çocuklarım var, Teğmen Yoldaş.»
Kuznetsov, «Davlatyan nerede?» diye sordu alçak sesle. Makineli tabancayı duvara dayadı, ceketinin önünü açıp eldivenli eliyle boğazını yokladı: «Teğmen Davlatyan nerede?»
Karanlık bir köşeden, «Teğmen Davlatyan burada,» diye fısıltı yükseldi. «Şu sırada yatıyor... Sizi soruyordu o da.»
Muhabereci Svyatov yere diz çökmüş yaralılardan birinin sargısını değiştiriyordu. Elini ceketine sildi, Kuznetsov'un sığınağa gelmesiyle durum birazcık düzelmiş gibi, neşeyle, çocuksu bir gülüşle gülümsedi. Ölümden kurtulmayı başarmış bir insanın, gizlemek gereğini duymadığı bir sevinç vardı yüzünde.
«İkinci takımın komutanı şurada, Teğmen Yoldaş.» Kuznetsov yerde yatan yaralıların üstünden atlayarak ilerledi, toprak sıralardan birinde yatan Davlatyan'ı gördü. Kafasını örten sargıların arasından hummalı bir parıltıyla yanan gözlerinden tanımıştı arkadaşını.
«Demek yaşıyorsun, Goga,» diye mırıldandı. «Sonunda ! gelebildim işte. Daha önce olmadı.»
Kuznetsov'un yadırgadığı hastane beyazlıkları içindeydi Davlatyan. Yalnız başı değil, kalçası da sarılıydı. Bacaklarını kaputupla örtmüşlerdi. Branda bezinden yapılmış çantası, tabancasıyla palaskası ve erimiş karla dolu bir tas da ayaklarının ucunda duruyordu.
«Kolya!» Yaralı teğmenin sesi kuru yaprakların hışırtısını andırıyordu. «Demek gelebildin! Seni gördüğüme çok sevindim, Kolya. Zoya'yla haber yollamıştım. Bir de pusula yollamıştım hatta.»
Sargıların altındaki yüz, çocuk yüzü gibi görünüyordu. Gözleri büyümüş, teninin Güneyli esmerliğinden iz kalmamıştı. Kupkuru, çatlak dudakları, kelimelere biçim veriyordu ama sesi, Kuznetsov'un yüreğine ferahlık veren, savaş öncesi dönemini, barış yıllarını, okul günlerini hatırlatan ses değildi artık. Kuznetsov, o liseli sesini bir kez daha işitebilmek için bilinçaltı bir istek duydu, arkadaşını avutmak istercesine, «Şimdi daha iyisin, değil mi Goga?» diye sordu.
Davlatyan hafifçe başını oynatıp, «Evet, şimdi biraz daha iyiyim,» diye fısıldadı. «Sanırım ki paçayı kurtarabileceğim... Tek zorluk acıya dayanabilmek. Neyse ki kendimi biliyorum. Ayağa kalkamadığıma üzülüyorum ama... Ah o mermi parçası!... Bu hale düştüğüm için kendimi affedemiyorum. Adamlarıma da

acıyorum çok... Bombardıman sırasında başladı her şey... Dışarıda neler oluyor, Kolya? Anlatsana...»
«Şimdi zamanı değil, Goga. Çarpışmalar sona erdi; bunları düşünme şimdi. Her şey bitti artık.»
«Bitti ha?... Sen kaç tank tahrip ettin? Neler yaptığını anlat hadi.»
«Bilmiyorum, saymadım. Birkaç kere hücum ettiler.»
«Bizim kayıplarımız çok ağır mı? Doğrusunu söylp, lütfen. Her şeyi anlat bana. Anlatabilirsen tabiî.»
«Eh, oldukça ağır.»
«Neden öyle konuşuyorsun? Anlatmak istemiyor musun yoksa?»
«Şu anda istemiyorum, Goga... Çok yorgunum.»
İniltiler hafiflemiş, sığınağa sessizlik çökmüştü. Yaralılar yattıkları samanları hışırdatmamaya özen gösteriyor iki teğmenin konuştuklarını dinliyorlardı. Doğrulabilecek durumda olanlar yerlerinde doğrulmuş beklenmedik bir anda sığınağa gelen, yürüyebilmek, her günkü sesiyle konuşabilmek, bedeninin sağlamlığını duyabilmek şansına sahip olan takım komutanının söylediklerine kulak kabartmışlardı. Onun sözlerinden bir umut, bir rahatlık bulacaklardı sanki. Kuznetsov'un yara almadan kurtulması bile, acı çekmenin mutlak ve kaçınılmaz bir zorunluluk olmadığını, varlığı, bataryanın toptan yok edilmediğini, hâlâ dışarıda dolaşan adamlar bulunduğunu kanıtlıyordu.
Kuznetsov, bunların hepsi benden bir şeyler bekliyor, diye düşündü. Gelgelelim bir iki saat içinde neler olabileceğini ben de bilmiyorum. Yaralıları sıhhiye taburuna ulaştırıp ulaştıramayacağımızı, bunun ne zaman sağlanabileceğini de kestiremem. Sıhhiye taburunun şu anda nerede bulunduğunu bile bilmiyorum. Ne var ki kafası kat kat sargılar içinde olan Davlatyan, sığınağa sessizlik çöktüğünü farketmemişti. Ateşli bakışlarını Kuznetsov'un yüzünde dolaştırdı, göz göze geldiklerinde kendisi hakkında ne düşündüğünü sordu. Onu suçluyor muydu Kuznetsov? Acıyor muydu yoksa? Utangaç bir tavırla, güç anlaşılan bir fısıltıyla sıralıyordu kelimeleri.
«Beni anlamaya çalış, Kolya. Bu ikinci şanssızlığım... Doğarken şanssız doğmuşum. Voronezh'e varır varmaz o saçma hastalığa tutuldum, burada da yaralandım. Bendeki şansa bak! Ne güzel değil mi? Oysa cepheye gitsem de bir tank, hiç değilse bir tank tahrip etsem diye paralanıyordum. Onu da beceremedim! Bir de sana bak! Yaralanmadın bile! Ama benim takımım... Bombardıman başlar başlamaz... Anlıyor musun, Kolya? Benim her işim ters gidiyor! Niye bu kadar şanssızım, Kolya? Neden böylesine anlamsız her şey?»
Kuznetsov hiç sesini çıkarmadı. Davlatyan'ın ağlamak üzere olduğu sesinden, nemlenen gözlerinden belliydi. Arkadaşıyla aralarında büyük bir zaman uçurumu açıldığını duyuyordu. Davlatyan hâlâ geçmişte, masum çocukluk yıllarında savaş öncesinde, trende ve eğitim okulunda yaşar gibiydi; orada kalmıştı. Nişancısı Kazymov'un, Sergunenkov'un ölümlerini, Çubarikov'un top mürettebatının tankın paletleri altında ezilişini, tutsak edilen Alman'ı, bomba çukurunda yatan yaralı askeri ve Zoya'yı karın içinde tortop olup kıvrılan,

karnından kanlar akan, küçücük, oyuncağa benzeyen Walter tabancası dizlerinin dibinde duran Zoya'yı görmemişti. Onları birbirinden ayıran bir tek gün yirmi yıl sürmüştü sanki; yüzlerce yıl sürmüştü. Şanslı olan Davlatyan'dı aslında, Kuznetsov'unki şanssızlıktı. O gün gördüklerini yaşadıkça belleğinden silemeyecekti çünkü.
Her şeyin anlamsız olduğunu söyledi demin. Belki de anlamsızlığın da bir anlamı vardır. Olması gerek! Onu bilmiyor Goga. Her şey anlamsız olamaz... Topu topu dört atış yapabildim!... Şanslı ha? Ben ateş ederken yaptığım işte bir anlam buluyordum. Neden? Çünkü onlardan nefret ediyordum. Öldürdüm. Tanklarını yaktım, bunda da bir anlam buldum. Öyle olmasını istiyordum. Bomba çukuruna gidişimizin de bir anlamı vardı. Anlamsız olan, hiç bir anlam taşımayan bir şey varsa o da Zoya'nın ölümü. Peki nasıl bir şey bu? Anlam ve anlamsızlık... Böyle mi düşünmek gerek? Evet, böyle olması gerekir. Ama bunu Davlatyan'a anlatamayacağım nedense. Zoya'nın o çukurlukta büzülüp yatışını, karnında kenetlenen ellerini görmüş olsaydı...
Bir çaba harcayarak, «Seni kıskanıyorum, Goga,» diye söylendi. Daha önce hiç gülmediği bir şekilde, donuk bir gülüşle gülümsüyordu. «Belki de sen şanslısın asıl... Savaş henüz bitmedi biliyorsun. Hastaneden çıktığında eskisinden sağlam olacaksın. Sonra da istediğin kadar tank tahrip edebilirsin.»
Niye böyle konuşuyorum sanki? Neden avutmaya çalışıyorum onu?
«Ben şanslıyım ha?» Davlatyan sargılı kafasını iki yana salladı, cılız bir sesle, «Bunu da nereden çıkardın?» cUVe sordu. «Benden şanssız insan olamaz... Topu topu dört atış yapabildim!... Şanslı ha? Yüzüme gözüme bulaştırdım her şeyi! Beni anlamıyorsun. Böyle şans olmaz olsun!»
«Çabuk iyileşmeye bak, Goga... Kusura bakma ama şimdi topun başına dönmek zorundayım. Daha sonra bir kere daha uğrarım. Sabahleyin hepinizi sıhhiye taburuna yollayabileceğimizi umuyorum.» Bu son cümle, sağdan soldan uzanan kafaların, acı çeken sabırlı bakışlarını yanıtlamak için söylenmişti biraz da. Yaralıları yüreklendirecek başka bir söz bulamadığı için dosdoğru kapıya yöneldi.
«Kolya!» Davlatyan yalvarır gibi sesleniyordu arkasından. «Bekliyeceğim seni! Gene gelmelisin. Aklımı kaçıracağım burada. Sıhhiye taburuna bir varabilsek! Zoya'yı yolla bize. Yukarıda yaralanan biri mi var?»
«Birazdan gene gelirim, Goga. Sonra da hepinizi sıhhiye taburuna yollarız. Taşıt bulur bulmaz.»
Svyatov'la Çibisov, sağ kalmak gibi ortak bir yazgıyla kaynaşmışcasına yan yana duruyorlardı kapıda. Muhaberecinin, yüreğindeki sevinçle aydınlanan genç yüzü, ceketinin yakasından yükselen uzun boynu Sergunenkov'u hatırlatıyordu. Yaşama umudu fışkırıyordu her yanından. Çok şükür hafif bir yarayla atlatmıştı o; sargıları değiştirmek ve herkese bakmak, her isteneni yapmak için gösterdiği heves bundan ileri geliyordu. Gelgelelim Kuznetsov'un isteyecek hiç bir şeyi, verilecek hiç bir emri yoktu. Eşikte durdu, duvara dayadığı silahı el yordamıyla bularak kapıyı açıp çıktı.

«Teğmen Yoldaş...»
Sığınağın kapısı bir kez daha gıcırdamıştı. Koşan bir köpeğin ayak seslerine benzeyen patırtılar geldi arkadan.
«Kimdir o? Sen misin Çibisov?»
Ufak tefek emir erini seçmekte güçlük çekmişti. Çibisov, askıya alınan kolunu göğsünde tutuyor, elini ayağını oynatıp duruyordu. Kaşları, gözleri, bütün yüzü seyiriyordu; içini kemiren bir sıkıntıyla kıvranıyordu sanki. O sıkıntıyı, burada, açık havada anlatmaya karar vermişti.
«Ne var, Çibisov? Ne söyleyeceksin?»
Çibisov, ağlamaklı bir sesle, «Yalvarırım bağışlayın,» diye başladı. «Teğmen Yoldaş... Kendimi tutamadım... Ne yaptığımı bilmez hale gelmiştim artık. Çok utanıyorum, Teğmen Yoldaş... Şimdi ne desem, ne etsem boş... Böyle olmasını istemezdim, Teğmen Yoldaş. Üstçavuşum anlattı mı size? Korkudan oldu ne olduysa! Çok korkmuştum...»
Kuznetsov'un koluna yapışmış, ceketin kumaşını dudaklarına götürmüştü. Köpek gibi titriyordu.
«Ne yapıyorsun sen? Bırak çabuk!» Kuznetsov kolunu kurtarıp, «Hemen sığmağa dön,» diye söylendi. «Git, oradaki yaralılara bak sen. Duydun mu, Çibisov? Hiç oyalanmadan. Çabuk!»
«Çok utanıyorum, Teğmen Yoldaş. Çok utanıyorum! Ömrüm oldukça unutmayacağım sizi! Beni şuracıkta vursanız yeri var! Hemen şuracıkta! Ne yaptığımı bilmiyordum...»
Bir an önce gitse bu. Bir an önce gitse de kurtulsam.
«Sığınağa dön, Çibisov! Git, dedim sana.»
Karın üstünde koşan ayak sesleri duyuldu yine. Sığınağın kapısı gümledi. Hiç ses gelmiyordu içeriden. Irmak kıyısından da hiç ses gelmiyordu. Tek bir silah patlaması da duyulmuyordu. Donan ırmağın mavimsi beyaz yüzeyinde, mermilerin açtığı deliklerde kar taneleri uçuşuyordu. Kuznetsov o deliklerin çevresindeki buz parçalarının birbirine çarparak gıcırdadığını, suyun içinde şıngırdadığım duyar gibi oldu. Bir kez daha duymuştu aynı sesi. Zoya'yla birlikte, top mürettebatının sığmağından çıkıp yamaçtaki patikada yürürlerken. Zoya istemişti birlikte çıkmalarını; o da kızın yanında yürümüş, ancak sığınağa varmadan geri dönmüştü.
«Kız kardeşinizi öper gibi öpün beni,» demişti Zoya. «Kız kardeşiniz vardı, değil mi?» Neden öyle dedi acaba? Ya ben ne karşılık verdim? «Kız kardeşim yok benim!» Niçin öyle söyledim sanki?
Bunları düşünürken Zoya'nın yakında bir yerde bulunduğunu, sağ olduğunu sandı bir an için. O gece hiç yaşanmamıştı; kendisi düşlemişti olanları. Zoya beline sımsıkı oturan paltosuyla çıkıp gelecekti birden. Gözlerini kaldırıp ona bakacak, kirpiklerine biriken kırağı gözlerine apayrı bir parlaklık verecekti. Dudaklarının titrediğini gizlemek için gülümseyerek mırıl mırıl anlatmaya başlayacaktı. «Biz düş gördük, kuznechik. Düş gördük ikimiz de. Benim öldüğümü sandık bir ara! Şimdi birazcık sevebilir misin beni?»

Gelen giden yoktu oysa; ortalığa da bir ölüm sessizliği çökmüştü.
Yamaca kazılan basamakları tökezleyerek çıktı Kuznetsov. İrtibat hendeğine daldı, topun yanına varmasına çok az kalmışken yüzükoyun yere attı kendini. Korkunç bir çaresizlik içinde, eldivenlerinin soğuk, kaba yününe dayadı alnını. Boğazında acımtırak bir sıcaklık düğümleniyordu. Dişlerini gıcırdattı, yüzünü avuçlarına gömerek sessizce, garip bir hazla ağlamaya başladı. Böylesine boğucu bir çaresizlik ve yalnızlık duygusu tatmamıştı o güne kadar. Böyle ağladığını bilmiyordu hiç. Yeniyle gözlerini silmeye kalkıştığında koluna bulaşan karın gözyaşlarıyla ısındığını farketmedi bile.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BAĞIMSIZ tank alayı'yla 305. Piyade tümeni savaşa katıldığı, tank tugayı büyük bir hızla yetişip kahramanca dövüştüğü, roketatarların yoğun ateşi hiç kesilmediği halde Almanların gün batımında Kuzey kıyısında kurdukları köprübaşmdan geriye çekilmediklerini, köyün Kuzey yarısında gezen düşman tanklarının köyden dışarı sürülemediğini akşamın geç saatlerinde farketmişti Bessonov. Neyse ki büyük güçlüklerle de olsa Deyev'in tümenini kıskaç içine alan birlikleri yarmak ve Binbaşı Çerepanov'un kuşatılan alayına varmak olanağı sağlanabilmişti. Gece yarısına doğru çarpışmalar yavaş yavaş sona erdi.
Bu sessizliğe hiç güvenmediği halde, 305. Tümenin Çerepanov'un alayına yardıma gidebilmesine sevinen Bessonov sığmağında oturuyor, bezgin bir tavırla, harekât şubesi yarbaşkanı Binbaşı Gladilin'in verdiği durum raporunu dinliyordu. Binbaşının sözünü kesmeye yanaşmamıştı hiç. Saatlerdir süren sinir gerginliği, ikindiden sonra başlayan, Alman roketatar hücumu sırasında hendekte çömelip beklemesiyle artan sızılarını büsbütün azdırmıştı. İnce yüzü daha da zayıflamış, renksiz yanakları çökmüştü. Sıcak bir ter döktüğünü farketti ansızın; Binbaşı Bozhiçko'nun dikkatini çekmemeye çalışarak, boynunu ve şakaklarını mendiliyle kuruladı. Emir subayı, komutanın pek iyi durumda olmadığını çoktan sezmişti. Bessonov raporu sonuna kadar dinledi, bacağını masanın altına uzatıp, «Anlamak pek kolay değil,» diye mırıldandı.
Bu yargı, ordunun durumuyla ya da sunulan raporla ilgili değildi aslında. Ancak gerçekleri en kuru bir biçimde açıklamaya alışık olan orta yaşlı binbaşı, komutana verdiği raporda bir aksaklık olduğunu, önemli bir noktayı unuttuğunu sanarak birkaç saniye şaşkın şaşkın baktı.
«Özür dilerim, Komutan Yoldaş, ne demek istediğinizi anlayamadım.» Binbaşı Gladilin'in geniş alnı kıpkırmızı kesilmiş, düzgün taranmış saçlarının beyaza yakın kırçıllığı büsbütün ortaya çıkmıştı.
Bessonov cırtlak sesiyle sürdürdü: «Akşamüstü hiç ara vermeden saatlerce çarpıştılar, sürekli olarak hücum ettiler. Şimdi, çok işlerine yarayacak bir köprübaşı kurdukları halde ve edindiğimiz bilgilere göre yedek birliklerini de savaşa soktukları halde, saldırmaktan vazgeçtiler nedense. Bunu mantıksız bulmuyor musunuz siz? Tutarsızlık görmüyor musunuz durumda?»

«Sanırım ki diğer ordularımızın giriştikleri harekâtın da etkisi vardır bunda. Güneybatı ve Voronezh cephelerindeki çarpışmalardan söz ediyorum, Komutan Yoldaş. Doğrudur, gerçi o iki ordunun bugünkü ilk hücumları pek başarılı olmadı ama...»
Bessonov, «Belki öyledir,» diye mırıldandı. Gün boyunca gitgide artan bir güçle, belirgin bir aceleyle saldıran ve başarılı sonuçlar alan Almanlar bu kesimdeki çarpışmaları niçin kesmişlerdi acaba? Gece olduğundan, acıkan tankçıların kahve ve pasta saati geldiğinden, ya da komutanları General Hoth gözetleme yerinde dururken hafifçe üşütüp nezle olduğundan (Bessonov bunu düşünürken acı acı gülümsedi) değildi herhalde. Bambaşka nedenler geliyordu ordu komutanının aklına; hiç umulmadık, yepyeni, büyük anlam taşıyan nedenler. Kesin bilgilere dayanmayan kanıların tehlikeli olduğunu bilmekle birlikte, şöyle.bir karara varmıştı Bessonov: Almanlar büyük yedek kuvvetlerini onun ordusunun sağ kanadına sürmüşler, bu kesimde birkaç kilometre ilerledikten sonra, gece bastırıp daha fazla dayanamayacak duruma düşmüşlerdi. Karşıtaarruzun başlatılacağı zamanı kararlaştıracak olan da bu ayrıntıydı işte. Saatini cephe komutanıyla birlikte kararlaştırmak, ne çok geç ne de çok erken başlamak gerekirdi. Düşmanın gücünün tükendiği, direncinin yok olduğu anı saptamak zorundaydı. Ne var ki önündeki birkaç saat içinde, belki de sabaha lcadar herhangi bir karar alamazdı. Almanlar yeniden hücuma geçecekler miydi? Telâştan gelen bir tutarsızlıkla ikinci gün de sol kanadın üstüne yürümeye kalkışırlar mıydı? Bir panzer birliği bir önceki günün çarpışmaları sırasında o kanadın ileri karakollarını yok etmeyi başarmıştı. O birlik ırmağın Güney kıyısına varmış, Sovyetlerin savunma hatlarını zorlamaya başlamıştı. Gelgelelim sezgisi, esas taarruz hedefinin değişmeyeceğini söylüyordu Bessonov'a. Üstelik de ordunun sol kanadına saldıran düşman kuvvetlerinin herhangi bir hazırlığa kalkıştıklarını kanıtlayacak hiç bir bilgi edinilmemişti. Bu olasılıkların hangisi doğruydu acaba? Kesin gerçekler, güvenilebilecek gerçekler nelerdi?
«Çay istemiştiniz, Komutan Yoldaş... Ne kadar şeker koyayım?»
«Haa, evet... İki kaşık lütfen. Sağolun.»
Binbaşı Bozhiçko demir sobanın üstünde kaynayan çaydanlığı kaldırdı, teneke bir maşrapayı dumanı tüten, kokulu çayla doldurdu. Bir iki saniye düşündükten sonra üç kaşık şeker ekleyip maşrapayı Bessonov'un önündeki masaya bıraktı. Sığınağın gerisinden muhaberecilerin sesleri geliyordu. 305. Tümene, Khokhlov'un tank alayına ya da Bağımsız Top Tugayına telefonlar ediliyor, içerinin sıcak, nemli havasına vızıltılı manyeto sesleri yayılıyordu. Muhabere erleri bazen de telefonların başından kalkıp fare gibi oradan oraya koşturuyor, tümenlerle kolordulardan gelen bilgileri, uğranılan kayıplarla tahrip edilen tankların sayısını, gönderilen cephane kamyonlarının yerlerine vardığı haberini iletiyorlardı. Fitillerinin uçları kararmış, alevleri usul usul titreyen dört gaz lambasının ışığı, haritaların üstüne eğilen harekât subaylarını, kendi haritasının başından ayrılmayan Binbaşı Gladilin'in geniş alnıyla parlak, kırçıl saçlarını,

köşedeki muhabere başçavuşunun kamburlaşmış sırtıyla sobanın ya. nında çay dolduran Bozhiçko'yu aydınlatıyordu.
Gelgelelim bunların hiçbirisi Bessonov'un ilgisini çekmiyordu. Sığınakta olup biten her şeyi gördüğü halde dalgın dalgın çayını karıştırıyordu o. Önündeki boşluğa, ya da lambaların parlak alevlerine bakarken, güçleri tükenmiş olabilir mi, diye düşünüyordu. Durmak zorunda mı kaldılar acaba? Yoksa geride tuttukları yedek kuvvetler var mı?
Buna kesin bir karşılık veremezdi ama kesin olarak bildiği başka bir şey vardı: Almanlar o sabah yeni kuvvetlerle ilerler de ordunun sağ kanadına, yani Deyev'in tümeninin bulunduğu noktaya bir kez daha hücum ederlerse, o da ya savunma hatlarını korumaktan vazgeçmek, ya da son kaynaklarına başvurmak, Genel Karargâhın yedeklerinden alınıp kendi ordusunun emrine verilen tank kolordusuyla mekanize kolordunun tugaylarını savaşa sokmak zorunda kalacaktı. O iki kolordu cepheye yaklaşmış, savaş alanının on, on beş kilometre gerisinde toplanmıştı. Onları şimdi harekete geçirmek karşıtaarruz için ayırdığı kuvvetleri harcamak demekti. Saati gelince de düşmana istediği gibi bir yumruk indiremeyecek, ancak gevşek bir tokat atabilecekti o zaman. Bu daha önce de denenmiş bir yoldu, ama asla başarılı sonuç vermemişti. Kolordu komutanıyken aynı şey Moskova'da başına gelmişti bir yıl önce. Guderian'ın emrindeki tankların hücuma karşı koyamadıklarından, Yedek Cephe'yi bölüp bütün kesimlerdeki kuvvetlere yardıma yollamışlar, gene de düşmanın ilerlemesine engel olamamışlardı. Bessonov, kızgın kaşığı maşrapanın içine bırakıp seslendi: «Cephe Karargâhıyla bağlantı kurulmadı mı hâlâ? Muhabere başkanı nerede?»
Binbaşı Gladilin, sözlerinin bilinen gerçeklerden dışarı çıkmamasına özen göstererek açıkladı. «Yaptığımız incelemelere göre, telefon hatlarını karanlıkta ilerleyen tank kolordusu koparmıştır büyük bir olasılıkla. Onarmaya çalışıyorlardı. Yakında biter. Muhabere komutanı çalışmaları denetlemeye gitmişti.»
«Aksaklığın neden ileri geldiği beni hiç ilgilendirmiyor. Haberleşme olanaklarının sağlanmasını istiyorum!»
Bessonov, maşrapanın sıcaklığını eliyle yoklayıp birkaç yudum içtikten sonra (çayda belirgin bir madenî tad, belIci biraz da barut vardı) maşrapayı bir yana iterek şakaklarında ve ensesinde biriken ter damlalarını sildi yine. Bu son yirmi dört saat, ordu karargâhından gönderilen bitmez tükenmez raporlarla kolordulardan gelen haberler, 305. Tümen'in açmayı başardığı dar koridoru, Çerepanov'un çember içindeki alayına giden koridoru genişletme çabaları bütün gücünü tüketmişti. Bacağındaki kızgın kerpeten de hiç kendisini unutturmamıştı bu süre içinde. Bacak, gözle görülür biçimde şişmişti. Epeyce ağırlaşmış gibi geliyordu sahibine. Bessonov, acıyı ve acının beynine gönderdiği tehlike sinyallerini kafasından silmeye çalışırken hastanede geçirdiği aylar boyunca avunmasına yardımcı olan eski bir alışkanlığı hatırladı: Aralıksız sigara içmek! Sigara içmesi ameliyattan bir süre sonra yasaklanmıştı. Bacağındaki dolaşım bozukluğu, ya sigarayı bırakmasını, ya da o bacağın kesilmesini göze almasını

gerektiriyordu. Yıllardır içtiği sigara tehlikeli bir alışkanlık olmuştu birden. Gelgelelim şimdi, nikotinin hem yatıştırıcı, hem uyarıcı olabilen etkisini hatırlayınca, masanın üstünde duran mavi pakete baktı yan yan. Kazbek etiketini taşıyan paketi, birisi belki İstihbarat Şefi, belki de Vesnin unutmuştu orada. Sigara içmeyen komutanın yanında öylece kalmış, kimse elini sürmemişti. Bessonov, derin düşüncelere daldığı için ne yaptığını bilmezmiş gibi uzandı, karton uçlu, sert, uzun sigaralardan birini alıp bir türlü unutamadığı tütün kokusunu hazla içine çekti.
Bir tane içsem... Eskiden sigarasız duramazdım. Bir tane içsem ne çıkar sanki. Hazır Vesnin de yok. Sigarası hiç elinden düşmeyen Askerî Konsey Üyesi onun da içtiğini görse nasıl şaşırırdı kimbilir. Gözlüklerini çıkarır, kaşlarını kaldırıp, «Siz sigara içer miydiniz, Pyotr Alexandrovic?» diye sorardı.
«Siz sigara içer miydiniz, Komutan Yoldaş?» Binbaşı Gladilin şaşkın bir çekingenlikle sokulmuş, komutanın sigarasını yakmak için kibrite davranmıştı. Sığınaktaki konuşmalar birden kesildi. Bozhiçko'yla harekât subayları, hatta telefonların başındaki muhabereciler, gözlerini ona dikmişlerdi hep.
Herkesin kendisini süzdüğünü gören Bessonov sigaranın karton ucunu parmaklarının arasında ezdi. Kendisine kızmış, içeridekilerin bakışlarından tedirgin olmuştu. Neyi sevip neyi sevmediği yalnız ordu karargâhında değil, burada Deyev'in tümeninde de biliniyordu demek. Komutanın sivri diline hedef olmamak için birbirlerini uyarmışlardı mutlaka...
«Az önce de söylediğim gibi, Binbaşı Gladilin... Cephe Karargâhıyla ne zaman bağlantı kurulabileceğini bilmekten başka bir isteğim yok.» Öfkesinin sesinden anlaşılmamasına özen göstermiş, bu kez de aşırı bir incelik gösterdiği izlenimini vermişti. Alçak sesle homurdanıp şiş bacağının yerini değiştirdi. «Aslında bilmek istediğim ikinci bir husus da Askerî Konsey Üyesinin tank yedeklerinin toplanma yerine varıp varmadığıdır. Niçin hiç bir haber gelmedi? Nerelerde olabilir Vesnin? Tank kolordusuyla mekanize kolorduya sorun bir kere. Oraya varmış olması gerekirdi. Niçin gecikti?»
Binbaşı Gladilin, «Askerî Konsey Üyesinin ordu karargâhına uğramadığını biliyoruz,» dedi saygıyla. «Tank kolordusuna gitmeden, bir süre taarruz kademesinde kalmaya karar vermiştir belki de. Olmayacak şey değil.»
«Kolordu karargâhına, 305. Tümenle Khokhlov'un alayına sorulsun... Bir kere daha söyleyeyim ki Cephe Karargâhıyla konuşmak istiyorum ve hâlâ bekliyorum!»
Belirgin bir hoşnutsuzlukla sigarayı gerisin geri pakete soktu, parmaklarıyla masanın üstünde trampet çalmaya başladı. Damarlarındaki kan ne kadar gerekliyse, bu kararsız bekleyiş süresi dolmadan önce cephe karargâhıyla bağlantı kurulması da aynı ölçüde gerekliydi. Askerî Konsey Üyesinden de haber alınamamıştı üç saattir, onu da merak ediyordu. Yüksek sesle belirtmeye yanaşmamakla birlikte kaygı verici buluyordu durumu.
«305. Tümen'le az önce konuştum, Komutan Yoldaş.» Gene de telefoncu erin önündeki alıcıya uzanmakta gecikmemişti Gladilin. Renksiz yüzü uykusuzluktan

çökmüştü. Sessiz, içine kapalı bir adamdı; patırtı etmeden, dikkatle yapardı işini. Cephe Karargâhıyla telsiz bağlantısı kurmaya çalışan muhaberecinin sesi, binbaşının art arta sıraladığı sorulara karışıyordu, ama Bessonov muhaberecinin konuşmasıyla ilgili değildi o anda. Şu dakikada duymak istediği tek şey Vesnin'in tank kolordusuna, hiç değilse 305. Tümen'in hatlarına vardığını bildirecek olan haberdi. Askerî Konsey Üyesi hakkındaki kaygısı ancak o zaman geçecekti. Cephe karargâhıyla bağlantı kurmaya çalışan muhabere başçavuşu telsiz cihazının üstüne yapışacaktı nerdeyse.. Uzun süredir yüksek rütbeli subaylarla çalıştığından göze görünmemek sanatını ve dilini tutmayı öğrenmişti çoktan. Şimdi de sığmağın köşesinde eriyip gitmişti sanki; görünüp görünmediği, var olup olmadığı belli değildi. Yaşadığını ancak tekdüze sesinden anlayabilirdi insan.

«'Anten!' 'Yükseklik' 'Anten'i arıyor! 'Yükseklik' Anten'i arıyor!»

Bessonov bir an bu seslere kulak kabarttı, içten içe, hiç bir sonuç almadan uğraşan muhabereciye acır gibi oldu. Masanın altında bacağını oğuşturuyordu gizlice; sızı, kaval kemiğinden kalçasına doğru yükselmişti.

«Anten'e ne oldu, başçavuş? İstasyonları çalışmıyor mu?»

«Hava çok kötü, Komutan Yoldaş. Bağlantı kurmaya çalışıyorum, ama doğru dürüst duyamıyoruz birbirimizi. Alman ve Romen istasyonları da karışıyor araya. İyice çeneleri düşmüş üstelik. Buyurun dinleyin.»

Telsizci cihazın düğmeleriyle oynayınca sığınağın sıcak nemli havasına bir parazit çatırtısı yayıldı önce. Paraziti hızla söylenen Romence kelimeler eklendi. Kaba bir Alman çayla kısa bir emir verilince Romence sözlerin arkası kesildi, bu kez de mesaj yazdırdığı izlenimini veren bir Alman sesi duyuldu. Bu mesaj da parazit yüzünden duyulmaz oldu. Sonunda mors işaretlerinin bipbipleri yükseldi alıcıdan Alman ve Romen telsizcileri olağanüstü bir çalışmaya gi. rişmişlerdi gecenin bu saatinde. Önemli bir taarruza hazırlandıkları zaman telsizlerinden hiç ses duyulmazdı genellikle; alışılmadık bir durgunluk olurdu havada.

Bessonov, gözleri kapalı dinliyor, bu yoğun telsiz haberleşmesinin nedenini kestirmeye çalışıyordu. Neler söylüyorlardı bunlar? Sabaha mı hazırlanıyorlardı? Romen istasyonları niçin araya girmişti?

Bitişikteki sığınaktan, Deyev'le subaylarının çalıştıkları bölümden birtakım konuşmalar, ayak sesleri ve gürültüler geliyordu. Birisi kapıya vurunca Bessonov düşüncelerinden sıyrıldı.

«Girebilir miyim, Komutan Yoldaş?»

Albay Deyev kapıdan içeri daldı. Başı açık, kızıl kaşları havaya kalkıktı. İri gövdesi sığınağın üçte birini doldurmuştu sanki. Keyifli görünüyordu. Ordu komutanı, gözetleme yerinde geçirdiği bu saatler içinde iyice tanımıştı Deyev'i, Çerepanov'un çember içindeki alayına gidebilmek, oradakilere yardımcı olabilmek için gösterdiği dokunaklı isteği, kendisinin o anda kapıldığı duyguları da unutmamıştı. Ancak konuştuğu zaman, kolordunun bu en genç tümen komutanından ne denli hoşlandığını belli etmemeye özen gösterdi.

«Ne var, Albay Deyev? Haber mi var?»

Deyev, tatlı bariton sesiyle «Anlatabilir miyim, Komutan Yoldaş?» diye izin isteyerek başladı. Konuşmasında bir zafer havası, sarımsı gözlerinde altın parıltıları vardı. «204. Topçu Alayının topçuları, bu sabah keşfe çıkan askerlerden birini bulmuşlar bir saat önce. Askeri Almanların burnunun dibinde bulmuşlar. Yaralıymış çocuk; yanında da dün gece yakaladıkları bir Alman tutsağı varmış. Bize bilgi verebilecek bir tutsak! Burada şimdi, gözetleme yerinde! Benim geri dönmeyen çocuklarım becerdiler bu işi!» Deyev, sevincini ve hayranlığını gizleyemiyordu. Beyaz dişlerinin tümünü birden ortaya çıkaran bir gülüşle sırıttı. «Korkarım ki az kalsın donacakmış Alman. Ama dili oynuyor hâlâ; kafasını da çalıştırabilir. İlk tedavisini yaptık, Almanca bilen bir çevirmen de çağırdık. Çocuklar umudumuzu boşa çıkarmadılar! Onlara güvenilebileceğini biliyordum! Alman'ı ne yapmamızı istersiniz, Komutan Yoldaş?»
Sığınaktaki herkes telefonların başındaki muhabereciler, harekât subayları ve Binbaşı Gladilin Deyev'e dönmüştü. Albayın bariton sesiyle iri yarı gövdesinden sağlık ve gençlik fışkırıyordu. Konuşması, hatta son sorusu, tümenin keşif kolunun sağladığı başarıdan, Alman'ın diri olarak getirilebilmesinden ne denli hoşnut olduğunu belli ediyordu. Demek ki pek kötü bir tümen komutanı değildi o! Bessonov, Deyev'le tanıştığı günü, tümenin trenden indiği yeri düşündü birden. Emrindekilere çocukça denebilecek kadar aşırı bir güven göstermiş, dünyaya meydan okuyan bir tavır takınmıştı tümen komutanı. Kendisi de tabur komutanlığından tümen komutanlığına terfi ettirilmek gibi bir şansa sahip olan, genç ancak başarılı bir albay havasıyla davranmıştı.
Bu Deyev'de bütün gençlerde görülen bir kusur var, diye düşündü. Üniformalarından duydukları gururu abartıyorlar hep. Aynı anda da Deyev'in bu zararsız zaafını bağışlamaya karar verdi. Bir gece önce hiç bir başarı sağlayamayan keşif kolundan umudu kesmişti o. «Topçular tutsağı nasıl getirmişler?» diye sorarken şaşırdığı sesinden belliydi. «Kimmiş bunlar?»
«Güney kıyısındaki topçular. Bütün gün düşman ateşinin altındaydılar. Gözetleme yerine gelebilmek için Alman kuvvetlerinin arasından geçmişler desem yeri var.» Lambanın üstünden Bessonov'a bakıyordu Deyev. Minicik güneş ışınlarını andıran açık renk kirpiklerinin altındaki gözlerinde bir zafer pırıltısı seçiliyordu.
«Şimdi neredeler?»
«Bataryalarına döndüler. Topu topu dört kişi kalmışlar orada. Aklıma gelmişken söyleyeyim, Komutan Yoldaş, tutsak da doğruladı...»
«Neyi doğruladı?»
«Dünkü çarpışmalara yeni bir tank tümeninin katıldığını.»
«Şu bilgili tutsağınızı bir görelim bakalım. Biraz geç oldu ama ne yapalım? Bilgi bilgidir ne de olsa.»
Bessonov, masanın altına uzattığı bacağı toplayarak doğrulmaya hazırlandı. Ayağa kalkarken, kemiğine sivri iğnelerin batırıldığını sandı bir an. Birkaç saniye telsizcinin, «'Anten!' 'Yükseklik' 'Anten'i arıyor!'» diye seslenişini

dinledikten sonra Bozhiçko'nun uzattığı paltoyu sırtına aldı, hafif hafif topallayarak Deyev'in açık tuttuğu kapıya yöneldi.

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

ALMAN subayı İstihbarat Şefinin masasında oturuyordu. Kürk astarlı, kürk yakalı bir kaput, morumtırak lekelerle kaplı solgun, etli yanaklar, uçları kızarmış gözler, uzun saçlı, tepesi açılmış öne eğik bir baş ve sonsuz bir kayıtsızlık. Bessonov sığınağa girince, çevirmenin verdiği emre uyarak ayağa kalktı, bir generalle karşı karşıya geldiğini anlayınca çenesini havaya kaldırıp birkaç söz söyledi. Bessonov çevirmenin açıklamasını dinledi.
«Bir Rus generali tarafından sorguya çekileceği için sevindiğini, tek bir dileği olduğunu söylüyor. Ya hastaneye gönderilmek istiyormuş, ya da kurşuna dizilmek. O kadar acı çekmiş ki hiç bir şeyden korkusu kalmamış artık.»
Bessonov, «Oturmasını söyleyin,» diye mırıldandı. «Tehlikede olmadığını bilsin. Onun için savaş bitmiştir artık. Hastaneye gönderilecektir. Savaş tutsakları hastanesine.»
Tümenin istihbarat şefi Yarbay Kurişev tutsağın kimliğini açıkladı: «57. Panzer Kolordusu, 6. Panzer tümeninden Binbaşı Erich Dietz. İrtibat subayı.»
Yarbay Kurişev dönmeyen keşif kolunun yüzünden büyük sıkıntılar çekmişti yirmi dört saattir. Uzun zamandır böylesine sıkıldığını bilmiyordu; gerginliği ve suskunluğu sona ermemişti hâlâ. Gaz lambalarının alevini biraz yükseltti, işinin bütün güçlüklerini ve tehlikelerini bilen bir insanın dikkatiyle, Bessonov gelmeden önce defterine yazdığı notları karıştırmaya başladı. Bezgin bir sesle, bilgiç bir tavırla okuduğu notlardan edinilen bilgiler şöyleydi: Kırk iki yaşındaki Binbaşı Dietz, Düsseldorf'ta doğmuş, Moskova Savaşında gösterdiği kahramanlıklardan ötürü Demir Haç ni şanını kazanmıştı; 1939'dan beri Nazi Partisinin üyesi, ve bütün bunlardan anlaşıldığına göre gerçekten çetin cevizdi. Dün, şafak saatlerinde, kolordunun son emirlerini tümene iletmeye giderken tutsak edilmişti. Kurişev'in açıklamasında bir uyarı vardı sanki; Komutana, tutsağın büyük bir olasılıkla yanlış bilgi vereceğini söylemek ister gibiydi. Oysa Bessonov, yarbayın altını çizdiği ayrıntılarla hiç ilgilenmemişti görünüşte. Bir aşağı bir yukarı gidip geliyor, bacağının açılacağını umuyordu. Tutsağın geçmişiyle ilgili noktaları bir yana bırakıp, «6. Tümenin savaşa dün katıldığını mı söyledi?» diye sordu.
Pembe yanaklı bir yüzbaşı olan çevirmen, «Hayır, Komutan Yoldaş,» dedi. «Dün harekete geçirilen 17. Panzer Tümeni'ymiş. Don Ordu Grubunun yedeklerindenmiş bu tümen.»
Sığınağın içi sessizdi. Havada, hafif bir ilâç kokusu, eriyen karla ıslanan yabancı kaputun ve yabancı bir ulusun ter kokusu duyuluyordu. Sobanın açık kapağından kırmızı alevler görünüyor, kiraz renkli kıvılcımlar dışarı sıçrıyordu. Çevirmen yüzbaşı ötekilerin arasında iyice göze batıyordu; uykusuzluk çekmemişti çünkü, gözleri pırıl pırıldı. Selülozdan yapılmış, kolonyayla

yıkanmış beyaz yakası ışıl ışıl yanıyordu başını oynattıkça. Bessonov'un soruları geciktiğinden, kulaklarına kadar kızarmıştı. Komutan, sırtında paltosu, bastonunu sürüyerek dolaşıyor, şiş, kırmızı gözleriyle Alman'a bakıyordu arada bir. Nasıl bir Alman'dı peki bu? Muvazzaf subay mıydı? Moskova'da çarpışmıştı demek! '41'de başlamıştı...

Alman, başlangıçtan beri benimsediği kayıtsız tavrı sürdürüyordu. Donuk bakışlarını sığınağın bir köşesine dikmiş, sargıyla sarılan, bacağında duran sol elini tutmak için sağ elindeki eldiveni çıkarmak gereğini bile duymamıştı. Tutsak edildiği, silahı alındığı, sonunun ne olduğunu hiç bilmediği halde gururunu korumasını başarabilen bir Alman subayı olarak görünmek istiyordu hâlâ. Ne var ki sığmağın havasını derin derin içine çeken, burun delikleri genişleyen adamın neler beklediğini kesinlikle biliyordu Bessonov.

1941'den bu yana, savaş tutsaklarını sorguya çekmesi gerektiğinde, gizli bir merak, giderilemeyen bir merak duymuştu hep. Düşman birliklerinin durumuyla ilgili bilgileri öğrenmek zorundaydı elbet. Ancak bunun da ötesinde, karşı tarafın tutumunu, kafa yapısını anlayabilmek için de Büyük bir istek duyardı. Ne biçim insanlarsınız siz? Avrupa'nın büyük bir bölümünü ele geçiren, Afrika'da çarpışan, bize de savaş açan siz Almanlar nasıl bir ırksınız? Elleri ve yanakları donan, bir gece önce arabasından indirilip tutsak edilen bu iri yapılı Alman binbaşının kafası nasıl çalışırdı acaba?

Gelgeldim kendini tutmayı bilirdi Bessonov. Tutsağın, Moskova savaşı, ya da Stalingrad hakkında ne düşündüğünü öğrenmeye kalkışmadı, bambaşka bir soru sordu.

«6. Panzer Tümeni Don Ordu Gurubuna ne zaman katılmış? Nereden gelmiş?» Pembe yanaklı yüzbaşı çabucak Almancaya çevirdi soruyu.

Alman subayı, bakışlarını hiç kımıldatmadan, arada bir duraîayarak karşılık verdi. Çevirmen, tutsağın bütün söylediklerini anladığı için pek keyiflenmişti; öğrendiklerini Bessonov'a açıkladı.

«Tümenimiz on gün önce Fransa'dan Kotelnikovo'ya geldi. Paris'in içinden geçmedik, dolambaçlı bir yol izledik. Berlin'de de durmadık. Baranovichi'ye geldiğimizde sizin partizanların yakınlarda bulunduğunu düşündü herkes. Her yanda, yolda kalmış lokomotiflerle kamyonlar görülüyordu. İşık yoktu. Elektrik santralleri çalışmıyordu artık. Bryansk karla örtülüydü. Sonra da Kursk'tan ve Bolgorod'dan geçip steplere vardık. Ucu bucağı görünmeyen, vahşî steplere. O zaman Stalingrad'a gönderildiğimizi anladık.»

Bessonov sordu: «Fransa'dan buraya gelmişler, öyle mi?»

«Moskova'daki çarpışmalardan sonra tümen Fransa'da yeni baştan silahlandırılmıştı. Bu bitmez tükenmez steplerden geçerken bir düzine Fransa'yı geride bırakıyorrnu§Uz gibi geldi bize. Bomboş bir step ve sonu gelmez bir kar örtüsü! Üstelik Stalingrad'ın soğuğu Moskova'nınkinden yhic aşağı kalmıyor.»

Bessonov, Wehrmacht'in ele geçirdiği muazzam toprakları gözünün önüne getirerek, evet, bir değil birkaç düzin^ Fransa, diye düşündü kederle. Böyle durumlarda her zaman olduğu gibi, acaba onların bu konudaki duyguları nedir,

diye sordu kendi kendine. Ele geçirdikleri toprakların büyüklüğünden ürkmüşler, bu araziyi elde tutamayacaklarını eninde sonunda gerilemek zorunda kalacaklarını düşünmüşler miydi acaba? Bu binbaşı Rusya'daki yolculuğunu niçin böyle ayrıntılı bir biçimde anlatıyordu?
Bessonov odayı bir kez daha arşınladıktan sonra çevirmene seslendi: «Fransa'dan buraya kadar olan yolculuktan niçin böylesine tedirginlik duymuş? Onu sorar mısınız bir kere?»
Çevirmen soruyu Almanca'ya çevirince tutsak, takırdayan dişlerinin arasından, «Zigaretten!» diye haykırdı boğuk bir sesle. «Meine Zigaretten!» Sabit bakışlarını ilk kez köşeden ayırmıştı. Gözlerini masaya dikti, uzun, öfkeli bir monologa başlamadan önce üst üste yutkundu. Pembe ya> nakli yüzbaşı bu konuşmayı çevirmeye yanaşmadı. Bessonov, «Ne diyor?» diye sordu. Süslü, beyaz yakasına kadar kızaran yüzbaşı, bir omuzunu kaldırarak çekingen bir tavırla açıkladı.
«Askerleriniz Fransız sigaralarımla çakmağımı aldılar. En kötüsü bu. Tutsağınızım, bana istediğinizi yapabilirsiniz. Tek isteğim bir sigara. Bir tek sigara. Fransa'da, idamlık haydutlara bile bir bardak şarapla bir sigara verirler öldürmeden önce. Orası Fransa tabiî! Fransa... Güney iklimi, bol güneş, eğlence... Oysa Rusya'da kar yakıyor insanı. Yirmi dört saattir tek bir sigara içmedim. Askerleriniz beni kesimlik hayvan gibi bağlayıp o iğrenç çukurda tuttular bütün gün. Acıyın biraz, bir sigara içmeme izin verin.» Acıma! Şövalyelik çağından kalma bir kavramdı bu.
Tsessonov acı acı güldü. Acıma bekliyordu demek! Bol güneşli Fransa'dan sonra...
«Sigaralarını verin,» dedi sertçe. «Anladığım kadarıyla sigara istemiş sizden. Nerede sigaraları? Paketini niçin geri vermediniz, Yarbay Kurişev?»
«Daha önce sigaradan hiç söz etmedi, Komutan Yoldaş. Elinin tedavisi yapılırken boyuna sövüp saydı, dişlerini gıcırdattı. Komutan Yoldaş, sıradan bir Alman değil bu. Bakın bütün eşyaları önünde duruyor.»
İstihbarat şefi, sözlerini kanıtlamak istercesine masanın üstünde duran kâğıtlarla eşyaları karıştırdı —içinde mektuplarla fotoğraflar bulunan açık bir cüzdan, bir künye ve zincire takılı küçük bir çakı. Topçular bunları bırakmışlardı tutsakla birlikte; sigara falan vermemişlerdi. Yorgunluktan ve uykusuzluktan gözlerinin altı şişen, şakakları çöken Kurişev, tutsağın künyesine bakarak içini çekti.
«Bizim çocuklar öldüler, Komutan Yoldaş. Ancak sağ dönmüş olsalardı bu küçük suçtan ötürü sertçe cezalandırılırlardı.» Kurişev'in iç çekişiyle sert konuşmasını kendine göre yorumlamıştı Alman. Donmaktan güç kurtulan morumsu dudaklarının ucunda küçümseyici bir kıvrım belirdi. Kendisine kızdığını, onu böylesine aşağılayan, bütün bir günü ve geceyi soğuk bir çukurda geçirmek, pantolonuna işemek zorunda bırakan Ruslardan nefret ettiğini belirtiyordu gülüşü.
Bessonov, «Çabuk olun,» diye üsteledi. «Bir sigara verin şuna.»

Çevirmen yüzbaşı, «İzninizle, Komutan Yoldaş,» diyerek kaputunun cebindeki Puşka paketini çıkardı çabucak. Tut' sağa bir sigara uzatıp paketi cebine koymak niyetindeydi ama birden vazgeçti, bütün sigaraları masanın üstünde bıraktı. Güleç yüzü kızarmıştı.
Alman öne eğildi, sesli sesli yutkunarak pakete uzandı. Sigarayı alırken birkaç kelime daha söyledi.
«Ateş istiyor.» Pembe yanaklı yüzbaşı, «Çakmağım da almışlar,» dedi utançla. Gözlerini öne eğerek kendi çakmağını çıkardı. Alman yapısıydı o da. yakmağı çattı, «Bitte selır (*),» diye mırıldanıp uzattı.
«Keşif kolundaki çocuklara sıkı sıkı tembih etmiştim» İstihbarat şefi masanın üstündeki künyeden ayırmamıştı gözlerini. «Topçuların işidir bu. Sigaralarla çakmağı onlar almışlardır, Komutan Yoldaş.»
Acıma! Bessonov birden sinirlenmişti. Yok, hayır, acımayı çok ileri götürüyoruz biz. Gereğinden yumuşak davranıyoruz. Çok şeyi bağışlıyoruz; pek çok şeyi.
«Demek askerlerimiz size hakaret ettiler! Fransa'dan Rusya'ya en iyi niyetlerle gelen altın yürekli bir Alman subayına işkence olsun diye sigaralarınızı aldılar hainceı Hakkın kılıçtan keskin olduğunu bilememişler ne yazık.» Bessonov alaycıydı. Talimatı bilmedikleri için adamlarını suçlamak zorunluluğunu duymuyordu. Yarbay Kurişev'in suçlayıcı sözlerini de beğenmemişti pek. «Herr Binbaşı'ya söyleyin, şansına dua etsin.»
Tutsak, sigaradan derin bir nefes çekmiş, geniş, soylu yüzünün çizgileri gevşemişti. Dumanı burun deliklerinden salarken çevirmenin telâşla söylediği sözleri dinledi. Bessonov'un neler dediğini işitince sigarayı ağzından çekip yere attı, gırtlağından çılgınca bir kahkaha yükseldi.
«Hayır, Herr General, ben kendimi şanslı bulmuyorum. Beni öldürmeye yanaşmayan, elimi kolumu bağlayıp yirmi dört saat ayazda tutan, kendileri de 4onan askerleriniz birer fanatiktir bence. Öldürseler iyilik etmiş olurlardı; ama öldürmediler. Gizemli Slav ruhuyla ilgisi yok bu tavrın! Beni bir av olarak gördükleri için öyle yaptılar. Doğru değil mi? Bizi zalim ve hain insanlar olarak görüyorsunuz siz. Biz de size cehennem zebanisi diyoruz. Savaş denilen oyun, ta çocuklukta başlar. Doğuştan zalimdir insan, beşikteyken bile zalimdir. Yanan bir evi gözleyen çocuklara hiç dikkat etmediniz mi, Herr General? Nasıl heyecanlanırlar, gözleri nasıl parlar bilmez misiniz? Her felâkette böyledir bu...
(*) Buyrun
Güç siyasete Başvurarak belirtirler varlıklarını. Yakıp yıkarken kendilerini birer Tanrı gibi görürler. Bu bir çelişkidir, korkunç bir şeydir ama doğrudur. Almanlar Hitler'e taptıkları için öldürüyorlar, Ruslar da Stalin adına. Yanlış bir şey yaptığını düşünmüyor hiç kimse. Tam tersine, birbirimizi öldürmek bir erdem sayılıyor. Gerçek neredediri, Herr General? İlâhî gerçeği bilen kimdir? Siz, bir Rus generali olarak, daha çok sayıda düşman öldürmeleri için komuta ediyorsunuz askerlerinize. Savaşta hak ya da haksızlık söz konusu değildir. Kana susamış sadizm içgüdüsü çalışır yalnızca. Siz de öyle düşünmüyor musunuz?»

Bessonov, kupkuru bir sesle, «Karşılık vermemi ister misiniz, Herr Binbaşı?» diye sordu. Alman'ın önünde durmuştu. «Karşılık vermemi isterseniz benim sorumu yanıtlayın önce. Yaşamınız nasıl bir amaç gütmektedir? Kişisel amacınız nedir?»
«Ben bir Nazi'yim, Herr General... Sıradan bir Nazi de değilim. Alman ulusunun birleşmesini istiyorum ama bu tasarıyı gerçekleştirmek için şiddete başvurulmasını onaylamıyorum. Gelgelelim toplumun bir parçasıyım. Ve ne yazık ki vatandaşlarımın birçoğu gibi mazohist eğilimliyim ben de. Boyun eğmeye alışıkım yani! Ben binici değil beygirim, Herr General. Koşumları atamam üstümden.»
«Tuhaf bir benzetme.» Bessonov kısaca güldü, bastonuna yaslanarak sürdürdü. «At ve binici... Çok tuhaf. Şiddete karşı olan bir Nazi, şiddet kullanarak Rusya'ya giriyor. Şiddete karşıdır fakat verilen emirlere boyun eğdiği için bir başka ülkeyi yakıp yıkıyor. Gerçekten çelişkili bir tutum. Fakat siz de bana bir soru sormuştunuz, Herr Binbaşı. Karşılık verebilirim şimdi. İnsanın varlığını ya da kişiliğini belirtmek için şiddet kullanması beni tiksindiriyor. Ancak kötülükle savaşmak gerekiyorsa başvururum şiddete. İyiliğin temeli budur bence. Birtakım insanlar ellerinde yangın ve cinayet aletleriyle evime girecek olurlarsa, sizin az önce söylediğiniz gibi, yangını ve ölümü gözleyerek haz duymaya gelmişlerse, onları öldürmek zorundayım ben de. Çünkü öyle bir durumda konuşarak anlaşmaya kalkışmak bos yere soluk tüketmek olur!»
Pembe yanaklı yüzbaşı bu sözlerin tümünü çevirmeye fırsat bulamadan kapı açıldı, içeri buz gibi bir rüzgâr doldu «Girebilir miyim, Komutan Yoldaş?» Bozhiçko izin verilmesini beklemeden içeri dalmıştı. Her zaman aydınlık olan yüzünün solgunluğu, Alman'a bir göz attıktan sonra «Komutan Yoldaş!» diye yineleyip gerisin geri dönerek dışarı çıkması, olağanüstü bir haber getirdiğini gösteriyordu. Bunu Bessonov da anlamış, yüreğinin atışı birden hızlanmıştı. İstihbarat Şefinin kaygıyla kendisini gözlediğini farkedince, «Tutsağın sorgusunu siz yapın,» dedi, topallayarak kapıya yöneldi. «Konuyu dağıtmayın siz de. Yeterince uğraştık felsefeyle.»
Eşikte durup bu sözleri ekledikten sonra dışarı çıktı. Bozhiçko irtibat hendeğinde bekliyor, sabırsızlığından ayağının altındaki toprakları ¦ eşiyordu topuğuyla. Bessonov emir subayıyla yüz yüze gelince kaygısı büsbütün arttı.
«Niçin susuyorsunuz, Bozhiçko? Söyleyin! Nedir? Ne oldu?»
«Komutan Yoldaş... Vesnin...»
«Nerede? Olamaz! Açık konuşun! Vesnin neredeymiş?» «Komutan Yoldaş... Binbaşı Titkov az önce gözetleme yerine geldi. O da yaralı... Kendisinden öğrendiğimize göre Askerî Konsey Üyesi...»
«Ne olmuş? Ölmüş mü? Yaralanmış mı?» Bozhiçko başını öne eğdi, topuklarıyla eştiği toprağı ezmeye koyuldu. Bessonov'un alnında boncuk boncuk ter birikmiş, bacağı acıyla kasılmıştı. İlk kez kendini kaybetti, emir subayına bağırmaya başladı.
«Ölmüş mü, yaralanmış mı, dedim! Sağır mısınız? Ölmüş mü?»

«Evet, Komutan Ypldaş. Almanlara rastlamışlar yolda. Binbaşı Titkov muhabere sığınağında bekliyor. Raporunu kendisi vermek istiyormuş size.»
Vesnin ölmüş ha? Almanlara rastlamışlardı demek! Nerede rastlamışlardı peki? Köyün içinde mi? Neler söylüyordu Bozhiçko? Nasıl olmuştu bu iş? Bessonov bu beklenmedik haberin doğru olabileceğine inanamıyordu. Oysa birkaç saniye sonra Binbaşı Titkov'u göreceğini biliyor, burada bulunmasıyla haberi doğrulayacak olan binbaşıya kızıyordu.
«Gidelim, Bozhiçko,» diye mırıldandı.
Sığınaktaki her şey lambalar, telsiz cihazı, masaların üstündeki haritalarla telefonlar ve insan yüzleri havada sallanır gibiydi. Bessonov içeri girince konuşmalar kesildi. General, kapının yanındaki şekilsiz bir karaltının kıpırdandığını, korkulu bir sesin, «Komutan Yoldaş,» diye mırıldandığını farketti. Masaya oturdu, mendilini çıkarıp çenesini ve boynunu sildi. Biraz zaman kazanması gerekiyordu. Gırtlağında düğümlenen öfkeyi, Vesnin'in ölüm haberini verecek olan bu cansız, kül rengi sesin sahibine yöneltmek niyetinde olmadığına göre kendini toplamak için biraz zaman kazanmak zorundaydı. Terini kuruladı, uzunca bir sessizlikten sonra sordu: «Almanlara nerede rastladınız, Binbaşı Titkov?»
«Köyün kuzeybatısında, Komutan Yoldaş. Muhafız birliğinin arabası önden gidiyordu...»
Başını çevirmek, kül renginden bulanık bir kahverengine dönen sesin sahibine, kendini savunmak istercesine konuşan bu tek adama bakabilmek büyük bir çaba harcamasını gerektirecekti. Binbaşı Titkov'u, yüzünü ve gözlerini iyice inceleyebilmek isteğine kapılmıştı ansızın. Bu mırıltıların ardındaki gerçeği, binbaşının hem paylaştığı hem de tanık olduğu o son dakikaların ayrıntılarını bilmek zorundaydı.
Kapının sağında dikilen Binbaşı Titkov tanınmaz durumdaydı. Yuvarlak kafası burnuna kadar inen sargıların altında kalmış, çelik kaslı, tıknaz gövdesini sımsıkı saran koyun derisi palto parça parça olmuştu. Liğme liğme sarkan etek uçları yerlerde sürünüyor, bir kurşunla delinen sol kolun içinden yapağı saçakları görünüyordu. Şimdiden kirlenen sargılarınaltındaki kanlı gözlerinden umutsuzluk okunuyordu. Aynı umutsuzluk ve çaresizlik sesine de bulaşmıştı.
«Arabaların üstüne bir karakol birliği yolladılar. Askerî Konsey Üyesi Yoldaş evlere çekilmeyi kabul etmedi. Evler iki yüz metre geride kalmıştı zaten. Açık araziden geçmek zorundaydık... Düşmanla çarpışmamızı istedi...»
Bessonov, «Nasıl öldü?» diye araya girdi. «Vesnin nasıl öldü?»
«On dakika kadar karşılıklı ateş ettik. Bir ara arkama baktım, Askerî Konsey Üyesi Yoldaş arabanın yanında sırtüstü yatıyordu. Elindeki tabancayı göğsüne dayamıştı... Boğazından kan akıyordu...»
«Sonra ne oldu?» Hiç istemediği halde üsteliyordu Bessonov. Hâlâ anlayamadığı, kafasına sığdıramadığı bir şeyler vardı sanki. Vesnin'in öldüğünü söylüyorlardı ama bu olayı gözünün önüne getiremiyor, Vesnin'i ölü olarak göremiyordu. Çok beklenmedik bir şeydi bu. Aralarındaki ilişkide —her şeyden

eşit derecede sorumlu olan iki kişinin arasındaki ilişkide— çözümlenmemiş pek çok nokta kalmıştı. O kısacık ilişki, Bessonov'un yetkiyi paylaşmak konusunda gösterdiği hoşnutsuzluktan ötürü, Vesnin'in istediği gibi gelişmemişti. Vesnin'in kavgadan kaçınması, inceliği, yumuşacık bir sesle, hiç üstünde durmadan öğüt verişi, ordu komutanıyla eşit yetkilere sahip olduğunu belli etmeyişi, özellikle benimsediği niteliklerdi belki de. Bessonov'un gururunu incitmemesi gerektiğini anlamış, göreve yeni başlıyan, savaşta nasıl davranacaklarını bilmediği kişilere komuta eden generalin ayaklarının altına öyle bir basamak yerleştirmeyi uygun görmüştü. Askerî Konsey Üyesinin davranışları bu nedene dayanmasa bile gene de suçlu sayılırdı Bessonov. Aralarında doğabilecek dostluğun gelişmesine izin vermemişti; bu yüzden de ömür boyunca affetmeyecekti kendini.
Çok uzaklardan bir yerden, lambaların parlak ışığının, havadaki buğunun gerisinden Binbaşı Titkov'un çatlak sesini duydu.
«Albay Osin ve ben nöbetleşe taşıdık onu. Köye girdiğimizde Albay Osin de omuzundan yaralandı. Omuz kemiği parçalanmış. Bizim tankların yanına varır varmaz bir cephane kamyonuna bindik, 305. Tümen'in sıhhiye taburuna gittik. Askerî Konsey Üyesinin kâğıtlarıyla madalyalarını getirdim. Albay Osin'i yatırdılar. Bütün kâğıtları size vermemi söyledi o da. Şimdi ne yapayım, Komutan Yoldaş? Nereye gideyim ben?»
Çaresizlikten sesi titreyen Binbaşı Titkov hiç ortaya çıkarmamalıydı Vesnin'in eşyalarını. Masanın üstüne bıraktığı küçücük, kanlı çıkın Bessonov'un gözlerinin ortasına indirilen bir yumruk, kaçınılmaz bir gerçekti. Vesnin'in ölümü kesin olarak kanıtlanmıştı artık. Bessonov bir elini yüzüne siper etti; hem lambaların keskin ışığından hem de çevresindekilerin bakışlarından korunmuş oluyordu böylece. Öbür elini Vesnin'in nüfus cüzdanına uzattı. Kanla ıslanan sayfalar birbirine yapıştığından açmakta epey güçlük çekti.
Cüzdanı aralayınca ilk gözüne çarpan şey küçük bir resim oldu. Fotoğrafın üstünde de kahverengi lekeler vardı ama, resimdekiler kolayca seçilebiliyordu. Şu genç adam Vesnin'di herhalde; yanındaki de kızı. Beyaz gömlek ve beyaz pantolon giymişti erkek, burnunu kırıştırarak resimde olmayan birine gülümsüyordu. Güneşli bir koyda, bir sandalın içinde çekilmişti fotoğraf. Geri plandaki selvi ağaçlarının arasında da sanatoryuma benzeyen bir yapı görülüyordu. Sandalın kıçında, yedi sekiz yaşlarında, güneşten esmerleşmiş küçük bir kız oturmuştu. Sarı saçları hasır şapkasının altından sarkıyor, oyuk yakasından, incecik köprücük kemiklerinin kabartısı görünüyordu. Büyük bir olasılıkla, resmi çeken kişinin isteğine uyarak yana sarkmış, minik elini suya daldırmıştı. Şapkanın gölgesinde kalan gözleri Vesnin'in güldüğü insana çevrilmişti ama suratı asıktı. Babasıyla kendisinin resmini çeken, gülümsemesini söyleyen kişiye gülmek istememiş, gülmemişti.
Resmin bir köşesinde kısa bir yazı vardı: Sochi, 1938. Bu resmi niçin yanında taşıyordu acaba? Şu çocuk onun kızı mı? Kâğıtların arasında karısının resmi de bulunur mu? Peki ama bulunsa ne çıkar, bulunmasa ne çıkar. Hayır yapamam, diye düşündü Bessonov. Özel yaşantısının ayrıntılarını

araştıramam artık. Ölülerin yaşantısı dirilerden çok ilgilendiriyor bizi. Acaba neden?
«Komutan Yoldaş...»
Elini alnından çekti. Karargâha bağlı olan telefon zırlıyordu. Telefonun başındaki muhabereci alıcıyı kaldırıp çekingen bir çağrıyla Bessonov'a baktı.
«Sizi istiyorlar, Komutan Yoldaş. Cephe Karargâhından...»
«Aa, evet. Bir dakika... Şimdi geliyorum.»
Kolunu uzatıp masanın kıyısına dayadığı bastonunu aradı. Herkesin ona baktığını biliyordu. Sığınağın sıcak, baskılı sessizliğini yararak, bastonunu sürüyerek telefona doğru yürüdü. Alıcı, muhabereci erin elinin sıcaklığını koruyordu hâlâ; canlı bir nesne gibiydi. Ne var ki duyduğu uğultular büyük bir boşluktan, belki de uzaydan geldikleri izlenimini veriyordu ona. Hem sığınakta, hem de telefonda süregelen sessizliğe bir son vermek için, «Evet, buyurun,» diye homurdandı. «Ben Yoldaş Beş.»
«Bir dakika, Yoldaş Beş. Yoldaş Bir'i bağlıyorum.» Önemli işlerden başını kaşıyacak zaman bulamayan birinin, aceleci, sağlıklı sesi yükseldi telefondan. .
«Merhaba, Pyotr Alexandrovic! Nasılsınız bakalım? Çarıkları hazırladınız mı? Sakalı uzatıp cüppenin kuşağını sıktınız mı?»
Cephe komutanıydı konuşan. Yumuşak Ukrayna şivesini, Güneyin ezgili aksanını hemen tanımıştı Bessonov. Ne var ki cephe komutanıyla hiç bir dostluğu yoktu; bu resmiyetten uzak, şakacı konuşmadan sıkılmıştı biraz. Hiç değilse şimdilik, hiç değilse konuşmanın başında koruyabileceği bir şeyi, bir bağımsızlık duygusunu yitirmişti. Cephe komutanının kırk yıllık şakacı bir dost tavrıyla yaptığı giriş, Bessonov'un ordusunun, 'çember içinde kalmak' tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu belirtmek amacını güder gibiydi.
O anda şaka yapacak durumda olmayan, üstleriyle kırk yıllık dost gibi konuşmayı hiç bir zaman beceremeyen Bessonov, «Sakalı uzatmadım, tıraş takımlarımı yanımda taşırım,» diye karşılık verdi. «Lojistik şubesi de çarık ve cüppe dağıtmadı bize. Durumumuzu iki saat önce bildirmiştim.»
Cephe komutanı gevrek gevrek güldü. «Raporunuzu inceledim, aldığınız kararları onaylıyorum. Şimdi söyleyeceklerime kulak verin hele.».Cephe komutanı Bessonov'un kuru, resmî konuşmasını benimsemeye yanaşmamıştı.
«Bir iki saat sonra biraz rahatlayacaksınız sanırım. Kuzeybatı kesimindeki komşunuz, Almanların yarma taarruzu yaptığı noktaya dört tank kolordusu gönderdi. Çok iyi sonuçlar alıyorlar. Don Ordu Grubu'nu yandan sardılar, arkadan hücuma geçtiler. Durum böyle. Sizin tasarılarınıza bir diyeceğim yok. Güç duruma düştünüzse o durumdan kurtulmanın tam zamanıdır. Emri hemen gönderirim. Bunca zaman dayandığınız için size de Vitali Isayeviç'e de minnettarım! Haa, aklıma gelmişken söyleyeyim, iyi haberlerim de var. Dün akşam Moskova aradı bizi. Sizin ve ordunuzun durumunu öğ' renmek istedi. Anlattıklarımızdan hoşnut oldu ve acele etmemizi istedi.»
Demek cephe karargâhındakilerin hiç birisi bilmiyordu olanları. Onlar için Vesnin yaşayan ve gerekli olan bir kişiydi hâlâ. İlk hücumlarda hiç başarı

kazanamayan güneybatı ve Voronezh cepheleri sonunda Alman hatlarını yarmışlar ve tankları düşmanın üstüne sürmeyi başarmışlardı. Genel Karargâh durumu öğrenmek istemiş, verilen bilgilerden hoşnut olduğunu, acele etmelerini söylemişti. Ordusunun dikkat merkezinde bulunacağını başından anlamıştı Bessonov. Alıcıyı yapış yapış olan parmaklarının arasında tutuyor, mendilin içine çıkın edilmiş madalyalarla kâğıtlardan, Vesnin'le yüzü gülmeyen kızın bir tatil sırasında çektirdikleri resimden, hatta eklemlerini ağartacak kadar büyük bir güçle telefonu sıkan kendi parmaklarından yükselen tuzlu kan kokusunu duyuyordu.
«Neden susuyorsunuz, Pyotr Alexandrovic? Bir şey mi' oldu? Sözlerimde size ters gelen bir husus varsa açıkça belirtin. Dinlemeye hazırım. Nedir derdiniz? Bir isteğiniz mi var? Yatsenko da beni sömürmeye çalışıyordu zaten! Kurmay başkanınızın gözü doymaz bir herif olduğunu biliyor musunuz?»
«İzin verirseniz bir şey söylemek istiyorum, Yoldaş Bir.» Bessonov boğazının kuruduğunu farketti. «Bunu gizlemeye hakkım yok... Askerî Konsey Üyesi Vitali Isayeviç Vesnin, üç saat önce, tank kolordusuna giderken öldürüldü.»
«Nee? Nasıl olur? Neler söylüyorsunuz siz?» Cephe komutanının sesi bir çığlık gibi yükselmiş sonra da güç duyulur bir mırıltı haline gelmişti.. «Nasıl oldu bu iş? Açıklamanızı bekliyorum!»
Bessonov sözlerini yineledi: «Askerî Konsey Üyesi Vitali Isayeviç Vesnin, tank kolordusuna gitmek üzere yola çıkmışken köyde vuruldu. Ben de az önce haber aldım, Yoldaş Bir.»
«Vesnin öldü ha? Askerî Konsey Üyesini korumayı beceremediniz demek! Onun eh tehlikeli işlere atılacağını anlayamamış mıydınız? Engel olmalıydınız! Ne değerli bir insan kaybettiğinizi biliyor musunuz? Bunu hiç beklemiyordum doğrusu! Ne biçim muhafız birliğiniz var sizin? Onlar neredeymişler?»
«Eleştirmeyi bir yana bırakın, Yoldaş Bir. Olan olmuş, eleştirmekten bir yarar sağlanamaz artık.» Bessonov bir an duraladı. «İzin verirseniz bir başka noktaya değineceğim.»
«Başka haberleriniz de mi var?... Peki ama bu nasıl olur, Pyotr Alexandrovic! Gerçekten korkunç bir olay!...»
«Konuşabilir miyim, Yoldaş Bir? Lütfen dinleyin.»
«Evet, peki. Anlatın bakalım. Dinliyorum.» Vesnin'in ölümüyle ilgili ayrıntılardan söz etmeyi göze alamadığından konuyu değiştirmek istiyordu Bessonov. Ordunun içinde bulunduğu koşulları açıkladı. Deyev'in tümeni büyük bir tehlike içinde bulunduğu halde (kendisi de korkuya kapılmış, ancak Vesnin kadar açık sözlü davranamamıştı) karşı saldırı için ayırdığı tank kolordusuyla mekanize kolorduyu henüz savaşa sokmadığını belirtti. Bu iki kolorduyu cepheye sevketmek zamanının geldiğine inanıyordu şimdi. General Hoth yedeklerini dün kullandığına göre bunu tutsak edilen bir Alman, bir irtibat subayı da doğrulamıştı karşısaldırının bu sabah başlatılması, Kuzey kıyıya geçen düşman birliklerinin ilerlemesine olanak bırakılmaması gerekirdi. Bu fırsattan yararlanmak istiyordu Bessonov. Alışılageldik topçu ateşine başvurmadan,

ansızın sürecekti kolorduları Almanların üstüne; kurdukları köprübaşmdan geri püskürtecekti onları.
Cephe Komutanı, «Neden böyle yapıyorsunuz?» diye sordu. «Topçuları savaşın dışında bırakmanızın nedenini anlayamadım. Topçu birliklerine güveniniz yok mu?»
«Yoğun top ateşinin büyük bir taarruzun habercisi olduğunu çoktan öğrendiler Almanlar. Onları zamanından önce uyarmak istemiyorum. Tanklar hücuma geçerken başlayacak top ateşi.»
«Onu da konuşuruz,» dedi cephe komutanı. «Ne demek istediğinizi anlıyorum. Başkomutanın temsilcisine de danışacağım bir kere. Yazılı bir emir yollarız size... Vesnin'i anlatın bana. Nasıl olmuş? Verdiğiniz haberin beni ne denli sarstığım bilemezsiniz, Pyotr Alexandrovic. Kararları tek başınıza vermek zorundasınız artık; Askerî Konsey Üyesinden yardım bekleyemezsiniz. Size karşı büyük bir güven beslerdi Vesnin. Onu çok iyi biliyorum. Geçimsiz bir kişi olarak tanındığınız halde görüyorsunuz ki açık konuşuyorum size çok güvenirdi, Pyotr Alexandrovic.»
Bessonov ağırlaşan gözkapaklarını eliyle örttü. Evet, Vesnin'in yerini tutacak hiç kimse yok artık. Yapyalnızım... Bana güvenirmiş demek. Bense kendimi tanıtmamaya özen gösterdim, kişiliğimi gizlemeye çalıştım hep. Evet, sevgili Vitali İsayeviç, yaşadıkça bir şeyler öğreniyor insan. En önemli, en değerli olan şeyleri de en geç öğreniyoruz ne yazık. İçine kapalı bir kişi, soğuk bir kişi olduğum için beni bağışla. Bağışlayabilirsen tabiî... Ben de acı çekiyorum bu yüzden; ne yazık ki bu yaştan sonra değişemem.
Cephe Komutanına hiç açmadı bu düşüncelerim. Vicdanını tedirgin eden öteki sorunlar gibi, karısı ve oğluyla ilgili anıları gibi, kişisel bir sorundu bu da. Yabancılara açıklanamaz, onların yargılarıyla çözümlenemezdi.
Cephe komutanıyla yaptığı konuşma sona erdiği halde gözünü telefona dikip olduğu yerde kalmıştı Bessonov. Onu gözleyen bütün bu insanların, durmadan çalan telefonların arasında hiç bir şeyin farkında olmadan durdu bir süre. Yorgunluktan kül rengine dönen yaşlı yüzünün oradakiler için anlamsız bir maske olduğunu düşündü. Oysa kendisi, işini bilen, sessiz Binbaşı Gladilin'in, emir subayı Bozhiçko' nun, muhaberecilerin ve muhafız birliği komutanı Binbaşı Titkov'un kafalarından geçenleri biliyordu. Binbaşı Titkov, acıklı bir gerginlik içinde, yazgısının belirlenmesini bekliyordu. Herkes onu bekliyordu. Muhafız birliğinin komutanı kara bir gölge gibi dineliyordu kapının yanında; başındaki sargılar da havada duran bir balonu andırıyordu. Gerginliğe daha fazla dayanamadı, generale varlığını hatırlatmak gereğini duydu.
«Komutan Yoldaş, ben ne yapayım şimdi? Nereye gideyim?»
«Hastaneye gidin,» diye terslendi Bessonov. «Hastaneye gidin, Binbaşı Titkov.»
Bessonov, Deyev'in güzelce ısıtılmış sığınağındaki kerevetin üstüne uzanmıştı. Sıkkın bir şaşkınlık içinde hiç kımıldamadan yatıyor, tavandaki kütüklerden sızan damlaları gözlüyordu. Arada bir Bozhiçko'nun kısık öksürüğünü, sobanın üstüne bırakılan çaydanlığın sesini, ya da bir kaputun hışırdadığını duyduğu

halde ağzını açmaya yanaşmıyordu. Toprak duvarın gerisinden, bitişikteki sığınağın gürültülerinden bazısı da işitiliyordu ama bunlarla da ilgili değildi o. Kıpırtısızca yatmak, sobanın kayıtsızca çıtırdayan odunlarına bakarak düşünmek istiyordu. Vesnin'in ölüm haberini almakla yitirdiği dengeyi, sabah olmadan kazanması, gereken sükûneti bulmaya çalışacaktı. Hiç değilse dışarıdan bakanlar eski Bessonov gibi görmeliydiler onu. Binbaşı Titkov'un anlattıklarını birkaç saniye için unutabilmek umuduyla sabah girişecekleri karşı taarruzu, Cephe Komutanıyla yaptığı konuşmayı geçirdi aklından. Ne var ki düşünceleri dönüp dolaşıp Vesnin'e, aralarındaki bağışlanmaz anlaşma eksikliğine, Titkov'un masanın üstüne bıraktığı koyu renk çıkınla Vesnin'in nüfus cüzdanının içinde bulduğu resimdeki küçük kızın sarkık dudaklarına gidiyordu. Sonra da Vesnin'le ilk tanıştıkları günü, arabayla Cephe Karargâhından Ordu Karargâhına gelişlerini, yoldaki yürüyüş kolunun yanından geçişlerini hatırladı. Yol boyunca, her sözle, her bakışla, hatta sessizce oturdukları dakikalarda bile, birbirlerini incelemeye çalışmışlardı hep. O yolculuktan kalan en canlı anı, sarhoş tankçıyla aralarında geçen olaydı. O çocuk da bir takım komutanıydı mutlaka; hâlâ sağ olmasını Vesnin'e borçluydu. Evet, direnme gücünü yitiren askerlere onun kadar kızmıyordu Vesnin. Oysa kendisi, 1941' den bu yana, güçsüzlere hoşgörüyle bakmamaya karar vermiş, acımayı yüreğinden atmıştı. Sert ve acımasız olmayı seçmişti o. Ancak bunları, Vesnin'i tanıdığı zaman gösterdiği kuşku ve çekingenliği (bu tavrın Askerî Konsey Üyesinin yumuşak yürekli, aydın kişiliğine bir hakaret olduğunu başından beri anlamamış mıydı?) sarhoş tankçı olayını aklından geçirirken haklı mı, haksız mı olduğunu hesaplamıyordu Bessonov. Yalnızca içini kemiren acının bilincindeydi artık. Bir de Binbaşı Titkov'un anlaşılmaz sözlerini duyuyordu: «Askerî Konsey Üyesi düşmana ateş etmemizi istedi. Geri çekilmeye yanaşmadı.»

«Geri çekilmeye yanaşmadı!» Gözü kapalı yatarken hep bu sözler uğulduyordu kafasında. Bir Askerî Konsey Üyesinin böyle umutsuz bir çarpışmaya kalkışması gereksizdi. Kendisi aynı durumda olsa tehlikeden kaçınmaya bakardı. Gelgelelim Vesnin çarpışmaya karar vermiş, sonunda da o üç saat önceki olay doğmuştu.

«Komutan Yoldaş, biraz çay içmez misiniz?»

Demlenen çayın kokusu. Usulca ilerleyen adımlar. Sobanın üstündeki çaydanlığın fokurtusu. Teneke maşrapaya çarpan bir kaşığın sesi.

«Hiç değilse yarım saat uyumaksınız, Komutan Yoldaş... Burada kimse rahatsız etmez sizi. Çayınızı için, biraz uyumaya çalışın. Yarım saatte hiç bir şey olamaz. Kimsenin sizi tedirgin etmesine izin vermeyeceğim...»

«Teşekkür ederim. Bir dakika.»

Bessonov gözlerini açmıştı ama yerinden kalkamıyordu bir türlü. Kalkmalıyım, dedi kendi kendine. Kalkıp şu çayı içmeliyim. Çayı içtikten sonra da eski Bessonov olarak bitişikteki sığınağa geçmeliyim. Herkes onu bekliyordu. Sabahki taarruzla ilgili emirlerini bekliyorlardı. Hep tanıdık eşyalar vardı orada;, akümülatörden alman elektrikle aydınlanan parlak ampuller, haritalar,

telefonlarla telsiz işaretlerini yineleyen sesler. Bunu yapmak zorunda olduğunu biliyordu. Çünkü insanın ruhunu sarsan darbeler, savaşlara ve çekilen acılara son vermez, yaşayanları, yaşama yükümlülüğünden kurtarmazdı. Oğlunun haberini aldığı zaman da böyle olmuştu. İstemini zorlayarak bacaklarını aşağı sarkıttı ve kalkıp oturdu. Sonra da elini uzatıp yastığın altında bir şeyler aradı. Aradığı şey yerinde yoktu.
, «Evet, bir dakika izin verin bana. Sağolun, Binbaşı Bozhiçko.» Dudaklarının ucu kıvrılmış, yüzüne ölümcül bir yorgunluğun derin çizgileri çizilmişti. «Niye öyle bakıyorsunuz bana?»
Bozhiçko, sobanın üstündeki kızgın çaydanlığı şapkasıyla tutarak kaldırdı, koyu renk çayı bir maşrapaya boşalttı. Kestane kirpiklerini hüzünlü elâ gözlerinin önüne indirmişti.
«Nasıl baktığımın farkında değildim, Komutan Yoldaş. Vitali Isayeviç'in kâğıtlarından söz edecektim... Bunları teslim edeyim ben.»
Karargâha teslim edilmek üzere çantasına koyduğu kâğıtların arasında, kanla ıslanmış, buruşuk bir broşür bulduğunu asla söyleyemezdi Bessonov'a. Ne olursa olsun, o korkunç şeyi görmemeliydi komutan.

YİRMİ ALTINCI BÖLÜM

BESSONOV, tank kolordusuyla motorize kolordunun saldırıya geçmesi emrini verdikten kırk dakika sonra, köyün Kuzey kesimindeki çarpışmaların dönüm noktası geldi.
Sokaklarda, köyün kıyılarında süren savaşı gözetleme yerinden izliyordu komutan. Belki yukarıdan baktığı, belki ortalık iyice ağarmadığı, belki de ortada tek bir insan görünmediği için, tankların burun buruna çarpıştığı duygusuna kapılmıştı. İnanılmaz bir hızla gelişiyordu savaş. Köyün kıyısında toplar patlıyor, roketatarlar, evlerin arasında ateş fırtınaları koparıyordu. Birbirine çarparak yerlerinde kalan tanklar yol kavşağında, her yana yayılan alevler arasında yanıyordu. Pembemsi çelik gövdeler ırmak kıyısına yayılmıştı. Görerek ateş ediyorlar, evleri paletlerinin altında ezip birbirlerini toplarının namlularıyla dürtükleyecek kadar yaklaşıyorlardı. Evlerin bahçelerine girmişti bazıları da. Oralarda geri manevra yapıp dönüyor, inatla yeniden saldırmaya hazırlanıyorlardı. Almanlar ateşe ateşle karşılık verip Kuzey kıyısına sımsıkı yapıştıkları halde yavaş yavaş ırmağın kıyısına kadar gerilemek zorunda kalmışlardı. Kırkıncı dakikada önemli bir değişiklik oldu. Irmağın vadisi yoğun motor homurtularıyla yankılandı, Almanlar karşı kıyıya geçmeye başladılar. Aynı anda da Bessonov, Kuzey kıyısını değil, Güney kıyısını gözlemeye koyuldu. Gördüklerine inanmaya korkuyor, karşısındaki görünümü yanlış yorumladığını sanıyordu. Alman tanklarının birer ikişer sığındığı karşı kıyıda bir şün önceki bombardımanda, top ve makineli tüfek ateşinin altında hallaç pamuğu gibi didiklenen, tankların paletlerinin altında ezilen, alt üst edilen, gün boyunca süren yangınlarla kavrulan, hiç bir canlılık belirtisi göstermeyen ıssız

stepte tüfeklerin atıldığını, birkaç topun morumsu, yatay alevler saçarak atışa başladığını, tanksavar silahların namlularından çıkan ince uzun, sivri yalazları görüyordu. Bir gün önce piyade siperlerinin bulunduğu noktada üç makineli tüfek aynı anda ateş açmıştı; izli mermiler kırmızı kelebekler gibi uçuyordu stepin üstünde. Ölmüştür, dünyanın yüzünden silinmiştir diye baktıkları varlık usul usul kımıldıyor, canlılık belirtileri gösteriyordu. O varlığın nasıl sağ kaldığı anlaşılmaz bir şeydi. Alman tankları bütün piyade siperlerinin üstünden geçmiş, bütün top mevzilerini kuşatıp topları susturmuştu. Saatlerce süren amansız çarpışmalardan nasıl olup da sağ kurtulabilmişti bu adamlar?
Günün ilk, ölgün ışığıyla aydınlanan ufuktan kopup gelen rüzgâr gözetleme yerinin ön siperini yalayıp geçmiş, Bessonov'un gözlerini yaşartmıştı. Komutan mendilini çıkardı, yüzünü ve gözlerini kuruladıktan sonra dürbünün başına geçti yine. Mantığa aykırı gelen, ancak hiç bir kuşkuya yer bırakmayan bu duruma inanmaya zorluyordu kendini. Güney kıyısında kalan, paletlerin altında ezilen siperlerde, ateş yağmuru altında havaya uçan top mevzilerinde sağ kalmayı başaran küçük birlikler sağ kalmalarına olanak bulunmadığı halde, hâlâ yaşayan askerler savaşa katılmışlardı.
«Bizim çocuklar! Şuraya bakın, Komutan Yoldaş! Hepsi ölmemiş, yaşıyorlar! Eşi bulunmaz çocuklarım benim! Ne müthiş şeyler, değil mi?» Deyev'in genç, sağlıklı sesi öyle bir mutlulukla çınlıyordu ki, rüzgârın uğultusunu da, gözetleme yerinde çalışan muhaberecilerin bağırışmalarını da bastırmıştı.
Deyev'in gösterdiği bu coşkun sevgi, ileri hatlara yerleştirdiği ve büyük bir olasılıkla çoktan defterden sildiği askerlerin yiğitliği karşısında kapıldığı duygusallık, gençliğinden gelen bu övünme eğilimi Bessonov'u hiç tedirgin etmedi. Tam tersine Deyev'in söylediklerini dinleyince hiç arkasına bakmadan birkaç kez yutkundu ve ona böyle bir tümen komutanı veren yazgısına bir kere daha şükretti. Aralık sabahının loşluğu tank namlularından çıkan mor alevlerle yarılıyor, yankılar dalga dalga yayılarak uzaklaşıyor du. Motorların uğultusu tek bir homurtu halinde kaynaşmış, Almanların attıkları işaret ışıkları göğü karmakarışık bir aydınlığa boğmuştu. İnlerinde uyandırılan vahşî hayvanlar gibi kükreyen Alman tankları bazen birer birer, bazen de küçük kümeler oluşturarak kıyıya doğru sürünüyor, Sovyetlerin T34'leri de onları önlerine katıp hızlandırıyorlardı. Beş dakika önce alınan bir habere göre, ırmağın geçit veren iki noktasını tutmuştu T34'ler. Karşı kıyıya vardıklarında stepe yayıldılar, vadinin kenarında toplanan, gövdeleri birbirine sürtünecek kadar yakın duran büyük bir tank birliğini iki yandan sardılar.
Bu hırlayan makine sürüsünden ayrılan tek tük tanklar, bir gün önce saldırdıkları vadinin kıyısında duraklamışlardı. O birkaç tank nereye gideceklerini bilmezmiş gibi değişik yönlerde ilerlemeye başlayınca göğe bir işaret mermisi yükseldi, step yeşil bir ışık yağmurunun altında kaldı. Bir an sonra da vadinin yakınlarındaki bir tepeciğe yerleşen makineli tüfeklerin ateş açtığı görüldü. Çilek rengi izli mermiler önce göğün loşluğuna, ardından da Almanların geri hatlarına doğru uçtu. Oysa Sovyet makineli tüfekleri oralara yerleşmiş olamazdı;

kaldı ki mermilerin rengi de bunun Almanlara ait bir ağır makineli olduğunu da belli ediyordu.
Bozhiçko, «Bunların niyeti nedir, Komutan Yoldaş?» diye haykırdı. «Akıllarını mı kaçırdılar? Kendi askerlerine mi ateş ediyorlar?» Almanların geriliediklerini, Sovyetlerin hızla ilerlediklerini gördükçe sevinçten yerinde duramaz olmuştu. Oradan oraya sıçrıyordu boyuna. «Bu kez gerçekten güzel bir eğlence çıktı bize.»
Bessonov dürbünden ayrılıp izli mermilerin gittiği yönü gözledi. Başlangıçta Bozhiçko kadar şaşırmıştı o da. Gelgelelim tank sürüsünün hep birlikte yola koyulduğunu görünce gerçeği anladı. Makineli tüfek, hangi yoldan gerileyeceklerini mermilerle gösteriyordu onlara.
Bunu Bozhiçko'ya anlatmaya yanaşmadı. Şu anda herhangi bir açıklama yapmaya kalkışsa dikkati dağılacak, içindeki gergin yay kırılacaktı. Eşsiz bir başarı kazanma umudunun gerdiği yaydı bu. Düşmanın kafasından geçenleri iyi hesaplamıştı; haklı çıktığı için, taarruzun başında topçu ateşiyle desteklenen tankların beklenmedik saldırısı Almanları geriletip Güney kıyısına sürdüğü için, iki yandan y sarılan Alman tankları izli mermilerin gösterdiği yönde gerilediği için büyük bir haz duyuyordu. Yazgıya güvenmekten, işi şansa bırakmaktan oldum olası çekinmişti o; şansın getirdiği kolaylıklardan korkardı. Böyle şeylere inanmadığı gibi bazı meslekdaşlarında görülen anlamsız kuramcılığa, kurmay odalarında tasarlanan Cannae'lere de inanmazdı. Yanılsamalara yer vermezdi Bessonov; savaşta, her şeyin başarının da, başarısızlığın da kanla ödendiğini bilirdi çünkü. Hiç bir şey kanın yerini tutamaz, başka hiç bir türlü ödeme yapılamazdı. Biraz daha bekleyelim, diye düşündü. Kolordulardan \ gelecek haberleri beklemeliyim. Evet, henüz çok erken. Cephe karargâhına rapor yollamak için çok erken henüz. Acele etmemeliyim!
Ancak dünkü Alman taarruzundan sonra, bütün savunma hattını yıkmaya yüz tutan, Almanların Kuzey kıyısına çıkmalarını sağlayan saldırılardan, Deyev'in tümeninin başına gelenleri gördükten, verilen kayıtların ölçüsünü öğrendikten sonra, şimdi hızla gerileyen düşmanı izlemek, tankların Güneye çekildiğini, Alman piyadesini taşıyan kamyonların stepin ortasında yandığını, tümenle bağlantısı kopan, Güney kıyısında kalan birliklerin toplarıyla tanksavar silahlarından fırlayan mermilerin kaçan Alman tanklarını hedef aldığını gözlemek gerçekten büyük bir heyecan veriyordu Bessonov'a. Heyecandan sırtının terlediğini farketti. Kendini tutmaya, son gelen telsiz haberlerini dinlerken sakin görünmeye çalıştı. Yere sapladığı bastonu, kürk lü eldivenlerinin içinde sırılsıklam kesilen parmaklarıyla sımsıkı tutuyordu. Bekleyelim! Bekleyelim! Doğru sığınağa yürüyüp cephe komutanını aramak için büyük bir istek duyuyor, bu isteğe karşı koymaya uğraşıyordu. Cephe Komutanıyla yarım saat önce konuşmuştu daha. Karşısaldırının başlatıldığını, Almanların kıyıdan geriye çekildiklerini, tank kolordusuyla mekanize kolordunun bu fırsattan yararlanarak köyün, Güney kıyıda kalan yarısını da ele geçirdiklerini, oradan, Güneye giden yolu kesmeleri için emir verildiğini

bildirmişti. Güney kıyısında yeni yeni yangınlar başlamıştı bu arada. Köyün damlarından, hâlâ küçük çarpışmalara sahne olan köy sokaklarından alevler yükseliyor, mermi sesleri geliyordu. Bessonov, heyecanını gizlemeyi başararak birkaç dakika daha bekledi. Kolordulardan gelen raporları dinliyor, gözetleme yerinin hiç azalmayan uğultusuna, telâşla verilen emirlere, yüksek sesle sürdürülen konuşmalarla sağdan soldan gelen kahkahalara kulak kabartıyordu. Şurada burada, açık açık sigara içenler gördü; tabakalar şaklatılarak kapatılıyor, çakılan çakmaklarla kibritler hendekte ışık noktaları yaratıyordu. Cephe en az on kilometre uzaktaydı sanki. Subaylar, tütün dumanıyla birlikte başarının kokusunu da içlerine çektiklerini sanıyorlar, duydukları rahatlamayı sigara içerek belirtiyorlardı. Gözetleme yerinde esen şenlik havasını farkeden Bessonov, hiç istemediği halde duruma bir son verdi. Kupkuru, kısık bir sesle: «Lütfen gözetleme yerinde sigara içilmesin,» diye söylendi. «Herkes her zamanki işiyle uğraşsın lütfen. Savaş bitmedi henüz. Uzun bir süre de biteceği yok.»

Yaptığı işin gereksizliğini, homurdanır gibi davranıp herkesin keyfini kaçırdığını konuşmasını bitirmeden anlamıştı. Suratı buruştu, asık suratlı ihtiyar tavrından ötürü kendisine küfrederek sığınağayöneldi. O geçerken subaylar sigaralarını avuçlarının içine saklamaya uğraşıyorlardı.

On dakika içinde iki telefon konuşması yaptı. Ordunun ilerleyişini cephe komutanına bildirdi, ardından da kurmay başkanı Yatsenko'yu aradı. Sonra da güzelce ısıtılmış, aydınlık sığınağın dinginliğinden, soğuk, rüzgarlı hendeğin alacakaranlığına çıktı yine. Çıkar çıkmaz da son birkaç dakika içinde değişen bir şeyler olduğunu anladı. Havada yeni bir özellik vardı; yer yuvarlağıyla gökyüzü bir değişikliğe uğramıştı.

Titreşimlerle dolu olan hava ağarmış, yoğunluğundan bir şeyler kaybetmiş gibiydi. Sabahın buzlu, eflatun ışığı tepeye yayılmıştı. Bu ışık, ileride yanan tanklardan yükselen, yaklaşan güne neşe katar gibi olan alevlerle benekleniyordu. Yangınların aydınlığı köyün Güney yarısını daha da yakına getirmişti sanki. Piyadeleri taşıyan beyaza boyalı ZIS kamyonları Sovyet tanklarının ardına düşmüş, karları yararak köyün sokaklarından geçmeye başlamışlardı. Bütün bunlardan uzakta bambaşka bir görünüm vardı. Güneşin ilk ışınları yadırganacak bir sessizlik ve yumuşaklıkla ufkun üstünde belirmiş, o beyaz alev kar örtüsünü tutuşturmuştu. Hiç değişmeyen yasalara uyan güneş, Bessonov'la gözetleme yerinde bulunan ötekilerin çoktan unuttukları birtakım duyguları, birtakım insanca duyguları dünyaya ha, tırlatmak ister gibiydi.

Yeni bir gün başlamıştı. Tepenin üstünde ıslık çalan rüzgâra çıkan Bessonov da sabahın soğuk, bulutsuz bir Aralık sabahının başladığını farketmiş, açık arazide ilerleyen tankların kolayca seçilebileceğini, Sovyet ve Alman hava kuvvetlerinin nerelerde bulunabileceğini düşünmeye koyulmuştu. Şafak sökmeden gözetleme yerine gelen hava kuvvetleri temsilcisi de aynı şeyi düşünüyordu mutlaka. İnce yüzlü, sokulgan bir albaydı temsilci; koskoca bir harita çantasını omuzuna asmış, ayaklarına pilot çizmeleri çekmişti. Hep gülen dudaklarının arasındaki

sigara ağızlığının boyu da görülecek şeydi. Bessonov'un, bombardıman uçaklarının nerelerde kaldığını sorarcasına baktığını görünce her şeyin yolunda gittiğini açıkladı çabucak. Sis yoktu çok şükür, uçaklar on beş dakika içinde gözetleme yerinin üstünden uçmaya başlarlardı. Bu bilgiyi verdikten sonra ordu komutanını yüreklendirmek istercesine gülümseyip ağızlığın ucunu gevelemeye koyuldu. Bessonov, sis yokluğunun Alman hava kuvvetlerine de yardımcı olacağını söylememek için kendini güç tutarak, «Öyleyse çok iyi,» diye mırıldandı.
«Şuraya bakın, Komutan Yoldaş! Bizimkilerin yaptıklarına bakın bir kere! İyice canlandılar. Ne, ne, ne? Yanlış görmüyorsam sahra mutfağı da gelmiş!» Savaşın başından beri Bessonov'un yanından ayrılmayan Bozhiçko gem vurmaya çalıştığı bir heyecanla bağırıyor, eldivenli eliyle, tepenin solunda kalan yarı yıkık köprüyü gösteriyordu.
Aklı hava desteğine takılan Bessonov, «Ne diyorsunuz?» diye mırıldanarak kırağıyla kaplanan dürbünü dalgın dalgın gözüne götürdü, ayarlayıp baktı. Sahra mutfağı köprüyü aşıp karşı kıyıya geçmişti gerçekten. Bacasından tüten duman göğü lekeliyor, Güney kıyısını delik deşik eden mermi çukurlarına batıp çıkarak, karın üstüne kıvılcımlar saçarak ilerliyordu. Bir gün önce Almanların ele geçirdikleri bölgede kalan, bu sabah birden canlanan birkaç topla tanksavar silahının ve üç makineli tüfeğin bulunduğu yöne gidiyordu araba. Kelleyi koltuğa almış bir başçavuşun yönetiminde olmalıydı; çılgınca bir hızla ilerliyor, yamaca düşen obüslerin yarattığı kırmızı gelincikleri hiçe sayıyordu. Sol kıyıdaki siperlerden beş altı baş yükselmiş, umutla tüfeklerini sallamaya girişmişlerdi. Gelgelelim sahra mutfağı onları geride bırakıp daha ilerdeki top mevzilerine yöneldi. Hedefine varınca da zınk diye durdu. Arabacı yerinden atladı, kaputunun eteklerini savurarak az önce ateş eden topun yanma koştu.
Bozhiçko, «Tamam, o batarya!» diye hay kırarak dirseklerini ön sipere dayadı.
«Bizim gittiğimiz batarya! O çocukları hatırladınız mı, Komutan Yoldaş? Gencecik bir batarya komutanları vardı... Teğmen... Neydi bakayım? Drozdov'du yanılmıyorsam.»
«Hatırlamıyorum,» dedi Bessonov. «Drozdov da kim? Biraz daha açıklayın, Bozhiçko.»
«Keşif kolunun dönmesini beklediğimiz yeri düşünün. Şu Alman'ı tutsak eden keşif kolunu beklediğimiz yeri. O topçulardan ikisi getirdiler Alman'ı. 76'lık toplara komuta eden teğmeni söylüyorum.»
«Haa, o batarya! Evet, şimdi hatırladım. Komutanın adı Drozdov değildi ama... Ona benzer bir şeydi gene de. Drozdov... Drozdovsky! Evet, öyle Drozdovsky olacak.»
Bessonov dürbünü elinden bırakmıştı ansızın. O keskin bakışlı, mavi gözlü, incecik teğmenin komutasındaki 76 milimetrelik top bataryasının bir önceki günün çarpışmalarına dayanabilmesi aklına takılmıştı. Eğitim okulundan henüz çıkmış, gencecik bir oğlandı teğmen; gözünü kırpmadan ölmeye hazırdı. Askerlik çevrelerinde çok iyi tanınan bir soyadı taşıyordu. Alman tanklarının

izlediği çizginin tam karşısına düşen o topun mürettebatının neler çekmiş olduğunu düşündü bir an. Ağır, düşünceli hareketlerle alnına biriken kar kristallerini sildi, yüzünün derisini geren bir heyecanla, «Gidip o mevzilere bakmak istiyorum, Bozhiçko,» diye söylendi. «Hemen, şimdi! Nerede ne kaldığım görmek istiyorum... Madalyaları al gel. Burada ne varsa topla getir hepsini.» Sözlerinin altını çizerek, «Burada ne varsa hepsini getir,» diye yineledi. «Deyev'e söyle, peşimden gelsin o da.»
Bozhiçko sessiz bir hayretle komutanı gözlüyor, Bessonov'un ufak elinin arasında ezip büzdüğü, bir türlü cebine koyamadığı mendile bakıyordu. Sonunda, verilen emri anladığını belirtmek istercesine başını eğdi, koşar adım ilerleyerek Deyev'i bulmaya gitti. Duygusallığa kapılmaya hakkı olmadığını düşünürdü Bessonov. Savaşın küçük ayrıntılarını, kanı ve ölümü, acı çeken, onun verdiği emirleri yerine getiren insanları yakından görmeye yanaşmazdı. Bir anlık öznel izlenimlerin gücünü eksilteceğinden, ruhunu kemirip acıma duygularını canlandıracağından, harekâtı çok daha geniş bir açıdan görmekle yükümlü olduğu halde birtakım kuşkulara kapılacağından korkardı. Tek bir sipere sığınan birkaç kişinin kahramanlığı, acı çekmesi ya da ölmesi öylesine dayanılmaz bir görünüm olabilirdi ki yeni emirler vermesine, onun istemine boyun eğmek zorunda olan kişileri yönetmesine olanak kalmayabilirdi.
Bunları son günlerde değil, 1941 yılının en kara, en umutsuz günlerinde düşünmüştü. Batı Cephesinde görevliyken, çevresindeki çığlıkları, sıhhiye erlerinin yakarılarıyla yaralıların iniltilerini duymazlıktan gelmek zorunda kalmış, her yana yayılan Alman tanklarının, tepelerinde rahatça uçan Luftwaffe'nin karşısında güçsüz kalan, hiç belli etmediği halde güçsüzlüklerini hoşgörüyle karşıladığı birliklerin önüne düşüp çemberi yarmalarını sağlamıştı. Ne var ki bu soğuk Aralık sabahında, Stalingrad'ın otuz beş kilometre uzağında başlatılan karşısaldırı bütün ordunun zaferini müjdeler gibi olduğundan, kendi koyduğu kuralı bozmaya karar vermişti Bessonov.
Irmağın Güney kıyısına geçip de karşıdaki rüzgârlı yamacı tırmandıktan az sonra yarı yarıya toprak altında kalan derince bir hendeğe vardılar. Bessonov, bunun piyade siperlerinden biri olduğunu hemen far ketti. Yüreği öyle hızlı atıyordu ki soluk alması güçleşmiş, adımlarını yavaşlatmak zorunda kalmıştı. Burada, ırmağın Güney kıyısındaki bu toprakların üstünde saatlerce dolaşmıştı tanklar. Bir o yana, bir bu yana gitmişler, bombardımandan sağlam çıkan siperleri paletlerinin altında ezip altüst etmişlerdi. Hem de öylesine altüst etmişlerdi ki her şey birbirine karışmıştı. Eğrilip bükülen makineli tüfekler, içi pamuklu ceketlerden kopmuş parçalar, denizci yeleklerinin kırıntıları, kırık tüfek kabzalarıyla ezilmiş gaz maskeleri ve matralar, kararmış şarjörler, karla örtülmüş cesetler birbirine karışmıştı hep. Neyin ne olduğunu anlamakta güçlük çekiyordu Bessonov. Birkaç saat öncesine kadar sağ olan insanların, onların kullandıkları eşyaların kalıntıları toprağa karışmıştı. Atılan bombalarla tank paletleri dev boyutlu bir sabanın işini görmüş, toprağın altını üstüne getirmişti.

Yerdeki yığınların, karla örtülmüş yassı ya da yuvarlak kabarıklıkların arasından gitgide artan bir dikkatle geçerken bastonunu hiç bir şeye değdirmiyordu. Bu kabarıklıkların, bir gün önce ölen askerlerin gövdeleri, kopuk kollarıyla bacakları olduğunu anlamıştı. Sonunda o yörede canlı bir insan bulmaktan umudu kesti. Gerçi gözetleme yerinden bakarken siperlerde canlılık belirtileri gördüğünü sanmıştı ama bu bir hayaldi mutlaka.
Düş kırıklığı içinde, hayır, burada yaşayan kimse olamaz, diye düşündü. Makineli tüfeklerle tanksavar silahlar sol kanattaki siperlerden ateş açmıştı herhalde. Gidip oralara bakmalıyım bir kere de.
Gelgelelim o bunları düşünürken siperin ucundan bir maden tangırtısı, ardından da insan sesine benzeyen birtakım mırıltılar geldi. Bessonov'un yüreği çatlayacak gibi atıyordu. Birkaç adım ilerleyip durdu.
Makineli tüfek mevziinden, tepeden tırnağa kara bulanmış, bembeyaz hayaletleri andıran iki yaratık çıkmıştı. Donmuş yüzleri, cam parlaklığıyla parlayan gözleri Bessonov'a dikilmişti. Ölümün kol gezdiği bu siperlerde, peşinde subaylarıyla dolaşan kanlı canlı bir generalle karşılaşınca neye uğradıklarını şaşırmışlardı. Palaskalarının yassı, denizci tokaları kırağı tabakasının altından bile seçiliyordu. Siperin her köşesinden topladıkları hafif makineli şarjörlerini bir ucu yanmış, yırtık bir pelerinin üstüne yığmışlardı. Tanksavar silahlarını, hafif makinelinin az ötesine yerleştirmişlerdi. Ayaklarının dibinde boş kovanlardan oluşan bir küme vardı. Son bir çabada bulunmak için gerekli olan gücü birbirlerinden sağlamak isteğiyle bir araya gelip aynı noktadan ateş açmışlardı anlaşılan. Gemici tokalarına bakılırsa Uzak Doğu'dan gelen denizcilerdi ikisi de. İki ay önce, ordu kurulurken piyadeye alınmışlar, geçmişten bir anı olarak gördükleri tokalarını değiştirmeye yanaşmamışlardı.
Şaşkın şaşkın duruyorlardı Bessonov'un önünde. Derken, eldivenli ellerini kararsız bir tavırla başlarına götürdüler, sessiz bir selâm verdiler. Karşılarında bir general bulunduğuna hâlâ inanmıyorlardı sanki.
Hiç bir yerde yazılı olmayan bir kuralı, komutanın önünde aşırılıktan kaçınmak kuralını Deyev bozdu ilk. Piyadelerin makineli tüfek mevziine girip delikanlıların boynuna sarıldı. Ölçülü bir sesle konuşmaya niyetliydi ama duyduğjı sevinç ve heyecan buna olanak bırakmadı.
«Demek dayanabildiniz, çocuklar! Sağ kalmayı becerdiniz demek! Komutan Yoldaş, size 2. Bölük...» Cümlesini bitiremedi, dili tutulmuş gibi bakıp kaldı. Bessonov'un söylemek istediği sözler de ağzından çıkmıyordu bir türlü. Hiç bir söz, duygularını belirtemezdi o anda. Kelimeler, ölümsüzlüğün ruhunu simgeleyen bu görünümle ilgisi olmayan, boş, anlamsız ve yararsız şeylerdi. Sonunda iki kısa soru sormayı başarabildi.
«Sizden başka sağ kalan var mı? Komutanlarınız yaşıyor mu?»
«Bizden başka kimse kalmadı, General Yoldaş.»
«Yaralılar nerede?»
«Yirmi kadar yaralıyı karşı kıyıya gönderdik, Komutan Yoldaş. Bizim bölükten yalnız biz kaldık.»

«Teşekkür ederim!... Çok teşekkür ederim!... Adlarınız nedir? Adlarınızı bilmek isterim.»
Söylenen adları anlamakta güçlük çekti. Dünkü çarpışmaları bu siperlerde geçirmenin ne olduğunu çok iyi anlayan, bu iki şanlı askere gıptayla bakan Bozhiçko'ya dönerek: «İki Kızıl Bayrak nişanı verin,» dedi. «Siz de belgelerini hemen bugün yazdırın, Albay Deyev.» Bozhiçko taşıdığı çantadan iki kutu çıkarıp uzattı. Bessonov bastonunu siperin duvarına dayadı, taş kesilen iki askere yanaşarak nişanları eldivenli ellerine bıraktı. Sonra da göğsünü sarsan hıçkırıkları bastırmaya çalışarak döndü, hiç arkasına bakmadan ilerledi. Kuzeyden esen rüzgâr yanan köyün arkasındaki çarpışmaların gürültülerini taşıyor, gözünün pınarlarında ' yaş damlalarının birikmesine yol açıyordu. Arkasından gelenlerin yüzünü görmemeleri için adımlarını hızlandırdı. Duygularıyla nasıl başedebileceğini, nasıl ağlanacağını bilmezdi o; neyse ki rüzgar yaraım euıyuruu gmıaı. Kendisinin verdiği emri her ne olursa olsun son kurşun tükeninceye kadar çarpışmak emrini yerine getiren bu askerlerin önünde duyduğu acıyı ve minneti belirten gözyaşlarını dökmesine rüzgâr yardım ediyordu. Umutlarını yitirmeden çarpışmışlar ve ölmüşlerdi askerler; çoğu da karşısaldırının başlamasından bir iki saat önce ölmüştü.
Elimden gelen her şeyi, dedi kendi kendine. Elimden gelen her şeyi yapmalıyım, diye yineledi. Peki ama r.e yapabilirim? Sağolun, demekten, teşekkür etmekten başka ne gelir elimden?
«Sahra mutfağı!... Topçular, Komutan Yoldaş!... Evet, o batarya işte!» Bozhiçko peşinden koşmuş, heyecanla bağırmaya başlamıştı. Birden sustu. Bessonov'un bu hiç tanımadığı yüzüne, gözyaşlarıyla ıslanan yüzüne bakmamaya çalışıyordu. Hemen bir iki adım geride kalıp ırmak yamacına çevirdi gözlerim. Sahra mutfağı yamaçta duruyor, tek bacasından incecik bir duman tütüyordu.
Savaşın dönüm noktası gelip de Alman tankları bataryanın sağında ve solundaki geçitlere doğru gerilemeye başlayınca topçu alayının komutanıyla telsiz bağlantısı kurmak çabalarına bir son vermişti Drozdovsky. Ne olup bittiği açıkça ortadaydı zaten. Kuznetsov kimseden emir beklemeden topunun başına geçti, elinde kalan yedi mermiyi ırmağı aşıp Güney kıyısına varan tankların üstüne yolladı. Mermiler tükenince de adamlarına hafif makinelileri alıp hendeklerde mevzilenmelerini emretti. Geri çekilen düşman piyadesini ateşle karşılamaya hazırlanacaklardı. Ne var ki düşman piyadesi branda beziyle örtülü açık arazi taşıtlarıyla ya da kamyonlarla taşınıyor, üstelik onların epey uzağında kalan bir yoldan geçiyorlardı. O yanda da, komşu bataryaların sağlam kalan toplarının ve bir mucize eseriyle ileri karakol siperlerinde hâlâ çalışır durumda olan iki ağır makinelinin ateşine tutuldular.
Top mevziindeki dört kişi Ukhanov'un top mürettebatıyla koca takımdan geriye kalan dört kişi Kuzey kıyısında neler olduğunu, Almanların niçin böylesine bir telâşla gerilemeye başladıklarını anlayamamışlardı pek. Hendekte sıralanmışlar, ellerine ve yağın donmasını önlemek için silahlarına hohlayıp duruyorlardı. Kuznetsov nöbet geçirir gibi titriyor, Ukhanov ellerini göğsüne çarparak

ısınmaya çalışıyordu. Nechayev'le Rubin ön siperin üstünde biriken karı temizlemeye koyulmuşlardı. Kimse konuşacak gücü bulamadığından sessizce bekliyorlardı hepsi. Bir saatten fazla beklediler. Sahra mutfağı çılgınca bir hızla ilerleyerek, mermi çukurlarına bata çıka gelince inanılmaz bir görüntüyle karşılaşmış gibi oldular. Başçavuş Skorik arabayı topun birkaç adım uzağında durdurdu, hırıl hırıl soluyan, yorgunluktan ayakta duracak hali kalmayan ata sövüp sayarak yere atladı. Onlara doğru koşarken kaputunun etekleri ayaklarına dolanıyordu. Topçular bu sevinilecek olayın bilincine varamamışlardı hâlâ. Başçavuş, yeri göğü inleterek, <sîşte geldim, çocuklar! Tayınları getirdim,» diye bağırdığında bile bu ses ve bu geliş gerçek dışı şeyler, bir başka dünyadan kalan silik anılar gibi göründü onlara. O dünya öylesine uzaktı ki varlığından habersizdiler artık. Başçavuşa kimse karşılık vermedi.

«Yalnız dört kişi mi kaldınız? Topu topu dört kişi misiniz? Ötekiler nerede?» Başçavuşun gözleri, bomboş duran top mevzilerinde, yanan, tahrip edilen tanklarda gezindi. Şık, subay çizmeleriyle karları eşerek dolandı, sonra da anlaşılmaz bir homurtu çıkarıp arabaya koştu. Sırtına ekmek ve peksimetle doldurduğu belli olan iki torba ve büyük bir termos yükleyerek döndü. Bütün yükü top kundağının yanına yığıp, «Bunlar bataryanın tümü için,» diye söylendi şaşkın şaşkın. «Ekmek, peksimet ve votka. Oysa siz dört kişi kalmışsınız! Ben ne yapayım şimdi bunca şeyi? Drozdovsky nerede, Teğmen Yoldaş? Batarya komutanı nerede?»

«Gözetleme yerinde. Yanında iki kişi daha var. Yaralılar da sığmakta. Gidip onları bulun, Skorik.» Kuznetsov dilini oynatmakta güçlük çekiyordu. Tir tir titreyerek top kundağının üstüne çöktü. Ne başçavuşun sözleriyle ilgilenmişti, ne de önündeki yiyecekle dedi. «Ateş yakmazsak donacağız burada. Yaprak gibi titriyorsunuz. Boş cephane sandıklarını yakalım. Bol bol da votkamız var nasıl olsa. Bu kez kesenin ağzını açmış bizimkiler!»

Kuznetsov, kayıtsız bir sesle, mırıldandı: «Votka mı de k din? Haa, evet, herkese yetecek kadar votka var.»

Başçavuş, sığınaktaki yaralıları aramak üzere yola çı | kınca Nechayev'le Rubin birkaç sandık kırıp bir ateş yak ' tılar. Ukhanov da yerdeki boş kovanları bir yana itmiş, bir | branda bezi sererek inanılmaz ölçüde bol olan yiyecekle İ votkayı dağıtmaya hazırlanmıştı. Votkayı hendekte bulduğu I yemek taslarına doldurdu, peksimet torbasının bağını çöz1 dü. Sonra da Kuznetsov'un yanına oturup elindeki tası teğ1 mene uzattı.

«İçin de biraz ısının, teğmenim. Yoksa heykel gibi donup | kalacağız. İçin bir yudum... İyi gelir.» |

Kuznetsov tası iki eliyle tuttu, votkanın mide bulandın1 cı kokusunu duymamaya çalışarak birkaç yudum içti. İçkinin titremesini keseceğini, içindeki gergin, çelik yayı gevşeteceğini umuyordu. Soğuk sıvı damarlarını yakarak gövdesine yayılmış, onu sıcak bir sis bulutunun içine gömmüştü. Sert peksimeti kemirirken çok uzaklarda kalan bir günü, o uçsuz bucaksız, pırıltılı stepte yürüdükleri günü hatırladı. Ukhanov, Zoya'ya votka içirmiş, kız da küçük bir

yudum aldıktan sonra tatlı tatlı gülerek midesinin ısındığını söylemişti... Ne zaman olmuştu bu? Bir yüzyıl önce... İnsan belleğine sığamayacak kadar uzun bir zaman önce. Oysa Kuznetsov bir saat önce izlemişçesine bir açıklıkla hatırlıyordu olayı. Zoya'nın nemli ışıltılarla parlayan gözleri ona bakıyor, yumuşak kahkahası hâlâ kulaklarında çınlıyordu. Zoya buradaydı; az önce buradaydı. Başka hiç bir şey olmamıştı. Ötekileri düşünde mi görmüştü peki? Bir ömür boyu, bir yüzyıl süren o günü ve geceyi düşünde mi görmüştü. Evet, olmayan bir şeyi görmüştü düşünde... Olan hiç bir şey yoktu! Zoya ilâç ve sargı almak için sıhhiye taburuna kadar gitmişti; az sonra, belini sımsıkı saran temiz, beyaz paltosuyla çıkıp gelecek, tıpkı trenden indikleri sabah yaptığı gibi, «Merhaba çocuklar, bensiz gününüz nasıl geçti?» diye soracaktı.
Gelgelelim, beyninin bir köşesiyle kendini aldattığını, Zoya'nın dönüp gelmeyeceğini, orada, oracıkta topun arkasındaki girintide, sabahın ilk saatlerinde örttükleri mezarın içinde yattığını biliyordu. Pelerinle kefenlenen Zoya orada yatıyordu. Toprak örtmüşlerdi üstüne. Hep öyle, yapyalnız yatacaktı. Alçak tümseğin tepesine bıraktıkları ilk yardım çantası da yarıya kadar kara gömülmüştü şimdiden. Zoya'dan geriye kalan tek şeydi çanta. Son görevlerini yerine getirdiklerinde çantayı mezarın üstüne bırakmayı Rubin akıl etmiş, bu işleri iyi bilen birinin bilgiç tavrıyla «Daha sonra bir de yazı yazmalıyız,» demişti. «'Sağlık Eğitmeni Zoya Yelagina'diye yazmalıyız.» Girintiyi toprakla doldururlarken Nechayev birden tuhaflaşmıştı. Küreğini ön siperin üstüne fırlatıp yürümüş, cebinden çıkardığı bir şeyi yere atarak ayağının altında ezmişti. Ne yaptığını, niçin öyle yaptığını sormaya yanaşmamıştı kimse. Nechayev'in ayağının altında çatırdayan şey Alman subayından alınan çantadan çıkan altın bilezikli kadın saatiydi. O gecenin olaylarından sonra komutanlarına büyük yakınlık duyan üç kişi, Kuznetsov'un yanında, yaktıkları ateşin çevresinde oturuyorlardı şimdi. Takımdan geriye kalan dört kişi. Yakılan ateş, hafif bir sıcaklık ve bol bol duman saçıyordu. Bedenler ısınıp yüzler içilen votkanın etkisiyle aydınlanınca Almanların gerilemesinden söz ettiler. Alevler içinde kalan köyü gözlüyor, savaşın, her dakika biraz daha uzaklaşan gürültüsünü dinliyorlardı. Çarpışmalar, stepin derinliklerine, bataryanın Güneyine doğru uzaklaşmıştı. Sofracıbaşı görevini üstlenen Ukhanov peksimetlere yağ sürüp şeker ekiyor, yemek taslarını sonsuz bir cömertlikle, kimin payına ne kadar düşeceğini hiç düşünmeden doldurup dağıtıyordu. Termostaki votka epey azalmış olmalıydı. Kuznetsov hiç sarhoşluk duymuyordu. Yüzü solgunlaşmıştı yalnızca. Votkanın yararını görmemişti; içindeki çelik yay olduğu gibi duruyor, titremesi de geçmiyordu. Yine de, içkinin kokusundan tiksindiği halde Ukhanov'un isteğine uyup koca koca yudumlar alıyordu boyuna.
«Sanırım ki büyüklerimiz bize konuk geliyor, teğmenim!» j Bataryaya yaklaşan topluluğu ilk gören Ukhanov oldu. «Si i perin üstünde yürüyorlar. Hele bir bakın!»
İçkiden yüzü kızaran, başı dönmeye başlayan Rubin, «Tam üstüne bastın,» diye söylendi. «Dosdoğru buraya geliyorlar hem de.» Ne olur, ne olmaz diye

düşünerek elindeki tası topun tekerleğinin arkasına sakladı. «Şu gelen general değil mi? Elinde sopasıyla gelen o değil mi?»
Kuznetsov, olağanüstü bir durgunlukla, «Evet gördüm,» diye mırıldandı. «Votkayı saklamanın gereği yok, Rubin.»
Her adımda bir gün önce eksiksiz olan bataryanın bir parçasına takılarak ilerliyordu Bessonov. Yıkılan, dağılan siperlerin önünden, mermi çukurlarıyla toprak yığınlarının arasından, atılan obüslerle parçalanmış, eğrilip bükülmüş topların, çelik gövdesiyle Çubarikov'un topunu ezen tankın, yanından geçti. Bir gün önce, bombardıman başlamadan az önce buralara geldiğini çok iyi hatırlıyordu şimdi. Tamdık bir generalin adını taşıyan, geçit törenindeymiş gibi şimşık dolaşan, akıllı ve yürekli bir delikanlıya benzeyen batarya komutanını da hatırlıyordu. Bu mevzilerden tanklara ateş eden topçulara o delikarflı komuta etmişti demek. Drozdovsky'yi düşünürken kendi oğlu geldi aklına. Hastanedeki son karşılaşmalarını, hastaneden çıktıktan sonra karısının sitemleriyle baş etmek zorunda kaldığını hatırladı. Oğlunu kendi ordusuna almadığı, gözünün önünde bulundurmaya yanaşmadığı için kızmıştı kadın. Oğlunun, sağ kalmayı başaran o iki piyade erinin bölüğüne komuta ettiğini gözünün önüne getirmeye çalıştı bir an. Ya da burada, her şeyin bir çelik fırtınasıyla ezilip dağıldığı bu bataryada takım komutanı olduğunu. Böyle bir durumun düşüncesi bile soluğunu kesmişti. Adımlarını yavaşlatmak zorunda kaldı. Göğsünü sıkan çember gevşememişti gene de. Birden j gırtlağını sıkar gibi olan yakanın kopçalarını çözdü.
Yavaş yürürsem rahat soluk alabilirim. Şimdi geçer... Oğlanı düşünmezsem geçer. Kendi kendine konuşuyor, bütün ağırlığını bastona vermeye çalışıyordu.
«Dikkat! Hazırol! Komutan Yoldaş...»
Olduğu yerde durdu. İnanılmayacak kadar lekeli ve kirli kaputlar giyen dört topçu, bataryanın son topunun önünde hazırol durumda bekliyorlardı. Top mevziinde küçük bir ateş yanıyor, yere serilmiş bir brandanın üstünde bir termosla iki torba görünüyordu. Burnuna votka kokusu çarptı.
Dördünün de yüzü kapkaraydı; isli duman ve kir, derilerinin çatlaklarına oturmuştu. Kollarıyla başlıkları isten kararmış, gözlerinde sağlıksız bir parıltı belirmişti. Bessonov yaklaşırken alçak sesle hazırol emri veren asık suratlı kısa boylu teğmen sırtını dikleştirip öne çıktı, tekmil vermeye hazırlanırcasına selâm durup bekledi. Bessonov birkaç saniye dikkatle süzdü delikanlıyı; daha önce nerede gördüğünü çıkartmaya çalışıyordu. Adından ötürü aklında kalan genç batarya komutanı değildi bu. Çok daha önce gözüne ilişen başka bir teğmendi. Demiryolu kavşağında, Messerschmitt'lerin hücumundan sonra topçu çavuşlarından birini aramaya çıkan, şaşkınlığından nereye bakacağını bilmeyen takım komutanıydı. Dudakları çatlayan, yanakları çöken bu kül renkli asık suratı, kaputu mermilerin yağından lekelenen, bütün düğmeleri kopmuş olan, rütbe işaretleri mine yerine kırağıyla kaplanan bu genç teğmeni tanıyınca elini kaldırıp konuşmasına engel oldu.
«Hiç bir şey söylemenize gerek yok. Her şeyi biliyorum.
Sizi istasyonda da görmüştüm. Batarya komutanınızın adını

biliyorum ama sizinkini unuttum.»
«Birinci takım komutanı Teğmen Kuznetsov.»
«Demek bu tankları sizin batarya durdurdu.»
«Evet, General Yoldaş. Bugün de ateş ettik ama yalnız yedi mermimiz kalmıştı. O tankları dün durdurduk.»
Talimatnamenin gerektirdiği tok ve kesin sesle konuşmaya çabalıyordu hâlâ. Gençliğine hiç uymayan kederli bakışları, ağırbaşlılığı, generalin yanında hiç çekinmeden konuşması bu takım komutanının, bu gencecik delikanlının, bazı şeyleri, canı pahasına denebilecek kadar yüksek bir ücret karşılığında altettiğini gösteriyordu sanki. Altettiği ve anladığı şeyler gözlerine birikip donmuştu; bir türlü akmak bilmeyecekti. Delikanlının bakışlarıyla sesi, topçuların onunkinden güç ayırdedilen sert, kırmızı yüzleri Bessonov'un gırtlağının düğümlenmesine yol açmıştı. Batarya komutanının sağ olup olmadığını, nerede bulunabileceğini, tutsak edilen Alman'la yaralı askeri kimin getirdiğini sormak istiyor, boğazı yandığından soramıyordu... Soramazdı. Dondurucu rüzgâr top mevziinin altını üstüne getiriyor, koyun derisi paltosunun etekleriyle yakasını uçurup kızaran gözlerini yaşartıyordu. Bessonov çevresindekilerin bakışlarından da sıkılmıyordu artık. O acı, yakıcı minnet yaşlarını silmeye gerek duymadan döndü, sessizce bekleşen subayların arasında duran Bozhiçko'yu aradı. Ona on binlerce kişiye komuta edip yazgılarını kararlaştırmak gibi büyük ve tehlikeli bir hak tanıyan en yetkili kişinin adına, dördüne de Kızıl Bayrak nişanını verip güçlükle birkaç kelime söylemeyi başardı. «Elimden gelen herhangi bir şey olabilirse... Herhangi bir isteğiniz... Durdurduğunuz tanklar için teşekkür ederim. İşin en önemli yanıydı o... Tankları durdur ablimek! Her şey buna bağlıydı.»
Eldivenini eline geçirdi, hendek boyunca hızla ilerleyip köprüye yöneldi. Kuznetsov çatık kaşlarla öylece bekliyordu hâlâ. Madalya kutusunu donmuş parmaklarının arasında tutuyor, varlığını unutmuş görünüyordu. İki gün önce istasyonda, dün sabah da bataryada gördüğü komutanın keskin dikkatiyle cırtlak, soğuk sesinden etkilenmişti o; bu nitelikleriyle tanımıştı Bessonov'u. Bu yeni Bessonov gözlerinde gördüğü yaşlardan, komutanın bu değişik yönünden duyduğu şaşkınlığı atlatamıyordu.
Başçavuş Skorik'le .Teğmen Drozdovsky ırmak vadisinin tepesine vardıklarında Bessonov'un topluluğu pek uzaklaşmamıştı henüz. Batarya komutanı yüksek rütbeli subayları görünce ikisi birlikte o yana seğirttiler. Gelgelelim Skorik, yalnız kendince bilinen bir nedenle, yarı yolda Drozdovsky'den ayrılıp sahra mutfağına yöneldi. Oysa batarya komutanı artık yüz metre kadar uzaklaşan subaylara doğru koşuyordu hâlâ. Bessonov'un yanına gelince sırtını dikleştirip sert bir selâm çaktı. Boynu sarılı, yüzü solgundu ama sımsıkı ilikli kaputu ve incecik gövdesiyle çakı gibi bir subaydı. Elini şakağına götürüşü de çekirdekten yetişme bir asker olduğu izlenimini veriyordu. Topun başındakiler batarya komutanının neler söylediğini duymadılarsa da generalin

ona sarıldığını, kendilerine verilen kutuların bir benzerinin de onun eline tutuşturulduğunu gördüler.
Ukhanov, hiç bir kıskançlık ya da kötü niyet göstermeden, «Şimdi tam kardeş payı oldu!» diye söylenerek güldü. Rubin, onun kadar hoşgörülü değildi; büyük bir coşkunlukla, uzun uzun sövdü. Kullandığı kelimeler arasında öyle yakası açılmadık küfürler vardı ki Ukhanov gözlerini kısıp ilgiyle baktı. «Doğrusu iyi döktürdün arabacı,» diye şakalaştı. «Duyan da çengel hayvanıyla konuştuğunu sanacak! Nereden çıktı şimdi bu?»
«İçimi boşaltmak istedim, üstçavuşum. Yüreğime oturmuştu bayağı.»
«Hadi bakalım,» dedi Ukhanov. «Şu madalyaları yıkayalım önce. Sonra da Almanları tepeleyen ordumuzun şerefi ¦. ne içeriz! En sonunda da Fritz'in ağzını havaya açmasının şerefine içeriz! Benim diyeceğim bu kadar! İyi söyledim değil mi, teğmenim. Gel bakalım, Rubin, yanıma otur şöyle. O tası da ver! Aldırmayın teğmenim, günün birinde her şey düzelir. Bize verilen emre göre yaşamamız gerekiyor.»
Kuznetsov, «Düzelir mi dersin?» diye mırıldandı usulca. Yüzü buruşmuştu.
Nechayev, bıyıklarını bükerek, «Bizim batarya komutanında bir gariplik var,» dedi. Bakışları yamacın tepesine dikilmişti. «Gittiği yeri görmüyor sanki. Kör gibi yürüyor.»
Generalle subayları köprüye yöneldiklerinde, Drozdovsky de yamaca kazılan, yaralıların bulunduğu sığmağa inen basamaklara doğru yürümüştü. Ne var ki hep dimdik duran eski Drozdovsky değildi artık. Generalin yanına koşup her zamanki canlılığıyla selâm vererek durumu belirtmek içiri büyük bir çaba harcamış olması gerekirdi. Şimdi başı önüne düşmüş, sırtı kamburlaşmıştı. Topun başındakileri de unutmuş görünüyor, hiç o yana bakmıyordu.
Ukhanov, «Zoya öldüğünden beri çok değişti,» diye söylendi. «Neyse, bunları düşünmenin zamanı değil şimdi. Durun da madalyaların nasıl yıkanacağını göstereyim size.»
Elindeki tası branda bezinin üstüne koyup, yarı yarıya votkayla doldurdu. Kesme şeker gibi iki parmağının arasında tuttuğu madalyayı içkinin içine bıraktı. Aynı işlemi Rubin'in, Nechayev ve Kuznetsov'un madalyalarıyla da yineledi. Sırayla herkes içti. En son Kuznetsov'un eline geldi tas. Drozdovsky sarsak adımlarla merdivenden aşağı inmişti bu arada. Rüzgâr ırmağın buzlu yüzeyinden yukarı doğru esiyordu. Kuznetsov arkasında bez çırpılmasını andıran bir ses duydu ansızın. Zoya'yi girintiye yatırdıklarında esintiyle savrulan pelerinden de aynı ses çıkmıştı. İki eliyle tuttuğu tas sallandı, dibindeki madalyaların şıngırtısı işitildi. Tası ağzından çekmeden, karla örtülü ilk yardım çantasının durduğu küçük beyaz tümseğe baktı Kuznetsov. Boğazı tıkanmış, öksürmeye başlamıştı. Tası yere fırlatıp ayağa kalktı, topun yanından uzaklaştı. Hendek boyunca ilerliyor, boyuna boynunu oğuşturuyordu.
Ukhanov arkasından seslendi: «Ne oldu, teğmenim? Nereye gidiyorsunuz?»
«Bir şey yok,» diye mırıldandı Kuznetsov. «Birazdan dönerim. Bataryayı bir dolaşayım dedim.»

Gökte bombardıman uçakları uçuyor, köyün üstünden geçerken iyice alçalıp stepi inletiyorlardı. Şafağın soğuk kızıllığına pembe parıltılar saçıyordu kanatlan. Köyü geride bırakıp ufka doğru uzaklaştılar, görünmeyen hedefleri bombalamak için dalışa geçtiler. Bomba sesleri sabahın sessizliğini yararak bataryaya kadar geldi. Alevler içindeki koyun gerisindeki ufuk çizgisi mor benekli kara duman bulutlarıyla örtülmüştü bir anda. Duman Batıya doğru yayılıyor, ufkun üstündeki renksiz yarım ay göğün uçsuz bucaksız boşluğunda eriyip gidiyordu.

Yuri Bondarev - Sıcak Kar